نيو ليك

....

سرليك	مخ
سريزه	1
لومړی باب	**5**
د سياست د كليمی لغوی معنی	5
د سياست تعريف د مسلمانوسياسی پوهانو په نظر	7
سياست د فقهی پوهانو له نظره	8
د سياست تعريف د نوی عصر د پوهانوله نظره	14
عملی سياست	16
عقلی سياست او شرعی سياست	19
غوره سياست او جاهلی حکومت	20
شرعی سياست د اسلام د سپيڅلی دين يو فصل دی	23
د شرعی سياست انواع	27
د اخوان الصفاء بيان کړی اقسام	28
سياست د انسانی فطرت غوښتنه ده	30
د انسان د کلمی لغوی څېړنه	32
سياست ته غيرفطری ويل جهالت او ناپوهی ده	36
دوهم باب	40
غير اسلامی سياسی نظريي	40
ملوکيت يا ظالمه پادشاهی	40
د ملوکيت تعريف	42
ميکاولی د اخلاقو څخه د آزادی غوښتوونکي وه	45
د جان بودان نظر	46
د لومړی جيمز اوهابس نظريات	46
د ملوکيت خطرناكه څيره د مصر فرعون وه	47
موسی عليه السلام د فرعون [illegible]	[illegible]

سرليك مخ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....
د موسی علیه السلام او د فرعون 48
په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست 49
د ملکویت [پادشاهی] اصول **50**
د ربوبیت او الوهیت دعوی کول **50**
خلک د خپل ځان غلامان ګڼل 51
سرمایه او دولت د شرافت معیارګڼل 52
سیاسی قتل کول او یا بیکارول 53
د سیاسی رشوت په ورکولو سره خلکو د ضمیر اخیستل 55
د دلیل ځوابول په زور سره **56**
چنګیزیت 57
د چنګیز د جوړو شوو قوانینومجموعه 59
پاپائیت [تیاکراسی] 60
سیکولر [بې‌دینه] جهوریت یا دیموکراسی 65
د دیموکراسی شالید 67
د جان لاک او روسو نظریات 70
د دیموکراسی بنسټونه 72
د خلکو حاکمیت 72
سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ بیلوالی] 72
لبرالیزم [بې‌قیده او بی واګو خپلواکي] 73
کپیټل ایزم [سرمایه داری اوماده پرستی] 74
نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال] 75
پارټی سیستم یا ګوندی‌سیستم 76
اشتراکیت [سوسیالیزم] 76
سوسیالیزم او د هغه بنسټیزاصول 78
د ژوندانه مادی نظریه 78
سرليك مخ
د پاک ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت 78

(c) ketabton.com: The Digital Library

دين څخه انكار 78
د كورنۍ نظام څخه انكار 78
د شخصي ملكيت څخه انكاركول 79
جدلي فلسفه او طبقاتي كشمكش 78
ديكتاتوري پرولتاريا يا د كارگرانو آمريت 80
ډله ايزه ديكتاتوري 81
د مشرانو د يكتاتوري 82
اشتماليت [كمونيزم] 82
د بې دينه سياست زيبنبه 84
.دريم باب 87
لومړى فصل 87
د خلافت تعريف او هغې ثبوت قران او احاديثو له نظره 87
د خلافت لغوي مقهوم 90
دخلافت اصطلاحي تعريف 93
د خلافت څرنگوالى د قرآن له نظره 94
د استخلاف آيت 94
د تمكين فيالارض په هكله آيتونه 99
اوليالامر آيت 101
سلطان په معنى د حكومت 105
د حكم بالعدل په هكله آيتونه 107
د خلافت يا اسلامي حكومت په هكله نبوي احاديث 110
خلافت د الله جل جلاله رحمت دى 111
د عادل حكمران فضيلت 114
اسلامي حكومت دمسلمانانو د تحفظ ذريعه ده **117**
سر ليك مخ
اسلامىحكومت د الله جل جلاله د رحمت سيوري دى 120
د اسلامي حكومت پرته ژوند كول ناپوهي ده 121

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

د دری کسیزه ډلی له پاره هم د امیر ټاکل لازم دی 123
د عادل حکمران خیرغوښتنه د دین یو فرض دی 124
د امیرد احترام حکم 126
د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کیږی 129
د اسلامیحکومت په هکله د اسلام پوهانو ویناوی 132
دوم فصل 136
د پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو حکومتونه 136
د آدم علیه السلام خلافت 137
د ابلیسی حکومت اصول 142
د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره 144
د خزائن الارض تفسیر 147
په غیر اسلامی حکومتونوکې د ماموریت یا د امارت
غوښتنی مسئله 151
د طالوت حکومت 154
د داود علیه السلام خلافت 156
د سلیمان علیه السلام خلافت 158
د سلیمان علیه السلام لیک د سبا د ملکې په نوم 160
د ذوالقرنین حکومت 161
د رسول الله صلی الله علیه وسلم خلافت او سیاست 163
د توحید د کلیمی غوښتنه د توحید په بنسټ د 164
د حبشی د هجرت سیاسی اثرات 167
د عقبی تړون د اسلامی حکومت پیل 170
د ولس نمایدګانو ټاکل 173
سر لیك مخ
په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
د اسلامی حکومت اساسی اصول 174
ا- توحید 174

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

ب- تقوی 175
ج- د قرآن او سنتو پورته والی 175
ها- جهاد فی سبیل الله 175
و- اسلامی امت 175
د جوماتونو جوړول 176
مواخات عقد [د ورورولی تړون] 176
لومړی لیکل شوی قانون 178
یهودو پوری تړلی مادی 180
ددی لیکل شوی دستورڅخه ثابت شوی سیاسی اصول 181
د قتال فی سبیل الله څخه مقصد د اسلامی حکومت
جوړول او ټینګول دی 182
د الله جل جلاله په لارکې د قتال د آیتونوڅرنګوالی 185
دغزاګانو او د سرایا ټول شمیر 186
په اتویشت غزواتو کې د فوج قیادت 187
په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان 190
په نبوی دورکې منطقوی امیران 192
په نبوی دورکې د زکات ټولولو مسئولین 194
په نبوی دور کې د مرکزی حکومت مؤقت مسئولین 195
د رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیران او د شوری غړی 196
په نبوی دورکې لیکوالان 197
په نبوی دوری کې ژباړونکې 203
د مملکت مهر 204
سر لیك مخ
په نبوی دورکې سزا ورکونکې 206
په نبوی دور کې د بازارونوڅارونکې 207
په نبوی دورکې د اسلامی حکومت سفیران 207
د محمد صلی الله علیه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبیلو هیئتون 209

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

حجه الوداع 212
د حجه الوداع خطبه 214
وفات 215
دريم فصل 217
د اسلامی حکومت بنستیونه 217
لومړی اصل : د الله جل جلاله حا کمیت 217
د حکم لغوی مفهوم 217
د شرعی حکم فقهی‌مفهوم 218
د الهی حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه 218
د معاملاتو او شخړو پریکړه دطاغوت په واسطه 222
د طاغوت مفهوم د لغت د پوهانوله نظره 225
د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره 226
شریعت او شارع 228
اله د تشریعی‌حاکم پرمعنی 213
رب د تشریعی حاکم په معنی 233
قضا د تشریعی حکم په معنی 236
عبادت د حکم مننه په معنی 236
مطلق اطاعت 239
د الهی حا کمیت په هکله نبوی احادیث 241
د الهی حاکمیت په هکله د راشدینو خلفاو تګ لاره 246

سر ليك مخ
د الهی حا کمیت په هکله د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو ویناوی 246
په حکم کې شرک 253
الهی حاکمیت د سلیم عقل په رڼا کې 258
د انسانی عقل حقیقت 258
د عقل اقسام د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله علیهم له نظره 260

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د انسانی عقل اصلی ځای 262
د عقلی دلائلو تفصیل 265
د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابلیس دی 273
دوهم اصل شوری 273
د شوری په هکله قرآنی آیتونه 274
په نبوی دورکې د شوری تاریخی غونډی 276
د اذان شوری[لومړی هجری قمری کال] 277
د بدرکبری شوری[دوهم هجری قمری کال] 278
د بدرد بندیانوپه هکله شوری[دریم هجری قمری کال] 279
د احد شوری [دریم هجری قمری کال] 280
د خندق شوری[پنځم هجری قمری کال] 280
د خندق شوری د مصالحت په خاطر[پنځم هجری قمری کال] 280
د افک په هکله شوری[شپږم هجری قمری کال] 281
د حدیبیی شوری [شپږم هجری قمری کال] 282
د هوازن د بندیانو په هکله شوری [اتم هجری قمری کال] 282
د معاذ رضی الله عنه په هکله شوری[لسم هجری قمری کال] 283
د شوری په هکله د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم احادیث 285
د شوری په هکله د راشدینوخلفاء تګ لاره 289
د ریاست مشرته د شوری د رائی د رد کولو حق نشته 291

سرليك مخ
العرفاء[د ملت نمایندګان] 296
نقباء 297
ملاء القوم 298
اولو الامر 298
اهل الحل والعقد 299
د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات 300

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

ایمان : 301
فقاهت : 301
.عدالت او دیانت : 302
.عاقل اوبالغ وی : 303
د عامو رواجو نو څخه باخبر وی : 303
د اسلامی امت معتمد وی : 303
په موجوده زمانه کې د مجلس شوریٰد جوړولو کړنلاره 305
د انتخاباتو د مروج نظام اصلاح کولو ته اړتیا ده 309
د ښځو د نمایندګی مسئله 310
په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانود نمایندګ 326
سیاسی ګوندونه 327
مرکزی موحد طرز حکومت 328
د مجلس شوریٰله پاره د مودی ټاکل329 329
دریم اصل د امام سره بیعت کول 331
د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل 333
د بیعت او د خلیفه د ټاکلو په هکله د فقهاو ویناوی 336
د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت 340
د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت 340
د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا 343
سر لیك مخ
د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت 344
د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا 345
د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت 346
د حضرت عثمان رضیالله عنه لومړی وینا 347
د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت 348
د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا 349
د ولی عهد ټاکل 350

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

تغلب یا په زور حکومت نیول 351
څلورم اصل:د خلیفه صفات 355
دخلافت له پاره د قریشی توب شرط 361
د ظالم او فاسق حکمران په هکله د امام ابو حنیفه مسلک 362
د خلیفه منصبی فرائض 364
د خلیفه حقوق 365
د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله 366
متحده اسلامی خلافت 370
پینځم اصل : وزارت 375
وزیر د قرآن او سنتو له نظره 375
د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران 376
د حکومت په جوړښت کې د وزیرانو اهمیت 376
د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت 380
صدر اعظم ټاکل: 382
د صدر اعظم صفات: 383
د تنفیذ وزارت : 385
د تنفیذ د وزیرصفتونه 386
ولاتیی وزارتونه 386

سرلیك مخ
شپږم اصل :د قضاء نظام 387
. د عدل او قسط معنا: 389
قضاء مفهوم : 389
د قاضی د اهلیت شرطونه **390**
په اجتهادی امورو کې د قاضی **392**
قضاء د قاضی په علم **404**
د قرائنو په اساس ګواهی پریکړه کول 407

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بینی معنی او مفهوم :	408
په غائب فیصله (یو طرفه پریکړه)	410
د قاضی آداب	413
د قاضی د ادآبو په هکله د عمر فاروق	414
د تحفواو رشوت د اخستو څخه لری والی :	418
د عادل او پوه لیکونکې ټاکل	421
د عادل او پوه ژباړونکې ټاکل	422
د عدالت د روازی خلاصی پری ښوول	423
دروازه چی ټاکل	424
ټول وخت د قضاء دکار ورکول	426
د محکمی آزادی او د قانون پورته والی	427
دیهودیانو کړنلاره	427
د نپوي او راشدینو خلافاو دتګ....	430
دهارون الرشید په نوم دسفیان ثوري...	442
د کتاب لنډیز	444.
کتابونه	445

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

يادشگت

نړيوال سياست د پخوا څخه د څو زبر ځواکونو ترمنځ ويشل شوى و، او نړۍ دوه قطبه ګڼل کيده د هغوى په نزد پخوا هم او اوس هم د سياست تعريف د کمزورو ملتونو استثمار او د هغوۍ په شتمنيو باندي پوره تسلط پيدا کول و.

سياست لکه د پخوا په څير د هغوى له پاره د چل او غولوني هغه لاره وه چي دوۍ د هغې په واسطه پرې په نورو د غلبي واک ترلاسه کاوه د سياست، استقلال او ازآدۍ تعريف د هغوۍ په وړاندى څه ځانګړي تعريف نه لره او څنګه به يي چې خوښه وه تعريفول به يي؟

دوه قطبه نړۍ په دې معني چې يو اړخ ته د کمونيزم سور سيلاو و چې د امريکايي امپرياليزم ټغر يي ورټولولو ته ورنږدې کړى و او د بله اړخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

امريکايي امپرياليزم و چی هڅه يې کوله ترڅو نړۍ د ديموکراسۍ د شعار لاندې په غرب کی د پالل شوو وګړو په واسطه د خپلو جاسوسي ادارو په زور په ملتونو ورووتپي .....

د افغانستان مسلمان ولس د اسلام او اسلامي سياست د پتنګانو په څير د خپلو مجاهدانه سربښندنو په واسطه د کمونيزم سيلاو نه يوازي دا چې بند کړ بلکه هغه چينه يې هم وروچه کړه او د شوروی امپراطوري يې لکه د انګليس په څير دړی وړی کړه او تر روستی روسی يې ورونغښتله ، غربی سيا ستمداران خو د افغانستان د ولس دغه ستر برياليتوب د خپل ځان او خپل تکناتوژۍ افتخار ګڼي.

خو اوس چی نړۍ يو قطبي حيثيت لري او امريکايي زبر ځواک غواړي د پخواني کمونيستي ښکيلاک ميراث هم ترلاسه کړي دا دي نړۍ يي د خپل شيطاني او درواغژن سياست په واسطه تر تسلط لاندي راوړي او لا لګيا دي راوړي يي.

نن د اسلامي هيوادونو ټوله شتمني چی د همدوی د شيطاني سياست په واسطه يي امران او ديکتاتوران د ديمو کراسي تر عنوان لاندي ټاکل کيږی په مکمله توګه د دوي په تسلط کي پرته ده او د امريکا نفوس چي د نړۍ په سلو کي څلورتشکيلوي د نړۍ د په سلو کي د ديرش نه زيات طبيعي زيرمو مصرفوي او د دي زيرمو زياته برخه د اسلامي هيوادونو د طبيعي زيمو څخه د ديموکراسي تر عنوان لاندي د برچي په زور اخستل کيږي. نن د ازآدي، استقلال او ديموکراسي معني په مکمله توګه تغير کړي ، پخوا به چي د کمونيزم سرو لښکرو کوم هيواد د خپل تسلط لاندي راوست نو هغه به يي مستقل او ازاد هيواد ګاڼه خو نن هر هغه هيواد چي د امريکايي او انګليسي عسکري قواو په سلطه کي راځي دوی يي ازاد او مستقل ګڼي. پرون به د کمونيزم پلويانو د کمونستي لښکرو تسلط ته ازادي ويله خو نن غرب پرسته، بي مفکوري عناصر چي د امريکايي او انګليسي فوځونو په اوږو سپاره په ولسونو حاکميت پيدا کوي خپلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

دغي واکمني ته ازادي او استقلال وايي ، دلته د اسلام او افغانستان د ستر ديني عالم، او پوه سياستوال نابغه سيد جمال الدين افغان خبره چي: "ازادی اختسل کيږی ورکول کيږي نه، او د پاتی اسلاميزم بنسټ ايښيودونکی هغوی چي پرون د انګليس او روس نه د ازادي په خاطر فدا کاري کړي او خپل ولس يي د هغوي د عسکري ځواکونو د بيرحمانه او غاصبانه تسلط نه ازاد کړي او پخپلو وينو يي ازاد ساتلي مجاهد او قهرمان و خو نن چي خپل ولس د څو ميليونو ډالرو او روبلو په مقابل کي پلوري او يا يي پلورلي او د پردو د غلامانو په څير د هغوي هر امر ته په لوړ غږ هو صيب وايي د مجاهد او قهرمان په لقب ملبس کيږي او دا ټول د همدغه شيطاني سياست يوه برخه ده.

غواړم خبره لنډه کړم او لوستونکو ته عرض کړم چي د اسلامي سياست تر عنوان لاندي دغه کتاب چي څه موده پخوا د اسلامي تحريک د غړو د فکري تربيي په خاطر ترجمه کړي و چي په لږ وخت کي د هجرت په ځينو پوهنتونونو کي يي د تعليمي نصاب ځاي ونيو په لنډ او عالمانه توګه يي نه يواځي د اسلامي سياست تشريح کړي بلکه اسلامي سياست يي د شيطاني سياست سره په پوره مقايسوي توګه تشريح کړی.

ما هڅه کړي چي ژباړه يي ساده او روانه وي ترڅو د اسلامي سياست مينه وال او زمونږ د ټولني ټول وګړي تري پوره ګټه واخلی.

زه د پيغام نشراتی مرکز څخه چي د دي کتاب د بيا خپرولو له پاره ئې اقدام کړي يو عالم ممنون يم او د لوي خداي جل جلاله نه د دوي له پاره د خير او برکت دعا کوم او لوستونکو ته پري د پوهي توفيق غواړم.

په درناوی

قريب الرحمن " سعيد "

ناروی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

سریزه

لوی قادر الله جل جلاله د عرش نه تر فرشه پوری ټولی نړی پیدا کونکې او خالق دی چې د دی حقیقت څرنګوالی نه یوازی په قرآن کریم او آسمانی صحیفو کې لیدل کیږی، بلکه بشری فطرت، سلیم عقل ،انسانی تاریخ د پخوانیو آثارو پیژندونکو پوهانو څرګندونی او نوی ساینسی اختراعات ټول ، د مخلوقاتو د پیدا کوونکې او پالونکې ذات الله جل جلاله شته والی ثابتوی .

پاک خدای جل جلاله د خپل مخلوق څښتن او واکمن دی هغه د خپل مخلوق د نظم د چلولو له پاره نه خو کوم پیری، انسان او ملک ته داسی اختیار ورکړیدی چې څه ډول چې وغواړی د واکمن او ټولواک بادشاه په څیر د کائیناتو نظم او نسق وچلوی او تصرف په کې وکړی او نه ئی طبعیت [نیچر] ته حواله کړی چې څنګه وغواړی په هغه لور ئی روان کړی بلکه د کائناتو ټول نظام یوازی د همدی یوه الله جل جلاله په قبضه او قدرت کښی دی ،الله رب العالمین پخپله تشریعی حاکم دی لکه څنګه ئی چې د انسان د جسمانی ژوند د جوړښت او پایښت له پاره د خپلو نعمت

نو خزانی پیدا کړیدی په همدی توګه ئی د انسان د روحانی، اخلاقی او تمدنی ژوند د پرمخ تګ له پاره د عدل او انصاف په بنسټ ولاړ د ژوندانه نظام هم جوړ کړیدی چې په هغه کې د ژوندانه د هر اړخ له پاره ځانګړی لاربښوونی او قوانین شته دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د الله تعالى ذات د کمال په ټولو صفاتومتصف او د هر عيب او نقص څخه پاک دی.

ماضی، حال او مستقبل ټول د هغه په علم کښی دی- څرنګه چې د هغه ذاتی اغراض او غوښتنی نشته نو لدی امله د هغه له لوری رالیږلی شوی قانون یعنی د اسلام مبارک دین هم د هر ډول عیب او نقص څخه پاک او د هر دور او وخت له پاره وړ او مناسب دی .

د دی حکمونه او قوانین دکوم خاص فرد او یا ځانګړی ډلی او قوم د غوښتنو او خواهشاتو تابع نه بلکه د ټول بشریت د انسان د مصلحت او ښیګڼو په بنسټ ولاړ دی د دنیوی او اخروی ژوندانه ښیګڼو دواړه د الهی نظام په پیروی پوری تړلی‌دی ځکه چې دا د ژوندیو نړیواله او هراړخیزه تګ لاره ده .

د دی بشپړ او پاک نظام د اصولو سرچینه الهی وحی او رسالت دی رسول او نبی د حقیقی حاکم ، باوری نماینده او سفیر دی ، د نبوت د پای ته رسیدو نه وروسته ، اوس د اسلامی نظام د تشریعی قوانینو ماخذ قرآن او سنت دی او په دی دواړو ماخذونو کې د ژوندانه د هراړخ له پاره اصول، احکام او لارښوونی شته دی .

هیڅکله داسی تصور او خیال هم نه پیدا کیږی چې الله جل جلاله د خپلو معصومو او سپیڅلو انبیاؤ او رسولانو په واسطه یوازی د عقیدی او عباداتو احکام خپل مخلوق ته رالیږلی او اجتماعی، اقتصادی، سیاسی او تمدنی احکام او قوانین ئی نه وی رالیږلی .

هغه خلک چې دا ډول فکر او تصور ولری نو هغوی یا په اسلام پوره باور نه لری او یا ئی په دی هکله د پوهی کمی ده .

انسان مدنی الطبع یعنی اجتماعیت خوښوونکې دی د انس او یو د بل سره د مینی او محبت د ژوند تیرول د هغه فطری غوښتنه ده، مدنی او ټولنیز ژوند له پاره د سیاسی نظام شته والی یو ضرورت دی، نو اسلامی نظام هم یو سیاسی نظام لری چې د همدی سیاسی نظام د

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

تشریح او توضیح له پاره دا کتاب لیکل شویدی .

په اصل کښې دا کتاب په پینځو بابونو مشتمل وه چې لومړنی مسوده یې1401هجری قمری کال د محرم الحرام په 12نیټه چې1980عیسوی کال د نومبر د میاشتی د21 نیټې سره سمون خوری پای ته رسیدلی وه چې د هغوی عنوانونه ئی په دی ډول وه : خالقیت ، مالکیت ، حاکمیت ، رسالت ، سیاست چې د ورقو شمیر ئی په منځنی کچې تر800 صفحات پوری ورسید چې یو ځای چاپول یې مناسب هم نه و او د مالی وسائلو د کمښت له امله مشکل هم وه، نو دوهم ځلی کتنی پر مهال مناسب وګڼل شوه چې کتاب په دوه برخو وویشل شی چې لومړی برخه ئی د خالقیت ، مالکیت او رسالت د دری فصلونو څخه جوړه شی او په دویمه برخه کې سیاست پوری اړ موضوعاتو را ټول کړای شی ، څرنګه چې حاکمیت هم د سیاست پوری تړلی اړخ دی نو له دی ا مله مو هغه دکتاب په همدی دویمی برخه کښی شامل کړ او مونږکوښښ وکړ چې دا دویمه برخه چې د سیاست پوری د مربوطو موضوعاتو څیړنه کوی لومړی چاپ او نشر شی ځکه چې نن ورځ په نړۍ کښی همدا موضوعات ډیر زیات تر بحث لاندی دی، او د اسلام د سیاسی نظام په اړه ډول ډول خبری روانی دی او که الله جل جلاله توفیق راکړ لومړی برخه به هم نشر کړو. مونږ دا دویمه برخه په دریو لویو بابونو ویشلی ده :

لومړی باب : د سیاست تعریف او اقسام

دویم باب : غیر اسلامی سیاسی نظرئی

دریم باب : اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت

مونږکوښښ کړی چې د ټولو څیړنو د ثبوت او تشریح لپاره د قرآن کریم آیاتونه د رسول کریم صلی‌الله علیه وسلم احادیث د خلفاء راشدینو صحابه کرامو رضی الله تعالی عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم ویناوی او فقهی پوهانو حوالی ورکړو- په لیکنه کې د احادیثو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

او تفاسیرو د مستندو او باوری کتابونو څخه استفاده شوی ده ځکه چې د تاریخ او د مغازی په کتابونوکښی‌کمزوری روایات هم راغلی دی ، په همدی توګه د فقهاؤ اقوال هم د فقهی د مستندو او مروجو کتابونو څخه رانقل شوی دی .

د کتاب لومړی او دوهم باب چې په لومړنیو څېړونو مشتمل دی خو د کتاب دریم باب یعنی اسلامی سیاست او یا اسلامی خلافت د کتاب اساس تشکیلوی، نو ددی کتاب اصل موضوع د اسلامی نظام د اصولو او بنسټونو څېړنه ده.

اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلاً و ارزقنا اجتنابه و صلی‌الله علی قائد المهاجرین و المجاهدین و علی اله و اصحابه اجمعین

ګوهررحمن
دارالعلوم تفهیم القرآن مردان
1401 هجری قمری کال د محرم الحرام میاشتی 16 نیټه
چې د1980عیسوی کال نومبر میاشتی 25 نیټی سره سمون خوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

لومړی باب

د سیاست د کلیمې لغوي معنی :

سیاست د امارت په وزن د سَاسَ یَسُوْسُ څخه د قَال یَقُوْلُ په وزن د مصدرصیغه ده، د دی فعل مصدر سوس قولُ په وزن هم راتلای شی، نو د سیاست او سوس اصلی معنی دا ده " اصلاح کول او ښائسته کول" د همدی لغوی معنی په اساس دا دواړه کلیمی د ریاست، حکومت او د هیواد د چارو د سنبالولو په ځای استعمالیږی ځکه چې د ریاست هدف او مرام هم د خلکود حالت اصلاح او بهتر والی دی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه چې په 711 هجری کال کې وفات شوی په دی هکله لیکي :

والسیاسه القیام علیالشئ بمایصلحه والسیاسه فعل السائس ... ورجل ساس من قوم ساسه و سِواس . انشد ثعلب .

ساده قاده لکل جمیع   ساسه للرجال یوم القتال

والسوس الریاسه یقال ساسوهم سوسا و اذا راسوه قیل سوسوه واساسوه

سست الرعیه سیاسه وسوس فلان امربنی فلان ای کلف سیاستهم وسوس الرجل امورالناس علیما لم یسم فاعله اذا ملک امرهم ویروی قول الخطیئه

لقد سوست امر بنیک حتی - ترکتهم ادق من الطحین[1] .

د یوه شی د اصلاح له پاره د ملاترلو او کلکو ودریدلو ته سیاست وایی چې د یو مدبر او لاربنود کار دی، نو هغه څوک چې د قوم د

[1] - لسان العرب دار صادر بیروت چاپ 6 ټوک 108مخ د سوس ماده - النهایه د ابن الاثیر2 ټوک 192 مخ د سوس ماده - تاج لعروس شرح قاموس 4 ټوک 169 مخ د سوس ماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردارانو او لارښوونکو له ډلې څخه وی هغه ته سائس ویل کیږی .

ثعلب په خپل شعرکې ویلی دی :

[هغه د هرلښکر لارښود او قوماندان دی او د جنګ په وخت کې د عسکرو رهبر او لارښود]

سوس په منظمه توګه د حکومت او ریاست پرمخ بوتللو ته وایی ، د ساسوهم سوسوهم سوساً معنی ده هغه په خلکو حکومت کړی ، کله چې خلک کوم شخص خپل سردار او قائد وټاکې نو هغه ته ویلی کیږی تسوسوه و اساسوه [هغوی هغه خپل مشر وټاکه] ، سست الرعیه سیاسه معنی ده : زه د خپل رعیت نظم و نسق چلوم او په هغو حکمرانی کوم ، سوس فلان امر بنی فلان معنی ده : هغه شخص د هغی قبیلی د معاملاتو مسئول وګرځول شو[هغه ته د سیاست او حکمرانی دروند پیټی وروسپارل شو] .

کله چې څوک د خلکو حاکم او پادشاه وټاکل شی نو ویل کیږی چې : سوس الرجل امورالناس

حطیئه په خپل یو شعر کې ویلی دی :

زه یې ستاسی د اولاد پالونکې او مسئول ټاکلی یم

نو ما هغوی د دلول شوی غنمو د اوړو څخه زیات میده کړل

په صراح اللغات کې یی په فارسی ژبه د سیاست ژباړه " رعیت داری کردن " کړی ده

امام غزالی رحمه الله علیه چې په 505 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په هکله داسی وایی :

استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجی فیالدنیا والاخره [د خلکو اصلاح او هغی لاری ته لارښوونه چې د دنیا او آخرت د خلاصون یوازنی ذریعه ده سیاست ویل کیږی] .

په بل ځای کې لیکلی چې :

وهی التالیف والتعاون و الاجتماع علی اسباب المعیشه وضبطها [

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياست هغه تدبير دی چې د ژوندانه د وسائلو د تنظيم او د هغی په محور دوګرو د را ټوليدو د هغو ترمنځ د محبت او تعاون سبب ګرځی[2]
.

د سياست معنی مکر، فريب ، غولول او جنګول نه، بلکه سياست د هغی پوهی او حکمت نوم دی چې د خلکو تر منځ ورورولی، محبت، يووالی او اتفاق را پيدا کوی، څوک چې د طبقاتی کشمکشونو او جګړی جوړولو باعث ګرځی سياست پوه نه دی بلکه حقيقی سياست پوه هغه دی چې د ښه مدبر او منتظم تر څنګ نامتو مصلح او د اخلاقو معلم هم وی .

د سياست تعريف

د مسلمانوسياسی پوهانو په نظر:

علامه ابن خلدون رحمه الله عليه چې په 808 هجری کال کې وفات شوی د سياست په هکله داسی ليکلی :

فالسياسه و الملک هی کفاله للخلق و خلافه لله فی العباد لتنفيذ احکامه فيهم [سياست او حکومت د بندګانو د ساتنی او د هغوی د ګټو د ساتنی او کفالت او په بشری ټولنه کې د الله جل جلاله د احکامو د تطبيق له پاره د الله جل و علی شانه نيابت او استازيتوب دی][3] .

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه چې په 502 هجری کال کې وفات شوی د سياست په تعريف کې دری څيزونه په ګوته کوی :

عماره الارض [د ځمکې آبادول اود هغی ترقی اوجوړول] ، تنفيذ احکام الله [د الله جل جلاله د حکمونو نافذول]، مکارم الشريعه [د

---

[2] - احياء علوم الدين کتاب العلم لومړی باب ا ټوک 9 مخ - المنجد364 مخ سوس ماده - کليات ابوالبقاء الحنفی د 1095هجری کال 374 مخ

[3]- مقدمه ابن خلدون بيروت چا پ 113 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

ښو اخلاقو اختيارول [4] .

ابوالوفا ابن عقيل بغدادی رحمه الله عليه چې په 513 هجری کال کې وفات شوی د سياست په هکله ليکلی چې :

السياسهما کان من الافعال بحيث يکون الناس معه اقرب الی الصلاح و ابعد من الفساد [سياست د هغه تدبيرونو نوم دی چې د هغه په واسطه خلک د صلاح او ښيرازی او ټولنيزو ګټو په لور نږدی او د فساد او ورانی څخه ليری کيږی[5]] .

شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه دا ډول فرمايلی دی چې :

وهی الحکمه الباحثه عن کيفيه ربط الواقع بين اهل المدينه [سياست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د يو هيواد د وګړو تر منځ د اجتماعی اړيکو د کيفيت څخه بحث کوی] .

د پورتنيو ټولو تعريفونو څخه داسی نتيجه په لاس راځی چې : سياست يو فن او حکمت دی چې موضوع ئی د حکومتی چارو سنبالول او تنظيمول ، او مرام ئی د عامه ګټو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړيکې او ارتباط د يوی قاعدی او قانون په واسطه کنترولول دی .

سياست د فقهی پوهانو له نظره :

فقهی پوهانو د سياست عام مفهوم په دی ډول بيان کړی دی د اصلاحی تدبيرونواختيارول او د حکومت نظم ونسق پرمخ بوتللوته سياست ويلی کيږی لکه څنګه چې ابن عابدين شامی رحمه الله عليه او ابن نجيم رحمه الله عليه د دی جامع مفهوم يادونه کړی ده[6].

---

[4] - الذريعه الی مکارم الشريعه 8 باب 18مخ

[5] - الطريق الحکميه فی‌السيا سه الشرعيه د ابن قيم رحمه الله عليه د 1961 کال مصر چاپ 15مخ - اعلام الموقعين 4 ټوک 460 مخ

[6] - مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود - البحرالرائق لابن نجيم رحمه الله عليه بيروت چاپ 5 ټوک 76مخ په آخرد کتاب سرقه کی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د فقهی په کتابونوکې د سیاست کلمه په عمومی توګه د[تعزیری سزاګانو] له پاره استعمال شوی ده، هغه چې د قرآن او سنت د ښکاره نصوصو څخه ثابته نه وی، خو د شرعی قواعدو مطابق وی او مقصد ئی د ټولنیز مصلحت مراعت او فساد د منځه وړل وی .

سیاست هغه تدبیرونو ته ویل کیږی چې د هغی په واسطه د ټولنیزو ګټو او مصالحو ساتنه وشی، او د جرائیمو د سزا نه مقصد هم د مجرمینو اصلاح او د خلکو د مال ، ځان ، ابرو، او عزت ساتنه ده، همدا علت دی چې د سیاست د لغوی معنی مفهوم په دی سزاګانو باندی تحقق پیدا کوی .

حدود هغه سزاګانو ته ویل کیږی چې د قرآنکریم د ښکاره نصوصو او یا د صحابه رضی الله عنهم د اجماع نه ثابت او ټاکل شوی وی لکه د زنا، غلا، قطع طریق [لاری شکونکې]، شرابوڅښل ، قذف حد....

د قصدی قتل او ټپی کولو سزا ګانو ته په شرعی اصطلاح کې قصاص ویل کیږی او د بعضی جرمونو سزاګانو ته کفارات ویل کیږی‌لکه د قسم کفاره، د ظهار کفاره د روژی کفاره، د سهوی قتل کفاره، خو په اصولی توګه په حدودو، قصاص اوکفاراتو ټولو باندی د سیاست اطلاق کیږی ځکه چې د دی شیانو مقصد هم د ټولنیزو ګټو او مصالحو ساتنه او د ټولنی اصلاح ده .

ابن عابدین رحمه الله علیه فرمایی : وهذا تعریف للسیاسه العامه الصیادقه علی جمیع ما شرعه الله تعالی لعباده من الاحکام الشرعیه [دا [د بندګانو د ګټو او اصلاح تدبیرونه] د هغه عام سیاست تعریف دی چې د الله جل جلاله په ټولو احکامو صدق کوی ، هغه احکام چې الله جل وعلا شانه د خپلو بندګانو د ګټو له پاره مقرر کړی دی[7]] .

خوپه فقهی ژبه کې سیاست هغه جزاګانوته ویل کیږی چې د هغی ثبوت او تعین د قرآن ، نبوی سنتواو د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم د

---

[7]- مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجماع څخه نه وی شوی ، دی ډول سزاګانو ته تعزیرته هم ویل کیږی چې په دری ډوله دی :

لومړی : په سلګونو هغه ګناهونه اوجرمونه دی چې د هغی سزاګانی منصوص نه دی د دی ډول جرائیمو له پاره د اسلامی شریعت د پرهیزګارو پوهانو یوه اداره یا مقنن مجلس [د شوری مجلس] چې د سزا تر ټولو کمه او لوړه کچې او څرنګوالی، تعینولای شی او قاضی ته دا اختیار ورکوی چې د هغه تعزیری قانون په چوکاټ کې کومه سزا چې مناسبه وګڼی ورکړی،که چیری په دی ډول قانون د شوری مجلس لخوا یا بلی کومی مجازی اداری لخوا نوی نافذ شوی، نو بیا هم محکمی ته دا حق ورکړل شوی چې د شرعی اصولو په رڼا کې چې هره سزا لازمه وګڼی مجرم ته ورکړی .

دوهم : هغه قاطع ثبوت چې د منصوصه حدودو او د قصاص د نفاذ له پاره ضروری وی خود قانونی شرائطو په بنسټ موجود نه وی، مګر عدلیی ته د ښکاره شواهدو په رڼا کې ډاډګیرنه پیدا شوی وی چې په یوه رنګ نه یوه رنګ د جرم ارتکاب صورت نیولی وی، نو په دی حالت کې د حدودو نفاذ نشی کیدای، خو محکمه چې د عدل په رڼا کې هره تعزیری جزا خوښه کړی مجرم ته یې ورکولای شی ځکه چې حدود په شبه ساقط کیږی او تعزیزی سزا د ظنی ثبوت په اساس هم ورکول کیدای شی .

دریم : شکل ئی دا دی چې د حدودو د تطبیق له پاره خو قطعی ثبوت موجود وی لیکن د جرم مرتکب هغه دولتی کارمند وی چې په خپله د جرمونو د مخنوی مسئول وی او یا جرم کوونکې په مکرر ډول د جرم ارتکاب کوی یا د جرم ارتکاب په ډیره دردناکه او وحشت ناکه طریقه شوی وی ، نو په دی حالت کې قاضی ته دا اجازه ده چې د ټاکلی جزا نه پرته نوره جزا هم د تعزیر په ډول ورکړی خو په دی شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دی کې ئی‌کوم مصلحت په نظرکې نیولی وی[8] .

د عبدالرزاق رحمه الله علیه په کتاب مصنف کې دی چې : حضرت علی رضی‌الله عنه د روژی په مبارکه میاشت کې شراب څښونکو ته د مقررو اتیا دورو نه علاوه شل دوری‌سزا نوره همه ورکوله[9] .

ابن شهاب زهری رحمه الله علیه فرمایی : څوک چې د روژی په میاشت کې د شرابو د څښلو مرتکب شی نو اتیا دوری سزا به ورکول کیږی او په کوڅو کې به وګرځولی شی چې خلک یی د جرم څخه ترڅو چې د رسوائی څخه یی عام خلک عبرت واخلی خبر شی .

همدا راز د لمانځه نه کونکوته هم ابن شهاب زهری رحمه الله علیه همدا د رسوا کولو تعزیر تجویز کړی دی [10].

پورته ذکر شوو دری واړه سزاګانو ته د فقهی پوهانو تعزیرهم ویلی دی او د سیاست اطلاق ئی هم په همدی سزاګانوکړی دی .

مشهورحنفی فقیه شیخ علاوالدین طرابلسی رحمه الله علیه د خپل کتاب معین الحکام دریمه برخه د تعزیری سیاست د بیانولو له پاره خاص کړی ده، ځینی خلکو اعتراض کړی وه چې د غیر منصوصو سزاګانو ورکول ظلم دی ، او دا څرګنده ده چې منصوص سزاګانی یوازی یو څو دی او د جرائمو اقسام سلګونو ته رسیږی ، نوکه چیری د هری سزا له پاره د نص وجود شرط وګرځول شی ، نوی د خاصو مجرمانو پرته به ټول مجرمین بی له کومی ویری او خطری ، په کاملی آزادی سره د خلکو د مال ، ځان او آبرو په لوټولو شروع وکړی دا

[8] - شامی 3 ټوک 247 مخ

[9] - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972بیروت چاپ

10- مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

اعتراض کونکې په یوی انتها کې خوا وه خو په بل طرف ځینی خپل غرضی سیاسی مشران او حکمرانان د خپلو ذاتی مصالحو په خاطر بې له کوم ثبوت څخه خلکو ته سزاګانی ورکوی او هغوی تعذیبوی او ربړوی ئی ، خو بهانه یې دا وی چې دا د سیاست او مصلحت غوښتنه او تقاضا ده، دغه درنده صفته خلک کله د مصلحت او سیاست په نوم حتی د منصوصی احکامو په بدلیدو هم صرفه نه کوی .

په دغه دواړه افراط ډلو د تنقید په خاطر علامه طرابلسی لیکلی دی چې : سیاست تعزیری او تغلیظی قانون دی چې په دوه برخوویشل شوی :

ظالمانه سیاست چې اسلامی شریعت یی حرام ګڼی او عادلانه سیاست چې د هغی په واسطه د مظلوم حق هغه ته سپارل کیږی او د مفسدینو مخه پری نیول کیږی او د اسلامی شریعت اصلی مقصد پری تر لاسه کیږی ، نو د داسی ډول شرعی سیاست اختیارول واجب دی .

د عادل سیاست نه سترګی پټول روا نه دی ځکه د هغه په پریښودلو د خلکوحقوق تریښنو لاندی کیږی، جرم کونکو ته دجرم لاری پرانیستل کیږی ، د وینی تویولو،آبرو او عزت لوټولو، او د خلکو په مالونو د غاصبانه قبضی له پاره لاره آواریږی ، نود داسی شرعی سیاست نه منکریدل د شرعی نصوصو او راشدینوخلفاؤ رضی الله عنهم د اعمالو د تردید سره مترادف او برابر دی

اما ځینی خلکو په دی هکله د افراط بل مخ غوره کړی دی هغوی د شرعی حدودو نه د تیری په کولو سره د ظلم مختلف ډولونه او سیاسی بدعتونه ایجاد کړی دی ، دا خلک پدی باور لری چې شرعی سیاست د امت د مصلحت او عامه ګټو د ساتنی څخه قاصراو عاجز دی [نعوذبالله] .

دا ناپوهی او غټه غلطی ده ، ځکه چې الله جل جلاله فرمایلی دی " مونږ تاسی له پاره دین پوره کړی دی ، پدی دین کې د انسانانو دینی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دنيوی گټې په پوره توګه موجود دی ، رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی " ترڅو چې تاسی د الله جل جلاله په کتاب او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په سنتو عمل کوی بی لاری به نشی [11].

د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه ویناهم د لږڅه مخکې وروستوالی سره په همداسی ده بلکه داسی معلومیږی چې علامه طرابلسی رحمه الله علیه دا ټول عبارت د ابن قیم رحمه الله علیه دکتاب نه رانقل کړی خوحواله ئی نه ده ورکړی [12].

شیخ الاسلام مرغنیائی رحمه الله علیه چې په 593 هجری کال کې وفات شوی په هدایه کې ئی د زنا د حد تشریح د حنفی مسلک سره سم په دی ډول کړی ده : د بې واده مسلمان د زنا په حدکې دوری او د وطن نه شړل دی یو ځای نه کړای شی خوکه چیری امام ته [امیرالمؤمنین یا قاضی] په دی کې کوم مصلحت په نظر راځی نو د خپلی رای په اساس د ئی د څه وخت له پاره د وطن څخه شړلای شی چې دا زیاته کړل شوی سزا [وطن څخه شړل] تعزیر او سیاست دی .

ځکه چې کله دا تعزیری او سیاسی سزاء ګڼوره ثابتیږی ، خو فیصله د وخت د امام د نظر پوری تړلی ده د ځینی صحابه کرامو رضی‌الله عنهم نه د زانی د وطن څخه د شړلو روایت په همدی سیاسی او تعزیری سزا باندی بناء دی[13] .

ابن عابدین شامی رحمه الله علیه چې په 1352هجری کې وفات شوی لیکې: د سیاست لفظ د هغه سزاګانو له پاره هم استعمالیږی چې د هغه په ذریعه دمجرمینو ټکونه او اصلاح کیږی لکه فقهاء وایی چې

---

[11]- معین الحکام فیما یتردد بین الخصمین من الاحکام 207 مخ مصر چاپ 1310 هجری قمری کال

[12]- الطرق الحکمیه 16،15مخونه - اعلام الموقعین 4 ټوک 462مخ

[13]- هدایه د فتح القدیر شرح کتاب الحدود 5 ټوک 241 نه تر 144 مخونو پوری 1970 کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چيري يو سړی په لواطت او غلا عادي شوی وی نو سياسه هغه قتل کيدای هم شی لکه څنگه چې د يو بدعتی په اړه دا خبره مخکې بيان شوی ده . ځينی فقهاؤ د سياست تعريف داسی کړی دی چې سياست هغه تعزيری او تغليظی سزا ده چې د اسلامی شريعت دقواعدو او اصولو سره برابر وی که څه هم په ښکاره ډول د هغه بيان په نصوصوکې نه وی .

ځکه چې د اسلامی شريعت اساس د ايمان ځخه وروسته د ټولنی څخه د فساد په ورکولو و لاړ دی .

ولذا قال فی البحر و ظاهرکلامهم ان السياسه هی فعل شيئ من الحاکم لمصلحه يراها و ان لم يرد بذالک الفعل دليل جزئی[14].

په بحرالرائق کې يی ويلی دی چې : د فقهاء د ويناؤڅخه په ښکاره همدا څرگنديږی چې سياست د يوه حکمران هغه فعل [کړنه] او تدبير دی چې د خلکو گټی او مصلحت ورته په کې ښکاری که څه هم ددی فعل له پاره د هغه سره کوم خاص دليل موجود نه وی خود شرعی اصولو په بنسټ وی او د منصوصو او اجماعی احکامو خلاف نه وی .

دا ډول عبارتونه د فقهی په کتابونوکې بی شميره راغلی چې ورڅخه ثابتيږی چې تعزيراتو ته سياست ويل کيږی او د فقهی په کتابونوکې دا لفظ د همدی مقصد لپاره استعمال شوی .

د سياست تعريف

د نوی عصر د پوهانوله نظره :

د عربی ژبی د سياست کليمه د انگليسی ژبی د[Politics] د کليمی سره هم معنی نه ده د عربی ژبی د سياست کليمه هراړخيزه مفهوم لری لکه د نفس اصلاح کول،کورنی سياست، تعزيری سياست،او ټول اصلاحی‌کارونه د همدی‌کليمی په مفهوم کې شامل

[14]- مجموعه شامی 3 ټوک 204 مخ – بحر الرايق 5 ټوک 11مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی خـود انګليســی ژبــی[Politics]کليمــه يــوازی د ملکــې، ملــی اوحکـومتی سياست لـه پـاره اسـتعماليږی چې پـه عربـی ژبـه کـې ئـی مرادف کليمه السياسه المدنيه ده .

Politics]]پوليټکس يوه يونانیکلمه ده چې د پولس نه اخيستل شوی او معنی ئی ښاری حکومت دی چې دا لفظ په يونانی معناګانو سره د ديارلسمی پيړی په پيل کې په فرانسوی ژبه کې هم استعمال شوی وه او په هغی وخت کې د سياست تعريف داسی کيده

د سياست معنی ده د ښاری حکومت پوهه او فن حاصلول ، خو د عمومی مفهوم په لحاظ سياست ټولو هغه فنون ته وايی چې د انسانی ټولنی له پاره د اهميت وړ دی .

د ديارلســمی پيــړی وروســته دی کليمــی ترقــی وکــړه چــې اوس د پوليټکس[Politics] لفظ يوازی د حکومت داری په فن پوری وتړل شوه .

په انسائيکلو پيډيا الکبيره کې د سياست اصطلاحی تعريف په ډول شوی دی چې :

فـن حکـم الدولـه اودراسـه المبـادی التـی تقـوم عليهاالحکومـات والتی تحدد علاقاتها بالمواطنين وبالدول الاخری [د حکومت کولو پوهی ته سياست ويل کيږی يا په بل عبارت دا د هغه بنسټيزو اصولو علم دی چې د هغی په واسطه حکومتونه جوړيږی او د حکومت او خلکو ترمنځ پری اړيکې قايميږی او د نورو هيوانو سره د اړيکو د ټينګولو حدود پری ټاکل کيږی] [15].

په 1870کال کې ويل شوی وه چې :

السياسه علم حکم الدول [سياست په خلکو د حکومت کولو علم دی] .

---

[15]- علم السياسه د ډاکټرحسن صعب د لبنان د پوهنتون استاد لومړی فصل 20 مخ 1970کال د بيروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوپه 1962کال کې ئی دارنګه تعریف وشو:

السیاسه فن حکم المجتمعات الانسانیه [سیاست په انسانی ټولنو د حکومت کولو فن دی][16]

په المنجدکې ئی دا ډول تعریف شوی دی :

فن الحکم و اداره اعمال الدوله الداخلیۍ والخارجیه و منها السیاسه الداخلیه والخارجیه [سیاست د حکومت کولو فن ته او د حکومت د داخلی او خارجی چارو اداره کولو ته وایی چې داخلی او خارجی سیاست د هغی یو برخه ده][17] .

د اوسنی عصر سیاست پوه بلنچلی لیکلی دی چې :

سیاست هغه پوهه ده چې د بحث اومذاکری موضوع ئی سلطنت وی

.

ایډورډجیمز د سیاست تعریف په دی ډول کوی :

د حکومت د فرائضواجراکول او هغه خلک په نظم وضبط کې ساتل چې د یوی ټولنی په شکل کې را ټول شوی وی .

د ادیانو او اخلاقو انسائیکلوپیډیا د سیاست د تعریف په باب داسی لیکې :

د سیاست نه مقصد د حکومت نظم و نسق دی [18].

د نوی عصر د علماء تعریفونه سیاست په برخه کې هماغه دی کوم چې د اسلامی سپیڅلی دین پوهانو ځو پیړی ترمخه په خپلوکتابونوکې درج کړی دی خلک د اروپا غټو غټو نومونو څخه ویریږی او که نه نو په تیرو شوو پاڼوکې د مسلمانو لغت پوهانو ، سیاست پوهانو، او د فقهی د پوهانو څخه چې کوم تعریفونه د

16- مدخل الی علم السیاسه د ډاکټرجمال الاتاسی 7مخ د مشق چاپ

17- المنجد 362 مخ د سوس ماده

18 د اسلامی حکومت نظام 200مخ د مولانا حامدالانصاری لیکنه 1956 عیسوی کال د هندوستان ډهلی چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاست په هکله رانقل شوی ښکاره ، روښانه او هراړخیزدی .

عملی سیاست :

پورتنی تعریفونه د نظری سیاست او علمی سیاست پوری اړه لری خو د عملی سیاست بنسټ په سیاسی تجربو باندی ایښوول شوی دی ،د سیاسی مفکر اوسیاسی قائد ترمنځ فرق همدومره دی لکه د علم او عمل ترمنځ او یا د فکر او تجربی ترمنځ ځکه چې یوازی د سیاست د فلسفی په زده کړی یو شخص سیاسی مشر نه ګرځی .

د مثال په توګه یو شخص د طب پوهنځی په پای ته رسولو او یا د طبی کتابونو په مطالعی د ډاډ وړ ډاکټرنه جوړیږی ترڅو چې د مرضونو د تشخیص او دارو ورکولو اوږده تجربه ونه کړی .

ځینی دین پوهان داسی دی چې په کتاب الله ، نبوی سنتو او فقهی باندی ښه پوهیږی خو نه وینا کولای شی او نه د دوه کسو ترمنځ تصفیه، په همدی ډول د انسانی ټولنی د پرمخ بیولو د فلسفه او د حکومت داری په اصولو او قواعدو پوهیدلو سړی سیاست پوه [PoliticalScience] او پروفیسور خو جوړیږی، لیکن سیاسی لارښود اود نظم او نسق قائد نه شی کیدای ترڅو پوریچې په عملی توګه سیاسی تجربه په لاس نه وی ورغلی .

ابن خلدون رحمه الله علیه د علمی او نظرئی سیاست توپیر په ښه ډول واضح کړی دی :

علماء او مفکرین چې په فکری نظرعادی شوی دی د معنی په دریابونوکې غوټې وهی د محسوساتو څخه معقولات اخلی، او په ذهن کې قواعد اوکلیات په مجرده توګه ساتی، ترڅوئی په عمومی شکل سره نافذکړی. د خاصو خلکو او قومونو لحاظ ساتل د هغوی عادت نه وی، دا مفکرین د ذهنی قواعدو او فکری نظریاتو پرته هیڅ عملی تجربه نه لری .

خو سیاسی قائدین بیرونی واقعی حقایق او حالات هم په نظرکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري ځکه کيداى شي چې په حالاتو او واقعاتوکې کوم داسې حقيقي خنډ وي چې د هغې له امله په هغه حالاتو نه شي قياس کيداى چې په ښکاره هغه ته ورته برېښي او دا خنډونه د هغې سياسي نظري چې د هغې نفاذ مطلوب وي، په خلاف وي. يو ټولنه په بلې ټولني نه شي قياس کيداى ځکه چې که دواړه ټولني په يو شي کې سره ورته وي نو په ډېرو شيانوکې به توپير ولري . څرنګه چې مفکرين د عمومي احکامو په صادرولو په يو بل باندې په قياس کولو عادي وي نو کله چې دوى د عملي سياست په هکله تفکر کوي نو هغه د خپل فکربه قالب کې ځاى په ځاى کوي او د خپل خاص استدلال په اساس عملي سياست تلې، خو په نتيجه کې په عملي ميدان کې د سختو غلطيو سره مخامخ کيږي، نو همدا علت دى چې په عملي سياست کې په هغوى اعتماد نه شي کيداى .

افلاطون ډيرلوى سياست پوه او فيلسوف وه، خو د واقعاتواوحالاتو تجربه دهغې‌موضوع نه وه، بلکه ويل به ئې چې حالات د نظرياتو په واسطه پيداکيږي، ارسطو د افلاطون د شاګردانوله ډلې‌څخه وه،خوهغه په تجرباتې‌او عملي سياست اعتقاد درلوده. هغه د مختلفو قومونو او حکومتونو د تجربو وروسته خپله سياسي نظريه څرګنده کړه. همدا علت دى چې ارسطو ته د سياست امام او لومړى ښوونکې ويل کيږي او د هغه کتاب [السياسيات] ئې ډير ستايلى دى ، د نظرياتي پوهې سره عملي پوهه ضروري ده ځکه چې پوازي په نظرئې باندې يوخيالې‌حکومت جوړيداى شي. خويوځمکنې واقعې‌حکومت نه شي جوړيدلاى.

د يو شان سياسي فکرسره سره د هغې عملي تطبيق او هغه ته عملي بڼه ورکول او د يو نظم په چوکاټ کې راوستل د خلکو په عادتونو او غوښتونوکې د توپير په اساس په پوره اندازه لري والي کيداى شي موجود وي ، خو دا توپير همداسې بڼه لري لکه ديوى مانې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهری ډیزائن او نقشی ترمنځ توپیر دی لکه د امریکا ، انګلستان، فرانسی ، جرمنی او نورو جمهوری ریاستونه یو ډول دی یعنی لادین جمهوریت ، خو د دی جمهوریت عملی نقشه او د نظم چوکاټ په دی ملکونوکې یو له بل سره پوره توپیرلری .

لکه د روس او چین چې د یوی نظرئی خاوندان دی [کمونیزم اومارکسیزم] ، خو په حکومتی چوکاټ او اداره کې ئی ډیر زیات بیلوالی موجود دی - په همدی توګه د پادشاهی فکریو دی چې د ټولو اختیاراتو منبع باید په خپله شاه وی، خو په عملی توګه ئی په کړنه کې ډیر توپیر لیدل کیږی .

عقلی سیاست او شرعی سیاست :

علامه ابن خلدون رحمه الله غلیه سیاست د قانون په اعتبارتقسیم کړی دی، هغه لیکې چې:

ا } پادشاهی د قانون په ځای دمطلق العنان پادشاه په زور او قوت باندی ولاړه وی، چې په هغه کې د غضب او حیوانیت نښی او آثار لیدل کیږی داسی حکمرانان په خپل رعیت باندی د یو درونډ بار حیثیت لری چې د هغوی د تباه کولوپه هڅه کې وی ، نو د داسی حالاتو د اصلاح له پاره د سیاسی قوانینود وضع کولو د ضرورت احساس پیدا کیږی، چې د هغی وفاداری په حکامو او رعیت دواړو باندی لازمی ده .

2 } که چیری دا قوانین د قوم د عاقلانو، د حکومت د مسئولینو او نورو پوهانو په واسطه وضع شوی وی ، نو بیا پدی قوانینو ولاړ سیاست ته عقلی سیاست ویل کیږی .

3 } اوکله چې دا قوانین د الله جل جلاله مقررکړی قوانین وی چې د رسول صلی الله علیه وسلم په واسطه نافذشوی وی نو دی ته دینی سیاست ویل کیږی چې د دنیا او آخرت دواړو له پاره ګټه ور دی .

نو ظالمانه پادشاهی هغه حکومت ته ویل کیږی چې خلک د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
پادشاه د ذاتي غوښتنو پوره کولو ته اړباسي .

سیاسي حکومت [عقلي سیاست] هغه ته ویل کیږي چې خلک د عقلي نظریاتواو قوانینو پابندي‌کوي او مقصد ئی دنیوي ګټې او آرام ژوند ، او د دنیوي تاوانونو او ستونزو څخه نجات اوخلاصون وي .

خلافت [دیني سیاست] له هغه حکومت څخه عبارت دی چې خلک د اسلامي تصور او شرعي قوانینو پابند اوسي او هدف یې د دنیا او آخرت د ژوند ګټې او مصالح لاس ته راوړل وي، ځکه چې اسلام کې د دنیا د ټولو حالاتو قدر او قیمت د آخرت د ګټو په اعتبار سره دی .

د ابن خلدون رحمه الله علیه د تقسیم، تجزیه په دې ډول هم کیدای شي چې سیاست په اصولي ټوګه په درې ډوله دی : حیواني سیاست ، عقلي سیاست ، دیني سیاست .

حیواني سیاست نه د عقلي قانون تابع دی او نه د شرعي قانون ، بلکه د بادشاه اود هغه د درباریانو د نفس خواهشات ئی قانون دی او یا د حاکم شخصي یا حاکمي طبقې د حیواني خواهشاتو تکمیل د هغه مقصد وي د دې قسم د سیاسي نظام مثالونه بادشاهت ، آمریت ، عسکري حکومت او اشتراکیت دی چې ډیر لوی لعنت دی ، چې دی سیاست ته دحیواني سیاست نوم ورکول بالکل په ځای دی .

عقلي سیاست د هغې قانون پابندوي چې د عاقلانو، پوهانواو د قوم د شریفو خلکو په واسطه جوړشوی وي، او مقصد ئی د خلکو د دنیوي ګټو او مصالحو ساتل وي چې مثالونه ئی په قانوني پادشاهي ، او غیر مذهبي جمهوریتونوکې لیدل کیږي، خو په عقلي سیاست کېهم د اخروي او ابدي ژوند د فلاح او ښیګڼې طرف ته کومه پاملرنه نه ده شوې .

دیني سیاست یوازې هغه حقیقي هراړخیز او ګټور سیاست دی چې په هغه کې د انسان حقیقي او همیشنې نیک بختي هم په نظرکې نیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی او د دنیوی فلاح او ښیګڼږی ضمانت هم ورکوی ، او همدی نظام ته اسلامی خلافت ویل کیږی .

غوره سیاست او جاهلی حکومت :

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 349 یا 343 هجری قمری کال کې وفات شوی سیاست او ریاست په دوه برخوویشلی:

الریاسه الفاضله [غوره ریاست] اوالریاسه الجاهلیه [جاهل ریاست] ، هغه په خپل کتاب احصا ء ا لعلوم په پنځه فصل کې د العلم المدنی ترموضوع لاندی داسی لیکلی :

❖ د مدنی علم یا ټولنیزاوتمدنی علم اصلی موضوع دا ده چې د انسان د اختیاری افعالو د اقسامو تعریف دی وشی .

❖ د هغه فطری ، رغبتونو او اخلاقی ښسڼونو پلټنه دی وکړل شی چې د اختیاری افعالوسرچینه تشکیلوی .

❖ هغه غوښتنی او مقصدونه په ګوته کړی شی چې د هغی د لاس ته راوړو د پاره دا اختیاری افعال تر سره کیږی .

❖ د حقیقی نیکبختی او خیالی او وهمی نیکبختی ترمنځ یې توپیر ښکاره کړی .

❖ د حقیقی او واقعی نیک بختی او خوشحالی لاس ته راوړل په دی دنیا کې ممکن نه دی او دا یوازی د دنیوی ژوند څخه ورسته ، د آخرت په ابدی ژوندکې تر لاسه کیدای شی.

❖ خیالی او فرضی نیک بختی او سعادت په دی دنیاکې،د دولت، ثروت ، عزت او شهرت او نورو عارضی خوښیو او خوشحالیو نوم دی

❖ د حقیقی سعادت د لاس ته راوړوله پاره چې کومو اخلاقو او افعالو [سنن فاضله] بهترینو رواجونو او قوانینوته ضرورت دی هغه د ریاست نه پرته نه شی نافذکیدای اوکه چیری دمخه نافذ شوی وی نود هغی تحفظ اوساتنه د ریاست نه پرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

نشي ترسره کيداى .

والرياسه ضربان : رياسه تمکن الافعال والسنن والملکات الاراديه التى شانها ان ينال بها ما هو فى الحقيقه سعاده و هیالرياسه الفاضله ، و المدن و الامم المنقاده لهذه الرياسه هى المدن والامم الفاضله ، و رياسه تمکن فیالمدن هى الافعال والشيم التى تنال بها ماهیمظنونه انها سعادات من غير ان تکون کذالک و هى الرياسه الجاهليه

[حکومت په دوه ډوله دى : لومړى هغه حکومت دى چې په هغه کې عادات او استعدادنو ته پياوړتيا ورکول کيږى د کومو په واسطه چې حقيقى سعادت ترلاسه کيږى همدى ته غوره حکومت يا فاضله رياست ويل کيږى ،يعنى بهترين حکومت، او هغه ټولنه او قومونه چې د داسى حکومت مطيع اوتابعدار وى د غوره ټولنو او غوره قومونه په نوم ياديږى ، دوهم رياست هغه دى چې په ټولنه کې د هغه افعالو او عاداتو د کلکوالى او رواجوالوکوښښ کوى چې دخيالى اووهمى نيک بختى اوخوښى ذريعه ګرځى خو په حقيقت کې داسى نه وى دى ته جاهلى حکومت يا [رياست جاهليه] ويل کيږى [19]] .

د فارابى د تحقيق مطابق د حکومت او سياست اصل مقصد او هدف بايد د خلکو حقيقى خوښى او هميشنى نيکبختى وى چې يوازى په دنيوى خوښى اوخوشحالى پورى نه وى تړلى بلکه د روحانى او اخلاقى معيارونو لوړوالى ئى لازمى او ضرورى شرط وى، نوپه دى اساس د فاضله رياست د ويلوهغه حکومت مستحق دى چې د خلکو د ټولنيزى خوشحالى سره سره د هغوى د روحانى او اخلاقى معيار د لوړولو فکر ئى هم کړى وى او د دنيوى کاميابى په څنګ کې ئى د اخروى کاميابى له پاره هم څه اهتمام کړى وى .

انسان په فطرى لحاظه ښه اخلاق خوښوى، خو شر او بد اخلاق د هغى د حيوانى خواهشاتو او غوښتنو څخه را پيداکيږى اوکه نه نو هغه

---

[19]- احصاء العلوم پنځم فصل 1949 عيسوى کال د قاهره چاپ د فارابى ليکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسانيت په اساس د غوره او ښو اخلاقو خوښونکې دی ، نو لدی کبله دا ضروری ده چې يو سياسی رهبر سياسی د پوهی ترڅنګ د ښو لوړ اخلاقو او کره کړنۍ په درلودو سره په ټولنه کې د تقليد وړ نمونه وی – هغه شخص چې سياسی واک هم ولری او د ښو اخلاقو څښتن هم وی او په ټولنه کې د نيکې او ښه اخلاقو د خپرولو کار هم کوی تر څويوه صالحه او ښه ټولنه جوړه شی نو داسی شخص ددی مستحق دی چې د الله جل جلاله خليفه شی او حکومت ته ئی اسلامی خلافت ويلی شی

مګرکوم حکومت چې د خيالی او عارضی خوشحالی په لورمتوجه وی او د حقيقی خوشحالی او ابدی ژوند په رابطه هيڅ فکر نه کوی او د بدو اخلاقو او قبيحو افعالو د ترويج له پاره کوښښ کوی او د ښو اخلاقو او د الله جل جلاله او د هغۍد رسول اکرم صلیالله عليه وسلم د اطاعت په لارکې خنډونه پيداکوی نو دا د بی عقلوحکومت او جاهلی رياست [رياست جاهليه] دی .

فارابی رحمه الله عليه چې کوم سياست ته [رياست فاضله] نوم ورکړی نو ابن خلدون رحمه الله عليه ، ابن تيميه رحمه الله عليه اونورو دينی پوهانو هغه ته د [سياست دينيه] يا [سياست شرعيه] اصطلاح استعمال کړی ده .

شرعی سياست

د اسلام د سپيڅلی دين يو فصل دی :

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمْ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خُلَفَـــاءُ فَيَكْثُرُونَ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُم .

[ابوحازم سلمان الاشجعی رحمه الله علیه ویلیچې زه پنځه کاله دحضرت ابوهریره رضیالله تعالیعنه په مجلسونوکې شریک وم ما د هغه نه اوریدلی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د بنیاسرائیلو سیاست د هغو د پیغمبرانو علیهم السلام په لاسونوکې وه کله به چې یو پیغمبر وفات کیده نوپه ځای به ئی بل پیغمبر راته، زما څخه وروسته بل پیغمبرنه راځی- خو زما خلفاء استاذی به موجود وی دا خلفاء به کله دیوه نه زیات هم وی. صحابه کرامو رضیالله عنهما تری پوښتنه وکړه چې د داسیحالاتوپه هکله به مونږ ته ستاسو حکم څه وی؟ هغه وفرمایل : د هغه بیعت پوره کړی چې لومړی ځل ورسره بیعت شوی وی [ترمخه مقررشوی وی] ، دخپلو خلفاو د اطاعت او فرمان ورنیحقوق اداکوی ځکه الله جل جلاله به د هغوی نه د هغوی د رعیت په هکله پوښتنه کوی[20]].

د نبی اکرم صلیالله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا را په ډاګه کیږی چې سیاست د انبیاء علیهم السلام او پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه او مسئولیت وه خو د نبوت د پای ته رسیدونه وروسته دا مسئولیت د هغوی د خلفاو په اوږوکیښودل شو- نوښکاره ده چې هرهغه کار چې د انبیاو په فرایضوکې شامل وی نو هغه د اسلام یوه برخه وی د نبی او د هغه د خلفا و اصلی وظیفه ددین قائمول دی نو هغه کار چې دین پوری نوی تړلیهغه په انبیا ئو علیهم السلام پوری هم نه تړل کیږی .

ځینی خلک چې د اوسنی زمانه د سیاست لوبغاړی او د اخلاقو او تهذیب نه لری سیاست ګوری نو د سیاست د کلیمی نه هم نفرت کوی

---

[20]- صحیح بخاریکتاب الانبیاء باب ماذکر عن بنیاسرائیل 2 ټوک 491 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب الوفا ببیعه الخلیفه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د سیاستمدار خپل غرضی او ورانکاری په اساس د سیاست د کلیمیځخه نفرت کول د عقل او پوهی نه لری خبر ده لکه څنگه چې علم په دوه برخوویشل کیږی، نافع علم [گټه وره پوهه] اوغیرنافع علم [بېگټې یا مضره پوهه] ، همدا راز علماء اوپوهان هم په دوه برخو ویشل کیږی ، ربابین علماواو سوء علماء، نو همدا راز سیاست هم په دوه برخو ویشل کیږی، لومړی هغه سیاست دی چې د شریعت د اصولو او احکامو پابند وی، ددینی سیاست په نوم یادیږی اوبل هغه سیاست دی چې د دین او اخلاقو د قید نه آزاد وی نوهغه ته جاهلی سیاست ویل کیږی چې دغه دوهم ډول سیاست په حقیقت کې د واک او قدرت په سر جنگ دی – نو د دی ډول سیاسیگډونکو او سیاسی تجارانو چې څومره بدی بیان شی بیا هم کمه ده، او په ځای دی چې یومسلمان ددی ډول سیاسی دلالانو څخه لری او تری متنفر وی او دا د ایمان غوښتنه هم ده ،خو د شرعی اصولو په بنسټ ولاړ سیاست پخپله دین او د انبیاو فریضه ده، نو ددی ډول سیاست نه نفرت کول اویا تری لریوالی اختیارول په حقیقت کې ددین دیوی څانگی څخه لریوالی دی .

په پورتنی مبارک حدیث کې " د تسوسهم الانبیاء " دکلمو تشریح حدیث پوهانو په دی ډول کړی ده :

ای تتولی امورهم کما تفعل الامراء والولاه باالرعیه و السیاسه القیام علی الشیء بما یصلحه و ذالک لانهم کانوا اذا اظهروا الفساد بعث الله نبیاً یزیل الفساد عنهم و یقیم لهم امرهم و یزیل ما غیروا من حکم التوراه[د بنی اسرائیلو پیغمبرانو علیهم السلام د هغوی د امورو نظم ونسق په داسی ډول جوړاوه لکه څنگه چې حکام د خپل رعیت د امورو نظم او نسق جوړوی ، نو سیاست د یو شی د اصلاح له پاره د عزم او استقامت څخه عبارت دی ،دا سیاست پدی ډول وه چې کله به چې خلکو په فساد لاس پوری کاوه نو الله جل وعلی جلاله به هغوی ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل نبی علیه السلام رالیږه ترڅو فساد مخه ونیسی او د هغوی د حالت د ښه کولو کوښښ یی کاوه او هغه تحریفات او تغیرات چې په تورات کې ئی راوړی وه هم تصحیح کول] .

امام ابن جوزی رحمه الله چې په 597 هجری قمری کال کې وفات شوی دارنګه فرمایی :

شیطان د وخت حاکمان غولوی او دی ته ئی هڅه وی چې په سیاسی امورو کې د خپل نظر مطابق عمل وکړی ،هغوی هم د همدی شیطانی وسوسی په اساس د شریعت په ځای د خپل نظر او شخصی فکر عمل کوی او دا غتمه تیروتنه ده ځکه چې شریعت الهی سیاست دی او دا د امکان نه لری چې په الهی سیاست کې دی کومه نیمګړتیا موجوده وی اود هغی نیمګړتیا په اساس دی د مخلوق جوړ کړی سیاست ته ضرورت وی ، الله جل جلاله فرمایی:

مافرطنافی‌الکتاب من شیء

[مونږ په کتاب کې د هیڅ شی‌کمی او نیمګړتیا نه ده پری ایښی] [21]

هر هغه څوک چې د دی بی دینه سیاست دعوه کونکې وی نوهغه په اصل کې په شریعت کې د نیمګړتیا دعوه کونکې دی او دا د کفرخبره ده

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : ولا نقول ان السیاسه العادله مخالفه للشرعیه الکامله بل هی‌جزء من اجزائهاو باب من ابوابها و تسمیتها سیاسه امراصطلاحی والا فاذا کانت عدلا فهی‌من الشرع [مونږدا نه وایوچې دا عادلانه سیاست دکامل شریعت په خلاف دی بلکه دا د شریعت د اجزاؤ څخه یوجز دی او ابوابو څخه یو باب نو دی ته سیاست ویل یوازی یوه اصطلاح ده اوکه نه کله چې د عدل او انصاف خبره شی نودا

---

[21]- تلبیس ابلیس اوم فصل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شريعت يوه برخه ده[22]].

د معين الحكام اقتباس ترمخه نقل شوی چې ويلی وه : د شرعی سياست خپلول واجب دی او د هغه مخالفت کول د شرعی نصوصو او د راشدينوخلفا ؤخخه د انکار کولو سره برابر دی .

ابن نجيم مصری حنفی رحمه الله د مقريزی د کتاب الخطط په حواله ليکلی چې : والسياسه نوعان سياسه عادله تخرج الحق من الظالم الفاجر فهی من الشرعيه علمها من علمها وجهلها من جهلها و قد صنف الناس فی السياسه الشرعيه کتبا متعدده و النوع الاخر سياسيه ظالمی فالشريعه تحرمها [سياست دوه ډوله دی،عادل سياست چې ددی سياست په واسطه د ظالم او فاجرڅخه د مظلوم حق واخستل شی او دا د شريعت يوه برخه ده - هغه څوک چې پوهيږی او هغه څوک چې نه پوهيږی پيژنی ئی او نه ئی پيژنی، او ليکوالانو ددی شرعی سياست په هکله ډيری ليکنی‌کړی بل ډول ئی‌ظالمانه سياست دی چې د شريعت لخوا حرام ګرځول شوی[23].

د شرعی سياست انواع :

اوس نودا خبره پوره واضح شوه چې[Poltics] پوليتکس يوازی د حکومت په چلولو پوری تړلی دی خو د عربی ژبی سياست په کليمی‌کې ټول ښيګنيرز، اصلاحی او تادبی تدبيرونه شامل دی په دی اساس د دی دا په ډولونو ويشل کيدای شی لکه مونږئی ويش په دی ډول هم کولای شو.

سياسه النفس : د نفس د اصلاح تدبيرونه، ترڅو خپله کړنه اصلاح کړی

سياسه البيت : په ښه توګه دخپل کورد امورو د پرمخ وړلو

---

[22]- الطريق الحکميه لابن القيم رحمه الله عليه 17 مخ - اعلام الموقعين 4 ټوک

[23]- البحرالرائق کتاب الحدود حد السرقه 5 ټوک 776مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

تدبیرونه

سیاسه المنزل : دکورنۍ د نظام چلولو تدبیرونه په ښې طریقې سره

سیاسه الوعاظ: د ښوونې او روزنې او وعظ اونصیحت په واسطه د ټولنې د اصلاح کارپه غاړه اخستل

سیاسه مدینه : په ښه توګه د حکومت د نظم ونسق چلول .

سیاسه الدواب : د حیواناتو تابع کول اود هغونه په ښه طریقې سره دکاراخستو تدبیرونه .

امام غزالی رحمه الله چې په 505 کې وفات شوی د سیاست د اهمیت او اقسامو په رابطه لیکلي :

د انسان د اصولي اعمالو څخه تر ټولو لوړ او مهم عمل د سیاست هنر او فن دی ، د همدی عمل په واسطه په خلکو کې محبت ، مینه او یووالی را پیدا کیږي او اصلاح ئی صورت نیسی او همدی په واسطه خلکوته هغه لارښوول کیږي چې په هغې باندی د تللو په اساس هغوی د دنیا او آخرت کامیابی لاس ته راوړی شي .

د سیاست څلور مرتبې دی :

السیاسه العلیا [لوړاو اعلی سیاست] : دا د انبیاؤ سیاست دی چې د هغه په اساس د خلکو ظاهر او باطن اصلاح کیږي ، دا سیاست په هرخاص او عام پوری تړلی دی، د دی سیاست په واسطه په ښکاره توګه د احکامو او قوانینو نفاذ او انتظام صورت نیسی ا ود هغې د تعلیم او تربیې په اساس د خلکو په زړونوکې نیک صفات او غوره اخلاق ځای پیدا کوی .

سیاسه الخلفاء والملوک [د حکامو سیاست] : که څه هم د هغوی سیاست د هرخاص او عام وګړی له پاره وی خو د هغوی حکم ئی یوائې په ظاهری ژوندکې چلیږي ، خو په باطن او زړونوحکومت کول د هغوی په اختیارکې نه دی [مګردا چې حاکم عادل ، متقی ، زاهد او د نرم زړه خاوندوی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاسه العلماء والفقهاء [علما ؤ او فقهاؤ سیاست] : د هغوی سیاست د مادی قوت نه پرته د ښوونی اوروزنی‌په اساس صورت نیسی ځکه چې هغوی حاکمیت نه لری مگر ذهن خلک اود علم مینه وال ورځخه گټه اخلی او د هغوی فقیری خپل ځانته پادشاهی گڼی، د اسلام په تاریخ کې داسی علماء ډیر تیر شوی دی او اوس هم شته چې خلک ئی د پاشاهانو څخه زیات احترام کوی او حکم ته ئی د حکمرانانو د حکم نه ورته ډیر اهمیت ورکوی .

سیاسه الوعاظ [د خطیبانواو واعظانو سیاست] : دوی د وعظ ، نصیحت او خطابت په واسطه د خلکو اصلاح کوی او د خلکو زړونو د تسخیروی او حکومت پری کوی[24] .

د اخوان الصفاء بیان کړی اقسام :

په څلورمه پیړیکې د اخوان الصفاء ټولنی، سیاست د یو ځانگړی فن په شکل معرفی‌کړی وه اگرچې د هغوی ځینی افکار گمراه کوونکې هم وه خو دی ټولنی د سیاست علم د اخلاقو د علم یوه څانگه گرځولی ده ددی علت دا دی چې دا خلک تر زیاتی اندازی پوری د افلاطون 347 قبل میلاد شپی ورځی تیرولی تر تاثیرلاندی وو .

افلاطون په خپل کتاب الجمهوریه او په بل کتاب النوامیس کې د سیاسی بحثونو او څیړونو په ترڅ کې د اخلاقو یادونه هم کړی ده ، د هغی په نظر، یوه نمونه سیاست پوه او مثالی حکمران هغه دی چې د علم ا وفلسفی په اعتبار هم په ټولو برتری ولری اود اخلاقواو اعمالوپه اساس هم د ټولوترمخه وی .

د اخوان الصفا د رسالو په اومه گڼه کې سیاست په پنځو برخو ویشل شوی :

1] السیاسه النبویه [دانبیا ؤ سیاست] : دا سیاست په پاکو او

---

[24]- احیاء العلوم کتاب العلم لومړی باب لومړی ټوک 9 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدسو اصولو بناء شوی چې د فاسدو افکارو او تصوراتو څخه د انسانی نفسونو د ساتنی لاره او علاج ښئ.

2] السياسه الملوکيه [دحاکمانو سياست] : دا سياست د شريعت ساتنه کوی په نيکپحکم کوی او د بدیوڅخه مخنيوی کوی، شرعی سزاګانی او حدود نافذوی د ظلم مخه نيسی ،د دښمنانو جرړی پری کوی او د نيکو خلکوکومک اوبسپنه کوی ، دا د پيغمبرانو ، خلفائو او نيک خويه عادلوحاکمانو سياست دی کوم چې د هری معاملی فيصله د حق او انصاف په بنياد سره کوی .

3] السياسه العاميه [د پرګنو سياست] : داهغه سياست او واک دی چې کوم سردار ته د خپلی قبيلی په خلکو،یا د ښار په اوسيدونکو باندی د ښار واکدارانو ته او یا په عسکرو باندی د هغوی قوماندان ته حاصل وی .

4] السياسه الخاصيه [دکورنی د چارو سياست] : دا هغه واک دی چې هر انسان ته په خپل کورکې حاصل او هرهغه تدبير اختياروی چې د هغی په واسطه ئی د کورنی نظم په ښی طريقی سره سرته رسی او اقتصادی ضروريات ئی تری پوره شی دا په اصل کې شخصی او کورنی سياست دی .

5] السياسه الذاتيه [د خپل نفس داصلاح سياست]: دا سياست د نفس او اخلاقو سره اړه لری دا په اصل کې د خپل نفس محاسبه ده چې د هغی په اساس انسان هروخت د خپلوکړو او وينائ ، پټو او ښکاره اعمالوحساب کوی[25] .

امام فخرالدين رازی رحمه الله چې په 606 هجری کال کې مړ شوی سياست ئی په څوبرخوويشلیدی :

ا > سياسه الملاک [دمالکانوسياست] : دا هغه سياست دی چې مالکانوته په خپلو ملکيتونوکې حاصل وی يعنی د خپل ملکيت او

25- رسائل اخوان الصفاوخلان الوفا 7 رساله 1957عيسوی کال د بيروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جائیداد نظم اونسق پرمخ وړل .

2 > سیاسه الملوک [د حاکمانو سیاست] : د مادی ځواک او حاکمانه واک سره د هیواد چاری او د رعیت د معاملاتو نظم او نسق پر مخ بوتلل .

3> سیاسه الملائکه [د پرینبتو سیاست] : د الله جل وعلی شانه د حکم اود هغه دورکړشوی قوت په واسطه په مخلوقاتوکې د ډول ډول فرائضو سرته رسول .

4 > سیاسه ملک الملاک [دپادشاهانود پادشاه سیاست] : دکائناتو د پیداکوونکی تکوینی نظام چې هغه ئی په خپل قدرت سره پرمخ وړی .

سیاست د انسانی فطرت غوښتنه ده:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا

[د الاعراف سورت 187آیت]

[همدغه [الله جل جلاله] هغه ذات دی چې پیداکړ یی تاسی له یوه نفس څخه اوپیدا کړی ئی‌ده لدی نفس څخه ښځه ددی له پاره ترڅو د هغی سره آرام پیداکړی] .

د لیسکن کلمه په هغه نفسیاتی‌حقیقت دلالت کوی چې ټولنیز ژوند د انسان د فطرت غوښتنه ده، آدم علیه السلام ئی جنت ته لیږلی وو چیرته چې آرام او سکون او هر قسم سامان موجود وو خو الله جل جلاله د انسان پدی فطری غوښتنی پوه وو چې دا [انسان] یوازی والی نه شی زغملائی، نوپه همدی خاطرئی د هغی جوړه ،د هغه د جنس نه پیدا کړه ترڅو دواړه د تولنیز ژوند څخه آرام لاس ته راوړی .

آدم اوحوا علیهما السلام دواړو د سیاست البیت [د کور نظام] برابرکړ چې د هغی بنسټ نه د ودانۍ تړون وو، نه میراثی پادشاهی وه،اونه د ظلم حکومت وه، بلکه دا د انسانی فطرت غوښتنه وه. د هغوی دواړو ترمنځ د میړه او ښځی نه پرته د آمر او مامور تړون هم وو-

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځمکې ته د راليږلو سره سم ئې ور تـه د سياست او رياست [کـورنی رياست] اصول هم وروښوول- او د ځمکې په سرئی د موجوده شيانو نومونـه هم ور پـه ګوتـه کړی وه- او د ځمکې پـه سـر د انسـانی ټـولنی لومړی فطری او ساده حکومت وه- خوکله چې د انسـانانو شـمير زيـات شـو نـو " سياسـت البيـت " پـه " سياسـت المنـزل " [دکـورنی سياسـت] اوبيا په " سياسه مدينه" [ديوملیحکومت شکل ونيو] .

ترلسو پيړيو پوری همدا نظم د يوڅو ورو خرابيونه پرتـه پـه ډيـره ښـه توګـه پـرمخ روان وه خـو د هغـی نـه وروسـته د شـرک او دنيـا پـالنی وبـا راګده شوه چې د اصلاح له پاره ئی نوح عليه السلام راواستول شو.

ابـن الائيـر رحمـه الله عليـه چې پـه630 هجـری کـال کـې مـړ شـوی دارنګه فرمايي : وکان آدم عليه السلام مع مـا اعطاه الله مـن الملـک نبياً رسولاً الی ولده و انزل الله عليـه احدی وعشـرين صـحيفه کتبهـا آدم بيده علمه اياها جبريـل عليـه السـلام [آدم عليـه السـلام تـه الله جـل جلالـه د ځمکـې پـه سـرحکومت ورکـړی وه، خـوددی سـره هغـه د خپـل اولاد له پاره نبی او رسول هم وه پـه ده بانـدی الله جـل جلالـه يوويشـت صحيفی نازل کړی دی چې هغـه د جبرائيـل عليـه السـلام د ښـوونی پـه اساس په خپـل لاس ليکلی وی] [26] .

وصارت الرياسه من بعد وفاه آدم لشـيث فـانزل الله عليـه فيمـا روی عـن رسـول الله خمسـين صـحيفه [د آدم عليـه السـلام د مـړينی ځخـه وروسـته د رياست چـاری د هغـه زوی شيث عليـه السـلام تـه وسـپارلی شوی چې الله تعالی جل جلاله پـه هغـه پنځـوس صـحيفی را نـازلیکړی وی لکه څنګه چې د رسـول الله صلیالله عليـه وسـلم څخـه روايـت دی] [27].

وقـام انـوش بعـد مضـی ابيـه شـيث عليـه السـلام لسـبيله بسياسـه

[26] الکامل لومړی ټوک 48 مخ 1965 عيسوی کال بيروت چاپ

[27] تاريخ طبری لومړی ټوک 74 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الملک و تدبیرمن تحت یدیه من رعیته مقام ابیه ولم یزل علی ما ذکرعلی منهاج ابیه لا یوقف منه علی تغییر و لاتبدیل وکان جمیع عمرانوش فیما ذکراهل التوراه تسع مائه سنه وخمس سنین [د شیث علیه السلام د تلو نه وروسته د هغه زوی انوش د ملکې سیاست او د رعیت د نظم ونسق دبرابرولو له پاره د خپل پلار په ځای کښیناست ، انوش د خپل پلار په لاره اوطریقه صحیح روان وه او د هغه په سیاست کې هیڅ رنګ بدلون نښه پیدا نشوه ،د تورات د پیروانو وینا ده چې د انوش عمر د950 کاله وه] .

د تاریخ په کتابونو کې د ملک ، ریاست، او سیاست کلمات راغلی چې د هغی نه دا معلومیږی چې انسان په ځمکه د قدم ایښودو سره سم یو ساده حکومت جوړکړی وه .

د انسان د کلمې لغوی څیړنه :

د انسان دکلمی په هکله د لغت پوهانو دوه ډوله نظرئی موجودی دی : لومړی وینا دا ده چې ددی کلمی اصلیحروف "ن ،س ،ی " دی او دا د نسیان څخه اخستل شوی چې معنی یی هیریدل دی یعنی د انسان معنی د هیرویدو خاوند دی ، ابن عباس رضی الله عنه نه هم یوروایت په دی ډول راغلی چې انسان خپله وعده او خبره هیره وی نو په همدی خاطر ورته انسان ویل کیږی او په دی اساس ددی کلیمی اصل انسیان د افعلان په وزن دی اود نسی ینسی د باب څخه دی لکه څنګه چې د ضحی یضحی څخه اضحیان لاس ته راځی یعنی د سپوږمی شپه .

خو د تهذیب اللغه لیکوال الازهری ، ابوالهیثم رحمه الله علیه او نورو لغت پوهانو او نحوی پوهانو وینا ده چې دا کلمه د " ا ، ن ، س " څخه ده چې د انس یا آنس څخه اخستل شوی ، معنی ئی، مینه ، محبت او تړون [ربط اوتعلق] دی او ضد ئی وحشت [نفرت] دی، د دی اصل خو انسیان دی لیکن وزن ئی فعلیان دی چې افعلان څخه نه دی . همزه د فعل د فاء په ځای راغلی زائده نه ده چې د وزن مثال ئی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرصيان دی [د ځرمنی پورتنۍحصه] ، د صحاح اللغات د ليکوال جوهری په نظر د دی وزن فعلان دی د دی وينا د ثابتيد وپه خاطر ابن منظورافريقی رحمه الله عليه ډير شواهد وړاندی‌کړی اوهمدا خبره صيحح هم معلوميږی [28].

د پورتنی لغوی او صرفی تحقيق نه دا معلوميږی چې د انسان تسميه هم اًنس اومحبت دی چې د وحشت او انفراديت ضد دی ، د انسان فطرت ټولنيز دی، منافرت اوتنهائی نه ده، او سياسی ژوند د همدی نظم، اًنس ، محبت او يو ځای ژوند تيرولو نوم دی .

په يو بل آيت شريف کې د انسانی پرګنو په مختلفو ډولو دويشلوڅخه مقصديو د بل سره پيژندګلوی ښوول شوی ده :

يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا [د الحجرات سورت 13 آيت]

[ای خلکو! مونږ تاسی د يوه نراو ښځې‌څخه پيداکړی ياست او بيا مو په قومونو او قبيلو وويشلی ترڅو يو د بل سره وپيژنی] .

تعارف يو د بل پيژندلو او د بل په خوی پوهيدلو څخه عبارت دی او همدا تعارف د اًنس ، محبت او تعاون بنسټ دی نو د دی نه معلوميږی چې انسانی خصلت، تنفر نه دی بلکه اُنس او پيژندنه ده او همدی ته مدنی او ټولنيز ژوند ويل کيږی]

ارسطو ته چې خلک د سياست پلار وائی چې322 کاله وړاندی له ميلاد څخه مړ شوی او د هغه دا کلمات د يوه مشهور متل په ډول پاته شوی چې [انسان مدنی الطبع دی] يعنی انسان يو سياسی او اجتماعی حيوان دی هغه وايی چې که انسان سياسی او تمدنی ژوند و نه لری نو هغه يا ديوتا [الله جل جلاله] دی يا يو ځيرونکې حيوان ، هغه ته بيا انسان نه ويل کيږی .

---

[28]- لسان العرب باب السين فصل الهمزه څلورم ټوک 10 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارسطو د کتاب الاخلاق په لسم فصل کې ليکلی : ان الفلسفه التی تتناول الشئون الانسانيه تجدکما لها فیالسياسه [هغه فلسفه چې د انسانی چارو سره تړلی وی د هغه کامله درجه تاسی د سياست په شکل کې موندلائی شی][29] .

د افلاطون او ارسطو په څير ټول يونانی فيلسوفان سياست يو فطری شی ګنی .

ابونصر فارابی رحمه الله عليه چې په 329 هجری کال کې مړ شوی چې د اسلامی سياست يو ځانګړی پوه ګڼل کيږی هغه په خپل کتاب چې د " السياسته المدينه " په نوم دی ليکلی د حيواناتو ځينی ډولونه هميشه يو د بل نه ليری اوسيږی لکه ډير بحری حيوانات او ځينی حيوانات يوازی د پيدا کيدو په وخت کې جدا وی ليکن پاتی ژوند ئی ټول يو ځای او اجتماعی وی ، ځينی نور حيوانات د عمراکثره وخت سره يوځای تيروی لکه ميږيان د شهدو مچې او هغه مرغان چې د ټوليو په څيرګرځی.

والانسان من الانواع التی لايمکن ان يتم لها الضروری من امورها و لاتنال ال افضل من احوالها الا اباجتماع جماعات [خوانسان د هغی ډلیځخه دی چې ټولنيز ژوند پرته نه خپل اصلیضروريات پوره کولای شیاو نه د ژوند لوړو مرتبوته رسی] [30].

امام غزالی رحمه الله عليه د نظر دی چې : څلور ډوله فنون د انسان فطری ضرورت ګڼلی کيږی چې لاقوام للعالم دونها [د هغه نه پرته ددی دنيا نظام نه چليږی] : زراعت د خوراک له پاره - بناء دکورله پاره - حياکت دکاليوله پاره - سياست د نظم اونسق له پاره[31] .

د امام غزالی رحمه الله عليه د نظر مقصد دا دی چې لکه څنګه

---

[29]- علم السياسه دډاکټرحسن ليکنه 94مخ .
[30] - السياسيه المدينه د ابونصر فارابی ليکنه 69 مخ د بيروت چاپ
[31] - احياء العلوم لومړی ټوک 9مخ کتاب العلم لومړی باب

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د انسـان اصـلی ضـرورت کور ،کـالی او خـوراک دی نـو پـه همدی ترتیب سیاست اوحکومت هم د هغی د فطری ضرورتونو له جملی څخه دی چې د هغه سره جوخت پیدا کیږی .

د پروفیسور هارون خان شروانی نظر دی چې : په تاریخ کې شاید د داسی انسانی ټولنی ذکرنه وی شوی چې هلتـه سیاسـی فکر لـه اساسه موجوده نه وی [32].

لنډه دا چې د حکومت او سیاست پـه هکله د تخلیق نظریـه صحیح نظریه ده په ټولو موجوداتوکې یوازی انسـان د سیاسـی نظم خاوند دی چې دا سیاسی نظم د انسان د پیدا کیدو سره سم منځ ته راغلی په پیـل کې د نفوسـو شـمیر کـم وه او خلـک شـریف او نیـک وه نـو د حکومت شـکل هـم سـاده وه ، نـه لـوئی لـوئی اداری وی او نـه وسـیع اداری چوکاټونـه ، نـه د وزیرانـو او مشـاورینو دومـره لـوی تعـداد وه او نـه د وسلی دومره ډیری ذخیری، وروسـته ئی پـر مختـګ وکړ او و سیع سیاسـی اداری، او انتظـامی چوکاټونـه رامـنځ تـه شـول چـې پـه کـې کورنی، عمرانی تړونونو او زور و قوت خپلی خپلی نښـی راښـودی خو دا بـه بالکـل غلطـه خبـره او د انسـانی تـاریخ سـره نابلـدتیا وی چـې سیاسی فکر انسان ته وروسته ورکړل شوی اوکـه نـه نـود دی خـو پیـل د وحشی حیواناتو په څیر غیر مترقی ژوند سره وه هیڅکله داسی نـه وی ، بلکه سیاسی فکر د انسان د پیدا کیدو سره سم پیدا شوی ځکه چې الله جـل جلالـه لومړی انسـان پـه ځمکـه بانـدی د خلیفـه او حکمـران پـه صفت رالیږی وه .

سیاست ته غیرفطری ویل جهالت او ناپوهی ده:

ځینیخـام فکـره تـش پـه نامـه مفکـرین وایـی چـې د پیـل پـه وخـت انسـانان د تمـدنی او سیاسـی شـعورنه خـالی وو او د ریاسـت او تنظـیم

---

[32]- مبادیات سیاسیات دریم باب 30 مخ د شروانی لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره بالکل آشنانه وو، دا فکرد ډیری مودی وروسته د حالاتود بدلیدو په اساس په دوی کې را پیدا شوی .

خو دی مفکرینو د خپلی دعوی د ثبوت له پاره نه مستند تاریخی شواهد وړاندی کړی او نه د قدیمه آثارو څخه نبنه راوړی شی، او نه د سیکالوجی د اصولو څخه کوم اصل وړاندی کولای شی ، بلکه دا د هغوی یوه پوچې خیالی فلسفه ده دا د لویو لویو نومونو فیلسوفان نه یوازی د انسانی تاریخ سره نابلده وو، بلکه خپل نفس ئی هم نه وه پیژندلی ، ځکه چې د هغوی خپل نفس هم د انفرادی اوځانګړی ژوند په ځای اجتماعی او ټولنیز ژوند خوښوی ، د ځینو فیلسوفانو نظرخو دا دی چې انسان په پیل کې د امن وامان او خوښی او خوشحالی ژوندتیر اوه، وروسته بیا جنګونه اوطبقاتی کشمش شروع شوی ، نو کله چې خلک ددی وضعیڅخه تنګ شول نو په خپلومنځوکې ئی یو تړون وکړ اود حکومت بنسټ ئی کیښود ، خو ځینی ددی پر خلاف وایی په د انسان لومړنی وخت د وحشت ، بربریت اوظلم وخت وه چې خلک د هغی څخه په تنګ شول د حکومت بنسټ ئی کیښود. د اول نظر خاوندانو څخه څه په لاندی ډول دی .

ماتماګوتم بدهٔ چې په 567 مخکې له میلاد څخه مړ شوی چې دا د نیپال یو شهزاده وه خو وروسته یی د راهبی او د رویشی ژوند غوره او شروع کړ، هغه فکرکاوه چې د انسان اولین ژوند د غم اودرد نه پاک وه ، خو وروسته بیا کورنی پیدا شوی اوشخصی ملکیتونه منځ ته راغلل ، قوم په پرګنواو طبقو وویشل شواو ددارہ ماریو بازار تود شو، هماغه وه چې خلک دد ی ګډوډیوڅخه په تنګ شوه او د حکومت بنسټ ئیکیښبنود اوکه نه نو انسان د شروع څخه د حکومت د فکر سره آشنا نه وه .

جان لاک چې په 1704هجری کال کې مړ شوی وایی :دا د تړونونو او غیر فطری سیاسی ادارو زیبښه ده ځکه چې پخوانیو خلکو په امن ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

محبت او یو د بل سره د بسپنې او تعاون ژوند تیراوه ، فطری انصاف او انسانی شعور د هغوی قانون وه او خلکو په خپله خوښه ددی فطری قانون پیروی کوله خو بیا هم په هر وخت کې د امن او امان د خرابیدو خطره موجوده وه،نو ددی خطرد مخنیوی اود گډوډی د لـه منځـه وړلو په خاطرخلکو یو د بل سره تړون وکړ او د حکومت بنسټ ئی‌کیښود ، ترڅو د خلکو د غوښتنی او فطری انصاف مطابق فیصلی وکړی .

رسو چې پـه 1778عیسوی کال مړشوی دی : د د ه فکرهم هماغـه دی چې د انسـان لومړنی وختونـه د خـوښی، خوشحالی او بـی غمـی وختونه وه یعنی د ځانگړی توب اود [کسی را با کسی‌کار نه باشد] وختونه وه ، د جنگ اوبربریت نښی نښانی نه وی د ژوند ټول ضرورتو نه په آسانی ترلاسه کیده،دوگړیز ملکیت [فردی ملکیت] نوم نـه وه، خو دغه د خوښی نه ډکه فضاء دی دوو عواملو پای ته ورسوله : لومړی د آبادی زیاتوالی او دوهم وگړیز ملکیت:

زما او ستا د فکر پیدا کیدل د خلکو په منځ کې د جنکونو سبب وگرځید ، نو خلک ددی وضع نه په تنگ شول او د حکومت د جوړولو له پاره ئی قدم پورته کړ.

کارل مارکس چې په 1883میلادی کال کې مړشوی ، دی یهودی نژادی فیلسوف به ویل چې ریاست او سیاسی اداری د[متنـازع للبقـاء] اوطبقـاتی [پـوړیز] جـنگ زیږنـده ده د هغـی پـه واسـطه د پـانگی لرونکوساتنه کیږی اود زیارویستونکو زبیښنه،اوکه نـه پـه پیـل کـې نـه حکومت وه، نه وگړیزی پانگی اوملکیـت، نـه طبقـات [پـوړیز] وه او نـه کورنی.

دده په نظرگډ ژوند [اشتراکي ژوند] یوه نمونه ئی ټولنه ده چې په هغـه کـې شخصـی ملکیـت او حکـومتی اداری نـه وی، بلکـه پـوره مساوات او آزادی په کې وی، خو نوموړی د طبقاتو د پای ته رسولو لـه پاره دکارگرانو د آمریت په بنسټ د مؤ قت حکومت د جوړولو طرفدار

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

وه .

د دوهمی نظریی لروونکو یعنی د هغه خلکوځخه چې وایی چې د انسان لومړۍ دوره د ظلم او بربریت دوره وه، دوه کسه ډیرمشهوردی :

کوتلیا چې په 300 قبل میلادکې مړشوی دی دا د هندوستان یو پخوانی فیلسوف وه نوموړی حکومت او سیاست غیرفطری او د حالاتو زیږنده گڼی ، چې د فکر لنډیز یې په دی ډول دی : د انسانی تاریخ لومړۍ دوره د طموطمیت یعنی دکب د منطق دوره وه، د بحر د کبانو په څیر به هر قوی کمزوری خوړ، د کبانو طبیعی قانون هم دا دی چې قوی کب کمزوری او ضعیف کب خوری د طموطمیت دوره د وحشت ظلم ،او بربریت دوره وه همدی د کب منطق انسان دی ته اړویست چې سیاسی اداری جوړی کړی او د خپل منځ څخه یو کس د حکمران په حیث وټاکې .

هابس چې په 1679میلادی کې مړ شوی دی دا یو غربی مفکر دی وایی چې سیاسی اداری د عمرانی تړونونو د احسان تابع دی دا د فطرت غوښتنه نه ده بلکه دا د انسان د لومړنی دوری عکاسی داسی کوی چې د لومړنی دوری انسان،وحشی،غریب او بدترین انسان وه ، غولونه چالاکې اوځورونه د هغی وخت د انسانانوطبیعی خاصیت وه .

همدی تیاره او د وحشت نه ډکوحالاتوغوښتنه وه چې انسان ئی‌مجبورکړ، ترڅو د خپل منځ څخه یو خپل حکمران وټاکي‌او د هغی په واسطه د خلکو ترمنځ امن اوامان تینګ کړی اوخلک باید د دغه حکمران تابع او فرمان وړونکې اوسی . یعنی سیاسی تنظیم او حکومت د ضرورت زیږنده ده چې د فطرت د غوښتنی پوری هیڅ اړه نلری دا دواړه محترمین د انسانانو لومړۍ دوره ،په انسانی تاریخ کې بدترینه دوره بلی، خو د اسلام او انسان د تاریخ څخه دا معلومیږی چې د انسان لومړۍ دوره د توحید ، عدل ، وروروالی قربانی او د نیکو او غوره اخلاقو دوره وه ،خو د انسانی ژوندانه دچاپیریال د خرابیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته خرابی را پیدا شوه، چې د اصلاح له پاره ئی په هروخت کې انبیاء علیهم السلام ، مصلحین او مجددین پیدا شوی دی .

دوهم باب

غیر اسلامی سیاسی نظریې

یو مشهوره وینا ده : وبضدها تتبین الاشیاء [د شیانوځرنګوالی د هغوی د ضد د پیژندلو په اساس کیږی] د رڼا اهمیت هغه وخت ډیر ښه احساس کیږی چې د تیارو تباهی او خرابی څادر غوړیدلی وی، د حق او باطل د عدل اوظلم او د رښتیا او درواغو د مخ په مخ مطالعی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په واسطه په پوهه کې زیاتوالی راځی او د حق په حق والی باندی د ایمان او باور په په قوت کې ټینګښت پیداکیږی، نو په دی اساس لازمه ده چې د اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت د اصولود څرګندولو ترمخه د سیاست او حکومت په هکله د غیراسلامی نظریواود هغوی د حکومتی چوکاټونو پیژندنه وکړو،ترڅو د هغی ظالمانه او مشرکانه نظامونو د پیژندلوڅخه وروسته داسلام د عدل او انصاف د نظام چې بنسټ ئی په وحدانیت ایښوول شوی په ریښتینوالی زمونږ په باور او ایمان کې نورهم ټینګښت را شی .

په دی فصل کې د نړی د ټولو سیاسی نظریاتو تفصیلی پیژندنه زمونږ هدف نه بلکه د هغه نظریاتو لنډه پیژنده او تعارف مو هدف دی چې په نړی کې خورا زیات شهرت او رواج لری .

ملوکیت یا ظالمه پادشاهی

په غیر اسلامی حکومتونو او سیاسی نظامونوکې د ټولوڅخه زیات ، او پخوانی رائج شوی حکومت ، ملوکیت یا پادشاهی ده په عربی ژبه کې ملک اوملک د لغوی معنی په اعتبارڅه بدکلمات نه دی ځکه د ملک لغوی معنی حکومت ، او د ملک لغوی معنا حکمران ده او څرګنده ده چې حکومت اوحکمرانی په خپل ځای ښه - بد ندی په قرآن کریم کې د انبیاؤ علیهم السلام حکومتونو ته هم ملک ویل شوی، په داسی حال کې چې د هغوی حکومت د اسلامی خلافت او د شرعی سیاست په بنسټ ولاړ وه .

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او دوی د هغه جادو تابع شوی وه چې شیطان به د سلیمان علیه السلام د حکومت [ملک] په وخت کې لوسته]

وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ [د البقره سورت 251 آیت]

[الله [جل جلاله] داود علیه السلام ته حکومت ورکړی وه]

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ [د ص سورت 20 آیت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[او مونږ د داود عليه السلام حکومت ټينګ کړی وه] .

وَهَبْ لِي مُلْكًا [د ص سورت 35 آيت]

[او سليمان عليه السلام وويل: ای الله ! ماته حکومت راکړی] .

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ [د يوسف سورت 101 آيت]

[يوسف عليه السلام وويل : ای الله تا ما ته حکومت راکړی]

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه د ملک مفهوم په دی ډول څرګند کړی :

الملک هو المتصرف بالامر و النهی فی الجمهور و ذالک مختص بسياسه الناطقين.... وقال بعضهم الملک اسم لکل من يملک السياسه اما فی نفسه و ذالک بالتمکين من زمام قواه و صرفهاعن هواها واما فی غيره سواء تولی ذلک او لم يتول [ملک [پادشاه] هغه څوک دی چې په خلکو کې د امر او نهی واک لری او دا د عقلمندو سياست دی ... ځينی لغت پوهان وائی چې هرهغه چا ته ملک ويل کيږی چې په خپل ځان واک ولری او د خپل نفس واګی په لاس کې واخلی او قوتونه يی د نفس د تابعداری څخه وژغوری پدی حالت کې دا سړی پادشاه دی که د حکومت واګی يی په لاس کې وی او که نه ؟[33]] .

دلته چې مونږ د کوم ډول ملوکيت او پادشاهی يادونه کوو د هغه لغوی معنا ملک [پادشاهی] نه ده بلکه هغه اصطلاحی ملوکيت او پادشاهی تری مقصد دی چې الله جل وعلی شانه ورته د فساد ، ظلم او بربريت خپرولو پادشاهی ويلی او رسول اکرم صلی‌الله عليه وسلم هغه د ملک عضوض [غوڅونکي‌او خوړونکي پادشاهی په نوم ياده کړی ده] .

[33]- مفردات القران باب ميم سره د لامه 489 مخ د 1961 عيسوی کال د کراچی پاکستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملوکیت تعریف

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ [د النمل سورت 34 آیت]

[اوکله چې پادشاهان کوم کلی ته ننوځی نو پرهغه ځای کې فساد اچوی او د هغه ځای عزتمند خلک بی عزته کوی او همداسی کړنی ته دوام ورکوی].

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د القصص سورت 83 آیت]

[او دا د آخرت کور دی چې مونږ یی هغه چا ته ورکوو چې په ځمکه کې لویې نه غواړی اونه پری فساد خپروی، یقیناً چې ښه انجام د متقیانو دی]

په پورتنی آیتونوکې چې د پادشاهۍ کومې خاصی ښبی بیان شوی دی د هغی په رڼا کې د ملوکیت او پادشاهی تعریف داسی کیدای شی، هغه حکومتی نظام چې پرځمکه د فساد د خپرولواو د خلکود ذلیلولو له پاره جوړ شوی وی او مقصد تری د حکمران خپله لوئی او اوچتوالی وی د" وکذالک یفعلون " له جملی معلومیږی چې د ملوکیت ، پادشاهی او آمریت طبعیت او اساسی اصول همدا دی چې د ظلم او فساد بازار تود شی، خلک خوار او ذلیل کړی . او د شاه غلامان یې وګرځوی او د پادشاه لویی او خدائی تېنګښت ومومی ،

علامه ابن خلدون رحمه الله د ملوکیت فنی او اصطلاحی تعریف دارنګه کړی دی : هو حمل الکافه علی مقتضی الغرض و الشهوه [ظالمانه پادشاهی هغه حکومت دی چې په هغه کې خلک دپادشاه دشخصی غوښتنود پوره کول له پاره مجبوریږی[34]].

د ملوکیت په شهنشاهی نظام کې د پادشاه غوښتنه اوخواهش د

---

[34]- د ابن خلدون کتاب مقدمه 151فصل

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون ماخذ او مصدر وی ، ټول قوم اود قوم خزانی د هغه ځانګړی ملکیت ګرځی، هغه د تنقید نه پورته وی او د هیچا وړاندی په ځواب ورکولو مجبور نه وی، یو شخص د پادشاه په حیث مقرریدل ددی خبری ځرګندوی وی چې هغه ګواکې دالله جل جلاله نماینده دی او د هغه هر حکم منل د الله جل و علی شانه منشاء او اراده ده، بلکه پادشاه د انسان په شکل کې خدای دی دا د پادشاهی پخوانی او موجوده سیاسی نظریه ده او ددی نظر ئی په تائید کې ځینی شاه پالونکو لوی لوی کتابونه لیکلی او غټی غټی فلسفی ئی راویستلی دی [اعاذنالله منها] .

یومشهور مصری محقق عبدالوهاب نجارد پخوانیو شاهانو په هکله لیکې چې د پخوانی زمانی شاهانو پخپل شاوخوا کې د تقدس او پاکې یوه دائره ویستلی وه او خپلو ځانونو ته ئی د خدائی مرتبه ورکړی وه د هغه علت دا نه وه چې هغوی خپل ځان واقعاً د انسانیت نه پورته ګاڼه ، او نه په دی غولونه کې واقع وو. خو د هغوی مقصد دا وه چې د خلکو د بغاوت څخه په امن کې وی ځکه د هغوی دا خیال وه چې زمونږ تقدس او پاکې، د شورش او انقلاب پرمخ کې غټ خنډونه تشکیلوی، د ابراهیم علیه السلام په زمانه کې د نمرود همدغه حال وه ، همدا راز د موسی علیه السلام نه وروسته دیونانی او رومی پادشاهانو اود مصری فرعونیانو هم همدغه حال وه [35].

سید سلیمان ندوی رحمه الله علیه د پروفیسور ولسن په حواله لیکې چې : په مصرکې د لومړی سامیه د حکومت په زمانه کې د ستورو عبادت کیده چې د ټولو نه لوی خدای ئی لمر وه چې په خپله ژبه ئی ورته " رع " وایه د هغوی د پلازمینی نوم مدینه الشمس وه ،چې مصریانو به " آن " ورته ویلی همدغه لمر د [خدای] عبادت ځای وه ،

---

[35]- قصص الانبیاء دعبدالوهاب نجارلیکنه182 پر حاشیه 1968عیسوی کال د مصر قاهره چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پادشاه به د لمر خدای زوی ګڼل کېده، په همدی خاطر ئی د " رعمسیس " خطاب ورکړی وه [د لمر زوی] ، همدا سبب وه چې د مصر شاهانو د خدایی دعوی کولی[36].

مولاناحفیظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه د دائره المعارف للبستانی په حواله هم همدارنګه لیکلی دی [37].

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه لیکې چې : په مصریانوکې د الوهیت نه ډک شاهی فکر پوره وده کړی وه ا ود مصر د تاج او تخت خاوندانو د نیمګړی خدای حیثیت درلوده هغوی ته ئی د فاراع لقب په همدی خاطر ورکړی وه چې دوی د راع [د لمر خدای] امتدادګڼل کیدل .

د هندوستان د برهمنی تمدن یو مستند کتاب [منوشاستر] د بادشاه په اړه لیکلی دی که بادشاه نابالغ ماشوم هم وی هغه ته د یو حقیر انسان په نظر کتل ندی پکار ځکه چې بادشاه د انسان خدای وی [العیاذ بالله] .

ځینی لیکوالان د منوشاستر کتاب اته سوکاله او ځینی پنځه سوه کاله د عیسی علیه السلام د پیدایښت څخه پخوانی ګڼی لیکن معاصرو محققینو دا ثابته کړی چې دا کتاب دوه یا دری سوه کاله قبل المیلاد پوری اړه لری .

میکاولی
د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهی غوښتوونکې وه

میکاولی چې په 1527عیسوی کال کې مړ شوی د شپاړسمی پیړۍ سیاست ئی په نوی ډول سره منظم کړ،هغه د خپلی زمانی د حکومتونو او رومی جمهوریتونو حال په خپل کتاب المطارحات کې

---

[36]- ارض القرآن د سلیمان ندوی رحمه الله علیه لیکنه دوهم ټوک 365 مخ د 1975 عیسوی کال د کراچی پاکستان چاپ پحواله سواء السبیل فی‌مکان وادی‌النیل د ولسن لیکنه .

[37]-قصص القرآن دمولاناحفیظ الرحمن رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک 412 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندکړې او د پادشاهی د نظریې په هکله ئې په خپل کتاب دی پرنس [بادشاه یا شهزاده] څرګندونه کړې ، هغه د دین او اخلاقو څخه آزاده پادشاهی، غوره حکومت ګڼي او په خپله زمانه کې د همدی بې دینه سیاست لوی داعی وه .

په خپل کتاب دی پرنس کې لیکي چې : یو مطلق العنان پادشاه یا شهزاده چې د شر د لرې کولو له پاره د شرڅخه کار اخلی او د اخلاقو او دین پابند نه وی، هر ډول مکر، فریب او غولونی څخه کاراخلی او په هرې ممکنې طریقې د خپل اقتدار د پاینښت له پاره کار وکړی هماغه بهتر حکمران دی ، هغه ته د کوم قانون او اصولو د جوړولو ضرورت نشته ، بلکه هر کار چې د هغه د اقتدارد پاینښت له پاره ګټه وره وی همغه غوره قانون دی [38].

په بل ځای کې په پوره وضاحت سره لیکي چې: د پادشاه له پاره دګیدړې سیاست ډیر ضروری دی ترڅو د هغې په واسطه د چل او فریب جال وغوړوی، خو ددی په څنګ کې د زمری خوی هم ورته په کاردی ترڅو د هغې په واسطه ګډې وویروی ... نیکې او ښیګڼه د وهم پرته نور څه نه دی ، اصل شی خو بدی ده ، نو کوم پادشاه چې غواړی خپلې پښې ټکلکې کړی نو دا ضروری ده چې د بدی په کولو کې مهارت او پوهه ولری او هم ئی د کولو مناسب وخت وپیژنی، هغه ته د ښیګڼو او ښه والی لرل په کار نه دی خو په ښکاره توګه [په نمایشی ډول] باید د ښیګڼو ښکارندوی واوسی [39] .

دا د هغه شخص فکر دی چې د سیاست د نوی علومو د امام په نامه ئی شهرت حاصل کړی هغه پادشاهی، مکرو فریب ، منافقت او د ګیدړې سیاست او نور ظالمانه لادین سیاستونه د بشریت له پاره غوره

---

[38]- دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 144 مخ 1960 عیسوی کال د بیروت چاپ

39 دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 18باب

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظام ګڼي، دا په حقیقت کې امام وه خو د شیطاني سیاست د هغه سیاست امام چې الله جل جلاله د هغه څخه د انکار حکم کړی دی [وقد امروا ان یکفروا به] .

د جان بودان نظر:

جان بودان چې په 1556عیسوی کال کې مړ شوی د16پیړۍ دوهم فیلسوف دی چې شاهي حکومت د غوره نظام په حیث پیژني . هغه په 1576 عیسوی کال کې د پاپائیت [د عیسائی ملایانو حکومت] څخه د آزادۍ د لاسته راوړو په خاطرد مطلق العنان پادشاهی د حمایت په خاطر د " عن الجمهور" په نوم یوکتاب لیکلی دی د هغه نظریه دا وه چې بادشاه ددی له پاره چې د قانون نافذونکې وی ښایی هغه د هر ډول تنقید نه پورته او لوړوی ، خو د میکیاولی د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهی سخت مخالف وه هغه وایی چې نه ښائی سیاست د انسانی اخلاقوڅخه جلاکړل شی [40].

د لومړي جیمز اوهابس نظریات

د انګلستان بادشاه جیمزاول د شاهی په حمایت کې یوکتاب لیکلی چې په هغه کې ئې‌خپل نظردا ډول څرګندکړی دی : پادشاه د هیچا په وړاندی ځواب ورکونکې نه وی او د هغه هره خبره په خپله قانون وی .

هابس چې په 1679عیسوی کال کې مړشوی په 1651 عیسوی‌کال کې د ستوارټ د کورنی د بادشاهۍد تائید له پاره ئی یو کتاب خپور کړی چې په هغه کې یی لیکلی دی :" کله چې خلک د ټولنیز تړون په خاطر د حکمرانۍاختیار یوه پادشاه ته ورسپاری نو بیا ضروری ده چې هغه دی مطلق العنان او د هرقانون څخه پورته او لوړ اوسی " .

که څه هم دی فیلسوف د میراثی پادشاهی په ځای د ټولنیز تړون په

40- علم السیاسیه دډاکترحسن لیکنه 97 مخ 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د منځ ته راغلی پادشاهی تصور وړاندی کړی دی خو په نورو ټولو چاروکې د مصری ، عراقی، یونانی‌او رومی د اولسمی پیړی د نظریو سره موافق وه چې پادشاه یوه مقدسه هستی [پاک موجود] ده او د هر قسم تنقیدنه پورته وی چې دیوقسم خدای شکل ولری او د هغه رعیت د هغه د عبادت کوونکو حیثیت ولری ،کله چې انسان د خپل پیداکونکې د غلامی او د خالق د رسولانو د اطاعت ا و فرمان وړنی ځخه مخ واړوی نو بیا هغه د خپل ځان په شان د انسانانود غلامی‌ځخه هیڅ شی‌نه شی‌منع کولای اوهغه بیا د خپل ځان له پاره د نوی نوی خدایانوپه لټه کې وی .

د ملوکیت خطرناکه ځیره د مصر فرعون وه

د ملوکیت اوظالمانه پادشاهی‌خطرناکه ځیره د مصرفرعون وه چې حضرت موسی علیه السلام ورته د وحدانیت دعوت ورکړی وه- فرعون د مصر د پخوانیوپادشاهانو لقب وه او په عربی‌کې هرسرغړونکې متکبراو باغی ویل کیږی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکې چې : الفرعنه الکبرو التجبر و فرعون کل نبی ملک دهره وکل عات فرعون والعتاه الفراعنه وقد تفرعن وهوذو فرعنه ای دهاء وتکبر[د فرعنه دکلیمی معنی غرور او تکبر ده چې هر سرغړونکې ته فرعون او ټولو سرغړونکوته فراعنه ویل کیږی چې د تفرعن معنی ده هغه چې د سرغړونی، غرور او تکبر لاریې اختیارکړی ده [41]] .

د موسی علیه السلام د فرعون تاکل :

دا چې د موسی علیه السلام د زمانی فرعون څوک وه ؟ نو پدی هکله د عامو مفسرینو او مؤرخینو نظر دا دی چې دا د عمالقه یعنی عملیق بن او د بن ارم بن سام بن نوح د نسل څخه یو پادشاه وه چې نوم

---

[41]- لسان العرب باب النون مع الفاء ماده فرعون 3 ټوک 334مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی ولید بن مصعب بن ریان یا مصب بن ریان وه [42].

خو د اوسنی مصری تحقیقاتوڅخه دا معلومیږی چې موسی علیه السلام د دوهم رعمسیس په وخت کې زیږیدلی وه او د هغه په کورکې را لوی شوی وه خو د موسی علیه السلام دنبوت په وخت کې فرعون د همدی رعمسیس زوی منفتاح وه چې د 1295 څخه ئی تر1225قبل المیلاد پوری حکومت کړی دی او د مصر د نوی دور د شاهی کورنیوڅخه دوهمی کورنی پوری ئی اړه لرله د دی نوی مصری تحقیق په هکله دمصرد دار الاثار مصور، د اثری او حجری څیړنی ډیر نامتو عالم احمد یوسف افندی په دی هکله یوخاص کتاب لیکلی او په ډیر وضاحت سره ئی دا نوی نظرثابت کړی دی

د موسی د وخت د فرعون او د هغه د حکومت پیژندل دومره ضرورنه دی خو هغه څه چې دپیژندلو وړدی هغه د هغی وخت بدترین او ظالمانه نظام دی چې د [فرعون ازم] نوم یې وراغوستی وه، د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون ترمنځ مبارزه [کشمکش] په اصل کې د اسلامی نظام او فرعونی نظام یا د توحیداو شرک ترمنځ دکشمکش یوه عبرتناکه کیسه ده چې د هغی د ژوری مطالعی په واسطه د ملوکیت [بادشاهی] طبیعت او د هغه د اصولو په هکله ډیر څه زده کیدای شی . په قرآن کریم کې د فرعون نوم په 37 سورتونو او47 آیتونو کې شوی دی خو د موسی علیه السلام نوم په 107 آیتونوکې یاد شوی او د حضرت هارون علیه السلام د نوم یادونه په 14ځایوکې شوی ده .

د موسی علیه السلام او د فرعون په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست :

[42]- تفسیرابن کثیرلومړی ټوک 157 البقره سورت 49 آیت - لسان العرب 13 ټوک 323 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

په هغه ځایونو کې چې د فرعون نوم راغلی نو د هغی د مطالعی په اساس د شاهی ذهنیت او د ملوکیت او د شاهی اصولو او اساساتو څخه پوره آشنائی تر لاسه کیږی نو په دی خاطر د هغی ځایونو لست د لوستونکو ترمخ ږدو ترڅو د مطالعی په وخت کې ورته آسانی او سهولت وی ، په دی لست کې هغه آیتونو ته اشاره شوی چې په هغه کې د فرعون لفظ په وضاحت سره موجود دی خو د هغو ځایونو حواله نه ده ورکړل شوی چې په هغه کې ئی نوم په اشاراتو یا ضمائرو سره یاد شوی وی :

د البقره سورت 49-50 آیاتونه

د ال عمران سورت 11 .

د اعراف د سورت 103 - 109-123- 127 -130- 137 آیاتونه

د انفال سورت 52 -53 –54 ایاتونه

د یونس سورت - 79 -83 - 88 - 90 آیاتونه

د هود سورت 97 آیت

د ابراهیم سورت 6 آیت

د بنی اسرائیل سورت 101-102 آیاتونه

د طه سورت 24-43-60- 78- 79 آیاتونه

د المؤمنون سورت 46 آیت

د الشعراء سورت 11-16-23-41-44-53 آیاتونه

د النمل سورت 12 آیت

د القصص سورت 3 -4 -6- 8- 9- 32- 38 آیاتونه

د العنکبوت سورت 39 آیت

د ص سورت 12 آیت

دمؤمن سورت 23-24 -26 - 28 - 36 -37- 45 آیاتونه

د الزخرف سورت 46- 51 آیاتونه

د الدخان سورت 17- 31 آیاتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ق سورت 13 آيت
د الذاريات سورت 38 آيت
د القمر سورت 41 آيت
د التحريم سورت 11 آيت
د الحاقه سورت 9 آيت
د المزمل سورت 15- 16 آياتونه
د النازعات سورت 17 آيت
د البروج سورت 18 آيت
د الفجر سورت 10 آيت
ټول په 27 سورتونو او په 74 ځايونو کې

د ملکویت [پادشاهی] فرعونی اصول :

د حضرت موسى عليه السلام او د فرعون د قصى د پورتنيو قرآنى آيتونو د ژورى څيړنى څخه چې د ملوکيت او ظالمانه شاهى نظام کوم سياسى اصول اوکړنلاره څرګنديږى هغه په هره زمانه کې د ملوکيت او شاهى نظام اصول اوکړنلاره پاتى شوى نو د دى له پاره د دى فرعونى اصولو يادول د ګټى څخه خالى نه دى .

د ربوبيت او الوهيت دعوى کول:

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى [د النازعات سورت24]
[نو فرعون وويل چې زه ستاسى لوى رب يم]
قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَامُوسَى [د طه سورت **49** آيت]
[نو ستاسو د دواړو رب څوک دى اى موسى؟]
قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ [د الشعراء سورت **23** آيت]
[فرعون وويل رب العالمين څوک دى ؟] .
قَالَ لَئِنْ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنْ الْمَسْجُونِينَ
[الشعراء سوره **29** آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[فرعون وويل‌کـه چيری تـا زمـانـه پرتـه بـل څوک د حـاکم پـه څيـر و پيژاند نو تا به هم د بنديانوبه ډله کې شامل کړم] .

شيخ الهندمحمود الحسن رحمه الله عليه دلته د اله ژباړه پـه حـاکم کړی ده .

يَاأَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي [د القصص سورت 38 آيت]

[فرعون خپلو د رباريانوته وويل‌چې ای درباريـانو: زه تاسـی تـه د خپل ځان پرته بل څوک دحاکم په څيرنه پيژنم] .

په عربی ژبه کې ژبه کې رب او اله د حاکم په معنی هم استعماليږی دحاکميت پـه بحث کـېـغـه آياتونـه وړانـدی کـيـږی چې هلتـه دغـه دواړه کليمی‌دحاکم اوپادشـاه پـه معنـی اسـتعماليږی د الوهيـت او ربوبيـت ددعوی څخه د فرعون مقصد دا وه چې اعلی‌حاکم ، د قدرت خاوند او مرجع زه په خپلـه يـم او زمـا پـه حکـم او قـانون هيڅـوک د اعتـراض حق نلری ، پـه همـدی ډول زه د لمـرد خـدای اوتـار [جزء] پـه اسـاس د خپـل رعيت مالک اوپالونکې هم يم او د عبادت او بندګی مستحق هم.

خلک د خپل ځان غلامان ګڼل :

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آيت]

[آيا مونږ د هغه دواړو خبره ومنو چې مونږ غوندی انسانان دی او د هغوی قوم زمونږ غلامی‌کوی].

وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ[د الشعراء سورت 22 آيت]

ابـن جريـر رحمـه الله عليـه فرمـايی : فرعونيـانو مقصد دا وه چې د موسی عليه السلام قوم زمونږ غلامـان ، تابعدار ذليـل او خوار قـوم دی ، عرب د بادشاه تابعدار انسانان د هغه غلامان ګڼی .

په دی آياتونوکې د ملوکيت او فرعونيت بل اصل دا بيان شوی چې په هغه کې د خلکوحيثيت د غلامانو په څيـروی او د بادشاه حيثيـت د مالـک او آقـا ، اوهغـه تـه د خپلـو غلامـانو[رعيـت] پـه مـال ، ځـان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولاد ،او آبروکې پوره او غيرمحدود اختيارات ورکول شوی[43] .

سرمايه او دولت د شرافت معيارګڼل :

وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَاقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُون[] أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ[] فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ
[د الزخرف سورت 51 ، 52 ، 53 آياتونه]

[او فرعون خپل قوم ته آواز وکړ ای زما قومه : آيا زما په لاس کې د مصرحکومت نـه دی؟ او دا چـې دا سـيندونه زمـا د محـل لانـدی بهيږی، آيا تاسوئی نه وينی؟ نو زه ډيرښه يم د هغه چا څخه چې هغـه تـه څـه عـزت نـه شـته ، اوښـی خبری هم نشـی کـولای نو ولـی پـه هغـی باندی د سر زرو خزانی نه راتوييږی اويا ملائکې د هغه تـرمخ قطـار نـه دريږی] .

په دی آياتونوکې د فرعونيزم دريمـه نښـه دا ښـودل شـوی ده چې پـه هغی کې د شرافت او عـزت معيـار، پانګه ، دولـت او حکومـت دی او غريبی ، مزدوری او تنګ لاسی د ملوکيت پـه نظام کې د بی عزتـی او ذلـت نښیګڼـل کيـږی ، قـدرت او نـور اساسـی انسـانی حقـوق پـه دی نظام کې يوازی پانګه لرونکو او مترفينو ته مخصوص شوی دی - د يونان تش په نوم جمهوريتونو کې مزدورانو ، د هقانانو او غلامانو ته د رای ورکولـو حق او نـور انسـانی اساسـی حقـوق نـه ورکـول کيـده - د انګلسـتان د پادشاهی په مطلق العنانه اوږدی مـوده کې د رای ورکـولـو حـق هغـه خلکوتـه حاصـل وه چې دځمکـې خاونـدان وو، فرعـون هـم د همدی سرمايه لرونکې نظام تصور د خپل قوم په مخکې ايښـی وه چې ما سره د سرو زرو او جواهراتو خزانی دی پـه کـوم امير او وزير چې مهربانـه شـم هغـه تـه د سـرو زرو بنګـړی وراغونـدم زمـا فـوځ زمـا پـه

[43] تفسيرابن جرير 18ټوک 25 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندی ودریږی، زما سره شاهی محل دی، چې په باغونو کې ئی ویالی بهیږی او زه د مصر پادشاه یم، خو د موسی علیه السلام سره نه سره شته نه سپین ، نه ورسره هغه باغونه شته چې په کې ویالی بهیږی او نه حکومت لری او نه د بل کوم ښکاره او ظاهری کمال خاوند دی حتی چې په خبرو کولو کې ئی ژبه هم پوره نه چلیږی ، نو را ته ووایی آیا زه د داسی یو معمولی انسان په وړاندی خپل سر ټیټ کړم ؟

نتیجه دا چې پانګه لرل او ماده پالل د ملوکیت له بتستهیزو اصولواو اساساتوله څخه دی [اعاذناالله منها] .

سیاسی قتل کول او یا بیکارول :

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

[د البقره سورت 49 آیت]

[او هغه وخت راپه یادکړی چې مونږ تاسی ته د فرعون د قوم څخه خلاصون درکړ- چې هغوی په تاسی ډیرظلم کاوه ، ستاسی زامن به یې حلاحلول او ستاسی لورګانی به ئی ژوندی پریښودی او په دیکې ستاسی د پروردګار له طرفه ډیرغټ امتحان وه] .

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

[د القصص سورت 4 آیت]

[یقیناً فرعون په ځمکه سرکشی وکړه او د هغی اوسیدونکې ئی په ډلو وویشل چې د هغی څخه یی یوه ډله کمزوری او ذلیله کوله د هغی ډلی هلکان به ئی وژل او نجونی به ئی ژوندی پریښوولی، بی شکه فرعون فساد کونکو وه] .

د ابن جریررحمه الله علیه او نورو مفسرینو وینا ده چې ددی ظالمانه عمل سبب یوویروونکیخوب وه یا د نجومیانو خبری وی ، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حقیقت کې دا مرفوع احادیث نه دی ، خوب او د نجومیانوخبری هم یو سبب کیدی شی لیکن اصل سبب قرآنکریم په دی توګه بیان کړی دی چې د هغوی قوت کم کړی ، هغوی کمزوری او ذلیله کړی " یستضعف طائفه منهم" .

ابن جریر د ابن اسحاق رحمه الله علیهما څخه یوه وینا رانقل کړی چې : فرعون بنیاسرائیل د خپل ځان له پاره په ظلم او زور وړیا خدمت کوونکې او مزدوران ګرځولی وه او هغوی یې په مختلفوکارونو ګمارلی وو په ځینو ئی دنګی دنګی مانۍ او محلونه جوړول او په ځینو نورو ئی بزګری کوله او څوک به چې د کار وړنه ؤ د هغه څخه به ئی محصول اخسته او د " سؤالعذاب " څخه همدا مطلب دی 44 .

په بایبل کې هم د بیګارونو او دکوچنیانو د وژلوهمدا علت بیان شوی چې هغوی کمزوری کړی شی .

" فرعون خپل قوم ته وویل چې ګوری اسرائیل مونږ څخه زیات قوی شوی دی نو راځی چې د هغوی سره د هغی [حکمت] له لاری مخکې لاړ شو، په دی خاطر ئی په هغوی بیګار مقررکړ چې هغوی ته به ئی سخت کار سپاره او په دی ترتیب به ئی هغوی ځورول، بیا نو هغوی فرعون ته د زیرمی ښار[پتوم او رعمسیس] جوړکړل، خو هر څومره به ئی چې هغوی عذابول په هماغه اندازه هغوی خپریدل ، نو هغه هغوی په نورو سختو او شاقه کارونو وګمارل او د ختو او ښختو په جوړولوا ود بزګری په کولوئی د هغوی ژوند نور هم تریخ کړ، د هغوی ټول خدمت د تشدد نه ډک وه خوکله چې د مصر پادشاه د دوه عبرانی دائیانو سره چې د یوه نوم سفره او د بل نوم فومه وه خبری وکړی او ورته ئی وویل چې کله ستاسی په لاس عبرانی ښځو بچې وزیږاوه نو هغه د تیږی په بټی کښینوی نوکه چیری هلک وه نو مړ به

---

[44] تفسیرابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک271 مخ - تاریخ ابن جریرطبری لومړی ټوک 198مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی‌کړی اوکه نجلی وه نو ژوندی به ئی پریږدی خو هغه دائییانی د الله جل جلاله نه ویریدی ، نو هغوی د مصرد پادشاه حکم ونه مانه او هلکان به ئی ژوندی پریښول نو خلک په شمیرکې ډیر او د قوت خاوندان شول نو فرعون خپلو ټولو خلکو ته په تاکید سره وویل چې که چیری په هغوی کې کوم هلک وی نو هغه په دریاب کې واچوی اوکه انجلی وی نو هغه ژوندی پریږدی45 .

په قرآنی آیتونو او بائییل کې چې د فرعونیزم کوم اصول او اساسات بیان شوی په هغه کې ویل شوی دی چې د حکمران ټولګی نه پرته نور ټول خلک باید وټکول شی او د هغوی قوت زیاتوالی ته پرینښودل شی ځکه چې د پادشاهی د ساتلو او ټینګښت په خاطرهر رنګ وینه تویول ، ظلم او تشدد نه کاراخیستل حتی چې د معصوموکوچنیانو وژل ددی شاهی نظام د سیاسی نظرئی بنسټ دی ، په همدی ترتیب د خلکو څخه مفته کار اخیستل او هغوی په زور مزدوران جوړول او د هغوی د زحمت ویستلو زیښنه او نچوړ په دی نظام کې د پادشاه حق دی [اعاذناالله منها].

د سیاسی رشوت په ورکولوسره
د خلکو د ضمیر اخیستل :

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ

[د الشعراء سورت 41 – 42 آیاتونه]

[اوکله چې راغله جادوګران فرعون ته و یی ویلی که چیری مونږ غالب شو نومونږ ته څه اجرهم شته؟ فرعون وویلی چې هو ! تاسو به زما د مقربانو[درباریانو] څخه یاست] .

په دی آیت کې د پادشاهی پنځم اصل بیان شوی چې د ویری به

---

[45] بائیبل کتاب خروج ا باب 8 تر 22 ایاتونو پوری بائیبل سوسائتی لاهورپاکستان 1969 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګ کې د طمع اوغولونې سلاح هم استعمال شوی د هر وخت پادشاهانو د حق پالونکوپه مقابل کې سوء علماو [نفس خوښوونکې پیرانو ، ادیبانو او شاعرانو ضمیر د پیسو په مقابل کې اخیستی ، نو بیا د هغه ضمیر پلورونکو د درباریانوکار دا وی چې د پادشاه په تعریف او ستاینه کې نوی نوی قصیدی تصنیف کړی او د شاه پالنی په مخالفوخلکو پسی ناروا تبلیغات او پروپاګند وکړی د پادشاه ددی درباری غلامانو له پاره د شاهی خزانی دروازه د تل له پاره پرانستی وی په درباری شاعرانو، فتوی خرڅوونکو عالمانو چپن خرڅوونکې پیرانو خو لکونو او ملیونو نو روپی د ملت د خزانی څخه مصرف یږی خو د غریبو خلکو د بنیادی مشکلاتو د حل په خاطریوه پیسه هم څوک نه مصرفوی - فرعون هم د موسیٰعلیه السلام د مقابلی له پاره د رشوت په ورکولو سره د جادوګرانو ضمیر اخستی وه خو د مقابلی په وخت کې الله جل جلاله هغوی ته د ایمان توفیق ورکړ او هغوی د شاه پالنی څخه مخ وګرځاوه اوالله پالونکې شوه .

د دلیل ځواب په زور سره :

کله چې فرعون د جادوګرانو په واسطه مقابله ونه شوه ګټلای او د موسی علیه السلام د ربښتینوالی غوڅ دلیل ئی ترمخ شو چې د هغه جادوګرانو ئی هم تر تاثر لاندی راغلل او د هغه په صداقت او ربښتینوالی ئی ایمان راوړ . نو بیا ئی د دی دلیل د ځواب له پاره د زورڅخه د کار اخستو پریکړه وکړه .

قَالَ آمَنتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

[د الشعراء سورت 49 آیت]

[فرعون وویلی: تاسی د موسی [علیه السلام] خبره ومنله مخکې له دی نه چې ما تاسی ته اجازه درکړای وی ! هرومرو دا ستاسی مشر دی چې تاسی ته یی کوډی درښودلی دي ښه نو هم دا اوس به وپوهیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه به ستاسی لاسونه او پښنی رد بدل غوځ کړم او تاسی ټول به په داروځړوم].

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ [د المؤمن سورت 26 آيت]

[يو ورځ فرعون خپلو درباريانو ته وويل ما پريږدئ چې موسی ووژنم او دا دی خپل رب ته غږ کړی ، زه ويريږم چې دی ستاسی دين بدل کړی [فرعونی نظام يا فرعونی اقتدار به بدل کړی] يا به په هيواد کې فساد را ولاړ کړي] .

دا هغه شپږ غټ غټ اصول او بنسټونه دی د کومو څخه چې د دی په اساس د نړی هر ډول ملوکيت او پادشاهی سياسی کړنلاره معلوميدای شی

چنګيزيت

ای محمد !کر قيامت می برآری سر زخاک
سر بر آوروين قيامت در ميان خلق بين

سعدی رحمه الله عليه

آسمان با ما سر پيکار داشت
در بغل يک فتنۀ تاتار داشت

علامه اقبال رحمه الله عليه

چنګزيت د ملوکيت او سرداری د سياسی فکر يو شکل دی لکه څنګه چې يوه ليوه د وينی د څکلو پرته ژوندی نه پاته کيږی نو په همدی توګه چنګيزخان هم د بشر د وينو له څکلو پرته ژوندی نه پاته کيده .

تاتاريان د منګوليا يا مغلستان د ګوبی د دښتو يو قوم وه چې د روحونو عبادت يی کاوه ، د همدی دښتی په شمالی برخه کې دچنګيزخان د پلرونواونيکونو د سرداری ځای او ټاټوبی هم وه تر اوسه لا چنګيز د ځوانی شپی ورځی سبا کولی چې پلار يی مړ شو نو تاتاری

(c) ketabton.com: The Digital Library

قـوم د دی نـوی ځـوان سـرداری تـه غـاړه کینښـوده، خـو چنگیزخـان د سـختو مشـکلاتو اوسـتونځو د ګاللونـه وروسـته نـور تاتـاری سـرداران وټکـول اوخپلـه سرداری ئی ټینګـه کـړه او پـه ځوکلونـوکې یـی د خپلـی سرداری د ریاست لمنه د ګوبی د دښتو څخه تر ترکستان او چین پوری پراخه کړه .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه چې په 774 هجری کال کې مړ شوی لـیکې: د تاتاریـانو د ظلـم او فسـاد لمـن د چـین څخـه ترعـراق پـوری وغزیدلـه او تـر617 هجـری کـال پـوری چنگیزخـان د عـراق ، الجزائـر، سـوریی او مصـر نـه پرتـه پـه ټولـو ملکونـو بـری او غلبـه پیـدا کـړه، دی خلکو به چې کوم کلی او ښار فتحه کاوه نو د هغه خلـک بـه یـی وژل او د هغوی کورونه ، جوماتونه او مدرسی به یی سیځلی[46] .

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې وفـات شـوی د چنگیزی فتنی لومړنی دولس کاله په خپلو سترګو لیدلی خو د بغداد د مغلوبیدو په وخت کې چې د چنگیزخـان د لمسـی هلاکو پـه لاسـو وران اوکنډر شو، نوموړی ژوندی نـه وه خـو د چنگیـزی د بربریت او وحشـت په هکله ابن الاثیـر رحمـه الله علیـه لـیکې چې: کـه چیـری څـوک ووایـی چې د آدم علیه السلام څخه تر اوسه پوری دنیا په داسی مصیبت او غم نـه وه ککـړه شـوی ، نـو بالکـل رښتیـا ده ځکـه تاتاریـانو چې پـه کومـو ښارونو کې عامی وژنی کړی دی پـه هغـه کې یـوازی د یـوه ښـار د وژل شوو اوسیدونکو شمیرد هغه بنی اسرائیلو د شـمیرڅخه زیـات دی چې د بخت نصر په واسطه وژل شوی وه ، دی ځیرونکو وحشـیانو، سـړی ، ښځی او ماشومان په ډیره بی رحمانـه توګـه ووژل ، د ښځوګیـډی ئـی وڅیرلـی او شـیدی خـوړونکې کوچنیـان یـی د میـندو د غیـږو څخـه د

---

[46] البدایه والنهایه د ابن کثیررحمه الله علیه لیکنه 13 ټوک 86 – 87 مخونه 1966 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

اخستلو وروسته ټوټې ټوټې کړل [47] .

د617 هجری کال د ذی الحجی په څلورمه نیټه 1220عیسوی کال کې چې کله تاتاریانو بخارا فتحه کړه نو د هغوی ښځې یې په خپلو منځو کې تقسیم کړې او ښار ته یې اور ولګاوه .

و ا صبحت البخاری کان لم تمس بالامس

[د بخارا د ښارچتونه راغورځیدل او داسی تباه شو چې تا به ویل چې دلته پرون هیڅ شی نه وه] [48] .

617 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کې همدغه ډول عمل د سمرقند د ښار سره هم وکړ په خوارزم کې یې د لومړی یرغل په وخت کې سل زره کسان ووژل او بیا یې د ښار بند ونړاوه او ټول ښار یې د اوبو لاندی کړ او د بلخ ، ترمذ او خراسان د ښارونو سره ئې هم همدا عمل تر سره کړ.

656 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کېچې د 1258 عیسوی کال د جنوری میاشتی سره سمون خوری د چنګیز لمسی هلاکوخان د مسلمانانو د خلافت مرکز بغداد وران او ویجاړکړ، د خلیفه مستعصم بالله په شمول ئی علماء ، فقهاء اونورحکومتی واکداران یو ځای ووژل ، د عباسی کتابخانی کتابونه ئی د دجلی په دریاب کې وغورځول او د مدرسو او جوماتونودا لوی ښار چې د عروس البلاد[د ښارونو ناوی] په نامه یادیده وران کړ، ابن خلدون رحمه الله علیه وایيچې دلته د وژل شو وګړو شمیر یوملیون او شپږ سوه زره یا شپاړ سوه زروکسانو ته رسیږی .

د چنګیز د جوړو شوو قوانینومجموعه

---

[47] الکامل د ابن الاثیررحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 358 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

[48] الکامل د ابن الاثیررحمه الله علیه لینکه 12 ټوک 366 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چنګیزخان په 599 هجری کال کې باداشاه اوپه 624 هجری کال کې مړ شوی ، ابن کثیر رحمه الله علیه لیکلی دی چې ما یو کتاب ولیده چې د بغداد یو وزیر علاوء الدین جوینی ترتیب کړی ؤ په دی کتاب کې چنګیز خان د ترتیب کړای شوی قوانینو څه اقتباسات هم رانقل کړی وه چې د " یاسا " یا " سیاسا " په نوم یاد شوی دا د هغه د سلطنت اساسی قانون وه او د هغه د اولاد دستور العمل هم وه چې په هغی کې د زنا ، لواطت، غلا ، د رواغو او جادوکولو سزا مرګ وه او همدارنګه د دوو اخ وډب کونکو ترمینځ مداخله کول ، په اوبو کې غوټه خوړل په اوبوکې بولی کول او د دشمن بندی ته د ډوډی اویا اوبو ورکولو سزا هم وژل وو ، تاتاریانو د خپل پادشاه اطاعت بی له کوم شرط کوه او خپلی پیغلی به ئی پادشاه ته د تحفی په ډول وړاندی کولی ترڅو هغه ئی د خپل ځان او خپلو د رباریانو له پاره په خپله خوښه انتخاب کړی[49] .

خلک د هیټلر او موسولینی د فاشیزم او آمریت اصطلاحی تعریفونه کوی خو همدا چنګیزی قانون د فاشیزم او آمریت له پاره بهترین اوغوره تعریف دی چې د فرعون ایزم نوی بڼه ده .

خو حقیقت دا دی چې د ملوکیت نه پورته ظالمانه او جابرانه نظام په تصور کې نه راځی چې د الله جل جلاله بندګان دیوه ځانګړی شخص دخواهشاتو او غوښتنو غلامان ګرځوی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې " د ټولو نه بد او کثیف نوم د هغه چا دی چې خپل ځان د شاهنشاه [ملک الاملاک] په نوم یادوی .

د دی په مقابل کې اسلام د شورای نظام فرض ګرځولی چې د خلافت په فصل کې به یی په تفصیل سره یادونه وکړو [انشاء الله] .

پاپائیت [تیاکراسی] :

---

[49] البدایه والنهایه 13ټوک 118- 119مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[دوی د الله جل جلاله نه پرته خپل علماء اوپیران خدایان نیولی‌دی]

.

وهل بدل الدین الا الملوک واحبار سؤ و رهبانها

[اونه ئی دی بدل کړی دین مګر پادشاهانو، علماؤ سؤ او رهبانیونو]

خداوند ا یه تیرے ساده دل بندے کدهرجائین

که درویشی بهی عیاری ئے سلطانی بهی عیاری

[ای الله ! ستا دا ساده زړی بندګان چیرته ولاړ شی چې په درویشی کې هم عیاری او غولونه ده او په پادشاهی کې هم عیاری او مکر دی]

.

تیاکراسی یا پاپائیت هم د ملوکیت او آمریت یو بل شکل دی چې په کې پاپ یعنی مذهبی مشرته د مطلق العنان حاکمیت اختیارات ورکړل شوی - پادشاه د شاهی تاج په سرکولو وروسته ظلم شروع کوی او پاپ خپله چپن او جیلک په اوږو اچوی او په خلکو خپله پادشاهی مسلطه وی .

بزیر دلق مرصع کمندها دارند

دراز دستی این کوتاه آستینان بین

دا تش په نوم مذهبی مشران غواړی په پاک لباس کې په خلکو خپله خدای قایم کړی د تحلیل او تحریم ، امر او نهی په هکله پاپ او د هغه نمایندګانو ته پوره واک او اختیار ورکړل شوی دی .

په جامع ترمذی کې د عدی ابن حاتم رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی‌الله وسلم د" اتخذوا اخبارهم ورهبا نهم اربابا " څخه دا مقصد اخیستی دی چې هغوی خپلو علماؤ او پیرانو ته د تحیل او تحریم پوره او بی د څه قید او شرطه اختیارات ورکړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او د هغوی هره خبره به ئی لازما واجب الاتباع قانون گڼلو[50].

خلک د تورات او انجیل د لوستلو څخه منع کیدل د پاپ او کلیسا فتوی یا فیصله به د خدای له طرفه وحی گڼل کیده او د هغی څخه مخ اړول او یا د هغه سره مخالفت کول د کفر او ارتداد په معنی وه د حق او باطل گډول ، او حق د خلکوڅخه پټول او په خپل لاس لیکل شوی فتوی خدای ته منسوبول ، د دغه تش په نامه علماو او پیرانو دنده گرځیدلی وه او له همدی امله الله جل جلاله د هغوی سخته غندنه کړی ده .

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[د البقره سورت 42 آیت]

[باطل ته د حق جامه مه وراغوندئ او له پوهی سره سره د حق پټولو هڅه مه کوئ] .

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّـهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

[د البقره سورت 79 آیت]

[تباهی ده هغو خلکو لره چې په خپلو لاسونو د کتاب لیکنه کوي او بیا خلکو ته وایي دا د الله څخه راغلی دی ترڅو د هغی په بدل کې لږ غوندی دنیاوی گټه په لاس راوړي ، د هغو د لاسو دا لیکنه هم د هغو د تباهۍ وسیله ده او د هغو دا گټه هم د هغو د هلاکت موجب ده] .

° عیسی علیه السلام آسمان ته له ختولو وروسته یو یهودی پولس سینټ پال د تثلیث او کفاری د ناقابل فهم فلسفی باندی د یوه نوی دین بنسټ کیښود ، کله چې قسطنطین پادشاه په 305 عیسوی کال کې اقتدار او منصب تر لاسه کړ او همدا مسیحیت یی چې په اصل کې

[50] جامع ترمذی دوهم ټوک 136 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پولسيت وه د رسمی دين په توګه اعلان ، او د هغه د خپرولو په خاطر يی کار پيل کړ خو لږ موده وروسته يونانی او رومی ماده پرسته تهذيبونو غلبه پيدا کړه او د پخوانيو ټولو ريکارډونه ئی ورمات کړل .

° د دی ماده پالنی او نفس پالنی د ماتولو له د رهبانيت نسخه را وړاندی‌کړی شوه رهبانيت [پيری] په اصل کې د بده دين د بهکشانو د هندی دين د جوګيانو او سنياسيانو د اصولو مطابق د دنيا پريښول او د جسم د تعذيب يو نظام وه ، نکاح کول ، ښه او پاک کالی اغوستل ، غسل کول ، د خلکو سره اړيکې ټينګول په دی نظام کې حرام او منعه وه دا د هغوی جوړکړی نظام وه چې د الله جل جلاله له لوری نه وه راغلی ځکه رب العزت فرمايی :

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَامَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا [د الحديد سورت 134 آيت]

[او رهبانيت هغوی په خپله رامنځ ته کړ، مونږ هغه پر هغو باندی نه ؤ فرض کړی خو د الله جل جلاله د خوښی په لټه کې هغوی په خپله دغه بدعت [د نوی شی منځ ته راوړل] راوويست او بيا د هغه د رعايت چې کوم حق ؤ هغه يی ادا نه کړ] .

° څوموده وروروسته د ماده پالنی او شهوت پالنی دا ناروغی د دی پيرانو او راهبانو په کليساګانو کې ورانوته د فقيری او ملنګی ځايونو د شاهی در بارونو او د زهد او تقوی دا چله خانی د بد کاری په ځايو بدلی شوی ، د کليسا د خاوندانو تر منځ به د آمرانو او د دولت د خاوندانو عيش او مستی هيڅ وه په پنمځه عيسوی پيړی کې د روم [بشپ] د پادشاهانو په څير- خپلی ماڼۍ کې اوسيده.

د الوسنټ اتم پاپ د مستی او عيش په خاطر خپل مذهبی تاج ګرو کړ او يو لسم پاپ د دری پاپانو ټول عوائد هم مصرف کړی وو، داسی ويل کيږی چې د فرانسی د دولت ټول عوائد هم د دی پاپانو مصارف نه پوره کول، خانقاګانی [چله خانی] د بد اخلاقی هډی ګرځيدلی وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

، د هغه د څلورو ديوالو ترمنځ به د نوو زيږلو کوچنيانو به په جار عامه وژنه کيدله ، د چرچ کارکونکو او مسيحي ملايانو حتی د محرمو ښځو سره ناروا اړيکي لرلی او د فطرت په خلاف جرمونو ئی د حد نه اوښتی وه په کليساګانو کې د ګناهونو اعتراف کول د بدوکړو ذريعه ګرځيدلی وه، د مذهبی کتابونو ژباړه په نورو ژبو منعه شوی وه ترڅو خلک د ناپوهی په تياره کې پراته وی او د پاپانو هره خبره واوری ا وويی منی ، خو د لوتر د اصلاحی خوځښت نه وروسته بائيبل په نورو ژبو و ژباړل شوه .

د دی ډول خبرو تفصيل د اروپا د اخلاقو تاريخ او د ساينس او دين جګړه په کتابونو کې موجود دی .

° په يوه لسمه عيسوی پيړی کې د شاهنشاهيت او پاپائيت ترمنځ د اقتدار د لاس ته راوړو جګړه پيل شوه ،چې په حقيقت کې د ملوکيت د دوو نظامونو ترمينځ جګړی وه او په دی وخت کې خلک ددی دواړو په غلامی کې تړلی وو .

ددی څخه وروسته د دين او ساينس ترمنځ جګړه ونښته ، پاپ ساينس پوهان او علماء د ځان له پاره خطر وګڼل ، نو پدی خاطر د کليسا خاوندانو ساينس پوهان او د طبعيت پوهان په بی دينی تورن کړل په داسی حال کې چې د الله جل جلاله دين د ساينس مخالف نه دی د پاپائيت او ساينس ترمنځ د نښتی په دوران کې د طبيعی علومو مشهور عالم برونو ئی يوازی په دی جرم ژوندی وسيزه چې هغه د ځمکې له کری پرته د نورو کائناتو يادونه هم کړی وه اوګليليو ئی په دی خاطر په دار وځړاوه چې هغه د ځمکې په حرکت عقيده درلوده [ددی نظرئی ريښتينوالی اوغلطو الی دلته د بحث موضوع نه ده] او د دی ډول جرمونو په تور کې ئی لږ تر لږه 32 زره کسان ژوندی وسيځل ،"جان ډيون پورټ په خپل کتاب اپالوجی‌آف محمد صلی‌الله و سلم اينډ قرآن کې ليکې چې : د دينی محکمو د فيصلو په اساس دوولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملیونـه خلـک وژل شـوی دی او دا وینـه تویونـه پـه عیسـائی تولنـه کـې خپله د عیسائیانوپه لاس شوی ده[51] .

د ملایانو او راهبانو د دنیا پالنی او نفس پالنی ته په اشاری کولو سره الله جل جلاله فرمایی :

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ [د التوبه سورت 34 آیت]

[ای مومنانو ! ددی اهل کتابو د زیاترو علما ؤ او روحانیونو حال دا دی چې د خلکو مالونـه پـه نـاروا لارو خوري او د الله جـل جلالـه د لاری څخه ئی منعه کوي] .

خلکو د پاپائیت دا احمقانه او ظالمانه نظام د دین په نامه قبول کړ چې د پاپ څخه د نفرت کولو ترڅنګ ئی د دیـن څخـه هـم کرکـه پیـدا شوه چې همـدا کرکـه بیـا وروسـته د ډارویـن ، مـارکس او فروئیـډ پـه څیرخلکو نوره هم زیاته کړه ، همدا علت دی چې نن اروپا د مادیت او بی دینی په سیلاب کې غرقه او تباه پاته شوه، پاپایت او تیوکراسی ته خلک دینی حکومت وایی- حال دا چې دا دینی حکومت نـه وه ، بلکه د پاپانو حکومت وه او دا هم د ملوکیت او لا دین جمهوریت پـه څیر شرکې نظام دی [اعاذنا الله منها][52].

سیکولر [بې‌دینه] جمهوریت یا دیموکراسی:

تونےکیادیکھانھین مغرب کا جمھوری نظام
چہرہ روشن اندرون چنگیز سے تاریک تر

[51] رحمه للعالمین دقاضی‌محمدسلیمان سلمان منصورپوری لیکنه دوهم ټوک 214 مخ د پاکستا ن لاهورچاپ

[52] د پاپائیت ددی بحث زیاتـه برخـه د سید ابـوالاعلی مـودودی رحمـه الله علیـه د تفسیر تفهیم القرآن او د مولانـا ابوالحسـن علی نـدوی رحمـه الله علیـه د کتـاب (انسانی دنیا پر مسلمانوکےعروج وزوال کا اثر) څخه اخستل شوی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
جمهوریت اک طرز حکومت ھ کہ جس مین
بندون کو کنا کرے ھین تولا نھین کرے
علامه اقبال رحمه الله علیه

[آیا تا لیدلی نه دی د غرب جمهوری نظام چې څیره ئی روښانه ده خو د ننه د چنګیز د نظام نه هم تیاره دی جمهوریت د حکومت هغه طرز دی چې انسانان په کې شمیرل کیږی خو تول کیږی نه ، جمهوریت په خپله اصلی عربی معنی کې کوم خراب شی ته نه ویل کیږی لکه څنګه چې ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکلی دی چې :

الجمهور هی الرمله المشرفه علی ما حولها المجتمعه الرمل الکثیر المتراکم الواسع ، والجمهوره الارض المشرفه علی ما حولها ، و جمهورکل شی ء معظمه و جمهورالناس جلهم [جمهوریت د شګو هغه غونډی ته ویل کیږی چې د خپلی شاو خوا ځمکې څخه پورته او مجتمع وی یا یو د بل د پاسه د شګو پراخ ډګر ته جمهور ویل کیږی ، جمهوره هغه ځمکې ته ویل کیږی چې د شا او خوا ځمکې څخه جګه او لوړ وی ، او په هر شی کې ډیر ته وویل کیږی او جمهور الناس څخه مقصد د خلکو اکثریت دی[53]].

د حدیثو، فقهی او لغت په کتابونو کې د جمهور د کلیمی لغوی معنی په همدی مفهوم وار وار راغلی یعنی ډیر، ښکاره او یا لوړ رتبه وګړی چې په دغه ډول استعمال کې ئیکومه شرعی بدی نه شته ، د اسلامی ریاست مشر جمهورالناس یا د هغوی د استازو [اهل الحل والعقد] لخوا ټاکل شوی او د هغوی باورئی تر لاسه کړی وی نو ددی امله د اسلامی حکومت نظام یو جمهوری او شورائی نظام دی، خو اوس زمونږ بحث په جمهوریت یا جمهور نه دی بلکه زمونږ د څیړنی موضوع دیموکراسی ده، غربی خلکو د جمهوریت فکر د عربی ډیکشنری څخه نه دی اخیستی، بلکه د یونانی کلیمی د دیموکرا سی

---

[53] لسان العرب 4 ټوک 149 مخ جمهر ماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه ئی اخيستی دی چې معنی ئی د خلکو حکومت - د خلکو په واسطه - د خلکو له پاره .

په دی نظام کې د حق معيار او د قانون مصدر د خلکو خواهشات او غوښتنی دی، خلک د پوره اختياراتو او قدرت څښتان دی او جمهوريت مطلق العنان نظام وی ، په دی نظام کې د خلکو نماينده ګانوته د الله جل جلاله ، رسول او آسمانی کتابونو يا اخلاقی ميعارونو پيروی او تابعداری ضروری نه وی ، بلکه د خلکو د خوښی او غوښتنو پيروی او وفا داری ضروروی وی لکه چې خلک خدای وی او د خلکو نمايندګان د هغوی رسولان وی [نعوذبالله] .

د دی مشرکانه نظام د سياست د بنسټيزو اساساتو د ښيرنی ترمخه د ديموکراسی په هکله څه ويل ضروری دی ترڅو د هغی د پوهيدو په اساس په راتلونکو بحثونوکې يوڅه آسانی را پيدا شی .

د ديموکراسی شاليد

د پادشاهۍاوپاپائيت دکړه نو په خلاف د يموکراسۍمنځ ته راغله کله چې خلک دپادشاه د سياسی بربريت او د پاپ د دينی ظلم او تيری څخه تنګ شوه نو هغوی بی قيضی آزادی ته لاس ورواچاوه او د بی دينه سيکولر جمهوريت آزادی يی غنيمت وګڼله ، د آزادی په مينه کې دوی د پادشاه او پاپ په څنګ کې د الله جل جلاله ، رسول ، دين ، مذهب او اخلاقوڅخه آزاد شول .

د تاريخی دوری ترمخه دانګلستان په جزائروکې د مختلفو نژادونوخلک اوسيدل چې د بيلو بيلوځايوڅخه راغلی وه په دی خلکوکې زيات شمير د برټنون وه او د همدی قوم د نوم به اساس د دی جزيری نوم هم برتانيه کښيښودل شو د دی ډلی دينۍاو مذهبی مشرانوته به ئی ډروئډ ويل چې د شخړو فيصلی به ئیکولی .

د 57 ميلاد څخه وړاندی تر450 عيسوی کال پوری انګلستان د رومی شاهنشاهی په واک کې وه 507 کاله برټنيانو د آزادی هلۍځلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړی خو د ناکامی سره مخامخ شو، همدا علت دی چې ملکه [بوډيشيا] تر اوسه د ملی قهرمانی په نوم يادېږی د روميانود حکومت څخه د آزادی د ترلاسه کولو وروسته د انګلستان خلک ، 1688 عيسوی کال پرتمين انقلاب او د 1689عيسوی کال د فروری د بنيادی حقوقو د اعلان پوری 1235کاله د ملکې يا غير ملکې کورنيو د مطلق العنان ميراثی پادشاهيو او د هغوی مراعات اخيستونکو فيودالانو په دوه ګونی غلامی کې تړلی وه که څه هم په 1214عيسوی‌کال کې په ميګناکارټا منشور کبير[لوی مرام] باندی چې د انګلستان په تاريخ کې د جمهوريت د بنسټ په نامه مشهور دی پادشاه لاسليک کړی وه خو په حقيقت کېدا د لويو لويو فيوډالانو،او پادريانو له پاره د مراعات ورکولو[منشورکبير] وه ځکه چې د هقانانو، مزدورانو او غريبو خلکو د دی منشورڅخه هيڅ ګټه نه شوه اخيستی، په همدی ترتيب سره ئی شاهی لوئی غونډی ته د[پارليمان] نوم ورکړ خو دا ټول په نوم کې خلاصه شوی وه په حقيقت کښی پادشاهی د فيوډالانو او امراؤ د غوښتنو پوره کول وه .

په 1649عيسوی کال کې که څه هم جمهوريت غوښتونکو د وخت لومړی شاه چارلس په مړينه محکوم کړ او تر يوه حده پوری جمهوری حکومت هم جوړشوی وه خو يولس کاله وروسته په 1960 ميلادی کال پارلمان يوځل بيا دوهم چارلس د پادشاهی په ګدی کښيناوه .

د 1689عيسوی کال څخه تر اوسه پوری دی خلکو قانونی شاهی په خپلی سينی پوری کلکه نيولی او د خپل ملت خزانه د" برطانيی د تاج " په نوم لګوی[54] [فاعتبروا يا اولی‌الابصار] .

د غربی تمدن د نسب لړی په پخوانی يونانی تمدن پوری نښلی‌اوهمدا د هغی اصلی‌مرکز دی ، د دی تمدن څخه دغرب خلکو

---

[54] د برطانوی پادشاهی د تاريخ لنډيزوليم لينګر د نړۍ تاريخ دوهم اودريم ټوکونه څخه رانقل شوی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوازی د شاهنشاهی سیاسی نظریه نه وه زده کړی بلکه ماده پالنه ئی هم هغوی ته په میراث کښې پری ایښی وه ، د یونانی تمدن امتیاز یوائی په مادیت کې دی او افلاطون په خپل کتاب [ریاست] کې د ځوانانو په بې‌قیده ژوند او د هغوی په نه خلاصیدونکې حرص باندی ډیری دردونکې یادونې کړی دی ځکه چې هغه په خپله په توحید او اخلاقی بندیزونو باندی عقیده درلوده د یونانیانو په ځای رومیان منځ ته راغله خو په مادیت او حیوانیت کې دوی د خپلو پلرونو او اسلافو څخه نور هم مخکې ولاړل، نو د ماده پالنی د دغی سیلاب د مخنیوی په خاطر رهبانیت منځ ته راوړل شو خو رهبانیت د پاپائیت څیره غوره کړه ،او د دنیا پالنی ټول پخوانی ریکاردونه یی ورمات کړل دوی د پوهانو او علماو په عام قتل شروع وکړه او په دی اساس خلک د شاهی او پاپائیت په دوه ګونی غلامۍ کې راښکیل شول او دوه ډوله د غلامی ځنځیرونه ئی غاړوته ورولویدل .

عام خلک د اسلام د دین څخه خبرنه وه خود شاهی او پاپائیت څخه په تنګ شوی وه او له همدی کبله وه چې د دینی کړنو په خلاف په هغوی کې د دښمنی او کینی ریښنو ځای وینو په او له مرحله کې د غرب د فلسفی د نیچرل ایزم [د شیانو مادی طبعیت] د فکر په څنګ څنګ کې دوی په الله جل وعلی شانه هم عقیده درلوده ، غربی ډیکارت چې په 1650عیسوی کال کې مړ شوی له یوه پلوه د الله جل جلاله د وجود قایل وه او له بلې خوا به ئی ویل چې دا نړۍ د طبعی قوانینو لاندی په خپله چلیږی ، نوکه چیری الله جل جلاله موجود هم وی نو د هغه ددی نړۍ سره څه کار نشته ، لوتر چې په 1866 عیسوی کال کې ئی اصلاحی تحریک شروع کړی وه هغه هم د مادیت او تذبذب د مکروبونو مقابله ونشوه کړای .

د دین او مذهب په خلاف د تشکیک ، دوه ګونی تعصب او کینی دا دوره روانه وه چې په 1859عیسوی کال کې داروین یوکتاب د "

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصل الانواع " په نوم باندی خپورکړاو په 1871 میلادی کال کې د نسب نامه آدم په نامه کتاب ولیکه چې په هغی کې داسی نظر وړاندی کړی وه ، چې بشر د بیزو یو ارتقاء یافته شکل دی ، چې اصل مقصد ئی د خپلو نفسی غوښتنو پوره کول او د نړی د آرام او سهولتونو څخه مزه او ګټه اخستل دی ، د مخلوقاتو او کائناتو ټول نظام د طبعی قوانینو په بنسټ پر مخ ځی ، نه کوم خدای شته ، نه رسول ، نه آخرت شته او نه د انسان روح [نعوذباالله].

کارل مارکس د انګلیس په مرسته 1847عیسوی کال کې په پټه توګه یو کمونسټ لیګ [د کمونسټانوګوند] جوړکړ او بیا هغوی دواړو " کمونسټ مانیفسټ " جوړکړ - مارکس د داروین د فلسفی په اساس وویل چې انسان یوائې یو حیوان دی چې د ډوډی په خاطر لاس پښی وهی طبقاتی‌کشمکش [پوړیزی هلی‌ځلی] او د جدل فلسفه د مارکسیزم اصل بنسټ دی ، هغه وویل چې دین تریاک دی اوکمونیزم د دین او اخلاقو له منځه وړل غواړی .

سګمنډ فرائډ په 1900عیسوی‌کال کې خپل کتاب د خوبونو تعبیر ولیکه او په 1904عیسوی کال کې ئی خپل بل کتاب [د ورځنی ژوند نفسیات] خپورکړ، دا د نفسیاتو د نوی علم تهداب ایښودونکې ګڼل کیږی نوموړی د داروین فلسفه نوره هم پرمخ بوتله اووئی ویلی چې انسان د خواهشاتو او شهوت نه پرته بل شی نه دی ، جرم د انسان فطری غوښتنه ده نو دی ته باید پوره آزادی ورکړل شی ، الله جل جلاله ، رسول ، دین او اخلاق دا ټول نیزو فشارونو پیدا ایښت دی اوکه نه نو په حقیقت کې دا وهم دی .

د جان لاک او روسو نظریات

د اروین ، مارکس ، فروئد او نورو غربی پوهانو د روحانیت په ځای خلکوته د ماده پرستی اوحیوانیت زده کړه وروښوده خو جان لاک ، روسو او ځینی نور سیاسی پوهانو د بی دینه جمهوریت او یا د خلکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاکميت غړ جګ کړ.

کله چې په کال 1688 ميلادی کې د ستوراټ د کورنی د شاهانو اوخلکو تر منځ د کورنيو نښتو په نتيجه کې [پرتمين انقلاب] راغی نوجان لاک چې په1704عيسوی کال کې مړشوی په1690عيسوی کال د انقلاب نه دوه کاله وروسته خپل کتاب سول ګورنمنټ [دخلکوحکومت] تر نوم لاندی خپورکړ چې هغه د فکر لنډيز په دی ډول دی : د بشری ټولنی پيل د ښځی او نر ترمنځ د ازدواجی اړيکو په اساس شروع کيږی او دا اړيکې د دواړو د آزادوغوښتنو ا وآزاد تړون په واسطه مينځ ته راځی که څه هم سړی ته په ښځه باندی يو څه اختيار په لاس ورځی خو دا بايد مطلق العنانه نه وی دواړو سره بايد د ازدواجی اړيکو د پای ته رسولوحق هم موجود وی همدا ډول بايد يو کورنی نظام وی ، چې هلته د کورنی مشرته يو څه اختيارات ورکړل شوی وی اوکورنی‌کولای شی چې وغواړی دا اختيارات بيرته تری سلب کړی، په يوه سياسی ټولنه کې هم د همدارنګه تړون د اصولو څخه کار اخيستل کيږی ، خلک بايد د اعلی ځواک او ټولو اختياراتو څښتنان اوسی د هغوی د نفس غوښتنه اوخوښه بايد د قانون سرچينه او د طاقت مرکز و اوسی او حاکم ته په کار دی چې د خلکو غوښتنی پوره کړی ، ښه ټولنه هغه ده چې په هغی‌کې اختيارات د يوه وګړی په لاس کې نه وی بلکه د خلکو د منتخب شوو نمايندګانو په لاس کې وی، البته ده د قانونی شاهی د ټينګولوتائيد هم کړی دی[55] .

روسو په اصل سوئيسی وه خو په فرانسه کې اوسيده او په فرانسه کې هغه وخت ناوړه شاهی او فيوډالی نظام قائم وه چې په خلکو به ئی په زورکار کاوه ، په نوموړی د فرانسی داخلی حالاتو او د انګلستان [بهترين جمهوری انقلاب] سخت تاثير وکړ او د همدی تاثير په نتيجه

[55] سول ګورنمنټ دجان لاک دوم ليکنه فصل عربی ژباړه د 1959عيسوی کال بيروت چاپ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ئی په1762عیسوی کال کې خپل یو مشهور کتاب معاهدۀ عمرانی [ټولنیزتړون] ترنامه لاندی خپورکړ، هغه د هابس مطلق العنان شاهی حکومت او د جان لاک قانونی شاهی حکومت دواړه لغواو په ځای ئی سوچې د خلکو د حکومت نظریه رامنځته کړه او د خلکو اراده او د هغوی غوښتنی ئی د قانون سرچینه وګرځوله د روسو د دی نظر په اساس په فرانسه کې په 1789 عیسوی‌کال کې یو عمومی انقلاب منځ ته راغی، همدا راز د امریکا د خپلواکې اعلان هم ، د 1776عیسوی کال د جولایی په څلورمه نیټه هم د همدی نظری [د خلکو مطلق واک] یوه برخه وه چې د1783کال د ستمبر د میاشتی په دریمه نیټه انګلستان د پاریس په صلح نامه یی لاس لیک وکړ او هغه یې په رسمیت وپیژاند چې په نتیجه کې د امریکا متحده ایالاتو ترنامه لاندی یو خپلواک حکومت جوړشو .

د دیموکراسی بنسټونه :

د همدی څیړنی په رڼا کې اوس د غرب د جمهوریت اساسی اصول ترڅیړنی‌لاندی نیسو.

1 }د خلکو حاکمیت :

ددی اصل څرګندونه دیموکراسی ته یوه کتنه کې شوی چې نتیجه ئی‌دا ده چې د قانون سر چشمه، د خلکو غوښتنی، اراده او خوښه ده .

2 }سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ پوره بیلوالی :

ددی اصل ترمخه په جمهوری یاد خلکوپه حکومت کېهیڅ رسمی دین وجود نه لری خو د هیواد اوسیدونکو ته په خپل ورځنی ژوندکې دینی او مذهبی خپلواکې ورکړل شوی وی چې په ټولنیز، تمدنی اوسیاسی معاملوکې دین او مذهب ننه ویستل قانونی جرم شمیرل کیږی که چیری څوک د خپلی خبری د تاید له پاره د دنیا ټول مذهبونه او ټول آسمانی کتابونه وړاندی کړی نو بیا هم د هغه خبره د اوریدو او پاملرنی وړنه وی ترهغه پوری چې د خلکو استازی د هغی تائید او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاتړ و نه کړی، ددی نه پرته که چیری یو شی په ټولو دینیکتابونوکې ناروا او حرام ښوول شوی وی خو د خلکو وکیلان ئیحلال وګڼی نوهغه حلال ګرځی، اوس د نړی ټولو جمهوریتونو سیکواریزم په خپلو اساسی قانونوکې شامل کړی دی .

په 1789 عیسوی کال امریکا د بشری حقوقو په اعلامیه کې سیاست او دین یو د بل څخه جلا کړل چې دا اعلامیه د جرمنی د فرانکفورت او برلن د 1848عیسویکال په اعلامیه کې ا وپه سویزرلنډکې د1866عیسوی کال په اعلامیه کې ومنل شوه اوکمونست روس خو د1919 عیسویکال را په دی خوا په دین او مذهب پسی خپل لوراو ډټک را خیستی وه .

او په پاکستان کې زیاتو مشرانو سیاسی تربیه د انګلیسانو او یا د ګاندهیڅخه اخیستی او زده کړی ئی هم په انګلیسی ادارو او پوهنتونونو کې حاصل کړی ، نو له همدی امله د هغوی په فکرونوکې هم د [سیکولرزم] نظری خپلی ریښی غځولی دی ، خو الحمدلله چې د سید ابو الاعلی مودودی ، حسن البناء او نورو پوهانو رحمه الله علیهم په کوښښونو دا خبره عامه شوی چې اسلام د ژوندانه یومکمل نظام دی او دا په حقیقت کې یوائی د عقیدی او عباداتو دین نه دی . په اسلام کې د ټولنیزتمدن اوسیاسی امورو په هکله هم پوره لارښوونی شته .

علامه اقبال رحمه الله علیه په بی دینه سیاست باندی په ډیره ښه ډول تنقید کړی :

جلال پادشاهی هو که جمهوری تماشاهو
جداهودین سیاست سےتوره جاتی هے چنګیزی
میری نګاه مین هے یه سیاست لا دین
کنیز اهرمن و دون نهاد و مرده ضمیر
هوئی هے ترک کلیسا سے حاکمی آزاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرنګيو کې سياست هے ديو ب زنجير

[که د شاهی د بدبه وی او یا د جمهوريت نخری ، نوکه دين د سياست څخه جلاشی نو چنګيز به تری جوړه ، زما په نظردا بېدينه سياست د اهرمن د وينځی او پست او مړ وجدان څخه عبارت دی ، د کليسا په پريښولو خو حاکم آزاد شو ، د فرنګيانوسياست يو بې زنځيره ديو دی] .

3 } **لبراليزم [بې‌قيده اوبې واکوخپلواکې** :

ديو استبداد جمهوری قبا مين پاے کوب

تو سمجهتا هے يه آزادی کې هے نيلم پری

علامه اقبال رحمه الله عليه

د جمهوريت په چينه کې د ظلم بلا داسې‌ګډيږی چې ته فکرکوی چې دا د آزادی خيالی ښاپيری ده، کيدای شی د سيکولريزم او د خلکو د حاکميت زبيښنه يوائې د موراو پلار بی قيده خپلواکې اوسی چې دا د خلکو منل شوی جمهوری حق هم ګڼل کيږی ددی خپلواکې په اساس د غرب وګړی الله جل جلاله اود هغه رسول ته هم کنځل کولای شی،د مور، خور،او لور سره جنسی اړيکې ټينګولای شی، لوڅ بربنډ ګرځيدی شی او په کوڅوکې د خلکو ترمح هم جماع کولای شی نوهرچيرته ئی چې خوښه وی مزی چړچې کولی شي‌که چيری موراو پلار پری اعتراض وکړی نو هغوی نيول کيږی او بندی کيږی او جزا هم ورکول کيږی دا په دی خاطر چې د چا په شخصی ژوندکې‌مداخله کول قانونی جرم او د جمهوری حقوقو خلاف کاردی . د مور، پلار او لويانو احترام او عزت کول دلبرليزم اومودرنيزم په خلاف يو خيالی کار دی، د سياسی خپلواکې په نوم د تحريک چليدل، مظاهره کول، احتجاج کول، اورلګول، تيږی ورول او هر ډول تخربی عمل کول جمهوری حق ګڼل کيږی ، لبرليزم يوازی د شاه يا پاپ د غلامی‌څخه خپلواکې ترلاس کولو ته نه ويل کيږی بلکه د هغی‌په څنګ کې د الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله د هدایاتو او د هغه د رسول او د اخلاقو څخه ازادی ته هم ویل کیږی، دا هغه خپلواکي او ازادی ده چې د جمهوریت بیرغ پرته کونکې ئی د خپل ځان له پاره فخرګڼي او نازیږی کوی خو په حقیقت کې دا ډول جمهوریت اوخپلواکي د[حیوانیت] دوهم نوم دی او بس .

4 } **کپیټل ایزم یعنی سرمایه داری اوماده پرستی**:

کر می کفتار اعضای مجلس الامان
یه بهی ایک سرمایه دارون کې هے جنک زرکری

علامه اقبال رحمه الله علیه

[په غونډوکېد مقررینو دو یناوو جوش، دا هم د پانګوالو ترمنځ د زرګری جنګ دی] .

د دین او روحانیت څخه د سرکشی لازمی نتیجه همدا وی چې انسان د ګیډی غلام اود الله جل جلاله د بنده ګی په ځای ئی د زرو او سیم بنده ګرځوی . په غربی نظامونوکېد سود اوګټې نه پرته چاته قرض هم نه ورکول کیږی ، د دولت د لاسته راوړلو په خاطرد عصمت او آبرو خرڅول هم ښه کسب ګڼل کیږی چې په دی نظام کې د ټولونه ډیر دولت لاسته راوړل او د ځمکو اخستل د ژوندانه مقصد او هدف دی "پناه غواړم په الله جل جلاله سره له دی نه ".

5 } **نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال]** :

متاع غیر په هوتی هے جب نظر اس کې
تو هر اول لشکر کلیسا کې سفیر
هے وهی ساز کهن مغرب کا جمهوری نظام
جس کے پر دو مین نهی غیر از نوائے قیصری

[کله ئی چې د نورو په مال نظر ولګی نو بیا د لښکر هر مشر د کلیسا سفیر وی - د غرب په جمهوری نظام کې هماغه زوړ ساز دی د هغه په پردوکېد قیصرد سرود نه بل آواز نشته] .

د دین او مذهب څخه د غربیانو د مخ اړولو او انکارکولو علت،

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوميت ، رنګ ، نژاد او وطن دی. د هغوی په فکرکې پراخوالی نشته بلکه په جغرافيائی چوکاټ کې بند دی ، قوم پالنه او وطن پالنه د هغوی نوی دين اومذهب دی .

اويا په بل عبارت قوم او وطن د هغوی خدای دی .د خپل قوم دګټو په خاطر د نورو قومونو لوټول او استثمارول د فخر سبب ګڼی،د خپل وطن بد ترين وګړی خپل ورورګڼی، لکه څنګه چې انګليسانودلوی هند او نورو غصب کړو علاقو استثمارکړی وه،نود هغه څخه هر يو خبر دی. په امريکه کې چې د تور پوستو او په هندوستان کې چې دنورو کوچنيو مليتونو سره کوم سلوک کيږی هغه هم د هريوه ترمخه دی. په شرقی پاکستان کې د بنګال په جوړولوکې چې د غير بنګال مسلمانانو سره کوم وحشيانه سلوک د مجيب الرحمن " عوامی‌ليک " او" مکنی باهنی" ډلوکړی هغه خو ټولو په خپلوسترګو وليد .

دا هغه قوم پرستی ده چې د جمهوريت يوه ستن ګڼله کيږی ، مګرد خپلو خپلوانو او وطن د خلکو خدمت خو د اسلام حکم او د عدل او احسان غوښتنه ده .

6 } پارټی سيستم يا ګوندی‌سيستم:

د غربی جمهوريتونو بنسټ د سياسی ګوندونو په تنافس او مسابقی ولاړ دی په ولسی جرګه کې د مقتدرګوند او مخالف ګوند دوه ډلی موجو دی وی چې دواړه د يو بل د راپرځوولو په کوشش کې وخت تيروی ، د خپل ګوند ګټی د خپل قوم په ګټو پورته ګڼی، مقتدرګوند که کومه ښه فيصله هم وکړی نو اپوزيسون ئی خامخا مخالفت کوی اود دی علت دا ښوول کيږی چې دا زما د ګوند موقف او دريځ دی .

هرګوند د انتخاباتو د ګټلو له پاره جوړښتونه کوی ، د درواغووعدی‌کوی دا ځکه چې دهغوی د سياست مقصد د اقتدارلاس ته راوړل دی هيڅوک د خپل ګوندی د دريځ پرته په پارلمان کې چا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ووت ورکولای شی او نه نظر ، او که نه نو د ګوند څخه شړلی کیږی
د رای د ورکولو په وخت کې د ګوند له خوا د ټاکل شوو کاندیدانو حمایت ضروری دی که څه هم کاندید یو بدکاره، مضر، بدماش، بد اخلاقه او نا اهله شخص وی خو ګوندی دریځ د حق معیار دی .
دا شپږ اصول دی چې په هغی د دیموکراسی مانی ولاړه ده او پارلمانی جمهوریت او داسی نور ټول د کار د طریقی او نظام د چلوونکو پوری تړلی دی خو د جمهوریت فلسفه په همدی شپږو اصولو باندی ولاړه ده .

اشتراکیت [سوسیالیزم]:

لکه څنګه چې جمهوریت دملوکیت او پاپائیت د عکس العمل په نتیجه کې منځ ته راغلی دی نو په همدی ډول سوسیالیزم د غربی پانګه وال جمهوریت د عکس العمل په نتیجه کې منځته راغلی چې لا تراوسه په بین المللی سطحه کې مخ په وړاندی روان دی، سوسیالیزم یوه انګلیسی کلمه ده چې د سوسائټی څخه را اخستل شوی، ماخذ ئی سوسیال دی چې معنا ئی [ټولنیز] ده د سیاست او اقتصاد په اصطلاح د سوسیالیزم تعریف دا ډول کیږی :
په هغه نظام کې چې د مملکت ټولی تولیدی منابع دیو وګړی یا څو وګړو په ځای د ټولنی ټولو افرادو په ملکیت کېږی او مقصد ئی د ټولنی او شخص دواړوګټه اوښه والی وی.اویووګړی ته په کې د ژوندانه د بنسټیزو ضرورتونو د فکرڅخه خلاصون ورکړل شی.
ددغی نظر ئی یوڅه خبری دیونان د افلاطون او د ایران د مزدک په مسلکونوکې هم لیدل کیږی بلکه د سوسیالیزم فکر په هر وخت کې په یو شکل نه یو شکل موجود وه، خو په دی وروستیو وختوکې د کارل مارکس په واسطه د یوی سیاسی او ټولنیزی فلسفی او نظام په شکل راوړاندی شو، له همدی کبله مارکس د علمی سوسیالیزم یا سائنټفک سوسیالیزم د پلار په نوم یادوی نو له دی امله سوسیالیزم ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
مارکسیزم هم وایی .

کارل مارکس په 1818عیسوی‌کال په جرمنی کې په یو یهودی کورنی کې سترګی پرانستلی ، په1847عیسوی کال ئی[کمونسټ لیک] جوړکړ او بیا ئی د انګلیس په مرسته کمونسټ مانیفسټ [کمونستی مرام] ترتیب کړ د جرمنی ، فرانسی او بلجیم څخه د شړلو وروسته په 1849عیسوی کال کې یی د پلازمنی انګلستان لندن کې استوګنه غوره کړه او د1883عیسوی کال د مارچ په14نیټه په داسی حال کې چې په چوکې ناست وه د دی نړۍ څخه ولاړه چې همدا اوس یی قبر په لندن کې دی که څه هم مارکس په خپل ژوند کې د سوسیالستی انقلاب په راوړلو بریالی نه شو، خو د هغه وروسته د لینن په مشری 1917عیسوی کال د اکتوبر په میاشت کې د روسی په خاوره کې سوسیالستی انقلاب راغی چې نن د امریکې په مقابل کې یو لوی قوت دی .

سوسیالیزم او د هغه بنسټیزاصول :

1] د ژوندانه مادی نظریه :

د مادیت دا نظر د داروین د ارتقا او تکامل په فلسفه ولاړ دی لنډیز ئی په دی ډول دی چې بشر د مادی مکروبونو یو تکاملی شکل دی او ټول حیوانات ، نباتات او جمادات د مادی مختلف شکلونه دی یعنی د خدای پالنی او روحانیت په ځای ماده پالنه د سوسیالیزم بنسټ دی - لینن وایی : د مارکس فلسفه د ماده پرستی فلسفه ده .

2] د پاك ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت :

په اصولی توګه هر سوسیالیست دهری دی ، د الله د موجودیت په هکله مونږ وایو چې مونږ په الله جل جلاله یقین نه لرو او مونږ ته دا په ډاګه ده چې دینی او مذهبی مشران د ځمکې څښتنانو او د پانګی خاوندانو د خدای تصور منځ ته راوړی دی چې هغوی هم د لوټ مارانو په شان د خپلوګټو ساتنه وکړی .

لینن په بل ځای‌کې وایی" چې د خدای تصور یو د شرم نه ډک

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

خپریدونکې مرض دی ".

3] دین خگخه انکار :

د مارکس دا وینا د هرچا په خوله کې ده چې ویلی یې دی چې دین یو تریاک دی - لینن وایی " مارکسیزم ماده پرستی ده او د همدی په اساس هغه د دین سخت مخالف دی" مونږ باید د دین په خلاف وجنگیږو، د دین جرړی وباسو" تل دی وی دهریت ".

اوس د روسانو په قانون کې د دین په هکله د خبرو کولواجازه نشته خو د دین په خلاف پروپاگندکول د ټولو اوسیدونکوحق دی .

4] د کورنی نظام خگخه انکار :

مارکس کورنی نظام د بورژوازی نښه گڼی، د کمونست گوند په اساسنامه کې مارکس لیکلی دی چې " مونږ د کورنی له منځه وړل غواړو".

لینن په خپله یوه ویناکې داسی ویلی ووچې " مونږ د حلالی او حرامی اولاد ترمنځ توپیرد منځه یوړو" شریکې ښځی نیول د مارکسیزم اصول دی

5] د شخصی ملکیت خگخه انکارکول :

مارکس فردی ملکیت د پانگوالی ډلی یوه استثماری حربه گڼی او د یوی‌کمونستی ټولنی د جوړولو له پاره ددی ملکیت له منځه وړل یو ضروری امرگڼی،لینن وایی : "کمونست"یوه لاطینی‌کلمه ده ځکه چې د شریک لاطینی معنی‌کمیونس ده ، نو کمونستی ټولنه هغه ټولنه وی چې په هغه کښې‌هرڅه شریک اوگډ وی یعنی ځمکې او فابریکې گډ او شریک ملکیت وی په هغه کې خلک په گډه کار وکړی او له هغه څه شریکه گټه واخلی .

سوسیالیزم په حقیقت کې یو بدترین سرمایه داری او د زحمت کشانو په نوم د خلکو د استثمار ولو یو ظالمانه نظام دی ځکه په ملوکیت کې شاه په ټول دولت قبضه نه شی‌کولای او همدا راز په پانگه والو نظامونوکې هم په میلیونونو انسانوکې یو محدود شمیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

پانگه وال اوسی خو په سوسیالستی ټولنه کې یوازی یو سرمایه دار وی اوهغه هم د حکومت مشر

6] جدلي فلسفه او طبقاتی کشمکش :

مارکسیزم جدلي فلسفه او طبقاتی هلې‌ځلی یو حتمی امر ګڼی، مارکس وایی چې : په مادی عواملو او ټولنیزو قوتونو کې ټکر واقع کیږی ، تصورونه ، خیالونه او نظر ئی د همدی مادی حالاتو او ټولنیزو قوتونو د ټکر په نتیجه کې پیدا کیږی، طبقاتی کشمکشونه په هره زمانه کې موجود وی، په لومړی وختوکې د غلام او بادار ترمنځ، د هغه وروسته د دهقان او د ځمکې د خاوند ترمنځ او اوس دا لاس اچونه د بورژوا [پانګه والو] او پرولتاری [مزدورانو] د طبقوترمنځ روانه ده چې دا آخرنی جنګ دی چې پرولتاریا به په کې بری ترلاسه کوی د سوسیالیزم د سیاست نظریه دا ده چې نړی په دوه طبقو وویشل شی اوبیایوه طبقه دمنځه لاړه شی او بله طبقه غالبه شی، سوسیالیزم زیارایستونکوته غږکوی،او هغوی جنګوی د ظلم د له منځه وړلو په ځای دیوی ډلی دله منځه وړل اود بلی ډلی راپورته کول د دوی اساسی قانون دی په دی طبقاتی جنګ کې یوازی دا نه چې ځمکه لرونکېاو پانګه وال مړه کیږی بلکه زیارکښان اومزدوران هم په ټولنیز ډول وژل کیږی کله چې په 1917عیسوی کال کې په روسیه کې کمونستی انقلاب منځ ته راغی، نوهغه خلک چې په لومړیو کلونوکېووژل شوه د هغوی شمیریوملیون دری سوه شپږاویا زره شپږسوه شپږشپیته کسان وه چې په دی جمله کې یوملیون او شپږاتیازره مزدوران اوزحمت کشان شامل وه او دوه سوه نوی زره کسان د مختلفوکسبونوخاوندان پکې په قتل ورسیدل خو یوازی پنځه شپیته زره اته سوه پنځه شپیته کسه پانګه وال پکې وژل شوی وه دا هغه تحفه وه چې مزدورانو او زیارکښانو ته سوسیالیزم ورکړی وه

7] دیکتاتوری پرولتاریا یا دکارګرانو آمریت :

کارل مارکس وائی چې په عبوری دوره کېد پرولتاریا دیکتاتوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

یا د کارګرانو آمرانه حکومت جوړول ضروری دی .

ترڅو د پانګه والو د پاتی شوو نښـواو پټو اثراتو څخه ټولنه پاکه شی دکارګرانو د آمریت شکل د تیرشوو آمریتونوڅخه پرته بل څه ندی ځکه چې د مارکس په نظر هر ډول حکومتونه د نوعیت له پلوه آمرانه دی د سوسیالیزم مشران وایی : دکارګرانو د حکومت دجوړیدوله پاره ضروری شرط په ډیری چالاکې،او آزادی سره پانګه والو او د ځمکې د خاوندانواو د هغه ددوستانود تدافعی قوت د ختمولوله پاره د زورنه کار اخیستل دی او هر هغه څوک چې په دی خبره نه پوهیږی هغه انقلابی نه دی نو هغه باید د کارګرانو د مشری یا مسئولیت څخه لری شی .

لینن وایی : انقلابی‌حکومت ته آمرانه کړنه په کارده .

8] أله ایزه دیکتاتوری :

که څه هم د روسیی د اساسی قانون له مخی هر18کلن وګړی کولای شی خپله رایه استعمال کړی او هر23 کلن اوسیدونکې په انتخاباتوکې د کاندید په توګه ودریدای شی نو په همدی ترتیب د اساسی قانون له نظره [سپریم سویت] چې د ریاست ټولونه لویه جوړونکې اداره ده او د کاغذ پرمخ د دی اداری د اختیاراتو یو اوږ د فهرست هم لیکل شوی .

سوویټ اف یونین د شوروی جماهیری اتحاد او [سویټ اف نیشلیټر] پر دوو ادارو باندی مشتمله ده دا اداره د څلوروکالو له پاره د عامو انتخاباتو په واسطه منځ ته راځی، سوسیالستی مشران دا ادعا کوی چې روسی حکومت په صحیح ډول جمهوری حکومت دی .

خو دا ټول څی ظاهری بڼه لری اصلاً د اقتدار واګی دکمونست ګوند په لاس کې دی د کمونسټ ګوند نه پرته بل کوم سیاسی ګوند وجود نلری څوک چې د دی ګوند رکن نه وی نو هغه په انتخاباتوکې د کاندید په توګه نه شی ودریدلای او دکاندید انتخاب هم کمونست ګوند په خپله کوی د ګوند د کاندیدانو پرته بل هیڅ څوک مقابلی ته نه شی راوتلای نو همدا علت دی چې له انتخاباتو وروسته نړیوالو ته دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعلان کوی چې ګويا زمونږ ټول کانديدان پرته له مقابلې څخه کامياب شول د نومونو په ګوته کولو ته انتخابات او د ګوند آمريت ته جمهوريت وايي چې په حقيقت کې نه انتخابات شته او نه جمهوريت بلکه ګوندي ديکتاتوري ده .

ټولي پريکړې ګوند کوي، د [سپريم سوويټ] يوازي په نوم قانون جوړوونکې اداره په کال کښدوه ځله د اته يا لس ورځو له پاره راغونډتل کيږي ، ترڅو پريکړوته رسمي شکل ورکړي ، دا اداره د غور و فکريا بحث او څيړنې له پاره نه ده جوړه شوي، بلکه د ګوند د فيصلو د توثيق له پاره جوړه شوي ده. د وزيرانو د شوري ټاکل که څه هم د اساسي قانون له مخې بايد د انتخاباتو له لاري وشي خو دا کارهم ګوند کوي .

9] د مشرانو د يکتاتوری :

د ګوند آمريت اود هغې اختيارات هم يوه ظاهري بڼه لري خو اصل اختيارات او اقتدار په دې نظام کې د ګوند د مشرانو په لاس کې وي ، ستالين وائي: " مونږ ليبرال [آزادي خوښوونکې] نه يو، مونږ ته د رسمي جمهوريت څخه د ګوند ګټې ډيرې مهمې دي" په کمونستي هيوادونو کښمشر د قدرت نه لري کول تقريباً د امکان نه لري وي ، ستالين او ماوزتونګ د ژوند ترآخري سلګۍ پوري د خپلو خپلو هيوادو مشران وه که څه هم له مړينې وروسته دې دواړو ته کنځل کيږي خو د هغوي په ژوندکې په هغوی تنقيد کول مرګ ته د بلنې سره برابر وه .

په کمونستي نظامونو کې مشرانو سره د اختلاف کولونتيجه هماغه وي لکه چې تراتسکې ورسره مخامخ شوی وه .

حقيقت دا دی چې سوسيالستي په اصل کې د ليډرانو شخصي آمريت او د يوه وګړي د ظالمانه پادشاهي بل نوم دی .

دا هغه لس اساسات وه چې د سوسياليزم سياسي نظام پرې ولاړ دی د سوسياليزم د اقتصادي نظام څيړنه د دې کتاب موضوع نه ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ مقصد يوازې ددې نظام د سياسي اړخ پيژندنه ده [56].

اشتماليت [كمونيزم]

يه علم وحكمت مهره بازى يه بحث وتكراركې نمايش
نهين هے دنيا كو اب كوارا پرانے افكار كې نمايش
ترى كتابون مين اے حكيم معاش ركهاهى كياهےآخر؟
خطوط خم دار كې نمايش مريز و كجداركې نمايش

[دا د علم او حكمت لوبې او دا د بحث او تكرار ښودنې- دنيا نوره د دې فرسوده افكارو د نمايش زغم كونكې نه ده - اى د اقتصاد حكيمه ستا په كتابونوكې - د دې كږو وږو او ښكته پورته كرښو نه پرته آخر دې څه؟] .

د علمى سوسياليزم خاوندانو د سرمايه دارى نظام د پاى ته رسولو په خاطردوه پړاوونه ښودلي دي لومړى مرحله سوسياليزم دى چې په هغه كې د جدلياتى اصولو او طبقاتي هلوځلو په ذريعه د كارگرانو حكومت جوړيږى چې د پانگه والو او ځمكې لرونكود له منځه وړلو له پاره د غير طبقاتي ټولنې د جوړولو په منظور اقدامات كيږى چې دا دكمونيزم ابتدائى او عبورى مرحله ده د سوسياليزم په مرحله كې د توليد د منابعو په ملي‌كولو سره د رياست ځواك كلكيږى او هر شخص ته د هغه د كار په اندازه معاش وركول كيږى .

خو ددې په مقابله كې دكمونيزم يا اشتماليت په دوهمه مرحله كې د هر وګړى څخه د هغه د استعداد په اندازه كاراخيستل كيږى خو هغه ته معاش د هغه د ضرورت په اندازه وركول كيږى كمونيزم د سوسياليزم يوه لوړه درجه ده چې په هغه كې د كارگرانو د پرله پسې

---

[56] په دې بحث كې د سو سيالستي مشرانو د خبرو اقتباسات د صادق محمدامين له اسلام اوكمونيزم نومې كتاب څخه واخيستل شوچې نومړى مستقيمادكمونستي‌كتابونوڅخه دا اقتباسات رااخيستي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلوځلو په نتيجه کې يوه غير طبقاتي ټولنه منځ ته راځي چې په هغه کې ترقي او خوشحالي وي او د خلکو ترمنځ هر ډول امتيازاتو ته خاتمه ورکړې شوې وي او بيا د هيڅ ډول حکومت او رياست موجوديت ضروري نه وي بلکه خلک خپل معاملات په خپله جوړوي او د خپلې خوښې په انجمنوکې غړيتوب ترلاسه کوي دطبقاتي امتيازاتو په ځای مساوات اوټولنيز اصول رواجوي چې دا د بشريت د تکامل او لوړوالي مطلوبه مرحله ده خو د 1917څخه تر1980پورې63 کاله وشو چې د اولې مرحلې او عبوري حکومت د پای ته رسولو نښې له ورايه هم په نظرنه راځي .

خوښکاره ده چې غيرمملکتي ګډ ژوند يو غولوونکې حقيقت او خيال دی چې هغه ته رسيدل د امکان څخه ليرې دی او د غير طبقاتي ټولنې جوړول يوازې د مارکس خيال وه چې په حقيقت کې هيڅ نه دی .

د بې دينه سياست زېښګه

دوه نوۍ والي نشګتي

د سياسي نظريو په لړکې چې د څلورونظريو ملوکيت ، پاپائيت ، جمهوريت او اشتراکيت [کمونيزم] يادونه په پورته دوه بابونو کې وشوه - په حقيقت کې دا ټولې نظريې د يوه نظر څانګې دی چې هغه نظرد ماده پرستې د هوی او هوس تابعداری ، بې دينه سياست [سيکولريزم] څخه عبارت دی چې نتيجه ئې، حرص ، کينه ، د ګيډې لوږه. اقتصادی او تجارتي رقابتونه قوم پرستې، وطن پرستې او د شهوتونو د خواهشاتونه مړکيدونکې اور په څير را څرګنديږې او د نړۍ امن له منځه وړي ، د بې دينه سياست او ماديت په بنسټ د دې ولاړ تهذيب نتيجه نړۍ په دوه نړيو الونښتو کې د هغې تباهي وليده او اوس دا د روحاني ارزښتونوڅخه سرغړوونکېحيواني سياست د دريم نړيوال جنګ له پاره ځان تياروی لوئيس سنائيډر په خپل کتاب د 1939څخه تر 1945پورې نړيوال نښته کې د تباهي په ډير زياراو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحقیق سره د هغی راپور داسی وړاندی کوی : لومړی نړیواله نښته په 1914عیسوی کال شروع شوی وه اود 1918عیسوی‌کال د نومبر په یوولسمه نیټه پای ته ورسیده، په دی نښته کې د ځانی‌او مالی تاوان شمیر په لاندی ډول دی :

په نښته کې د ورتیل وهل شووو خلکوشمیر پنځه شپیته ... میلیونه تنه - مړه شوی عسکر لس میلیونه - عام مړه شوی خلک دیارلس میلیونه- ورک شوی مړه عسکر دری میلیونه - زخمی عسکر شل میلیونه - پناه اخیستونکې لس میلیونه - بندیان دری میلیونه - یتیم شوی کوچنیان نهه میلیونه - کونډی شوی ښځی پینځه میلیونه

مالی تاوانونه دری‌کربه او یو دیرش اربه او شپیته کروړه دالر[57].

دا وه د څلوروکالو او دری میاشتو[1565ورځو] د ماده پرسته قومونو د وینی تویوونکو نښتو تباهی اوبر بادی ، اوس نو د دوهمی نړیوالی نښتی د تباهی او هلاکت شمیر وګوری چې د 1939عیسوی کال د ستمبر د میاشتی د لومړی نیټی‌د لمرځرک څخه شروع شوی وه او د 1945عیسوی‌کال د می په اتم پای ته ورسیده د2191ورځو نښتو د تاوانونو تفصیل په لاندی ډول دی :

په جنګ کې د ورتیل وهل شوو‌خلکو شمیر او یا میلیونه

د مړه شوو عسکرو شمیراولس میلیونه

د عامو مړشوو خلکو شمیر اتلس میلیونه

د نښتی تاوان کروړونه کربونه ډالر[58].

د 1945عیسوی‌کال د اګست د میاشتی په شپږمه نیټه امریکا د

---

[57]- نړیوال جنګ دلوئیس سینائیډردغلام رسول مهرصاحب د پاکستان لاهورچاپ

[58] - نړیوال جنګ دلوئیس سینائیډردغلام رسول مهرصاحب د پاکستان لاهورچاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپان د هیروشیما په ښارکې د اتوم بم وغورځاوه په هغه وخت کې د ښار د اوسیدونکو شمیردری میلیونه او پنځه دیرش زره وه .

د1945عیسوی کال د اګست د میاشتې په نهمه نیټه ئی د دی هیواد په مهم ښار ناګاساکې باندی دوهم اتومی بم استعمال کړ چې د ښار د اوسیدونکو شمیر لکونو ته رسیده او د1861څخه تر 1865عیسوی کال پوری د امریکا په کورنی نښتوکې لس میلیونه انسانان وژل شوی وه [59].

د ویتنام دیرش کلن جنګ چې په 1975عیسوی کال د اپریل په 30 نیټه د آزادی د قومی محاذ د فتحی په اساس پای ته ورسید چې په دی جنګ کې لس لکه انسانان مړه شوی چې56 زره کسان په کې امریکایان وه او هم په دی جنګ کې- امریکاته یوبلیارد او پنځوس ملیارده ډالره تاوان ورسید [60].

دروس او چین دکمونستی انقلاباتو په وخت او یا د هغی نه وروسته چې په لکونو خلک وژل شوی نود هغی شمیر په ډیرو کتابونو او مجلاتوکې خپور شوی دی دا د غربی جمهوریت اوکمونیزم د مفکوری هغه خبیثه ثمره ده چې نړی ولیده د مادیت په دی نظامونو کې یوازی په دوه نړیوالو نښتوکې اویا میلیونه انسانان په قتل رسیدلی او همدا اوس د بی دینه سرمایه دارانه جمهوریت توغ جګونکې امریکا او د کمونیزم پیرو روس یو ځل بیا د دریمی نړیوالی نښتی او د میلیونو انسانانو د قتل کولو په کوښښ کې لګیادی ، نړی په هرګوټ کې چې نښتی روانې دی او یا یی دکیدو امکان موجو ددی د ټولوتر شا همدغه دواړوڅیرونکې قوتونو لاسونه دی .

روسانو د افغانستان د مسلمانانو په قتلولو زړه یخ شوی نه دی او

[59] - رسول رحمت ترتیب کوونکی غلام رسول مهر 483 مخ

[60] - د پاکستان د نوای وقت 1975کاله د می اوله نیټه ورځپانه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د دوستی تر څپر لاندی خپلی اهدافو ته ځان رسوی او همدا راز د ایران او عراق په نښته کې او د عراق اوکویت په نښته کې د امریکا او روس دواړو لاسونه موجود وو امریکا په فلسطین او عراق کې د انسانانو وژل شروع کړی نو راځی ددی چاره اوس دا ده چې بی دینه سیاست پریږدو او دینی سیاست غوره کړو چې بنسټ یی د الله جل وعلی شانه د وحی په اساس اینبودل شوی دی .

سیاسه الوحی هی السیاسه این عقولکم اولی الریاسه

[یوازی د وحی په بناء سیاست حقیقی سیاست دی نو ای حکمرانانو ستاسی عقل چیری دی] .

دوحی په بنسټ ولاړ سیاست ته "خلافت" وایی ا وپه راتلونکې فصلونوکې په "خلافت" یاپه بله معنی " دینی سیاست" او د هغی په حقیقت او اصولو رڼا به واچول شی.

دریم باب

لومړی فصل

د خلافت تعریف او د هغی ثبوت د قرآن او احادیثو له نظره

داسلامی نظام ستر داعی، د دینی سیاست امام او ستر مفکر سیدابوالاعلی‌مودودی رحمه الله علیه چې په 1399هجری قمری کال د ذیقعدی په لومړی ورځ وفات شوه وایی : د اسلامی‌خلافت نه د غربیانو په اصطلاح دینی‌حکومت دی لکه [پاپاپئیت اوتهیاکریسی] او نه جمهوری [دیموکراسی] ده بلکه یو ممتازځانگړی نظام دی .

مولاناسیدابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه1947 عیسوی کال د می‌په 9 نیټه په شمالی هندکې دشرقی پنجاب په پټهانکوټ نومی علاقه کې د جماعت اسلامی یوی حلقی ته په وینا کې وویل : ننی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

تهـذیب چـې نـن پـری پـوره فکـری ، اخلاقـی ، تـولنیز ، سیاسـی او اقتصادی نظام چلیږی،په دری بنیادی اصولو ولاړ دی .

سیکولریزم : یعنی بی دینه یا د دنیاپالنه [دنیاپرستی] .

نشنلیزم : یعنی قوم پالل [قوم پرست] .

دیموکراسی : یعنی د خلکوحاکمیت

خو د هغی په بدل کې د اسلام دری صالح اصول دا دی :

د بی دینی په مقابل کې د الله جل جلاله بندګی او اطاعت

دقوم پالنی په مقابل کې انسانیت [بشریت]

د خلکو د حاکمیت په مقابل د الله جل جلاله حاکمیت او د خلکو خلافت .

د 1948کـال د جنـوری پـه 7 نیټـه مولانـا سـیدابوالاعلی مـودودی رحمه الله علیه د جماعت اسلامی امیر د رادیو څخه د[اسلام سیاسی نظام] تر موضوع لاندی پـه خپلـه وینـاکې وویـل: د اسلام د سیاسی نظام بنسټ په دری اصولو باندی ایښودل شوی :

توحید [د الله جل جلاله حاکمیت] .

رسالت د رسول اکرم محمد صلی‌الله علیه وسلم قیادت] .

خلافت [نیابتی‌حکومت] .

هغه د اسلام اوجمهوریت ترمنځ د توپیر د بیانولوپه ترڅ کې وویـل: " د غرب سیاسی نظریـه پـه [جمهوری‌حاکمیـت] بانـدی ولاړه ده او د اسلام په [جمهوری خلافت]، هلته جمهور په خپله پادشاه دی خو دلتـه پادشاهی د الله جل جلاله ده او جمهـورد هغـه خلیفـه اونایـب دی، هلتـه جمهورخپل شریعت په خپله جوړوی ، خو دلته هغه ته د هغه شریعت په اساس تلل په کاردی چې الله جل جلاله دخپل رسول په واسطه رالیږلی دی ، هلتـه د حکومـت کـار د جمهـورو غوښتنـه سـرته رسـول دی ، خـو دلتـه حکومـت او د هغـی جمهـور ټـول د الله جـل جلالـه د غـوښتنی پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق عمل کوی [61].

دغه جمهوری خلافت ته مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله د تیودیموکراسی نوم ورکړی [الهی یا دینی جمهوریت " [62].

د دینی جمهوریت د تشریح په هکله مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکي چې : د اسلامی ټولنی هر وګړی د خلافت حقوق اواختیارات لری ، په دی حقوقو او اختیاراتو کې ټول خلک یو شان برابراو حقدار دی نه چا ته په کې په بل باندی برتری حاصله ده اونه څوک کولای شی چې بل څوک ددی حقوقوڅخه بی برخی‌کړی ، هغه حکومت چې د ریاست د امورو د پرمخ بیولو له پاره جوړیږی ، هغه د دی خلکو د خوښی مطابق منځ ته راځی، همدا خلک د خپل خلافت د اختیاراتو یوه برخه هغه ته ورسپاری خو په جوړولوکې ئی د هغوی رایی شامله وی او د هغوی د مشوری په رڼا کې هغه کارکوی هرڅوک چې د دوی اعتماد او باور ترلاسه کړی همغه به د خلافت چاری پرمخ بوزی اوکه څوک د هغوی اعتماد د لاسه ورکړی نو هغه به د خلافت د منصب څخه هم لری کیږی نو په همدی خاطر اسلامی جمهوریت یو مکمل جمهوریت دی [63].

د مصر ستر پوه او مفکر شهید استاد سیدقطب رحمه الله علیه لیکي چې ځینی خلک د اسلام د سیاسی نظام اړیکې‌او ورته والی د د بشر په لاس د جوړو شوو پخوانیو او اوسنیو نظامونو سره د ثابتولوکوشش کوی خو هغوی د ډیرکم درک او د ماتی خوړلی ذهن خاوندان دی ځکه چې اسلام د هیڅ یو انسانی نظام مقلد او محتاج نه دی .

بل اختارطریقه متفردا فذاً و قدم الانسانیه علاجاً کاملا [بلکه

[61] - د اسلام سیاسی نظام 13-14مخونه.

[62] - رسائل مسائل 4 ټوک 188مخ

[63] - اسلام کاسیاسی نظام کتاب 15مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام خپل ځانته ځانګړی او ممتاز نظام دی او د بشریت له پاره پوره علاج وړاندی‌کوی] .

د اسلامی نظام اساس د الله جل جلاله په حاکمیت ولاړی دی خو د بشری نظامونو اساس په خپله د بشر په حاکمیت استوار وی چې دا دواړه متضادی قاعدی یو د بل سره نه شی جمع کیدای .

زه د ډاکتر هیکل دا تعبیر روا نه ګڼم چې عالم اسلام " اسلامی امپریالیزم " او استعمار دی ، اسلام عربی دین نه دی بلکه نړیوال دین دی او د ټولی نړی مسلمانان یو قوم دی، د عربو حکومت په غیر عربو [عجمو] د یو قوم حکومت په بل قوم نه دی بلکه د الله جل جلاله په مخلوق د اسلام حکومت دی ، زه هغه خلک په غلطه ګڼم چې وایی : اسلامی نظام په حقیقت کې" اسلامی سوسیالیزم" دی یا اسلامی د یموکراسی یا اسلامی جمهوریت دی ، د اسلام سیاسی نظام په څلورواساسی بنسټونو ولاړ دی .

الهیه حاکمیت [د الله جل جلاله حاکمیت] ، عدل الحکام [د حکامو عدل] ،اطاعه فی‌المعروف [په نیکیوکې اطاعت] ، الشوری [مشوره].[64]

د مصر یو بل سترپوه اولیکوال ډاکترطه حسین لیکې چې : اسلامی نظام نه یوظالمانه ملوکیت دی، نه د یونانیانو جوړکړی جمهوریت او نه د رومیانو په شان شاهی ، جمهوری یا مشروطه قیصری، بلکه د ا سوچې عربی وه چې پاټکې ئی اسلام جوړکړی وه .[65]

نو د اسلام دغه ځانګړی او خاص نظام ته خلافت ویل کیږی چې په دی بحث کې به ئی حقیقت روښانه کړو.

---

64 - عدالت اجتماعی د شهید سیدقطب رحمه الله علیه لیکنه

65 - الفتنته الکبری د ډاکترطه حسین لیکنه اردو ترجمه د علامه عبدالحمیدنعمانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلافت لغوي مفهوم :

د خلافت کلمه د خلف یخلف له باب څخه د مصدر صیغه ده چې د کتب یکتب په وزن دی لکه : کتابت ، حفاظت ، وقایت ....د دی ماده خلف ده چې معنی ئی وروستی یا بیا راتلونکې نسل دی، ابن منظور رحمه الله علیه او امام راغب رحمه الله علیه دواړو داسی لیکلی دی چې : الخلف ضد قدام [خلف د مخکې ضد دی یعنی وروسته یا د شا له خوا نه][66] .

په قرآنکریم کې خلف په همدی معنی په 22ځایونوکې راغلی دی لکه

يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

[د البقره سورت 255 آیت ، د طه سورت 11 آیت]

[هغه { الله جل جلاله } پوهیږی په ټولو هغه شیانو چې په مخکې ئی دی اویا ئی وروسته دی] .

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ [د یونس سورت 92 آیت]

[نن به خلاصون ورکړو ستا جسم ته [د فرعون لاش ته] ترڅو ته د راتلونکو له پاره د الله جل جلاله د نښی په رنګ پاته شی] .

وروسته والی د ځای او وخت په اعتبارهم کیدای شی [وروسته راتګ] یا [د شاخوا ته کیده] او د [رتبی له رویه وروسته کیدل] .

امام راغب رحمه الله علیه لیکلی : والمتاخر لقصور منزلته یقال له خلف [څوک چې د درجی او رتبی له لحاظه د نورو څخه وروسته وی نو هغه ته هم خلف ویل کیږی] .

څرنګه چې نائب د وخت او رتبی په لحاظ منوب عنه یعنی د چا چې نائب وی له هغه نه وروسته وی نو په همدی اساس د خلافت معنی هم نیابت ده کله نائب د منوب عنه د مړینی په اساس هم ټاکل

[66] - لسان العرب 6 ټوک 82 مخ باب الفاء فصل الخاء - مفردات القران 155مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیږی او کله د هغه په ژوندکې هم ټاکل کیږی خو د خلافت او خلیفه له پاره د منوب عنه مړینه شرط نه ده .

امام راغب رحمه الله علیه تحریر دی : وخلف فلان فلاناً قام بالامرعنه امامعه وامابعده... والخلافه النیابه عن الغیراماالغیبه المنوب عنه واما لموته واما لعجزه واما لتشریف المستخلف وعلی هذا الوجه الاخیراستخلف الله اولیاء ه فی الارض [هغه سړی د هغه خلیفه شو یعنی د هغه له خوا نه دکار مسئول وګرځید که څه هم د هغه سره وی یا د هغی وروسته .... خوخلافت د بل چا نیابت کول د منوب عنه د غیاب په صورت کې یا د هغی د مړینی په صورت کې یا د هغی دکمزوره کیدو او عاجز کیدو په صورت کې یا هغه سړی ته د مشری شرافت دوربښودلو په اساس هغه خلیفه او نائب ګرځول شوی چې د همدی آخری علت په اساس الله جل جلاله خپل دوستان په ځمکه خلفاء ګرځولی دی [67].

ابن منظورافریقی رحمه الله علیه لیکې چې: والخلف المتخلف عن الاول هالکا کان اوحیا والخلف الباقی بعدالهالک والتابع له [خلف هغه چاته ویل کیږی چې دمخکې نائب وی‌که څه هم مخکینی‌مړشوی هم نه وی او ژوندی وی‌اوخلف هغه ته هم ویل کیږی چې د مړشوی شخه وروسته پاتې‌وی اود هغه تابع وی] [68].

څرنګه چې انسان هم د خپل نفس مالک او با اختیار حاکم نه دی بلکه د الله جل جلاله بنده او غلام دی نو په دی اساس هر انسان د الله جل جلاله خلیفه دی، په داسی حال کې چې په خپل نفس یی هم د الله جل جلاله احکام نافذکړی وی او د خپل لاس لاندی افرادو هم د الله جل جلاله د احکامو د نافذولو پابند وی – د لغت پوهانو د همدی لغوی معنی په اعتبار د خلافت معنی امارت او حکومت او د خلیفه

[67] - مفردات القرآن 155مخ ماده خلف
[68]- لسان العرب 9 ټوک 89 مخ ماده خلف

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی امیر او حکمران هم کړی ده .

ابن منظور رحمه الله علیه تحریردی چې:

و الخلافه الاماره و هی الخلیفی و انه لخلیفه بین الخلافه و الخلیفی و فی حدیث امیرالمؤمنین عمر فاروق رضی الله عنه لو لا الخلیفی لا ذلت و قال غیره الخلیفه السلطان الاعظم و انشد الفراء :

ابوک خلیفه ولدته آخری

وانت خلیفه ذاک الکمال

[د خلافت اوخلیفی معنی امارت دی ، عرب وایی فلانی سړی خلیفه دی یعنی د هغه حکومت یو ښکاره حقیقت دی امیرالمؤمنین حضرت عمر فاروق رضی‌الله عنه ویلی دی که چیری د حکومت مسئولیت نه وای نو ما به په خپله اذان کولی ځینی نورو خو لیکلی چې هرحکمران ته خلیفه نه ویل کیږی بلکه لوی حکمران ته ویل کیږی،امام فراء رحمه الله علیه د دی خبری د ثبوت له پاره لاندی شعر لوستی دی { ستا پلارخلیفه یعنی‌حکمران وه چې د هغه څخه نورخلیفه گان پیدا شوی دی او ته هم خلیفه ئی او همدا دکمال خبره ده }] .

د پورتنی لغوی تحقیق نه معلومیږی چې یوازی په تخت کیناستواو یا د چا په ځای تاکل کیدو ته خلافت نه ویل کیږی بلکه نیابت او نیابتی‌حکومت ته هم خلافت ویل کیږی په همدی ترتیب یوازی جانشین او قائم مقام ته خلیفه نه ویل کیږی بلکه د نائب او نیابتی‌حکومت مشر ته خلیفه ویل کیږی .

د خلافت اصطلاحی تعریف

اسلامی سیاست پوهانو چې د خلافت یعنی اسلامی حکومت کوم فنی او اصطلاحی تعریفونه کړی دی د هغی یو څو مثالونه په لاندی توگه دی :

امام ابوالحسن ماوردی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

كال كې مړ شوی دا رنګه لیکې چې : الامامه موضوعه لخلافه النبوه فی حراسه الدین و سیاسه الدنیا [امامت { اسلامی حکومت } د دی له پاره جوړیږی چې د اسلام سپیڅلی دین د ساتنی ا و د دنیا د نظم او نسق په چلولو کې د نبی صلی الله علیه وسلم نیابت وکړی [69]] .
ابن عابدین شامی حنفی رحمه الله علیه لیکې چې : ریاسه عامه فی الدین والدنیاخلافه عن النبی [هغه عمومی ریاست چې په دینی او دنیوی امورو کې د نبی صلی الله عنه په نیابت کې کارکوی[70]] .
شاه ولی الله دهلوی محدث رحمه الله علیه چې 1176هجری قمری کال کې وفات شوی دی فرمایی چې : هی الریاسته العامه فی التصدی لاقامه الدین [خلافت عبارت له هغه عمومی ریاست څخه دی چې عملاً د دین د اقامی په لور متوجه وی] [71].
په دی تعریفونو کې کوم اختلاف نه شته خو یوازی په تعبیر کې ئی فرق موجود دی .
د دی تعریفونو خلاصه دا ده چې خلافت هغه عمومی ریاست دی چې د رسول اکرم صلی الله علیه په نیابت کې د دین کار کوی ، او د عموی څخه مراد دا دی چې په کوم هیواد کې دا خلافت قایم وی د هغی په اوسیدونکو کامل اختیار ولری خو کور، قبیلی یاکورنی حکومت ته په اصطلاح کې خلافت نه ویل کیږی بلکه د هغی له پاره [ولایه عامه] شرط دی .

د خلافت خګرنګوالی د قرآن له نظره

کوم آیتونه چې د انبیاؤ کرامو علیهم الصلوه و السلام او صالحینو په حکومتونو پوری اړه لری نو د هغی یادونه او تشریح به وروسته تر

---

[69] - الاحکام السلطانیه 1973 مصر چاپ او مثال ئی د ابن خلدون د کتاب مقدمه
[70] - مجموعه شامی د امامت باب لومړی ټوک 511 مخ نقله عن المقاصدومثله فی .. شرح مواقف 3 ټوک 603 مخ - شرح عقاید نبوه خلافه
[71] ازاله الخفاء 2 مخ د 1976 عیسوی کال د پاکستان اردو بازار لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو عنوانو لاندی وشی خو اوس د مثال په توګ هغه آيتونه وړاندی کيږی چې په هغی کې خلافت په عمومی ډول ياد شوی دی .

ا] د استخلاف آيت :

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمْ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ [د النور سورت 55 آيت]

[الله جل جلاله ستاسی نه د هغو کسانو سره چې ايمان ئی راوړی دی او ښه عملونه وکړی وعده کړی ده چې هغوی په ځمکه هماغه شان خليفه ګان وګرځوی لکه چې له هغو نه مخکې تير شوي خلک يی کرځولی وو د هغو له پاره به د هغو دين پر محکمو بنسټونو ودروي چې هغه الله جل جلاله د هغوله پاره خوښ کړی دی او هغو د ويری] اوسني حالت به په امن بدل کړی هغوی دی زما بندګی کوي او له ما سره دی څوک نه شريکوی او څوک چې له دی وروسته کفر غوره کړي نو همداسی کسان فاسقان دی] .

مشهورتابعی امام ابوعاليه رحمه الله عليه فرمايی : نبیاکرم صلیالله عليه وسلم او مسلمانان په مکه مکرمه کې او له هجرت نه وروسته د مدينی منوری په لومړيو ورځو کې د ويری په حالت کې وه سهاراو مابنام هر وخت به مسلح وه يو صحابی رضیالله عنه وويل چې آيا مونږ د امن ورځی نه شو ليدلی؟ ترڅو اسلحه ښکته کړو؟ رسول اکرم صلیالله عليه وسلم وفرمايل : ډير زر به تاسی وګوری چې يو شخص چې په څادرکې ئی ځان رانغښتی وی او په عمومی غونډه کې به ناست وی هغه سره به هيڅ ډول اسلحه اواوسپنه نه وی نو د رسول مقبول محمد صلیالله عليه وسلم د دی مخکې وينا د تائيد له پاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
پورتنۍآیت رانازل شو[72].

ابن جریررحمه الله علیه د"یستخلفنهم " په تفسیرکې لیکې چې: فجعلهم ملوکهاوساستها [اوهغوی په ځمکې حکمرانان او سیاسی مشران جوړکړی] [73].

په دی آیت شریف کې د پنځوشیانو وعده شوی ده :

1- مؤ منانو او صالحینوته به په ځمکه خلافت ، حکومت او سیاسی قیادت ورکول کیږی .

2- د اسلام سپیڅلی دین به په ټینګو او کلکو بنسټونو دوری او غالب به یې کړی .

3- مسلمانانوته به هومره قوت اودبدبه ورکړی چې هغوی ته به د دښمنانوڅخه هیڅ ویره نوی .

4- په دی خلافت او حکومت کې به خلک یوازی د یوه الله جل جلاله بندګی کوی او د شرک نظام به پای ته رسوی .

5- هغه خلک چې اسلامی خلافت نه سر وغړی او بغاوت وکړی هغه به فاسق ګڼل کیږی .

له آیت څخه دا په ډاګه کیږی چې اسلامی ریاست د الله جل جلاله نعمت دی د هغه نه پرته د تعلیم او تبلیغ په واسطه نه دین غالبې دی شی او نه امن او امان ټینګیږی ا ونه د شرک نظام پای ته رسیږی .

د پورتنی آیت څلورذکرشوی نښی د رښتینوخلفاوپه دوره کې په پوره ډول موجودی وی - ټوله جزیره العرب ، خیبر، بحرین او ټول یمن د خاتم الانبیاء محمد صلی الله علیه وسلم دوره کې فتح شوی وه او د هغه نه وروسته د خلفاؤ په مبارکه دوره کې اسلام په ټوله آسیا کې

---

[72] - تفسیر ابن جریر 18 ټوک 159 مخ – تفسیرقرطبی 12 ټوک 297 مخ ... تفسیر روح المعانی 18 ټوک 202 مخ د پاکستان لاهور چاپ

[73] - تفسیر ابن جریر 18 ټوک 158 مخ – تفسیر روح المعانی 8 ټوک 200 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپور شوی وه، د روم د قیصراو د ایران دکسری امپراطوری پای ته ورسول شوی وی او دحضرت عثمان بن عفان رضیالله عنه په دوره کې، اندلس ، قبرص ، عراق او مشرق کې چین ، خراسان او اهواز فتح شوو. د دښمنانو د ویری د لیری کولو وعده هم پوره شوه ، اسلام غالب شو او د شرک نظام پای ته ورسید ، هیڅ یو انصاف خوښوونکې او حق خوښوونکې انسان په دی کې شک نه لری چې د حضرت ابوبکرحضرت عمر او حضرت عثمان رضیالله عنهم په خلافتونو همدی آیت د تصدیق ټاپه وهلی ده، ټولومفسرینواو قرآن پوهانو د دیآیت مصداق رښتینی خلفاء ښوولی دی شاه ولیالله رحمه الله علیه په دی آیت باندی په ازاله الخفاء کې ډیرمفصل بحث اوڅیړنه کړی ده .

قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله علیه چې په 543 هجری قمری کې مړ شوی لیکې چې : د اسلامی شریعت پوهانو دا آیت دڅلورواړو خلفاؤ خلافت د حقوالی دلیل ګڼی د الله جل جلاله هغوی خلفاء ګرځولی وه او د هغوی امانت او دیانت ئی خوښ کړی وه دوی دالله جل جلاله په غوره کړی دین باندیکلک ولاړ وه تراوسه پوری په فضیلت کې د هغوی څخه څوک مخکې شوی نه دی د دوی په واسطه د اسلام سیاسی قیادت هم قایم شوی وه او د اسلام له د دبدبی او برم څخه دفاع هم کیدله ، د الله جل جلاله دا وعده د هغوی په دوره کې پوره شوی ده ،که چیری دا وعده د هغوی په هکله نه وی او د هغوی په وخت کې نه وی پوره شوی، نو بیا به د هغه اهل کوم خلک وی ؟ زمونږ په وخت کې خو د داسی خلکو مثال نه پیداکیږی او نه په راتلونکې کې داسیخلک راځی رضیالله عنهم – همدا خبره امام قشیری رحمه الله علیه د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه رانقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی[74] .

علامه الوسی رحمه الله علیه هم ددی آیت په تفسیرکې په همدغه ډول لیکلی دی او د شیعه محترمینو دلائل ئی په ډیر ښه ډول ردکړی دی هغه د نهج البلاغه یو روایت هم رانقل کړی دی په هغه کېحضرت علی رضی الله عنه د همدیآیت په اساس د حضرت عمرفاروق رضیالله عنه د خلافت په حق کیدو استدلال کړی دی [75].

خو زمونږ مقصد د دی آیت څخه ددی خبری څرنگوالی دی چې د دی آیت په واسطه د خلافت یعنی اسلامی حکومت ضرورت او د هغی اهمیت ثابت شی - د اهل سنتو او اهل تشیعو ترمنځ د اختلافی مسائلو څیړل د دی کتاب موضوع نه ده .

که څه هم د آیت لومړنی مصداق راشدین خلفاؤ خو د مرتبو په اختلاف سره هرهغه حکومت چې د رسول اکرم صلیالله علیه وسلم د سنتواو د راشدینو خلفاؤ د سنتو مطابق د ریاست یا دولت نظام پرمخ بیایی نو د دیآیت مصداق گرځی .

په صحیح مسلم کې د جابر بن سمره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلیالله علیه وسلم فرمایلی چې زما د امت کار به ترهغه پوری پرمخ روان وی ترڅوپوریچې دولس خلفاء نه وی پوره شوی .

حافظ ابن کثیررحمه الله علیه او نور محدثین وایی چې دا ضروری نه ده چې 12دولس خلیفه گان دی یو د بل پسی نښتی ویکه څه هم څلورواندی یو د بل پسی نښتی تیرشوی او بیا د څه وخت وروسته عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه خلیفه شو، د هغه وروسته به ترقیامت [دآخرت ورځ] پوری خلیفه گان راځی چې آخری خلیفه به

[74] - احکام القرآن د ابن العربی لیکنه 3 ټوک 1392 مخ د 1972 عیسوی کال ....د بیروت چاپ .

[75] - تفسیر روح العانی 18 ټوک 205تر207 مخونو پوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام مهدی علیه السلام وی ، د نړۍ په مختلفو ملکونو او وختونوکې چیرته چې کوم مسلمان او عادل حکمران تیر شوی وی یا راځی نو د هغه اعمال اوکړنه به د اندازی مطابق ددی آیت مصداق وی خو حقیقی او اولین مصداق ئی راشدین خلفاء رضی‌الله عنهم دی .

د " ومن کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون " په تفسیرکې ابن جریر رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې د کفر نه د الله جل جلاله انکارمقصد ندی بلکه کفران نعمت یعنی د نعمتونو ناشکری تری مقصد ده الله جل جلاله په جزیره العرب کې اسلام غالب کړی وه او مسلمانان د امن په حالت کې وه بیا خلکو د ظلم لاره اختیارکړه نوالله هم د هغوی حالت بدل کړ، د [خلافت او د اسلام د غلبی] د نعمت په مقابل کې هغوی ناشکری وکړه نوالله جل جلاله هم په هغوی د ویری هغه حالت د دوهم ځل له پاره مسلط کړ چې پخوایی ختم کړی وه، ابوالعالیه رحمه الله علیه وایی چې دا ناشکری د حضرت عثمان رضی‌الله عنه وژل وه **76**.

امام بغوی رحمه الله علیه هم په خپل تفسیر معالم التنزیل کې لیکلی دی چې : د خلافت د ناشکری لومړنی پیښه د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل دی د هغه جلیل القدر شخصت د شهیدولو وروسته د الله جل جلاله په نعمتونوکې کمی راغله او مسلمانان د امن د حالت څخه ووتل او بیا د ویری او ترس ، قتل قتال په حالت کې ککړشوه.

لنډه دا چې خلافت یعنی" حکومت علی منهاج رسول الله" ډیرلوی نعمت دی ، هغه خلک چې تری بغاوت او سرکشی‌کوی یا د هغه په ځای بیا د ملوکیت او قیصر وکسری په ځیرحکومتونو راوستل غواړی نود نعمت ناشکری‌کوی .

2] د تمکین فی‌الارض په هکله آیتونه :

---

[76]- تفسیر ابن جریر **18** ټوک **160** مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت 41 آيت]

[دهغه کسان دي که چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قايم کړی ، زکات به ورکړي په ښه چارو به حکم وکړی او له بدي نه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله جل جلاله په لاس که ده] .

مکنا د مکانه څخه اخستل شوی چې معنی يی مرتبه، قوت او طاقت دی: فلان مکين عند فلان بين المکانه يعنی المنزله و المکانه المنزله عندالملک ... و تمکن من الشی واستمکن ظفر [فلانی سره د لوړی مرتبی خاوند دی ، مکانه هغه مرتبی او درجی ته ويل کيږی چې يو چا ته د کوم پادشاه په دربارکې په لاس راغلی وی ، د تمکن من الشیء و استمکن مطلب دی بريالی شو او هغه څيز ئی په واک کې راغی[77]].

د دی څخه مخکې آيت دی چې په کې ويل شوی دی :

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

[د الحج سورت 40 آيت]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جګړه لاس پوری کړی ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله جل جلاله په يقينی ډول د هغو د ملاتړ وس لری ، دا هغه کسان دي چې له خپلو کورونو څخه په ناحقه وويستل شول يوازی په دی جرم چې هغوی وايی : زمونږ رب الله دی] .

نوددی آيت څخه دا ثابتيږی چې له هغوی نه مطلب د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم صحابه کرام دی هغوی د کورونو څخه ويستل شوی وه او ظلم هم په هغوی شوی وه او د قتال لومړی حکم هم هغوی

[77] لسان العرب 13 ټوک 413 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

••••••••••••••••••••••

ته شوی وه .

ابن جريررحمه الله عليه فرمايي چې : د دی خلکوڅخه مقصد د نبی صلی الله عليه وسلم اصحاب کرام رضی الله عنهم دی او د معروفو د حکم څخه توحيد او د الهی حکمونو پيروی ده او د نهی عن المنکرڅخه مقصد د شرک او د الله جل جلاله نه د نافرمانی دکارونو څخه مخنوی دی [78].

خو دلته هم حکم عام دی امام قرطبی رحمه الله عليه ليکي چې : د حضرت ابن عباس رضی‌الله عنه وينا ده چې د دی آيت مصداقی په اول کې مهاجرين او انصار دی خو هغه خلک ئی هم مصداق دی چې په اخلاص سره د هغوی پيروی‌کوی- ابوالعاليه ، ضحاک او ابن ابی نجيح رحمه الله عليهم فرمايي چې په دی آيت کې حکمرانانو ته لارښودنه شوی ده چې کله الله جل جلاله هغوی ته ملک او سلطنت وربخښی نو هغوی به په خپل اقتدارکې هغه کارونه کوی چې راشدينوخليفه ګانوکړی دی [79].

د آيت مقصد دا دی چې که چيری مونږ هغه مهاجرينو او انصارو ته د اسلام سپيڅلی دين په دښمنانو بريالیتوب ورکړو او هغوی ته په ځمکه باندی اقتدار، قوت ، مرتبه او حکومت وروبښو نو د هغوی د حکومت کړنلاره به دا وی چې:

1- د لمانځه د قايمولو نظام به جوړوی او په همدی ډول به د نورو عبادتونواهتمام کوی .

2- د زکات نظام به تامينوی اوپه همدی ډول به د اسلام ټول اقتصادی نظام استوار وی .

3- د هغوی د حکومت ټول کارونه او اجراء ات به نيکيو ته وده ورکول وی .

---

[78] - تفسير ابن جرير 17 ټوک 178 مخ

[79] - تفسير قرطبی 12 ټوک 73 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د هغوی ټول قوت به د بدیو د له منځه وړلو په لارکې په کار اچول کیږی .

5- که چیری دوی خپل اقتدار د پورته ذکر شوو چارو په ځای، د خپلو شخصی غرضونو په خاطر د نیکیو د له منځه وړلواو د بدیو د خپرولو له پاره په کار واچاوه نو د هغی د بدو نتایجو به هغوی په خپله مسئول وی له دی امله چې "ولله عاقبه الامور[د ټولو کارونو فیصله د الله جل جلاله په اختیارکې ده] .

ددی آیت نه معلومیږی چې د اسلامی ریاست پرته نه د لمانځه نظام په پوره ډول قائمیږی نه د زکات نظام په پوره توګه نافذیږی ، نه نیکې وده مومی او نه بدی ختمیږی .

3] **اولی‌الامر آیت** :

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا [د النساء سورت 59 آیت]

[ای مؤمنانو! د الله او د هغه د رسول او د هغه حاکمانو طاعت وکړئ چې له تاسی څخه د امر او واک خاوندان وي بیا که ستاسی تر مینځه په کومه چاره کې شخړه پیښه شي نو هغه د الله او رسول لوری ته محوله کړئ که تاسی په ربنتیا سره په الله او د قیامت په ورځ ایمان لرئ همدا د کار یوه سمه طریقه ده او د عاقبت په اعتبار هم غوره ده]

.

امام ابن جریر رحمه الله علیه د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم او تابعینو څخه د اولی الامر د تفسیر په هکله دوه بیانونه را نقل کړی دی لومړی دا چې " هم الا مراء " یعنی د مسلمانو حکمران او امیران تری مقصد دی او د هغو د اطاعت کولو حکم شوی دی او دوهم دا چې " هم اهل الفقه والدین یعنی دا فقهاء او دینی مشران دی .

او خپل نظریې په دی ډول وړاندی کړی دی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

واولی الاقوال فی ذالک قول من قال هم الامراء والولاه [غوره وینا د هغومحترمینو ده چې وایې د دی څخه مقصد امراءً او حکام دی [80]].

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه د اولی الامر تفسیر د اهل الحل و العقد سره کړیدی یعنی هغه خلک چې د مسلمانانو د امورو مسئول او معتمد نماینده ګان وی او فیصلی د هغوی له لاس کې وی [81].

امام جصاص ، امام ابن کثیر ، قاضی ثناء الله پانی پتی او امام طحاوی رحمه الله علیهم لیکلی دی چې د اولی الامر لفظ د عاموالی په لحاظ دوو طبقو علماء ، فقهاو او امراو او حکامو پوری تړلی دی[82]

.

حقیقت دا دی چې دا آیت د امراؤ په هکله رانازل شوی دی لکه څنګه چې د بخاری شریف د حدیث څخه معلومیږی، خو د لفظ د عمومیت په خاطر د هر رنګه اصحاب امر [د امرخاوندانو] له پاره استعمالیږیکه څه هم هغه علمی او فقهی لارښوونکې وی یا سیاسی مشران وی یا د ملک د نظم ونسق چلوونکیحکام وی یا د عسکری نظم اونسق برابروونکې صاحب منصبان وی یا د قضائیچارو پریکړه کونکیقاضیان وی یا په ټولنیزو امورو کې د کلیواو ښارونو وکیلان وی ، هرمسلمان چې په هرحیث د مسلمانانو د امر خاوند وی نو هغه د اطاعت مستحق دی خو په دی شرط چې مسلمان وی او د الله جل جلاله او رسول تابعدار او پیرو وی او که داسی نه وی نو باید د مسلمانانو د مشری د منصب څخه لری کړی شی .

---

[80] - تفسیر ابن جریر 5 ټوک 147 تر 150 مخ پوری

[81]- تقسیر کبیر 10 ټوک د النساء 59 آیت

[82] - احکام القرآن د جصاص لیکنه 2 ټوک 210 مخ – تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 326 مخ – تفسیر مظهری 2 ټوک 342 مخ – مشکل و الاثار د طحاوی لیکنه لومړی ټوک 476 مخ دار صادر بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی مبارک آیت کې د اسلامی ریاست لـه پـاره ځینـی اصـول او اساسات بیان شوی دی چې په لنډه توګه ئی وړاندیکوو.

ا- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا:

ریاست د یو تنظیمی چوکاټ نوم دی چې د قیام له پاره ئی د هیواد او ځمکې موجودیت ضروری دی چیرته چې دا تنظیم استواریږی او منځ ته راځی .

په دی فقره کې ئی د ایمان خاوندان مخاطب کړی نـو د دی خطاب نه دا ثابتیږی چې هرچیرته چې د ایمـان خاونـدان موجود وی نـو هلتـه باید اسلامی ریاست منځ ته راشی اسلامی ریاست ، سیمی ایز، وطنی او جغرافیائی حدودو ته اهمیت نه ور کوی بلکه دا یـو نړیـوال فکری ریاست وی .

ب - أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

د هر ریاست له پاره د اساسی قانون موجودیت ضروری دی چې پـه هیواد کې تر ټولـو لـوړه قـانونی مرجع او د احتـرام وړ وثیقـه وی ، ددی جملیځخـه دا ځرګندیږی چې د اسـلامی ریاست اساسـی قـانون قـرآن اوسنت دی . هیڅ پادشـاه ، پـاپ ، قـومی مشـر، پارلمـان او د عوامـو فیصلی ته د قرآن او سنتو په مقابل کې هیڅ قانونی حیثیت او اهمیـت حاصل نه دی .

ج- وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

په اولی الامرکې اجرائیه ، مقننه او قضائیه دری واړه قوې شـاملی دی چې د مقننه ځخه مقصد د شوری اعضاء دی چې په فقهی اصطلاح کې ورته اهل الحل والعقد - یـا فقهـاء عابدین ، یـا العرفـاء یـا النقبـاء ویل کیږی .

د هیـواد مجلـس شـوری بـه د قـرآن ، سـنت او د خلفـائ راشـدینو د سنتـو په رڼا کې اساسـی قـانون جـوړوی ، اجرائیـه د شـوری د پریکـړو مطابق قانون نافذوی او په عملی توګـه دریاست د چـارو مسـئولیت پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غـاړه لـری او د مجلـس شـوری پـه وړانـدی ځـواب ورکـوونکې دی او عدلیـه یعنـی محکمـی بـه پـه نزاعـی چـارو کـې د اساسـی قـانون [قـران اوسنتو] په رڼا کې فیصلی کوی او په غیـر منصوصو معـاملاتو کـې د مجلس شـوری لخـوا د صـادر شـو قـانون مطـابق فیصـلی کـوی خـو د مـنکم[ستاسیڅخه] معلومیـږی چـې دری واړو قـوو د غـړو لـه پـاره د اسلام د سپیڅلی دین منل اساسی شرط دی .

د – فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ:

د الله جل جلا له د کلام د دی برخی څخه معلومیـږی چـې د اجرایـی ، مقننی او قضائی دری واړو قوو سره اختلاف او نـزاع کیـدای شـی پـه هـری یـوی ځـانګی علمی‌او تعمیـری انتقـاد کیـدلای شـی، هیڅـوک د تنقیـد نـه پورتـه نـه وی . پرتـه د الله جـل جلالـه د پیغمبرڅخـه د خلکـو ترمنځ هم شخړی راپیدا کیږی او د هغوی د خپل اولی‌الامر سره هم پـه ځینی شیانوکې نزاع او شخړه راپیداکیږی په همدی ترتیب اجرائیـه هـم په خپلو منځوکې د فکر اختلاف کولای شی، او د نـورو ادارو او خلکـو سره ئی هم اختلاف پیدا کیدای شی .

هر – فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ:

د الله جـل جلالـه د ی ارشـاد څخـه دا څرګنـدیږی چـې د یـوی بـی طرفـی او آزادی قضـائی قـوی چـې د حکومـت د تـاثیر لانـدی نـه وی موجودیت ډیر ضروری دی ترڅو د شخړو په صورت کې پریکـړی وکـړی نزاع یا د رای او نظر اختلاف د هر چا سره کیـدی شـی خـو هغـه بایـد د تفرق ،ګوندبازی دشـمنی او فسـاد ذریعـه جـوړه نـه شـی، بلکـه قضـائی قوی ته رجوع وشـی، پـه قـرآن اوسـنتوباندی د پوهـو پرهیزګـارو خلکـو[فقهای- عابدین] اداره چې هـره پریکـړه وکـړی نوبیـا د هغـی پیـروی پـه ټولـو لازمـه ده، پـه دی شرط چـې د اساسـی قـانون [د قـرآن او سـنتو] د صریح حکم او د امت د اجماع د پریکړی په خلاف نه وی اوکه نـه نوبیـا د هغی په خلاف په مرافعه کې عریضه کیدای شی ترڅو پریکـړه معطـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
او دو باره پری غور وکړی .

و- إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ:

ددی برخی څخه دا پـه ډاګـه کيـږی چې د پورتنيـو اصـولو پيـروی د ايمـان غوښتنـه ده او يـو مـؤمن تـه پـه هـيڅ حالـت کې د هغـه مخالفت روانه دی .

ز- ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

په دنيا او آخرت کې به د رياست د دی اسلامی اصولو د پيروی ښـه او مطلوبـه نتيجـه راوزی پـه دی ټـول آيـت بانـدی د غـور کولـو څخـه څرګنديږی چې د اسلامی رياست پرته نـه د الله جل جلالـه او د هغـی د رسول محمد صلیالله عليـه وسلم اطاعت پـه پـوره ډول کيـږی او نـه د مسلمانانوحالت په پوره توګه ښه کيږی د دی آيت څخه د مستنبطو او د مربوط اصولو نوره تشريح به په دريم فصل کې کيږی انشاء الله

4] **سلطان په معنی د حکومت** :

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا [د بنی اسرائيل سورت 80]

[او دعا وکړه چې پروردګاره ! ما چې چيرتـه بيـا يـی لـه ريښتينـولی سره می بوځه او له هره ځايه می چې باسی له ريښتنولی سره می وباسه او له خپل لوری نه ما ته حکومت د مرستندوی په توګه راکړه].

عبدالله بن عباس رضیالله عنه ، حسن بصری ، قتاده او ابن زيـد رحمه الله عليهم فرمايی چې: کلـه د مکې کفـارو د نبی اکرم صلیالله عليه وسلم د وژلو پريکړه وکړه نـو الله جل جلالـه دا آيت شريف را نـازل کړاو مدينی ته د تللو حکم ئی ورته وکړ اودا دعا يی هم وروښوده چې ووايه : چې ای زما پالونکيه ربه ما مدينی { د اسلام مرکز } تـه روغ او دآبروسره ورسوه او د مکې څخه می روغ او د آبرو سره وباسه [83].

---

[83] - تفسير ابن جرير رحمه الله عليه 15 ټوک 148- 149 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلطان ژباړه ډېرخلک [پادشاه] کوي‌خو حقیقت دا دی چې د هغې معنی دلیل او قوت هم دی، د دی لفظ معنی پادشاه نه دی بلکه اقتدار، حکومت یا حکمرانی ددی صحیح مفهوم دی .

ابن منظوررحمه الله علیه لیکي چې :

السلطان حجه و برهان والسلطان الوالي‌یذکر ویؤ نث و السلطان قدره الملک [د سلطان معنی حجت او برهان هم کیدای شی اوحکمران هم ، دا کلمه د مذکر او مونث دواړو له پاره استعمالیږی او سلطان د حکمران اقتداراو د هغی قوت ته هم ویل کیږی] .

امام المفسیرین ابن جریر رحمه الله علیه د حسن بصری رحمه الله علیه او قتاده دی قول ته ترجح ورکړی ده چې په دی آیت کې د سلطان څخه مقصد اقتدار، غلبه او حکومت دی هغه وایی د الله جل جلاله پیغمبر صلی‌الله علیه وسلم په دی پوهیده چې د اقتداراوحکومت پرته د هغه کار سرته رسولو طاقت زما سره نه شته نو هغه الله جل جلاله څخه وغوښت چې د حکومت واکی دی ما ته راکړای شی چې زما مرستندو ثابت شی . د الله جل جلاله د کتاب ، د الله جل جلاله د ټاکلی حدودو ، د الله جل جلاله مقرر کړی فرائضو د اداء او د دین د اقامت له پاره اقتدار او صلاحت یو ضرورت دی .

په دی کې هیڅ شک نه شته چې حکومت د الله جل جلاله یو رحمت دی که چیری حکومت موجود نه وی نو خلک به یو د بل نه غلاوی کوی او قوی خلک ضعیفان او کمزوری وشپیلوی[84].

حافظ ابن کثیررحمه الله علیه هم دغه ډول تفسیرکړی لکه چې فرمایی : د حق د اقامی په منظور او په دښمنانو د بریالیتوب د پیدا کولوله پاره د قتدار ځواک لاس ته راوړل ضروری دی په همدی خاطر د الحدید په سورت کې دلایلو او د کتابونو سره په څنګ کې د اوسپنی د راښکته کیدو یادودنه هم شوی ده چې مقصد تری قوت اوطاقت دی

[84] - تفسیر ابن جریررحمه الله 15 ټوک 151

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنی د دلائلو په څنګ کې قوت هم ضروری دی لکه څنګه چې په حديث [موقوف حديث]کې راغلی دی :

ان الله ليزع بالسلطان ما لايزع بالقرآن [الله جل جلاله د حکومت په واسطه د هغو شيانو مخنيوی کوی چې د يوازی د قرآن د تعليم په اساس د هغه مخنيوی نه کيږی] د حکومت له امله خلک د ګناهونو څخه منعه کيږی ليکن ډيرخلک يوازی د قرآن په تعليم نه منع کيږی .

د هغه حديث حواله چې حافظ عماد الدين بن کثير رحمه الله عليه ورکړی ان الله ليزع ...دا په حقيقت کې د حضرت عثمان رضی‌الله عنه وينا وه ابن الاثير رحمه الله عليه په جامع الاصول کې او په خپله عماد الدين بن کثير رحمه الله عليه په البدايه کې راخستی ده خو داسی فکرکيږی چې اسناد ئی منقطع دی 85.

دا د حضرت عمرفاروق رضی‌الله عنه وينا هم ده چې کنزل العمال رانقل کړی ده 86.

ددی آيت څخه دا ثابتيږی چې د حکومت پرته دين غلبه نه شی پيدا کولای، او د دين د اقامی په خاطر د حکومت د لاسته راوړو کوښښ يوازی دا نه چې روا دی بلکه مطلوب هم دی ، خو د خپل عرض په خاطر د حکومت طلب او غوښتنه جواز نلری .

5] د حکم بالعدل په هکله آيتونه:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

[د النساء سورت 58 آيت]

---

[85] - جامع الاصول د ابن الاثير 4 ټوک 84 مخ د 1970 عيسوی کال حلوانی بيروت چاپ - البدايه والنهايه دحافظ عمادالدين ابن کثيرليکنه 2 ټوک 10 مخ

[86] - منتخب کنزل العمال د مسنداحمد په حاشيه 2 ټوک 34 مخ په حواله د تاريخ خطيب بغدادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[مسلمانانو ! الله تاسی ته حکم کوی چې امانتونه د هغو اهل ته وروسپارئ او کله چې د خلکو په مینځ کې پریکړه کوی نوپه انصاف سره ئی وکړی الله جل جلاله تاسی ته ډیر نصیحت کوی او په باوری ډول الله هر څه اوری او وینې] .

ابن جریر رحمه الله علیه د حافظ عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه او قرطبی رحمه الله علیه څخه را نقلوی چې دا آیت د حضرت عثمان بن طلحه رضی‌الله عنه په هکله نازل شوی دی، د الله جل جلاله د کور[بیت الله] دکنجی‌گانو د مسئولیت منصب به د دوی د کورنی سره ؤ څرنگه چې د مکې فتحی څخه وروسته هغه مسلمان شوی وه او د دی کار په هکله یی د پخواڅخه تجربه هم درلوده نو په دی اساس د دی مسئولیت اهل په خپله همدی وه رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د هغه څخه کنجی واخیسته او د بیت الله دروازه ئی خلاصه او دننه ئی تشریف یوړ خوکله چې د باندی راووت نو پورتنی آیت ئی په ژبه وه ، نو هماغه وه چې حضرت عثمان بن طلحه رضی‌الله عنه ئی راوغوښت او د بیت الله د کنجی‌گانو مسئولیت ئی وروسپاره 87.

څرگنده ده چې د بیت الله د کنجی‌گرڅول کوم مالی امانت یا قرض نه وه بلکه د مسئولیت یو منصب وه ، د شان نزول د دی روایت څخه ښکاریږی چې په دی مبارک آیت کې د[امانات] څخه مقصد د مسئولیت منصبونه دی که څه هم په عمومی ډول د دی کلمی په مفهوم کې ټول امانتونه شامل دی .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه په خپله رساله د السیاسه الشرعیه فی‌الراعی والراعیه کې د دی آیت کریمه په تفسیر کې لیکلی دی چې د شرعی سیاست دوه اصوله دی لومړی: اداء لامانات الی اهلها [مسئولیتونه او منصبونه د هغوی آهل ته سپارل] او دوهم

تفسیر ابن جریررحمه الله علیه5 ټوک 145مخ - تفسیر ابن کثیر2توک 321 . مخ – تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

: حکم بالعدل [انصاف او عدل له مخې پریکړې کول] .

حضرت علی بن ابی طالب ، عبدالله بن عباس رضی‌الله عنهما ، زید بن اسلم ، شهربن حوشب او مکحول رحمه الله علیهم ټولو ویلی چې دا مبارک آیت د احکامو په هکله راغلی دی او اصل مخاطب ئی هم د حکومت خاوندان دی 88.

په پورتنی آیت کې هم د اسلام ښکلی اصول بیان شوی دی چې د اساسی قانون حیثیت لری ددی اصولو لنډیز په دی ډول دی .

ا – إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ:

د امراو حکم خاوند یوازی اویوازی الله جل جلاله دی ، حاکمیت او اقتدار د هغه حق دی خلفاء ، امراء، حکام اوټول خلک د هغه مامورین دی، د هغه بندګان او رعیت دی .

ب – أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا:

د حکومت منصبونه یو امانت دی چې د هغی اهل، مستحقو او لایقو خلکو ته به ورکول کیږی دا د مملکت د اوسیدونکو حق نه دی چې هغوی ئی د اوسیدونکو په تناسب وویشی او د هر ولایت او ولسوالی له پاره دی یوه اندازه وټاکې او د یوه ولایت د نفر په ځای دی د بل ولایت شخص نه نیسی بلکه دا فرائض دی چې باید هغه خلکو ته ورکړل شی چې د هغی د سرته رسولو له پاره اهلیت او قابلیت ولری .

بنی‌اسرائیلو د مسئولیت منصبونه یعنی‌د دینی مشری او قومی مشری رتبی ناهلو او بدکاره خلکو ته ورکولی چې په نتیجه کې یی ټول ملت خراب شو، نو انشاء الله د اهلیت شرائط به په دریم فصل کې په تفصیل سره بیان شی .

ج– وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ:

88- تفسیر ابن جریررحمه الله علیه5 ټوک 145مخ - تفسیر ابن کثیر2توک 321 مخ – تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامی حکومت ټولو اوسیدونکو ته قانونی برابری حاصله وی په دی آیت کښې ئی یوازی د " عدل بین المسلمین" حکم نه دی کړی بلکه د "عدل بین الناس" حکم شوی دی- د قانون د نافذیدو او د عدل د قیام په لاره کښې د نسل، رنګ ، وطن، ژبې، دین ، او مسلک توپیر روا نه دی ، په یوه اسلامی‌حکومت کښې د یو غیرمسلمان ، ځان ، مال اوآبرو همداسی‌محترم ګڼل کیږی لکه څنګه چې د یومسلمان ځان ، مال او آبرو محترمه وی .

ددی آیت شریف څخه دا را معلومیږی چې دعدل اوانصاف قیام اوټینګښت د اسلامی حکومت دجوړیدو پرته ممکن نه دی .

د خلافت یا اسلامی حکومت

په هکله رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم احادیث:

که څه هم د یو اسلامی حکومت د جوړولواړتیا او اهمیت په تیرو شوو څیړنوکښې د قرآنی آیتونو په واسطه ثابت شوی دی نو دا به ډیره غوره وی چې د همدی موضوع له پاره د مثال په توګه یوڅوحدیثونه هم رانقل کړوچې ددی حدیثونو د رانقلولو یوه ګټه خو دا ده چې د هغی خلکو غلطی را په ډاګه شی، چې د دین او سیاست د بیلولو په کوشش کښې دی او بله ګټه به ئی دا وی چې د هرحدیث شریف څخه د اسلامی حکومت څه اصول او آداب هم راڅرګند شی .

د اسلامی حکومت او اسلامی سیاست پوری مربوطو احادیثو او آثارو غټه زیرمه د حدیثونو په کتابونوکښې موجوده ده که چیری یوازی په بخاری کښې د کتاب الاحکام ، په صحیح مسلم کښې کتاب الاماره او د ابن الاثیرپه کتاب جامع الاصول کښې کتاب الخلافه په غورسره وکتل شی، نو د اسلام د سیاسی او عدالتی نظام پوره نقشه به په ذهن کښې جوړه کړی، د دی نه پرته د سنن ابوداود ، جامع ترمذی، سنن نسائی ، مسنداحمد ، مجمع الزوائد ، موطا امام مالک رحمه الله علیه ، منصف عبدالرزاق او په کنزالعمال کښې د دی موضوع په هکله د احادیثو ډیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه ذخیره پرته ده، د دی کتاب د ترتیبولواو شاګردانوته د حدیثو د لوست په وخت کې پورته یاد شوی کتابونه زما ترکتنی لاندی وو د همدغه کتابونوڅخه یوڅه انتخابی احادیث رانقلوو، خو په ژباړه او تشریح کې ئی لنډیز په نظرکې نیول شوی دی .

اسلامی حکومت ته په فقه او احادیثوکې مختلف نومونه ورکول شوی، خود ټولو مفهوم یودی ، چې خلافت هم ورته ویل کیږی او دا تر ټولو مشهور نوم دی. د هغی د تسیمی علت دا دی چې اسلامی حکومت د رسول صلی الله علیه وسلم په نیابت کې کارکوی بل نوم ئی امارت دی دا په دی خاطر چې حکومت د امر او حکم کولو په خاطر جوړیږی او امامت هم ورته ویل کیږی چې دا د قوم رهنمائی او مشری په غاړه لری او د حکومت مشر، امام المسلمین یعنی د مسلمانانو قومی مشر بلل کیږی .

دلته رانقل شوی احادیث په عنوانو نوویشل شوی دی، ترڅو چې د عنوان له مخی مضمون مخ ته راشی او د کتنی په وخت کې ذهن د ستړتیا احساس ونه کړی .

خلافت د الله جل جلاله رحمت دی :

قال حذیفه رضی‌الله تعالی عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم تکون النبوه فیکم ماشاء الله ان تکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعها- ثم یکون خلافه علی‌منهاج النبوه فتکون ما شاء الله ان تکون ثم یرفعهااذا شاء ان یرفعها- ثم یکون ملکا عاضاً فیکون ماشاءالله ان یکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعها- ثم تکون ملکا جبریه فتکون ماشاءالله ان تکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعهاثم تکون خلافه علی منهاج النبوه ثم سکت .

] رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی چې ستاسی ترمنځ به نبوت ترهغی پوری روان وی ترڅو چې د الله جل جلاله غوښتنه وی اوکله چې الله جل جلاله وغواړی نو هغه به پای ته ورسوی د دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته به د نبوت په طریقه کارکونکې خلافت منځ ته راشی ، ترڅو چې الله جل جلاله وغواړی نوپائی ته په ئی ورسوی، بیا به نو چیچونکې [ظالمه] پادشاهی جوړه شی او دا به هم ترهغی پوری دوام وکړی ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتی وی او بیا کله چې هغه وغواړی نو پائی ته به ئی ورسوی، بیا به د ظلم او تشدد شاهی دوره پیل شی دا به هغه پوری موجوده وی ، ترڅو پوری چې الله جل جلاله غوښتی وی او بیاکله چې هغه وغواړی نو پائی ته به ئی ورسوی د هغه نه وروسته به بیا د نبوت په طریقی کارکونکې خلافت منځ ته راشی، بیا نو رسول الله صلی‌الله علیه وسلم چپ شو] .

ددی حدیث روایت کونکې حضرت حبیب رحمه الله علیه فرمائی چې ما د حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه یو ملګری حضرت یزید بن نعمان رحمت الله علیه ته دا حدیث د کاغذ پرمخ ولیکه او ورومی لیږه اوورته ومی لیکل چې زما په فکردچیچونکې او ظالمی پادشاهی‌څخه وروسته چې کوم خلافت دنبوت په طریقی سره منځ ته راځی،نو هغه به دعمربن عبدالعزیزرحمه الله علیه خلافت وی یزید بن نعمان رحمه الله علیه زما دا لیک حضرت عمربن عبدالعزیز رحمه الله علیه ته وړاندی‌کړ،نو هغه ډیرخوشحاله شو او دا حدیث ئی ډیرخوښ شو[89].

ددی حدیث شریف څخه دا رامعلومیږی چې هغه حکومت چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په تګ لاره نه ځی نوهغه به غوڅوونکې او ظالم نظام وی چې د زورپه واسطه به حکومت کوی .

د حضرت معاذ بن جبل رضی‌الله عنه او د ابوعبیده بن جراح رضی‌الله عنه دواړو څخه رانقل شوی دی چې د نبوت اوخلافت دوره د

[89] - مسنداحمدمسندنعمان بن بشیر 4 ټوک273 - مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ او وایی چی روایان ثقه دی او هم روایت احمد –البزار- الطبرانی -کنزل العمال په 6 ټوک 121 مخ د 1979 عیسوی کال کی کړی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلاله د رحمت دوره وه او د پادشاهی دوره د شراب څښلو او فساد زمانه وی 90.

حضرت سفینه رضی‌الله تعالی عنه وائی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وفرمایل : زما په امت کې به د نبوت په څیرخلافت تر دیر شو کالونو پوری وی او د هغه وروسته به پادشاهی جوړه شی .

حضرت سفینه رضی‌الله عنه خپل شاگرد ته وویل د حضرت ابوبکر حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی‌الله عنهم د خلافت حساب وکړه، نوکله چې مونږ د هغوی د خلافت وخت وشمیره نو پوره دیرش کاله شول د حضرت سفینی رضی‌الله عنه شاگرد سعید بن جبل جمهان رحمه الله علیه فرمایی‌چې ماوویل چې بنو امیه هم خپل ځانونه خلیفه گان شمیری ، نو په دی خبره سفینی رضی الله عنه وفرمایلی: د زرقا زوی درواغ وایی، بل هم ملوک من شر الملوک [دا خو د بدترینو پادشاهانو له ډلی‌څخه دی]91.

په دی احادیثوکې خلافت اوملوکیت ته دوه متضاد نظامونه ویل شوی خلافت د شریعت پابند او د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم و سنتوتابع حکومت وی چې د الله جل جلاله رحمت دی، خو ملوکیت د یوه وگړی مطلق العنانه حکومت وی چې غوڅونکیاوخوړونکې او د ظلم اوزور پالیسی اختیار وی .

که چیری د اسلامی ریاست کار د دین کارنه وای نو هغه به نبی صلی‌الله علیه وسلم ته نه منسوب کیده، نو څرگنده شوه چې حکومت او سیاست چې په نبوی تگ لاره جوړوی د دین کار دی .

---

90 مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ

91 ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء فی الخلافه - سنن ابوداود کتاب السنه باب الخلفاء - مسند احمد رحمه الله علیه 5 ټوک 22 مخ د څلورو اسانیدحدیث د ابی عبدالرحمن سفینه رضی الله عنه مولی رسول الله صلی‌الله علیه وسلم - جامع الاصول 4 ټوک 44 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عادل حکمران فضیلت:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْلِ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَقَالَ : وَرَجُلٌ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَّانِ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي خُبَيْبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ : سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ و تَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

I نبیکریم صلیالله علیه وسلم فرمایلی دی چې : اوه ډوله خلکو ته الله جل جلاله خپل سیوری کې ځای ورکوی په هغه ورځ چې د الله جل جلاله له سیوری نه بل سیوری نه وی موجود عادل حکمران ،هغه ځوان چې د الله جل جلاله په عبادت کې لوی شوی وی ، هغه شخص چې د هغه زړه د جومات سره تړلی وی هغه دوه کسان چې د الله جل جلاله له پاره په خپلوکې مینه کوی د الله جل جلاله په مینه یو د بل سره یو ځای کیږی، او د هغه په مینه یو د بل څخه جدا کیږی ، هغه شخص چې د کومی غتی مرتبی لرونکې ښایسته ښځی له خواورته د ګناه کولو په لور بلنه ورکړی شوی وی او هغه په ځواب کې ویلی وی چې زه د الله جل جلاله څخه ویریږم ، هغه شخص چې په پټه صدقه ورکوی په داسیحال کې چې د هغه چپ لاس هم نه خبریږی چې د هغه ښی لاس څه شی ورکړی دی ، هغه شخص چې په یواځوالیکې الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله یاده وی او سترګوڅخه ئی اوښکې راڅی[92] .
د سنن سعید بن منصور د یوه روایت څخه ښکاریږی چې د الله جل جلاله د سیوری څخه مقصد د عرش سیوری دی لیکن قاضی عیاض رحمه الله علیه فرمایی چې مقصد تری د شرافت او اکرام خاصه مرتبه ده [د خاص رحمت سیوری تری مقصد دی] .
امام نووی رحمه الله علیه د قاضی عیاض رحمه الله علیه وینا رانقل کړی ده چې : د عادل امام څخه مقصد د حکومت هغه مسئولین او مشران دی چې هغه د مسلمانانو د ښیګڼو او بهبو د مسئولیت ورپه غاړه شوی وی، دلته ئی د ټولو د مخه د عادل حکمران یادوونه ددی له خاطره کړیده چې د هغه ګټی‌او تاوانونه د نورو شپږ ډولو خلکوڅخه ډیردی .
ابن حجر رحمه الله په فتح الباری د بخاری په شرحه کې لیکلی چې:
د عادل امام څخه مقصد د حکومت مشر دی او هغه سړی ته هم دا مرتبه په لاس ورتلای شی چې د مسلمانانو د کوم کار مسئولیت ورپه غاړه شوی وی او په عدل او انصاف سره کارکوی .
قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو ح وَأَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ

[92] - صحیح بخاری کتاب الصلوه لومړی ټوک 91مخ ، کتاب الزکوه لومړی ټوک 191 مخ ، کتاب الرفاق 2 ټوک 959مخ ، صحیح مسلم کتاب الزکوه باب فضل اخفاء الصدقه ، ترمذی ابواب الزهد 2ټوک 74 مخ سنن نسائی کتاب ادب القاضی 2 ټوک 1931 عیسوی کال دهلی مجتبائی چاپ ، موطا امام مالک کتاب الجامع باب فی المتحابین فی الله – الترغیب و الترهیب للمنذری 3 ټوک 260 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا قَالَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ

[رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی : چې انصاف کونکې به د نور په منبرونو د الله جل جلاله په ښی طرف کې ناست وی او د هغه دواړه لاسونه ښی دی، دا هغه خلک دی چې د حکومت په کارونوکې ئی هم انصاف کولاو د خپلوکورنیو ترمنځ ئی هم د انصاف څخه کار اخست، او هغه مسئولیت چې وسپارل شوی وه په هغه کې ئی هم انصاف کاوه 93] .

امام نووی رحمه الله علیه فرمائی چې په دی فضیلت کې خلیفه ، ښکته امراء او مسئولین او قاضیان ټول شامل دی .

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَأَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدَ هُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ جَائِرٌ

[د آخرت په ورځ الله جل جلاله ته تر ټولو ډیرګران ا و نزدی شخص عادل حکمران وی اوتر ټولو ډیر مبغوض اوډیر لری به ظالم حکمران وی 94.

عن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یوم من امام عادل افضل من عباده ستین سنه وحد یقام فی‌الارض بحقه ازکي فیها

---

[93] - صحیح مسلم کتاب الاماره باب فضیله الامیرالعادل- سنن نسائی 2 ټوک 302 مخ کتاب القضاء جامع الاصل 4 ټوک 53 مخ

[94] - ترمذی ابواب الاحکام لومړی ټوک 192 مخ 1380 هجری قمری کال د اکستان کراچی سعیدی خپرندو اداره چاپ - الترغیب 3 ټوک 67 مخ - مسنداحمد 3 ټوک 22 مخ د بیروت د دار صادر چاپ مسند ابوسعید او جامع الاصول 4 ټوک مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

من مطر اربعين صباحا

[د عادل حكمران يوه ورځ د شپيتوكالو نفلي عبادت څخه غوره ده او يوه شرعي سزا چې د حق او انصاف په رڼا كې ئې په ځمكه قائموي د څلويښت ورځو باران څخه ډير بركت راوړي] 95.

عن ابی هريره رضی‌الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله عليه وسلم ثلاثه لاترد دعوتهم الصائم حتى يفطر و الامام العادل ودعوه المظلوم

[د دری كسانو دعا نه رد كيږی د روژه لرونكې، د عادل حكمران او مظلوم] 96.

په دی احاديثوكې د عدل او انصاف فضيلت بيان شوی دی او عادل حكمران ته د الله جل جلاله د رحمت سيوری ، د نور په منبر باندی كښناستونكې او د لوړی مرتبی د خاوند كيدو زيری وركړل شوی دی داسی‌څرگنديږی چې د عدل حكومت د عبادت يوه نوعه ده .

اسلامی حکومت
د مسلمانانو د تحفظ ذريعه ده :

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

[رسول الله صلی‌الله عليه وسلم فرمايلی دی چې : ښه پوه شی چې تاسو هريو مسئول ياست او له تاسو څخه ستاسو د رعيت په هكله

---

[95] - ترغيب 3 ټوک 67 مخ په بحواله د طبرانی‌په الكبير او الاوسط كی .

[96] - ترغيب 3 ټوک 66 مخ په حواله ترمذی ،احمد ، ابن ماجه ، ابن خريمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنه کيږي هغه حکمران چې په خلکو حکومت کوی هغه مسئول دی او د هغه څخه هم د هغه د رعيت په هکله پوښتنه کيږی سړی د خپلی کورنۍ ساتونکې دی او د خپل رعيت په باره کښه ورځنيی پوښتنه کيږی ښځه د خپل ميړه کورنی او اولاد په هکله مسئوله ده او د هغی څخه به د هغی په هکله پوښتنه کيږی غلام يا نوکرد خپل بادار د مال ساتونکې او مسئول دی او د هغه څخه به د هغی مال او شتمنی په هکله پوښتنه کيږی، يو ځل بيا واوری چې تاسو هر يو راعی مسئول ياست او تاسی څخه به ستاسی درعيت په هکله پوښتنه کيږی] [97].

راعی درعی څخه اخستل شوی چې معنائی ساتنه ، حفاظت او مسئوليت دی - شپون ته په دی خاطرراعی وائی چې هغه د څارويو نساتنه کوی او د ځيرونکو چارپايانوڅخه ئی ساتی نو په همدی ډول حکمران هم د خپل رعيت د حقوقو د ساتنیاو د باندنيواوکورينو دښمنانو څخه ئی د ساتلو مسئوليت په غاړه لری د همدی امله لغت پوهانو د دراعی معنا حاکم هم کړيده ، د حکمران پرته د رعيت مثال دا رنګه دی لکه څنګه چې د شپون پرته ځرونکې چارپايان هری خوا ته منډی رامنډی وهی نوښکاره خبره ده چې په داسی حالت کې به ځيرونکې او قوی چارپايان دغه کمزوری او ضعيفه څاروی ماتوی او خوری ئی او يا به په ځرځای خپله قبضه کوی او هغوی ته د ننوتلو اجازه هم نه ورکوی ، د دی نبوی مشابهت څخه دا راڅرګنديږی چې د مسلمانانواو عوامود حقوقو ساتنه او تحفظ د اسلامی رياست د جوړيدو پرته ممکن نه دی .

---

[97] - صحيح بخاریکتاب الاحکام باب اطيعوالله ... 2 ټوک 57 مخ 0 صحيح مسلم کتاب الاماره باب کلکم راع – سنن ابوداود کتاب الخراج والاماره باب مايلزم الامام ... – جامع ترمذیکتاب الجهادباب فیالامام ... جامع الاصول 4 ټوک 50 مخ] پورتينی حديث امام په خپل کتاب صحيخ بخاری کی په لس مقاماتو کی د بيولوبيولو راويانو څخه نقل کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوسليمان خطابی رحمه الله علیه په معالم السنن شرح ابوداود کې لیکې دی چې :

فرعایه الامام الاعظم حیاطه الشریعه باقامه الحدود و العدل فی الحکم ورعایه الرجل اهله سیاسه لامرهم وایصالهم حقوقهم ورعایه المراه تدبیرامر البیت و الاولاد و الخدم والنصیحه للزوج فی کل ذالک – ورعایه الخادم حفظه ماتحت یدیه والقیام بمایجب علیه من خدمته [د امام اعظم [د حکومت د مشر د مسئولیت څخه مقصد دا دی چې] هغه به د شریعت حفاظت اوساتنه کوی، حدود به قایموی او دخلکو ترمنځ به په عدل او انصاف سره حکم کوی، د سړی د راعیکیدو څخه مراد دا دی چې هغه به د خپلی کورنی انتظام کوی هغه به اصلاح کوی او د هغوی حقوق به ادا کوی د ښځی د راعیه کیدو څخه مقصد دا دی چې هغه به دکور د کارونواو د اولاد او خدمتگارانو د کارونو انتظام او تدبیر کوی او په دی ټولوکارونو کې به د خپل میړه خیرغوښتونکې وی او د خادم او نوکر د راعیکیدوڅخه مقصددادی چې هغه به د هغه څه حفاظت اوساتنه کوی چې د هغه په لاس کې ورکړل شوی وی اوهغه خدمت به کوی چې ده ته ورسپارل شوی وی .

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُسْلِمٍ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ حَدَّثَنِي وَرْقَاءُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَلَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ وَإِنْ يَأْمُرْ بِغَيْرِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ

[حکمران یو ډال دی چې د هغه په مشری کې نښتیکیږی او هم د هغه په واسطه خلکو ته تحفظ په لاس ورځی که چیری هغه په تقوی حکم وکړ او د انصاف څخه ئیکار واخست نو هغه ته به د دی اجر ورکړل شی خوکه چیری هغه د عدل او تقوی په خلاف حکم ورکړ نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

د هغه عذاب به په همدی وی98].

الجنه بالضم مااستترت به من سلاح [جنه هغه ډال او اسلحی ته ویل کیږی چې د اسلحی څخه پری ځان ساتل کیږی] 99.

ددی تشبیه څخه مقصد دا دی چې لکه څنګه چې دډال اوسپر په واسطه د یو تیری کونکې د وهلو څخه جسم ساتل کیږی نو په همدی توګه د حکمران او د هغه د مشری په اساس د باندینیو دښمنانو مقابله کیږی او د کورنی دښمنانو او مفسدینو د فساد څخه د خلکو مالونه ، ځانونه او آبرو ساتله کیږی .

اسلامی حکومت

د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی :

عن عمر رضیالله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وســـلم، السلطان ظل الله فی الارض یاوی الیه کل مظلوم من عباده فان عدل کان له الاجروکان علی الرعیه الشکر

[اسلامی حکومت یا عادل حکمران په ځمکه باندی د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی هغه چاته چې د الله د بندګانو څخه د هر مظلوم د فریاد اوریدو له پاره رجوع کیږی که چیری هغه انصاف وکړی نو هغه ته به ئی اجر په لاس ورشی او په رعیت باندی د هغو د انصاف شکرکول واجبیږی 100.

السلطان ظل الله فیالارض فمن اکرمه اکرمه الله ومن اهانه اهانه الله

[مسلمان عادل حکمران پرځمکه د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی نو هرچا چې د داسی عادل حکمران احترام اوعزت وکړ نوالله جل

98 - صحیح بخاری الجهاد لومړی ټوک 415 صحیح مسلم کتاب الاماره باب الامام جنه جامع الاصول 4 ټوک 64 مخ

99 مختار الصحاح 114 مخ

100 - الترغیب للمنذری3 ټوک 68 مخ په حواله د ابن ماجه ، بزار او بیهقی

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلاله به د هغه عزت وکړی اوکه چا د هغه سپکه وکړه نوالله جل جلاله به هغه سپک اوخوارکړی 101.

عن ابی بکره رضیالله عنه قال قال رسول الله صلیالله علیه وسلم : من اکرم سلطان الله تبارك وتعالی فی الدنیا اکرمه الله یوم القیمه و من اهان سلطان الله تبارك وتعالی فی الدنیا اهانه الله یوم القیامه

[هرهغه چا چې په دنیا ئی د الله جل جلاله د دین د قائمونکې حکومت احترام نو الله جل جلاله وکړ به د قیامت په ورځ په هغه خپل فضل اوکرم وکړی خوکه چا دی ډول حکومت ته په سپکه وکتل نو الله جل جلاله به د قیامت په ورځ هغه خواراو سپک کړی102 .

د الله جل جلاله حقیقی رحمت خو د هغی دین دی لیکن کوم حکومت چې د دین د اقامی او د عدل دراوستو په خاطر کارکوی ، نو هغه هم د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی مگرهغه خلک چې حکومت ضروری نه بولی، نو هغه په اصل کې د الله جل جلاله د رحمت څخه د خلکو د بی برخی کولوکوښښ کوی .

د اسلامی حکومت

پرته ژوند ګول ناپوهی ده :

حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ الْجَعْدِ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْوِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ

---

[101] - منتخب کنزالعمال په حاشیه د مسند احمد 2 ټوک 131 مخ په حواله د طبرانی په الکبیرکی او البیهقی په شعب الایمان کې

[102] - جامع ترمذی باب الفتن 2 ټوک 55 مخ - مسند احمد 5 ټوک 42 مخ - مجمع الزوائد 5 ټوک 215 - جامع الاصول 4 ټوک د حدیث پر له پسی حدیث7373

(c) ketabton.com: The Digital Library

فَمِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ

[کـه څـوک د خپـل امیرڅخـه کـوم نـابېره شـیءوګوری [پـه خپـل وګړیزژوندکې] نو هغه ته په کار دی چې صبر وکړی دا په دی خاطرچې هغه چا چې د حکمران د اطاعت او پیروی څخه د یوه لویشت په اندازه هم سرغړونه وکړه او په همدی حالت کې هغه مړ شو نو دی د جاهلیت په مرګ مړ شوی دی]103.

عن ابن عمر رضیالله عنهم قال رسول الله صلیالله علیه وسلم من مات ولیس فی عنیقه بیعه مات میته جاهلیه

[که چا ته په داسیحالت کې مرګ راشی چې د هغه په غاړه کې دخلیفه ، امام او یا مسلمان عادل حکمران سره بیعت او یا د اطاعت کولو د وعدی حلقه نه وی نو د هغه مړینه د جاهلیت مړینه ده104] .

عن حذیفه بن الیمان رضیالله عنه [فیحدیث طویل] تلزم جماعه المسلمین وامامهم

[حذیفه رضیالله عنه ته رسول الله صلیالله علیه وسلم فرمایلی وه چې: د مسلمانانوله ډلی سره اوسه او د هغوی د امام اطاعت او پیروی کوه105] .

د اسلام ترمخه د عربو قبائل د یوه حکمران د اطاعت څخه خبرنه وه د هغوی د ژوندانه نظام د قبائلی سردارانو په لاس کې وه چې په

[103] - صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045مخ –صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین – مسنداحمد لومړی ټوک 175مخ - جامع الاصول 4 ټوک 79 مخ

[104] - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین – جامع الاصول 4 ټوک 78 مخ

صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045مخ –صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعت المسلمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو منځو کې به ئې نښتې کولې، نوکله چې څوک داسې ژوند اختیارکړي نو د هغوی مړینه به د جاهلیت مړینه وي د حکومت نه پرته ژوند تیرول غیراسلامی ژوند او جاهلیت دی .

حافظ نورالدین الهثیمی رحمه الله علیه د پورتنی مضمون احادیث د لاندینوصحابو رضی‌الله عنهم څخه هم رانقل کړی دی : ابوذرغفاری ، ابومالک اشعری ، معاویه ، معاذبن جبل ، ابوالدرداء ، عبدالله بن عمر ، سعدبن جناده ، فضاله بن عبید ، حذیفه بن یمان ، عامربن ربیعه ، جبله او عبدالله بن عباس رضی‌الله عنهم.

که څه هم په پورتنو روایاتوکې دځینی سندونه ضعیف دی خومضمون ئی لکه د صحیح بخاری اوصحیح مسلم په شان دی چې پورته ذکرشو[106].

د درې کسیزه ډلې له پاره

هم د امیرټاکل لازم دی :

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرِ بْنِ بَرِّيٍّ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَعِيلَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ

[که درې تنه د سفر له پاره روان شی نو د خپلی ډلی څخه یو تن امیر وټاکې] [107].

عن عبدالله بن عمر رضی‌الله عنه قال قال النبی صلی‌الله علیه وسلم لایحل لثلاثه یکونون بفلاه من الارض الا امروا علیهم احدهم [108]

[که چیری درې تنه هم په یوځای صحرا کې اوسیږی نو هغوی ته دا روا نه دی مگر دا چې یو د خپلودری کسو څخه د خپل ځان امیر وټاکې].

---

[106] - مجمع الزوائد 5 ټوک 216مخ 1967 عیسوی کال بیروت چاپ

[107] - سنن ابوداود د کتاب الجهاد 3 ټوک 81 مخ

[108] - نیل الاوطار 9 ټوک 157 مخ کتاب الاقضیه والاحکام په حواله د امام احمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضی شوکانی رحمه الله علیه د دی مضمون حدیث د عمر بن الخطاب رضی‌الله تعالی عنه او ابن مسعود رضی‌الله عنه څخه را نقل کړی دی او د نبوی صلی‌الله علیه وسلم ددی ارشاد ښیگنی یی داسی بیان کړی دی چې که چیری د هغوی امیر موجود نه وی نو بیا به هر یو په خپل نظر کلکوالی کوی چې ددی کار نه اختلاف اوتفرقه را پیداکیږی .

د عادل حکمران خیرغوښتنه د دین یو فرض دی :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنْ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنْ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

[دین د پنداو نصیحت نوم دی مونږ پوښتنه وکړه د چا له پاره ویی فرمایل د الله جل جلاله له پاره د هغه د کتاب له پاره د هغه د رسول له پاره د مسلمانانو د حکمرانانو له پاره او ټولو مسلمانانو ته] [109].

د نصیحت په بنیادی معنا او مفهوم کې د صفائی [پاکې] اواړیکو معنا شامله ده نو په دی اساس ددی معنا ده د زړه پاکوالی‌اونیک اړیکې دی .

امام نووی رحمه الله علیه وایی چې : دا ډیر لوی حدیث دی [و علیه مدار الاسلام] .

---

[109] - صحیح بخاری کتاب الایمان باب الدین النصیحه – صحیح مسلم کتاب الایمان باب الدین والنصیحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

امام ابوسليمان خطابی رحمه الله علیه وسلم ویلی چې نصیحت یوهراړخیزه کلمه ده اوپه عربی لغاتوکې داسی بله جامع کلمه نه شته چې د دی مفهوم ادا کړی .

النصیحه لله- د الله جل جلاله له پاره زړه پاکوالی او د هغه سره نیکې اړیکې دا دی چې د هغه په یووالی ایمان راوړی هغه په ټولوکامله صفاتو متصف او دټولو عیوبو اونقصانانو څخه پاک وګڼل شی ، د هغه تابعداری وشی، د هغه ددوستانوسره مینه وشی،او د دښمنانو سره ئی‌دښمنی وشی، د هغه د دین د منکرینو په خلاف جهاد وشی د هغه د نعمتونو شکراداء شی‌او د هغه د دین په لورخلکو ته بلنه ورکړل شی .

النصیحه لکتابه – د الله د کتاب فرقان حمید سره ښې اړیکې دا دی چې په هغه د الله جل جلاله د کلام په حیث ایمان راوړی او د هغه په احکامو باندی د زړه له اخلاصه عمل وکړی ، د تحریفاتو او د کفارو د عبثواعتراضاتو څخه یې دفاع وکړی شی، د هغه په مضامینو، پندونو ، نصیحتونو باندی غور، فکراو تدبر وشی د هغه د علومو خپرونه وشی او د هغه په لور خلکو ته بلنه ورکړل شی .

النصیحه لرسوله : دالله جل جلاله پیغمبرسره نیک اړیکې دا دی چې د هغه په رسالت ایمان راوړل شی، د هغه د سنتو پیروی وشی، د هغه د سنتو د خپرولوکوشش وشی، د هغه ددوستانو سره مینه وشی او د دښمنانو سره ئی دښمنی دهغه تعظیم وکړل شی، د هغه حسنه اخلاق دخپل ځان له پاره دعمل نمونه وګرځول شی دهغه د ال اود هغه د اصحابو رضی‌الله عنهم سره مینه وشی او د بدعاتوڅخه لریوالی وشی.

النصیحه لائمه المسلمین : د مسلمانانو د حکمرانانو خیرغوښتنه او د هغوی سره نیکې اړیکې دا دی چې په حقه خبرکې د هغوی سره کومک وشی،په ښه والی او نیکې کې ئی‌اطاعت وشی ، د غفلت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلطۍپه وخت کېخبردارکړل شی د مسلمانانو د حقوقو د ساتلو په خاطر آماده کړل شی په امامت کې یې لمونځ وکړل شی د هغوی ترمشری لاندی جهاد وشی او هغوی ته زکوه او صدقات ورکړل شی ترځو ئی په مستحقینوکې وویشی .

النصیحه لعامه المسلمین : د عامومسلمانانوخیرغوښتنه او د هغوی سره د نیکې اړیکې دا دی په هغوی ته د دنیا اوآخرت د دواړو د خلاصون اوکامیابی لاره وروښودل شی هغوی ته ضررونه رسول شی، د هغوی اړتیاوی پوره کړل شی د مشرانو احترام وشی په کشرانو رحم وکړل شياو د بغض ، حسد ،کینیاو غولونو څخه لری والی وشی [110].

لکه څنګه چې په سوره النساء کې د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلیالله علیه وسلم د حکم د منلو څخه وروسته د امام د اطاعت حکم ورکړل شوی، نوهمدا ډول په دی حدیث شریف کې د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلیالله علیه وسلم د نصیحت څخه وروسته د مسلمانانو د حکامو د خیر غوښتنی او د هغوی سره د نیکو اړیکو کلکولو ته دین ویل شوی دی ددی نه دا راښکاره کیږی چې د الله جل جلاله ، رسول صلی الله علیه وسلم اودهغه دکتاب سره نیک اړیکې [حسن تعلق] د امامت د نظام پرته نه شی قائمیدلای او همدا راز دا تری هم ثابته شوه چې د امامت د نظام قایمول د دین یوه مهمه برخه ده .

د امیرد احترام حکم :

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِزَامِيُّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ يَعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ يُطِعْ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ

---

[110] - نووی شرح مسلم په حاشیه قسطلانیلومړی ټوک 456 تر458 اومثله دده په فتح الباری لومړی ټوک 146مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي و حَدَّثَنِيهِ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَلَمْ يَذْكُرْ وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي

[چاچې زما اطاعت وکړ نو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړ او چا چې زما نافرمانی وکړه نوهغه دالله جل جلاله نافرمانی وکړه او چا چې زما د امير يا د مسلمانانو د امير اطا عت وکړ نوهغه په حقيقت کې زمااطاعت وکړاوچاچې زما د امير يا د مسلمانانو د امير نافرمانی وکړه نو هغه زما نافرمانی وکړه[111]] .

ابن حجرعسقلانی رحمه الله عليه وائی چې : هغه امير چې په حق سره حکم کوی او د عدل اوانصاف له مخی پريکړی کوی نو هغه د رسول صلیالله عليه وسلم امير او نائب دی دا په دی خاطرچې هغه د رسول صلیالله عليه وسلم به حکم اود شريعت مطابق امير جوړ شوی دی [112].

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبِ بْنِ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقُلْنَا حَدِّثْنَا أَصْلَحَكَ اللَّهُ بِحَدِيثٍ يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْنَاهُ فَكَانَ فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ قَالَ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنْ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ

[عباده بن صامت رضیالله عنه فرمايی چې مونږنبیکريم

---

111 - صحيح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 57 مخ صحيح مسلم کتاب الاماره باب اطاعه الامام

112 - فتح الباری 61 ټوک 228 مخ د 1959 عيسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلی‌الله علیه وسلم راوغښتواودا وعده ئی راڅخه واخسته چې مونږبه د خپلو آمرانوخبره اورو د هغواطاعت او تابعداری به کووکه زمونږ طبعیت ئی غواړی او یا ئی نه غواړی، د سختی او نرمی په دواړو حالتونوکې [په دی شرط چې د هغه حکم د شریعت مطابق وی] او زمونږڅخه ئی دا وعده هم واخسته چې مونږ به د حکومت د مسئولینوسره نه نښلو، مګرداچې دهغوی څخه ښکاره کفروګورو او د هغی د کفر په هکله د تاسی سره د الله خوا نه کوم قطعی دلیل موجود وی][113].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ

[د خپلو آمرانو خبری واوری د هغوی اطاعت وکړی که څخه هم په تاسی داسی یوحبشی غلام امیرمقررشوی وی چې د هغه سر د ممیزد دانی په اندازه وی[114]] .

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ

[دامیرانو خبره اوریدل اود هغوی د اطاعت کول په مسلمانانو فرض دی، ترڅو پوری چې هغوی ته ئی په ګناه حکم نه وی کړی کله چې په ګناه حکم وکړی نو بیا ئی نه اوریدل روا دی او نه اطاعت کول

[113] - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب البیعه علی السمع والطاعه

[114] - صحیح بخاری کتاب الصلواه اوکتاب الاحکام - جامع الاصول 4 ټوک 61 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

[115].

و حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ جَدَّتِهِ أُمِّ الْحُصَيْنِ قَالَ سَمِعْتُهَا تَقُولُ حَجَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا كَثِيرًا ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ حَسِبْتُهَا قَالَتْ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

[رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په منی کې فرمایلی دی که پرتاسی پوزه غوڅی تور حبشی غلام امیرمقرر شی او هغه ستاسی مشری د الله جل جلاله دکتاب مطابق کوی نو د هغی خبره واوروی اواطاعت ئی وکړی] [116].

عن ابی‌امامه رضی‌الله تعالی عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فی خطبه حجه الوداع اتقو الله ربکم وصلوا خمسکم و صوموا شهرکم و ادوا زکوه اموالکم و اطیعوا اذا امرکم تدخلو جنه ربکم

[رسول الله صلی الله علیه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په آخری خطبه کې وفرمایل: د الله جل جلاله څخه ویریږی ، پنځه وخته لونځونه کوی ، د رمضان په وخت کې روژه ونیسی د خپلو مالونو زکوتونه ورکړی او د خپل امیراطاعت او پیروی وکړی نو تاسی به په جنت کې

---

[115] - بخاری2ټوک 1057مخ کتاب الاحکام - مسلم الاماره باب اذاامربمعصیه ...- جامع ترمذی کتاب الجهاد باب مالاطاعه مخلوق فی‌معصیه الخالق – سنن ابوداود کتاب الجهادباب فی‌الطاعه – سنن نسائی کتاب فی‌البیعه باب جزاء من امربمعصه - جامع الاصول 4 ټوک 65 مخ

[116] - صحیح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه بکتاب الله – جامع ترمذی کتاب الجهادباب ماجآفی‌طاعه الامام

(c) ketabton.com: The Digital Library

داخل کړی شی117] .

د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کیږی :

عن ابن عباس رضی‌الله عنه قال قال النبی صلی‌الله علیه وسلم صنفان من امتی اذا صلحا صلحت الامه واذا فسدت فسدت الامه الســـلطان والعلماء وفی روایه الامراء و الفقها

[زما د امت د دوه ډولوخلکو حالت چې ترڅه وخته پوری ښه وی نو د امت حالت به هم ښه او بهتر وی اوکله چې د هغوی حالت خراب شی نو په امت کې هم خرابی او بدی منځ ته راځی، ددی دوه ډولوڅخه مقصد حکمرانان اوعلماء دی 118.

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ بَيَانٍ أَبِي بِشْرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ فَرَآهَا لَا تَكَلَّمُ فَقَالَ مَا لَهَا لَا تَكَلَّمُ قَالُوا حَجَّتْ مُصْمِتَةً قَالَ لَهَا تَكَلَّمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَحِلُّ هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ فَقَالَتْ مَنْ أَنْتَ قَالَ امْــرُؤٌ مِــنْ الْمُهَاجِرِينَ قَالَتْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَتْ مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ قَالَ إِنَّكِ لَسَئُولٌ أَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَتْ مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ أَئِمَّتُكُمْ قَالَتْ وَمَا الْأَئِمَّةُ قَالَ أَمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُءُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهُمْ أُولَئِكِ عَلَى النَّاسِ

[یوی ښځی د ابوبکر رضی‌الله عنه څخه پوښتنه وکړه د جاهلیت څخه وروسته چې الله جل جلاله زمونږ د حالت ښه والی او اصلاح

---

[117] - جامع ترمذی کتاب الصلوه فی‌آخر ابواب الصلوه تخریج د احمد رحمه الله علیه ، ابن حبان او الحاکم

[118] - جامع بیان العلم د ابن عبدالبر لومړی 184 مخ د مصرچاپ - منتخب کنزالعمال پرحاشیه دمسنداحمد2 ټوک 147په حواله حلیه الاولیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دی نو په دی ښه حالت کې به مونږ ترڅه وخته پوری اوسو؟ ابوبکررضی‌الله عنه ورته وويل: ترهغه پوری چې ستاسوحکمران په صحيح لاره روان وی نوترهمغه وخته پوری به تاسوبه ښه حالت کې پاته شی] [119].

قال عمر بن الخطاب والله مايزع الله بالسلطان اعظم ممايزع بالقرآن

[عمرفاروق رضی‌الله عنه فرمايلی دی په الله جل جلاله قسم چې الله جل وعلی شانه د حکومت په واسطه چې دکومو بديو مخنيوی کوی هغه د هغه نه ډير زيات دی چې د قرآن په واسطه ئی‌کوی] 120.

ددی علت دادی چې د قرآن د زده کړی او د هغی د پنداو دلائلو څخه ځينی‌خلک ګټه اخلی اوخپل ځانونه دګناه څخه ساتی- خو ځنی سخت زړی خلک د هغی څخه څه ګټه نه شی اخستی خو څرنګه چې حکومت ورته سزاورکوی او د هغه سره مادی قوت هم دی نو د دی له امله د سزاګانوله ويری ځينی خلک د جرمونوکولو څخه ځان ژغوری .

د همدی مضون په ډول اوپه همدی کليمو د حضرت عثمان رضی‌الله عنه يوه وينا هم په کتابونوکې را نقل کړی شوی ده121.

ابومسلم خولانی رحمه الله عليه چې يولوی عالم او متقی تابعي وه فرمايی چې : مثل الامام کمثل عين عظيمه صافيه طيبه- الماء يجری منها الی‌نهرعظيم فيخوض الناس فيکدرونه ويعود عليه صفوالعين فاذاکان الکدرمن قبل العين فسد النهر و لا يصلح الناس الا بالامام ولا يصلح الامام الا با الناس [حکمران د هغی لوی، پاکې اوخوږی

---

119 - صحيخ بخاری کتاب فضايل اصحاب النبی صلی الله عليه وسلم باب ايام الجاهيليه – جامع اصول **81** ټوک **4** مخ

120 - منتخب کنز العمال په حاشيه د مسند 2 ټوک 134 مخ په حواله د تاريخ بغداد د خطيب بغدادی

121 - جامع الاصول 4 ټوک 87 مخ 1970 چاپ - البدايه و النهايه ابن کثير3 ټوک 10مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چینی په مثال دی چې د دی چینی اوبه په یوه غټ کانال کې بهیږی ، خلک د کانال په اوبوکې غوټې ووهی او هغه خرابوی او خړه وی خو بیا له چینی څخه پاکې او صافی اوبه راشی، خوکه په خپله دچینی اوبه خرابی او خړی شی نو د کانال اوبه به په خپله خرابی خړی پړی وګرځی- د خلکو اصلاح د حکمران پرته نه شی کیدلای- او د حکمران اصلاح د خلکو پرته نه شی‌کیدلای[122].

احمد بن عبدالله رحمه الله علیه فرمائی چې :

اسئل الله صلاحاً للولاه الرو،ساء
فصلاح الدین والد نیا صلاح الامراء

[زه د الله جل جلاله څخه سوال کوم چې هغه حکمرانان او مشران نیک وګرځوی ځکه چې د دین او دنیا اصلاح د حکمرانانو په اصلاح کې پټه ده] [123].

د پورته نه ویشت روایتونو او همداسی ددی بحث په هکله د سلګونو نورو روایتونو څخه دا خبره راپه ډاګه کیږی چې د اسلامی عادل حکومت قیام یوه دینی وجیبه ده او دینی سیاست د اسلام او دین یو باب او مهمه څانګه ده .

د اسلامی‌حکومت
په هکله د اسلام پوهانو وینا وی :

دقرآنکریم د پنځه آیتونواودیرشو روایتونوڅخه داخبره ثابتیږی چې د اسلامی‌حکومت جوړول واجب دی ځکه چې که دمسلمانانوکوم سیاسی‌مشرموجودنه وی نو د هغی ټاکل په هغوی باندی شرعاً فرض دی اوکه نه نو دوی به د الله جل جلاله په وړاندی نیول کیږی مسلمان پوهانو د همدی آیتونواو روایتونو په نظرکې نیولو سره [دامام

122 - المنصف لعبدالرزاق 11 ټوک 327 مخ باب الامام راع 1392 هجری قمری کال بیروت چاپ

123 جامع البیان العلم د ابن عبدالبر لومړی ټوک 184مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصبول] يعنى د اسلامى حكومت جوړول او د خليفه ټاكل واجب كړى دى دلته د مثال په ډول د يوڅو پوهانو نظرئى را اخلو:

امام ابوالحسن الماوردى الشافعى رحمه الله عليه چې په 450 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى اوقاضى ابويعلى الحنبلى رحمه الله عليه چې په 458هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى ليكلى دى چې : وعقدالامامه لمن يقوم بها فى الامه واجب بالاجماع [د رياست د مشرى له پاره دداسى يوه شخص ټاكل چې دا فرض ادا كړى شى د اجماع په اساس واجب دى]124.

امام عبدالقاهربغدادى رحمه الله عليه چې په 429 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى وايى چې : جمهوراصحابنا من المتكلمين و الفقهاء مع الشيعه والخوارج واكثر المعتزله بوجوب الامامه وانها فرض وواجب [زمونږ د استادانو څخه د عقائدو او فقهى مشهورو پوهانو همدا ډول شيعه ګانو، خوارجواواكثره معتزلو ډيرو همدا ويلى دى چې د اسلامى حكومت جوړول او امام نصبول فرض او واجب دى]125 .

علامه ابن حزم ظاهرى رحمه الله عليه چې په 456 هجرى قمرى كال كې مړ شوى دى وايى چې : و لا يجوز التردد بعد موت الامام فى اختيار الامام اكثر من ثلاث [د يو حكمران د وفات څخه وروسته د بل حكمران د ټكلو له پاره د درى ورځو څخه ډير وخت تيرول روا نه دى] 126.

ابن حزم رحمه الله عليه په خپل بل كتاب كې دخليفه د ټاكلو د وجوب په هكله د اهل سنتو، مرجئو، خوارجو اوشيعو اجماع رانقل

---

124 - الاحكام السلطانيه ماوردى 1973 د مصر قاهره چاپ - الاحكام السلطانيه ابى يعلى رحمه الله عليه 1966د مصر قاهره چاپ

125 - اصول الدين 271 مخ جامع اشرفيه لاهورپاكستان چاپ

126 - المحلى د ابن حزم ليكنه لومړى ټوك 45 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

••••••••••••••••••••••

کړیده 127.

علامه ابوالشکورالسالمی رحمه الله علیه وایی چې : ان الخلافه ثابته والاماره قائمه مشروعه واجبه علی الناس ان یروا علی انفسهم اماما بدلیل الکتاب والسنه والاجماع [خلافت اوامارت د شریعت په اساس ثابت دی او په خلکو واجب دی چې په ځان یوسړی د حکمران په حیث وګوری د دی دلیل قرآن ، سنت او د امت اجماع ده]128 .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه چې په 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایی چې : ان ولایه امرالناس من اعظم واجبات الدین بل لاقیام للدین الابها [اسلامی حکومت ددین لویه فریضه اوجوړښت ئی واجب دی بلکه د هغه پرته دین نه شی قائمیدلای]129.

علامه علاو الدین الحصکفی حنفی رحمه الله علیه چې په 1088 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چې : ونصبه اهم الواجبات فلذا قدموه علی دفن صاحب المعجزات [د عادل حکمران ټاکل د دین اهمه فریضه ده همدا علت دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم د امیر ټاکل د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د تدفین څخه د مخه سرته ورسول او ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه سره ئی بیعت وکړ]130 .

علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چې : و نصب الامام واجب سمعا [د ریاست

---

127 - الفصل بین الملل والنحل ابن حزم 4 ټوک 87 مخ

128- التمهید فی بیان التوحید 172 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان

129 - السیاسته الشرعته 161 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ

130 - درمختارسره د شامی حاشیه لومړی ټوک 511 مخ د امامت بحث - والمعتمد فی المعتقد 174 مخ د قاضی فضل الله تورپشتی‌حنفی رحمه الله علیه 1288هجری قمری کال د هندوستان د مدراس چاپ - مقدمه ابن خلدون 166مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشر ټاکل شرعاً واجب دی] 131.

امام ربانی مجددالف ثانی شیخ احمد سرهندی رحمه الله علیه لیکي چې : بادشاه نسبت به عالم در رنگ دل است ببدن اگر دل صالح است، بدن صالح است و اگر دل فاسد است بدن فاسد است ، صلاح پادشاه صلاح عالم است و فساد او فساد عالم132.

په نړۍ کې د پادشاه مقام هغسی دی لکه څنګه چې په بدن کې د زړه مقام دی‌که چیری د زړه حالت صحیح وی نو جسم به هم روغ او صحیح وی اوکه چیری دزړه حالت خراب وی نو د جسم حالت هم خرابیږی ، صالح حکمران د ټولی نړۍ صلاح ده او بد حکمران د ټول نړی خرابیدل دی .

شاه ولی‌الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکلی چې : واجب بالکفایه است بر مسلمین الی یوم القیمه نصب خلیفه مستجمع شرائط [د قیامت تر ورځی پوری په مسلمانو دا کفائی فرض دی چې داسی یو خلیفه وټاکي چې په هغه کې د خلافت شرائط موجود وی133].

دا لس حوالی چې د عشره کامله حیثیت لری د مثال په ډول وړاندی‌کیږی اوکه نه د فقهی، احادیثواو تفاسیرو داسی کوم یوکتاب به نه وی چې په هغی کې د امام د ټاکلود وجوب او ضرورت اهمیت نه وی بیان شوی .

131 - المسایره 156 مخ د مصر د محمود یه چاپ – البدائع 7 ټوک 2 مخ د کاشانی حنفی لیکنه 1974 عیسوی کال چاپ

132- مکتوبات لومړی دفتر دوهمه برخه **47** مکتوب د هندوستان چاپ

133 ازاله الخفاء عن خلافه الخلفاء **3** مخ د پاکستان لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

دوم فصل

د پيغمبرانو عليهم السلام او صالحينو حکومتونه :

د قرآنکريم لـه مخی د انبيـاء عليـهم السـلام فرضـی منصب د دين اقامــه کــول ښــوول شــوی دی يعنــی د اســلام ددیــن نافــذول، ديــن يواځیمابعدالطيعيات او يـا د حس نـه د لـوړو کـارونو نـوم نـه دی، بلکه د ژوندانه د پوره نظام نوم دين دی چې هغـه پـه څـو څانگو ويشـل شــوی : عقائــد او ايمانيــات – عبــادات – معــاملات – اخلاقيــات - عقوبات- سياسيات

ددیـن ددی جـامع فکرڅخـه د نبـوت او رسـالت جـامع فکرمنځتـه راځی د الله جل جلاله رالیږل پیغمبرمحمدصلی الله علیه وسلم د دنیا د پريښولو، د دنيا څخه د تيښتیاو رهبانيت درس نه ورکوی، بلکه د دنيـا د تعميـراو د خلکو د اصلاح هـر اړخيـز پيغـام ئـی لـه ځانـه سـره راوړی نبی صلیالله عليه وسلم يواځی د ما بعـد الطبيعی امـورو معلم نه دی بلکه د ژوندانه د مکمل نظام ښوونکې هم دی چې په هغه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
سياست اوحکمرانی اصول هم شامل دی .

د هندوستان نامتو محدث ، شاه ولی‌الله رحمه الله علیه د نبی صلی‌الله علیه وسلم د خصوصیاتو څیړنه په دی توګه کړی ده د بشری ژوندانه د تعمیر له پاره چې دکوموکومو صلاحیتونو اړتیا پیداکیږی نو هغه ټول د نبی صلی‌الله علیه وسلم په ذات کې نسبت نورو انسانانو ته فطرتا زیات موجود دی .

ا] نبی یوحکمران هم وی چې د [مدنی‌انسان] په نوم یادیږی یعنی په ټولنیزو اوتمدنی اموروکې پوه او ماهرانسان .

ب] نبی یوه حکیم هم وه چې د علم اخلاق ، تدبیر منزل او سیاست مدن په اصولوپوه اوماهر وه .

ج] نبی یوکامل مرشد هم وی چې د عبادتونو او ذکرونو د هغه ټولوطریقوڅخه په ښه توګه باخبر وه چې د نفس د پاکوالی له پاره ورته اړتیاوی .

په نبی‌کې دا ټول کمالونه په خپله موجود وی د کوم تربیت ځای اوخانقاء تر احسان لاندی نه وی[134] .

د شاه ولی‌الله رحمه الله علیه د پورتنی څیړنی لنډیز دا دی چې نبوت دری بنستیز ارکان لری : حکومت او سیاست - علم اوحکمت – رشداوهدایت

په هر نبی‌کې دا دری واړه ارکان په پوره توګه موجود وی، هغه د حکمرانی او سیاست قابلیت هم لری،که څه هم هغه ته عملاً د منظمی حکمرانی وخت په لاس ورنشی،خو هغه په خپله فقیری کې هم د امیری په صفتونومتصف وی، د هغه په هکله دا فکرهم کیدای نه شی چې د مملکت د تدبیراو د خلکو د سیاست اصول اومقررات دی د هغه په زده کړوکې شامل نه وی .

[134] قره العینین فی تفضیل الشخین لنډ 41 مخ 1976 عیسوی کال مکتبه سلیفه لاهور پاکستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی فصل کې د انبياء و او صالحينو د هغه حکومتونو يادونه کوو چې هغه قرآنکريم کې ذکر شوی د تاريخ په کتابونو کې هم د داسی حکومتونو حالات ترمخه کيږی ، چې د هغی مشران د الله جل جلاله نيک بندګان وه خو دلته د دی ټولو يادونه زمونږ په نظر کې نه ده .

د آدم عليه السلام خلافت :

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 30 آيت]

بيا لږ شان هغه وخت په زړه کړه چې کله ستا رب پرښتو ته ويلي ؤ چې زه په ځمکه کې د يو خليفه پيداکوونکې يم] .

د مفسرينوامام ابن جريرطبری رحمه الله عليه چې په 310 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د خليفه دکليمی د تفسيرپه هکله داسی وائی چې:

عن ابن مسعوداو ابن عباس رضی‌الله عنهما انی جاعل فی الارض خليفه منی يخلفنی فی الحکم بين خلقی و ذالک الخليفه آدم ومن قام مقامه فی‌طاعه الله والحکم بالعدل بين خلقه [ابن مسعود او ابن عباس رضی‌الله عنهما د خليفه دکليمی مطلب په دی توګه بيان کړی دی چې زه پيداکوم په ځمکه خپل خليفه اوهغه به زما د مخلوق ترمنځ د پريکړی‌کولوپه وخت کې زما نائب وی او دا خليفه آدم عليه السلام دی او هرهغه شخص چې د الله جل جلاله اطاعت اود هغه د مخلوق ترمنځ په عدل اوانصاف سره حکم وکړی ، نو هغه به د آدم عليه السلام نائب وی[135]].

---

[135]- تفسير ابن جرير رحمه الله عليه لومړی ټوک 200 مخ - معالم التنزيل لومړی ټوک 20 مخ هندی نسخه – تفسير قرطبی لومړی ټوک 263 مخ –

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامـه سـيد محمود الوسـى رحمـه الله عليـه چې پـه 1270 هجـرى قمرى كال كې مړ شوى دى شوى فرمايى چې : انه خليفه الله فى الارض وكـذا كـل نبـى اسـتخلفه فـى عمـاره الارض و سياسـه النـاس وتكميـل نفوسهم وتنفيذ امره فيهم [آدم عليه السلام پرځمكه د الله جـل جلالـه خليفـه وه اوپـه همـدى ډول د الله جـل جلالـه هـر نبـى عليـه السـلام د ځمكې د ابادولو په خاطر پرځمكه خپـل خليفـه گرځولى وه د خلكو د سياست او صلاح په خاطر د هغوى د نفسونو د تزكيـى او پـاكوالى پـه خاطر او د هغوى ترمنځ د الله جل جلاله د حكمونـو د نافذونو پـه خـاطر] [136].

د دى آيـت د تفسـير پـه هكلـه مفسـرينو د حكـم بالعـدل ، اقامـه الاحكـام ، تنفيـذ قضـايا او احكـام او سياسـه النـاس الفـاظ را نقـل كړى دى - ښكاره ده چې د انصاف په اساس پريكړى كـول د الله جل جلاله د حكمونو نافذول او پـه خلكـو سياست كـول صـرف د تبليـغ او تعليم كارنه دى بلكه دا د يوه حكمران فريضه ده دا ضرو رنه ده چې د حكومت نظم دى د اوسنيو حكومتونو پـه څيرهراړ خيـز وى ، د آدم عليه السلام په وخت كې خلافت فطرى او ساده وه مګركه پـه هـر ډول وه خـو يـو حكومت وه ، د ابـن الاثيـر او ابـن جريرحوالـه مخكې وركړل شـوه چې ادم عليـه السـلام تـه د نبـوت بـه څنگ كې ملك الارض [د ځمكې حكومـت] هـم وركـړل شـوى وه چې د هغـى د مـړينى وروسـته [حكومت] د هغه ز وى شيث عليه السلام ته ورو سپارل شو،اود شيث عليه السلام په نشتوالى كې به د حكومت مسئوليت سياسه الملك د

زادالمسير ابن جوزى ليكنه لومړى ټوک 60 مخ 1964 عيسوى كـال بيـروت چـاپ – تفسير مظهرى د قاضى ثناء الله پانى پتـى ليكنـه لومړى ټوک 40 مـخ د مكتبـه علميه لاهور پاكستان چاپ - تفسير كبير د امام رازى ليكنه 2 ټوک 165 مخ
[136] - روح المعانى لومړى ټوک 220 مخ رشيد كتابخانه لاهور پاكستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

هغه زوی حضرت انوش سرته رساوه [137].

د ملک ، رياست او سياسه الملک د کليموڅخه دا ثابتيږی چې د ابتدائی دور د حکومتونوڅخه اخستل شوی چې د آدم عليه السلام د خلافت په څير وو .

دآدم عليه السلام دخلافت پوری د مربوطو آياتونوڅخه را څرگند شوی سياسی اصول :

په قرآنکريم کې د آدم عليه السلام نوم په" 25 " آيتونوکې ياد شوی دی چې د هغو آيتونو څخه د بقری په سوره کې د ځينی ثابت شوواصولو لنډه تشريح وړاندی‌کوو.

1 - إِنِّي جَاعِلٌ

: زه ټاکوونکې او جوړونکې يم :

له دی څخه په واضح توگه د الهی حاکميت اصول ثابتيږی چې په حقيقت کې حاکم او ټولواک ذات الله جل جلاله دی او آدم عليه السلام د هغه ټاکلی خليفه دی چې هغه د الهی اذن په اساس د ځمکې د رياست او د الله جل جلاله د بندگانو د قيادت وظيفه سرته رسوی .

2- فِي الْأَرْضِ [په ځمکه کې]:

يعنی د آدم عليه السلام حکومت په جغرافيائی‌او منطقوی حدودو کې مختصرشوی نه وه بلکه دالله جل جلاله په ټوله ځمکه دهغه حکومت وه البته دا بيله خبره ده چې په هغه وخت کې د آبادی د لږوالی په اساس ، په عملی توگه داخلافت په محدوده علاقه قايم کړشوی وه .

3- خليفه **[خپل نائب]**

---

[137] - الکامل د ابن اثير ليکنه لومړی ټوک 47 مخ - تاريخ د ابن جرير طبری ليکنه 76 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خلافت يو نيابتي حکومت وه چې د الله جل جلاله د احکامو او لاربنوونو پابند وه نه يو مطلق العنانه پادشاهی يا د خلکو د غوښتنو پابند حکومت .

4- وَإِذْ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[هغوی عرض وکړ:آيا ته په ځمکه کې داسی يو څوک ټاکې چې د هغی نظم خراب کړی او وينی توي کړي ؟] .

ددی نه څرګنديږی چې په بشری ټولنوکې د شخړو او نښتو را پيدا کيده يو طبيعی کاردی چې د خلافت يا نيابتی‌حکومت کار د همدی شخړو او نښتوپائی ته رسول او دجرائمو مخنيوی دی .

5- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[ستا له حمد او ثنا سره تسبيح اوستا له پاره سپيڅلی ستاينه خو همدا مونږ کوو] .

ښکاره ده چې په هغه ټولنوکې چې دګناه امکان نه وی، نو هلته د خلافت اوحکومت دجوړولو اړتيا هم نه ليدل کيږی د بشری ټولنی په څير په ملائکوکې بی اعتدالی موجوده نده نو په همدی خاطر په هغوی

کې د خلافت له پاره اړتيا هم نه شته .

6 - قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[و يی ويل زه پر هغه څه پوهيږم چې تاسی پری نه پوهيږئ] .

دا د خلافت د هغه ښيګڼو پـه لوراشاره وه،چې ملائکوتـه نـه وی معلومی،همدارازپه دی‌کښدهغه حقيقت په لورهم اشاره شوی ده چې د اعلی اقتدار خاوند او اعلی حاکم هغه څوک کيدای شی‌چې د هغه علم په ماضی ، مستقبل او حال باندی يو رنګ محيط او خپور وی .

7- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

[الله جل جلاله آدم عليه السلام ته د ټولو شيانو نومونه وښودل] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مبارک آيت ددې برخې څخه را څرګنديږي چې د خلافت له پاره ددينې علومو پرته د دنياوي علومو زده کړې ته هم اړتيا ده، او د شرعي احکامو د علم په څنګ کې په ځمکنې شيانو پوهه هم ضروري ده ملائکوته د ځمکنې شيانوپه هکله پوهه نه وه ورکړل شوې، نو د پاکوالي سره سره هغوی ته خلافت ورنکړل شو، څرنګه چې آدم عليه السلام ته د ځمکې د تعمير[عماره الارض] او د خلکو د سياست [سياسه الناس]کار ورپه غاړه وه نوځکه هغه ته د[علم الاحکام] په څنګ کې[علم الاشياء] هم ورکړل شوی وه.

8- فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى

[بيا چې زما له خوا کوم هدايت ورسيږي] .

خلافت کې اساسي قانون د الله له خوا څخه لاربنوونې او نازل کړې شوې حکمونه دي، البته په غيرې منصوصو امورو کې يعنې مباحاتو اود مصالحو مرسلو په دائره او د اساسي قانون د حدودو په چوکاټ کې قانون جوړيدای شي خوپه دې شرط چې قانون جوړونکې فقهای عابدين وی .

9 - فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[نو څوک چې زما د دې لاربنوونې پيروي وکړي نو پر هغو باندې به څه ويره او غم نه وي] .

اسلامي حکومت کې د شرعي قوانينو پيروي د آخرت د ورځې د کاميابۍ او خلاصون وسيله ده. او د دنيوي اقتصادي آسانتياو او آرام [قراری] انتظام کول هم د هغې په فرائضوکې شامل دي .

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

[او هغه خلک چې د ده له منلو انکار وکړي او زمونږ آيتونه دروغ وانګيري هغوی د دوزخ ته تلونکي دي هلته به هغوی هميشه اوسيږي]
.

د اسلامي حکومت د شرعي احکاموڅخه سرغړونه يوازې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنيائی تاوانونو سبب نه ګرځی بلکه د هغه اصلی اوحقيقی تاوان آخروی او هميشنی تباهۍ وبربادی ده پنانه غوارم په الله جل جلاله له هغه ځخه .

د ابليسی حکومت اصول :

عبدالله بن مسعود ، عبدالله بن عباس او نورو صحابه كرام رضی الله عنهم ځخه روايت دی چې :

فجعل ابليس على ملك الدنيا... وكان له سلطان الارض كان يسوس بين السماء والارض [الله تعالیٰ ابليس د نړۍ په حکومت ټاکلی وه او هغه ته په ځمکه سلطنت ورکړل شوی وه او هغه د ځمکې او آسمان ترمنځ سياست او حکومت کولو] [138].

ابليس د ابلاس ځخه اخستل شوی چې معنی ئی نا اميدی ، پښيمانی ، غم ، حيرانی او پريشانی ده، ابليس هم د خپلی سرغړونی او تکبر په اساس د الله جل جلاله د رحمت ځخه نا اميده شوی وه او په غم ، حيرانی او پريشانی کې ککړ وه او همدا د هغی د تسميی علت دی ځکه چې د هغی اصلی نوم حارث يا عزازيل وه .

ابن منظور رحمه الله عليه ليکې چې: وابلس من رحمه الله ای يئس وندم ومنه سمی ابليس . . . وال ابلاس الحيره ... والابلاس الانكسار والحزن [د ابلس معناده فلانکې نفر د الله جل جلاله د رحمت ځخه بی برخۍاونا اميده شوی دی نو همدا علت دی چې ابليس ته ئی د ابليس نوم ورکړی دی ... ابلاس حيرانتيا ته هم ويل کيږی او ابلاس د ماتی خوړلو اوغمجنيدو له پاره هم راځی] [139].

د ابليسی نظام اصول د خلافت د اصولو ضد دی ددی ابليسی

---

[138] - تفسير ابن جرير ليکنه لومړی ټوک 226 مخ - تاريخ ابن جريرطبری لومړی ټوک 41 مخ - الکامل د ابن الاثير ليکنه لومړی ټوک 23مخ - البدايه النهايه عمادا لدين بن کثيرليکنه لومړی ټوک 55 مخ

[139] - لسان العرب 6 ټوک 29 مخ – تفسير ابن جرير طبری ا ټوک 227 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاست څوخواوی په لاندی ډول دی :

1- أَبَى [هغه انکاروکړ] :

د ابلیسی سیاست لومړی بنسټیزاصل دا دی چې د شرعی قانون د فوقیت څخه انکاراو د الله جل جلاله د حکمونوڅخه مخ اړول .

2- وَاسْتَكْبَرَ [د خپلی لوئی په غرور کې اخته شو] :

خپل ځان ئی لوی وګاڼه، د خپل ځان له پاره ئی لوړوالی او مطلق العنانیت اختیارکړ.

3- وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ [اود نه منونکو له ډلی څخه شو] .

د مسلمانانو په پرتله کافروته ترجیح ورکول او د هغوی د ډلی سره یوځای کیده.

4- قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[ابلیسوویل چې زه له هغه نه غوره یم تا زه د اوره څخه پیدا کړی یم او هغه دی له ختې څخه پیداکړی دی] .

د ابلیس له دی وینا څخه معلومیږی چې دعقلی سیاست [دشریعت په مقابل کې دعقل علویت اونشنلیزم یعنی قوم پرستی اونژادپالنی]اول داعی ابلیس وه هغه به ویل چې عقل هیڅکله دانه قبلوی چې د اعلی نسل او نژاد پرځای ښکته او ادنی نژاد ته د ځمکې د خلافت او سیاست امور وسپارل شی .

5- لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

[خامخا به زه هغوی ته ستا په سمه لاره کېنېنم] .

6- هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى

[ای آدمه ! تا ته هغه و نه درونه ښیم چې په هغی سره تل تر تله ژونداو نه ختمیدونکې سلطنت په لاس درځی؟] .

غولونه د ځواک له پاره لوږه پیداکول،او باطل دحق په څیر رامخته کول د ابلیس پالیسی ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فَقُلْنَا يَاآدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ
[په دی سره مونږ آدم عليه السلام ته وويل چې ګوره دا ستا او ستا د ميرمنی دښمن دی] .

8- يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا
[او له هغو څخه يی د هغوی جامی ويستلی وی ترڅو د هغوی شرم ځايونه يو د بل په وړاندی لوڅ شي]

د بی پردګی او عريانی خپرول د ابليسی نظام غوره پاليسی ده دا هغه ابليسی اصول وه چې په هر وخت او هره زمانه کې پری د ابليسیاو طاغوتی نظامونو توغ جګوونکې او پيروان هر وخت او هره زمانه کې موجود وی او تر ټاکلی وخته پوری به موجود وی

ستيزه کار رهاهے ازل سے تا امروز
چراغ مصطفوی سےشرار بولهبی !

[د ازل څخه تر نن پوری د خير[نبوی رڼا] او شر[دابولهب د فتنی] ترمنځ کشمکش راروان دی] .

د حضرت يوسف عليه السلام د خلافت دوره

[تقريباً 1877 ق م څخه تر1797ق م پوری]

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ[]قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ[]وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ[]وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ
[د سورت يوسف 54 – 57 آيتونه]

[پادشاه وويل: هغه ما ته راولئ ترڅو زه هغه د ځان له پاره مخصوص کړم کله چې يوسف عليه السلام له هغه سره خبری وکړی نو هغه وويل اوس ته زما په وړاندی قدر او منزلت لری او ستا په امانتداری باندی پوره ډاډينه ده يوسف عليه السلام وويل : د هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانې ما ته وسپاره زه ساتونكې هم يم او عالم هم ، پدې توګه مونږ په هغه هيواد كې ديوسف عليه السلام له پاره د حاكميت لاره اواره كړه د هغه خوښه وه چې په هغه [هيواد] كې چې چيرته غوښتل ځانته ځاى جوړكړي مونږ خپل رحمت چاته مو چې خوښه شى ورپه برخه كوو ، د ښو كسانو اجر له مونږ سره نه ضايع كيږى] .

په دى آيتونوكې د يوسف عليه السلام د حكومت يادوونه شوى ده چې هغه د مصر په ځمكه نزدى اتيا كاله كړى وه .

حضرت ابراهيم عليه السلام د عراق څخه هجرت وكړ اوكنعان [فلسطين] ئې خپل مركز وټاكه، د اسلام په همدى نوى مركز كې دحضرت ابراهيم عليه السلام د لمسى حضرت يعقوب عليه السلام څخه يوسف عليه السلام پيدا شو،ورونوئى دكينى او حسد په اساس نومــوړى پــه كــوهى كــې وروغورځــاوه يــو تجارتى كــاروان هغــه دكوهى څخه راوويست او د مصر په عزيز باندى ئى وپلوره د مصر د عزيز ښځى د هغه دګناه ګارولو له پاره منډى تړى شروع كړى، خو يوسف عليه السلام ترى مخ واړاوه او بلكل پاک لمنى او معصوم پاتى شو، خو بيا هم د ګناه څخه د مخ اړونى په اساس په بندى خانه كې وروا‌چول شواته يالس كاله په بندى خانه كې پاته شو،هلته زندان كې ورته د نبوت مقام وركول شو، نو د توحيد بلنه ئى بنديانو ته وركړه د هغه عليه السلام د امانت پالنى ، رېښتونوالى، د نفس كنترولولو، حلم او بردبارى ، ذهانت ، فراست او په ټولو معاملو د پوهيدلو په واسطه د مصرخلک ډيرد تاثير لاندى راغله، پادشاه هم تر تاثيرلاندى راغــى،د خــوب د تعبيرونــو او دراتلــونكې قحطــى د تــدبيرونو دبيانولوڅخه ديوسف عليه السلام شان اوكمال نور هم وځليد د مخامخ خبروپه واسطه ئى نورهم تاثيرزيات شو،نو هغه وه چې بادشاه ورته وويل چې دنن نه ايسته ته دلته معزز اومعتمد ئى،يوسف عليه السلام درک كړه چې د دين د اقامت له پاره دځواک دلاسته راوړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حالات برابر دی نوهماغه وه چې یوسف علیه السلام ورته وویل – یوازی دمعززیدو،معتمد یدواوخاص مشاوری څخه څه نه جوړیږی نودمملکت ټولی خزانی ټول وسائل اومنابع او پوره اختیارات ماته راکړه پادشاه دده دا غوښتنه ومنله ،او د مملکت ټول اموری ده ته وسپارل اوپه خپله یوازی په نوم پادشاه پاتی شو او د امام مجاهد د وینا په اساس په خپله مسلمان هم شو.

د اسلامی انقلاب دراوستلو او داسلامی حکومت د قائمولودری ذریعی دی :

ا[د بلنی، تبلیغ، ښوونی او روزنی په واسطه د ملک ډیر وګړی په خپله د خپل ځان له پاره عادل اوصالح حکمران ټاکې،او که چیری نبی موجود وی نودهغی‌مشری او قیادت ته غاړه ږدی.

[2د صالحینواو نیکانو د یوه ټولګی په واسطه جهاد شروع شی او د جنګ له لاری په ځواک او اقتدارقبضه وکړل شی .

3] یا داسی حالات منځ ته راشی چې د ځواک بدلون د امن په واسطه صورت نیسی د یوسف علیه السلام له پاره په دی وخت کې دغه دریمه لار په لاس ورغلی وه هغه هم ددی حالاتوڅخه ګټه واخیسته او په ځواک ئی قضبه وکړه او د عدل او انصاف سره ئی د مصر په خلکو اتیا کاله حکومت وکړ ټولو نارینو او ښځو ایمان راوړ او د مملکت سرداران او مسئولین ټول د نوموړی پیروان وګرځیدل .

دا کوم پادشاه وه چې خپل اقتدار ئی یوسف علیه السلام ته منتقل کړ؟ د نوی عصر د محقیقینو نظر دا دی چې دا د مصر د [هکسوس] یا [هائک سوس] یو پادشاه وه چې په مصری تاریخ کې ئی نوم ابوقیس ښوول شوی دی داسی فکرکیږی چې هغه په [1877ق م] کې خپل حکومت یوسف علیه السلام ته وروسپاره په پخوانی مصری ژبه کې [هائک] پادشاه ته ویل کیږی او [سوس] شپون او درمی‌خاوند ته وایی دا خلک سامی نژادی وه د اوښانو،میږو اووزو ساتل دهغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروه د سوری او فلسطین څخه راغلی وو او مصر نیولی وه په هغه زمانه کې د مصر دارالسلطنت ممفس [منف] وُ اوس هم دقاهری په جنوب کې نږدی14میله لری د هغی ښار نښې او آثار شته دی .

خو عربی تاریخ پوهانو او زمونږ مفسرین ددی پادشاه نوم ریان بن الولید ښئی چې د عملاق بن لاوز بن سام د اولاد څخه وه ابن جریررحمه الله علیه لیکېچې دابن عباس رضیالله عنه او ابن اسحق رضیالله عنه څخه روایت دی چې د هغی وخت د پادشاه نوم ریان بن الولیدوه چې د عمالقه د ډلی څخه وه،نورود هغی نسب په دی ډول تشریح کړی دی ، ریان بن الولید بن ثروان بن راشه بن عمروبن عملاق بن لاوز بن سام بن نوح علیه السلام - ځینی وائی چې دی پادشاه د مړینی ترمخه اسلام قبول کړیوه اود یوسف علیه السلام پیروی ئی اختیارکړی وه او بیا د یوسف علیه السلام په ژوندکې مړشوی وه [140].

د خزائن الارض تفسیر :

ځینی خلکود " اجعلنی علی خزائن الارض" څخه دا مقصد اخستی دی چې ما د خزانو وزیر وګرځوه او ددی خبری څخه ئی داسیاتکل کړی چې په کافرانه حکومت کې وزارت کول روا دی دا ډیره لویه غلطی ده چې باید ازاله ئی وکړل شی .

"خزائن د خزانه بالکسرجمع ده،چې یوازی د غلیاو غذا په معنی نه استعمالیږی بلکه ټول هغه مالونه ،وسائل او منابع په کې شامل دی چې د اړتیا په خاطر را ټولول کیږی او بیا د هغه ساتنه کیږی دا د خزن یخزن خزناُ له بابه څخه دی چې د ساتنی او نګرانی معنی ورکوی په قرآنکریم کې راغلی دی چې " وان من شئی الا عندنا خزائنه " [د هرشی خزانی زما سره دی څرګنده ده چې په دی آیت کې یوازی د خوراکي څیزونو څخه مقصد نه دی بلکه د هرڅه خزانی تری مقصددی

[140]- تاریخ الامم والملوک د طبری لیکنه لومړی ټوک 172 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانه او مخزن هغه څه ته هم ویل کیږی چې هلته داړتیا وړشیان ساتل کیږی [141].

د خزائنو د دی لغوی څیړنی څخه دا معلومه شوه چې یوسف علیه السلام د مملکت د ټولو مالونو وسائلواومنابعو غوښتنه کړی وه هغه یوازی د یوه وزارت یا اداری د نگرانی غوښتنه نه وه کړی .

ابن جریر رحمه الله علیه په دی هکله فرمایی : قال ابن زید رحمه الله علیه الفرعون خزائن کثیره غیرالطعام قال فاسلم سلطانه کله الیه وجعل القضاء الیه امره وقضاء نافذ.... استعمله الملک علی مصر و کان صاحب امرها و قا ل ابن زید و لوشاء ان یجعل فرعون من تحت یدیه ویجعله فوقه لفعل وقال مجاهد اسلم الملک الذی کان معه یوسف علیه السلام [ابن زید رحمه الله علیه ویلی دی چې دخوراکې موادو پرته د مصرد فرعون سره نوری هم ډیری خزانی دی پادشاه ددی ټولو خزانو اختیار او واک یوسف علیه السلام ته ورکړی وه او د پریکړی کولوحق هم له ده سره وه په دی وخت کې په ټول مصر د حضرت یوسف علیه السلام حکم او فیصله چلیده .... پادشاه هم نوموړی د مصر حکمران او اختیارمند گرځولی وه ، ابن زیاد رحمه الله علیه دا هم ویلی دی چې هغه کولای شو چې فرعون د خپل لاس لاندی او خپل ځان پری پورته کړی حضرت مجاهد رحمه الله علیه وایی چې پادشاه مسلمان شوی هم وه][142].

مفسرین اومورخین لیکې چې :

د اقتدار انتقالولو وروسته حضرت یوسف علیه السلام په شاهی تخت لکه د سپوږمی په څیر وځلید او د مملکت سرداران او مسئولین د هغه او د هغه د حکومت فرمان وړونکې وگرځیدل ، پخپله پادشاه

---

[141]- لسان العرب 13 ټوک 139 مخ

[142]- تفسیرابن جریر 13ټوک 5-6 مخونه - تفسیر خازن 28 مخ 3 ټوک - تفسیر مظهری 5 ټوک 174 مخ – روح المعانی 5 ټوک 13 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوښه شو" فوض امره الیـه " او د مملکت ټـول امـورئی حضـرت یوسـف علیه السلام ته وروسپارل قطفیرئی د صدراعظمی د منصب څخه لـری کړ او دا منصب ئی حضرت یوسف علیه السلام تـه ورحوالـه کړ، فسـلم سلطانه کله الیه [ټول سلطنت ئی هغه ته په حواله کړ] [143].

حافظ عماد الدین بن کثیررحمه الله علیه لیکلی چې :

وسلطه علی جمیع الارض والبسه خاتمه .... وقال لـه لست اعظم منــک الابالکرسـی.... وکــان یوســف اذ ذاک الحــاکم فــی امورالدیارالمصریه دنیا ودینا [اوپادشاه حضرت یوسف علیه السـلام د مصـر د ټـولی ځمکې حکمـران وګرځـاوه خپلـه ګوتـه ئـی [د سـلطنت مهر] هغه ته پـه ګوتـه کړه اوورتـه ئـی وویـل چې زه ستا څخـه یـوازی د تخت او چوکې په لحاظ پورته یم په هغی وخت کې یوسف علیه السـلام د ینی او دنیوی وه [144] .

د دی اقتباساتو: فسلم سلطانه کلـه فوض امـره الیـه سلطه علـی جمیع ارض مصرو انت له الملوک - الحکام فیامور الدیار المصریه او نورو جملوکې په ډیره څرګنده توګه راغلی چې د یوسف علیـه السـلام حیثیـت د یـوه نـوکر او مـامور پـه توګـه نـه وه بلکـه هغـه پـه خپلـه د سلطنت مشری په غاړه درلوده که څه هم پـه رسـمی ټوګـه تـاج اوتخت د پادشـاه پـه لاس کې وه خـو پـه حزائن الارض بانـدی د ټـاکلو او تمکـین فیالارض څخه همدا مقصـد اخسـتل شـوی،چې هغـه پـه عملـی ټوګـه د سـلطنت حکمـران وه او یوسـف علیـه السـلام پـه خپلـه هـم خپـل دغـه صلاحیتونه د حکومت په نوم یاد کړی دی .

[143] - زادالمسیرلابن جوزی رحمه الله علیه 4 ټوک 244 مخ – تفسیرکبیر د امام رازی رحمه الله علیه 18ټوک 162مخ – تفسیر قرطبی9مخ 13مخ – تفسیر خازن 3 ټوک 28 مخ – تفسیرمظهری 5 - ټوک 174مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک 5 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 147مخ

[144] - البدایه والنهایه لومړی ټوک 210- 211مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

[د يوسف سورت **101** آيت]

[اى ربه تا ماته حکومت راکړى او تا ما ته د ځينى خبرو حقيقت راوښود ،اى د ځمکې او آسمانونو پيدا کونکيه په دنيا او آخرت کې ته زما کارجوړونکې يى ما ته مړينه په اسلام کې په برخه کړه او ما د نيکو خلکو سره يو ځاى کړه] .

په بائبل کې هم داسى مضمون راغلى : ته زما دکور اختيارمند ئى او زما په ټولى رعيت ستا حکم چليږى يوازى د تخت د خاوند په صفت زه له تا څخه لوړ يم ... ګوره چې زه تا د ټول مصر حکمران ګرځوم ...اوستا د حکم پرته به په ټول مصرکې هيڅ څوک خپل لاس هم ونه خوځوى [145].

امام قرطبى رحمه الله عليه ليکې چې : و لما فوض الملک امر مصر الى يوسف تلطف بالناس وجعل يدعوهم الاسلام حتى امنوا به و اقام فيهم العدل فاحبه الرجال والنساء [کله چې پادشاه يوسف عليه السلام ته د مصرځواک او واک وروسپاره نو هغه د خلکو سره د نرمى او شفقت لاره اختيارکړه،هغوى ته ئى د اسلام په لوربلنه ورکړه،هغوى هم په ده ايمان راوړ اوهغه هم دمصردخلکوترمنځ عدل او انصاف قائم کړ نو ښځو او نرو ټولو د يوسف عليه السلام سره مينه شروع کړه] [146].

په غير اسلامى حکومتونو کې د ماموريت يا د امارت غوښتنى مسئله:

[145] - بائبل کتاب پيدايش 41 باب 39-45 آيتونه

146 - تفسير قرطبى 9 ټوک 218 مخ – تفسير الکبير 18 ټوک 162 مخ - زاد المسير4 ټوک 246 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلاله فرمايلي: قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ [د سورت القصص 17 آيت]

[موسى عليه السلام ژمنه وکړه چې ای زما ربه ! دغه احسان چې تا پر ما کړيدی له دی وروسته به هيڅکله د مجرمانوملاتړ نه شم] .

رسول اکرم حضرت محمد صلی الله عليه وسلم ته الله جل جلاله حکم کړی دی چې :

فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ [د سورت القصص 78 آيت]

[هيڅکله د مجرمانو ملاتړ مه جوړيږه] .

دلته يوپوښتنه پيدا کيږی چې يوسف عليه السلام د کافر پادشاه په حکومت کې منصب ولی قبول کړ؟ ځکه چې دا خو د يو غير اسلامی حکومت سره کومک دی ددی پوښتنی ځواب په دی څيړنه کې تر لاسه کيږی چې دا منصب ددين د اقامی په خاطرقبول شوی وه،که چيری پاليسی د کفری نظام وی اوحکم اوپريکړی د کافر پادشاه په لاس کې وی، نو په هغه صورت کې واقعاً د دی منصب په قبولولو سره د يو غيراسلامی نظام چلول ، د کفر کومک او مرسته ده نو پيغمبر عليه السلام لا څه چې يوعام متقی مؤمن ئی هم نه نشی قبلولای [حاشاوکلا] خو په مصرکې ټول اختيارات د حضرت يوسف عليه السلام په واک کې وه او د همغه حکم نافذ وه- پادشاه يوازی په نوم د تخت او تاج خاوند وه او تراوسه پوری د دی رسمی تخت او رسمی پادشاهی د پائی ته رسولو لپاره شرائط برابرنه وه او د يوسف عليه السلام له پاره همدا يوه لاره خلاصه وه چې يوازی په نوم پادشاهی دی تريوه وخته اوسی خو په عملی توګه دی د حق د قايمدو او د خلکو د سياست ټول نظام دده په لاس کې وی همغه وه چې نوموړی د وخته څخه ګټه واخسته او ځواک ئی لاس ته راوست .

مفسرينو رحمه الله عليهم د حضرت يوسف عليه السلام د وزارت د منصب د قبلولو علتونه همدا ښوولی دی .

امام قرطبی رحمه الله عليه ليکې چې: ځينی پوهانو ويلی دی چې په دی آيت کې " اجعلنی علی خزائن الارض " ددی خبری له پاره دليل دی،چې يوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهترشخص ته فاضل شخص ته د یو فاجر، فاسق یا کافر حکمران لخوا د کارونو سپارل اوقبلول روا دی خو په دی شرط چې د منصب قبلوونکې ته دا په ډاګه شی چې هغه ته به ټول واک ورکول کیږی که هغه وغواړی اصلاحی لاری اختیارکړی د هغه په کارکې کوم خنډونه پیدا نه شی خو که دا کار او منصب د یو فاسق او فاجر شخص په لاس کې وی او یا د هغی د فسق او فجور او یا د نفسی غوښتنو پیروی وی نو بیا د داسی‌منصب قبلول روانه دی [147].

قاضی ثناء الله پانی‌پتی رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې ددی خبری دلیل شته چې د کافر یا ظالم پادشاه د لاسه د مسئولیت او منصب قبلول روا دی خو په دی شرط چې د حق د قیام له پاره او د مخلوق د سیاسی ښیګڼی له پاره بله کومه لار نه وی موجود ، پرته له دی چې د همدی کافراو جابر له لاسه اختیار او اقتدار لاس ته راوړی [148].

دوهمه پوښتنه دا راپیدا کیږی چې آیا د منصب او امارت غوښتل او یا د هغی په طرف میلان پیداکول ناروا دی ؟

الله جل جلاله فرمایلی دی چې :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د سورت القصص 83 آیت]

[هغه د اخرت کور خو به مونږ د هغو خلکو له پاره مخصوص کړو چې په ځمکه کې خپله لویی نه غواړی او نه د فساد کولو اراده لری او نیک عاقبت او انجام یوازی د پرهیزګارانو له پاره دی] .

یوسف علیه السلام د الله جل جلاله پیغمبر وه په یو پیغمبر د مخلوق د معاملاتو انتظام او د امت د ښېګڼو او مصالحو اهتمام د استطاعت په اندازه او د امکان په صورت کې واجب دی .

---

147 - امام قرطبی رحمه الله علیه 9 ټوک 215مخ

148 تفسیرمظهری 5 ټوک 174مخ - روح المعانی 13ټوک 5 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی وخت کې دا کار د همدی لاری ممکن وه کوم چې يوسف عليه السلام اختيار کړی وه لکه څنگه چې د واجبو او فرضو ادا کول کوم شی پوری موقوف وی نو د هغه حصول هم واجب او فرض گرځی نو په همدی خاطر د قتدار غوښتنه او په هغی قبضه کول په يوسف عليه السلام واجب شوی وه اودا په دی خاطر چې په دی وخت کې د يوسف عليه السلام پرته بل څوک ددی منصب اهل او قابل نه وه او نه د واجب غوښتنه جاه طلبی وه [149].

امام قرطبی رحمه الله عليه فرمائی چې : " ددی منصب لاس ته راوړل د يوسف عليه السلام لپاره " فرض عين"گرځيدلی وه او دا په دی خاطر چې د ده عليه السلام څخه پرته بل داسی بااهميته شخص په دی وخت کېموجودنه وه نن هم همداحکم پرخپل ځای دی که چيری د چا په خپل نفس باندی باوروی چې هغه به په حق باندی ثابت قدمه اوسی اوبل کوم اهل ددی وظيفی د انجامولوله پاره دده نه زيات مناسب موجود نه وی، نو په دی وخت کې د مسئوليت دغه منصب ته به همدا تاکل کيږی او د هغیلاس ته راوړل په هغه باندی واجب دی خوکه چيری هلته نور اهل خلک هم موجود وی، نوبيا ددی منصب خواهش اوطلب دده له پاره روانه دی .دا په دی خاطرچې رسول صلیالله عليه وسلم فرمايلیدی چې: د امارت خواهش او غوښتنه ونه کړی [150].

د طالوت حکومت

[تقريباً 1020 ق م څخه تر1004ق م پوری]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ

---

[149]- تفسيرالکبير مختصر د امام رازی ليکنه **18**ټوک **160-161**مخونه

[150] - تفسيرقرطبی 9 ټوک 216 مخ - زاد المسير د ابن جوزی ليکنه 4 ټوک 243 مخ - تفسير خازن 3 ټوک 27 مخ - تفسير مظهری 5 ټوک 173 مخ - تفسير روح المعانی 13ټوک 5 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنْ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 147 آيت]

[د هغو پيغمبر هغو ته وويل چې الله جل جلاله طالوت تاسی له پاره بادشاه مقررکړی دی هغوی وويل هغه څنګه پر مونږ د پادشاه کيدو استحقاق ومينده ؟ د هغه په پرتله مونږ د پادشاهی زيات وړيو. هغه کوم زيات شتمن سړی ندی پيغمبر ځواب ورکړه الله جل جلاله پر تاسي هماغه غوره کړيدی او هغه ته يی روحی او جسمی دواړه ډوله پراخ اهليت وربښلی دی او الله واکمن دی چا ته يی خوښه شي خپل ملک ورکوی . الله جل جلاله سره ډيره پراخی ده او هر څه باندی عالم دی] .

د موسی عليه السلام او حضرت هارون عليه السلام دوفات څخه وروسته کله چې د يوشع بن نون په مشری فلسطين فتح شو نو بنیاسرائيلو د خپل ځان له پاره کوم متحده حکومت جوړ نه کړای شو بلکه په قبائلی دښمنيو ککړ شو د دری سوه پنځوس کالو څخه زياته موده همدغه د ملوک طوائفی دوره وه تر هغه پوری چې د عمالقو پخوانيو مشرکو قبائلو يو متحده محاذ جوړ کړ او نبی اسرائيل ئی د فلسطين د لوی برخی څخه وويستل او تابوت سکينه ئی هم تری واخست ، نو هماغه وه چې طالوت رحمه الله عليه د313 صالحو او مؤ مؤ منو کوچنی فوځ په ملګرتيا د عمالقو مقابله وکړه او د جالوت عسکرو ته ئی ماتی ورکړه نو په 1020 ميلاد وړاندی کې بنی اسرائيلو يو متحده حکومت جوړ کړچې تر1004ميلاد وړاندی پوری ئی يعنی16کاله ئی دوام وکړ.

طالوت رحمه الله عليه په خپله نبی نه وه هغه په اصل کې د حضرت ثمويل عليه السلام تر مشری لاندی حکومت کاوه خو څرنګه چې هغه ډير زوړ شوی وه- نو په دی خاطرد حکومت نظم ظاهراُ د طالوت په لاس کې وه اوهغه د حضرت ثمويل عليه السلام د احکامواو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاربښوونو مطابق کارکولو- د هغه ټاکل هم د وحی په اساس وه که څه هم طالوت رحمه الله علیه د بنی اسرائیلوله ډلی څخه وه خو ددی ترمخه دده په کورنۍکښې هیڅ سردار یا حکمران نه وه تیر شوی په دی وخت کښې په بنی اسرائیلوکښې د قبیله پرستی ، دنیا پرستی، مکروبونه خپاره شوی وه همد اعلت وه چښې هغوی د الله جل جلاله لخوا په ټاکلی حکمران هم اعتراض وکړه او دلیل ئی دا راوړه چښې دده سره دولت نه شته ، یعنۍحکومت کول خو د خانانو، نوابانو بډایانو او... حق دی دغریبو،مزدورانوکارخودسرمایه دارانوخدمت کول دی نه دا چښې په هغوی دی حکومت وکړی د الله جل جلاله بنی ورته وفرمایل : چښې د قیادت اومشری یا د حکومت او سیاست لپاره نژاد، قبیله، دولت او ثروت کوم اهمیت نه لری، بلکه اهلیت ته اهمیت ورکول کیږی طالوت د علمی او جسمانی پلوه په تاسی ټولو قوی او پورته دی نو ددی امله الله جل جلاله هغه په تاسیحکمران ټاکلی دی خوهغوی بیا هم تیارنه وه خو کله چښې دکرامت په ډول [د سکینی تابوت] یا [مبارک صندوق] د طالوت لاس ته ورغی نود هغه وروسته به چښې هرچیرته تلو، نو مشری به ئی منل کیده، طالوت رحمه الله علیه د عمالقو د مشرکو قبائلو څخه د مملکت د ازادیدو له پاره فوځ تیارکړ د اردن په کانال کښې د اوبو څښلونه د منعی،کولو په اساس ئی د فوځ د صبر استقامت او د هغوی د نظم آزمیښت وکړ،د زرګونو عسکرو څخه یوازی 313 زیات یاکمو خلکو په دی آزمیښت کښې کامیابی ترلاسه کړه ،اوبیا د همدی یو موټی مؤمن فوځ په واسطه ئی د جالوت لوی فوځ ته ماتی ورکړه اوجالوت د داود علیه السلام په لاس په قتل ورسید.داود علیه السلام په هغه وخت کښې بلکل ځوان او د طالوت په عسکروکښې شامل شوی وه د دی لوئی کامیابی وروسته د بنیاسرائیلو متحداومستحکم حکومت په شام او فلسطین کښې جوړشو او د ملوک الطوائفی دوره پائی ته ورسیده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داود عليه السلام خلافت

[تقريباً 1004ق م څخه تر965ق م پورى]

يَادَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعْ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ [د ص سورت 26 آيت]

[اى داوده ! مونږ ته پرځمکه خليفه ګرځولى ئى، له دى کبله ته د خلکو ترمنځ په انصاف سره حکومت وکړه او د نفسى غوښتنى پيروى مه کوه چې هغه به تا د الله جل جلاله د لارى څخه واړه وى او کوم کسان چې د الله جل جلاله له لارى څخه بى لارى شى په يقينى ډول د هغوى له پاره سخته سزا ده چې هغو د حساب ورځ هيره کړى ده] .

وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ [د البقره سورت 251 آيت]

[اوالله جل جلاله داود عليه السلام ته سلطنت او حکمت ورپه برخه کړ او هر هغه څه يې ورزده کړل چې د الله جل جلاله خوښوه] .

دطالوت رحمه الله عليه څخه وروسته دداود عليه السلام خلافت جوړشو چې د1004 ميلاد وړاندى څخه تر965 ميلاد وړاندى پورى يعنى نزدى څلويښت کاله ئېدوام وکړ په دى‌آيت کې د همدى داود عليه السلام دخلافت يادوونه شوى ده. د جالوت د قتلولو وروسته د حضرت داود عليه السلام بهادرى او شجاعت ښکاره شوى وه خود نبوت د ورکولو وروسته د لوى الله جل جلاله په فضل اوکرم په هرځاى کې برى او نصرت دده قدمونه ښکلول په ډير لږ وخت کې په سوريه ، عراق فلسطين او د اردن د ختيځ په ټولو سيموکې د ده خلافت جوړشو.

د " يا داود انا جعلناک خليفه فى الارض " د تفسير په هکله د څو مفسيرينو ليکنى دکتنى وړدى :

"حکما بين اهلها [د ځمکې د اوسيدونکو ترمنځ حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوونکې][151]،ای تدبرامرالعبادمن قبلنابامرنا [ته زمونږله خوا نه او زمونږ په حکم د بندګانو د معاملاتو نظم ونسق چلوی] [152]، فی الدعاء الیﷲ وسیاسه الناس [ته د الله جل جلاله په خوا د بلنی او د خلکو د سیاست له پاره خلیفه ګرځول شوی ئی] [153].

الله جل جلاله داود علیه السلام ته حکم کړی وه چې دانصاف په اساس به پریکړی‌کوی.اودخپل نفس دغوښتنی‌پیروی به نه کوی.ځکه چې هغه تادالله جل جلاله د لاری څخه آړوی.

حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چې:

"دا د الله جل جلاله له خوا نه حکمرانانو ته وصیت دی چې د حق په اساس به پریکړه کوی او د هغه نه به مخ نه اړوی که نه نو د مستقیمی لاری څخه به وښویږی ابن ابی حاتم رحمه الله علیه د اسنادو په اساس رانقل کړی دی،چې اموی پادشاه ولید بن عبدالملک یوه ورځ د ابوزرعه رحمه الله علیه څخه پوښتنه وکړه چې تا تورات او انجیل هم لوستی دی، قرآن دی هم لوستی دی او ته د فقه عالم هم ئی، نودا ووایه چې آیا د خلیفه سره به هم محاسبه کیږی ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: ای امیرالمؤمنین رښتیاخبره وکړم؟ ولید ورته وویل: بلکل،ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: د الله جل جلاله په نزد ته ډیرمعزز ئی که داود علیه السلام ؟ هغه ته الله جل جلاله نبوت هم ورکړی وه اوحکومت هم، خو ددی سره سره هم الله جل جلاله هغه خبرکړی وه چې‌که چیری تا د نفس پیروی وکړه ا ود عدل او انصاف لاردی غوره نه کړه نو د سختی سزا او محاسبی څخه به خلاص نه شی [154].

امام رازی رحمه الله علیه فرمائی چې: هرهغه څوک چې سیاسی

---

[151]- تفسیرابن جریرطبری 23ټوک 151مخ
[152]- تفسیرزادالمسیرد ابن جوزی لیکنه 7 ټوک 124مخ
[153] -- تقسیرکبیر 26ټوک 199
[154]- تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 55 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمران اوسی او د خپلو شخصی گټو او اهدافو په خاطرحکومت کوی ، نـود هغـه پـه نتیجـه کې بـه خرابـی را پیـدا کیـږی او بـالاخره بـه دا حکمـران پـه خپلـه تبـاه کیـږی، خـو هغـه حکمـران اوسیاسیمشـرچې د شریعت پابنداوسی، نـو مصـالح ، ښیگڼـی او نـیکې بـه خپـره شـی او د ریاست نظام به په ښئی طریقی سره چلیږی [155].

د سلیمان علیه السلام خلافت

[تقریباً 960 ق م څخه تر926ق م پوری]

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او پـه دی لـړ کې یـی دهغـو شیـانو پیـروی وکـړه چې شیـطانانو د سلیمان علیه السلام د حکومت د نوم په اخیستلوړاندی کول] .

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا [د الانبیاء سورت 79 آیت]

[اومونـږ داود علیـه السـلام او سـلیمان علیـه السـلام دواړوتـه حکومـت اوعلم ورکړی وه] .

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [د ص سورت 35 آیت]

[سـلیمان علیـه السـلام وویلیچې ای پروردگـاره ! راکـړی مـاتـه د هغه ډول حکومت چې مناسب نه وی چاتـه زماڅخـه وروسـتـه ،بـی شـکه چې ته دهرڅه بخښوونکې ئی].

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ [د النمل سورت 16 آیت]

[او سلیمان علیه السلام د داود علیه السلام وارث وگرځید] .

دداود علیه السلام څخه وروسته د هغه پراخه حکومت د هغـه زوی حضرت سلیمان علیـه السـلام تـه پـه لاس ورغـی دا دولـی عهـدی رواج شوی طریقه نه وه خولکه څنگه چې داود علیـه السـلام د الله جـل جلالـه د طرفه په حکومت کولو مامورشوی وه نوپـه همـدی توگـه ئـی سـلیمان

[155]- تفسیر کبیر 26 توک 119 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

علیه السلام ته هم د نبوت په څنګ کې دحکومت منصب ورکړی وه . نبی د الله جل جلاله له خواڅخه ټاکل کیږی اوکله چېحاکم د خپلو ښکته مامورینو ټاکنه کوی نو بیا دهغه له پاره انتخاب ضرورت نه وی،په قرآنکریم کې دا نه دی ویل شوی چې داود علیه السلام خپل زوی سلیمان علیه السلام د حکومت وارث اوولی عهدټاکلی وه بلکه دورث کلمه راغلی ده وارث اوقائم مقام یې وګرځاوه-څواب ئی روښانه دی هغه چا چې داود علیه السلام خلیفه ټاکلی وه- همغی سلیمان علیه السلام ته هم دخلافت منصب ورکړ.یعنی په خپله الله جل جلاله دواړوته دا مسئولیت ورپه غاړه کړی وه.

څرنګه چې د انبیاو پرته نور خلک د الله جل جلاله له طرفه نه ټاکل کیږی، نوپه دی اساس د هغوی تقررد مسلمان امت د شوری په واسطه کوی، الله جل جلاله د سلیمان علیه السلام دعا قبوله کړه او هغه ته ئی د الوتونکو د خبروپه پوهیدوهم قوت ورکړ.او هوا او پیریان ئی هم دهغوی تابع وګرځول بلکه د سبا حکومت هم دهغه د حکومت تر تاثیراو اختیار لاندی راغی، نوپه دی اساس د داود علیه السلام څخه د سلیمان علیه السلام حکومت ډیرقوی او پراخه وه .

په خپله سلیمان علیه السلام فرمائی چې:

وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [د النمل سورت 16 آیت]

[او مونږ ته داړتیا وړهرشئ راکړل شوی‌اویقینا ُچې دا د الله جل جلاله ښکاره فضل او احسان دی].

ددی عظیم الشان او پراخه مملکت له پاره چې دکوموشیانواو اسبابونواړتیا وه هغه ټول راکړل شوی،د سلیمانی دعا څخه دا ثابتیږی چې د دین د اقامی او د شریعت د جاری کیدو په خاطر د الله جل جلاله څخه د مستحکم حکومت غوښتل د نبوت او تقوی په خلاف کارنه دی- افسوس دی چې د سلیمان علیه السلام څخه وروسته د هغه په ځای دکښیا ستوونکو نالایقی او د قوم د اخلاقی‌خرابیو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفينو بيا سر راجګ کړ او په دی ترتیب د حکومت زوال شروع شو

د سليمان عليه السلام
ليك
د سبا د ملكې په نوم

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ [د النمل سورت 31 آيت]

[د لوی الله جل جلاله په نامه پيل کوم چې ډير مهربان او د رحم څښتن دی زما په مقابل کې زور مه کوی او زما حضور ته مسلمانان راشئ] .

داسی لنډ ، جامع د معنی او عظمت نه ډک ليک شايد چا په دنيا کې ليکلی نه وی ددی خط مطلب داوه چې زما د خلافت او اسلامی حکومت په مقابل کې د زور او تکبر څخه کاراخيستل مناسب نه دی ستاخير په دی کې دی چې اسلام قبول کړی او زما ترمشری لاندی حکومت هم ومنی د دی ليک څخه دا څو اصولی مسائل را په ډاګه کيږی چې:

ټول رسمی او غير رسمی خطونه بايد د بسم الله په ليکلو شروع شی .

د هغه اسلامی حکومت چې د شريعت پابند وی مخالفت کول روانه دی

داد يوه اسلامی حکومت وجيبه ده چې په خپل شاوخوا کې د غير اسلامی حکومتونو د رڼګولو له پاره ضروری اقدامات وکړی .

د اسلامی حکومت هڅی بايد د ملکونو د نيولو له پاره نه وی بلکه د اسلام د سپيڅلی دين د غلبی په خاطر وی .

د ذوالقرنين حکومت

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي

(c) ketabton.com: The Digital Library

.... الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ [د الكهف سورت 83 آيت]

[او اى محمده صلى الله عليه وسلم ! دوى له تا نه د ذوالقرتين په باره کې پوښتنه کوى دوى ته ووايه : زه به د هغه څه احوال تاسو ته و اورم مونږ هغه ته په زمکې کې قدرت ورکړى و او هر ډول وسايل او اسباب مو وربښلى ؤ].

قرآنکريم دکهف په سورت کې د 83 آيت څخه تر98آيت پورى دذالقرنين د حکومت،جهاد ، عدل و انصاف او دالله جل جلاله څخه دويرى قيصه بيان کړى ده نو د دى څخه دا معلوميږى چېکوم وخت کې د ذالقرنين په نوم ځوک مقبول ، عادل خداى پالونکې او ديندارە حکمران تيرشوى دى چې د هغه سره د وسايلو پراخى وه او هغه د خپل مرکز په غرب او شرق کې او يوى بلى خوا [شايدچې شمال وى] فتوحات وکړه او د ياجوج او ماجوجو د فساد د مخنيوى او د خپل رعيت د ستاينى په خاطرئى يو مستحکم ديوال جوړکړى وه . د هغه په هيواد کې د عدل او انصاف نظام قايم وه مجرمينوته سزاګانى ورکول کيدى او د نوررعيت سره ئى ډيره نرمىکوله،ده په خپل دى پراخه او لوى حکومت او ډيرو مادى وسائلو غرور او تکبرنه کاوه بلکه دا ئى د الله جل جلاله رحمت ګاڼه [قال هذا رحمه من ربى] .

په فرقان حميد او صحيحو احادثيو کې د ذوالقرنين د حکومت وخت او نور تفصيلات ندى ذکر شوى ځکه چې قرآنکريم د تاريخ کتاب نه دى- بلکه د هغه موضوع د هدايت له پاره احکام او د عبرت واقعات بيانول دى او دا مقصد د تفصيلاتو پوهيدوپرته هم لاس ته راځى زمونږ مقصد هم يواځىدابنوول دى چې ذوالقرنين يوعادل حکمران وه چې الله جل جلاله ئى تعريف کړيدى اودا ثابتول دى چې ددين د اقامى او د عدل د قيام په خاطرد حکومت او سياسى نظم جوړول ضرورى دى .

دځينى مورخينو او مفسرينو رحمه الله عليهم څخه سخته غلطى

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې د ذالقرنين څخه ئی مقصد یونانی، مقدونی سکندر اخستی دی چې په 300 کاله وړاندی له میلاده تیر شوی ، هغه داراکو قتل کړاو د ده وزیر مشهور فلسفوف پوه ارسطو وه.

د حافظ عمادالدين بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه او تفسیر دواړوکې ددی خبری سخت تردیدکړیدی ، سکندر یونانی مشرک وه اود ذالقرنین یادوونه قرآنکریم د یو صالح مؤمن په صفت کړیده د حضرت علی رضیالله عنه څخه یوروایت دی چې" ذوالقرنین نه نبی وه نه ملائکه بلکه یو صالح مسلمان وه [156].

حافظ عماد الدين بن کثیر رحمه الله علیه خپله څیړنه داده چېپه قرآنکریم کښذکرشوی ذوالقرنین دیونانی سکندرڅخه دوه زره کاله پخوا د حضرت ابراهیم علیه السلام په زمانه کې تیرشویدی هغه پښی ابل حج وکړ، همدا قول په عمومی توګه په عربی تاریخونواو عامو تفسیرونوکې ذکر شوی دی خو د نورو څیړونکو څیړنه دا ده چې په قران کې ذکر شوی ذوالقرنين څخه مقصد مشهور حکمران سائرس ایرانی وه چې هغه په ایران کښد هخامنشی دکورنی د حکومت بنسټ اینبی وه او هغه د550 وړاندی له میلاد څخه تر539 وړاندی له میلاده پوری 21کاله په ایران حکومت کړی وه دا یو عادل حکمران وه چې ایرانیان پری فخر کوی ایرانیان هغه ته ګورش اعظم وائی، یهودیان ورته خورس ، یونانیان ورته سائرس او عرب ورته کې خسرو وایی .

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه په تفسیر ترجمان القران کې مولانا سیدابوالاعلیمودودی رحمه الله علیه په تفسیر تفهیم القران کې اومولاناحفظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه په قصص القران کې همدی نوی څیړنی ته ترجیح ورکړی ده .

د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم

[156]- البدایه النهایه 2ټوک106- 108مخونه 1966عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

•••••••••••••••••••••

خلافت او سیاست :

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ [د التوبه سورت 33 آیت]

[الله جل جلاله خپل رسول محمد صلی‌الله علیه وسلم له هدایت او حق سره رالیږلی دی تر څو چې هغه په ټولو ادیانو باندی برلاسی کړی که مشرکانو ته دا څومره ناکاره هم بریښی] .

د الفتح د سورت د 28 آیت کلمات هم همداسی دی خو د " ولوکره المشرکون " په ځای " وکفی بالله شهیدا " راوړی دی په دی آیت کې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د بعثت مقصد او هدف په دی ډول بیان شوی چې هغه به داسلام دین په ټولو باطلو دینونو باندی غالبه وی او د دی لازمی غوښتنه هم همدا ده چې دا دین به د ځواک خاوند وی او نور ټول باطل ادیان به مغلوب اویا به نابودیږی د الشوری په 13 آیت کې ئی محمد رسول الله صلی‌الله علیه وسلم او اسلامی ټولنی ته همغه حکم کړی چې نوح علیه السلام ، ابراهیم علیه السلام ، موسی علیه السلام ، عیسی علیه السلام او نورو انبیاوته ئی ورکړی وه یعنی دا چې : ان اقیموالدین [دین قائم کړی] د لغت پوهانو د څیړنی په رڼاکښد دین د اقامی څخه مقصد د دین نافذول ، جاری‌کول ، ټینګول او مضبوطول ، او هغه ته رواج او شهرت ورکول دی یعنی د هغه غالبول او په هغی عمل کول دی

څرګنده ده چې د دین کامیابی د دین د خاوندانو د کامیابی پوری تړلی ده ددین د اقامی د فریضی د ادا کولواو د دین د غلبی په خاطر د تعلیم، تبلیغ تربیت او پاکوالی په څنګ کې د اسلامی حکومت جوړولو او د ځواک د ترلاسه کولوکوشش کول هم په نبوی فرائضوکې شامل وه که څه هم رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د فطری طریقی مطابق د نبوت دکار شروع د توحید او تبلیغ ښوونی او روزنی څخه کړی وه او دا په دی خاطر چې ددین د علم نه پرته نه په دین عمل کیږی اونه هغه غالب او نافذیدی شی او نه د پوهو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تربیه شووکارکوونکو د ډلی څخه پرته اسلامیحکومت تینګیدائی شي او نه کارکولای شی خو د رسول الله صلیالله علیه وسلم د تعلیم او تربیی د پیل سره سم یو سیاسی فکر هم موجود وه او د شروع سره سم ئی د سیاسی اثراتو د پیدا کولو تدبیرونه هم اختیارکړی وه چې د همدی تدبیرونو په نتیجه کې د مدینی حکومت دهغه ترمشری لاندی جوړ شو[157].

د توحید د کلیمی غوښتنه

د توحید په بنسټ د حکومت جوړول

د توحید دکلیمی مفهوم دادی چې د یوه الله جل جلاله څخه پرته بل خدای نه شته او محمد صلیالله علیه وسلم د الله جل جلاله وروستی پیغمبر دی، اله کارجوړونکي ته هم ویل کیږی اوقانون جوړونکې ته هم لکه څنګه چې د حاکمیت په څیړنه کې د دی خبری په تفصیل سره یادونه شوی هر هغه څوک چې کارجوړونکي او قانون جوړونکې وی هغه معبود هم وی . او د عبادت مقصد هم دا دی چې د ژوندانه په هراړخ کې دیوه الله جل جلاله بندګی وشی، نوله دی امله د توحید دکلیمی غوښتنه دا ده چې یوازی په عباداتو ، معاملاتو ، اخلاقیاتوو جزاګانو[تعزیراو حدودو] سیاسیاتو [دحکومت په نظام] ، ایمانیاتو او عقائدو او ټولو کې د الله جل جلاله او د هغی د رسول محمد صلیالله علیه وسلم د احکامو په مخلصانه توګه اطاعت وشی، یا په بل عبارت ، دتوحید د کلیمی غوښتنه دا ده چې داسی یونظام منځ ته راشی چې هلته عبادت هم یوه الله جل جلاله لره وی او اقتصادی، ټولنیزی اوتمدنی چاری هم د یوه الله جل جلاله د قانون او حکم مطابق سرته ورسیږی په مکې دورکې د رسول اکرم الله صلیالله علیه وسلم د توحید د تبلیغ په وخت کې د اسلامی سیاست او اسلامی حکومت

[157] لسان العرب 12 ټوک 496-497 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکرهم خلکو ته وړاندی کاوه که څه هم حکومت د هجرت څخه وروسته جوړ شوی وه- د حکومت او سیاست پوری د تړلو احکامو تفصیلات وروسته بیان شوی وه خو هغه ته مخکې ترمخکې اذهان تیاریدل د مکې د خلکو د حکومت وړاندیز په دی خاطر رسول الله صلی‌الله علیه وسلم مسترد کړ، چې هغوی د توحید د پریښولو شرط رامخته کړی وه. هغوی غوښتل چې د جاهلیت مشرکانه نظام په خپل حال پاته شی خو د دی حکومت مشری دی د پخوانیو سردارنو په ځای په خپله حضرت محمد صلی‌الله علیه وسلم سره وی څرګنده ده چې دیو نبی په زړه کې د داسی یو حکومت فکرهم نه ګرځی،خو هغه صلی الله علیه وسلم دمکې سرداران قبائلی مشران او خپل خپلوان په مسلسله توګه په دی خبره پوهول چېکه چیری تاسو توحید قبول کړی او د هغی غوښتنی‌هم ترسره کړی نو په عربو به ستاسی حکومت جوړ شی او عجم به تاسوته جزیه درکوی دا خبره هغه ددی فکرجوړولوله پاره کړی وه، چې د توحیدی نظام غوښتنه یوازی د خلکود عقیدو بدلون نه دی- بلکه د اقتدار او ځواک بدلون هم دی .

دنبوت په لومړیو دریوکلونوکې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم خلک د حکمت او تبلیغ په واسطه په ځانګړی لیدنوکتنوکې د توحید په عقیده پوهول خوکله چې د نبوت په څلورم کال د الشعرا په سورت کې هغه ته دا حکم وشوچې] خپل نژدی خپلوان دی خبردارکړه نو هغه د صفا په غونډۍ کښی د ټولو قبائلو د نمایندګانو یوه غونډه جوړه کړه او په عامه توګه ئی ورته د توحید بلنه ورکړه- په صحیح بخاری‌کې خو یوازی دا راغلی دی چې هغه وفرمایل:" زه تاسی ته د الله جل جلاله د عذاب نه دویرولوله پاره راغلی‌یم- تاسو ایمان راوړی او خپل ځانونه ددی عذاب څخه په څنګ کړی اوکه نه نو زه تاسی د قیامت په ورځ د عذاب څخه نه شم ژغورلای ."

خو ابن سعد رحمه الله علیه چې په 230 هجری کال کې مړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی د لاندی الفاظو په زیاتولو سره ئی داسی رانقل کړی دی :

وتدین لکم بها العرب وتذل لکم بها العجم [که چیری تاسو توحید ومنی نو عرب به ستاسی تابع وګرځی اوعجم به ستاسی د لاس لاندی شی] [158].

د دی نبوی ارشاد څخه دا مقصد دی چې یو توحیدی ریاست به جوړ شی هماغه وه چې حکومت جوړ شو او د قیصر او کسری مانی ئی وړانګی کړی .

ابن سعد رحمه الله علیه په بل ځای کې لیکې چې : د عامی بلنی د پیل څخه وروسته محمد خاتم الرسول صلی الله علیه وسلم ترلسوکالو پوری خلک په همدی خبرو پوهول، هرکال به دحج په وخت کې د [عکاذ مجنه] او[ذوالمجاز] کلنی میلی ځایوکې یوی یوی قبیلې ته ورته ، هغه قبیلی چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به ورتلو په دی ډول دی :

بنوعامر- بنومحارب- بنوفزاره- بنوغسان – بنومره - بنوحنیفه- بنوسلیم- بنوعبس - بنونصر- بنوالبکاء- بنوکنده- بنوکلب- بنوحارث- بنوعذره- الحضارمه

پورته ذکرشوو پنځلس قبیلوته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم دا رنګه بلنه رسولی وه

یاایهاالناس قولوا لااله الا الله تفلحوا وتملکوبها العرب وتذل لکم العجم واذا آمنتم کنتم ملوکا فی الجنه وابولهب ورائه یقول لاتطیعوه فانه صابی وکاذب

[" ای خلکو! ووایاست چې د یوه الله جل جلاله پرته بل معبود نه شته نو تاسو به کامیاب شی اوعجم به هم ستاسی ترلاس لاندی شی اوکله چې تاسی ایمان راوړی نو په جنت کې به هم پادشاهان شی ابولهب د محمد صلی الله علیه وسلم تره دده پسی وروسته تللو او ویل

[158] طبقات ابن سعد 1 ټوک 216 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

به ئی چې ای خلکو ! دده خبره مه منی دا صابی او دروغجن دی] .

کله چې ابوطالب د مرګ په مرض اخته وه نو د قریشی سردارانو یوهیئت د ابوجهل په مشری ورته راغی او دا شکایت ئی ورته وکړچې ستا وراره زمونږ خدایان نه منی اوته د هغه حمایت او ساتنه کوی ابوطالب رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ته وویل وراره جانه ته د خپل قوم څخه څه غواړی هغه مبارک وفرمایلی : اریدمنهم کلمه تدین لهم بها العرب و تؤدی الیهم العجم الجزیه [زه له هغوی یوه خبره غواړم چې د هغې د منلو په صورت کې به عرب د هغوی تابع وګرځی او عجم به یې د لاس لاندی شی او جزیه به ورته ورکوی] .

ابوطالب ورته وویل چې یوازی یوه خبره ؟ رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې: کاکاجانه ووایه چې لااله الاالله - هیئت ورته وویل چې آیا مونږ یوازی د یوه الله جل جلاله بندګی وکړو په قریشی ملت [آخری ملت] کې مونږ تر اوسه پوری داسی خبره نه وه اوریدلی دا درواغ دی نو په همدی وخت کې د ص د سورت لومړی اوه آیتونه رانازل شول [159] .

د عربو او عجمو د حکومت کولو یادونه د مکې دور به بلنوکې ځکه په بیا بیا کیدله چې مخالفین او موافقین دواړه په دی ښه وپوهیږی چې د اسلام دین او توحیدکلیمه د قتدار او ځواک بدلون غواړی او مکمل اسلامی انقلاب ئی غوښتنه ده .

د حبشی د هجرت سیاسی اثرات :

---

[159] سنن ترمذی ابواب التفسیر سورت ص 2 ټوک 178مخ – مسند احمد – مسند ابن عباس لومړی ټوک 27 مخ - تفسیر ابن جریر په څلور اسانید 23 ټوک 125- طبقات ابن سعد لومړی ټوک 202مخ – تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 47 مخ په حواله د احمد او سنن نسائی - سیره ابن هشام لومړی ټوک 417 مخ د 1955 عیسوی کال د مصرچاپ – الکامل د ابن اثیر 2 ټوک 65 مخ – تاریخ الامم و الملوک د طبری 2 ټوک 219 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مکې دکفارو د مظالمو په اساس د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم هجرت حبشی ته یوازی د پناه اخستولوله پاره نه وه بلکه دا یو رنګ سیاسی حکمت عملی هم وه چې مقصد یې د عربو څخه د باندی د دعوت خپرول وه او د حبشی شاهی کورنی ترتاثیر لاندی راوړل وه د حبشی مهاجرین دپناه اخستلو په څنګ کې د اسلام بلونکې او ترجمانان هم وه هغوی د دعوت او بلنې‌کار ته دوام ورکړ او په دی ترتیب د اسلام اثرات خپریدل حتی چې په هغه وخت کې د حبشی پادشاه نجاشی [اصحمه] هم مسلمان شو او د مدینی د هجرت وروسته ئی هلته د جوړشوی اسلامی حکومت سره د دوستی اړیکې هم ټینګ کړی .

د نبوت په پنځم کال د رجب په میاشت کې پنځلس کسانو[یو لسو سړو او څلور ښځو] لومړی ځل حبشی[ایتوپیا] ته هجرت وکړ او د بعثت په شپږم کال نږدی سلوکسانو د دوهم ځل له پاره هجرت وکړ.کله چې د قریشوخلکو دا درک کړه چې ددی مهاجرینوپه واسطه په حبشه کې هم د محمد صلی‌الله علیه وسلم بلنه روانه ده او په راتلونکې کې هغه ډیر سیاسی اثرلری. نو هغوی عمروبن عاص رضی الله عنه عماره بن ولید رضی‌الله عنه یا د ام سلمه رضی‌الله عنها دوینا له مخی عبدالله بن ابی ربیعه ته قیمتی تحفی ورکړی او د نجاشی در با رته ئی ورواستول ترڅوهغه دا مهاجرین دخپل وطن څخه وشړی، د قریشی‌هئیت د شکایت اوریدونه وروسته پادشاه مهاجرین خپل دربارته راوغوښتل د اسلام د پیغام درسولواو د پادشاه د متاثره کولوله پاره دا یو طلائی وخت وه چې د توقع څخه پرته پیدا شو،نو هماغه وه چې د مهاجرینو د نماینده په توګه حضرت جعفر بن ابی‌طالب شاهی دربار ته ولاړ او د اسلامی اصولو مطابق ئی سلام واچاوه او پادشاه ته ئی سجده ونه کړه درباریانو ورته وویل تا د بادشاه د احترام په خاطر سجده ولی ونکړه حضرت جعفر رضی الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنه ورته وويل : د الله جل جلاله پيغمبر محمد صلی‌الله علیه وسلم مونږ ته حکم کړی چې مونږ د الله جل جلاله څخه پرته بل هيچا ته سجده ونه کړو، لمونځونه وکړو او زکاتونه ورکړو،" ددی خبری وروسته عمرو بن عاص رضی‌الله عنه وويل چې دا خلک د حضرت عيسی عليه السلام په هکله له تاسی سره اختلاف لری پادشاه پوښتنه وکړه چې د حضرت عيسی عليه السلام په هکله ستاسو عقيده څه ده؟ حضرت جعفر رضی الله عنه ورته وفرمايل : حضرت عيسی عليه السلام د الله جل جلاله په حکم پيدا شوی وه او د هغه پاک روح الله جل جلاله پيغلی مريم عيها السلام ته القا کړی وه چې هغه ته د هيڅ بشر لاس نه وه لګيدلی [هم بستره شوی نه وه] نجاشی رحمه الله عليه د ځمکې څخه يوډکې راپورته کړ او وئی ويل چې : ای د حبشی خلکو او ای عالمانو او راهبانو! په الله جل جلاله قسم چې دا خلک زمونږ د عقيدی څخه ددی ډکې په اندازه هم زياتی نه وائی د دی وروسته ئی مهاجرينو ته په خبرو کې ويل : زه تاسی ته هم ښه راغلاست وايم او هغه پيغمبر صلی الله عليه وسلم ته هم ښه راغلاست وايم چې تاسی د هغه له لوری دلته راغلی ياست او زه شاهدی اوګواهی وايم چې هغه د الله جل جلاله رسول دی چې ذکر ئی په انجيل کې هم شوی دی او ده غه پيش ګوئی حضرت عيسی عليه السلام کړی وه ، تاسی زما په مملکت کې هر چيرته چې غواړی اوسيدلی شی-که چيری زه د حکومت په چارو کې نښتی نه وائی نو زه به په خپله د هغه نبی عليه السلام په دربار کې حاضر شوی وايی د هغه پښې مبارکې به می راجګولای او د هغه قدمو به می پاکولای د دی خبرو وروسته ئی د قريشی هيئت سوغات بيرته مستردکړ[160].

امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه په مسندکې د ام سلمه رضی‌الله عنها د روايت له مخی د حبشی د هجرت مکمله قصه رانقل کړی

[160] مسنداحمدلومړی ټوک 461مخ - مسند ابن مسعود دارصادربيروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوهمدا راز يي د مهاجرينو د خطيب جعفر رضی‌الله عنه د ويناو مکمل متن رانقل کړی دی چې هغه د نجاشی په دربارکې کړی وه په دی ويناکې د جاهليت د دوره اعتقادی ، اخلاقی او ټولنيزی خرابی بيان شوی وی، بيا ئی د نبی صلی‌الله عليه وسلم د معبوث کيدو يادونه وکړه او د هغه د تعليماتو لنډيز ئی وړاند کړی د هغه وروسته ئی د مکې د قريشو د هغه مظالمو يادونه وکړه چې په مسلمانانو به ئی کول او په آخره کې ئی وويل مونږ ستاسی د ملک په لور په دی خاطر راغلی يو چې دلته به پر مونږ ظلم و نه شی نجاشی رحمه الله ورته وويل : آيا له تاسی سره د دی پيغام څه برخه شته چې الله جل جلاله له خوانه په دی نبی صلی‌الله عليه وسلم رانازل شوی‌دی؟

حضرت جعفررضی‌الله تعالی‌عنه د مريم عليه السلام د سورت لومړی برخه تلاوت کړه ، د دی په اوريدلو نجاشی په ژړا شروع وکړه ،تر دی پوری ئی وژړل چې ږيره مبارکه ئی په ژړا لمده شوه- د هغه د دربار پادريانو هم په ژړا شروع وکړه، تردی ئی وژړل چې د هغوی ترمخ پرا ته کاغذونه هم لامده شول او بيا نجاشی وويل چې" دا پيغام او د حضرت عيسی عليه السلام تعليمات دواړه د يوه څراغ رڼا ده " او بيا ئی د قريشو هيئت ته وويل چې ولاړ شی زه دا خلک تاسی ته نه شم درکولای [161].

حضرت جعفر رضی‌الله عنه د مسلمانانو نماينده او د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم سفير وه چې په شاهی دربارکې ئی د قريشو سفارتی هيئت ته په سفارتی ميدان کې سخته ماتی ورکړه ، دا د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم دعوت هم وه او سياست هم چې کامياب ثابت شو .

---

[161] - مسنداحمد لومړی ټوک 201 مخ - سيرت ابن هشام لومړی ټوک 236 مخ - الکامل د ابن اثيرليکنه2ټوک 80 مخ البدايه النهايه د حافظ عماد الدين ابن کثيرليکنه 3ټوک73-74مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وصلی الله علیه و علی اله و اصحابه اجمعین

د عقبی تړون د اسلامی حکومت پیل :

د عقبی تړون هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم سیاسی زیرکتیا وه چې د هغه په اساس په عربو او عجمو کې د هغه د حکومت بنسټ کیښوولی شو، چې د هغه یادوونه حضور صلی الله علیه وسلم د قریشو سردارانو او د عربی قبائلو مشرانو ترمخ کړی وه دا تړون په اصل کې د اسلامی حکومت پیل وه .

حضرت سوید بن صامت په مدینه کې هغه اول د ښه نصیب خاوند ، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم تر تاثیر لاندی راغی خو د بعاث په نښته کې په قتل ورسید ، دوهم خوش قسمته انسان حضرت ایاس بن معاذ وه هغه ویلی وه" په الله جل جلاله سوگند چې دا ښی خبری دی خو هغه هم ډیرژر وفات شو[162].

د نبوت په یولسم کال دحج په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مدینی د یوی قبیلی خزرج د شپږ کسانو سره د منی په عقبه کې لیدنه وکړه ، هغوی اسلام قبول کړ او وعده ئی وکړه چې د راتلونکې کال کې د حج په موسم کې به بیا سره گوری هغوی بیرته ولاړل او د اسلام تبلیغ ئی شروع کړ، او د مدینی په هرکورکې د رسول اکرم له صلی الله علیه وسلم د نوم یادونه شروع شوه .

د هغو شپږو خوش نصیبو صحابه و رضی الله عنهم نومونه دا دی :

ابوامامه اسعدبن زاره - عوف بن الحارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامربن حدیده - عقبه بن عامربن نابی - جابربن عبدالله بن رباب رضی الله عنهم

د نبوت په 12کال د وعدی مطابق د حج په وخت د منی په کنده کې دولس کسانو د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دوهم ځل له پاره

---

[162] سیرت ابن هشام 1- 2 ټوکونه 426 – 427 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدنه وکړه په دی وخت کې چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د هغوی ښځه کومه وعده واخسته نوهغه د هغه بیعت [تړون] مطابق وه چې ځوکاله وروسته د ممتحنی د سورت په 12دولسم آیت کې د مهاجرو ښځوښځه د بیعت د اخیستوپه هکله ښوول شوی وه.

همدا علت دی چې د عقبی تړون ته مسند احمد او سیرت ابن هشام بیعت النساء ویلی دی او حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه فرمایی چې حضرت محمد صلی‌الله علیه وسلم زمونږ ښځه دا ډول بیعت [تړون] اخستی وه .

د الله جل جلاله سره به هیڅوک نه شریکوی- غلابه نه کوی- زنا به نه کوی - خپل اولاد به نه وژنی- په هیچابه د دروغو تورنه لګوی او زما نافرمانی به نه کوی،که چیری تاسی په دی وعده وفا وکړه نوتاسی ته به جنت وی اوکه چا ددی حراموکارونوڅخه یوکارهم وکړنوبیا د هغه معامله دالله جل جلاله په حواله ده که هغه یی معافوی اوکه عذاب ورکوی .

د هغه د ولسوکسانو نومونه دا دی :

ابوامامه اسعدبن زراره - عوف بن حارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامر - عقبه بن عامر - معاذبن حارث - زکوان بن عبدالقیس - عباده بن صامت - یزید بن ثعلبه - عباس بن عباده- ابوالهثیم بن التیهان- عویم بن ساعده رضی‌الله عنهم .

ددی بیعت وروسته محمد رسول الله صلی‌الله علیه وسلم حضرت مصعب بن عمیر رضی‌الله عنه د هغوی سره مدینی ته واستاوه هغه د مدینی منوری د مسلمانانو مشری په غاړه واخسته او د ښوونی او روزنی او تنظیم او دعوت کارونه ئی نور هم پسی پر مخ بوتله چې په دی کارکې حضرت اسعد بن زراره رضی‌الله عنه له ده سره ډیرکومک

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ[163].

د نبوت په 13 کال73 سړي او2 ښځي د دريم ځل له پاره د نبي‌اکرم صلی‌الله عليه وسلم سره په همدې عقبې‌کې د ليدنې له پاره راغلي وه په دې ځل ئې ورڅخه د اطاعت په څنګ کې د جهاد او کومک کولو وعده هم واخسته .

حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه د دې بيعت څرنګوالی په دې توګه بيان کړی دی : مونږ د رسول الله صلی الله عليه وسلم سره دا وعده وکړه چې ستاسې هرحکم به اورو او منو به ئې،که زمونږ طبعيت ئې وغواړي اوکه وئې نه غواړي، مونږ به مالي مصارف په غاړه اخلو که څه هم تنګ لاسي اوسو يا آسوده ، مونږ به په نيکې حکم کوو او د بدی څخه به منع راوړو، د الله جل جلاله له پاره به حقه خبره کوو او د هيڅ ملامت کونکې پرواه به نه کوو- کله چې د الله جل جلاله رسول الله صلی الله عليه وسلم زمونږ کلي يثرب [مدينې] ته تشريف راوړي نو مونږ به د هغه کومک کوو او د هغه به داسې ساتنه کوو لکه څنګه چې د خپلو ځانونو، ښځو او اولاد ساتنه کوو او د دې په بدل کې مونږ يوازې جنت غواړو[نو دا هغه بيعت وه چې مونږ د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم سره کړی وه] .

د دولس نمايندګانو ټاکل

د بيعت وروسته رسول الله صلی‌الله عليه وسلم وفرمايل چې ما ته ستاسې له ډلې‌څخه دولس کسه باوري نمايندګان غوره او راکړی چې دخپلې قبيلې داسې مسئول او استاذی وی لکه څنګه چې د حضرت عيسی عليه السلام حواريون کفيلان وه هغوی د خزرج څخه نهه او د

[163] - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 220مخ - سيرت ابن هشام لومړی ټوک 433مخ - تاريخ طبری 2 ټوک 235مخ - الکامل 2 ټوک 96مخ - البدايه والتهايه 3 ټوک 150 ددی بيعت ذکرد صيحيح بخاری په کتاب الايمان باب بيعه العقبه کی هم شوی خو د نومونويادوونه په بخاری اومسنداحمدکی نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس څخه دری کسه وټاکل ابن حزم ،ابن هشام او ابن سعد رحمه الله علیه د هغوی نومونه په دی توګه ذکرکړیدی .

د خزرج څخه : اسعد بن زراره رضی‌الله عنه د رئیس په توګه او سعد بن ربیع ، عبدالله بن رواحه ، رافع بن مالک ، براء بن معرور ، عبدالله بن عمر و بن حرام ، عباده بن صامت ، سعد بن عباده ، مندر بن عمر رضی‌الله عنهم .

د اوس څخه : اسید بن حضیر ، رفاعه بن عبدالمنذر ، سعدبن خیثمه رضی‌الله عنهم [164].

د همدی بیعت څخه وروسته مسلمانانو هجرت وکړ او نزدی یوه نیمه میاشت وروسته په خپله رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم هم هجرت وکړ او مدینه کې ئی د اسلام مرکز جوړ کړ د باوری خلکو ټاکل او د بیعت د اخستوپه وخت کې د هغوی څخه د اطاعت پرته ، د کومک ، جهاد او نصرت وعده اخستل ددی خبری ثبوت دی چې د عقبی بیعت په اصل کې د یو اسلامی حکومت پیل وه او د بلنی په ځنګ کې یو سیاسی زیرکتیا هم وه .

په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
او د اسلامی حکومت اساسی اصول

د مشهورو ځیړونکو د وینا له مخی محمد صلی‌الله علیه وسلم د ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه په ملګرتیا د نبوت په 13کال د ربیع الاول په 12نیټه د دوشنبی په ورځ قبا ته ورسید ، هلته د یوڅو ورځو تم کیدونه وروسته مدینی منوری ته روان شو ، هغه د بنو سالم بن عوف په ځای کې د لومړی جمعی لمونځ اداکړ او لومړی خطبه ئی وفرمایله

[164]- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 442مخ - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 222مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 238مخ - الکامل 2 ټوک 99مخ – وفاء الوفاء باخبار دار المصطفی د مسهودی لیکنه لومړی ټوک 230 مخ بیروت چاپ - البدایه والنهایه 3 ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا خطبه په حقیقت کې د اسلامي حکومت تاسیس په خاطر د حکومت د مشر په حیث د هغه لومړنی پالیسي جوړونکې بیان وه چې په هغه کې د اسلامي نظام اساسي اصول او بنستیز احکام واضح کړی وه دا د جمعې خطبه ابن جریر او ابن کثیر رحمه الله علیهما پوره رانقل کړی چې د هغې لنډیز په دې ډول دی .

ا- توحید:

حاکمیت او الوهیت یوازې دیوه الله جل جلاله صفت دی د همغه بندګي وکړی او د هغه سره هیڅوک مه شریکوی .

ب- تقوی :

د الله جل جلاله د عذاب اونیولوڅخه وویریږی. ریښتونی ژوند خو د دی دنیا ژوندنه دی بلکه د آخرت ژوند دی نو هرکار د آخرت د کامیابیدو په خاطرکوی .

ج- د قرآن او سنتو پورته والی :

ریښتونی لارښوونه ، حقیقي پوهه،او د حق معیارد الله جل جلاله کتاب او د هغه د رسول صلی‌الله علیه وسلم سنت دی - په هرکارکې د الله جل جلاله دکتاب او د هغه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د سنتو پیروی وکړی نو په یوی اسلامي ټولنه کې یوازې قرآن او سنتوته پورته والی اوځواک حاصل دی .

ه- جهاد فی سبیل الله :

د الله جل جلاله دښمنان خپل دښمنان وګڼی او د هغه ددین د غالبولو له پاره جهاد وکړی ځکه چې اسلامي امت ئی د همدی له پاره غوره کړی دی

و- اسلامي امت :

ستاسی اسلامي نوم مسلمان دی چې تاسی ټول یوه ټولنه اویو قوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

یاست او د اسلامی امت په نوم یادیږی[165] .

دا هغه پنځه بنسټیز اصول دی چې په دی باندی د یوی اسلامی ټولنی او یو اسلامی حکومت بنیاد ایښودل شوی دی په دی وینا کې رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د مدینی خلکو ته د راتلو سره سم وویل چې اوس به دلته د دنیا پرستی، قبیله پرستی، اوبت پرستی د جاهلی نظامونو په ځای به د توحید ، د آخرت په فکر او تقوی باندی ولاړ اسلامی نظام منځ ته راځی .

د جوماتونو جوړول :

په یوه اسلامی حکومت کې جوماتونه اساسی رول لری ځکه چې د لمانځه قائمول د یوه اسلامی حکومت اولین کار دی آدم علیه السلام پر ځمکه باندی د الله جل جلاله لومړی خلیفه وه هغه هم د جبریل علیه السلام په لارښونه په مکه مکرمه کېد دنیا پرمخ لومړی جومات جوړکړی وه د کعبی د تعمیرد شروع څخه دی خبری ته ګوته نیول ضروری دی چې د یوه اسلامی خلافت لومړی بنیادی کار د جوماتونو د نظام جوړول او د عبادت د مرکز انتظام او اهتمام کول دی د لومړی پیغمبر علیه السلام سسپه څیر د الله جل جلاله پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم تر ټولو لومړی کار دا وکړ چې په قباء کې یی د جومات د جوړیدو تیګه کښیښوده او بیا ئی د نبوی مسجد جوړښت پائی ته ورسوه د هغه وروسته ئی د خپل ځان له پاره حجره جوړه کړه . دنیالرونکې پادشاه لومړی د خپل ځان له پاره مانی آبادوی اوبیا د هغه وروسته نورکارونه کوی خو د اسلامی حکومت مشر او د کائیناتو سردار لومړی مسجد جوړکړ او بیا ئی د نورو اړتیاو په لور پاملرنه وکړه .

مواخات عقد [د ورورولی تړون]

---

[165]- تاریخ ابن جریر2 ټوک 255-256 مخونه - البدایه والنهایه 3 ټوک 213 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هجرت په پنځمه مياشت رسول الله صلى الله عليه وسلم د اسلامی قوميت او دينی ورورولی د ټينګيدو په خاطر د مهاجرينو د اقتصادی کفالت او آباديدو له پاره ډيرمهم او انقلابی قدم واخيست چې هغې ته د احاديثواو سيرت په کتابونوکې " مواخات بين المهاجرين والانصار" ويل شوی دی .

انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی چې :

قد حالف النبی بين قريش والانصارفی داری [رسول الله صلی‌الله عليه وسلم زما په کورکې د قريشو [مهاجرينو] او انصارو ترمنځ د اسلامی ورورولی تړون وکړی و[166]] .

د دی تړون يادوونه د صحيح بخاری په ډيرو ځايونوکې شوی ده [167].

په مسند احمد کې د ورورولی د تړون د ليکل شوی سند يادوونه هم شوی ده : ان رسول الله صلی‌الله عليه وسلم کتب کتابا بين المهاجرين والانصار علی ان يعقلوا معاقلهم ويفدوا عانيهم باالمعروف و الاصلاح بين المسلمين [رسول الله صلی‌الله عليه وسلم دمهاجرينو او انصارو ترمنځ يو تړون وليکه چې دوی دواړه به يو د بل سره د ديت په ورکړه کښکومک کوی. يو د بل د بنديانو فديه به ورکوی اود مسلمانانو د اصلاح په لاره کې به کوشش کوی][168] .

ابن سعد رحمه الله د څلورو مسانيدونو په واسطه د عقد مواخات تفصيل دا رنګه نقل کړی دی کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم مدينی ته تشريف راوړ نو د او انصارو مهاجرينو د بيلو، بيلو ګړو ترمنځ يې دمواخات [ورورولی] ريښتی ټينګی‌کړی .

---

[166] - صحيح بخاری‌کتاب الکفايه 1 ټوک 306 مخ

[167] - صحيح بخاری المناقب 1 ټوک 533-561 مخونه - التفسير ټوک 659 مخ - الفرائض 2 ټوک 999مخ

[168] - عبدالله بن عمرو بن العاص روايت مسند احمد 2 ټوک 204 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی ترمنځ دا ورور ولی د یوه بل سره په کومک او حق باندی ولاړه وه او د هغی وخت د انصارو میراث هم مهاجرینوته ورکول کیده په دی تړون کې 25کسه مهاجرین او 25 کسه انصاریا د حدیثو نورو روایاتو د وینااله مخی50-50 کسه شریک وه – د وروروړلی [مواخات] دا تړون د بدر د غزا څخه ترمخه شوی وه خوکله چې د بدر د جنګ وروسته دا آیت رانازل شو چې" نسبی ریښته لرونکې د میراث ډیرحق لری" نو بیا به میراث نسبی ریښته لرونکوته ورکول کیده، خو بیا هم د اسلامی وروروړلی او یو د بل سره دکومک ریښتې په خپل ځای وی [169].

د عقد مواخات په نتیجه کې د مدینی انصارو خپلی ځمکې او باغونه د خپلو ځانونو او مهاجرز ورونو ترمنځ د ملکیت په اساس د ویشولو پیشنهاد وړاندی کړ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : چې دومره زیات بار په تاسی اچول مناسب نه دی البته خپلی ځمکې د مزارعت په خاطرخپلو مهاجرو ورونو ته ورکړی خو په حاصل کې به ئی دواړه ګډیاستی انصارو وویل چې مونږ ته قبوله ده [170].

الوثیقته السیاسه

[لومړی لیکل شوی قانون]

په دی وخت کښې مدینه منوره کې د اوس او خزرج د قبیلو پرته دیهودو دری بااثره قبیلیهم آبادی وی یعنی بنونضیر، بنوقریظه اوبنوقینقاع . هغوی ته د بلنی د په څنګ کې د دی هم اړتیاوه چې د هغوی سره د سیاسی اړیکو څرنګوالی معلوم شی ، او د مهاجرینو، انصارو اویهودو ترمنځ یو لیکلی تړون وشی، چې په هغه کې د حکومت د قانون اواهدافو بنیادی او ضروری مادی ولیکل شی،نو هماغه وه چې

[169]- طبقات ابن سعدا ټوک 238 مخ

[170]- صحیح بخاری کتاب المزارعه 1 ټوک 312 مخ - الهبه 1 ټوک 358- المناقب 1 ټوک 534 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بدر د غزا ترمخه دهجرت په لومړيکال دا وثيقه اوسندو ليکل شو.

د دی مدنی تړون حواله په مسند احمد رحمه الله د ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد او د حلبيه په سيرت او ځينی نورو کتابونوکې ورکړل شوی خو د هغو تفصيلات ئی نه دی ورکړی- حافظ عماد الدين بن کثير په البدايه کې حواله ورکړی چې د امام ابوعبيد قاسم بن سلام په کتاب الغريب کې په دی باندی اوږد بحث شوی دی د الحلبيی ليکونکې علی بن ابراهيم حلبی رحمه الله چې په 1044هجری قمری کې وفات شوی ليکې چې په [الاصل] کې د دی سند پوره متن موجود دی ، د الاصل څخه هغی مقصد د ابن سيدالناس يعمری چې په734 کې وفات شوی کتاب عيون الاثرفی فنون المغازی و الشمائل والسير دی[171].

ابن هشام او ابن کثيرد محمدابن اسحق چې په150هجری قمری کې وفات شوی په حواله دا سند پوره رانقل کړی دی ، ابن اسحق رحمه الله عليه د مغازی او سير پخوانی او مستند امام دی نو په دی خاطرد هغه وينا هم مستنده ګڼل کيږی ، د ابن هشام سيرت او البدايه څخه ددی مهم سياسی تړون او مدون قانون لنډيز را نقل کوو.

بسم الله الرحمن الرحيم دا تحريری تړون چې د مهاجرينو ، انصارو او هغه خلکو چې د هغوی تابع دی او په جنګ کې ورسره شريک وی، ترمنځ ليکل شوی دی :

1- ټول مسلمانان يوه ټولنه اويوقوم ګڼل کيږی .

2- قريشی‌مهاجرين به د پخواپه شان د خپلوبنديانو فديه ورکوی او په ديت ورکولوکې به يو د بل کومک کوی .

3- د اوس او خزرج د اته قبيلو نومونه واخستل او وليکل شوه چې

---

171 - مسنداحمد2ټوک 204مخ - زادالمعاد 2 ټوک 63 مخ 1970 عيسوی کال د مصر چاپ – د الحلبيه سيرت 2 ټوک 29 مخ 1964 عيسوی کال - البدايه 3 ټوک226 مخ - جوامع السير ابن حزم ليکنه 95مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی به ټول د پخواپه شان يوبل ته ديت ورکوی او د خپلو بنديانو فديه به ورکوی لکه څنګه چې د ايمان د خاوندانو اصول دی .

4 - د پورورړو او تنګ لاسوخلکوبه په نيکه توګه کومک کيږی .

5 - د ظالمانو ، مجرمانو او مفسدو خلکو په خلاف به ټول مسلمانان يوکيږی که څه هم د هغوی څخه کوم مجرم د کوم مسلمان زوی هم وی .

6 - هيڅ مؤمن به دکافرو د حمايت په خاطربل موءمن نه وژنی او نه به د موءمن په مقابله کې دکافرحمايت کوی .

7 - که ادنی مؤمن هم چا ته پناه ورکړی نو هغه به د ټولو پناه ګڼل کيږي

د مسلمانانو مسئوليت به شريک وی .

8 - که چيری يهودان زمونږ فرمان وړونکيوګرځی نو په هغوی باندی به ظلم ونه شی بلکه کومک به ورسره کيږی .

9 – د مسلمانان صلح به په ګډه وی،ځانګړی صلح هيڅ حيثيت نه لری، مګرپه ټولنيز ډول چې دکومی باندينی قبيلی سره سوله کيږی د جنګ په وخت کې هيڅ مسلمان په ځانګړی توګه سوله نه شی کولای .

10- مسلمانانو به په وار وار جهاد ته درومی،کله چې يوه ډله راشی نو بله ډله به ليږل کيږی .

11- د ټولومسلمانانو وينه برابره ده او په حقه او صحيح لاره به هماغه ګڼل کيږی چې متقی وی .

12- چاچې کوم مسلمان په ظلم اوتيری سره قتل کړی وی نو د هغه څخه به قصاص واخستل شی مګر دا چې د مقتول وارث په ديت اخستلو راضی شی،او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان متحد وی .

13- د مکې دقريشو[کفارو] سره به نه مالی‌کومک کيږی او نه به د مسلمانانو په مقابل کې ورته پناه ورکول کيږی .

14- دهری معاملی اوهر ډول شخړی پريکړه به د الله جل جلاله په کتاب او د محمد صلی‌الله عليه وسلم د سنتو په اساس کيږی [قانونی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورته والی به قرآن او سنتوته حاصل وی] او د پریکړی اختیار به د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم سره وی .

يهودو پورې تړلې مادې

15- په مدينې‌منورې باندې دتيرې په وخت کې به يهود د مسلمانانو سره په جنګ کې‌شريک کيږي او د جنګ تاوان به هم په ګډه ورکوی ځکه چې دا جګړه د وطن د دفاع جنګ دی .

16- يهوديان به په خپل دين او مسلمان به په خپل دين عمل کوی .

17- د يهوديانو ټولو قبيلو اود هغوی دوستانو ته به د قانون په رڼاکې ټول حقوق حاصل وی له دوی چې څوک جرم وکړی نو هغه به د جزا څخه خلاص نه شی .

18- د جرمونو د سزا وروکولو په وخت کې به هيڅ ډول خنډونود را پيدا کولو اجازه ورنه کړل شی، غولونکې اوتړون ماتوونکې به خپل ځان په خطر کې اچوی ، ځکه چې تحفظ نيکوخلکوته ورکول کيږی .

19- د دی تړون ګډونکونکوته په مدينې[يثرب]کې د هرډول فتنې او فساد جوړول حرام دی .

20- د ګاونډی او پناه اخستونکې له پاره هم همدغه حقوق دی او په هغوی باندی به هيڅکله زياتی ونه شی .

21- د تړون د ګډون کونکوترمنځ که کله کومه شخړه او حادثه را پيدا شی چې د هغی څخه فساد جوړيږی، نو د هغه پريکړه به د الله جل جلاله د قانون په اساس حضرت محمدصلی‌الله عليه وسلم کوی .

22- د مکې قريشو[کفارو] او د هغوی دوستانو ته به په هيڅ ډول پناه نه ورکول کيږی .

23- د تړون ټول ګډون کونکې د هر چا سره په سوله کې برابر شريک دی او د مسلمان په څير هريو يهودی به هم د سولی د دی تړون پابند وی ، چې د کومی بهرنی قبيلی سره شوی وی .

24- هره ډله به دخپلی سيمی د ساتنی او د هغی څخه د دفاع له پاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مسئوله وی

25- دا ترون به د ظالم او زیاتیکوونکي د سزا د ورکولو په لار کي خنډ نه گڼل کیږی : وان الله جار لمن اتقی وبر و محمد رسول الله {صلی الله علیه وسلم } او الله جل جلاله د هغه چا مددگار او حامی دی چي ډیر د الله څخه ویریدونکي اونیکو کار وی محمد صلی الله علیه وسلم دالله رسول وی] [172].

ددی لیکل شوی دستورڅخه ثابت شوی

سیاسیاصول

ا] ټول اسناد او لیکنی به په بسم الله سره شروع کیږی دا ځکه چي د حکومت لوی حاکم الله جل جلاله دی .

ب] د حکومت قانون قرآن اوسنت دی چي مشر ئی محمد صلیالله علیه وسلم دی د 14 – 21 مادو له مخی

ج] ټولواوسیدونکو د قانون په وړاندی برابر حقوق لری 4- 11-16-17 مادو له مخی

د] د حکومت دفاع په ټولو اوسیدونکو لازمه ده او هیڅ ډول فتنی او فساد ته به اجازه ورنه کړل شی 15-19 مادو له مخی[173]

د قتال فی سبیل الله

څخه مقصد د اسلامیحکومت جوړول او ټینګول دی

د مکي په دولس کلنه دوره کي چي کوم مظالم په مسلمانانو وشوه او په آخره کي چي د رسول الله صلیالله علیه وسلم د قتل په خاطر د هغی

172- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 510 مخ د 1955 عیسوی کال د مصطفیالبانی1955 لیکنه - البدایه د حافظ عماالدین بن کثیرلیکنه 3 ټوک 224 مخ د 1966 عیسوی کال د بیروت چاپ

173 - اصلی لیکنه په 52 مادو باندی مشتمله ده لیکن ما ئی تکرار حذف کړاود مضمون نتیجه می بیان کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبارک کورمحاصره کړای شو، نو پدی اساس دمسلمانانو او د مکې د قریشو ترمنځ د نښتی امکانات را پیدا شوی وه په مدینی کې د حکومت د جوړیدو سره الله تعالی هغوی ته دنښتواجازه ورکړه او د لړی مودی وروسته ئی قتال فی سبیل الله فرض وګرځاوه.

د بین المللی قانون په اساس دجنګ په حالت کښیځوک هم ددښمن قافلی ته په خپلوحدودوکې د اجازی اخستلو پرته د سفر کولو اجازه نه ورکوی دجګړی په حالت کې د دښمن په تجارت بندیزونه لګول او د نورو لارو څخه د هغه ټکول او د هغه د قوت ختمول د جنګ یوه برخه ده ، جنګ د مکې د قریشو له لوری لومړی پیل شوی وه نو په دی خاطر اخلاقاً او شرعاً اوهمدا راز د قومونو د مسلمه قاعدو په اساس دا نه چې د مسلمانانوحق نه وه بلکه پری فرض وه چې په دښمن تجارتی بندیزونه ولګوی او د هغوی قافلوته د اسلامی حکومت په حدودوکې د تیریدو اجازه ورنکړی همدا علت وه چې د هجرت په لومړی کال نبی صلی‌الله علیه وسلم د قریشو د قافلو د ټکولو په خاطرڅه ټولی ورولیږل او په دی ترتیب د جهاد اوقتال سلسله پیل شوه د قتال فی سبیل الله مقصد قرآن کریم په دی ډول بیان کړیده :

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ□الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ□الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت **39** تر **41** آیاتونو پوری]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جګره لاس پوری کیږی ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله په یقینی ډول د هغو د ملاتړ وس لری دا هغه کسان دی چې له خپلو کورونو څخه په نا حقه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وويستل شول يوازی په دی جرم چې هغوی وایی " زمونږ رب الله دی که الله خلک یو د بل په وسیله دفع نه کړی نو خانقا ګانی ، کلیسا ګانی ، عبادتخانی او جوماتونه چې په هغو کې د الله نوم ډیر زیات اخیستل کیږی ټول به ونړول شي الله به ارومرو د هغو کسانو سره مرسته وکړی چې د هغه مرسته کوی الله ډیر زورور او بر لاسی دی دا هغه کسان دی چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړی زکات به ورکړی ، په ښو چاروبه امر وکړی او له بدیونه به منع وکړی او د ټولو چارو پای د الله په لاس دی] .

په جامع ترمذی کې د عبدالله بن عباس رضی‌الله عنهما څخه روایت دی چې د قتال په هکله د ټولو ترمخه همدا آیت را نازل شوی دی- د دی آیتونوڅخه مقصد دا دی چې ظالم د ظلم څخه منع کړی او داسی‌حکومت جوړکړی چې په هغه کې د الله جل جلاله د عبادت له پاره آزادی وی د غریبوخلکو اقتصادی حالت ښه شی د ښه والی او نیکې احکام نافذ شی او د بدی ټولی لاری چاری ختمی شی . یعنی د ظلم شرک او د فساد د نظامونو په ځای د عدل ،توحید او د اصلاح نظام منځ ته راشی، په بل ځای کی‌الله جل جلاله فرمائی چې::

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لله

[د انفال سورت 39 آیت]

[اود دوی سره ترهغه پوری وجنګیږی چې د کفراو شرک غلبه پای ته ورسیږی او د الله جل جلاله حکم په ټولوغالب شی] .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکي چې:

ای یکون دین الله هو الظاهرالعالی علی سائر الادیان

[د الله جل جلاله دین په ټولو نورو دینونو غالب او عالی واوسی] [174].

په صحیح بخاری او صحیح مسلم کې د ابوموسی اشعری رضی‌الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دیوه پوښتنی په

[174] - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 402 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
ځواب کې وفرمایل : "

من قاتل لتکون کلمه الله هی العلیا فهو فی سبیل الله

[هغـه څوک چې ددی پـه خاطرجنګیـږی چې یـوازی د الله جـل جلالـه کلیمـه دی پرتـه اوسـی نـو پـه حقیقت کې همـدا سـړی د الله جـل جلالـه پـه لارکې جنګیږی] .

د پورتنی بیان لنډیز دا دی چې د جهاد او قتـال څخـه مقصـد پـه زور د خلکو مسلمانول نه دی،که چیری تری مقصد دا وایی نو بیا به اسلام کې د خراج احکام نه وای ، جزیـه او خراج پـه همـدی خاطراخسـتل کیـږی چې غیرمسلم خلک هم په اسلامی حکومت کې په خپـل دیـن عمـل وکـولای شی،حکومت به د هغوی د مال ، ځان او آبرو ساتنه کوی ، د هغه اړتیا به پوره کوی او د هغوڅخه چې د جزیی اوخراج لـه لاره کـومی پیسـی لاس تـه راځی نوهغه به د هغـوی د بهبـود پـه خاطرخرڅوی او حقیقت دا دی چېپـه زور سره مسلمان کول ممکن هم نـه دی دا ځکه چېایمـان یـوائی د اقـرار کولوڅخه عبارت نه دی بلکه د سینی د پراخوالی په څنګ کې د تسـلیمی ،انقیـاد او د زړه د تصـدیق نـوم هـم دی- د جهـاد او قتـال څخـه مقصـد د کفارو او مشرکینو د اقتدار ختمول او د اسلامی حکومت جوړول دی اوکه چیری مخکې څخه جوړشوی وی نو بیا د هغی د دفاع اوټینګښت لـه پـاره جهاد کیږی او جنګ د غلبی په خاطرکیږی اود همدی غلبی نـوم اقتـداراو حکومت دی .

د الله جل جلاله په لارکې
د قتال د آیتونوڅرنګوالی

د قرآنکریم په څوارلس سورتونو او 47 آیتونو کې د قتال حکم ورکـړل شـوی دی او یـا د هغـی فضـیلت بیـان شـوی دی د دی نـه پرتـه پـر15 سورتونو او 28 آیتونو کې یا د جهاد حکم او یا ئی فضیلت بیـان شـوی دی - جهاد یوازی جنګ ته نه وائی بلکه جهاد د هر ډول هلوځلو د څخه عبارت دی که څه ژبه وی ، په قلم وی او د زړه د بدوالی یا د مال او نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسايلو او صلاحيتونو په اساس وی ، خو په دی شرط چې مقصد تری د دین غلبه وی، همدا علت دی چې د النحل سورت په 110 آیت د الفرقان سورت په 52 آیت د العنکبوت سورت 66 آیت کې د جهاد ذکر دی په داسی حال کې چې دا سورتونه مکې دی او په مکه د قتال اجازت نه ؤ

د قتال د آیتونو نقشه په لاندی ډول ده:

د البقره سورت : 154-190-193-216-244-246- 251 آیتونو

د آل عمران سورت :13-121-146-157-167-169- 195 آیتونو

د النساء سورت :74 - 75 -76-77-84 - 89 -91 آیتونو

د الانقال سورت :16- 39- 65 آیتونو

د التوبه سورت : 5-12-13-14- 29-36-111-123 آیتونو

د الحج سورت : 39- 58 آیتونو

د الاحزاب سورت : 61 آیت

د محمد سورت : 4 –20 آیتونو

د الفتح سورت : 16 آیت

د الحشر سورت : 11-12آیتونو

د الصف سورت : 4 آیت

دالحجرات سورت : 9 آیت

دالحدید سورت :10 آیت

د المزمل سورت چې مکې کې نازل شوی دی او ټول شل آیت دی چې په دی کې د راتلونکې جنګ په هکله مخکې وینا شوی ده .

دغزاګانو او د سرایا ټول شمیر

غزوه په اصطلاح کې هغه سفرته ویل کیږی چې د قتال په اراده یی صورت نیولی وی او په هغه کې د فوځ مشری په خپله محمد صلی‌الله علیه وسلم کړی وی او سریه هغه جنګی سفر ته ویل کیږی چې په هغه کې د ډلی مشری کوم صحابی رضی‌الله عنه ته ورسپارل شوی وی او په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په هغه کې ګډون نه وی کړی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زید بن ارقم رضی‌الله عنه د غزواتو شمیر نولس ښوولی دی[175].

امام ابویعلی رحمه الله علیه د جابر بن عبدالله رضی‌الله عنه څخه د غزواتو شمیر یویشت را نقل کړی دی[176].

عبدالرزاق رحمه الله علیه د سعید بن مسیب څخه د غزواتو شمیر24را نقل کړی دی [177].

ابن حزم چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی د غزواتو شمیر 25 ښوولی دی[178].

ابن هشام رحمه الله علیه د غزواتو شمیر26 او د سرایاو شمیر38 ښوولی دی [179].

ابن سعد د واقدی چې په207 هجری قمری کال مړ شوی ، ابن اسحق چې په150 هجری قمری کال مړ شوی او موسی‌بن عقبه رحمه الله علیهم چې په141هجری قمری کال مړ شوی څخه رانقل کړی چې د غزواتو شمیر 27 دی او د سرایاو شمیر47 دی [180].

ابن عبدالبر رحمه الله علیه - السیره الحلبیه اوالا ستیعاب هم د غزواتو شمیر27 او د سرایاو شمیر47 ښوول دی [181].

لیکن عملاً په نهه غزاګانو کې جنګونه شوی دی چې هغه په لاندی ډول دی : بدر، احد ، مریسیع، خندق ، قریظه ، خیبر ، مکه ، حنین او طائف .

په شمیرکې د توپیر یو علت همدا دی چې ځینی اشخاصو یوازی د

---

[175] - صحیح بخاری کتاب المغازی لومړی باب

[176]- فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

[177] - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

[178] - جوامع سیر16 مخ

[179] سیرت ابن هشام رحمه الله علیه 3- 4 ټوک 608 مخ

[180]- طبقات اپن سعد رحمه الله علیه 2 ټوک 5 مخ

[181] الحلبیه 2 ټوک 342 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهورو غزاگانو او سریو یادوونه کړی اوځینی نورو ئی پوره شمیر بیان کړی، بل علت ئی دا دی چې ځینی غزاگانی د ځینو نورو غزاگانو تتمه گڼل شوی او جداگانه حیثیت ورته نه دی ورکړل شوی خو دا باید په یاد وساتل شی چې ځینی محدثینو او د سیرت لیکوالانوهرهغه سفر نقل او حرکت ته غزوه یاسریه یا بعث ویلی دی چې د دښمن په علاقه یې صورت نیولی وی هغه ئی کړی وی د دښمن د حالاتو د معاملو یا د دښمن سره د جنگ یا د تبلیغ اویا دکوم تړون له پاره وی په خاطر،دا په دی خاطر چې په دی هری وظیفیکې د دښمن سره د ټکرخطر موجود وه .

په اتویشت غزواتو کې د فوځ قیادت

د محمد صلی‌الله علیه وسلم په غاړه وو

په اتویشت غزاگانوکې د اسلامیفوځ مشری په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په غاړه درلوده او دیوه بی مثاله عسکری قوماندان په صفت ئی دجنگ په ډگرکې د اسلام د مجاهدینو قومانده په خپل لاس کې اخستی وه ځرنگه چې د دی کتاب موضوع د غزاگانو او سریاو تفصیل وړاندی کول نه دی خو بیا هم د ابن سعد رحمه الله علیه د کتاب څخه د عسکری او جنگیمهماتو یوه اجمالی خاکه وړاندی کول به دگتی څخه خالی نه وی :

د ودان یا ابواء غزاء دوهم هجری قمری کال د صفر میاشت - د مجاهدین شمیر 70 تنه

د بواط غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د سفوان غزاء دوهم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 70 تنه

د ذی العشیره غزاء دوهم هجری قمری کال د جمادی الثانی میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د بدر الکبرا غزاء دوهم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مجاهدین شمیر313 تنه څه کم او یا زیات

د بنو قینقاع غزاء دوهم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر ....

د سویق غزاء دوهم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د قرقره الکدر غزاء دریم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د غطفان غزاء دریم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 450 تنه

د نجران غزاء دریم هجری قمری کال د جمادی الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 300 تنه

د احد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 650 تنه

د حمراء الاسد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 540 تنه

د بنو النضیر غزاء څلورم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر ... تنه

د بدر صغری غزاء څلورم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت - د مجاهدین شمیر 1500تنه

د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د محرام الحرام میاشت د مجاهدین شمیر 400 تنه

د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت -د مجاهدین شمیر 400 تنه

د دومه الجندل غزاء پنځم هجری قمری کال د محرم الحرم میاشت د مجاهدین شمیر 1000 تنه

د بنو المصطلق غزاء پنځم هجری قمری کال د شعبان میاشت - د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مجاهدین شمیر ...... تنه

د احزابو غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت یا د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه

د نبو قریظه غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه

د بنولحیان غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د غابه غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الثانی میاشت - د مجاهدین شمیر 500 تنه

د حدیبیی غزاء شپږم هجری قمری کال د ذو العقیده میاشت - د مجاهدین شمیر 1400 تنه

د خیبر غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1420 تنه

د وادی القری غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1382 تنه

د مکې د فتحی غزاء اتم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د مجاهدین شمیر 10000 تنه

د جنین غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه

د طائف غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه

د تبوک غزاء نهم هجری قمری کال د رجب میاشت - د مجاهدین شمیر 30000 تنه[182].

د ځینی غزاګانو په تاریخونو او د لښکرو په شمیرکې د اهل مغازیو

---

[182]- طبقات الکبری د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 8 مخ څخه تر 192پوری 1906 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر منځ اختلاف موجود دی لکه د ابن اسحق رحمه الله علیه په نزد د احزاب غزاء د پنځم هجری قمری کال شوال په میاشت کې شوی ده او د بنوالمصطلق غزاء د شپږم هجری قمری کال د شعبان په میاشت کې شوی خوځرنګه چې ما دا تفصیل د ابن سعد رحمه الله علیه څخه راخیستی دی نوپه همدی خاطرمی تاریخ او د مجاهدینو شمیرهم دهمغه څخه رانقل کړی دی .

په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان

د اسلامی ریاست څخه د دفاع په خاطر عسکری قوماندانوډیر زیات اهمیت ورکړل شوی دی د مدینی په لس کلنه دوره کې رسول الله صلیالله علیه وسلم په مختلفووختوکې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د عسکری قوماندانانو په حیث د ځینی عسکری کارونوپه خاطراستولی دی ، ددی [سرایاو] څخه د ټولو لومړی سریه د حمزه بن عبدالمطلب رضیالله عنه وه د هجرت په اومه میاشت چې د روژی په میاشت وه کې استول شوی وه . خو تر ټولو زیاتو سرایاو ته ئی زید بن حارث رضیالله عنه لیږلی دی هغه د اته سریو قوماندانیکړی ده چې وروسته ورته د موتی په نبنته کې شهادت ورپه برخه شو- ابن سعد د نبوی دور د عسکری قوماندانانو [امرا ء الجیش] ټول شمیر دیرش ښوولی دی خو بل کوم مورخ د عسکری قوماندانانو دومره تفصیل په کوم ځای کې نه دی ښودلی څومره چې دی ښودلیاوبیان کړی ئی دی .په طبقات کبری کې د عسکری قوماندانانو د نومونو تفصیل چې په شمیراو ترتیب کې تاریخیملحوظات په نظرکې نیول شوی دی په دی توګه راغلی دی :

حمزه بن عبدالمطلب - عبیده بن حارث - سعد بن ابی وقاص د ایران فاتح - عبدالله بن حجش اسدی– عمیر بن عدی بن خرشه خطمی - سالم بن عمیرالعمری - محمدبن مسلمه د کعب بن اشرف قاتل- زید بن حارثه - ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی - عبدالله بن انیس - منذربن عمرو الساعدی - عاصم بن ثابت الانصاری - مرثدبن ابی مرثد غنوی -

(c) ketabton.com: The Digital Library

عکاشه بن محصن اسدی - ابوعبیده بن جراح - عبدالرحمن بن عوف – علی بن ابی طالب - عبدالله بن عتیک - عبدالله بن رواحه - عمروبن امیه ضمری - کرز جابرالفهری - عمربن خطاب - ابوبکرصدیق - بشیربن سعدانصاری - غالب عبدالله لیثی - ابن ابی‌العوجاءسلمی - شجاع بن وهب اسدی - کعب بن عمرغفاری - جعفربن ابی طالب - خالدبن ولید - عمروبن عاص د مصرفاتح - ابوقتاده بن ربعی‌الانصاری - سعدبن زیداشهلی - طفیل بن عمروالدوسی - عینیه بن حصن فزاری - قطبه بن عامربن حدیده - ضحاک بن سفیان کلابی - علقمه بن مجزمدلجی - عبدالله بن حذافه سهمی - اسامه بن زید - ابوعامراشعری - جریربن عبدالله البجلی رضی‌الله عنهم .

ددی وروستی دواړو صحابه و ذکرابن سعد رحمه الله نه دی‌کړی خو په صحیح بخاری کې راغلی دی چې ابوعامراشعری رضی‌الله عنه د اوطاس د سریې امیر ټاکل شوی وه او هغه په همدی نبنته کې شهید شو او حضرت بیا جریر رضی‌الله عنه ئی د هغی ټولګی‌امیرټاکلی شو چې په یمن کې ئی‌ذوالخلصه نومی بت خانی د ورانولو په خاطرلیږلی شوی وه .

په نبوي دورکې منطقوي اميران

کان النبی صلی‌الله علیه وسلم یبعث من الامراو الرسل واحدا بعد واحد [نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم به امران ټاکل او سفیران به ئی یو په بل پسی استول183] .

ابن حجرعسقلانی لیکې چې : والاخبارطافحه بان اهل کل بلدمنهم کانوا یتحاکمون الی الذی امرعلیهم و یقبلون خبره و یعتمدون علیه [د ډیرو روایاتو څخه دا رامعلومیږی چې د هری سیمی خلکوپه د خپلو ستونځو پریکړه د هغه امیرپه واسطه کوله چې په هغوی به ټاکل شوی وه د هغه خبره به ئی‌منله او په هغه به ئی باورکاوه 184] .

183 - صحیح بخاری کتاب التمنی واخبارالاحاد5 ټوک 1078مخ

184 - فتح الباری16 ټوک 362 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سيمو امرانو ته د خاصو لارښودنو وروسته د تللو امركاوه د نمونى په توګه ،كله چې رسول الله صلى الله عليه وسلم دهجرت په لسم كال دحجه الوداع څخه وروسته معاذ بن جبل رضى الله تعالى عنه په پورتنى يمن او ابوموسى اشعرى رضى الله عنه ئى په ښكتنى يمن د امرانو په حيث وليږل نو هغوى ته ئى د ليږلو په وخت كې داسى لارښوونىكړې وى : په خلكوبه آسانتيا راوړى ، نرمى به اختياروى او د سختىڅخه به ځان ساتى ، په اسلام باندى عمل كونكو ته زيرى وركړى خو داسى كړنلاره به نه اختياروى چې د هغى په اساس خلك د اسلام څخه متنفر شى .

معاذ بن جبل رضىالله تعالىعنه ته ئى دا لارښوونه هم كړې وه چې د يمن اهل كتابوته په توحيد او رسالت باندى د ايمان راوړلو بلنه وركوه، ايمان راوړونكو ته د لمانځه په اداكولو تاكيدكوه او د هغوى د اغنياوڅخه زكات اخله اود هغو په مسكينانوئى ويشه **185**.

د قران كريم مطابق به پريكړه كوىكه چيرى په هغىكې ښكاره او واضحه حكم موجودنه وى نو بيا به د رسول الله صلىالله عليه وسلم د سنتو مطابق پريكړه كوى اوكه چيرى په هغه دواړوكښهم صريحه اوڅرګند حكم په لاس درنه شى، نو بيا به اجتهادكوى **186**.

ابن حزم د24 عسكرى قومانداناتو نومونه ذكركړى دى خو په هغه كې ئى د زكات د راټولونكو وګړو ځينى نومونه هم اخستى دى **187**.

ابن قيم رحمه الله عليه د دولس امرانو نومونه رانقل كړى دى [188].

بلاذرى رحمه الله عليه په فتوح البلدان كې د امراو يادوونه په مختلفو

---

185 - صحيح بخارى كتاب الزكاه 1 ټوك 187 مخ

186 - سنن ابوداود كتاب الاقضيه باب اجتهاد الرائى فى القضا ء – جامع الاصول 10 ټوك 177 مخ

187 - جوامع السير 23 مخ څخه تر 25 مخ پورى

188 - زاد المعاد لومړى ټوك 47 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونوکې کړیده خو د خپل دوهم کتاب [انساب الاشراف] په لومړي جلدکې یې د هغه د تفصیل په خاطرځانګړی باب جوړکړی دی، د دی امیرانو څخه باذان بن ساسان بن بلاش هم وه چې د بهرام جورد نژاد څخه وه او د ایرانی پادشاهی لخوا په یمن کې حاکم ټاکل شوی وه خو د کسری د وژلو وروسته مسلمان شو او رسول الله صلی‌الله علیه وسلم هغه د پخوانی تجربی په اساس د ټول یمن حاکم وټاکه د هغه وروسته د هغه زوی شهر بن باذان حاکم ټاکل شوی وه او د هغه وروسته بیامختلف صحابه رضی‌الله تعالی عنهم د دی منطقی د امیرانو په توګه ټاکل شوی وه .

عتاب بن اسید رضی‌الله عنه مکه مکرمه - عثمان بن ابوالعاص ثقفی رضی‌الله عنه طائف - علاء بن الحضر رضی‌الله عنه بحرین - عمروبن عاص رضی‌الله عنه عمان - ابوسفیان بن حرب رضی‌الله عنه نجران - بازان بن ساسان رضی‌الله عنه یمن - شهربن بازان رضی‌الله عنه یمن - مهاجربن ابی امیه رضی‌الله عنه یمن - ابان بن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه یمن – ابوموسی اشعری رضی‌الله عنه دیمن سواحل - معاذبن جبل رضی‌الله عنه یمن جند- یزیدبن ابی سفیان رضی‌الله عنه تیماء - ثمامه بن اثال رضی‌الله عنه الیمامه - عمروبن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه وادی قری [خیبر][189] – خالد بن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه یمن - زیادبن لبیدانصاری رضی‌الله عنه حضرموت - عمربن حزم رضی‌الله عنه نجران کی د امیرانو په توګه ګمارل شوی وو.

د ورستنیو دری نومونو یادونه علامه بلاذری470 هجری قمری مړ شوی دی کړی ده[190].

په نبوی دورکې د زکات ټولولو مسئولین

ابن هشام ،ابن حزم ، ابن جریر ، ابن ، ابن اثیر رحمه الله علیهم ټولولیکلی دی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په وخت کې په

[189] - فتح الباری 16 ټوک 317 مخ – عمده القاری 25 ټوک 19 مخ

[190] - فتح البلدان 76 مخ د 1900 عیسوی کال د مصرچاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـرکلیکې دزکـات درا ټولولـو لـه پـاره امیـران ټـاکلی شـوی وه ، همـدا رازځنـی سـیموحاکمان هـم دخپلـو دنـدو د سـرته رسـولوپرته د زکـاتونواو صدقاتو په را ټولولو باندی موظف وه د احادیثوپه کتـابونوکې د زکـاتونو را ټولونکوته مصدقین هم ویل شوی [د صدقو را ټولونکې] .

د څومشهورو زکات ټولونکوامرانونومونه په لاندی توګه دی :

مهـاجربن ابی‌امیـه رضـی الله عنـه دیمـن پـه صنعاکې – زیـاد بـن لبیـد انصـاری رضـی الله عنـه پـه حضـرموت کـې - عـدی بـن حـاتم رضـی الله تعالی‌عنه په بنوطی او بنواسد کې - زبرقان بن بـدر رضـی الله تعالی‌عنـه د بنوسـعدبن زیـد بلـه یـوه علاقـه کـې - قـیس بـن عاصـم رضـی الله عنـه دبنوسعدبن زیدپه یو بل علاقه کې - مالک بن نویره رضی الله تعالی‌عنه په بنوحنظله کې – علاء بن الحضرمی رضی الله عنه په بحرین کې – علی بن ابی‌طالب رضی الله عنه په نجران- عمربن خطاب رضـی الله تعـالی عنـه [191] .

په نبوی دور کې د مرکزی حکومت موقت مسئولین

کلـه کلـه بـه رسـول الله صـلی‌الله علیـه وسـلم پـه مرکـزکې د لمانځـه د امامت اونورو انتظامی امورو د سرته رسولو له پاره په خپـل ځـای یـوکس نائـب ټاکـه څرنګـه بـه چې اکثـرو صـحابو کرامـو رضـی الله عـنهم بـه دده مبارک سره په سفرکې‌ګډون درلوده نوپه دی خاطربـه ئـی د ټیټـی مرتبـی د صحابه ووځخه یوڅوک په خپـل ځـای ټاکـه، نـو د هغـه د مرکزی حکومت موٌقتو مسئولینو وجدول په لاندی توګه لاس ته راغلی دی :

سعدبن عباده انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ودان د غزاء په وخت . - سعدبن معـاذ انصـاری رضـی الله عنـه د دوهـم هجـری

---

[191] - سیرت ابن هشام 3-4 ټوک 600 مخ – جوامع السیر 24 مخ – الکامل د ابـن اثیر 2 ټوک **301**

(c) ketabton.com: The Digital Library

قمری کال د بواط د غزاء په وخت - زیدبن حارثه رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سفوان د غزاء په وخت - ابوسلمه عبدالاسدمخزومی رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ذی‌العشیره غزاء په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجری کال د بدر الکبری د غزاء په وخت امیر – عمر بن ام مکتوم رضی الله عنه د لمانځه د امام په صفت د دوهم هجری قمری کال د بدرالکبرا د غزاء په وخت - ابولبابه بن عبدالمنذررضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د بنوقینقاع غزاء په وخت - ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سویق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د قراره الکدر غزاء په وخت – عثمان بن عفان رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د غطفان غزاء په وخت – ابن ام کلثوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د بحران غزاء په وخت – عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د احد د غزاء په وخت – عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د حمراء الاسد د غزاء په وخت – عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د څلورم هجری قمری کال د بنو النضیر د غزاء په وخت - عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د څلورم هجری قمری کال د بدر صغری غزاء په وخت – عثمان بن عفان رضی الله عنه د پنځم هجری قمری کال یا اوم هجری قمری کال د ذات الرقاع د غزاء په وخت- سباع بن عرفطه رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د دومه الجندل د غزاء په وخت – زید بن حارث رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال یا شپږم هجری قمری کال د بنوالمصطلق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د احزاب د غزاء په وخت – عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د بنوقریظه د غزاء په وخت – عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د بنولحیان د غزاء په وخت- عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د غابه د غزاء په وخت - عبدالله بن

(c) ketabton.com: The Digital Library

ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د حدیبیه د غزاء په وخت - سباع بن عرفطه رضی الله عنه اوم هجری قمری کال د خیبر د غزاء په وخت - عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه اتم هجری قمری کال د فتح مکه غزاء په وخت محمد بن یاسباع بن عرفطه رضی الله عنهما نهم هجری قمری کال د تبوک د غزاء - ابودجانه سماک بن حرشه رضی الله یا سباع بن عرفطه غفاری رضی الله عنه عنه لسم هجری قمری کال د حجه الوداع غزاء په وخت [192].

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وزیران و د شوری غړی

د وزارت او شوری په هکله به په دریم فصل کې تفصیلي‌څیړنه وشی خو د پورتنی عنوان لاندی یواځی دا ښوول کیږی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په حکومت کې وزیران اومشاورین هم موجود وو چې د ریاست د کابینی او د اجرایه شوری په نامه یادیدلای شی .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه - عمر فاروق رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه – علی بن ابی‌طالب رضی الله عنه - حمزه رضی الله عنه - ابوعبیده رضی الله عنه - عثمان بن مظعون رضی الله عنه - عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه - سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه - زبیربن عوام رضی الله عنه - جعفر رضی الله عنه [193].

په نبوی دورکې لیکوالان

د العلق د سورت په پنځم آیت کې ئی قلم د علم ذریعه ښوولی ده اګرچې د نبی صلی‌الله علیه وسلم له پاره امی ویل کمال اویوه معجزه وه نوپه دی خاطر د هغه د علم ذریعه د الله جل جلاله لخوا وحی وه خو د غیر

[192] - البدایه و النهایه د ابن کثیر 5 ټوک 110 مخ

[193] - السیره الحلبیه 3 ټوک 428 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

نبی له پاره لیک لوست قابلیت او کمال ګڼل کیږی، عرب الکامل هغه چا ته وائی چې په لیک لوست وپوهیږی لکه څنګه چې قرآنکریم ذکر دی چې عرب قوم امی قوم وه ، خو د اسلام د راتلو تر مخه هم هلته یوڅه خلک وو چې په لیک لوست پوهیدل خو څرنګه چې د هغوی زیاتره بی سواده او امی وو نو په دی خاطر قرآن ټولو ته امی ویلی دی . او ورته د امی ویلو یوعلت دا دی چې دا خلک ددین نه بی خبره وو علامه بلاذری حمه الله علیه لیکلیدی چې د اسلام دراتلو ترمخه یویشت کسان په لیک لوست پوهیدل چې په هغوی 17نارینه اوڅلور ښځی وی، د هغوی نومونه په دی ډول دی :

عمربن خطاب رضی الله عنه – علی بن ابیطالب رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه - ابوعبیده بن جراح رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه – یزید بن ابی سفیان رضی الله عنه - ابوحذیفه بن عتبه رضی الله عنه - حاطب بن عمر رضی الله عنه - ابوسلمه بن عبدالاسد رضی الله عنه – ابان بن سعید رضی الله عنه - خالدبن سعید رضی الله عنه - عبدالله بن سعدبن ابی سرح رضی الله عنه - حویطب بن عبدالعزی رضی الله عنه - ابوسفیان بن حرب رضی الله عنه - معاویه بن ابی سفیان رضی الله عنه - جهیم بن الصلت رضی الله عنه - علابن الحضری رضی الله عنه – شفا بنت عبدالله عدویه رضی الله عنها - حفصه بنت عمر رضی الله عنهما - کریمه بنت مقداد رضی الله عنه - ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها ، په مدینی منوری کې د بنواوس او بنوخزرج په قبیلوکې هم د اسلام ترمخه یوشمیرخلک په لیک اولوست پوهیدل لکه :سعدبن عباده رضی الله عنه - منذرعمرو رضی الله عنه – ابی بن کعب رضی الله عنه - زیدبن ثابت رضی الله عنه - رافع بن مالک رضی الله عنه - اسیدبن حضیر رضی الله عنه - معن بن عدی رضی الله عنه - بشیربن سعد رضی الله عنه - سعدبن ربیع رضی الله عنه - اوس بن خولی رضی الله عنه - عبدالله بن ابیمنافق رضی الله عنه - سویدبن صامت رضی الله عنه { چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده سره د لقمان صحیفه هم وه } [194].

دا هغه 23 کسان دي چې بلاذري ئې یادوونه کړې ده خو په دې کې یوازې د مکې او مدینې د مشهورو خلکو ذکر شوی دی ځکه چې امکان شته چې د عربو په باقي ښارونوکې هم څه د لیک لوست خلک موجود وو کله چې د هجرت نه وروسته اسلامي ریاست جوړشو نو د لیک فن ته ئې نوره وده او ترقي هم ورکړه ځکه چې د حکومت د کارونو د پر مختلو له پاره باسواده خلکوته اړتیا وه .

ابن سعد رحمه الله علیه لیکې چې د بدر د بندیانو له ډلې څخه هغه څوک چې په لیک پوهیده او د فدئې د ورکړې توان ئې نه وه نوهغوی ته رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم وویلې چې تاسې د انصارو زامنو ته لیک و رزده کړې چې همدا ستاسو فدیه ده هریوته ئې لس لس ځوانان وروسپارل اوکله به چې هغو لسوکسانو لیکل ور زده کړ نو بیا به ئې پرېښوده [195].

د تاریخ او سیرت په کتابونوکې د نبي صلی الله علیه وسلم د وخت د لیکونکو صحابو رضي الله عنهم د نومونو تفصیل موجود دی چې په دې هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه یولس نومونه درج کړې دي ، خو ابن حجر رحمه الله علیه پنځلس او ابن قیم رحمه الله علیه 17نومونه راخستي دي [196].

ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې په 463 هجري قمري کال کې مړې شوی او حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه د23 صحابه ونومونه رانقل کړې دي، حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه د هغه هریو وګړې لنډې سوانح هم بیان کړې دي چې د هغو نومونه په دې ډول دي :

---

[194] - فتوح البلدان د بلاذري لیکنه 1318 هجري قمري کال چاپ

[195] - طبقات د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 22 مخ

[196] - الکامل د ابن اثیر لیکنه لومړی ټوک 313 مخ – فتح الباري د ابن حجر لیکنه 10 ټوک 397 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابی ابن کعب ، زید بن ثابت ، عبدالله بن سعد بن ابی سرح ، عبدالله بن ارقم زهری ، علی بن ابی‌طالب ، ابوبکرصدیق ،عمربن خطاب ، عثمان بن عفان ، زبیربن عوام ، خالد بن سعید بن عاص ، ابان بن سعید بن عاص ، حنظله اسدی ، علابن حضرمی،خالدبن ولید ،عبدالله بن رواحه ، محمدبن مسلمه ، عبدالله بن عبدالله بن ابی‌مغیر بن شعبه ، عمروبن عاص ، معاویه بن ابی سفیان ، جهیم بن الصلت ، معیقیب بن ابی فاطمه ، شرحبیل بن حسنه رضی الله عنهم [197].

د ریاض د پوهنتون استاد پروفیسور ډاکترمحمدمصطفی‌الاعظمی په دی هکله د کتاب النبی صلی‌الله علیه وسلم ترعنوان لاندی یوکتاب لیکلی دی چې په هغه کې ئی د 22نورو صحابو رضی الله عنه نومونه د مستندو کتابونو په حواله درج کړی دی هغه لیکلی چې‌که چیری نور زیات کوښښ وشی نو نورنومونه هم په لاس راځی لیکن تراوسه پوری چې‌څومره تحقیق شوی دی نو د هغه په اساس د 45 صحابه نومونه په لاس راغلی دی [198].

د اداری نظام بنسټ په نبوی دورکې‌اینښوول شوی دی‌که څه هم اداری او دفتری نظام د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په وخت کې پرمختګ وکړ، خو د دی نظام بنسټ په ابتدائي توګه د حضرت محمد صلی‌الله علیه وسلم په واسطه ایښوول شوی وه .

ځنی صحابه کرامو رضی الله عنهم به د قرآنکریم د لیکلوکارکاوه چې په دی ډله کې زید بن ثابت رضی الله عنه ډیرمشهور وه [199].

ابن عبدالبر او ابن حجررحمه الله علیهم لیکلی دی چې په مدینه منوره کې د لیکلوکار زید بن ثابت کاوه، نو په دی اساس هغه د کاتب النبی په

---

197 - الاستیعاب د ابن عبدالبر لیکنه په حاشیه د الاصابه 1 ټوک 50 مخ – البدایه د ابن کثیر لیکنه 5 ټوک 339 مخ

198 - کتاب البنی د 1974 عیسوی کال د پیروت چاپ

199 - صحیح بخاری کتاب فضایل القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم مشهور شوی وه خوځینی نورو صحابو هم د وحی د لیکلوکارکاوه د زید بن ثابت رضی الله عنه څخه دمخه به د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د وحی د لیکلو کارحضرت ابی بن کعب رضی الله عنه کاوه اوهمدغه صحابی رضی الله عنهم په مدینه منوره کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لومړی کاتب وه[200] .

حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د اسلام د قبلولو د قصی څخه راڅرګندیږی چې د قرآنکریم لیکنه اوکتابت په مکې دورکې شروع شوی وه[201].

زید بن ثابت او ابی بن کعب رضی الله عنه د پادشاهانو او قبائلی مشرانو په نوم د خطونو د لیکلوکارهم کاوه .

ځینی صحابو به تړونونه او د سولی لیکونه لیکل لکه علی بن ابی طالب رضی الله عنه او ځینی نورو صحابه کرامو به د غنیمت د مالونو او نورو سرکاری مالونو درجول ترسره کول، همدا راز په صحیح بخاری کې یو روایت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم به د صدقاتو راټولونکو وګړو څخه حساب اخیسته او د هغوی سره به ئی محاسبه کوله [202].

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ ابْنَ الْأُتَبِيَّةِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَاسَبَهُ قَالَ هَذَا الَّذِي لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَلَّا جَلَسْتَ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمِّكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ هَدِيَّتُكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ

---

[200] - الاستیعاب په حاشیه الاصابه باندی 1 ټوک 50 مخ

[201] - سنن دارقطنی نهی المحدث عن من القرآن باب 1 ټوک 123 مخ

[202] - صحیح بخاری الاحکام باب محاسبه العمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْتَعْمِلُ رِجَالًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِمَّا وَلَّانِي اللَّهُ فَيَأْتِي أَحَـدُكُمْ فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَبَيْتِ أُمِّـهِ حَتَّى تَأْتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَوَاللَّهِ لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ هِشَامٌ بِغَيْرِ حَقِّهِ إِلَّا جَاءَ اللَّهَ يَحْمِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا فَلَأَعْرِفَنَّ مَا جَاءَ اللَّهَ رَجُلٌ بِبَعِيرٍ لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بِبَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ أَوْ شَاةٍ تَيْعَرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ

ځينی صحابو بـه د مالی امورو سندونه ليکل ځکه چې د دريمی سپاری د بقری د سور ت په 382 آيت کې د مالی معاملو د ليکلو حکم شوی دی ، د ځينی روايتونوڅخه را څرګنديږی چې د خلکو د شمير او د عسکری رضاکارانو نومونو د درج کولو بنسټ هم ايښودی شوی وه .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَـنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَّظَ بِالْإِسْلَامِ مِنْ النَّاسِ فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةِ رَجُلٍ فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُ مِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَـائِفٌ حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَ مِائَةٍ قَـالَ أَبُـو مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّ مِائَةٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ

[د حضرت حذيفه بن يمان څخه روايت شوی دی چې يوځل رسول الله صلی الله عليه وسلم وفرمايل: ما ته د هغه خلکو نومونه وليکې چې د اسلام کلمه وائی ، نو د پنځلس سوه خلکو نومونه مو ورته وليکل] .

دا روايت سفيان ثوری د اعمش او ابی وائـل د حذيفه رضی الله عنه څخه روايت کړی دی خو کوم روايت چې ابوحمزه د ابو معاويه له خولی نقل کړی دی د باسوادو شمير د شپږ سوو او اوه سوو په منځ کې ښودل شوی [203].

ابن حجر رحمه الله عليه ليکي چې ابن التين رحمه الله عليـه په پوره اعتماد

[203] - صحيح بخاری کتاب الجهاد لومړی ټوک 430 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلی دی چې دا حکم د خندق د غزا په وخت کې ورکړل شوی وه خو علامه داودی رحمه الله علیه لیکلی دی چې کیدای شی دا حکم د حدیبیه په وخت کې ورکړل شوی وی – خو زما نظر دا دی چې کیدای شی دا حکم ئی د احد د غزا په وخت کې ورکړشوی وی خوپه شمیرکې د توپیر علت همدا ښوول شوی دی چې دکتابت حکم په مختلفو وختونوکې ورکړل شوی دی .

ابن حجررحمه الله علیه فرمایی چې :

و فی الحدیث مشروعیه کتابه دوادین الجیوش وقد تیعین ذالک عند الاحتیاج الی تمیزمن یصلح للمقاتله عمن لا یصلح [204].

[ددی حدیث څخه دا معلومیږی چې د عسکرو درجول او لیکل مشروع دی او هغه وخت ضروری ګرځی چې کله چې د جنګ د قابلیت لرونکو او قابلیت نه لرونکوترمنځ د بیلتون اړتیا پیدا شی]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ وَلَا تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا وَخَرَجَتْ امْرَأَتِي حَاجَّةً قَالَ اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ

[د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت د ی چې: یو سړی وویل چې ای رسول الله صلی الله علیه وسلم زما نوم د فلانکې غزاء د تلونکو په ډله کې لیکلی شوی دی او زما ښځه حج ته تلل غواړی او تا ویلی دی چې د ښځی سره حج ته ولاړ شه[205]] .

ددی روایت څخه دا معلومیږی چې د فوځی سرښندونکو د نوم د لیکلو دفتر په نبوی دورکې په ډیره ساده توګه جوړ شوی وه، هغه خلک چې وائی چې مسلمانانو دفتری نظم د ایرانیانوڅخه زده کړی وه نو د هغوی دا خبره اصولا غلطه ده که څه هم د نورو هیوادونو د تجربو څخه ګټه اخستل کومه بده خبره نه وه نوحضرت عمرفاروق رضی الله عنه به دا

---

204 - فتح الباری 6 ټوک 518 مخ

205- صحیح بخاری لومړی ټوک 430 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټه ترې اخيستې هم وې خو د دفترې نظام بنياد او بنسټ په خپله رسول الله صلى الله عليه وسلم ايښى وه چې د همدې نظام د بنسټ په اساس د هغه راتلونکې مانۍ پورته شوه .

په صحيح بخارى کې دکتابت پورې تړلى ابواب موجود دى د مثال په توګه : کتابه العلم کتابه الامام الناس يستحب للکاتب ان يکون امينا عاقلاً - کتاب الحاکم الى عماله

په نبوي دوري کې ژباړونکي:

رسول الله صلى الله عليه وسلم د الله جل جلاله په لوربلونکې هم او د مملکت مشرهم وه ، هغه ته د بلنې خطونه او د نظم پورې تړلى نورو ليکونوليږل هم ورپه غاړه وه او په نورو ژبو به ورته خطونه هم راتلل ، نوپه دى اساس ديوى ژبې څخه په بلى ژبى ته د ژباړى اړتيا ليدل کيده ، امام بخارى رحمه الله عليه د باب ترجمه الحکام ترعنوان لاندى دحکمران له پاره د ترجمان اړتيا ثابته کړى ده او دا لاندى حديث ئى رانقل کړى دى :

عن زيدبن ثابت رضى الله عنه ان النبى صلى الله عليه وسلم امره ان يتعلم كتاب اليهود حتى كتبت للنبى كتبه واقراء ته كتبهم اذا كتبوا اليه

[د زيد بن ثابت رضى الله عنه څخه روايت شوى دى چې نبى کريم صلى الله عليه وسلم ما ته ديهودو د ژبى او د هغى د رسم الخط د زده کړى حکم کړى وه ما عبرانى ژبه زده کړه او بيا به مى د نبى صلى الله عليه وسلم له پاره خطونه ليکل او د يهودو راغلى خطونه به مى لوستل اوهغه ته به مى اورول] [206].

ابن حجر رحمه الله عليه فرمايى چې امام بخارى دا روايت په خپل تاريخ کې په متصله توګه رانقل کړى دى په هغه کې راغلى دى چې زيد بن ثابت رضى الله عنه په 15ورځوکې ژبه زده کړى وه - په مسند احمد ، مسند اسحق او مسند ابويعلى رحمه الله عليهم کې د نورو سندونو په

---

[206] - صحيح بخارى کتاب الاحکام 2 ټوک 1068 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګ کې دا هم راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه ته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دسریانی ژبی د زده کړې حکم هم کړی وه او هغه داژبه هم زده کړې وه ځکه چې په دواړو ژبوکې به ترجمانی ته ضرورت پیداکیده[207].

المسعودی لیکلی دی چې زیدبن ثابت رضی‌الله عنه فارسی، رومی ، قطبی او حبشی ژبی زده کړې وی [208].

ابن سعد رحمه الله علیه لیکلی دی چې په 7 هجری کال کی چې کوم شپږ کسه قاصدان لیږل شوی وه نو هغوی ټولو د هغی قومونو په ژبو چې ورته لیږل شوی خبری کولای شوی [209].

د مملکت مهر :

د یو ریاست له پاره سرکاری مهر[الخاتم] ته بنسټیز اهمیت ورکول کیږی او د مملکت د مشرخاص مهرد هغه امتیازی نبنه ګڼل کیږی.درسول الله صلی‌الله علیه وسلم په وخت کښم الخاتم ته بنسټیزاهمیت ورکول شوی‌وه امام ابوداودپه خپل کتاب سنن ابی داودکښد کتاب الخاتم به نوم یوځانګړی فصل لیکلی دی چې اته برخی لری او 26حدیثونه ئی په کې رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ

[د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله حضرت

[207] - فتح الباری 16 ټوک 310 مخ – اسدالغابه فی معرفه الصحابه 2 ټوک222مخ د المکتبه الاسلامیه الریاض چاپ – الستیعاب په حاشیه د الاصابه لومړی ټوک 552 مخ

[208] - سیر الانصار لومړی ټوک 403 مخ 1948 عیسوی کال د هندوستا ن چاپ

[209] - طبقات د ابن سعد لیکنه لومړی مخ 258 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله صلیالله علیه وسلم عجموته د لیکونو د لیږلو اراده وکړه نو ځینی صحابو رضیالله عنهم ورته وویل چې دا خلک داسی خط چې مهرپری نه وی لګیدلی نه اخلی، نوهماغه وه چې رسول الله علیه وسلم دسپینو زرو یو مهر[ګوته] جوړ کړ چې پری محمد رسول الله [صلیالله علیه وسلم لیکلی وه[210]]

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ جَلَسَ عَلَى بِئْرِ أَرِيسَ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَعْبَثُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاخْتَلَفْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ فَنَزَحَ الْبِئْرَ فَلَمْ يَجِدْهُ

[د ابن عمر رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته دا ګوته د حضرت ابوبکر رضی الله عنه سره وه او د هغه وروسته د حضرت عمر رضیالله عنه سره وه خو وروسته بیا د حضرت عثمان رضی الله عنه څخه په آریس نومی یوه کوهیکې ولویده [211]]

دا حدیث د صحیح بخاری څخه پرته صحیح مسلم ، ترمذی ، ابوداود ، نسائی او ابن ماجه هم رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ

[ابن عمررضی الله عنه فرمایلی چې رسول اکرم صلیالله علیه وسلم حکم ورکړی وه چې هیڅوک دی زما دګوتی په څیرګوته نه جوړه وی [212]].

[210]- صحیخ بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 872 مخ
[211] - صحیخ بخاری کتاب اللباس 2 ټوک 873 مخ
[212]صحیح مسلم کتاب اللباس – ترمذی په شمایل کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حَدَّثَنَا أَبُو مَكِينٍ نُوحُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنِي إِيَاسُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَيْقِيبِ وَجَدُّهُ مِنْ قِبَلِ أُمِّهِ أَبُو ذُبَابٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيدٍ مَلْوِيٌّ عَلَيْهِ فِضَّةٌ قَالَ فَرُبَّمَا كَانَ فِي يَدِهِ قَالَ وَكَانَ الْمُعَيْقِيبُ عَلَى خَاتَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[ددی سرکاری مهر ساتونکې او امین [امین الخاتم] حضرت معیقیب بن ابی فاطمه دوسی وه[213]] .

مهرجوړول اود هغه له پاره د یوه امین ټاکل ددی خبری څرګند ثبوت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د ریاست مشرهم وه،او د الله جل جلاله په لوربلونکې [رسول] هم او د ریاست د چارو پرمختګ د هغه د بلنی او د نبوت د فریضی یوه برخه وه .

په نبوی دورکې سزا ورکونکې

مجرمانوته د جزا ورکولوپه وخت کې دی ته اړتیاوی چې یوڅوک هغه ته دسزا ورکولو په خاطر راوغوښتل شی، خو هلته یو څه کسان ددی له پاره ټاکل شوی هم وه بلکه دا یو ډول پولیسی قوت وه چې نومونه ئی په لاندی ډول دی :

علی بن ابی‌طالب رضی‌الله عنه ، زبیربن عوام رضی‌الله عنه ، مقداد بن عمرو رضی‌الله عنه ، عاصم بن ثابت رضی‌الله عنه ، محمد بن مسلمه رضی‌الله عنه رضی‌الله عنه ، ضحاک بن سفیان کلابی رضی‌الله عنه رضی‌الله عنه ، قیس بن سعدبن عباده [وکان قیس بن سعدالانصاری رضی‌الله عنه منه بمنزله صاحب الشرطه من الامیر] او قیس بن سعدرضی‌الله عنه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په دربارکې د پولیسو د صاحب منصب یا کوتوال مقام درلوده [214].

په نبوی دور کې د بازارونوڅارونکې

---

[213] سنن ابوداود کتاب الخاتم – سنن النسائی کتاب الزینه

[214]- زاد المعاد 1 ټوک 48 مخ – السیره الحیلبیه 3 ټوک 422 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بازارونو اومارکیټونو څارنه کول هم د حکومت په غاړه وی، ترڅو غیر شرعی سوداګانی ونه شی ، د ټاکلی نرخ نه زیات قیمت وانه خیستل شی، او دغو لونی، فریب ګړون او غش څخه مخنیوی وشی، دغه کار ته الحسبه او د دغه کارکوونکې ته المحتسب ویل کیږی، د مکې د فتحې څخه وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم سعید بن سعید بن عاص رضی الله عنه د مکې د بازار د څارونکې په څیر ټاکلی وه[215] .

دمدینی منوری د بازارونو د څارنی کار په یووخت کې حضرت عمر رضی الله عنه ته سپارل شوی وه [216].

په نبوی دورکې
د اسلامی حکومت سفیران

اسلامی ریاست یوفکری او په اصولو ولاړ ریاست وی ، نوپه دی خاطر د سوچې مادی غوښتنو په بنسټ ولاړ حکومت په مقابل کې اسلامی حکومت ته د بهرنیو اړیکو د ټینګولو له پاره سفیرانو اوقاصدانو لیږلوته زیاته اړتیاوه، نبی اکرم صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله رسول وه او د هغه دا مسئولیت وه چې د توحید پیغام د عوامو پرته حکمرانانو او سردارانوته هم وررسوی ددی مقصد د ترسره کولوله پاره هغه په خاصه توګه کسری اوقیصرته سفیران لیږلی وه چې هغوی نبوی لیکونه دی دواړو پادشاهانوته رسولی وه ددی نه پرته ئې نوروبیلوبیلوځایونوته هم سفارتی استاذی لیږلی وه .

ابن حزم د هغه لسولیکونو یادوونه کړی چې هغه صلی الله علیه وسلم د لسو پادشاهانو په نوم لیږلی وه او د هغی ډلی څخه څلوروکسانو اسلام قبول کړی وه [217].

---

[215]- الاستعیاب په حایشه د الاصابه 2 ټوک 48 مخ
[216]- الحلبیه 3 ټوک 424 مخ
[217] - جوامع السیر 29 ټوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ابن هشام د نهوکسانود سفارتونویادوونه کړی ده او د حلبیی په سیرت کې د اته پادشاهانوپه نوم دخطونویادوونه شوی ده [218].

په دی هکله د ټولو زیات څخه تفصیلات ابن سعد رحمه الله علیه بیان کړی دی، د سلو هغه وړواو لویو خطونو یادونه کړی چې د پادشاهانو یا قبایلی‌مشرانوپه نوم لیږل شوی وه،ددی لیکونو څخه ځینی تبلیغی‌او بلنیزه بڼه لری او ځینی د تړونونو په خاطر وه اوپه ځینی نوروکې د شرعی احکامو تفصیلات بیان شوی دی خو د پنځلسو لیکونو پرته دنور ولیکونوپه هکله دانه ده معلومه شوی چې دکوموصحابو رضی‌الله عنهم په لاس لیږل شوی دی د هغه پنځلسو سفیرانونومونه په لاندی ډول دی :

عمروبن امیه ضمری رضی الله عنه دحبشی پادشاه نجاشی ته ، دحیه بن خلیفه کلبی رضی‌الله عنه د روم قیصرته، عبدالله بن حذافه سهمی رضی‌الله عنه دایران کسری ته ، حاطب بن ابی بلتعه الخمی رضی‌الله عنه مقوقیس مصری ته ، شجاع بن وهب اسدی رضی‌الله عنه حارث غسانی سوریه ته ، سلیط بن عمروعامری رضی‌الله عنه هوزه بن علی‌یمامه ته ، عمروبن عاص رضی‌الله عنه دعمان جیفرته ، علاء بن الخصرمی رضی‌الله عنه دبحرین منذرعبدی ته ، مهاجربن ابی‌امیه مخزومی رضی‌الله عنه دیمن حارث عبدالکلال ته ، معاذبن جبل رضی‌الله عنه یمن ته - مالک بن مراره رضی‌الله عنه یمن ته - جریربن عبدالله بجلی رضی‌الله عنه ذوالکلاع دیمن ته ، عمروبن حزم رضی‌الله عنه یمن ته ، ابوموسی‌اشعری رضی‌الله عنه یمن ته عیاش بن ابی ربیعه یمنی‌حارث ته [219].

په پورته خلکوکې د پیل نه اوه تنه صحابه کرام رضی‌الله عنهم په یوه ورځ [دمحرم په اوم نیته] خپلی وظیفی پسی لیږلی شوی وو او ټولو د هغی قومونو په ژبه خبری کولای شوی‌کوم ته به چې لیږل کیده، رسول الله صلی‌الله علیه وسلم خطونه به د لیکلو وروسته اوریدل،په دی هکله زیدبن

---

[218] - سیره ابن هشام 3 ټوک 407 مخ – الحلپیه 3 ټوک 283 مخ

[219]- طبقات ابن سعد 1 ټوک 258 مخ – زاد المعاد 45 ټوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابت رضیالله عنه فرمایلیدی چې :

کله به چې زه دقرآن کریم دلیکلوڅخه فارغه شوم نو رسول الله صلیالله علیه وسلم به وفرمایل ولوله او راته ئی واوروه ، مابه لوسته که چیری کوم ټکي به پاته شوی وه نو هغه به ئی راته اصلاح کاوه او بیا به ئی دا لیکنه اخیسته اوخلکوته به ورتللو[220].

عبدالله بن ارقم رضیالله عنه یوځل درسول الله صلیالله علیه وسلم په نوم د یوه رالیږلی شوی خط ځواب ولیکه او بیائیهغه ته واوراوه،نوهغه ورته وفرمایل ډیرښه دی لیکلی دی [221].

د محمد صلی الله علیه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبیلو جرګې او هیئتونه

قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ[]لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ[]وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ[]وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَا عَبَدْتُمْ[]وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ[]لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

[کله چې د الله مرسته راشي او بری [در] په برخه شي او ای [پیغمبره !] ته وګوري چې خلک ډلی ډلی د الله په دین کې داخلیږی نو د رب له ثنا ستاینی سره د هغه تسبیح وکړه او له هغه نه بښنه وغواړه بیشکه هغه ستر توبه قبلوونکې دی].

دا سورت دحجه الوداع په وخت کې په منا کې نازل شوی دی په دی کې د مکې د فتحی او د9 هجری کال دعام الوفود په لور اشاره شوی ده ځکه کله چې د اسلامی ریاست د قوت د مقابلی له پاره په جزیره العرب کېکوم قوت پاته نه شو، نو د عربو د هری څنډی څخه جرګی او د بیلو بیلو حکومتونو او قبیلو سفیران د رسول الله صلیالله علیه وسلم په دربار کې راحاضر شول ځینی هیئتونه د نهم هجری کال څخه ترمخه راغلی وه خو ډیر په همدی کال راغلل نو د دی امله دی کال ته د عام الوفود کال هم

[220]- مجمع الزواید 1 ټوک 159 مخ

[221] - مجمع الزواید 1 ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وائی په صحیح بخاری او احادیثو په نورو کتابونوکې د ځینو هیئتونو یادونه شوی ده خو تاریخ پوهانو او مغازی او سیرت لیکونکو د هغوی ډیرتفصیل بیان کړی دی .

ابــن جریــر - ابــن هشــام اوبــن اثیررحمــه الله علــیهم د دی هیئتونوتفصیلات رانقل کړی دی ، ابن کثیررحمه الله علیه په البدایه کې دکتاب " الوفودالواردین الی رسول الله صلیﷲ علیه وسلم" په نوم یو ځانګړی فصل لیکلی دی او ډیرګټه ورتفصیلات ئی بیان کړی دی [222].

خو د ابن سعدرحمه الله علیه په کتاب الطبقات الکبری کې د هیئتونو شمیرهم ډیرنقل شوی دی او ترتیب ئی هم ډیرښه دی،نو د دی امله مونږ د ابـن سـعد رحمـه الله علیـه دکتـاب څخـه یومجمـل فهرسـت رانقلوخـو تفصیلات ئی اوس ضروری نه ګڼو په طبقاتوکې چېد هیئتونو د شمیراو د هغه دراتللود نیتی په هکله چې کوم معلومات شته هغه مولیکلی‌دی- اوکوم چې معلوم نه دی نو د هغه ځای موسپین پری ایښی‌دی، په شمیراوتاریخ کښکه چیری د نوروکتابونو سره کوم اختلاف په نظر راځی ،نو د هغه یو علت د ځیړنی اختلاف هم دی خو یوعلت ئی دا هم دی چې د ځینی قبیلومشران خوځو ځله راغلی دی .

د مزینه هیئت پنځم هجری قمری کال 400 تنه ، د بنواسد هیئت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنوفزاره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنومره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنوثعلبه هیئت لسم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنوسعد بن بکر هیئت پنځم هجری قمری کال 1 تن ، د بنوکلاب هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنوقشیربن کعب هیئت اتم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنوالبکاء هیئت نهم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنوکنانه هیئت نهم هجری قمری کال 1 تن ،د بنواشجع هیئت پنځم هجری قمری کال 100 تنه ، د بنوباهله هیئت اتم هجری قمری کال 1 تن ، د بنوسلیم هیئت اتم هجری قمری کال 900 تنه

[222] - البدایه و النهایه د حافظ عمادالدین بن کثیر لیکنه 5 ټوک 40 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، د بنوثقیف هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ،د بنو ربیعه هیئت اتم هجری قمری کال 20 تنه ، د بنونجیب هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د خولان هیئت لسم هجری قمری کال 10 تنه ، د صدار هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنوزبید هیئت لسم هجری قمری کال 10 تنه ،د بلی هیئت نهم هجری قمری کال ، د بهراء هیئت 13 تنه ، د بنوعذره هیئت نهم هجری قمری کال 12 تنه ، د سلامان هیئت لسم هجری قمری کال 7 تنه ، د بنوغسان هیئت لسم هجری قمری کال 3 تنه ، د بنو الحارث هیئت لسم هجری قمری کال 7 تنه - د بنو الدا ر هیئت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د رهاوبین هیئت لسم هجری قمری کال 15 تنه ، د بنوعامر هیئت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنو النخع هیئت لسم هجری قمری کال 200 تنه ، د بنو بجیله یمنی هیئت لسم هجری قمری کال 250 تنه ، د بنوالحمص یمنی هیئت لسم هجری قمری کال 7 تنه ، د الاشعیربین یمنی هیئت اوم هجری قمری کال 50 تنه ، د دوس هیئت اوم هجری قمری کال **80** تنه ، د ثماله والحدان هیئت اتم هجری قمری کال ، د بنوخشعم هیئت لسم هجری قمری کال ، د بنوجزام هیئت شپږم هجری قمری کال ، د ملوک حمیر هیئت نهم هجری قمری کال **7** تنه ، دنجران یمنی هیئت **14** تنه ، د بنومحارب هیئت **80** تنه ،د بنوعیس هیئت **80** تنه ، د راس بن کلاب هیئت **1** تن ، د بنوعقیل هیئت **3** تنه ، د بنوجعده هیئت **1**تن ، د بنوعبد بن عدی هیئت **4** تنه - د بنوهلال هیئت **3** تنه ، د بکربن وائل هیئت **5** تنه ، د بنوتغلب هیئت **16** تنه ، د بنوحنیفه هیئت **13** تنه ، د بنوطی هیئت **13** تنه ، د جعفی هیئت **2** تنه ، د بنومراد هیئت **1** تنه ، د بنوکنده هیئت **13** تنه ، د بنوالصدف هیئت **13** تنه ، د خشین هیئت **17** تنه ، د جهینه هیئت **1** تنه ، د بنوکلب هیئت **2** تنه ، د بنوجرم هیئت **2** تنه ، د بنوالازد هیئت **13** تنه ،د بنو همدان هیئت **1** تن ، د سعد العشیره هیئت **1** تن ، د بنوعنس هیئت **1** تن ، د نجران یمنی هیئت **14** تنه ، د بنوعامر هیئت ، د شیبان هیئت ، د سعد هذیم هیئت د ملوک حضرت موت هیئت ، د ازد عمان هیئت ، ، د بنو نوغافق هیئت - د بنوبارق هیئت ، د بنواسلم هیئت ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنومهره هيئت ، حبشيان هيئت [223].

حجه الوداع

د23 کاله نبوت او لس کاله حکومت کولو وروسته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په 25د ذی القعدی په لسم هجری کال کی د حجه الوداع آخری سفر وکړ چې په سفرکې دګډون کونکوشمیرڅومره وه په دی هکله کوم صحیح شمیرمعلوم نه دی خو د سیرت په ټولوکتابونوکې راغلی دی چې جموع کثیره" او "عدد لا یحصون [ډیری ډلی وی اوبی شماره خلک وه] .

په سیرت الحلبیه کښلاندی ویناوی راخستل شوی دی : څولیښت زره - اویا زره - نوی زره - یولک څوارلس زره - یولک شل زره ددی نه هم ډې [224].

دهلوی محدث عبدالحق رحمه الله علیه د یو لکوڅوارلس زره او یو لکو څلورویشت زرودوه روایتونه رانقل کړی دی[225].

قاضی منصور پوری رحمه الله علیه د یولکو څلورویشت زره او یو لکو څلور څلویښت زرو دوه روایتونه راخستی دی [226].

د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم د ټول شمیرپه هکله کوم قطعی ثبوت او روایت هم نه شته ابن حجررحمه الله علیه د امام ابوزراعه رازی رحمه الله علیه وینارا نقل کړی ده چې: ټولو هغه ښځواو نارینوچېرسول الله صلی‌الله علیه وسلم ئېلیدلی‌وه اود هغه څخه یې روایت هم کړی دی د هغوی شمیردیولک څخه زیات دی .

ابن کثیررحمه الله علیه لیکلی‌دی چې : د ابوزراعه رازی رحمه الله علیه څخه رانقل شوی‌دی چې د صحابو رضی‌الله عنهم شمیریولکوشل

[223]- طبقات کبری ابن سعد رحمه الله علیه 1 ټوک 291 مخ
[224] -الحلبیه 3 ټوک 308 مخ
[225] - شرح سفرالسعاده 27 مخ 1978 عیسوی کال مکتبه نوریه سکهرچاپ
[226] - رحمه اللعالمین لومړی ټوک 340 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

.... زروتنو ته رسيده[227].

دامام شافعي رحمه الله عليه څخه روايت دی چې: هغه مسلمانان چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ئی لیدلی وه یا یی د هغه څخه اوریدلی وه شميرې شپيته زره دی.امام حاکم ابوعبدالله ویلی دی.چې دویونکوصحابورضی الله تعالی عنهم شميرنزدی پنځه سوه کسان دی خوامام احمدرحمه الله علیه چې کثیرالروایات دی هغه یواځی 987 کسه صحابو رضی الله عنهم روایات رانقل کړی دی او په صحاح ستوکې د هغوی پرته دری سو صحابو رضی الله عنهم څخه روایت کړی دی [228].

د صحابو رضی الله عنهم په حالاتو باندی څلورو کتابونو ډیر شهرت موندلی دی الاستیعاب فی معرفه الاصحاب د ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې د3500 صحابو رضی الله عنهم پیژندګلوی په کی شوی ده بل کتاب د ابن الاثیر جزری اسدالغابه فی معرفه الصحابه دی چې په کې د 755 اصحابوو رضی الله عنهم پیژندنه شوی ده اود شمس الدین ذهبی به کتاب التجرید کې د**8808** صحابو رضی الله عنهم حالات بیان شوی دی .

څلورم کتاب دابن حجر رحمه الله علیه الاصابه فی تمیزالصحابه دی دا کتاب ډیرجامع دی په دی کې د12894 صحابو رضی الله عنه ذکرشوی دی خو په هغه کې تکرارهم شته او هغه کوچنیان هم په کې شمیرل شوی دی چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په وخت کې لابلوغ ته نه وه رسیدلی او د هغه خلکو یادوونه هم په کې شوی ده چې صحابه نه وه خو د غلطی په اساس ځینی خلکو په صحابوکې شمیرلی [الله تر ټولو ښه پوهیږی].

د حجه الوداع خطبه

په حجه الوداع کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دری ځلی خلکو ته ویناوی وکړی دذوالحجی په اتم تاریخ په یوم الترویه کې اوهم ئی دعرفی

227 - الا صابه لومړی ټوک دریم مخ

228 -البدایه والنهایه 5 ټوک 356مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ورځ د عرفات په میدان کې او دریمه په یولسم یا دولسم دذی الحجی په منی‌کې د دی دری واړو خطبونه پرته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د حج په وخت کې په نورو مختلفو ځایونوکې هم ویناوی‌کړی دی په صحیح مسلم کې د عرفات خطبه دا ډول را نقل شوی ده .

بی شکه چې ستاسی وینه او ستاسی مال یو په بل حرام دی لکه څنګه چې تاسی دنن ورځی د دی ښاراو د دی میاشتی‌احترام کوی .

ښه وپوهیږی چې د جاهلیت هریوه طریقه او هر یو رواج زما د پښولاندی پا مال شوی دی[هغه بیا مه را ژوندی کوی].

د جاهلیت د زمانی [د اسلام ترمخه] د قتلونو اوجنګونو دعوی ختم کړل شوی دی لومړی زه د خپلی کورنی وینه ختموم یعنی‌د ابن ربیعه بن حارث وینه چې‌په بنو سعدکې ئی شیدی څکلی وی او بنوهذیل هغه قتل کړی وه[دا د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دکاکا لمسی وه] .

د جاهلیت دزمانی سود ختم کړل شوی دی، تر ټولو لومړی زه دخپلی‌کورنی سود ختموم [د حضرت عباس بن عبدالمطلب سودڅومره چې وه ټول پری ښوول شو] .

د خپلو ښځوپه هکله دالله جل جلاله نه ویریږی تاسو هغوی د الله جل الله جل جلاله په نوم د مسئولیت په اساس خپلی ښځی‌ګرځولی دی او د الله جل جلاله د حکم په اساس تاسی د هغوی جسمونه خپل ځانته حلال ګرځولی دی .

په ښځو دا ستاسی‌حق دی چې هغه ستاسوپه بستره بل چاته د راتلواجازه ورنکړی،که چیری هغوی داسی‌وکړی نوهغه دتعزیربه خاطر دومره ووهی چې دوهلو نښی ئی ښکاره نه شی [د دی څخه زنا مقصد نه دی بلکه شرعی پرده نه کول تری مقصد دی] .

ښځی په تاسو دا حق لری چې‌هغوی ته په نیکه طریقه خوراک اوکالی ورکړی .

زه تاسوته هغه څه پریږدم اوځم چې‌که چیری تاسوهغه ټینګ ونیسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوهیڅکله به بې‌لاری نه شی[د الله جل جلاله کتاب] .

د قیامت په ورځ به له تاسې‌څخه زماپه هکله پوښتنه وشی، نو وواياست چې تاسې‌به څه ځواب ورکوی؟ ټولو وويل چېمونږ ګواهی وايوچې تا د الله جل جلاله احکام ترمونږ پوری رارسولی وه .

په دی خبره رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دشهادت ګوته پورته کړه او بیا ئی دخلکوپه لور د ښکته کولوپه وخت کې وويل اللهم اشهد- اللهم اشهد-اللهم اشهد [ای الله جل جلاله ته ګواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته ګواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته ګواه اوسه[229]].

وفات

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د وفات په هکله ټول اهل سیر رحمه الله علیهم اومحدثین رضی‌الله عنهم متفق دی چې دا د دوشنبی ورځ وه ددی ذکر د صحیح بخاری په یوه روایت کې هم راغلی دی په دی هکله اجماع ده چې د وفات میاشت دربیع الاول میاشت وه خو د وفات تاریخ په یقینی اوقطعی توګه نه دی تاکل شوی محمدبن اسحاق ، محمد بن سعد ، واقدی ، ابن حزم ،، ابن هشام او د ابن کثیر رحمه الله علیهمځیرنه دا ده چې هغه په 12د ربیع الاول 11هجری قمری کال د دوشنبې‌په ورځ په غرمه کې وفات شوی دی خوموسی بن عقبه ، لیث بن سعد ، ابن شهاب زهری ، عروه بن زبیر ، سلیمان بن طرحان التیمی ،، محمدبن قیس او ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله علیهم نظریات دا دی چې هغه په دوهم د ربیع الاول وفات شوی دی ـ حافظ ابوالقاسم سهیلی او ابن حجر رحمه الله علیهم اونورو همدی وینا ته ترجیح ورکړی ده په دی لړکې ځینی‌نوری ویناوی هم شته خو ډیره مشهوره همدا ده چې په دولسم د ربیع الاول وفات شوی دی [الله جل جلاله ډیر ښه پوهیږی][230] .

---

[229] صحیح مسلم کتاب الحج باب حجه النبی‌صلی‌الله علیه وسلم

[230]- السیره النبویه 4 ابن کثیر ټوک 505 مخ 1978عیسوی کال - فتح الباری 9 ټوک 193 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

دريم فصل

د اسلامی حکومت بنسټونه

[لومړی اصل

د الله جل جلاله حاکمیت]:

په سیاسی اصطلاح کې اعلی اقتدار یا مطلق ځواک ته حاکمیت وای نوپه دی اساس هغه څوک چې اراده او خوښه ئی د قانون سرچینه او حکم ئی په ټولو لوړ وی،د ځواک خاوند او اعلی حاکم ورته ویل کیږی چې په شرعی اصطلاح کې ورته تشریعی حاکمیت هم ویل کیږی یعنی د قانون حاکمیت ، د اسلامی حکومتی نظام او د شرعی سیاست ، لومړی بنیادی اصل دا دی چې حاکمیت او اعلیٰاقتدار د مخلوقاتو د څښتن یو صفت دی د قانون سرچینه انسانی عقل نه ، بلکه دالله جل جلاله له خوا وحی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

او قرآن او سنتوته په کې د اولیت حق ورکړل شوی. د الهی حاکمیت ثبوت د قرآن ، سنتو د راشیدنو خلفاو د کرنلاری د امت د اجماع ، عقل او قیاس ټولوڅخه کیږی چې د همدی عنوان لاندی د دغی اساسی اصولو وضاحت او څیړنه کوو .

د حکم لغوی مفهوم :

دحاکم ماخذ حکم دی چې معنی ئی پریکړه او فرمان ورکول هم راتلای شی او پوهه او حکمت هم ،ابن منظورافریقی رحمه الله علیه لیکلی دی چې: والحکم العلم والفقه والقضاء بالعدل [حکم، علم او پوهی ته هم ویل کیږی اوعادلانه پریکړی ته هم[231]] .

ابن درید چې په 321 هجری قمری کې وفات شوی لیکې چې : فکل کلمه وعظتک او زجرتک او د عتک الی مکرمه او نهتک من فبیح فهی حکمه وحکم [هره هغه خبره چې تاته پند درکړی یا تاکومی سهوی ته متوجه کړی ، یا تا دکوم بد شی څخه منع کړی،دا رازخبری ته حکمت اوحکم هم ویل کیږی] [232].

علامه جمال قرشی لیکې چې : حکم بالضم فرمودن ... و دانش وحکمت [حکم فرمان ... پوهی اوحکمت ته ویل کیږی] [233].

لنډه دا چې حکم په لغت کې شاهی فرمان او عادلانه پریکړی ته وایی چې په مروجه ژبه ترۍکې مراد د امر او نهی‌قانون دی] .

د شرعی حکم فقهی‌مفهوم

د اصولو د علم پوهانو،شرعی حکم په دی توګه تعریف کړی دی : خطاب الله المتعلق بافعال المکلفین بالا قتضاء والتغیر[شرعی حکم د

---

[231]- لسان العرب 3 ټوک 141 ماده حکم - مختارالصحاح 148 مخ د 1967 عیسوی کال د بیروت چاپ - مفردات القرآن 126 مخ - تفسیرابن جریر لومړی ټوک 557 مخ

[232] - جمهره الغه 2 ټوک 186 د هندوستان حیدرآباد دکن چاپ

[233] - صراح اللغات 66 مخ باب المیم 1910 عیسوی کال د هندوستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلاله هغه فرمان دی چې د هغه په واسطه د بندګانوله پاره ځنی افعال واجب یا مستحب ګرځولی شوی وي،او ځینی نور پری حرام او بد] ، دغی الهی احکاموته شرعی احکام یا شریعت ویل کیږی او د هغی رالیږونکي ته حاکم یا شارع یعنی قانون جوړونکي ویل کیږی [234].

د الهی حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله د حاکمیت او قانون جوړونی په هکله ګڼ آیاتونه راغلی دی په 22آیاتونوکې دحکم د کلیمی او د هغی د مشتقاقوڅخه ثابتیږی چې الله جل جلاله حاکم شارع او قانون جوړونکي دی چې ددی آیتونونقشه په لاندی توګه ده :

{د البقره سورت 313 }-
{د ال عمران سورت 23}-
{ د المائده سورت42، 43 ،44 ،45، 47 ،50 آیاتونه }
{د الانعام سورت 57 ، 62 ، 114 آیاتونه
{د یوسف سورت 40 آیت
{د الرعد سورت 37 آیت
{د الکهف سورت 26 آیت
{د النور سورت 48 – 151 آیاتونه
{د غافرسورت 12 آیت
{د الشوری سورت 10 آیت
{د الممتحنه سورت 10 آیت
{د الطور سورت 152 آیت
{د القلم سورت 48 آیت
{د الدهر سورت 24 آیت.

ددی دوویشت آیتونوڅخه یوڅو د مثال په توګه وړاندی‌کوو:

---

[234]- تحریرالاصول سره د شرحی لومړی ټوک 77 مخ - منهاج الرسول للبیضاوی په حاشیه د تحریرلومړی ټوک 22 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ

[د المائده سورت 50 آیت]

[نو ایا بیا د جاهلیت پریکړه غواړی؟ پداسی حال کې چې کوم خلک په الله باور لری نو د هغوی په نزد له الله نه بل غوره فیصله کوونکې هیڅ نشته] .

د دی آیت څخه دا څرګندیږی چې د انسان په جوړشوی قانون پریکړه کول جاهلیت دی او شرعی قانون د یوبهترین قانون په توګه منل د ایمان باور او یقین غوښتنه ده.

امام ابن کثیر رحمه الله علیه ددی آیت په تفسیرکې د چنګیزخان دکتاب په حواله لیکلی دی چې: "هرڅوک چې داسیکړنلاره اختیارکړی لکه چې چنګیز خان غوره کړی وه نوهغه کافر دی او دهغه په خلاف جنګ کول واجب دی ترهغه پوری چې هغه د الله جل جلاله او د هغه د قانون په لور ونه ګرځی، او د قرآن او سنتو مطابق د هری وړی او غټیمعاملی پریکړیکولو ته تیارنه شی "[235].

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمْ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا

[د الانعام سورت 114 آیت]

[ایا زه د الله نه پرته بل کوم فیصله کوونکې ولټوم پداسی حال کې چې هغه تا ته پوره مفصل کتاب لیږلی دی] .

دا چې هغه په تابانـدی واضحه اوڅرګند کتاب رالیږلیدی نو د هغوخلکو رویه حیرانوونکې ده چې د الله جل جلاله رالیږل شوی قانون پریږدی او د بشر د جوړ شوی قانون لټه کوی .

إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُون [د یوسف سورت 40 آیت]

[د فیصلی واک یوازی الله جل جلاله سره دی هغه امرکړی چې د هغه

---

[235]- تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 590 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته د بل هیچا بندګی مه کوئ دا د ژوند سمه سیخه لاره ده خو زیاتره خلک نه پوهیږی] .

وَأَنزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

[د البقره 213 سورت 50 آیت]

[او د هغوی سره یی حق کتاب رالیږلی ترڅو هغه اختلافونه چې د حق په باب د خلکو تر مینځه راغلی وو فیصله کړي] .

که د حاکمیت مقام د انسانی عقل پوری وایی نو بیا د انبیاء کرامو د رالیږلوڅه اړتیا وه او د کتابونو د رالیږلو څه حاجت ،کتابونه دهمدی له پاره رانازل شوی دی‌چې د هری شخړی اومعاملی پریکړه د هغه په اساس وکړی شی اوهغه د ژوندانه واجب الاطاعت قانون وګرځول شی .

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ .....

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ......

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْكَافِرُونَ ....

[اوکوم خلک چې د الله د نازل کړي قانون سره سمه فیصله ونکړی هماغوی فاسقان دی ... هغوی ظالمان دی ... هماغوی کافران دی ... [236]]

.

کفرپه دوه برخوویشل شوی دی اعتقادی کفراو عملی‌کفر ،که چیری د الله جل جلاله په حاکمیت اود هغه په قانون باندی اعتقاد او ایمان نه وی،نوهغه ته اعتقادی کفرویل کیږی اوکه چیری ایمان وی‌خو د پوهی سره سره په عملی ډول د هغی په اساس عمل ونه کړای شی نو دی ته عملی‌کفر وائی- ظلم هغه ته ویل کیږی چې د یوه حق بل ته ورکړل شی یا حق لرونکې ته حق ورنکړای شی هغه څوک چې په بشری قانون پریکړه کوی نوهغه دالله جل جلاله حق مخلوق ته ورکوی. نو دی ته شرک فی‌الحکم وائی چې په قرانکریم کې ورته لوی ظلم ویل شوی دی

---

[236] - د المائده سورت 47 - د المائده سورت 45 - د المائده سورت 44 آیتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ [د القمان سورت 50 آیت]

همدا ډول شرک هم په دوه برخوویشل شوی، عملی شرک او اعتقادی شرک ، اوپه همدی توګه د فسق معنی بغاوت سرکشی او دالله جل جلاله د بندګی څخه دباندی کیده دی دا هم په دوه برخو ویشل شوی دی، اعتقادی فسق او عملی فسق .

حضرت عطا اوطاوس رحمه الله علیهم همدی لور ته د اشاری کولو په ترڅ کې فرمایلی دی :کفردون کفروظلم دون ظلم وفسق دون فسق [کفرهم څو درجی لری، ظلم هم څو درجی لری او فسق هم څو درجی لری] [237].

همدا راز محمد بن اسماعیل بخاری رحمه الله علیه هم د کفر اوظلم د پورته یاد شوو درجو په هکله توضیحات ورکړی دی[238] .

یو چا د حضرت حذیفه رضی الله تعالی عنه څخه پوښتنه وکړه چې دا آیتونه خو د بنی‌اسرائیلو په هکله رانازل شوی دی هغه ورته وفرمایل چې بنی‌اسرائیل خو بیا ستاسو ډیرښه ورونه دی چې ترخه توول د هغوی له پاره شوه اوخواږه خواږه توول ستاسو له پاره ، هیڅکله داسی نه ده، تاسو به هم د هغوی په قدم قدم اخلی .

حسن بصری رحمه الله علیه او ابراهیم نخعی رحمه الله علیه دواړو ویلی دی چې دا آیت خوپه ښکاره توګه د بنی‌اسرائیلوله پاره راغلی دی،خو زمونږ له پاره هم همدا ډول حکم دی .

تحا کم الطاغوت

[د معاملاتو او شخړو پریکړه دطاغوت په واسطه]

په قرآن کریم کېپه یوه بله توګه هم دخدای دحاکمیت ثبوت موجود دی اوهغه دطاغوت څخه د انکارحکم دی دطاغوت په هکله اته آیتونه راغلی‌دی نو دلته لومړی آیتونه رانقلوو او بیا د طاغوت حقیقت را

237 -ابن جریر 6 ټوک256مخ

238- صحیح بخاری‌کتاب الایمان باب کفر دون کفروباب ظلم دون ظلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

برسیره کوو.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انفِصَامَ لَهَاوَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 256 آیت]

[طاغوت نه انکارشي او په الله يې ايمان راوړ هغه يوه داسي کلکه اسره ونيوله چې هيڅکله ماتيدونکې نه ده او الله د هر څه اوريدونکې او په هر پوهيدونکې دی] .

په دی آيت کې طاغوت دالله جل جلاله په مقابل کې راغلی دی اودهغه څخه مخه اړو نه او سرکشی اود الله جل جلاله په احکامو او فرامينو باندی ايمان راوړلوته عروه الوثقی [نه شليدونکې حلقه او کلکه تکيه ويل شوی ده] کفر بالطاغوت د لااله غوښتنه ده او ايمان بالله د الاالله غوښتنه ده - د الله جل جلاله د قوانينوڅخه پرته د نورو ټولوقوانينوڅخه انکارکول اومخ اړول اود الله جل جلاله په قوانينو ايمان راوړل د کلميی طبيه حقيقت او د توحيدمفهوم دی .

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنْ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [د البقره سورت 157 آیت]

[او کوم خلک چې د کفر لاره غوره کړي د هغوی ملاتړ اومرستندويان طاغوتان دی او هغوی له رڼا نه د تړږميو لوري ته راکاږی دا کسان دوزخ ته ورتلونکې دي هلته به تل اوسيږی] .

نو د دی آيت څخه معلوميږی چې په طاغوت قانون توره تياره او د الله قانون رڼا او روښنائی ده .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنْ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا- أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمْ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنْ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا [د البقره سورت 51 آیت]

[ايا تا هغو خلکو ته نه دی کتلی چې د کتاب له علم څخه يو څه برخه ورکړه شوی ده او د هغو حالت دا دی چې جبت او اطاغت مني او دد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کافرانو په باب وايي چې له ایمان راوړونکو څخه خو د همدوی لاره زیاته سمه ده ، همداسی خلک دی چې الله پرې لعنت کړیدی او په چا باندی چې الله لعنت وکړی بیا ته هغه له پاره مرستندوی نشې میندلی] .

ددی ایت څخه څرګندیږی چې د طاغوتی نظام پیروی کول د الله جل جلاله د قهر او لعنت سبب ګرځی ، او هغه خلک چې دد طاغوت د قانون پیروی کوی هغوی ته د توحید په نسبت د کفر او شرک لاره ښه ښکاری .

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِـي سَـبِيلِ لطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

[د النساء سورت 76 آیت]

[کوموخلکو چې د ایمان لاره غوره کړیده هغوی د الله په لار کې جنګیږی او هغه خلکو چې کفر کړی دی د طاغوت په لاره کې جنګیږی نو د شیطان له ملګرو سره وجنګیږئ او باور ولرئ چې د شیطان د سیسی په حقیقت کې ډیری کمزوری دی] .

د پورتنی آیت څخه مقصد دا دی چې د الله جل جلاله دکلیمی د لوړوالی په خاطرجنګ کول دایمان غوښتنه ده او د طاغوت د قانون د لوړوالی په خاطر جنګیدل کفر دی او په خپله طاغوتی نظام په حقیقت کې د شیطان د مکراو فریب څخه عبارت دی

.مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُوْلَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

[د المائده سورت 60 آیت]

[هغه څوک چې الله جل جلاله وربانـدی لعنت وکړ او غضب یی وربانـدی راښکته کړاو له هغو څخه ئی بیزوګانی او خوګان جوړ کړل او هغه چا چې د غیر الله اطاعت وکړ نو د هغو درجه لا ډیره زیاته بده او له نیغی او سمی لاری څخه ډیر بی لاری شوی دی].

په پورتنی آیت کې د طاغوت بندګی کونکې او د هغی د قانون پیروان د بیزوګانو خنزیرانو، لعنتیانو او غضب کړای شوو په فهرست کې شمارل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی او ویل شوی چې دوی د صحیح لاری څخه بلکل اووښتی دی .

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اُعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

[د النحل سورت 36 آیت]

[مونږ په هر امت کې یو پیغمبر ولیږله او د هغه په وسیله مو ټول خبردار کړل چې د الله جل جلاله بندګی وکړئ او د طاغوت څخه ځان وژغوری] .

ددی څخه دا څرګندیږی چې د طاغوت د بندګی او د هغه د قوانینو څخه د لری والی حکم هر نبی علیه السلام ته ورکړل شوی وه او د ټولو انبیاو علیهم الصلوه و السلام د شریعتونو بنسټ د الله جل جلاله په حاکمیت او د هغه په معبودیت ایښوول شوی دی .

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمْ الْبُشْرَى

[د الرمز سورت 17 آیت]

[او کومو خلکو چې د طاغوت له بندګی څخه ځان وژغوره او د الله جل جلاله په لور یی رجوع وکړه د هغو له پاره زیری دی نو [ای پیغمبره] زیری ورکړه زما هغو بندګانو ته چې په غورسره اوری او د هغی د ډیر ښه اړخ پیروی کوی] .

د زیری مستحق خلک هغه دی چې د طاغوت د بندګی څخه لری والی کوی ، پورته اوه آیتونوکې دا خبره په صریحه توګه څرګندیږی چې د حکم ورکولو ، پریکړی کولو او د قانون جوړولو اختیار طاغوت ته نه دی ورکړل شوی او په هرمؤمن فرض دی چې د هغه څخه مخ واړوی او لری والی تری وکړی .

د طاغوت مفهوم

د لغت د پوهانوله نظره

د طاغوت کلیمه د طغی او طغیان یا طغو او طغوی طغوان څخه اخستل شوی ده - طغی، طغیان، طغو، طغوی او طغوان ددی ټولومعنا د اعتدال د پولوڅخه وتل دی په کلیموڅخه راوتلی کلیمه دسرکشی‌او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پولوښخه د اوښتلو په معنا ډېره استعمال شوی لکه :

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا [د الشمس سورت 9 آیت]

[د ثمودیانوقوم د خپلی سرکشی په اساس یې حق دروغ وګڼل]

فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ [د البقره سورت 15 آیت - د الانعام سورت110 آیت د الاعراف سورت 186 آیت - د یونس سورت 11 آیت - د الاسراء سورت 60 آیت د الکهف سورت 80 آیت - د المومنون 75 آیت]

[او دوی په خپله سرکشۍ کې لګه د ړوند په شان تیندکونه خوری]

د طاغوت کلیمه د همدی مادی څخه د مبالغی صیغه ده،چې معنائی ،کثیرالطغیان یعنی په سرکشی ، نافرمانی او د حدود څخه په وتلوکې د ټولونه وړاندی کیدل دی ، چې یواځی ګمراه او سرکشه نه، بلکه د کفر او ګمراهی مشر او قائد هم وی .

لغت پوهانو د دی کلیمی څرنګوال په دی توګه بیان کړی دی :

و الطاغوت یقع علی الواحد و الجمع و المذکر و المونث وزنه فعلوت انما هو طغیوت قدمت الیاء قبل الغین وهی مفتوحه و قبلها فتحه فقلبت الفاُ... و قال ابواسحق رحمه الله علیه کل معبود من دون الله عزوجل جبت و طاغوت و قال الشعبی وعطاء و مجاهد رحمه الله علیهم الجبت السحرو الطاغوت الشیطن و الکاهن وکل راس فی الضلال

[د طاغوت کلیمه د واحد ، جمعی ، مذکر او مونث ټولو له پاره راځی چې صرفی وزن ئی فعلوت او یا طغیوت دی دلته ئی "ی" په "غ " باندی رامخته کړی او په " الف" یی بدله کړی ابوسحق رحمه الله علیه فرمایلی چې د الله جل جلاله پرته د بل هر چا بندګی وکړی شی نو هغه جبت او طاغوت دی شعبی عطار اومجاهد رحمه اللهم علیه ویلی دی چې جبت جادو ته وایی او طاغوت شیطان اوجادوګر ته هم ویل کیږی او هرهغه سړی ته طاغوت ویل کیږی چې د ګمراهی لیډر او قائد دی[239].

[239]- لسان العرب 15 ټوک 9 مخ – مختار لصحاح 393 مخ - مفردات القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره

عمر فاروق رضی الله عنه ، عامر شعیبی ، ضحاک ، او سدی رحمه الله علیهم ویلیدی چې د طاغوت څخه مقصد شیطان دی .

او امام راغب اصفهانی لیکلی دی چې : الشیطان اسم لکل عارم من الجن و الانس و الحیوان [د هربدخو یه او سرکشه نوم شیطان دی که څه هم دا انسان وی یا پیری او یا حیوان وی].

ابن عباس او ابن مسعود رضیالله عنهما فرمایی چې : اما شیاطینهم فهم روسهم فیالکفر و قال قتاده قادتهم فیالشر[د منافقو د شیطانانو څخه مقصد د کفر او بدی لاربنوونکې او قیادت کونکې انسان دی] .

غالباً چې په قرآن کریم کې په 88 ځایونوکې د شیطان کلیمه یاده شوی ده چې په هغی کې ئی لږ تر لږه په څلورو آیتونوکې په خپله انسان ته په څرګند ډول شیطان ویل شوی لکه : د البقره سورت 14 ایت ، ال عمران سورت 175 آیت ، د انعام سورت 112 آیت ، د الناس سورت 6 آیت ـ کومو صحابو رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم چې طاغوت په شیطان معنی کړی دی نو د هغوی مقصد عام دی [هغه پیریان او انسانان چې خلک بی لاری کوی ، د کفر او د شرک مشری او قیادت کوی هغوی طاغوت دی] .

امام فخر الدین رازی په خپل تفسیر کې فرمائی چې : د سوره النساء په 51 آیت کې یی حیی بن احطب اوکعب بن اشرف ته جبت او طاغوت ویل شوی دی چې دا آیت د همغوی په هکله را نازل شوی وه دا په دی خاطر چې دی دواړو کوشش کاوه چې خلک د دین څخه واړوی .

د امام مجاهد رحمه الله علیه یوه وینا ده چې : الطاغوت الشیطان فی صوره انسان یتحاکمون الیه و هو صاحب امرهم [طاغوت د انسان په شکل کې شیطان وی چې هغه ته خلک د خپلو شخړو د پریکړی له پاره ورځی او دی د هغوی حاکم او قاضی وی] .

ابن جریرطبری رحمه الله علیه فرمایی : صحیح خبره دا ده چې د الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله په مقابل کې هر سرکش او باغی ته چې د الله جل جلاله څخه پرته یې بندګی وشی طاغوت ویل کیږی که څه هم هغه دا خلک په زور خپل تابع کړی وی یا خلکو په خپله خوښه او مینه د ده بندګی او عبادت شروع کړی وی که دا انسان وی یا بت وی یا کوم بل شی 240.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : هرهغه شی ته طاغوت ویل کیږی چې د هغه له امله بنده د ندګی د پولو څخه ووځی که څه هم د هغه عبادت وشی اویا د هغه تابعداری اواطاعت وشی، د هر قوم طاغوت هغه دی چې هغوی د خپلو شخړو د پریکړو له پاره د الله جل جلاله او رسول صلی‌الله علیه وسلم پرته هغه [طاغوت] ته ورځی او دا قوم بیا د هغه عبادت کوی یا د هغه تابع ګرځی، پرته له دی چې د هغه بصیرت په واسطه چې الله جل جلاله دوی ته ورکړی دی معلوم کړی چې دا د الله جل جلاله اطاعت دی اوکه نه ؟

دا دی د دی نړۍ طواغیت او شیطانان ،که چیری تاسی د دوی حالت او کړنه په غور وڅیړۍ، نووبه ګوری چې ډیروخلکود الله جل جلاله عبادت پری ایښی او د دی طواغیتوعبادت او پرستش ئی شروع کړی او د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی‌الله علیه وسلم د قانون پرځای د طواغیتو په لور د خپلومعاملو او شخړو د پریکړی له پاره ورځی 241.

د لغت پوهانواود تفسیر د امامانو د پورتنۍڅیړنی څخه دا ثابتیږی چې کاهن ، ابلیس او بت هم طاغوت دی .

اوهغه حکمران چې د الله جل جلاله د حاکمیت پرځای خپل حاکمیت مسلط کول غواړی اود الله جل جلاله د قانون پرځای خپل جوړ شوی قوانین او د نورو انسانانو جوړکړی قوانین نافذول غواړی، هم طاغوت دی په خپله د انسان ،اماره نفس هم طاغوت دی چې د هغه په اساس دی بغاوت او سرکشی ته تیاریږی ، الله جل جلاله د دی ټولوطواغیتوڅخه د

240- ابن جریر3 ټوک 19 مخ – تفسیر روح المعانی 3 ټوک 13 مخ
241 - اعلام الموقعین لومړی ټوک 18 مخ د هندوستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لری والی‌حکم کړی دی .

شریعت او شارع

په خپله د شریعت د کلیمی‌څخه دا ثابتیږی چی‌یوائی‌الله جل جلاله شارع اوقانون جوړونکی‌دی شریعت شرعه شارع او مشرعه په عربی کېلاری ته وائی ، لوی لاری ته شارع وایی او لاربښوونکي ته شارع هم ویل کیږی خو د قرآن په اصطلاح د شریعت څخه مقصد د [الهی احکامومجموعه] ده.

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چي:

والشریعه والشرعه ما من الله من الدین وامر به کالصوم والصلوه والحج والزکوه و سائراعمال البر [شریعت او شرع د دین هغه لاره ده چي الله جل جلاله خپلو بندګانوته ټاکلی‌ده او په هغه ئی ورته د تلوحکم کړی دی لکه لمونځ ، زکاه ، روژه ، حج غوره اعمال] 242.

مشهور تابعی حضرت قتاده رحمه الله علیه فرمایلی دی چي :

والشریعه الفرائض و الحدود و الامر و النهی [شریعت د فرائضو، شرعی حدودو، امر او نهی نوم دی 243] .

د قرآن کریم په دری آیتونوکي د شریعت دکلیمی په څنګ کي د الله جل جلاله د قانون جوړونکي په حیث یادکړل شوی دی] .

ا] لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا [د المایده سورت 48 آیت]

[مونږ له تاسی نه د هر یوه له پاره یو شریعت او یو عملي تګلاره ټاکلي ده] .

ټول انبیاء علیه السلام او آسمانی ملتونه د دین په اصولوکي یو د بل سره متحد دی خو هر امت ته د هغی د چاپیریال او خاص استعداد مطابق

242- لسان العرب 8 ټوک 176 مخ - مختارالصحاح 335 مخ - صراح 317 مخ - مجمع البحار2 ټوک 184 مخ

243- تفسیر ابن جریر طبری 25 ټوک 147 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص خاص احکام او لارښوونې ورکړل شوی دی .

صحيح بخاری ليکلی چې : ټول پيغمبران عليهم السلام په خپلو منځوکې ميرنی ورونه دی لکه د چا چې پلار يو وی او مورگانې يې بيلې بيلې وی .

د دی نه همدا مقصد اخستل کيږی چې اصول ټول يو، خو په فرعوکې توپير شته د"جعلنا" څخه را څرگنديږی چې د قانون او شريعت ورکونکې يوازی او يوازی يو الله رب العالمين دی .

ب] ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنْ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الجاثيه سورت 18 آيت]

[او ته مو ای پيغمبره ! د دين په يوه روښانه لاره [شريعت] باندی برابر کړی يې له دی کبله ته پر هماغې باندی لاړ شه او د هغو کسانو د نفسی غوښتنو پيروي مه کوه چې علم نلری] .

په دی آيت کې هوا د شريعت په مقابل کې ښوولی شوی ده او دا تری راڅرگنديږی چې هغه قانون چې د الله جل جلاله د قانون په خلاف وی هغه به په هوا او نفسی غوښتنی ولاړ وی اودهغه جوړونکې ياپه هغه عمل کونکې به ناپوهه او د خپل نفس بنده وی که څه هم د دی قانون جوړونکې کوم فيلسوف ، يا دينی مشر،يا پادشاه وی اويا د قوم وکيلان ،کارگران او د هقانان اويا عوام وی .

ج] أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنْ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

[د الشوری 21 آيت]

[ايا دا خلک د الله سره داسی شريکان نيسی چې د دوی له پاره يې د دين داسی طريقی غوره کړی چې الله د هغی اجازه نده کړی ؟ که د فيصلی خبره مخکې نه وای سرته رسول شوی نو د دوی ترمنځ به پريکړه صادر کړای شوی وه به باوري توگه د دغو ظالمانو له پاره درناک عذاب دی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پـورتنی آيـت د وضـاحت څخـه دا را پـه ډاګـه کيـږی چـې دلتـه د شرکاوڅخه مقصد هغه ګډونکونکې نه دی چې خلک ئی دکومک له پاره په غائبانه ډول راغواړی بلکه مقصد تری هغه خلک هم دی چې هغه ئی ورسره پـه تشـريع او قـانون سـازی کـې شـريکان ګرځولی‌ـدی د هغـوی پـه مقررکړی قوانينو او احکامو باندی خلک داسی روان دی چې تـه بـه وايـی همدا شريعت دی او پيروی ئی په دوی ضروری ده ، دا خو داسی شرک دی لکه څنګه چې څوک د الله جل جلاله پرته بل چاته سجده کوی ، اويا د الله جل جلاله پرته څوک د غيبی‌کومک له پاره راغواړی ، د آيت پـه آخر کـې دی ډول خلکـو تـه ظالمـان ويـل شـوی ، او علـت ئـی دا دی چـې د شـرعی قانون په خلاف وضعی قانون جوړول يا پـه هغـه عمـل کـول شـرک دی [ان الشرک لظلم عظيم] په رښتيا چې شرک ډيرلوی ظلم دی] .

اله د تشريعی‌حاکم پرمعنی

د اله د کليمی يادونه د قرآنکريم په يـو 140 ځايونو کـې راغلـی ده پـه ډيروځايوکې دا کليمـه د کـارجوړونکې، فريـاد اوريـدونکې، مشـکل حـل کوونکی او د عبادت او بندګی مستحق په معنی استعمال شوی ده،خو په ځينو نورو آيتونوکې د قانون جوړونکې، حاکم او د بندګی او د اطاعـت د لائق پـه معنـی راغلـی ده ، هسـی خـو د کـارجوړولو پـه څنـګ کـې د قـانون جوړولوعقلی ربط هم شته نوځکه څوک چې کـارجوړونکې وی نوبنـدګی بيا د همغه حق وی .

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

[د الفرقان سورت 43 آيت]

[آتا ته د هغه چا حال ته ځير شوی يی چـې هغـه خپـل نفسـی خـواهش خپـل خدای ګرځولی وي ؟ ايا ته په سمه لاره باندی د داسـی چـا د رااوړلـو مسئوليت پر غاړه اخيستلی شی ؟] .

ښکاره ده چـې هيڅـوک هـم خپـل ځـان کـارجوړونکې او د غيبـی قـوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالک نه ګڼي نو ځکه دلته هم د اله کليمه د کارجوړولو په معنا نه ده راغلی بلکه د تشريعی حاکم او قانون جوړونکي په معنی راغلی ده ، ابن جرير او ابن کثير رحمه الله عليهم دواړو ليکلی دی چې : دا آيت د هغه عربومشرکينو په هکله رانازل شوی وه چې کله به ئی ښکلی تيږه وليده نو مخکنيی تيږه به ئی وغورځوله او بيابه ئی د هغی نوی تيږی عبادت شروع کاوه نو الله جل جلاله د همدی طرز عمل په لور د اشاری کولو په ترڅ کې ويلی دی چې دا خلک په حقيقت کې د خپل نفس بندګان دی .

ابن جوزی رحمه الله عليه د دی آيت په تفسيرکې ليکلی دی چې: المعنی يتبع الهواء ويدع الحق فهوله کالا له [د آيت مفهوم دا دی چې دا شخص د نفس پيروی کوی اوحق پريږدی نو دا نفس ده ته د معبود په منزله دی] 244.

عمادالدين بن کثيررحمه الله عليه فرمايی چې : ای مهما استحسن من شئ وراه حسنا فی هوی نفسه کان دينه ومذهبه [هغه څه چې دی يی د خپل نفس د غوښتنی په اساس ښه وګڼی نو همغه د دی دين دی] 245.

ابوامامه رضی‌الله عنه څخه رانقل شوی چې رسول الله صلی‌الله عليه وسلم فرمايلی‌دی چې :

ماتحت ظل السماء من اله يعبد من دون الله اعظم عندالله من هوی يتبع

[د الله په نزد د آسمان لاندی تر ټولو لوی اله چې د الله جل جلاله پرته ئی بندګی کيږی هغه نفس او خواهش دی چې پيروی کيږی246] .

په دی حديث کې اله ته مطاع اومتبوع ويلی شوی دی يعنی حاکم او قانون جوړوونکي، چې د هغه اطاعت به کيږی که څه هم د هغه حکم او خو ښه د الله دحکم موافق وی يامخالف .

---

244 زاد المسير 6 ټوک 92 مخ

245 تفسير ابن کثير 5 ټوک 154 مخ

246 الترغيب لومړی تکوک 41 مخ په حواله د طبرانی په الکبير کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَٰهًا وَاحِدًا لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[او هغوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیچا د بندګۍ کولو حکم نه ؤ ورکړی شوی هغه چې له هغه پرته بل هیڅوک د عبادت وړ نشته پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یی کوی].

عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکلی دی چې : وما امروا الا لیعبدوا الها واحدا - الذی اذا حرم الشیء فهو الحرام وما حلله فهو الحلال ما شرعه ابتع وما حکم به نفذ

[د الله جل جلاله د واحدانیت څخه مقصد دا دی چې کله هغه کوم شی حرام کړی نو همغه حرام وی او کوم شی چی هغه حلال کړی نو هغه حلال وی اوکوم قانون چې هغه ئی نافذ وی د هغه به تابعداری کیږی او هر هغه حکم چې هغه ئی کوی هغه به جاری کیږی] 247.

ابن جریررحمه الله علیه هم په دی ځای کې اله د معبود اومطاع په دواړو معناګانو راوړی دی : وهو الله الذی له عباده کل شی ء وطاعه کل خلق تنزیها و تطهیرا لله عمایشرک فی طاعته وربوبیته

[الله جل جلاله هغه ذات دی چې هرڅه د هغه عبادت کوی او ټول مخلوق ئی اطاعت کوی، پاکې ده یو الله جل و علی شانه ته د هغه شیانو څخه چې هغوی یی ورسره په تابعداری او حاکمیت کې ورګډوی] 248.

دی دواړو تفسیر پوهانو دلته اله د تشریعی حاکم او قانون جوړوونکې په معنیٰ راخستیٰ دی او د کلام د وضاحت څخه هم دغه ثابتیږی .

رب د تشریعی حاکم په معنی

د رب کلیمه په قرآن کې دری ډوله معناوله پاره استعمال شویده اوپه عربی ژبه کې ئی هم همدا دری بنیادی معنا وی راغلی : مالک -

247 تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 386 مخ

248 تفسیر ابن جریر 10 ټوک 115 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروردګار- حاکم او پادشاه

ابن منظور رحمه الله علیه لیکلی چې: الرب یطلق فی‌اللغه علی المالک و السید و المدبر والمربی و القیم و المنعم [د رب دکلیمی اطلاق په لغت کې په مالک ، پادشاه ، مدبراو منتظم ، مربی او محسن هم کیږی] 249.

مفسرینوهم دا دری ډوله معنا بیان کړی ده : فربنا جل شانه السیدی الذی لاشبه له و لامثل فی سودده و المصلح امرخلقه بما ا سبغ علیهم من نعمه و المالک الذی له الخلق والامر [زمونږ رب چې شان ئی تر ټولو لوړ، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سیادت او حاکمیت کې هیڅوک د هغه سره مشابه اوبرابر نه دی، د خپل پیدا ایښت { مخلوق } د حالت ښه کوونکې دی { د هغوی پالونکې دی }د هغه ټولو نعمتونو په واسطه چی هغه د دوی له پاره رالیږی دی { پیدا کړی یی دی } او زمونږ رب مالک دی او هغه لره دی خلق {پیدا ایښت } او اختیار] 250.

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د رب کلیمه په 960 ځایونو کې راغلی ده چې په هغه کې142ځایونه داسی دی چې د هغی د متن او وضاحت څخه دا په ډاګه کیږی چې هلته د رب کلیمه د تشریعی حاکم ، شارع او قانون جوړونکې په معنا راغلی ده او یا په دری واړو ذکر شوو معناګانو استعمال شوی ده

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [د ال عمران سورت 64 آیت]

[ووایه ای اهل کتابو! یوی داسی خبری ته راشئ چې چې زمونږ

249- لسان العرب لومړی ټوک 339 مخ

250 - ابن جریر رحمه الله علیه - زادالمسیرد ابن جوزی رحمه الله علیه او ابن کثیر رحمه الله علیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ستاسو دواړو ترمنځ یو شان ده دا چې مونږ له الله نه پرته د هیچا بندګي ونکړو له هغه سره هیڅوک شریک ونګڼو او له مونږ نه دی هیڅوک له الله نه پرته هیڅ یو په ربوبیت ونه نیسئ که هغوی ددی بلنی له منلو نه مخ واړوی نو په ډاګه ورته ووایه چې شاهدان اوسئ مونږ خو مسلمانان یو او یوازی د الله جل جلاله بندګی کوونکې او اطاعت کوونکې یو] .

یومشهو رتابعی ابن جریج رحمه الله علیه فرمایی چې : ان تلک الربوبیه ان یطیع الناس سادتهم وقادتهم فی غیرعباده وان لم یصلوا لهم [د الله پرته د بل چا رب نیولو څخه مقصد دا دی چې خلک دی [پرته دکوم شرعی دلیل څخه] د خپلو مشرانو او سردارانو تابع اوسی، که څه هم د هغوی عبادت [بندګی او سرټیټونه] نه کوی او نه د هغوی له پاره لونځ ادا کوی] 251.

یعنی هغوی ئی د غیبی طاقت خاوندان هم نه ئی ګڼلی اونه هغوی ته سجده کوی ، خو د الله د حکم په مقابل کې د هغوی حکم په ځای راوړی نو د دوی دغه عمل ، د هغوی د رب نیولو سره برابر دی .

امام قرطبی رحمه الله علیه د رب د نیولو تشریح په دی توګه کړی ده چې د کتاب خاوندانو خپل علماو او راهبانو ته د رب درجه ورکړی وه ، د الله د تحریم او تحلیل پرته ئی د هغوی تحریم او تحلیل مانه - نو دا آیت ددی خبری څرګندوی دی چې یواځی په نظری ډول یوشی ته ښه ویل باطله خبره ده ترڅو چې هغه په کوم شرعی‌دلیل ښه نه وی ښوول شوی د دی آیت څخه د شیعه ګانودا خبری هم مسترد کیږی چې وایی د امام خبره ددلیل او سند پرته هم باید ومنل شی،او امام د الله جل جلاله حرام کړی شیان حلالولای شی پرته له دی څخه چې د هغه له پاره کوم شرعی سند

[251] - تفسیر ابن جریر 3 ټوک 304 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

راوړاندی کړی 252.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ [د التوبه سورت 31 آیت]

[دوی خپل عالمان او روحانیون له الله پرته خپل ارباب نیولی دي] .

د دی آیت تشریح د عدی بن حاتم رضی الله عنه څخه په رانقل شوی یوحدیث کې واضح شوی چې یادونه به ئی حاکمیت په بحث کې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د حدیثو تر عنوان لاندی وشی .

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه لیکې چې : زما استاد چې خاتمه المحقیقین وه ما ته به یی ویل چې ما یو ځل د ځینی مسائلو د ثبوت په خاطر دمقلدینوپه مخ کې آیتونه ولوستل نو په حیرانتیا سره یی وویل چې زمونږ د پخوانیو [سلفو] روایات د دی په خلاف دی [دا مرض د ډیرو خلکو په رګونوکې ځغاستی دی]

قضا د تشریعی حکم په معنی

د الله جل جلاله قضا په دوه ډوله معنی کیږی : تکوینی احکام – تشریعی احکام .

په قرآنکریم کې دا کلیمه په 38 آیتونو کې راغلی ده چې هلته تری مقصد تکوینی او ازلی قضاء ده خو لږ تر لږه په دوه آیتونوکې د قضا کلیمه د شرعی حکم یا د شرعی قانون په معنی همه راغلی ده دا د بیان یو بل شکل دی چې د هغی په اساس الهی حاکمیت ثابتیږی .

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ [د بنی اسرائیل سورت 23 آیت]

[او ستا رب پریکړه کړیده چې تاسی د بل هیچا عبادت مه کوئ مګر یوازی د هغه] .

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

---

[252] - تفسیر قرطبی 4 ټوک 107 مخ - په همدی ډول په تفسیر الکبیر- تفسیرالمدارک - تفسیر البحر المحیط او مظهری د ال عمران سورت 64 آیت تفسیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مِنْ أَمْرِهِمْ [د الاحزاب سورت 36 آیت]

[هیڅ یو مؤمن سړی او هیڅ مؤ منه ښځه دا حق نلری چې کله الله جل جلاله او د هغه رسول صلی‌الله علیه وسلم د کومی معاملی فیصله وکړي نو بیا د هغه ته د خپلی معاملی د فیصلی اختیار حاصل وی] .

په دی دواړ آیتونوکې دا خبره روښانه شوی ده چې قاضی الله جل جلاله دی اوحکم کول د هغه حق دی او د هغه په مقابل کې د قانون جوړولو حق هیچاته نه دی ورکړل شوی ، په همدی توګه د امرکلیمه د تشریعی‌حکم په معنا په قرآنکریم کې په 43 آیاتونو کې راغلی ده او دا ورڅخه داسی ثابته شوی چې مطلقه آمریت یوازی د الله جل جلاله صفت دی .

عبادت د حکم منلو په معنی

د عبادت اساسی معنا خو غایه الخضوع والتذلل دی یعنی د خپل معبود په وړاندی ترآخری درجی پوری عاجزی کول او د هغه په مقابل کې خپل ځان بی وسه او کمزوری ګڼل ، د همدی بنیادی مفهوم په اساس په قرآنکریم کې دا کلیمه په دری معناو استعمال شویده : غلامی، پرستش، د حکم منل [بندګی] .

د غلامی او پرستش دمعناو مثالونه خو ډیری دی خو د عبادت کلیمه د بندګی او اطاعت په معنا هم ډیره استعمالیږی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکي چې: العباده الطاعه ... وکل من دان لملک فهوعابدله [د عبادت معنا اطاعت اوتابع کیدل دی لکه څوک چې د کوم پادشاه [په غیری مشروط ډول] تابع اوسی نو هغه ته د هغه غلام ویل کیږی] .

یعنی د کوم حکمران او مشر اطاعت کول په غیر مشروط ډول، پرته له دی نه چې وګوری چې د ده حکم د شریعت مطابق دی او که نه،دا په اصل کې د هغه عبادت کول دی چې ناروا او شرک دی ، په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د عبادت حکم او د غیر الله د عبادت څخه منع

(c) ketabton.com: The Digital Library

144 ځایه راغلی ده ، خو 73 ځایونه داسی دی چې هلته عبادت د اطاعت په معنا یاد شوی دی یا د پرستش او اطاعت په دواړو معناو استعمال شوی دی چې دلته د نمونی په توګه څو آیتونه تر نظر تیروو .

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ [د البقره سورت 172 آیت]

[ای د ایمان خاوندانو د هغه پاکوشیانوڅخه وخوری چې مونږ درکړی دی تاسوته، او د الله جل جلاله شکرپه ځای کړی که چیری تاسی د هغه عبادت کونکې یاست] .

ابن جریرطبری رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکې چې : که چیری تاسی په ریښتونی د الله جل جلاله د حکم تابع او غاړه ایښودونکې یاست،نو هغه څه چې هغه درته حلال اوپاک ګرځولی دی هغه بی د څه تکلف څخه وخوری او په خپل ځان د هغه د حرامولو په اساس د شیطان په قدمونو قدم مه اخلی 253.

[د الله جل جلاله له خوانه د حرامواو حلالوګرځول شوو پابندی کول هم د هغه عبادت دی نه یواځی سجده کول] .

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

[د یسن سورت 60 آیت]

[ای دآدم علیه السلام ځوځاته ! آیا ما تاسوته هدایت نه وه کړی چې د شیطان بندګی مکوئ هغه ستاسی ښکاره دښمن دی او یوازی زما بندګی وکړئ دغه سمه لاره ده] .

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه ددی آیت په تشریح کې لیکې چې: معناه لا تطیعوه بدلیل ان المنهی عنه لیس هو السجود له فحسب بل الانقیاد لامره و الطاعه له فالطاعه عباده [د آیت معنا دا ده چې د شیطان بندګی‌مه کوی دا په دی خاطرچې شیطان ته نه یواځی دا چې

253- تفسیر ابن جریرطبری 2 ټوک 84

(c) ketabton.com: The Digital Library

سجده کول منع دی بلکه د هغه د حکم تابع کیدل هم منع دی ځکه چې اطاعت او بندګی هم عبادت دی] .

له دی وروسته امام رازی رحمه الله علیه یو پوستنه کوی چې آیا مونږ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د امرانوکوم اطاعت کوو دا هم عبادت دی ؟

په ځواب کې ویل شوی دی ، چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او اولوالامر اطاعت د الله جل جلاله د حکم په اساس کیږی ، خوکه چا د امرانو اطاعت د الله جل جلاله د نافرمانی په کارونوکې وکړ نو دا به د هغه په عبادت کې و شمیرل شی .

نوموړی امام بله پوښتنه کړی ده چې څرنګه چې شیطان [جنی شیطان] مونږنه لیدلی شو او نه ئی خبره اوریدلی شو نو څنګه به ښکاره شی چې دا د شیطان عبادت دی؟

ځواب ئی دا ډول ویل شوی دی ، چې کله شیطان په نورو انسانانو کې ننوځی اوکله ستاسو په داخل کې پټ ناست وی که چیری کوم انسان تاسو ته حکم وکړ او یا په خپله ستاسی نفس تاسی یوه داسی کار ته وهڅولی چې د الله د شریعت اوحکم مخالف وی نو پوه شی چې حکم ورکونکې په تاسی کې ننوتی دی په دی وخت کې که چیری تاسی د هغه حکم په ځای کړنو دا د شیطان عبادت دی چې شرک دی ، تاسوبه ډیرخلک لیدلی وی چې د ظالموحاکمانو په دروازوکې ولاړ وی او د پادشاه د نزدی خپلولی له کبله فخرکوی او په دی خبره خوښ وی چې پادشاه زمونږ د وینا په اساس ظلم کړی دی او یا مونږ د هغی د وینا په اساس ظلم کړی دی ، همدی ته د پادشاه عبادت وایی چې شرک دی 254.

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]

[فرعونیانو و ویل چې آیا مونږ د ځان غوندی دوو انسانانو باندی

254 تفسیر کبیر 26 ټوک 96 مخ د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایمان راوړو ؟ او انسانان هم داسی چې د قوم یې زمونږ بندګی کوونکې دی] .

ابـن جریـر رحمـه الله علیـه د دی آیت پـه تفسـیرکې لیکلـی دی چـې : یعنون انهم لهم مطیعون متذللون یاتمرون لامرهم ویدینون لهم و العرب تسمی کل من دان لملک عابداً لـه و مـن ذالـک قیـل لاهل الحیره العباد لانهم کانوا اهل طاعه لملوک العجم [د هغوی مقصد دا وه چې دا زمونږ تابع او ذلیل قوم دی زمونږ د حکمونو مننه کوی او زمونږ اطاعت کـوی ، عرب د یو پادشاه تابع شخص ته د هغه عابد وایی‌حیره د عراق خلکو ته عباد یعنی غلامان ویل کیده ځکه چې هغوی د عجمو باشاهانو تابع وه] .

مطلق اطاعت

د اطاعت او طاعت معنی ده: لایتمارلما امر و الارتسام فیما رسم [د ورکړل شوی حکم منل او په هغه رسم [قانون] تلل چې ورتـه تاکل شوی وی] .

د الله جل جلاله د مطلق او غیـر مشـروط اطاعـت حکم د قرآنکـریم پـه 28 آیتونو کې شوی دی او د فساقو او نافرمانه خلکو، اطاعت څخه منع والی او د هغه بدی په پنځلس آیتونو کې شوی ده ، او د الله جل جلالـه د پادشاهی ذکر د قرآنکریم په 39 آیتونوکې شوی دی ، د دی پورتنی جملی څخه هم د الله جل جلالـه د حاکمیـت ثبوت په لاس راځی په لاندی ورکړل شوی نقشه کې د هغه آیتونو د شمیر ذکر دی چې د هغه په واسطه د الله جل جلاله تشریعی حاکمیت ثابتیږی ، دا نقشـه د سرسری مطالعی وروسـته تیاره شوی او که نه په قرآنکریم کې نور هم ډیر داسی‌کلیمات شته چې د هغی څخه پورتنی مضمون په ډیره ښه توګه ثابتیږی ، خو حقیقت دا دی چې ټول قرآن کریم د الهی حاکمیت دلیـل دی ځکه چې دا کتـاب الله جل جلاله رالیږلی د کوم انسان تالیف اوتصنیف نه دی .

د اسلامی حاکمیـت اصـول قرآنکـریم پـه بیـل شـکل ، جملـو او متنـوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلوب کې بیان کړې دی :
تشریعی حکم 22 آیتونه
شریعت 3 آیتونه
اله د تشریعی حاکم په معنی3 آیتونه
رب د تشریعی حاکم په معنی 142 آیتونه
قضا د تشریعی حکم په معنی 2 آیتونه
آمر د تشریعی حاکم په معنی 43 آیتونه
عبادت د اطاعت په معنی 73 آیتونه
عبد د تشریعی حاکم د تا بعدار په معنی 131 آیتونه
د مطلق اطاعت حکم 28 آیتونه
د فساقو د اطاعت څخه منع والی 15 آیتونه
طاغوت ته د تحاکم څخه منع والی 8 آیتونه
د الهی ملک 39 آیتونه
ټول ځایونه 509 آیتونه

د الهی حاکمیت په هکله
د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم احادیث

د الله جل جلاله د حاکمیت په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احادیثو شمیر ترسلګونو پورې رسی لیکن دلته د نمونې په توګه یوڅو احادیث رانقلووچې د الله تعالی د حاکمیت په هکله ښکاره دلایل دی ، د تهجد دلمانځه په وخت کې به رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یوه اوږده دعا لوستله چې د هغې یوه جمله دا ده : وبك خاصمت و اليك تحاكمت [زه ستا په کومک سره بحث کوم او ستا په وحی پریکړه کوم255].
ابن حجر رحمه الله علیه د تحاکمت تشریح په دی ډول کړې ده چې زه د

255 -بخاری باب التهجد بالیل - صحیح مسلم باب دعا النبی صلی‌الله علیه وسلم اذقام من اللیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو معاملاتو او شخړو پریکړه ستا د حکم مطابق کوم او د جاهلیت په مشرکانه رسوموباندی ئی نه کوم .

عن عبدالله بن ابی‌اوفی رضی‌الله عنه اوصی بکتاب الله تعالی

[د عبدالله د ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم موتږ ته په قرآن د عمل کولو وصیت کړی وه256] .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ جَدَّتِي تُحَدِّثُ أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يَقُولُ وَلَوْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا و حَدَّثَنَاه ابْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا و حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا مُجَدَّعًا

ام الحصین رضی‌الله عنه فرمایی چې ما د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم څخه دحجه الوداع په وخت کې اوریدلی وه چې که چیری په تاسی بدرنګه تور غلام هم امیر مقرر کړی شی نو د هغی اطاعت وکړی خو په دی شرط : یقودکم بکتاب الله [چې هغه ستاسو قیادت او مشری د الله جل جلاله دکتاب په اساس وکړی257.

عن مالك رحمه الله علیه بلغه ان رسول الله صلی‌الله علیه وسلم قال ترکت فیکم امرین لن تضلوا ما تمسکتم بهما کتاب الله وسنه نبیه

[ما ستاسو ترمنځ دوه شیان پریښوول تر هغی پوری چې تاسی په هغی‌منګولی لږولی وی، نو هیڅکله به ګمراه او بی لاری نه شی، یو د الله

256 - صحیح بخاری کتاب الوصایا باب الوصاه بکتاب الله

257 - صحیح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه عمل بکتاب الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب او بل د نبی صلی‌الله علیه وسلم سنت] 258.

عن ابی هریره قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فاحذروا انی ترکت فیکم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابدا کتاب الله وسنه نبیه

[د شیطان د پیروی څخه ځان وساتی، ما ستاسی ترمنځ هغه شی پری اینبی دی چې که چیری تاسی په هغه ټینګی منګولی ولګولی نوهیڅکله به بی لاری نه شی، یو د الله جل جلاله کتاب اوبل د نبی صلی‌الله علیه وسلم سنت 259].

عن ابی شریح الخزاعی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ان هذا القرآن طرفه بیدالله وطرفه بایدیکم فتمسکوا به فانکم لن تضلوا و لن تهلکوا بعده ابداً

[د ابی شریح خزاعی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د دی قران یوه خوا د الله جل جلاله په لاس کې ده او بله خوا یې ستاسی په لاس کې ده، دا ټینګ ونیسی نو هیڅکله به بی لاری نه شی اونه به په هلاکت کې ولویږی] 260.

عن ابی‌ایوب الانصاری رضی‌الله عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم علیکم بکتاب الله احلوا حلاله و حراموا حرامه

[د الله جل جلاله دکتاب تابعداری په خپل ځان لازمه کړی د هغه حلال حلال وګڼی او د هغه حرام حرام وشمیری] 261.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَعِيلَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْوَةَ يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ

---

258 - موطا مالک القدر باب النهی عن القول فی القدر
259 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ
260 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ
261 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

[د صهيب رضی‌الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی‌الله عليه وسلم فرمايلی دی چې په قرآن ئی ايمان نه دی راوړی هغه چا چې د هغه حرام کړی شيان ئی‌حلال وګڼل262].

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ قَال سَمِعْتُ حَمْزَةَ الزَّيَّاتَ عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ عَنْ ابْنِ أَخِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنْ الْحَارِثِ قَالَ مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ وَقَدْ فَعَلُوهَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ فَقُلْتُ مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلَقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ

[د حضرت حارث اعور رضی الله عنه فرمايي چې زه په جومات کې تيريدلم و مې ليدل چې خلک د دنيا په خبرو بوخت دی نو زه حضرت علی رضی الله عنه ته ورغلم ومو ويل يا امير المؤمنين ايا تاسی نه ګوری چې خلک په خبرو مشغول دی هغه وفرمايل : ايا داسی دی ؟ ما وويل هو ! حضرت علی رضی الله عنه وفرمايل ما رسول اکرم صلی الله عليه وسلم فرمايل چې ورځخه مې واوريدل چې يوه فتنه راتلونکی ده ما عرض وکړه ددی څخه د ځان ساتلو کوه لاره ده هغه وفرمايل : د الله جل جلاله کتاب

262 - جامع ترمذی ابواب فضايل القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې په دې‌کې د تیرشوو قومونوحالات بیـان شوی دی او د راتلونکو قومونو له پاره خبر دی ، دا کتاب ستاسو ترمنځ د راپیښىو شوو شخړو او معاملوله پاره حکم {پریکړه کونکې قانون } دی .

د دی حدیث د راوی حارث اعـور رضـی الله عنه د ثقه والـی پـه هکله محدثینو خبری کړی دی ، خو ابـن کثیـر رحمـه الله علیـه وایـی چې حـارث اعور د درواغو احادیثو جوړونکې نه دی، همدغه روایت امام احمد رحمه الله علیـه هم پـه خپـل مسـندکې نقـل کـړی دی،پـه همـدی ډول یوحدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضی عنه څخه امـام ابوعبیـد قاسـم بـن سـلام رحمه الله علیه په خپل کتـاب فضـایل القـرآن کـې او د ابـن عمـر رضـی الله عنه څخه ابن الاثیر په جامع الاصول کـې رانقـل کـړی دی- خـو د هغـوی پـه سندکې حارث اعور رضی الله عنه نشته 263.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ غُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَـذَا الْـوَثَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٌ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ

[عدی رضی الله عنه فرمایی چې کله زه د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نو زما پـه غـاړه د سرو زرو صـلیب وه نبـی صلی‌الله علیـه وسـلم وفرمایـل ای عـدی ! دا بـت وغورځوه ، هغـه پـه دی وخت کې د برات د سورت دا آیت لوسته چې هغوی خپل علما ء او پیران د الله جل جلاله پرته خپل خدایان ګرځولی وه ، ویی فرمایل ښه پوه شه چې دی خلکـو د هغـوی پرسـتش نـه کـاوه خوکلـه بـه چـې د دوی احبـارو او رهبانوکوم شی‌حلال کړ نو د هغوی مقلدینو او پیروانو بـه هم هغـه { پرتـه

263 - جامع الاصول 8 ټوک 463 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکوم شرعی دلیل څخه } حلال ګڼانه او کوم شئ به یې چې حرام کړ هغوی به حرم ګڼانه] 264.

په دی آیت او په دی حدیث کې دپاپائیت او تیاکراسی ته شرک ویل شوی دی چې په هغه کې پاپ ته د تحریم او تحلیل کامل اختیارات ورکړل شوی وه او هغوی په عملی توګه اعلی حاکمان ګرځیدلی وو .

ابن جریر رحمه الله علیه دا حدیث د څلورو سندونو په اساس رانقل کړی دی په یوه روایت کې دا زیاته شوی چې[همدغه طرز عمل د هغوی عبادت وه] اوهمدغه هغوی خپل خدایان ګرځولی وه .265

دا حدیث احمد بن حنبل ، ابن سعد ، عبدبن حمید ، محمدبن المنذر ، ابن ابی‌حاتم ، ابن مردویه او بیهقی رحمه الله علیهم هم په خپلو کتابونوکې رانقل کړیدی 266.

په دی احادیثوکې قرآن کریم او نبوی سنتو یعنی د الله جل جلاله له خوا نه وحی ته د واجب الاطاعت قانون درجه ورکړل شوی او د الهی حاکمیت مقصد هم همدا دی چې د الله جل جلاله له خوا را لیږل شوی قانون ته په نورو وضعی قوانینو پورته والی ورکړل شی او د الله جل جلاله وحی ته د قانون د ماخذ درجه ورکړل شی .

د الهی حاکمیت په هکله

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم تلې لاره

د قرآن او سنتوڅخه وروسته د مسلمانانوله پاره د عمل غوره نمونه دراشدینو خلفاو رضی الله عنهم کړنلاره او سنت دی په صحیح بخاری کې د څلورو واړو راشدینوخلفاو کړنلاره په دی توګه بیان شوی ده :

فاذا وضح الکتاب والسنه لم یتعدوه الی غیره اقتدا بالنبی صلی‌الله علیه وسلم

[264] -جامع ترمذی کتاب التفسیر سوره التور

[265] -تفسیر ابن جریر 10 ټوک 114 مخ

[266] - تحفه الاحوزی 4 ټوک 117 مخ د 1346 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

[د دی خلفاء رضی الله عنهم او امامانو په وړاندی به چې کله د قرآن او سنت له مخې حکم واضع شو نو د هغه څخه به یی د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع په خاطر تیری نه کاوه] .

امام دارمی رحمه الله علیه چې په 255 هجری قمری کال کې وفات شوی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه کړنلاره په دی ډول بیانوی :

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ قَضَى بِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ وَعَلِمَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةً قَضَى بِهِ فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءً فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَى نَبِيِّنَا فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَإِنْ أَجْمَعَ رَأْيُهُمْ عَلَى أَمْرٍ قَضَى بِهِ

[کله به چې د ابوبکر رضی الله عنه په وړاندی دوه ډلوکومه مسئله د پریکړې له پاره راوړه نو د ټولو ترمخه به یی په قرآن کریم کې د هغه د حل له پاره غور او فکر کاوه، که چیری په قرآن کې به ئی د هغه د حل کومه لاره پیدا کړه نو د هغه مطابق به ئی پریکړه کوله خوکه په قرآن کریم کې به کوم واضح حکم په لاس ورنغی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتوکې به ورته د هغی له پاره کوم حکم معلوم وه، نو بیا به ئی د همغه مطابق پریکړه کوله، خوکه چیری به په دواړو کې د حکم د میندلو څخه عاجزه شو، نو بیا به د باندی راووت او د مسلمانانو څخه به ئی پوښتنه کوله چې ما ته په دی ډول یوه موضوع راغلی آیا تاسی ته په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه پریکړه معلومه ده څو ځلی داسی شوی چې د ابوبکر رضی الله عنه سره به د مسلمانانو یوه ډله یو ځای کیدله او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریو به په دی هکله د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم پریکړه رانقلوله ، نو ابوبکر رضی‌الله عنه وویل ستاینه ده الله جل جلاله چی په مونږ کی داسی خلک شته چې زمونږ د پیغمبر صلی‌الله علیه وسلم سنت یې په یاد دی 267.

دغه روایت په سنن بیهقی کې هم رانقل شوی دی خو په آخرکې ویل شوی دی چې د حضرت عمر رضی‌الله عنه هم همدغه کړنلاره وه268 .

د الهی حاکمیت په هکله

د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو [فقهاو] وینااوی

دلته د الهی حاکمیت په هکله د مجتهدینو امامانو او مشهورو اسلامی پوهانو وینااوی وړاندی کیږی ترڅو څرګنده شی چې زمونږ پخوانی فقهاء د الهی حاکمیت په دینی اصولو کې ټول د یوه نظر خاوندان او متفق دی .

ا } امام ابوحنیفه رحمه الله علیه چې په 50 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمایی : اخذ بکتاب الله فما لم اجد فبسنه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فان لم اجد فی کتاب الله و لا سنه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اخذت بقول اصحابه رضی الله عنهم اخذ بقول من شئت منهم وادع من شئت منهم و اخراج الی قول غیرهم فاما اذ انتهی الامر الی ابراهیم و الشبعی و ابن سیرین وعطاء و سعیدبن المسیب رحمه الله علیهم و عدد رجالاُ فقوم اجتهدوا فاجتهد کما اجتهدوا [زه د الله جل جلاله په کتاب عمل کوم کله چې په هغه کې را ته کوم حکم په لاس رانه شی نو بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت را اخلم خوکه چیری په کتاب او سنت دواړوکې را ته حکم په لاس رانه شی نو بیا د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اصحابو رضی‌الله تعالی عنهم قول را اخلم د هغوی د اقوالو څخه

267- صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب قول الله : وامرهم شوری بینهم

268 - تفسیر فتح الباری 17 مخ 105 مخ د سنن بهیقی رحمه الله علیه په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

می چې د چا قول خوښ شو هغه اخلم او د چا می چې خوښ نه شو پریږدم یی، خو د صحابو رضی الله عنهم د وینا و پرته د بل چا وینا نه را اخلم ،کله چې خبره ابراهیم ، شعبی ، ابن سیرین ،عطاء ، سعید بن المسیب رحمه الله علیهم او په دی ډول نورو وګړوته ورسی نودا داسی خلک وه چې اجتهاد به 35ئیکاوه نو زه هم د هغوی په څیراجتهادکوم] 269.

کان ابوحنیفه رحمه الله علیه یقول حرام علی من لم یعرف دلیلی ان یفتی بکلامی و قال لا ینبغی لاحد ان یقول قولا حتی یعلم ان شریعه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یقبله [امام ابوحنیفه رحمه الله علیه به ویل چې حرام دی په هغه چاچې د دلیل د معلومولو پرته زما په وینا فتوی ورکوی ، او هیچا ته په دین کې هیڅ خبره کول مناسب نه دی، ترڅو یی پلټنه ونه کړی چې آیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم شریعت دا خبره قبلوی 270].

کان الامام الاعظم یقول ایاکم وارا ء الرجال [امام اعظم رحمه الله علیه به فرمایل چې د خلکو په ذاتی راي [ددلیل پرته] د عمل کولوڅخه لری والی وکړی271].

ب } د امام ابویوسف رحمه الله علیه شاګرد یحیی بن یحیی رحمه الله علیه فرمایی چې ما د نوموړی امام څخه د وفات کیدو په وخت کې اوریدلی چې ویل یې : کل ما افتیت به فقد رجعت عنه الا ما وافق کتاب الله و سنه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم [ما د خپلو ټولو فتوو څخه مراجعه کړی ده پرته له هغوڅخه چې د کتاب الله او سنت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم سره برابری وی] 272.

[269] - تاریخ بغداد خطیب لیکنه 13 ټوک 368 مخ د بیروت چاپ - مناقب الامام عظم رحمه الله علیه للموفق الدین ملکی 1 ټوک 76 مخ

[270] - المیزان الکبری شعرانی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

[271] - المیزان الکبری شعراتی لیکنه لومړی ټوک 58 مخ

[272] - تاریخ بغداد د بغداد خطیب لیکنه 14 ټوک 354 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن عبدالبر ، امام شعرانی او ابن عابدین شامی رحمه الله علیهم دڅلورو واړو امامانوڅخه رانقل کړی دی چې : اذا صح الحدیث فهو مذهبی [په صحیح حدیث عمل کول زما مذهب دی] 273.

ج } امام مالک رحمه الله علیه 179هجری قمری کال مړ شوی دی فرمایی : الحکم حکمان حکم جا ء به کتاب الله و حکم احکمته السنه [حکم او قانون یوائې دوه برخی لری یو دا چې د الله جل جلاله د کتاب څخه ثابت شوی وی او دوهم دا چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د سنتو څخه ثابت شوی وی] 274.

د } امام شافعی رحمه الله علیه چې په 204 هجری قمری کال مړ شوی دی په خپل کتاب الام شپږم او اوم ټوک کې په دی موضوع اوږود بحث کړیدی ، هغه د کتاب او سنت څخه د آزاد قانون جوړونی او اجتهاد کونکو په هکله فرمایی چې : قال قولا عظیما لانه وضع نفسه فی رایه و اجتهاده و استحسانه علی غیر کتاب و لاسنه موضعها فی ان یتبع رایه کما اتبعا [هغه ډیره ستره خبره کړی ده، دا په دی خاطر چې هغی خپلی ذاتی رائی ، خپل اجتهاد او خپلی خوښنه ته چې په کتاب او سنت نوی بنا شوی ، د کتاب او سنت درجه ورکړی ده ، تر څو د دی د رائی او اجتهاد همداسی پیروی وکړی شی لکه څنګه چې د کتاب او سنتو پیروی کیږی [275].

په بل ځای کې لیکې چې خپله خوښنه روا ګڼل داسی دی لکه څوک چېخپل ځان ته د شارع او قانون جوړونکې درجه ورکړی .

دا هم لیکې چې: لایلزم قول بکل حال الا بکتاب الله و سنه رسوله [یوه وینا هم په هیڅ حالت کې لازم الاتباع نه ګرځی پرته له دی څخه چې په کتاب او ستنوکې د هغه له پاره کوم دلیل موجود وی] .

---

[273] - مجموعه شامی ا ټوک 63 مخ د 1324 هجری قمری کال د مصر چاپ
[274] - جامعه بیان العلم د ابن عبدالبر 2لیکنه ټوک 25 مخ
275 - کتاب الام د امام شافعی لیکنه 2 ټوک 200 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها} امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه 241 هجری قمری کال مړ شوی دی خپل یوه شاګرد ته د نصیحت کولوپه ترڅ کې ویلی وه چې : لا تقلدنی ولا تقلد مالکا ولا الشافعی ولا الاوزاعی ولا الثوری رحمه الله علیهم وخذمن حیث اخذوا [مه زما تقلیدکوه، نه د مالک نه د شافعی نه د اوزاعی نه دثوری رحمه الله علیهم بلکه د هغه منبع څخه احکام واخله دکومه ځایه چې دوی بزرګانو اخستی وه276].

امام احمد رحمه الله علیه 228 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلق قرآن د فتنی په وخت کې ئی معتصم عباسی خلیفه ته په یوه ویناکې وویل یا امیرالمومنین : اعطونی شیاُ من کتاب الله و سنه رسوله حتی اقوال به [یاامیرالمومنینه ! دکتاب الله او سنتو له مخی په [خلق قرآن باندی] کوم دلیل را وړاندی کړه چې زه یی ومنم] 277.

و } امام ابن حزم رحمه الله علیه چې په 456 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : دین الاسلام اللازم لکل احد لایوخذ الا من القرآن او مما صح عن رسول الله صلی‌الله علیه وسلم [د اسلام د دین احکام چې پیروی ئی په هرچا لازمه ده د قرآن او صحي حدیثونه پرته د بل څه څخه نه اخستل کیږی] 278.

ز } امام فخرالاسلام بزدوی حنفی رحمه الله علیه 482 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : و اصل الشرع الکتاب والسنه [د شرعی قوانینو ماخذکتاب او سنت دی 279]

ح } امام غزالی رحمه الله علیه چی په 482 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : فانما النافذ حکم المالک علی مملوکه و لا مالک

---

[276] - اعلام الموقعین 2 ټوک 302 مخ

[277] - مناقب الامام الاحمد بن جوزی 401 مخ د1979 عیسوی کال چاب البدایه و الناهیه 10 ټوک 333مخ

[278] - المحلی لابن حزم لومړی ټوک 50 مخ د احمدشاکر په تحقیق د بیروت چاپ

[279] الاصول د بزدوی لیکنه 6 مخ د پاکستان کراچی چاپ -

(c) ketabton.com: The Digital Library

الا الخالق فلا امر والا حکم الا له [په غلام یوائی د خپل مالک حکم نافذیدلای شی، نوځرنګه چې د خالق پرته بل مالک نه شته نو پس د همغه پرته بل څوک د حکم کولو حق نه لری280.

ط } شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله علیه 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : والشریعه انما هی کتاب الله و سنه رسول الله صلی الله علیه وسلم و ما کان علیه سلف الامه فی العقائد و الاحوال و العبادات و الاعمال و الاحکام و السیاسیات [شرعی قانون هغه دی چې د کتاب او سنتو څخه ثابت شوی وی او سلفو پری عمل کړی وی ، د عقائدو او اخلاقو له پلوه هم، د عباداتو او اعمالوله خوا هم او د احکامو او سیاسیاتونو له خوا هم 281].

ی } امام ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کالې مړ شوی دی لیکلی دی : لا واجب الا ما اوجبه الله ورسوله ولم یوجب الله و رسوله علی احد من الناس ان یتمذهب بمذهب رجل من الامه [د اتباع وړحکم هغه دی چې الله جل جلاله او د هغه رسول واجب کړی وی ، الله جل جلاله او د هغه رسول صلی‌الله علیه وسلم په هیڅ دا واجب کړی نه دی چې د امت څخه د یوه کس مذهب دی لازماً اختیارکړی282].

ک } امام ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه چې په 790 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی : د علماء او فقهاو پیروی په دی خاطرنه کیږی چې هغوی په مطلق ډول د حکم ورکولو او قانون جوړولو په منصب فائز وی دا منصب یوائی هغه شریعت ته حاصل دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم باندی نازل شوی وه 283.

280 - المستصفی د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 53 مخ د مصر چاپ

281 - مجموعه فتاوی شیخ الاسلام 19 ټوک 308 مخ 1382 هجری قمری کال چاپ د سعودی ریاض چاپ

282 - اعلام الموقعین 4 ټوک 131 مخ

283 - الاعتصام د شاطبی لیکنه 3 ټوک 250 مخ 1914 میلادی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ل } قاضی بیضاوی رحمه الله علیه چې په 791 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : الفصل الاول فی الحاکم و هو الشرع دون العقل [حاکم او د قانون ماخذ عقل نه دی بلکه د الله جل جلاله شریعت وی 284].

م } علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 861 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : الحاکم لا خلاف فی انه الله رب العالمین [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې حاکم رب العالمین په خپله دی 285].

ن } قاضی شوکانی رحمه الله علیه چې په 750 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : لا خلاف فی کون الحاکم الشرع [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې د الله شریعت حاکم دی 286].

په حکم کې شرك

په تیرو شوو پاڼو کې د 509 قرانی کلیمو لس حدیثونو د راشدینو خلفاو د کړنلاری او د څوارلس مشهورو فقهاو د ویناوو څخه دا راپه ډاګه شویده چې حاکمیت د الله جل جلاله صفت دی او د قانون ماخذ قرآن او سنت ی د دی څیړنی څخه دا ثابتیږی چې د الله جل جلاله پرته بل چاته د حاکمیت ، شارعیت او په غیر مشروط ډول قانون جوړونی واکې ورکول په حکم کې شرک [شرک فیالحکم] دی ، چې د شرک بدی او مذمت د قرآن کریم په 168 ځایونو کې بیان شوی چې دلته ئی د نمونی په توګه یو څو آیتونه را اخلو چې د هغه څخه د شرک فی الحکم [په قانون جوړونه کې د شرک] بدی بیان شوی ده .

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ

284 - منهاج الاصول په حاشیه تحریرالاصول 1 ټوک 91 مخ

285 - تحریر الاصول سره د شرحه 2 ټوک 250 مخ

286 - ارشاد الفحول د شوکانی لیکنه 1937 میلادی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

[د الانعام سورت 121 آيت]

[او د هغه ځارويو چې د الله د نوم په اخيستلو نه وی ذبحه کړای شوی غوښـه مـه خوری دا کـار فسـق دی شـيطان د خپلودوسـتانو پـه زړونـوکې شکونه او وسوسی اچوی ، تر څو چې هغوی له تاسی سره شخړه وکړي خو که تاسی د هغوی اطاعت وکړ تاسی به په باوري توګه مشرکان ياست] .

د مائدی د سورت پـه لومړی آيت کې ئی د هـر ډول مـرداری غـوښی خوړل حرام کړی دی چې مرداره غوښـه پـه دری ډولـه ده : لومړی دا چې د حلولو پرته مړ شی ، دوهم د کوم موٴمن يا د کتاب د خاوندانو پرته ئی بل کوم مشرک ذبح کړی ، دريم داچې دالله جل جلاله د نامه پرته د بـل چا پـه نوم حلاله کړی شوی وی نو پـه پـورتنی آيت کې د همـدی دريـم ډول لورتـه اشـاره شـوی ده ځکـه چې د هغـوی دحرمت پـه هکلـه شيطانانو د دوی پـه زړونو کې شکوک پيدا کول ، نوالله جل جلاله مسلمانانوته وويـل چې کـه چيری تاسی د شيطان د دی شکوکود تاثير لانـدی راشـی او دهغـوی خبـره ومنـی نوتاسـوبه هـم مشـرکان شـی ښکـاره ده چـې د دی څخـه شـرک فیالحکم [په حکم کې شرک] مقصد دی .

امام رازی رحمه الله عليه فرمـايی چې : و فيـه دليـل علی ان کـل مـن احل شـيا ممـا حرم الله اوحرم شـيا ممـا احـل الله فهـو مشـرک وانمـا سـمی مشرکا لانه اثبت حاکما سو الله تعالی وهذا هو الشرک [پـه دی آيت کې ددی خبری دليل موجود دی چې هرڅوک چې د الله جـل جلالـه حرام کړی شيان حلال او حلال کړی شيـان حرام وګرځوی نو هغه مشرک دی ، هغه تـه د مشـرک د ويلـو علـت دا دی چـې هغـه د الله جـل جلالـه پرتـه نورخلـک حاکمـان [قـانون جـوړونکې] ګرځـولی دی ، چې دا پـه خپلـه شـرک دی] 287.

قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله عليه وايی چې : قال الزجاج فان من

287 - تفسيرکبير13 ټوک 180 مخ - تفسير قرطبی نقل د ابن العربی نه 7 ټوک 77 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترک طاعه الله او اطاع غيره واتبعه فی دينه فقد اشرک [امام زجاج لغوی رحمه الله عليه ويلی دی چې هغه څوک چې د الله تابعداری نه کوی يا د دين په هکله د الله جل جلاله پرته د نورو اطاعت کوی نوهغه د شرک مرتکب ګرځی] 288.

وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ [د الانعام سورت 137 آيت]

[او په همدی ډول ډيرو مشرکانو ته د هغوی شريکانو د هغوی اولاد وژنه ښايسته کړی ده ترڅو چې هغوی له تباهی سره مخامخ کړي او هغوی د خپل دين په باب په اشتباه کې واچوی].

د هغوی دا شريک څوک وه، چې دا قانون ئی جوړکړی وه چې خپل اولاد و وژنی؟

قتاده رحمه الله عليه په دی هکله فرمايی چې دلته تری نه د مشرکينو مشران او رئيسان مقصد دی - فرا او زجاج رحمهم الله وايی چې د بت خانو منجاوران تری مقصد دی ، ليکن ماوردی رحمه الله عليه وايی چې دا يو سرکش انسانان وو 289.

هغوی ته ئی په دی خاطر شريک ويلی دی چې خلکو د الله جل جلاله د قانون په مقابل کې د هغوی جوړ کړی قانون [د اولاد قتلول] اطاعت شروع کړی وه [هغوی يی په حکم کې شريکان کړی وه] .

انیکفرت بما اشرکتمون من قبل [زه مخ اړونکې [انکاری] يم له دی نه چې تاسی شريک کرځولی وم د الله جل جلاله سره پخواه تر دی] 290.

امام رازی حمه الله عليه فرمايی چې : کانوا يطيعون الشيطان فی اعمال الشرک مايطيعون الله فی اعمال الخير وهو المراد بالاشراک [دی خلکو په بدو کارونوکې دا ډول د شيطان پيروی کوله لکه څنګه به ئی چې

---

288 - -تفسير مظهری 3 ټوک 283 مخ
289 - زاد لميسر3 ټوک 357 مخ
290 - د ابراهيم سورت 22 آيت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نیکوکارونوکې د الله جل جلاله اطاعت کاوه [د شریک جوړولوڅخه همدا مقصد دی] .

شاه ولی‌الله محدث دهلوی رحمه الله علیه چې په 1176هجری قمری کال کې مړ شوی فرمایلی چې : و اشهد بالله انه کفر بالله ان یعتقد فی رجل من الامه ممن یخطی ء ویصیب ان الله اوجب علی اتباعه حتما و ان الواجب علی هو الذی یوجبه هذا الرجل علی [زه په الله قسم یادم او ګواهی ورکوم چې داسی عقیده لرل کفر دی چې ګویا الله په مونږ د امت د یوه داسی فرد پیروی او اطاعت لازم ګرځولی دی چې رایه یې صحیح او غلط کیدای شی او یا دا ډول عقیده لرل هم کفر دی چې ووایې پرما همغه حکم واجب دی ، چې فلانی شخص پر ما لازم ګرځولی دی] .291

د شاه ولی الله مقصد په داسی خلکو رد کول دی چې د قرآن او سنتو د واضحو احکامو په مقابل کې د بل چا د جوړ شوی قانون او جاری شوی لاری پیروی کوی [دلته په غیر منصوص امورو کې د اسلام د فقها و او مجتهدینو د اتباع څخه منع کول د هغه مقصد نه دی] .

د شاه ولی‌الله رحمه الله علیه زوی شاه عبدالعزیز رحمه الله علیه د دهلی لوی محدث چې په 1249هجری قمری کال کې مړشوي فرمایی چې : اطاعت غیر او تعالی بالاستقلال نیر کفر است و معنی اطاعت غیر بالاستقلال آنست که او را مبلغ احکام ندانسته و ربقئه تقلید او درګردن اندازد و تقلید او را لازم شمارد و با وجود ظهورمخالفت حکم او تعالی جل جلاله دست از اتباع برندارد این هم نوعي است از اتخاذ انداد که درآیت آتخذوا احبارهم ... نکوهش آن فرموده اند

" په مستقل ډول د غیر الله اطاعت کول هم کفر دی د مستقل ډول څخه مقصد دا دی چې هغه د احکامو د مبلغ ګنلو په ځای د هغه د تقلید کړی په غاړه کې واچوی ، او د هغه تقلید په ځان لازم وشمیری ، که چیری د دی حکم د الله جل جلاله دحکم مخالف هم وی نو بیا هم د هغه د اتباع

---

[291] - التفهیمات الالهیه ا ټوک 211 مخ د مجلس علمی ډهابیل چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه لاس نه اخلی نو دا هم د الله جل جلاله سره د شریک جوړولو یو نوع ده ، لکه څنګه یی چې په "اتخذوا احبارهم ... " کې په ډاګه فرمایلی دی[292].

د سورت النساء د 105 آیت څخه تر115 آیت پوری په دوو رکوعګانوکې د منافقینو ذکر شوی، چې د رسول الله صلیالله علیه وسلم په پریکړې خوښ نه وه د هغه وروسته یی په 116 آیت کې فرمایلی : " بی شکه چې الله جل جلاله بخښنه نه کوی هغه چا ته چې د هغه سره څوک شریک کوی ".

ددی آیت په توضیح کې د شاه ولیالله رحمه الله علیه بل زوی شاه عبدالقادر رحمه الله علیه چې په 1230 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : پورته د منافقانو ذکرو شوی ؤ چې د پیغمبرصلی الله علیه وسلم په حکم راضی نه وه ، او په بیله لار تلل ، بیا یی دا آیت راولیږه چې الله جل جلاله شرک نه بښی" که چا په حکم کې د الله جل جلاله سره څوک ه شریک کړ [د اسلام د دین پرته د بل دین حکم یې ومانه او د هغی په قانون ولاړ] نو د اسلام ددین پرته په بل هردین عمل کول شرک دی که څه هم په عبادت کې ئی شرک نه وی کړی 293.

د شاه ولیالله رحمه الله علیه شاګرد قاضیثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمای چې :اذا صح عند احد حدیث صحیح مرفوع من النبی صلی الله علیه وسلم سالما عن المعارضه و لم یظهر له ناسخ و کان فتوی ابی حنیفه رحمه الله علیه خلافه و قد ذهب علی وفق الحدیث احد من الائمه الاربعه یجب علیه اتباع الحدیث الثابت ولایمنعه الجمود علیمذهبه من ذالک کیلا یلزم اتخاذ بعضنا اربابا ُمن دون الله - روی البیهقی فی المدخل باسناد صحیح الی عبدالله بن مبارک رحمه الله علیه قال سمعت اباحنیفه رحمه الله علیه یقول اذاجاء عن النبی فعلی الراس والعین [کله

---

[292] - تفسیرعزیزی د البقره سورت " فلاتجعلوالله اندادا "
[293] - موضع القرآن د النساء سورت 116 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

چې چا ته د نبي‌کريم صلی الله عليه وسلم صحيح مرفوع حديث په لاس ورشي او د هغه په مقابل کې بل کوم حديث موجود نه وي او منسوخ هم نه وي او د امام ابوحنيفه رحمه الله فتوی د دی حديث په خلاف وي ، خو د ځلورو امامانوڅخه د يوه فتوی د دی حديث سره برابره وي نو د حديث اتباع واجبه ده ، او په خپل فقهی مسلک د حديثو د اتباع په لارکې خنډ نه شی ، ترڅو يو بل د خپل ځان رب جوړول لازم و نه ګرځوی - امام بيهقی رحمه الله به مدخل کې د عبدالله بن مبارک رحمه الله ع څخه په صحيح سند رانقل کړی دی فرمايلی چې ما د امام ابوحنيفه رحمه الله څخه اوريدلی دی چې زه د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم حديث د سرپه سترګو منم .

مولانا شبيراحمد عثمانی رحمه الله د سورت النساء د 116آيت ګټی داسی بيانوی " شرک يوازی دا نه دی چې د الله جل جلاله پرته د بل چا بندګی وکړی شی بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل چا حکم منل اوخوښوول هم شرک دی .

مولانا عثمانی رحمه الله عليه د سورت النساء د آخری آيت حاشيی او ګټو کې هم په " شرک فی الحکم" باندی تفصيلی بحث کړيدی .

د الله جل جلاله پرته نور د شارع حاکم او قانون جوړونکې په حيث منل اوهغوی ته دا حق ورکول چې څنګه مو خوښه وی قانون جوړکړی ، هغه بدترين شرک دی چې نن پری مسلمان حکومتونه ککړ دی ، او خلک هم د دی مشرکانه نظامونو لاندی ژوند تيروی ، په مسلمانانو فرض دی چې د مشرکانه نظامونو د پای ته رسولو او د اسلامی توحيدی نظام د قيام په خاطر يو موټی شی ، مخلصانه هلی ځلی شروع وکړی او په هغه ځايونو کې چې دا ډول هلی ځلی له پخوا شروع شوی وی نوری هم ګړندی کړی ...

اللهم انصر من نصر دين محمد صلی‌الله عليه وسلم وجعلنا منهم

الهی حاکميت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سليم عقل په رڼا کې

الهی حاکمیت یوه عقیدوی او ایمانی مسئله ده ، او د یوه مؤمن له پاره اصل دلیل کتاب الله او سنت رسول دی ، خوکه چیری کومه خبره د انسانی عقل د لاری هم ثابته شی نو ایمان کې به نورکلکوالی هم راشی نو په دی خاطر لازمه ده چې دا مسئله د عقل په رڼا کې هم وڅیړله شی .

د قرآنکریم په 49 ځایونو کې د عقل یادونه شوی د دی معنی یا دی ورته معنی قلب [زړه] دی چې د قرآنکریم په 135ځایوکې ئی یادونه شوی ده د عقل او زړه په واسطه انسان راکړه ورکړه کوی . خو کله عقل سالم وی او کله ناروغ ، نو په دی خاطر دا د الله جل جلاله د ډیر لوی نعمت سره سره د شیانوپه درک او د ګټی او تاوان ترمنځ په توپیکې په پوره ډول کفالت نه شیکولای ، بلکه د الله جل جلاله لارښوونی ته اړوی ، نو ځکه یواځې پدی پوره باورنه شیکیدلای .

د انسانی عقل حقیقت

د عقل کلیمه دعقل یعقل د باب څخه د مصدر صیغه ده ، چې معنای بندول ، تړل او بچ کول دی د اوښ تړلو ته "عقل البعیر" ویل کیږی، قلعی ته معقل وایی‌ځکه چی د دښمن د حملی څخه د بچکیدو ځای دی ، په عقل د قلب اطلاق هم کیږی او په قلب د عقل اطلاق هم کیدای شی 294.

د همدی اساسی مفهوم له نظره د عقل اطلاق د غور ، فکراو د پوهی په هغه قوت کیږی چې الله جل جلاله په فطری ډول د انسان په زړه کې پیدا کړی دی .

حارث بن اسد محاسبی رحمه الله علیه فرمایلی دی : انه عریزه یتهیا بها ادراک العلوم النظریه وکانه نور یقذف فی القلب به یستعد لا دراک الاشیا ... [عقل هغه فطری قوت دی چې د هغه په واسطه د نطری علومو

294 - د تفصیل په خاطرمفردات القرآن 346 مخ باب العین - لسان العرب 11 ټوک 458 مخ باب اللام وګوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درک استعداد پیدا کیږی او دا یوه روښانتیا ده چې په زړه کې اچول کیږی چې د هغې په اساس د شیانو د پیژندنې استعداد را پیدا کیږی [295].

امام ابوالحسن اشعری رحمه الله علیه چی په330 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایلی دی چې: العقل تمیز و کیاسه و اصلاح معیشه و فراسه و به یتوجه الخطاب الشرعی [عقل تمیز او پوهه ده، فراست او زیرکې ده چې د هغې په اساس ژوند اصلاح کیږی او د عقل په اساس انسان ته شرعی حکم متوجه کیږی]296.

د عقل اطلاق په علم هم کیږی[پوهیدل ، درک کول ، پیداکول ، پیژندل]297.

علم په اصل کې د عقل میوه ده لکه څنګه چې د انګور بیخ ته هم انګور ویل کیږی ، نو د هغې میوی ته هم انګور ویل کیږی - په همدی ډول عاقله قوت ته هم عقل وایی او د هغې میوی یعنی علم او پوهی ته هم عقل وایی.

په صراح اللغات کې د عقل معنا " خرد و دانش " هم شوی ده او د " دریافتن " په معنی هم راغلی دی - عاقله قوت ته عقل مطبوع یعنی طبیعی عقل وایی او عقل د علم په معنا ته عقل مسموع یعنی کسبی علم وایی 298.

د عقل اقسام

د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله علیهم له نظره :

[295]- احیاء العلوم د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 64 مخ د علم باب د 1322میلادی کال د مصر چاپ - مفردات القران 346 مخ

[296] - التمهید فی بیان التوحید د ابی شکور سامی رحمه الله علیه لیکنه 4 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان دهلی چاپ

[297] - مفردات القران 346 مخ

[298] - احیاء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالی رحمه الله علیه د احیاء العلوم د کتاب العلم اوم فصل کې د عقل حقیقت ، اهمیت او د هغې د درجاتو او اقسامو د بیانولو له پاره مخصوص کړی دی . هغه د عقل څلور ډول بیان کړی دی .

ا } طبیعی عقل یعنی د غور ، فکر او ادراک فطری عاقله قوت .

ب } طبیعی عقل یعنی هغه علم چې د هغه د لاس ته راوړو له پاره ډیر غور او فکر ته اړتیا نه وی ، او نه په کې د نظریاتو اختلاف موجود وی لکه وایو چې د دوو عدد د یو له عدد څخه لوی دی .

ج } تجربی عقل یعنی هغه علم چې د تجربی په واسطه لاس ته راځی . تجربه کار سړی ته عاقل ویل کیږی . او هغه څوک چې د تجربو څخه نتایج لاس ته نه شی راوستلی هغه ته غیبی او غافل ویل کیږی .

د } دور اندیش عقل یعنی هغه پوخ عقل چې په خپل نظر انجام انجام یې ساتی، د وخت ګټې او خوند پسې نه ګرځی او نه پری خواهشات او جذبات غالبیدی شی بلکه دی په هغوغالب وی .

د لومړی ډول مثال د ونی د بیخ په څیر دی ، د دوهم او دریم ډول مثال د هغې د څانګو او پاڼو په څیر دی او د څلورم ډول مثال د ونی د میوی په څیر دی 299.

مولانا روم رحمه الله علیه چې په 672 هجری قمری کال وفات شوی دی د عقل دوه ډولونه بیان کړی دی :

ا] جزوی عقل هغه ماده پرست عقل چې د محسوساتو او مادی پولو پابند وی ، او د تل له پاره د مادی ګټو ، حیوانی غوښتنو او ذاتی اغراضو په فکر کې وی ، د دی عقل میوه اوهام او شکوک وی ، او د ظلماتو[تیارو] عالم د دی وطن دی او د غتې بدنامی باعث ګرځی

عقل جزوی آفتش وهم است وطن
زانکه در ظلمات شد او را وطن
عقل جز وی عقل را بدنام کرد

---

299 - احیاء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کام دنیا مرد را بی کام کرد

[مثنوی]

ب] ایمانی عقل : هغه عقل دی چې د انبیاء علیه السلام د لاربښوونو په رڼا کې غور او فکرکوی – د دی عقل د فکر دائره یواځی حیوانی ، جسمانی او مادی ګټی نه وی بلکه د دی اصلی توجه روحانی ، اخلاقی او د آخرت د همیشنی مصلحت په لور وی ، دا عقل د اطمینان او سکون باعث ګرځی، د نفس د غوښتنو څخه آزاد وی او د زړه له پاره د څوکیدار حیثیت او مقام لری

عقل ایمانی چوشحنه عادل است
پاسبان و حاکم شهر دل است
عقل در تن حاکم ایمان بود
که همیش نفس در زندان بود

[مثنوی]

مولانا روم رحمه الله علیه پخپل څلورم دفتر کې د انسان دری ډولو نه بیان کړی دی :

ا- پوره عاقل چې د نبوت نور او د رسالت مشال له ځان سره ولری دغه انسان قائد او مشر وی .

ب - نیم عاقل چې د نور خاوند نبی صلی‌الله علیه وسلم د خپلو سترګو نور وګرځوی هرڅه د همغه نور په رڼا کې وګوری او په هره معامله کې په هغه داسی باور وکړی لکه څنګه چې یو ړوند یی په خپل لاربښود باندی کوی .

ج - شقی لا شی [بد بخت او بی کاره] چې بلکل جاهل او نا پوهه وی نه په خپله څه رڼا ورسره وی او نه بل د رڼا خاوند د خپل قائد په حیث منی .

عاقل آن باشدکه با او مشعل است

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دليل و پيشواى قافله است
د يكرى نيم عاقل آمد او
عاقلی را ديده خود داند او
دست د روى زد چو كور اندر دليل
تا بدو بينا شد و چست و جليل !
و آن خرى كز عقل چو سنكي نداشت!
خود نبودش عقل و عاقل را كذاشت
[مثنوى څلورم دفتر]

مولانا روم رحمه الله عليه عقل تمام ته په بل ځاى كې عقل كل ويلى دى او د هغه رڼا يى د لمر سره مشابه كړې ده دا عقل د مشكو په مثال دى او د عامو خلكو عقل د هغې د خوشبو يى په ډول ده.

هست عقلی هم چو قرص آفتاب
هست عقلی كمتراز زهره و شهاب
عقل هاى خلق عكس عقل او
عقل او مشک و عقل خلق بو

عقل كل و نفس كل مرد خدا است
عرش وكرسى را مدان كزوى جداست
مظهر حق است ذات پاک او
زد بجو حق را و از ديكر مجو !!
[د مثنوى پنځم دفتر]

د انسانی عقل اصلی ځاى

د پورتنى تفصيل څخه معلومه شوه چې د غزالى رحمه الله عليه د وينا له مخى " عقل دوراندیش " او د رومى رحمه الله عليه د وينا له مخى" عقل ايمانى" په صحيحو معناو سره سليم عقل دى او د دى دكار صحيحه دائره دا ده چې هغه د الهى وحى په رڼا كې غور او فكر كوى نو كه چيرى عقل په خپله كفالت كولى نو الله جل جلاله به نه انبياء راليږلی وی او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

به یی کتابونه رانازل کړی وی ، په قرآن کریم کې د دی همدا حیثیت بیان شوی دی د بقره د سورت د236 آیت څخه تر241 آیت پوری د مهر، طلاق او وصیت د ځینی احکامو د بیانولو نه وروسته یی فرمایلی دی چې :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی ډول بیانوی الله جل جلاله تاسو ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د نور د سورت د 58 آیت څخه تر61 آیت پوری د پردی اوڅه نورو کورنی قوانینو د بیانولو وروسته یی فرمایلی دی :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی توګه بیانوی الله جل جلاله تاسی ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د یوسف علیه السلام په سورت د یوسف کې فرمایی چې:

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[مونږ نازل کړی دا کتاب په عربی ژبه ترڅو تاسو فکر وکړی او وپوهیږی] .

د دی ډول آیتونو څخه مقصد دا دی ، چې د الهی وحی څخه آزاد انسانی عقل معتدل ، برابر او ګټور قانون نه شی معلومولی. د عقل اصلی کار دا دی چې هغه د الله جل جلاله د پولو دننه غور او فکر وکړی ، بلکه د الهی وحی او انبیاو علیهم السلام، د لارښوونوو پرته په آزادی سره فکرکوونکو او د خپله ځانه کومه لاره پلټونکو ته قرآنکریم سفهاء یعنی بی عقله ویلی دی 300.

په طبیعی علومو کې د عقل او تجربی څخه حقایق تر یوی اندازی پوری را برسیره کیږی ، خو د الهیاتو او اخلاقیاتو په دائره کې انسانی عقل ته هیڅ مستقل حیثیت نه دی ورکول شوی ، بلکه د هغه څخه د

---

300 - د البقره سورت 13 - 30 - 142 آیتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلطی کیدلو امکانات په هر وخت کې موجود وی ، امام غزالی رحمه الله علیه فرمایی چې کله ما د علم الکلام څخه وروسته د فلسفی مطالعه مستقیما پیل کړه نو د دری کاله ژوری مطالعی څخه وروسته زه دی نتیجی ته ورسیدم چې : حتی اطلعت علی ما فیه من خداع و تلبیس و تحقیق و تخییل اطلاعا لم اشک فیه [حتی چې زه د فلسفی د هرڅه نه خبره شوم په هغه کې یوڅه فریب او غولول دی ، یوڅه صحیح خبری په کې هم شته اوڅه په کې تخیل دی ما ته د دی داسی معلومات وشو چې په هغه کې هیڅ شک نه شته] 301.

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه چې په 606 هجری قمر ی کال کې مړ شوی او د فلسفی او منطق استاد وه په دی هکله یی نزدی دوه زره کتابونه لیکلی دی خو آخر دی نتیجی ته ورسیدچې : لقد اختبرت الطرق الکلامیه و المناهج الفلسفیه فلم اجدها تروی غلیلا ولا تشفی علیلا ورئیت اقرب الطرق طریقه القرآن [ما د علم کلام او فلسفی ټول لاری امتحان کړی چې یوه یی هم نه دکوم تږی سړی تنده ماتولای شی ، او نه د کوم ناروغ علاج کولی شی، ما ولیدله چې نزدی او آسانه لاره د قرآن لار ده]302.

ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه فرمایی چې : قد علم بالتجارب و الخیره الساریه فی العالم من اول الدنیا الی الیوم ان العقول غیر مستقله بمصالحها استجلابا لها ومفاسدها استدفاعالها [د دنیا د پیل څخه تر اوسه پوری د تجربو او علم په رنا کې دا ثابته شوی چې عقول د مصالحو د لاسته راوړلو او د مفاسدو څخه د ځان ساتلو په لړ کې مستقل قوت او استعدادنه لری 303].

د علامه اقبال رحمه الله علیه په شان فیلسوف هم په دا رنګه ویلو

301 - المنقذ من الضلال 17 مخ د 1971 میلادی کا ل د پاکستان لاهور چاپ

302 - البدایه و اللنهایه 13 ټوک 56 مخ

303 - الاعتصام د شاطبی رحمه الله علیه لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مجبور شوی دی .

عقل بی مایه امامت کې سزا وار نهین
راهبر هو ظن و تخمین تو زبون کار حیات
خرد کې کهتیان سلجها چکا هون
میرے مولا مجهے صاحب جنون کر
پره لیے مین نے علوم شرق و غرب
روح مین باقی هے اب تک درد وکرب
عالم هے غلام اس کے جلال ازلی کا
اک دل هے که هر لحظه الجهتا هےخرد سے

[یوازې په نوم او بې‌ګټې عقل د امامت او مشرۍ وړنه دی ، ځکه کله چې لاربنود ګمان او خیال شی نو بیا ژوند د تباهی په لور روان شی، د عقل د ټولو نغښتو او تاوو راتاوو پړاونو څخه تیر شوی یم نو ای زما مولا ما اوس د لیونتوب خاوند زکړه ، ما د ختځ او لویدیځ ټول علوم ولوستل خو زما په روح کې تر اوسه پورې درد او تکلیف پاته دی ، ټول پیدا ایښت د هغه د ازلی جلال غلام دی یوازې زړه دی چې په هر وخت کې د عقل سره په جنګ وی] .

د عقلی دلائلو تفصیل

لومړی دلیل :

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ [د الاعراف سورت 54 آیت]

د الهی حاکمیت تر ټولو لومړی عقلی دلیل : هغه څوک چې خالق دی هغه مالک هم دی او څوک چې مالک دی هغه حاکم هم دی نو څرنګه چې دا ټول د الله جل جلاله پیدا ایښت دی نو له دی امله پری دهمغی قانون هم نافذیږی ، عقل هیڅکله دا خبره نه منی چې یو شی دی یو سړی جوړکړی خو هغه دی د بل چا په ملکیت کې وی ، مګرکیدای شی چې د مالک په اجازه بل څوک د هغه په ملکیت کې تصرف وکړی، خو مستقل بالذات مالک همغه دی چې خالق یی دی او دا حقیقت چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلام او مملوک باندی یوائې د هغه د مالک او آقا حکم باید نافذ شی یو داسې حقیقت دی چې د بدیهی عقل څخه ثابت شوی دی ، او د معلومولو له پاره یې ډیر غور او فکر ته اړتیا نه شته ، په انسان باندی د انسانی عقل جوړکړی قانون نافذول د حریت ، آزادی او د انسانی شرف په خلاف کار دی . په اسلام کې د آزادی تصور دا نه دی چې یوقوم دی د بل قوم د غلامی څخه یا یو مملکت دی د بل مملکت د غلامی څخه آزاد شی، بلکه حقیقی او صحیح آزادی دا ده چې یو انسان د بل انسان د غلامی څخه آزاد شی ، او د خپل حقیقی خالق غلام وګرځی .د خپل مملکت او قوم د جوړ شوی قانون پیروی کول غلامی ده .

آزادی خو دا ده چې انسان د مخلوق د غلامی څخه آزاد شی او د خپل خالق غلامی اختیار کړی ، لکه څنګه چې علامه اقبال رحمه الله وایی :

تا نه رمز لا اله آید بدست بند غیر الله را نتوان شکست

[د لا اله رمز په دی کې دی چې د الله جل جلاله پرته د هر چا د غلامی زنځیرونه وروشکیږی] .

دوهم دلیل :

يَاأَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

[د فاطرسورت 15 آیت]

انسانی عقل مخلوق دی او د مخلوق په فطرت کې فقراو احتیاج شامل دی نو په دی خاطر عقلی قانون د نقص عیب او غلطی څخه پاک نه وی ، خو د الله جل جلاله ذات غنی او صمد دی یعنی د هر ډول احتیاج څخه پاک دی نو له دی امله د هغه قانون هم د هر ډول عیب او نقص څخه پاک دی هغه څوک چې د هری او د الله جل جلاله نه منکر نه وی هغه د دی خبری په منلوکې هیڅ ډول ځنډ نه کوی . الله جل جلاله نه په خپل وجود کې چا ته محتاج دی او نه په خپل علم کې کوم معلم او اسبابو ته ضرورت لری ، خو انسان په خپل وجود کې هم فقیر او محتاج دی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل فکر او تعقل له پاره هم د علم اسبابوته اړ دی ، د ده د معلوماتو ذریعه پنځه حواس دی چې هغه د غلطی څخه نه شی پاکیدلی ، د همدی حواسو په اساس د عقل ادراک او تفکیر پوره او مستقل نه وی ، او د ناکافی ادراک په اساس د مصالحو قطعی علم لاس ته نه شی لاس ته راتلای ، ډیر تر ډیره گمان او قیاس کیدای شی .

د تجربی او احساس په بنسټ انسانی عقل د طبیعی او ساینسی علومو په چوکاټ کې کار کولای شی،خو د اخلاقیاتو او اجتماعیاتو په چوکاټ کې تجربه او احساس هم کار نه شی کولای ، دا په دی خاطر چې اخلاق او تمدنی قانون د احساس قابل شیان نه دی ، بلکه دا معنوی امور دی ، او تجربات په مادی او حسی امورو کې کیدای شی او که یو څه معلوم هم کړی نو د غلطیڅخه خالی نه وی . نو د دی علتونو په اساس عقل د خپلی بی وسی ، کمزوری او فقیری گواهی وایی ، او دا عرض کوی چې هغه چا چې زه پیدا کړی یم نو همغه دی ووایي چې څه ته ور څه دی او غیر گټه ور کوم دی؟ په څه کې مصلحت دی او په کوم کې ضرر ؟ او ټولنیز ، اقتصادی او تمدنی اړیکې د کومو موادو په واسطه قایمدای شی ؟ نو د انسانی عقل د دغی فقر او احتیاج په خاطر الله جل جلاله د عقل د لاربنوونی له پاره انبیاء علیهم السلام راواستول اوکتابونه ئی رارلیږل .

دریم دلیل :

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 216 آیت]

که څه هم انسان د ماضی اوحال په هکله یو څه ناڅه علم لری خو د مستقبل په هکله په هیڅ نه پوهیږی خو د الله جل جلاله علم په ماضی ، حال ، مستقبل دری واړو باندی یو شان محیط دی ، ناقص او ناتمام شیان د پوره شی په مقابل کې نشت گڼل کیږی ، نو په دی اساس د انسان علم د الله جل جلاله د علم په مقابل کې په نشت برابر دی ، چې خپله د عقل گواهی دا ده چې د نیمگړی علم جوړ شوی قانون نیمگړی وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د پوره علم جوړ شوی قانون مکمل وی او د کامل په مقابل کې د نیمګړی قانون اختیارول د عقل غوښتنه نه ده . بلکه ډیره لویه بی عقلی او سفاهت دی ،د نمونی په توګه ، سود ، جواری ، شراب ، نشا د انفرادی ملکیت خاتمه یا چا ته د غیری مشروط حاکمیت حق ورکول ، دا هغه امور دی چې په ښکاره ډول عقل ته ګټه ور ښکاری خو د تجربو په واسطه دا معلومه شوه چې دا تباه کونکې شیان دی او نن د هغی د تباهی څخه عقل په تنګ راغلی .

څلورم دليل :

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي

[د يوسف سورت 53 آيت]

انسانی عقل د نفسی غوښتنو او د خپل غرضی څخه پاک نه دی پرته د هغه خلکو څخه چې الله جل جلاله پری رحم کړی وی ، نو په دی خاطر د هغوی جوړ کړی قانون هم د خپل غرضی څخه پورته نه وی ، خو الله جل جلاله هیڅ ذاتی غرض نه لری او نه د کومی طبقی یا انسانی نسل سره د خپلوی کومه ریښه لری . نو په دی خاطر د هغه قانون د ټول انسانیت د فلاح ضامن دی چې خالص د انصاف په اصولو جوړ شوی دی د نفس غوښتنه په دوه ډوله ده " بهیمیه او" سبعیه " د بهیمی [حیوان] د غوښتنی خاصیت حرص دی او هغه غواړی چې د حلالو او حرامو ، نیکې او بدی بندیزونه لری شی ، خو سبعیه [ځیرونکې] خاصیت تکبر او غرور دی ، او غواړی چې د ظلم آزادی دی موجوده وی ، نو د داسی شخص له نظره ، قتل ، غلا وهل ټکول یوه تفریح ، بهادری او [نارینتوب] دی ، د مزدورانو او لاس لاندی کسانو څخه بیګار اخستل اودهغوی په ګټه عیش کول، د دی حیوان صفته انسان له نظره د عزت اوشرافت نښه وی ، دا دواړه مرضونه او یا داسی نور چې په چا تسلط پیدا کړ ، نو د هغه زړه ته د مریض زړه ، د متکبر زړه او د غافل زړه ویل کیږی ، د قرآن کریم په 62 ځایونوکې د عقل او د زړه مرضونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشاره شوی ، فلاسفو او حکماو هم دا [د زړه مرضونه] تسلیم کړی دی د اسلامی شریعت او د انبیاو د تعلیم څخه آزاد فکرکونکې عقل ته د دی مرضونو څخه د بچیکیدو هیڅ ضمانت نه شی ورکول کیدای ، دا په دی خاطر چې د هغه شاو خوا د حرص ، هوا او غرور او تکبر تیارو نیولی ده او په دی تیاروکې راګیر شوی عقل څخه دا توقع کول ، چې حقیقی او په عدل او انصاف ولاړ قانون به جوړکړی ، یو خام خیال دی او یو بی ځایه او بی بنیاده حسن ظن دی ،که چیری د سرمایه لرونکو په لاس کې اختیارات وی ، نو هغه به د مزدورانو ، زحمت ویستونکو ، د هقانانو او غریبو د استثمار له پاره قانون جوړ کړی او که همدا اختیارات بلی طبقی ته ورکړل شی نو هغوی به د خلکو د حلالی ګټی د شکولو له پاره غورځنګو نه شروع کړی .

بیا به پښتون د خپل قوم په فکر کې وی ، پنجابی به د خپلی قوم ... عرب به عجمی له نظره وغورځوی او نه به عجمی د عربو د ګټو فکر وکړی خو خداوند قدوس د خپل ټول مخلوق د ګټی او مصلحت له پاره احکام را نازل کړی دی .

پنځم دلیل :

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ [د یوسف سورت 53 آیت]

د انسانی عقل جوړ شوی قانون یوازی د دینوی مصالحو له پاره تیاریږی ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانوند دواړو دارینو د نیک بختی او د معاش او معاد دواړو د صلاح ضمانت ورکوی. دینوی ژوند د مسلسل ژوند یواځی یوه دوره ده او مرګ یو ګوډ [موړ] یا پل دی چې انسان تری په تیریدو سره د ژوند بل همیشنی دور کې داخلیږی ځرنګه چې دنیا زمونږ د سترګو ترمخ ده نو په دی خاطر مونږ د دی څخه څه ناڅه علم د عقل او تجربی په واسطه لاس ته راوستلی شو ، خو عقل دا نه شی معلومولای چې څه ډول اعمال آخرت ته ګټه رسوی او څه ډول اعمال هلته د تباهی او بربادی باعث ګرځی ځرنګه چې د الله جل جلاله ذات په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرڅه عليم دی او په دی خاطر د هغه نازل کړی قوانین هم د دواړو جهانو د نیک بختی اوکامیابی سبب ګرځی .

شپږم دلیل:

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا [د البقره سورت 143 آیت]

عقلی قانون د افراط او تفریط څخه محفوظ نه وی خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون په اعتدال او برابری ولاړ دیاو اعتدال او برابروالی د افراط او تفریط نه غوره اوبهتر دی انسانی عقل اعتدال ته راوړل که نا ممکن نه وی نو مشکل خو ضرور دی ځکه خاطر چې د هغی سره جوش او جذبه خامخا د تشدد په لور میلان لری ، په پخوانی مصری تهذیب او یونانی رومی تمدن کې ماده پرستی او حیوانی غوښتنی او د جسمانی ضروریاتو افراط او د روحانیت تفریط موجود وه، او د هغی زیادت اوکموالی د انسانانو څخه ځناور او څیرونکې جوړکړی وه، د بلیخوا رهبانیت ، بدمت او د جاهلو صوفیانو تصوف د جسم د ازارولو دوهمه انتها وه چې دا د اصلاح په ځای د وژنی او د ظلم دوهم ډول وه . ښکاره ده چې د الله جل جلاله نعمتونه په خپل ځان حرامول ، خپل جسمانی صلاحیتونه تباه کول او د دنیا د تعمیر او جوړونی یو ځای د هغی د ترک کولو رویه اختیارول ، اصلاح نه بلکه ورانیول دی ، عدل نه ، بلکه ظلم دی ، د نفس وژنه او د جسم تباهی ده ، خو د خپل جوړکړی روحانیت توغ جګونکې د لږی مودی وروسته بیا بلی انتها ته ورسیږی ، او په لیدو لیدو کې د فقیری دا ځالی ، شاهی دربارونه وګرځیدل ، د هغوی عبادت ځایونه په قارون خانوبدل شوه په غاړوتلونکې اموخته خلک کله هم منځنی لار نه غوره کوی او نه په غاړوتلونکې خلک د تباهی په کندو کې د لویدو څخه ځان ژغورلا ی شی .

د اوسنی وخت د دوه لویو نظامونو هم همدغه حال دی په سرمایه لرونکې نظام کې ملکیت فرد ته د غیر محدود او غیر مشروط ملکیت حق ورکړ شوی لیکن په اشتراکې نظام کې د وګړی ملکیت او نور ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق یې له یوه سره ختم کړی‌شوی دی .

په یوه نظام کې د وګړی په حقوقوکې افراط او په بل کې تفریط دی ، خو علیم او حکیم الله جل جلاله په اسلامی نظام کې د اعتدال او برابری منځنی لار اختیارکړی ده،که عبادات دی یا معاملات ،که سیاسیات دی یا تعزیرات ،که اخلاقیات دی یا د صلح او جنګ قواعد ، د عقائدو څخه تر اعمالو پوری د اسلام هرحکم ، هر قانون او هر هدایت په اعتدال ولاړ دی او معتدل او برابر نظام هیڅکله د ظلم او فساد ذریعه نه ګرځی .

اوم دلیل :

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا [د ال عمران سورت 102 آیت]

عقلی قانون د اتحاد په ځای د افتراق او سبب ګرځی دا ننی نړی د همدی عقلی او وضعی نظامونو په اساس په اختلافاتو او وینی تویونو بوخته ده ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون د اتحاد ، یووالی او ورور ولی بهترینه او پایښتناکه ذریعه ده . په انسانی فهم او عقل کې توپیر یو لازمی شی دی همدا علت دی چې د اول نه نیولی تر اوسه پوری عقلاء فلاسفه او مفکرین هیڅکله هم یو شوی نه دی. د یونان حکماء سبعه چې د اساطین سبعه په نوم هم یادیږی د هغوی ترمنځ په ځینی بنسټیزو مسائلو کې ډیر زیات اختلاف موجود وه ، علامه شهرستانی رحمه الله علیه د الملل په دوهم ټوک کې د 61 مخ څخه تر95 مخ پوری یعنی پوره 34 مخو کې د هغوی نظریات را اخستی دی ، او د اروپا د نورو فلسفیانو د اختلافاتوڅخه خو نن هر یوه تعلیم یافته وګړی خبر دی د همدی عقلی توپیر په اساس نن بشریت په زرګونو ټوټو ویشل شوی دی بت پرست ، وطن پرست سیکولریست ، سوسیالیست ، فاشست .... هغه ټوټی او طبقی وی چې بنی نوع انسان ئی د همدی عقلیت پرستی په اساس تقسیم کړی دی او که نه نو " کان الناس امه واحده " ټول بشریت په یوی عقیدی وه ، او هغه د الله جل جلاله د حاکمیت عقیده وه ، د اسلامی نظام په بنیادی اصولو کې خو د سر د ویښته په اندازه هم اختلاف نشته او کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په فروعی مسائلو کې موجود دی ، هغه د [اختلاف تنوع] د ډلی څخه دی یعنی په یوه کارکې یی څو طریقی ښوولی دی چې ټولی روا دی د دی فروعی مسائلوپه اساس د افتراق پیدا کول د نفس د غوښتنی پیروی ده نه د اسلام پیروی .

اتم دلیل :

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ [د البقره سورت 165 آیت]

د عقلی او وضعی قانون سره د انسان د زړه مینه نه پیدا کیږی ، همدا علت دی چې فلسفیانو دنیا کې نفرت کولو ته ترقی ورکړی وه. مگر تر اوسه یی د خلکو زړونه لاس ته نه دی راوړی ، خو د شرعی او الهی قانون سره د ایمان د خاوندانو د زړه مینه او محبت وی او د هغی پیروی کول عبادت او د ثواب کارگڼی ، هر څوک په دی پوهیږی چې هرهغه څه چې په زړه کېځای پیدا کولی شی نو انسان د هغه د لاسته راوړو په خاطر سر ورکولو ته هم تیاریږی ، نو ښکاره ده چې د قانون د حکمرانی د قایمولو له پاره هیڅ حکومت د چا په کوراو سر د پولیسو پیره نه شی درولای تر هغه پوری چې په زړه کې د قانون احترام موجود نه وی ، نو مجرم په مختلفو قسمونو خپل ځان د قانون د پنجی څخه په څنگ کولی شی ، د امریکې ، انگلستان ، فرانسی او د اروپا د نورو ملکونو پولیس تجربه لرونکې هم دی او د نوی وسایلو خاوندان هم دی خو د دی سره سره بیا هم په دی هیوادونو کې د قانون ماتونی او نورو جرمونو زیاتوالی ورځ په ورځ صورت نیسی ، د قانون سره مینه د قانون جوړونکې سره د مینی نتیجه وی ، څرنگه چې د الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم سره مینه ، د ایمان نښه ده نو په دی خاطر د هغه د جوړکړی قانون سره مینه هم د ایمان نښه او جز دی ، چې د هغی پابندی د مسلمان د زړه او ایمان سره تینگ اړیکې لری .

د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابلیس دی

کله چې الله جل جلاله حکم وکړ چې آدم علیه السلام ته سجده وکړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ملائکو بی د څه ویلو څخه حکم و مانه او سجده ئی وکړه ځکه چې هغوی عقل او رای ته د حقیقی حاکم په مقابل کې هیڅ اهمیت نه ورکاوه خو ابلیس د الله جل جلاله د حکم د منلو څخه په دی اساس ډډه وکړه چې دا حکم د عقل په خلاف دی ، زه د اورڅخه پیدا شوی یم او آدم د ختی څخه پیدا شوی دی او د خاورو تر مخ تیتیدل د عقل نه لری ده ملائکې د الله جل جلاله منونکې دی او لعین ابلیس د عقل د حاکمیت قائل وه علامه شهرستانی رحمه الله علیه فرمایی چې : په مخلوق کې د ټولو نه لومړی شبه ابلیس لعین را پیدا کړه هغه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې عقل مستقل وګاڼه نو د نفس د غوښتنی پسی ولاړاو د خپلی تخلیقی مادی په اساس یی لویی وکړه 304.

د الهی حاکمیت منونکې د ملائکو تابع دی او د عقل د حاکمیت منوونکې د لعین ابلیس تابع دی .

دوهم اصل شوری

د اسلامی حکومتی نظام او اسلامی سیاست دویم بنیادی اصل شوری ده ، یعنی د اسلامی ریاست مشربه هم د مسلمانانو د باوری وکیلانو څخه د تشکیل شوی شوری له خوا ټاکل کیږی ، او د ټاکلو وروسته به ټولی مهمی او ارزښتناکه پریکړی د همدی مجلس د تائید وروسته صورت نیسي نن سبا مسلمان سیاست پوهان شورائیت ته اسلامی جمهوریت وایی د عربی ادب ، حدیثو او فقهی په کتابونوکې د جمهورکلیمه د غلبی او اکثریت په معنا استعمالیږی ، د سنن ترمذی په یوه روایت کې هم " فی جمهور من العرب " کلیمه راغی ده 305.

خو د اوسنی وخت د جمهوریت رواج شوی کلیمه د عربی ژبی د ډیکشنری څخه نه ده اخستل شوی بلکه د [ډیموکراسی] د

---

304 -الملل والنحل دریمه مقدمه لومړی ټوک 16 مخ

305 - سنن ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء ان الخلفاء من قریش لومړی ټوک 56 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يونانئ‌کليمې څخه اخستل شوی ، چې د هغې اصول تر پايه د اسلام په خلاف دي ، لکه څنګه چې ترمخه مو ولوستل چې د اسلامي جمهوريت اصطلاح خو حرامه نه ده خو د غلطۍ څخه د بچکيدو له پاره صحيح اسلامي اصطلاح " شورائيت " ده دا اصطلاح د قرآن او سنتو او همدا ډول د راشدينوخلفاو د سنتو سره مطابق ده چې د دې نه په خلکوکې د مطلق العنان حاکميت او بې قيده آزادۍ د مشرکانه فکر د پيداکيدو خطره هم نه شته ، سدباب الذريعه [د غلطيـاو بـديو دروازې بنـدول] د شريعت مستقله قاعـده ده نـو د دې قاعـدې لـه مخـې د جمهوريـت اسـتعمال پريښودل ورې دې ځکه شورائيت بهترينه او مناسبه اصطلاح ده .

د شورئ په هکله قرآني آيتونه

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنْ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِـنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ [د ال عمران سورت 159 آيت]

[اې پيغمبره ! دا د الله جل جلاله لوی رحمت دی چې ته د دې خلکو له پاره ډير نرم خويه جوړ شوی يې که داسې نه وای او ته تونـد خويه وی او سخت زړی وی نو دا ټول به ستا له شاو خوا نـه خواره شـوی وو نـو هغوی معاف کړې ، او د هغوی د خطاو وبښنه د الله جل جلاله نه وغـواړه ، او د دين په چارو کې هغو ته هم په مشوره کې برخه ورکړه ، بيا چې ستا اراده پر کومه رايه ټينګه شي نو پر الله توکل وکړه ، د الله جل جلاله هغه خلک خوښيږي چې د هماغه په ډاډينه کار کوي] .

ابـن منظـور رحمـه الله عليـه لـيکي چـې : الامـرنقيض النهـی .... والامرالحادثه [امر د نهی په مقابل کې دی او د امرمعنا حادثه او واقعه هم راځی 306].

د لغت د امامانو د دې تشريح څخه معلوميږي چې د امرمعنا حکم او

[306] - لسان العرب 4 ټوک 26 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت هم راځی او د مهمو او د[مهتمم بالشان واقعی] په معنا هم استعمالیږی ، او د آیت مفهوم دا دی چې ای نبی صلی‌الله علیه وسلم د حکومت په چارو کې او د مهمو واقعو په هکله د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره کوه .

ابن جریرطبری ،امام جصاص حنفی ، امام بغوی ، امام فخرالدین رازی رحمه ، امام قرطبی ، علامه نسفی ، علاوالدین بغدادی ، قاضی ثناء الله پانی پتی او علامه الوسی رحمه الله علیهم علیه دی ټولو په خپلو تفسیرونو کې لیکلی دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ته د مشوری د اخستوحکم په دی خاطر ورکړ شوی وه چې امت ته د شورائیت سلسله سنت پاته شی، ترڅو راتلونکې کې امت د آمریت په لاره ولاړ نه شی ، او د شورائیت په شرعی قاعدی باندی ټینګ او مستحکم واوسی د ذکر شوو مفسرینو رحمه الله علیهم څخه د ځینو اقتباسات را نقل کوو : لیتبعه المؤ منون من بعده فیما حزبهم من امر دینهم و یستنوا بسنته فی ذالک و یتحذوا المثال الذی راوه یفعله فی حیاته [د مشوری اخستولو حکم له دی امله ورکړل شوی وه چې ترڅو راتلونکې د ایمان خاوندان په مشوری اخستوکې د هغو دینی چارو په هکله چې هغوی ته پرمخ کې راځی، د هغه صلی‌الله علیه وسلم پیروی وکړی او په دی هکله د هغه سنت د خپل ځان له پاره نمونه وګرځوی ، او همدا نمونه چې هغه به خپل ژوند کې پری عمل کړی وه د خپل ځان تګ لاره وټاکې 307].

اراد ان یستن به من بعده [د حکم ورکولو مقصد دا وه چې د مشاورت په سنت کې امت د هغه پیروی وکړی 308].

د وخت بیهقی قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمایلی دی چې : تمهید لسنه المشاوره للامه [دغی حکم په امت کې د مشاورت د

307 - تفسیر ابن جریر 4 ټوک 152 مخ د 1954 عیسوی کا ل د مصر چاپ
308 - زاد المسیر فی علم التفسیر د ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 488 مخ 1964 عیسوی کال د بیروت چاپ – تفسیرکبیر 9 ټوک 66 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنت له پاره بنسټ کیښود] 309.

په نبوي دورکې د شورى تاريخى ځوندي

معاذ بن جبل رضی‌الله عنه د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه نقل کړی دی چې : انی فیما لم یوح الی کاحدکم [په کومو چارو کې چې وحی نه وی راغلی نو په هغوی کې زه ستاسی په شان یو انسان یم] 310.

امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجری قمری کال کې مړ شو فرمایی : رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ته د مشوری حکم د هغه دینی امورو په هکله ورکړل شوی وه چې د هغه په هکله د الله جل جلاله له طرفه روښانه لارښوونه نه وه شوی او په هغه دنیا وی او انتظامی اموروهم ورته د مشاورت حکم شوی وه چې د هغه بنیاد په رای او غالب ګمان ولاړ وی 311.

هغه د هری غیرمنصوص او مهمی معاملی په هکله مشوره کوله که څه هم هغه امور دینی احکامو پوری تړلی وه ، جنګ پوری تړلی وه اویا ئی د انتظامی معاملات پوری اړه درلوده ، دلته د مثال په توګه لس تاریخی نمونی وړاندی کیږی چې په کې ځینی داسی مثالونه هم شته چې ور څخه دا په ډاګه کیږی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د شوری د رای په مقابل کې خپله رای پری ایښی ده .

د اذان شوری

[لومړی هجری قمری کال] :

د انس بن مالک رضی‌الله عنه او ابن عمر رضی الله عنه څخه روایت دی چې د مدنی دور په اولو وختونو کې خلکو د لمانځه وختونه د خپل

309 - تفسیرمظهری 2 ټوک 153 مخ د هندوستان د هلی چاپ

310 - مجمع الزوائد 9 ټوک 46 مخ (المناقب) .

311 - احکام القرآن للحصاص 2 ټوک 20 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل فکر مطابق ټاکل ،یوه ورځ د دی له پاره مشوره وشوه ځینو د یهودو د بوق تجویز وړاندی کړ او ځینی نورو د نصاراو د ناقوص پیشنهاد وکړ، خو حضرت عمر رضی الله عنه دا پیشنهاد وکړ چې یو کس دی وټاکل شی چې د لمانځه په وخت کې خلک په لوړ غږ سره راوبولی ، هماغه وه چې په همدی پیشنهاد پریکړه وشوه او رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د دی کار له پاره حضرت بلال رضی الله عنه وټاکه ،312 بلال رضی‌الله عنه به په لوړ آواز خلکو ته الصلوه جامعه ویل [ای خلکو د جمعی لونځ تیار دی]، خو وروسته عبدالله بن زید رضی الله عنه په خوب کې د اذان دا مروجه کلیمات د چا څخه واوریدل نو بیا رسول الله صلی‌الله علیه وسلم حضرت بلال رضی‌الله عنه ته په هماغه کلیماتو د اذان کولو حکم وکړ، چې وحی ئی هم په تائید کې راغله .

ابن حجر رضی الله عنه فرمایی چې: مبدا الاذان کان عن مشوره اوقعها النبی صلی الله علیه وسلم بین اصحابه حتی استقر برؤیا بعضهم و فیه مشروعیه التشاور فی‌الامور المهمه [اذان په مشوری سره شروع شوی دی ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره کړی وه وروسته بیا د ځینی صحابو د خوب په واسطه [مروجه] اذان وټاکل شو313].

دا حدیث د دی خبری دلیل دی چې په مهمو خبروکې مشوره کول شرعی طریقه ده .

د بدرکبری شوری

[دوهم هجری قمری کال]

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاوَرَ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي سُفْيَانَ

---

312 - صحیح بخاری بدء الاذان لومړی ټوک 85 مخ

313 - فتح الباری بدء الاذان 2 ټوک 219 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قَالَ فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ فَقَالَ إِيَّانَا تُرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُخِيضَهَا الْبَحْرَ لَأَخَضْنَاهَا وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرْكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا قَالَ فَنَـــدَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَـــدْرًا وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِيهِمْ غُلَامٌ أَسْوَدُ لِبَنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ فَيَقُولُ مَا لِي عِلْمٌ بِأَبِي سُفْيَانَ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ ضَرَبُوهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أُخْبِرُكُمْ هَذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ مَا لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ فِـــي النَّاسِ فَإِذَا قَالَ هَذَا أَيْضًا ضَرَبُوهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ انْصَرَفَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقَكُمْ وَتَتْرُكُوهُ إِذَا كَذَبَكُمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَصْرَعُ فُلَانٍ قَالَ وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ هَاهُنَا هَاهُنَا قَالَ فَمَا مَاطَ أَحَدُهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

انس بن مالک رضی‌الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د بدر د غزا په وخت کې [په لاره کې] د خپلو صحابو رضی‌الله عنهم سره مشوره وکړه ،،حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه خپله خپله رایی ښکاره کړه مګر هغه د انصارو د رای د معلومولو په خاطرچپ ناست وه ، نو په دی وخت کې سعد بن عباده انصاری رضی الله عنه جګ شو او ویی ویل که چیری ته حکم وکړی نو مونږ د ریاب کې ټوپ وهلو ته او د برک الغماد [یمن] پوری د خپلو آسونو زغلولو ته تیار یو- د دی خبری د اوریدو وروسته د تلوحکم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشو،او فوځ د بدر په ځای کې خپلې مورچې سنبال کړې 314.

امام نووی رحمه الله علیه فرمایی چې : و فیه استشاره الاصحاب و اهل الرای والخبره [د دی نه دا ثابتیږي چې د ملګرو او د رای د خاوندانو او باخبره خلکوڅخه مشوره اخستل سنت دی] 315.

د شوری د دی غونډی د ګډونکو صحابو رضی‌الله عنهم وینا وی د سیرت په ټولوکتابونوکې موجودی دی .

د بدرد بندیانوپه هکله شوری

[دریم هجری قمری کال]

"د بدر د بندیانو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د صحابوسره مشوره وکړه او ورته ئی وویل چې د بندیانو په هکله ستاسې نظر څه دی؟ ابوبکر رضی الله عنه وفرمایل چې فدیه تری واخلی او پریږدی خو حضرت عمر رضی‌الله عنه وفرمایل، زما نظر خو دا دی چې د هغوی څټونه ورپریکړو ځکه چې دا خلک د کفر امامان او د دښمن سرداران دی ، رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه د رای مطابق د هغوی څخه فدیه واخسته او خوشی یی‌کړل 316 ".

ابن کثیر رحمه الله علیه د مسنداحمد څخه دا حدیث په ډیرتفصیل سره رانقل کړی دی چې په هغه کې دا الفاظ هم راغلی دی : ناس یاخذ بقول ابی‌بکر رضی الله عنه وناس یاخذ بقول عمر رضی الله عنه ځینی خلکو د ابوبکر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ځینی نورو د حضرت عمر رضی‌الله عنه د خبری تائید وکړ ، لیکن وروسته د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په تائیدکې آیت هم را نازل شو [317]]

314 - صحیح مسلم کتاب الجهاد باب غزوه ببدر

315 - نووی په حاشیه د قسطلان 401 مخ

316 - صحیح مسلم الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر- سنن ترمذی

317 - تفسیرابن کثیر 3 ټوک 246 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احد شوری

[دریم هجری قمری کال]

د احد د غزا په وخت کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم نظر دا وه چې د ښار په داخل کې مورچې جوړی کړی او د ځینی مشرانو صحابو رضی الله عنهم رای هم همداسی وه ، خو د ځوانانو رای دا وه چې د باندی ووځی او په ډګر د دښمن مقابله وکړی ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی رائی په ځای د هغوی په رایه پریکړه وکړه او د احد د غره په لمنه کې ئی د جنګ محاذ جوړ کړ 318.

د خندق شوری

[پنځم هجری قمری کال]

د خندق [احزابو] د غزا په وخت کې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم شوری راوغوښتله چې آیا د باندی ووځو او د جنګ محاذ جوړ کړو یا د ښار په داخل کې مورچې جوړی کړو سلمان فارسی رضی الله عنه د خندق د ویستلو مشوره ورکړه او د مسلمانانو دا نظرخوښ شو، نو هماغه وو چې په همدی نظر باندی د عمل کولو حکم صادر شو[319].

د خندق شوری د مصالحت په خاطر

[پنځم هجری قمری کال]

د خندق د غزا په وخت کې د مسلمانانو محاصره ورځ په ورځ تنګیده نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د بنو غطفان مشرانو عینه بن حصن او حارث بن عوف سره د مدینی د باغونو د دریمی برخی د میوی په ورکولو د مصالحت او روغی جوړی خبری وکړی ، ترڅو دا دواړه سرداران د قریشو د ملاتړ څخه لاس واخلی د محمد صلی الله علیه وسلم نظر همدا وه

---

318 - صحیح بخاری تعلیقا الاعتصام باب امرهم شوری بینهمم 2ټوک 1095 مخ - طبقات ابن سعد 2 ټوک 38 مخ ابن هشام 3-4 ټوک 63 مخ

[319] - ابن سعد 2 ټوک 66 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 224 مخ - الحلبیه 2 ټوک 640 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې روغه جوړه دی وشی ، خو د آخری پریکړی ترمخه مشوره اخستل ضرور وګڼل شوه ، د انصارو د مشرانو څخه سعد بن معاذ رضی الله عنه او سعد بن عباده رضی‌الله عنه وویل چې که چیری دا د الله جل جلاله حکم وی نو مونږه منلی دی او که چیری ته د نبی صلی الله علیه وسلم په حیث د خپل حکم مطابق دا پریکړه کوی نو بیا هم زمونږ قبوله ده خوکه چیری حکم نه وی نو بیا مونږ دی روغی جوړی ته تیار نه یو ، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې که چیری دا د الله حکم وایی نو ما له تاسی سره بیا مشوره نه کوله، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی رائی په نسبت د شوری رائی ته ترجیح ورکړه او د روغی جوړی د خبرو څخه تیر شو 320.

د افک په هکله شوری

[شپږم هجری قمری کال]

د بنوالمصطلق د غزا د سفر په وخت کې د منافقینو مشر عبدالله بن ابی بن سلول ، پر ام المؤ منین حضرت عایشه رضی الله عنها باندی تهمت ولګاوه ، چې په مدینه منوره کې دی تهمت او پروپاګندی د طوفان شکل ونیوه - رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د اسامه بن زید رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه سره د ام المؤ منین رضی الله عنها څخه د بیلیدو په هکله مشوره وکړه ، او بیا جومات ته ولاړاو په لویه غونډه کې یی وویل : ای مسلمانانو ! څوک به ما معذور وګڼی،که چیری زه د هغه سړی په خلاف څه اقدام وکړم ، چې د هغی څخه ما ته تکلیف رارسیدلی دی [زما د ښځی په هکله] حال دا چې، په الله عزوجل قسم چې ما ته د خپلی ښځی په باره کې د خیر پرته نور هیڅ نه دی معلوم - خو وروسته د النور سورت رانازل شو چې په کې د حضرت عایشی رضی الله عنها

---

320 - ابن سعد 2ټوک69 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 223 مخ - الکامل ابن الاثیر2 ټوک 181 مخ الحلبیه 2 ټوک 640 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاکوالی بیان شوی وه او په دی توګه تهمت جوړوونکې د سختی ناکامی سره مخ شول321 .

د حدیبیی شوری

[شپږم هجری قمری کال]

د حدیبیی د غزا په وخت کې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غدیر الاشطاط ته ورسید نو د مسلمانانو" خبری ځانګی" هغه ته اطلاع ورکړه ، چې د مکې قریشو خپل نژدی قبایل را ټول کړی دی او غواړی چې تا بیت الله ته د تللو څخه منع کړی ، په دی وخت کې هغه وفرمایل ای مسلمانانو ! ما ته مشوره راکړی چې اوس باید کوم اقدام وشی آیا دا غوره ده چې د قریشو د دی دوستانو احابیشو په کورونو دی حمله وشی ابوبکر رضی الله عنه رای ورکړه چې تاسو د کعبی [بیت الله] د زیارت کولو په خاطر راغلی یاست نو د همدی غرض په خاطر مخکې ولاړ شی هرڅوک چې زمونږ مخه ونیسی نو مونږ به د هغه سره جنګیږو خو وروسته صلح وشوه 322.

د هوازن د بندیانو په هکله شوری

[اتم هجری قمری کال] :

د حنین په غزا کې د هوازن د قبیلی شپږ زره کسان بندیان ونیول شول نوکله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف د محاصری څخه راستون شو نو په [جعرانه] کې تر یوه وخته پوری تم شو، په دی خاطر چې دا خلک راشی او ایمان راوړی ، نو د هغوی مال او بندیان به بیرته ورکړل شی ، خو هغو خلکو په راتلوکې ځنډ وکړ، نو د غنیمت مالونه وویشل شوه ، خوکله چې د طائف اوسیدونکې پیښمانه شوه او راغلل نو محمد صلی‌الله علیه وسلم [عامه شوری] راوغوښته او ورته ئی وویل

321 - صحیح بخاری المغازی غزوه بنوالمصطلق 2 ټوک 595

322 - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک600

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زه غواړم چې د دوی بندیان خوشیکړم تاسی هرڅوک چې په خپله خوښه خپل بندی آزاد وی آزادی ئی کړی اوکه نه نو هغوی به د معاوضی په بدل کې آزاد کړم خلکو وویل چې مونږ یی په خپله خوښه آزادو و خو محمد صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : بیرته ولاړ شی او خپلو مشرانو [عرفاء] ته دا رای وویاست ، نماینده ګان بیرته راستانه شول اوویی ویل چې ټول په دی خبره خوښ دی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول بندیان خوشی کړل 323.

د معاذ بن جبل رضی الله عنه په هکله شوری

[لسم هجری قمری کال] :

کله چې معاذ بن جبل رضیالله عنه د یمن والی ټاکل کیده نو شورای وغوښتل شوه ، د شورا غړو خپل خپل نظریات وړاندیکړل او د ډیرفکر او تعمق وروسته ئی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته ولیږه .

فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ[]وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ[]وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ [د الشوری سورت 36 – 38 آیتونه]

[هغه څه چی تاسی ته درکړی شوی د دنیا د ژوند سامان دی او هغه څه چې دالله جل جلاله سره دی هغه ډیر غوره او دو امدار دی د هغه خلکو له پاره چې ایمان یی راوړی دي او پر خپل پروردګار توکل کوي ، هغه خلک چې له لوی ګناهانواو بی حیای د کارونو څخه ډډه کوي او کله چی غوسه شي نو عفه کوي ، اد هغه کسان چې د خپل رب حکم مني ، لمونځ قایموي خپلی چاري په خپل منځي مشوري سره سرته رسوي اوکومه روزی چې مونږ دوی ته ورکړی ده له هغی نه لګښت کوي] .

---

323 - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک612 – سنن ابوداود کتاپ الجهاد 3 ټوک 142 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی آیت کې د ایمان د خاوندانو اوه ښکاره صفتونه ذکر شوی دی چې د دی له امله دوی د جنت حقدار ګڼل کیږی :

توکل ، د لوی ګناهونو او فواحشوڅخه ځان ساتل ، معافی‌کول، د الله جل جلاله هرحکم منل ، لمونځ کول، مشوره کول ، مال خرڅول .

د مشـوری یادوونـه د لمانځـه او انفـاق تـرمنځ شـویده د کـلام د دی وضاحت څخه معلومیږی چې د شورائی نظام جوړول د لمانځه په څیر د فرایضو له ډلی څخه دی چې د ایمان د خاوندانو یو ښکاره صفت دی .

د هغو یولسو مفسرینو ذکر چې ترمخه شوی دی ټولو لیکلی دی چې د " امـرهم شـوری بیـنهم " څخـه مقصـد دا دی چـې پـه غیرمنصوصـو معاملاتو کې په مشوری سره پریکړه کول پر مسلمانانو لازم دی ، او دا یو ټینګ اوکلک حکم دی .

ابوبکر رازی جصاص رحمه الله علیـه فرمـایی چې : یدل علی جلالـه موقع المشوره لذکره مع الایمان و اقامه الصلوه و یدل علی انا مـامورون بها [دا حکم د مشوری په عظمت باندی دلالت کوی ځکه چې ذکـر یـې د ایمان او لمونځ سره شوی دی ، او دا ددی خبری دلیـل هم دی چې مونږ مامور شوی یو چې مشوره به کوو] .

امـام رازی رحمـه الله علیـه فرمـایی چـې : اذا وقعـت بیـنهم واقعـه اجتمعوا و تشاوروا فاثنی الله علیهم ای لاینفردون برای بل ما لم یجتمعوا علیه لا یقدمون علیه [کله چې د هغوی ترمنځ کومـه معامله را پیـدا شـی نو بیا هغوی غونډه رابولی او مشوره کوی- په دی خاطر الله جل جلالـه د هغوی تعریف کړی، چې انفرادی [ځانګړی] رای نـه اختیـار وی ، بلکـه هغی پوری چې اجتماعی پریکړه ونه شی، هیڅ اقدام نه کوی 324.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

[د البقره سورت 233 آیت]

[خو که دواړه خواوی په خپل منځی موافقه او مشوری سره یې له تی

---

324 - تفسیر کبیر27 ټوک 177 مخ - ابن کثیر 6 ټوک 208 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیلول غواړی د دی خبری څه باک نشته] .

که څه هم دا آیت د سیاست البیت پوری اړه لری خو دکوچنی د شیدوڅخه د لری کولو په کار کې ئی هم د شورائیت د اصولو مراعات ضروری ګڼلی دی ، د دی څخه دا خبره را په ډاګه کیږی چې د سیاست البیت [کورنی حکومت] په شان د سیاسه مدینه د [قومی سیاست] پریکړی هم د اهل الرای په مشوره کول په کار دی لکه څنګه چې دکور په سیاست کې د کوچنیانوګتی په نظرکې دی همدا ډول په ملکې سیاست کې هم د خلکو ګټی او روزل تری مقصد دی ، نو په دی خاطر د شورائیت د حکم پابندی په دواړو کې ضروری ده .

دوهمه خبره د دی آیت څخه هم دا معلومیږی چې د ښځو څخه هم مشوره اخستل کیږی خصوصا په هغه امورو کې چې هغه د اولاد د تربیت او روزنی پوری تړلی وی ، ځکه چې په هغی کې د ښځو تجربه د نارینو څخه زیاته ده .

د شوری په هکله

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم احادیث

عن علی رضی الله عنه قال قلت یا رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ان نزل بنا امر لیس فیه بیان امر و لا نهی فما تامرونی؟ قال شاوروا فیه الفقهـــاء العابدین و لا تمضوا فیه رای خاصه

[حضرت علی رضی الله عنه پوښتنه وکړه ،یا رسول الله صلی‌الله علیه وسلم که چیری زمونږ ترمنځ کومه داسی موضوع را پیدا شی چې د هغه په هکله نه امر وی نه نهی، نو د داسی پیښنی په هکله تاسو څه فرمایی رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ورته وفرمایل چې په دی کله د عابدینو او دیانت لرونکو فقهاو سره مشوره وکړی او ځانګړی رای اختیار نه کړی] .[325]

---

[325] - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 812 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه د همدا رنګ سوال په ځواب کې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وفرمایل چې : تجعلونه شوری بین العابدین من المؤمنین و لا تقضونه برائی خاصه [دا معامله د عبادو مسلمانانو شوری نه حواله کړی او ځانګړی پریکړه مه کوی] 326.

عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اذا کانت امراءکم خیارکم و اغنیاءکم سمحاءکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیرلکم من بطنها و اذا کانت امراء کم شرارکم و اغنیاء کم بخلاء کم و امور کم الی نساء کم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها [کله چې ستاسی حکمرانان ستاسی د ښو خلکوڅخه وی ستاسی دولتمند خلک سخیان او او ستاسی چاری د مشوری په اساس مخته ځی نو د ځمکې مخ تاسی ته د ځمکې د ګیډی نه بهتر دی ، خوکه ستاسی حکمرانان ستاسی د بدترینو خلکو څخه وی ، او ستاسی دولتمند خلک بخیلان وی او ستاسی چاری د ښځو په غاړه وی [اصل پریکړه د هغوی په لاس کې وی] نو بیا د ځمکې ګیډه د هغی ترمخ تاسی ته بهتره ده] 327.

په دی حدیث شریف کې ئی د آرام ژوند د تر سره کولو له پاره دری شیان ډیر ارزښتناک ښوولی دی او هم دغه دری شیان د اسلامی ریاست او صالحی ټولنی بنستیز شرطونه دی : صالح قیادت - د غریبانوکفالت - شورائیت

عن عایشه رضی الله عنه قالت مارئیت رجلا اکثر استشاره للرجال من رسول الله صلی‌الله علیه وسلم [حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها فرمایی چې ما داسی څوک نه دی لیدلی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم څخه زیات د خلکو سره مشورکونکو اوسی328،.

---

326 - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 812 مخ

327 - مشکوه کتاب الرقاق باب تغیرالناس

328 - سنن ترمذی کتاب الجهادد ابی‌هریره په روایت لومړی ټوک 241 مخ - معالم التنزیل ال عمران سورت 159 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـن سـهل بـن سـعد السـاعدی رضیالله عنـه عـن رسـول الله صـلی الله علیه وسلم ماشقی عبد قط بمشوره وما سعد باستغنا رای [رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې مشوره کوونکې سړی هیڅکله د حق څخه نه بی برخی کیږی او خپله رای خوښوونکې او پوره ګڼونکې ، خپل غرضی سړی هیڅکله سعید [نیک بخت] نه ګرځی 329.

یعنی ملوکیت او آمریت د شقاوت او بد نصیبی لار ده او شورائیت د سعادت او خوش نصیبی لار ده .

عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المستشار موٴتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل کیږی هغه معتمد او باوری وی] 330.

د شوری غړی باید هغه څوک وی چې د هغه په دیانت او امانت باندی اعتماد او باور موجود وی ځکه چې مشوره یو ډول امانت دی او په مشوره ورکونکې باندی فرض دی چې په هغی کې خیانت ونه کړی او د پوره غور و تعمق نه وروسته د پوره دیانت او پوره ایمانداری سره صحیح رایی ورکړی .

عن ابی هریره رضی الله عنه قال رسول الله صلیالله علیه وسلم من استشاره اخوه المسلم فاشار علیه بغیر رشد فقد خانه و من افتی فیتا ُبغیر ثبت فاثمه علی من افتاه [د چا څخه چې د هغه مسلمان ورور مشوره وغواړی او هغه ورته د حق په خلاف مشوره ورکړی نو هغه د خپل ورور سره خیانت کړی او کوم مفتی چې د تحقیق پرته فتوی ورکړه نو ګناه به د فتوی ورکونکې په غاړه وی] 331.

---

329 - تفسیر قرطبی 4 ټوک 251 مخ د 1967 عیسوی کال د مصر چاپ

330 - سنن ابوداود کتاب الادب باب فی المشوره 5 ټوک 345 مخ - جامع ترمذی باب الاستیذن والادب 2ټوک 124 مخ - الادب المفرد د امام بخاری رحمه الله علیه سره د شرح فضل الله الصمد لومړی ټوک 384 مخ د عیسوی کال 1969 د چاپ

331 - الاداب المفرد لومړی ټوک 352 مخ - سنن ابی داود کتاب العلم 4 ټوک 66 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام محمد بن اسماعیل بخاری ، امام ابوداود ،او امام ترمذی رحمه الله علیهم په خپلوکتابونو کې د مشوری د اهمیت او ضرورت د ثابتولو په خاطر ځانګړی ابواب قائم کړی دی .

دامام بخاری رحمه الله علیه د قایم کړی باب عنوان دا دی [باب قول الله وامرهم شوری بینهم و شاورهم فی الامر و ان المشاوره قبل العزم و التبین لقوله فاذا عزمت فتوکل علی الله فاذا عزم الرسول الله صلی الله علیه وسلم لم یکن لبشر التقدم علی الله ورسوله [مشوره د پریکړی او د حق د واضح کیدو تر مخه کیږی کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د مشوری وروسته او یا د وحی په اساس کومه پریکړه وکړه نو بیا هیڅ یو بشرته د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی الله علیه وسلم ترمخه کیدو د حق نه شته332] .

جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال مړی شوی دی په الخصائص الکبری کې یو ځانګړی فصل ترتیب کړی چې عنوان یی دی باب اختصاصه بوجوب المشاوره [د مشوری وجوب د رسول الله صلی الله علیه وسلم خصوصیت وه.

د دی باب څخه مقصد دا دی چې په نبی‌کریم صلی الله علیه وسلم باندی په غیرمنصوص امورو کې د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره مشوره کول واجب وه او دا د هغه امتیازی خصوصیت وه ، د دی باب د ثبوت له پاره ډیر روایتونه رانقل شوی دی 333.

د تیرو شوو انبیاو وروسته به نور پیغمبران او رسولان هم راتلل نو په دی خاطر په هغی وختونوکې د مشوری اخستو ته دومره اهمیت نه وه ورکړل شوی خو څرنګه چې د محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته هیڅ پیغمبر نه شی راتلای ، نو په دی خاطرهغه ته د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره د مشوری کولو له پاره تاکید وشو ترڅو راتلونکې امت د ده

332- صحیح بخاری باب الاعتصام 2 ټوک 1095 مخ

333 - الخصاص الکبری 2 ټوک 230 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسوه حسنه باندی عمل وکړی او د وړپیښ شوو معاملو په هکله د فقهاو ، عابدینو د مشوری او اجتهاد په واسطه حکم معلوم کړی .

د شوری په هکله

د راشدینوخلفاء تلپ لاره :

بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ وَأَنَّ الْمُشَاوَرَةَ قَبْلَ الْعَزْمِ وَالتَّبَيُّنِ لِقَوْلِهِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِذَا عَزَمَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ لِبَشَرٍ التَّقَدُّمُ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشَاوَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْمُقَامِ وَالْخُرُوجِ فَرَأَوْا لَهُ الْخُرُوجَ فَلَمَّا لَبِسَ لَأْمَتَهُ وَعَزَمَ قَالُوا أَقِمْ فَلَمْ يَمِلْ إِلَيْهِمْ بَعْدَ الْعَزْمِ وَقَالَ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ يَلْبَسُ لَأْمَتَهُ فَيَضَعُهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَشَاوَرَ عَلِيًّا وَأُسَامَةَ فِيمَا رَمَى بِهِ أَهْلُ الْإِفْكِ عَائِشَةَ فَسَمِعَ مِنْهُمَا حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ فَجَلَدَ الرَّامِينَ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَى تَنَازُعِهِمْ وَلَكِنْ حَكَمَ بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ وَكَانَتْ الْأَئِمَّةُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَشِيرُونَ الْأُمَنَاءَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمُورِ الْمُبَاحَةِ لِيَأْخُذُوا بِأَسْهَلِهَا فَإِذَا وَضَحَ الْكِتَابُ أَوْ السُّنَّةُ لَمْ يَتَعَدَّوْهُ إِلَى غَيْرِهِ اقْتِدَاءً بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَأَى أَبُو بَكْرٍ قِتَالَ مَنْ مَنَعَ الزَّكَاةَ فَقَالَ عُمَرُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَابَعَهُ بَعْدُ عُمَرُ فَلَمْ يَلْتَفِتْ أَبُو بَكْرٍ إِلَى مَشُورَةٍ إِذْ كَانَ عِنْدَهُ حُكْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ فَرَّقُوا بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَأَرَادُوا تَبْدِيلَ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ وَكَانَ الْقُرَّاءُ أَصْحَابَ مَشُورَةِ عُمَرَ كُهُولًا كَانُوا أَوْ شُبَّانًا وَكَانَ وَقَّافًا عِنْدَ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نبیﷺاکرم صلیﷲ علیه وسلم وروسته د مسلمانانو حکمرانانو به د هغه خلکو سره مشوره کوله چې په خپل دیانت او امانت کې به د اعتماد وړ وه او د دین په هکله به ورته پوره پوهه حاصل وه ، دا مشوری به په مباحاتو کې کیدلی [غیرمنصوص] ، ترڅو د ټولو آسانه او ګټه وره لار اختیار شی خوکله به چې د قرآن یا سنتو واضح حکم پیدا شو نو د هغی څخه بل طرف ته مخ نه اړوه ، د هغوی دا تګ لاره د نبیکریم صلیﷲ علیه وسلم د پیروی په اساس وه.

دا الائمه څخه مقصد راشدین خلفاء او صحابه رضی الله عنهم او تابعین رحمه الله علیهم دی، دا د هغوی ځانګړی لار وه چې په ټولنیزو معاملو کې به ئی د خپلی ځانګړی رای په نسبت د شوترجیح او برتری ورکوله ، د دی عباراتو څخه دا هم څرګندیږی چې د راشدینو خلفا رضیﷲ عنهم په دوره کې امناء او د علم خاوندان[د قوم معتمد و او باوری] خلک به د شوری په غونډه موجود وو] 334.

فان اعیاه ای ابابکر رضی الله عنه ان یجد فیه سنه من رسول الله صلیﷲ علیه وسلم جمع رؤوس الناس و خیارهم فا ستشارهم فاذا اجتمع رائهم علی امر قضی به ، و فی کنز العمال و کذالک کان یفعل عمر رضی الله عنه [که چیری ابوبکر رضیﷲ عنه ته به دکومی معاملی د پریکړی له پاره د رسول الله صلیﷲ علیه وسلم سنت په لاس ورنه غلل نو د خلکو مشران [وکیلان] او د هغوی څخه نیک او پوه خلک به ئی راغونډول او بیا به ئی د هغوی سره مشوره کوله ،کله به چې هغوی په کومه خبره متفق شو ، نو د همغی مطابق به ئی پریکړه کوله حضرت عمر رضی الله عنه هم همداسی کول]335 .

و کان القراء اصحاب مجالس عمر رضی الله عنه و مشاورته کهولا

[334]- - الدرامی لومړی ټوک 58 مخ د 1978 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - کنزالعمال په حاشیه مسند احمد 2 ټوک 166 مخ - فتح الباری 17 ټوک 105 مخ

[335] - صحیح بخاری کتاپ التفسیر2 ټوک 669 مخ - الاعتصام 6 ټوک 1082 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

كانوا او شبانا و فی روایه شبابا [د حضرت عمر رضی الله عنه د مجلس غړی ، زاړه وه او كه ځوانان ، ټول د قرآنی علومو پوهان وه] 336.

حضرت عثمان رضی الله عنه په خپله لومړی وینا كې ویلی وه چې د كتاب او سنتو وروسته به زه د هغی پریكړی پابند اوسم په كومی چې ستاسو رای یو شان وی337 .

قال الحسن البصری رحمه الله علیه ما استشارقوم قط الا هدوا لا فضل ما بحضرتهم ثم تلا و امرهم شوری بینهم [حسن بصری رحمه الله علیه فرمایی چې هر هغه قوم چې په مشوری یی‌عمل كړی وی نوهغو ته د نیكې او ښه رای توفیق وركړل شوی دی] 338.

د پوهانو وینا وی :

ما استنبط الصواب بمثل المشاوره ولاحصنت النعم بمثل المواسات ولا اكتسبت البغضاء بمثل الكبر [صحیح او ښه رای د مشوری وروسته لاس ته راځی او په نعمتونو كې بركت د انسانانو سره د همدردی په واسطه پیداكیږی او بغض او دښمنی د كبر او غرور نه را پیدا كیږی] .

د ریاست مشرته د شوری
د رائی د رد كولو حق نشته

ځینی خلك په دی ناپوهی كې دی چې امیرالمومنین ته دا حق وركړل شوی دی چې د شوری رای او پریكړی رد كړی چې دا كار بالكل د شرعی اصولو خلاف دی .

O د "امرهم شوری بینهم " د تفسیر په هكله چې د تفسیرد پوهانو او صالحینو سلفو رحمهم الله كومی ویناوی ترمخه نقل شوی دی په هغی كې دا خبره په ډیر وضاحت سره بیان شوی ده چې د ځانګړی رای په مقابل كې د شوری د پریكړی پابندی واجبه ده ، او شورائیت یو لازم الاتباع

336 - تاریخ طبری 5 ټوك 159مخ
337 الادب المفرد لومړی ټوك 351 مخ
338- زادالمسیر لومړی ټوك 441 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون دی ، د حضرت علی رضی‌الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایتونو له مخی حضرت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د فقهاو او عابدینو څخه د مشوری اخستلو حکم کړی دی او د ځانګړی رای د اختیارولو څخه ئی منع راوړی ده " ولا تمضوا فیه رای خاص ولا تقضونه برای خاصه " د راشدینو خلفاء د سنت ذکرهم شوی دی چې د " روس الناس او خیار الناس او الامناء " [د قوم د بهترینو او باوری نماینده ګانو پریکړی به ئی عملی‌کولی د ملوکیت او خلافت ترمنځ اساسی توپیر هم دا دی چې خلیفه د شوری پابند وی او پادشاه د شوری پابندی ضروری نه ګڼی اوکه نه مشوری په خپله پادشاه هم وکړی‌که د هغه طبعیت ئی غواړی منی یی اوکه نه د ټول قوم متفق نظر هم ردکولای شی .

O له دی نه پرته ، د ویتو د حق د نه حصول یولوی دلیل دا هم دی چې خلیفه د شوری له خوا ټاکل کیږی او هغه د قوم د وکیل حیثیت لری، چې د هغوی له خوانه د ورکړل شوو اختیاراتو په اساس د مملکت نظم ونسق پرمخ وړی ، د شوری د پریکړی ردکول د هغه اعتماد د لاسه ورکولو سره برابر دی ، کوم چې شوری په ده کړی وه او د اعتماد او اختیار پرته هغه شرعا د حکومت په منصب نه شی پاته کیدای .

O که چیری دا غلطه خبره د یوی مفروضی په طور ومنو چې د ریاست مشر ته د [ویټو] حق ورکول شوی، نو د دی حق استعمال که شرعا واجب نه وی نو ډیرنه ډیر د یومباح امر درجه خو به ورته ورکړل شوی وی ، او [سد باب الذریعه] د قاعدی له مخی کله چې یو روا بلکه مستحب کار هم د فساد او خرابی د را پیداکیدو سبب ګرځی، نو هغه کارممنوع کیږی په رسول الله صلی‌الله علیه وسلم او راشدینوخلفاء رضی الله عنهم د مسلمانانو سل په سلوکې باور وه نو په دی خاطرکه چیری هغوی د شوری پریکړی ردکړی هم وی نو خلکو دا خبره قبلوله خو په اوسنی وخت کې به هغسی حکمران له کومه راشی ؟چې په هغی دی د مسلمانانو اعتماد دومره ډیر وی چې هغه دی د شوری پریکړی د قرآن او سنت د دلیل پرته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلی ذاتی رای په اساس ردکړی او بیا دی هم دا همغسی باوری او معتمدوی په اوسنی وختونوکې د خپل غرضی او جاه طلبی مرضونه په عام ډول خپاره شوی دی او د اخلاص ،د الله جل جلاله څخه د ویری ، تواضع او فروتنی صفات کوم شوی دی نو په دی وخت کې د حکمرانانو په لاس کې د ویتو سلاح ورکول د ظالمانه نظام دروازه پرانستل دی ، د شلمی عیسوی پیړی او پنځلسمی هجری پیړی حکمرانان د راشدینو خلفاء سره مقایسه کول ډیره غلطه خبره ده ځکه چې هغوی ته په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دجنت زیری ورکړی وه او د راشدین المهدین په لقب ئی یاد کړی وه او د دی زمانی ډیر متقی او عابد سړی هم د دی اسلحی د غلط استعمال نه ځان نه شی ساتلای ، نو که په اوسنی وخت کې د حکومت کوم مشر د شوری د مجلس اتفاقی فیصله رد کړی نو د هغی معزولول ضروری دی ، تر څو پوری چې د معزول کیدو توره د هغه په سر سوره وی نو هغه به هیڅکله د ظلم ، استبداد ، آمریت او مطلق العنانی لار اختیار نه کړی، او د قرآن او سنتو وروسته به د ملت د نمایندګانو د پریکړو پابند اوسی، ملت به هم په پراخه سینه د هغه اطاعت کوی .

قاضی عبدالحق ابن غرناطی رحمه الله علیه چې په 546 هجری قمری کال کی مړی شوی دی فرمایلی دی چې :

الشوری من قواعد الشریعه و عزائم الاحکام من لایستشیراهل العلم والدین عزله واجب هذا ما لاخلاف فیه و قدمدح الله المؤمنین بقوله وامرهم شوری بینهم [شورائیت د شریعت بنیادی قاعده او لازمی قانون دی،کوم حکمران چې د دینداره علماو څخه مشوره نه اخلی، د هغه عزل کول واجب دی په دی هکله هیڅوک اختلاف نه لری]339 .

لوی فقهه ابن خویزمنداد رحمه الله علیه فرمایلی‌دی :

حاکم ته په دینی امورو کې د علماو د خاوندانو څخه مشوره اخستل

339 - تفسیرقرطبی 4 ټوک 249 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

واجب دی او په جنګی امورو کې د جنګ د ماهرینو څخه مشوره اخستل په کار دی ، او د ملت د ښیګڼو له پاره د ملت د وکیلانو [وجوه الناس] څخه مشوره اخستل په کار دی او د مملکت د مصالحویعنی د ترقی او تعمیر په اموروکې د سکرترانو و زیرانو او نورو لاس لاندی حکاموڅخه مشوره اخستل په کار دی 340.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه فرمایی چې : لاغنی لو لی الامر عن المشاوره [حکمران ته روا نه ده چې خپل ځان د مشوری څخه بی پروا [مستغنی] وګڼی] 341.

سید جمال الدین افغانی رحمه الله علیه فرمایی چې : هغه ملت چې په خپلوکړو وړوکې په خپله د پریکړې اختیار ونلری او په ولسی امورو او د ملی ښیګڼو په کارونو کې د هغوی مشوری او غوښتنی داخلی نه وی ، یا ملت د داسی یوه حکمران د لاس لاندی وی چې د هغه اراده قانون او د هغه غوښتنه د حکومت نظام وی ، څه چې غواړی کوی ئی او څنګه یی چې زړه غواړی هسی حکم کوی، نو داسی ملت به هیڅکله په یوه حال پاته نه شی او نه به ترقی وکړی 342.

شیخ محمد عبده فرما یی چې : د شریعت د واجباتو څخه یو واجبی امر شورائیت دی ،که مونږ دا حکم په شریعت کې واجب ګرځول شوی پریږدو نو مونږ به د ښکاره ګناه مرتکب ګرځیدلی یو .

د بغداد د پوهنتون پروفیسور عبدالکریم زیدان وایی چې : کله چې د ریاست مشر د مشاورت حکم ترک کړی ، نو هغه د قدرت نه لری کول په کار دی ځکه چی مشاورت د دی حقیقت ښکار ندوی دی چې اصل اختیارات د اسلامی ټولنی په لاس کې دی او د حکومت مشر د ټولنی

---

340 - تفسیرقرطبی 4 ټوک 250 مخ

341 السیاسه الشرعیه 7 فصل 157 مخ

342 - ثلاثه من اعلام الحریه له قدری څخه 134 مخ - نظام الحکم فی الشریعه والتاریخ د طافر قاسمی لیکنه 74 مخ د 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکیل دی نه چې خپل اختیاره او مطلق العنان343 .

هغه خلک چې امیر ته د ویتهو حق ورکوی هغوی د ال عمران 159 آیت دلیل نیسی چې په هغه کې ویل شوی دی چې کله ته پریکړې وکړې نو بیا په الله باندی تکیه وکړه دا خلک وائی چې د" عزمت " څخه دا څرګندیږی چې د شوری د پریکړې په خلاف پریکړه کول او عزم کول هم روا دی حال دا چې د دی آیت مقصد د مشوری څخه وروسته عزم دی حضرت علی رضی الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه چې د عزم څخه مقصد څه دی ؟ هغه وفرمایل :

مشاوره اهل الرای ثم اتباعهم [د رای د خاوندانو سره مشوره کول او بیا د هغوی د پریکړې پیروی کول] 344.

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا په ډاګه کیږی چې د عزمت څخه مقصد د شوری د پریکړې په نافذولوکې عزم او توکل دی د هغوی د پریکړې رد ول تری مقصد نه دی .

دوهم دلیل دا وړاندی کیږی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه د ذکات د نه ورکونکو په خلاف اقدام وکړ او د حضرت عمر رضی الله عنه او د شوری رای ئی‌مسترد کړه حال دا چې د ابوبکر رضی الله عنه دا اقدام د هغه د ذاتی رائی پوری تړلی نه وه بلکه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د حدیث مطابق وه او د حدیث په موجودیت کې د شوری رای ته کوم قانونی حیثیت نه پاته کیږی .

امام بخاری رحمه الله علیه فرمایی چې : ابوبکر رضی الله عنه له دی امله د مشوری په لور څه توجه ونه کړه چې د هغه سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم پریکړه د هغه خلکو په هکله چې د لمانځه او د ذکات ترمنځ توپیر راوړی او د دین د احکامو بدلول غواړی موجوده وه 345.

---

343 - اصول الدعوه 169 مخ 197عیسوی کال د عراق بغداد چاپ

344 - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 142 مخ [ال عمران سورت 159 آیت]

345 - صحیح بخاری کتاب الاعتصام 2 ټوک 1096 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم دلیل دا دی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د اسامه رضی الله عنه د لښکر روانیدل ونه ځنډول او مشوری ته یې هیڅ توجه ونه کړه حال دا چې دا پریکړه په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله ژوند کې کړی وه او د هغی د بدلولو اختیار هیچاته نه وه ورکول شوی ځکه چې په نبوی دور کې د څرګندو پریکړو د بدلولوحق شوری ته هم نه وه ورکړی شوی.

العرفاء

[د ملت نمایندګان] :

اوس دا پوښتنه را منځ کیږی چې د کومو خلکو څخه مشوره واخستل شی، ښکاره ده چې د ټولو مسلمانانو څخه چې شمیری سلګونو میلیونو ته رسیږی په ځانګړی توګه مشوره نه شی اخستل کیدای او نه ټول غونډی ته رابلل کیدای شی، د دی پوښتنی ځواب دا دی چې د مسلمانانو د باوری او معتمدو نماینده ګانو څخه باید مشوره واخستل شی د ملت دغی نماینده ګانوته په حدیث کې عرفاء ویل شوی دی [په ملی چارو پوه مشران] .

قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان العرافه حق و لابد للناس من العرفاء ولکن العرفاء فی النار[د علاقی نمایندګی ضروری ده او خلکو ته د نماینده ټاکل هم لازمی دی خوخراب او بد نماینده ګان به په جهنم کې وی] 346.

عرفاء د عریف جمع ده چې معنا یی " القیم و السید لمعرفته بسیاسه القوم [مدبراو منتظم ، سرداراو مشر چې د قوم په سیاسی لارو چارو پوه وی] .

ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه فرمایی چې : العریف القیم بامرالقبیله والمحله یلی امورهم ویتعرف الامیر منهم احوالهم [عریف

---

346 - سنن ابوداود 3 ټوک 348 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه چا ته ویل کیږی چې د خپلی قبیلی یا محلی منتظم وی او د هغوی د معاملو مسئولیت په غاړه ولری ، امیرالمومنین د دی قبیلی او محلی حالات د همدی په واسطه ځانته معلوموی] .

لکه چې شاعروائی :

اوکلما وردت عکاظ قبیله بعثوا الی عریفهم یتوسم

[د عکاظ میلی ته چې کله کومه قبیله راځی نو هغه خپل عریف یعنی مشر او مسئول نماینده ما ته راستوی او زه د هغه څخه حالات معلوموم] 347.

په صراح اللغات کې د عریف ژباړه په دی ډول شوی ده " شناسنده وکارکذارقوم "

لکه څنګه چې تر مخه مو د هوازن د بندیانو په هکله د صحیح بخاری حواله ذکر کړه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم دعرفاء و یعنی د مسلمانانو د نمایندګانو د رای د اخستلو وروسته ټول بندیان خوشی کړل نو د دی څخه دا معلومیږی چې په هغه وخت کې هم د ملت نمایندګان موجود وه چې هر یو د خپلی خپلی قبیلی معتمد او باوری وه. همدغو عرفاو ته په ننی اصطلاح کې د نمایندګانو غونډه یا پارلمان ویل کیږی او امیرالمومنین د همدوی څخه د مشوری اخستلو پابند وی .

نقباء :

عرفاو ته نقباء هم ویل کیږی موسی علیه السلام هم د بنی اسرائیلو له پاره دولس نقباء ټاکلی وه چې د خپلو قبیلو نماینده ګی به ئی کوله .

الله جل وعلی شانه فرمایی چې:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

[د المائد سورت 12 ایت]

[او په یقین سره چې الله جل جلاله د بنی اسرائیلو څخه وعده اخستی

---

347 - معالم السنن په حاشیه سنن ابوداود 3 ټوک 347 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او مونږ د هغوی څخه دولس نقیبان [سرداران] ټاکلی وه] .

په لیله العقبه کې کله چې د مدینی انصار و بیعت وکړ او لکه څنګه چې تر مخه حواله ورکړل شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی څخه هم دولس کسه نقیبان وټاکل د نقیب معنا هم د عریف په څیر ده .

و النقیب العریف وهو شاهد القوم و ضمینهم و هو کالعریف علی القوم المقدم علیهم الذی یتعرف اخبارهم و ینقب عن احوالهم ای یفتش [نقیب عریف ته وائی چې د خپل ملت د معاملاتو ګواه او مسئول وی ... دا د ملت هغه مشر دی چې د هغوی د حالت نه پوره خبر وی او د هغوی دکړو وړو پلټنه او څیړه نه کوی 348].

په صراح اللغات کې د نقیب معنی ده بهتر و داننده قوم [سردار او د قوم پوه شخص] .

ابواسحق او زجاج رحمه الله علیهما فرمایلی دی چې النقیب فی اللغه کالامین والکفیل [نقیب د ملت باوری او مسئول وګڼی ته ویل کیږی 349].

ملاء القوم :

دمفسرینو امام ابن جریر رحمه الله فرمایی چې د ملاء القوم د پریکړی پابندی په مسلمانانو لازمه ده .

ابن منظور رحمه الله لیکي چې : الملاء الروساء و قیل اشراف القوم و وجوههم و رؤساهم و مقدمو هم الذین یرجع الی اقوالهم [د الملاء څخه مقصد د قوم مشران او شریف نمایندګان وی چې قوم را منځته کړی وی او د هغوی د خبری په لور رجوع کیږی 350].

څرکنده شوه چې د ملاء القوم څخه مقصد هم لکه د عرفاء او نقباء په څیر د ملت نمایندګان اخستل کیږی .

348- لسان العرب لومړی ټوک 769 مخ

349 - زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 2 ټوک 311 مخ

350 - لسان العرب لومړی ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

اولو الامر:

د اولو الامر تفسیر په مخکې آیت کې بیان شوی دی چې د اولو الامر په مفهوم کې حکام فقهاء او سیاسی مشران ټول شامل دی نو له دی امله د امر د خاوندانو اطلاق په ملی او قومی نمایندګانو هم کیدای شی .

ابن کیسان رحمه الله فرمایلی دی چې : هم اولو العقل و الرای الذین یدبرون امر الناس [د ملت عاقل او پوه خلک د هغه ملت اولو الامر وی او د هغوی د معاملاتو تدبیرکونکې وی351].

امام زجاج فرمایی چې: اولو الامرمن یقوم بشان المسلمین فی امر دینهم و جمیع ما ادی الیه صلاحهم [د اولو الامرڅخه مقصد هغه خلک دی چې د مسلمانانو د دینی امورو ګټو او ټولو نیکوکارونو له پاره ملاتړلی ولاړ وی] 352.

د پورتنی څیړنی څخه دا څرګندیږی چې د ملت نمایندګانو ته هم اولی الامر ویل شوی چې د هغو د اطاعت حکم ورکول شوی دی د سورت النساء په دری اتیاوم آیت کې حکم شوی دی چې هغه امور چې د تحقیق او څیړنی وړ وی هغه دی د اولو الامر په مخ کی کیښول شی ، ترڅو هغو د اجتهاد او څیړنی او تحقیق وروسته مناسبه پریکړه وکړی او همدا خلک د پارلمان [ملی شورا] غړی هم ګرځی .

اهل الحل والعقد:

د ملت نمایندګانو ته د اسلام پوهان په عمومی ډول " اهل الحل والعقد" وا یی یعنی د قوم مسوولین او نمایندګان چې د خلکو باوری اومرجع وی امام رازی رحمه الله علیه فرمایی چې : المراد بقوله اولی الامر اهل الحل و العقد من الامه [د اولوالامرڅخه مقصد د اسلامی امت اهل

351 - تفسیر قرطبی 5 ټوک 260 مخ

352 - تفسیر خازن لومړی ټوک 397 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حل و عقد [د پریکړی کولو خلکدی353] .

شیخ محمد عبده رحمه الله علیه فرمایی : د هغه اولو الامر څخه چې ذکر یی په قرآن شریف کې شوی دی ، مقصد تری هغه د رای او بصیرت خاوندان دی چې د اسلام په اصطلاح کې ورته اهل شوری یا اهل حل و عقد ویل کیږی ، دا د ریاست هغه مسئولین دی چې نور قومونه ورته نواب الامه [د ملت نمایندګان وایی] او دا ضروری ده چې ټول قانونی انتظامی او سیاسی امور دی همدوی ته په غاړه کې ورواچول شی 354 .

همدا خبره د شیخ محمدعبده شاګرد او د مصر پیاوړی محقق سید رشید رضا په المنارکې لیکلی ده چې : د رای او بصیرت په خاوندانومشتمله یوه داسی اداره په کار ده چې د هر ډول ټولنیز، قانونی او سیاسی امورو فیصلی وکړی .

همدغه العرفاء ، النقباء ، ملاء القوم ، اولوالامر او اهل الحل والعقده ته د اوسنی دور په سیاسی اصطلاح کې د ملت نمایندګان ، د قوم نمایندګان یا د پارلمان غړی ویل کیږی او په اسلامی اصطلاح کې ورته د مجلس شوری غړی وایی د ریاست د مشر د ټاکلوڅخه نیولی د هری ارزښتناکې معاملی د پریکړی پوری ټول اختیارات باید د همدی اداری سره وی او دا اداره خپلی پریکړی د قرآن ، سنت او د راشدینوخلفاء د سنتو په رڼاکې کوی خو په غیر منصوص امورو یعنی مباحات او مصالحو کې به دی اداری ته د اجتهاد کولو آزادی موجوده وی که څه هم هر او وګړی کولی شی چې مشوره ورکړی وړاندیز ورکړی ، تنقید او محاسبه وکړی خو د مملکت د امورو پریکړی د قوم معتمد او مومن عرفاء او نقباء څخه جوړه شوی شوری کوی چې ددی پریکړی پابندی د

---

353 - تفسیر کبیر لسم ټوک 144 مخ

354- الاسلام و التجدید فی مصر 167 مخ په حواله د کتاب ثلاثه من اعلام الحریه 160مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاست په مشر او یا د حکومت په مشر ضروری ده ، مګر دا چې هغه پریکړه د قرآن ، سنتو او د امت د اجماع خلاف وی نو په دی صورت کې د هغی پریکړی رد کول واجب دی ، که چیری د شوری او د ریاست د مشر ترمنځ په کومه معامله کې د نصوصو او اجماع د خلاف کیدو یا نه کیدوکې اختلاف رای پیدا شی نوبیا به دا معامله د عابدینو فقهاء قضا ته وړاندی کول په کار دی .

د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات

مشوره یو امانت دی لکه څنګه چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې المستشارموتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل کیږی هغه معتمد وی] او الله جل جلاله فرمایی چې :

ان الله یامرکم ان تودو الامانات الیٰاهلها

[الله جل جلاله تاسو ته حکم کوی چې امانتونه او مسئولیتونه هغه خلکو ته وسپاری چې د هغه اهل وی] .

د شوری د مجلس غړیتوب داسی یو حق نه دی چې هغه د حقوقو د برابری تر قاعدی لاندی راشی او بی له کوم شرطه هر وګړی ته د شوری د غړیکیدو او یا هغه ته د کاندیدو حق ورکړل شی، بلکه دا یو فرض دی چې د شوری غړی یی د امت د نمایندګانو او وکیلانو په حیث انجاموی ښکاره ده چې فرض او امانت هر چا ته نه شی ورسپارل کیدای - بلکه هغه ته د اهلیت یو معیار په کار دی ، د اهلیت او د نماینده ګۍ د معیار شرائط دا دی :

ایمان :

د اسلامی ریاست مجلس شوری د ریاست د مشر او د وزیرانو د ټاکلو پرته د اسلامی قوانینو تشریح او تعبیر هم په غاړه لری ، په نوو مسایلو کې به اجتهاد هم کوی ، او د اسلامی نظام د نفاذ له پاره د عملی تدبیرونو نیول هم د دوی دنده تشکیلوی ، نو هغه څوک چې بلکل په اسلام باندی عقیده نه لری نو هغه ته به دا ارزاښتناک مسئولیت څنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسپارل شی؟ ځکه د هر فکری ریاست مسئولین باید د ریاست په بنسټیز فکر باندی پوره یقین ولری نو له دی امله د مسلمان امت د نماینده له پاره دا ضروری ده چې هغه په توحید ، رسالت ، ختم نبوت او د قرآن او سنتو په قاطعو احکامو غیرمتزلزل اعتقاد ولری .

البته غیر مسلمانی ډلی کولی شی د جلا انتخاباتو په اساس خپل نمایندګان د ریاست پارلمان ته واستوی .

فقاهت :

د هر ریاست د شوری غړو ته لږ تر لږه د هغه ریاست د اساسی قانون په هکله څه معلومات وی ، نو څرنګه چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن او سنت دی ، نو هغه څوک چې د هغه په هکله ابتدائی معلومات هم و نه لری هغه څنګه د دی شوری غړی جوړیدی شی ؟ ددی امله دی ته اړتیا ده چې د دی شوری غړی کتاب او سنت او اسلامی تعلیماتو ژوره پوهه ولری ، دا ضرور نه ده چې د کوم دارالعلوم سند دی ولری خو د ضرورت په اندازه علم او فقاهت لرل وربااندی لازمی شرط دی د سورت النساء په 83 آیت کې د اولوالامر صفت په دی ډول بیان شوی دی چې هغه به د اجتهادی بصیرت خاوند وی رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د فقهاو څخه د مشوری اخیستو حکم کړی دی راشدینو خلفاو به د علم او پوهی د خاوندانو څخه مشوره اخسته ، او د حضرت عمر رضی الله عنه د شوری ارکان علماء وو.

عدالت او دیانت :

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د عابدینویعنی عبادت کونکو او دیانت لرونکو خلکو څخه د مشوری اخیستو حکم کړیدی ، او د شوری غړو ته یی امناء ، موتمن ، خیارالناس [غوره خلک] ویلی دی د بله طرفه قرآن کریم د مسرفینو- مترفینو – فساقو- فجارو د اطاعت څخه منع راوړی ده – ددی دلایلو له مخی ضروری ده چې د شوری غړی د فرائضو پابند او د کبائرو او فواحشو څخه لری والی وکړی ، څرنګه چې فاسق او

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاجر سړی قاضی او ګواه نه شی کیدای نو د قانون جوړونکې اداری غړی به څنګه جوړشی هغه څوک چې د لمانځه او روژی پابند نه وی په فحاشی او اخلاقی جرمونو عادی شوی وی، قاتل غل وی او په سود ، جواری او داسی نورو کبائرو کې غرق وی نو هغه نه د مسلمانانو معتمد کیدی شی ، او نه د مخلصانه مشوری اهل دا ډول خلک خپل عرضی، نفس پالنی او خپل پالنی په هکله فکرمند وی، د الله جل جلاله څخه نه ویریدونکو خلکو ته د هیواد واګی سپارل په اصل کې د ځان وژنی او ملت وژنی سره برابر دی خو په دی لړکې د ضرورت نه زیاته څیړنه او پلټنه هم په کارنه ده بلکه هغه خلک چې په خپلو منطقوکې په عدالت او دیانت مشهور وی بد نوم ونه لری ، او د منطقی خلک د هغه په پاکوالی ګواهی ورکوی وی نو د دی منصب اهل ګرځیدای شی .

عاقل اوبالغ وی :

دماغی مریض او نابالغه په خپل مال کې هم تصرف نه شي‌کولای

" ولا توتو السفاء اموالکم "

نو د ملی امورو مسئول به څنګه جوړشی ؟ د هغی له پاره دا ضروری ده چې د پوخ ذهن خاوند وی، خپله رای ولری او په معاملو وپوهیږی د ذهنی پخلنی له پاره د لږ تر لږ عمرحد هم ټاکل کیدای شی لکه پنځلس کاله

د عامو رواجو نو څخه باخبر وی :

ابن عابد شامی او جلال الدین سیوطی رحمه الله علیهما لیکلی دی چې : عرف او رواج په شریعت کې معتبر دی او په غیرمنصوصو امورو کې د عرف او عادت [رسم او رواج په اساس پریکړه کیږی] 355 .

355 - رسائل ابن عابدین رحمه الله لومړی ټوک 44 مخ 1976 عیسوی کال د پاکستان لاهور چاپ – الاشیاء والنظائر د جلا الدین سیوطی رحمه الله علیه 29 مخ د 1959 عیسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن قيم رحمه الله ليکې چې فتوی او پريکړه د هيواد عرف ، حالت او عادت د بدلون په اساس بدليږی 356 .

هغه څوک چې نه د خلکو د رسم او رواج او عام عرف څخه خبروی ، نه د حاضره حالاتو په هکله پوهه لری ، او نه په بين المللی چارو کې علم ولری نو دا د رياست د قانون او پاليسی جوړونکې مهمی اداری فرائض هم نه شی پوره کولای .

د اسلامی امت معتمد وی :

په ذکر شوی صفاتو د موصوفو خلکو شمير زرګونو ته رسی او د ټولو رائی يوځای کول سخت کار دی نو لازمه ده چې د ترجيح او غوره والی له پاره اصول او قواعد جوړ شی هغه اصول داسی کيدای شی چې هغه خلک چې د علم او ديانت په څنګ کې د مسلمانانو د اکثريت معتمد هم وی نو هغه ته به په پاته خلکو ترجيح ورکولی شی ، ښکاره ده چې عرفاء او نقباء هغه خلک کيدای شی چې د اهليت په څنګ کې معتمد هم وی لکه څنګ چې يو سړی يواځی د اهليت او قابليت له پلوه په خپله د چا وکيل نه شی جوړيدی تر څو چې موکل پری اعتماد ونه کړی او خپل وکيل ئی و نه ټاکې ، په همدی توګه د قوم نقيب اوعريف يعنی د قوم نماينده يواځی د ذاتی قابليت په اساس تر هغی پوری د شوری غړی نه شی جوړيدای ترڅو پوری چې د منطقی د خلکو اعتماد ترلاسه نه کړی ، د اعتماد لاسته راوړل د وټونو په واسطه هم کيږی لکه څنګه چې په اوسنی وخت کې معمول دی او د وټونو پرته هم په عرفی توګه معتمد کيده کافی دی لکه څنګه چې د راشدينو خلفاو رضی الله عنهم په دوره کې د شوری غړو ته د مسلمانانو لخوا د اعتماد رايه ورکړل شوی وه په خاصه توګه انصار او مهاجرين [لسابقون الاولون] عملا د اسلامی امت نمايندګان وه او هغوی ته په رواجی شکل د انتخاب شوو وګړو څخه زياد د ملت اعتماد ور په برخه وه هلته د وټونو د تکليف ضرورت نه وه ، د مجلس شوری د

356 اعلام الموقعين 3 ټوک 62 مخ د 1969 عيسوی کا ل د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړو حیثیت د اولو الامر په څیر دی او هغه څوک اولو الامر ګرځی چې په خپله مسلمانانو ټاکلی وی د چا لـه خوا کاندید نـه وی د " امرهم شوری بینهم " په عمومی اصولو کې د شوری د غړو ټاکل همه شامل دی خو د دی مطلب هیڅکله دا نه دی چې د غیرو منتخبو خلکوڅخه مشوره او رایی اخیستل او یا د هغوی په پیشنهادونو او تبصرو عمل کول روا نه دی په هر بنه پیشنهاد او مشوری باندی عمل کیدای شی خو په اصل کې د با اختیاره او پالیسی جوړونکې اداری غړی هغه خلک دی چې د اهلیت په څنګ کې ئی د مسلمانانو اعتماد هم تر لاسه کړی وی .

د پورتنیو ذکر شوو شرائطوڅخه دری بنیادی شرطونه امام ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابویعلی هم ذکرکړی دی .

د اهل حل و عقد یعنی د ملت پـه نمایندګانو کـې د دری صفتونو موجودیت لازمی دی : عدالت او دیانت - علم ، فهم اوپوهه ، په معاملی پوه .

امام قرطبی رحمه الله علیه فرمایی چې په دینی او قانونی امورو کې د عالم څخه مشوره اخستل په کار دی داسی عالم چې د یانت لرونکې هم وی او په دینوی او انتظامی امورو کې تجربه لرونکې او د رای خاوند هم وی 357.

په موجوده زمانه کې
د مجلس شوری د جوړولو کړنلاره

نن سبا ځینی خلک وائی چې د انتخاباتو لړی په اسلام کې نه شته دا په دی خاطر چې په نبوی دور اود خلفاو راشدینو رضی الله عنهم په دوره کې د بیا بیلټ پیپر [د رای پاڼه] طریقه رواج نه وه ، دا خبره په اصل کې د شریعت د اصولو څخه د بی خبری په حالت کې کیږی په دی لړ کې یو څه اصولی قواعد وړاندی کیږی مګر ټولیغلطی یا په دی قواعدو د نه پوهیدو او یا هغی ته د توجه د نه کولو په اساس را پیدا کیږی.

357 - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 4 مخ – ا لاحکام د قاضیابییعلی لیکنه 19 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی قاعده:

ټول شیان اصلا مباح او روا دی تر هغه پوری چېکوم دلیل د هغه په حرمت دلالت و نه کړی .

امام احمد رحمه الله علیه فرمایی :

الاصل فی العادات ان لا یحظر الا ما حظره الله تعالی] عادات او معاملات [پرته د عباداتو څخه] اساسا غیر ممنوع دی مگر دا چې الله جل جلاله د کومی معاملی څخه منع راوړی وی] 358.

ددی شرعی قاعدی د بنیادی دلائلوڅخه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ځینی‌احادیث هم دی د مثال په ډول :

سکت عن اشیاء من غیر نسیان فلابتحثوا عنها [الله جل جلاله د ځینی شیانو په هکله [د هیریدونه په غیر] چپوالی اختیارکړی دی نوتاسو د هغو شیانو په مباح کیدو بحث مه کوی] 359.

سیوطی رحمه الله علیه په الاشباه کې د مسند بزار، ترمذی، ابن ماجه او معجم طبرانی څخه د دی مضمون په هکله ډیر احادیث را ټول کړیدی لکه چې ملاعلی قاری حنفی رحمه الله علیه لیکې چې:

دل علی ان الاصل فی الاشیاء الاباحه [دا حدیث په دی دلالت کوی چې په شیانوکې اصل د هغه اباحت او جواز دی] .

خو دا قاعده یوازی په عباداتوکې نشی جاری کیدای ، بلکه په دی هکله په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یوه قاعده بیان کړی ده او هغه دا چې : من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد [چا چې زمونږ په دین کې هغه حکم او طریقه را پیدا کړه چې هغه په دین کې نه وی ، نو هغه مردوده شمیرل کیږی دی ډول حکم ته بدعت ویل کیږی او : کل بدعه ضلاله [هر بدعت گمراهی ده] خو [د رای د پانی په ذریعه] انتخاب

---

358 - افتضاء صراط المستقیم د ابن تیمیه لیکنه 269 مخ 1950 عیسوی کال چاپ – المشکوه المصابیح باب الاعتصاء

359 مرقات لومړی ټوک 263 مخ د پاکستان ملتان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شرعي کار نه دی ، شرعي حکم شورايت دی ، چې د قرآن او سنتو او د صحابو رضی الله عنهم د سنتو څخه ثابت وی ، انتخاب [اليکشن] يوازی د اعتماد د لاسته راوړلو يو وسيله ده چې د عرف او رواج د بدليدو په سره بدليږی .

د مجلس شوری جوړل په هغه اصلی مباحاتوکې شامل دی چې د هغی په اساس شريعت مونږ ته آزادی راکړی چې د حالاتو مطابق هره لاره چې غوره گڼی اختيار ولای شی ، او په اوسنی وخت کې د قوم د اعتماد د لاسته راوړلو يواځی لار همدا ده چې د وټونو په اساس دی اصلی اداره جوړه کړای شی ، د بيلټ پيپر[د رای کاغذ] د انتخاب په هکله که کوم شرعی دليل وی نو هغه رامخته کړی ، او که نه نو اصلا په عاداتو، معاملاتو او آلاتو کې اباحت شته او دا د عباداتوله ډلیځخه نه دی ترڅو د ثبوت نشتوالی د جواز د نشتوالی د پاره دليل وګرځوی ، لکه څنګه چې په قتال فی سبيل الله کې د نوی اسلحی استعمال په دی خاطرمنع کيدای نه شی چې دا خو په نبوی دورکېمروج نه وه ، نو په همدی توګه د رای کاغذ هم په دی اساس نا روا نه شوګڼلای چې په هغه دورکې مروج نه وه .

دوهمه قاعده :

و العرف فی الشرع له اعتبار و لذا عليه الحکم قد يدار[عرف عام په شريعت کې معتبر دی ، نو له دی امله په ځينی وختوکې د هغی په پريکړی عمل کيږی] 360.

و فی المبسوط الثابت بالعرف کا لثابت بالنص [د عرف په اساس ثابت شوی شی داسی وی لکه څنګه چې د نص څخه ثابت شوی وی] 361.

تغيرالفتوی بحسب تغيرالازمنه والامکنه والاحوال والعوائد[د

360 - رسايل ابن عابدين دويمه رساله لومړی ټوک 44مخ

361 - رسايل ابن عابدين دريمه رساله دوهم ټوک 155مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمانی، علاقی ، حالاتو او عاداتو د بدلیدو په اساس فتوی بدلیدای شی] 362.

جلال الدین سیوطی سبړمه قاعده دا بیان کړی ده العاده محکمه [عادات فیصله کوونکې حیثیت لری 363.

خو عرف ، عادات ، رسم او رواج هلته معتبر دی چې د قطعی نصوصو او اجماع په خلاف نه وی او که نه نو بیا ورته د فقهاو په اصطلاح فاسد عرف وائی چې د هغی د منځه وړل په کار دی ، همدا ډول په تعبدی احکاموکې هم عرف ته څه مقام نه دی ورکول شوی ، خو الیکشن [انتخابات] یوه انتظامی معامله ده ، د راشدینو خلفاو په وخت کې انتخاب د [رای د کاغذ] په اساس رواج نه وه او نه دهغه وخت په عام عرف کې ورته اړتیا لیدل کیده- خلک لږ وه او په لویو صحابوکرامو رضی الله عنهم د خلکو په سلو کې سل باور او اعتماد وه او هغوی عملا او عرفا د خپل ملت نمایندګان او د حل و عقد خاوندان وه ، خو په اوسنی وخت کې عرف بدل شوی دی نو په دی اساس په دی دور کې د انتخاباتو همدا مروجه لاره ګټوره ده .

دریمه قاعده :

"سد الذرائع" د فساد او خرابی د زرائعو مخنیوی کول دی که چیری کوم روا او نیک کار د فساد او غیر شرعی ناروا کار ذریعه ګرځی نو بیا هغه کار ناروا او د پریښو د لو وړ وی ، ترڅو د خرابی دروازی ورو تړلی شی.

حافظ ابن قیم رحمه الله د دی قاعدی 99 مثالونه وړاندی کړی دی او امام بخاری رحمه الله د دی قاعدی ذکر داسی کړیدی باب من ترک بعض

---

[362] - اعلام الموقعینی 3 ټوک 5 مخ

[363]- الاشباه والنظائر د جلال الدین سیوطی لیکنه 89 مخ الاشباه د ابن نجیم جنفی رحمه الله علیه لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاختيار مخافه ان يقصر عنه فهم بعض الناس فيقعوا فی اشد منه [په دی باب کې د هغه چا دليل بيان شوی چې ځينی ښه شيان ترک کوی، دا په دی خاطر چې ځينی خلک به هغه مصلحت ونه ګڼی او د دی نه په لويه خرابی کې به ونښلی ، که چيری د کانديدی په اساس د وټونو اچولو پرته د شوری جوړول روا هم وی نو بيا هم په اوسنی دور کې د دی لاری په اساس د آمريت او ظالمانه نظام د دروازی د پرانستلو ډيره خطره احساس کيږی ، د حضرت ابوبکر ، حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهم په څير حکمرانانو له خوا نامزد کړل شوی خلک مسلمانان د خپل نماينده په توګه په آسانی سره منی خو په اوسنی دورکې د داسی حکمران پيدا کيدل هم سخت دی چې د هغوی په منتخب شوو خلکو قوم راضی او مطمئن اوسی، او د قوم د اطمينان او اعتماد نه پرته منتخب کړی شوی خلکو ته د حل و عقد مستحق نه شی ويل کيدای او نه د هغوی پريکړی قوم په پوره اعتماد منلای شی، نو له دی امله دی ته اړتيا ده چې د دی خطراتو څخه د ځان ساتلو په خاطر د وټونو په اساس پارلمان جوړکړل شی ځکه چې خلک دا درک کړی چې پارلمان د دوی د منتخبو وکيلانو څخه جوړه شوی دی نو د هغوی په منځ کې د رياست په چارو کې د ګډون احساس را ژوندی کيږی او ملی يووالی به نور هم ټينګيږی ، د ښوونی او روزنی د کم والی په اساس په دی وخت کې په انتخاباتو کې هم تر يوی اندازی پوری د خطر د راپيدا کيدو امکان شته ، خوکه د کانديدانو له پاره پورتنی معياری شرائط وضع شی ، نو دا خطره به تر ډيره حده پوری لرې شی د کانديد تاوان په دی دورکې د هغه د ګټی څخه ډير دی او په اوسنو شرائطو کې د انتخاباتو ګټه د هغه د نقصان څخه ډيره ده ، نو په دی خاطر " اثمهما اکبر من نفمهما - اختيار اهون البليتين او دفع المضره مقدم علی جلب المنفعه ، د مسلمه قاعدی په رڼا کې د انتخاباتو لاره لږه خطرناکه لاره ده .

د انتخاباتو د مروج نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلاح کولو ته اړتیا ده

غربی جمهوریت او د هغی د انتخاب تګ لاره د اسلامی فکر سره کوم مناسبت نه لری، خو د یوه سره د انتخاباتو د پریښولو په ځای د هغه په نظام کې دا لاندی اصلاحات راوړل ضروری دی :

په کاندیدکې د مخکی ذکر شوو صفاتو موجودیت شرط وګڼل شی : مسلمان وی ، د دین د پوهی څخه به د ضرورت په اندازه خبر وی ، دیانت لری ، عاقل او بالغ وی او عرفیاتو[رسم او رواجونو] څخه خبر وی .

هغه سړی د کاندید په حیث را مخ ته کړی شی چې هغه د کوم ګوند یا علاقی د مشهورو خلکو د پیژندګلوی په اساس کاندید شوی وی ، هیچا ته په آزاد او شخصی ډول په انتخاباتو کې د ودریدو او کاندیدو اجازه ورنه کړل شی .

په انتخاباتو کې د کاندید د شخصی سرمایی د مصرف څخه مخنیوی وشی او د هغه د انتخابی هلوځلو ټول مصارف د همغه ګوند یا خلکو له خوا چې دا یی د کاندید په حیث پیشنهاد کړی دی صورت ونیسی خو د اعانت اوکومک په توګه دی خپل توان په اندازه څه سرمایه ګوند ته ورکولای شی

که چیری ګوندیز سیستم نافذول مقصد وی نو بیا هغه ګوندونه پابندکړی شی چې د داسی نمایندګانو فهرست راوړاندی کړی چې پورتنی شرائط په کې په پوره ډول موجود وی .

رسمی یا غیر رسمی ماموریت د شرعی پارلمان منافی نه دی خو د ماموریت د مسئولیت په څنګ کې د پارلمان مسئولیت سرته رسول ډیرګران کار دی نو په دی خاطر د داسی شخص دکاندیدو څخه مخنیوی وکړی شی خوکه ماموریت داسی وی چې د هغه په څنګ کې د ملت د نمایندګی مسئولیت هم ترسره کولای شی نو بیا په شرعی لحاظ کوم بندیز نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هغه بنسټيز شرطونه دي چې که چيرې کوم کانديد ئې پوره نه شي کړې نو د کاغذونو اخيستونکې مسئولين دي د هغه کاغذونه بيرته ورکړي خو دا کاغذ اخيستونکې مامور به داسي شخصيت وي چې د شرعي قضاء د قاضي کيدو اهل وي ،، پاتي قواعد او ضوابط همغه پوهان جوړوي چې د انتظامي امورو پوري تړلي وي .

د ښځو د نمایندګی مسئله

څرنګه چې د غربي جمهوريت بنسټ د [ملي حاکميت] په اساس ايښودل شوي دي نو ددې امله هلته د نارينو په څير ښځې هم د دولت او حکومت مشري کولای شي ، او د لومړي و زير [صدراعظم] په حيث هم ټاکل کيدلی شي خو په اسلامي نظام کې د ښځو اوړې د عملي سياست يعنې حکومت د نظم و نسق د چلولو څخه خالي دي ، څرنګه چې پارلمان [د شوری مجلس] يوه مشوره ورکونکې انتخابي اداره ده چې د حکومت مشر ټاکي او هغه ته مشوری ورکوي ، قانون جوړه وي ، نو آيا د دې ادارې له پاره کومه ښځه د غړي په حيث انتخابيدای شي؟ ښه خو دا ده چې په دې هکله د عابدينو فقهاوکومه ګډه پريکړه منځ ته راشي، خوهغه رای چې ما د شريعت د اصولو په رڼا کې وړاندې کړې ده هغه دا ده چې ښځه د مشورې ورکولو حق څخه په شرعي توګه نه ده منعه کړې شوې ، د قرآن او سنتو څخه خو دا خبره په ډاګه ده ، چې ښځې په عمومي ډول د نارينو په مقابل کې د ناقص عقل خاوندانې دي او همدا علت دي چې نارينه ئې په ښځو باندې حاکمان ټاکلي دي. خوما ته ددې خبرې کوم دليل په لاس رانغی چې ګويا ښځه نه شي کولای چې مشوره ورکړي او يا د هغې په مشورې عمل کول ناروا دي ، کله کله د ناقص عقل مشوره صائبه هم وي او ځينې ښځې د نارينو په نسبت ډيرې ذهينې، پوهه او فقيهې وي ، خو په عمومي ډول د نارينه ذهانت په ښځې ډير دي ، همدا علت دي چې د دوه ښځو ګواهي ئې يو سړي د ګواهي سره برابره کړې ده ، د امام ابوحنيفه رحمه الله د نظر په اساس ښځې د حدود و او قصاص د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته په نورو ټولو چارو کې قاضیه جوړیدای شی364.

د امام ابن جریر رحمه الله د نظرئی په اساس د حدود و اوقصاص په شمول په ټولو چارو کې ښځه قاضیه ټاکل کیدای شي او د نورو څلورو امامانو له نظره ښځی فتوی ورکولای شی365.

امام ابن حزم رحمه الله د شلو داسی ښځو نومونه راخیستی دی چې د صحابو رضی الله عنهم په وخت کې ئی فتوی ورکولی366 .

نوکله چې ښځه قاضی او مفتی ټاکل کیدای شی نو د مجلس شوری غړې څنګه نه شی ټاکل کیدای ځکه چې د دی اداری کارونه هم مشوره او فتوی ورکول دی ، د پالیسی جوړولو او قانون جوړولو کارونه هم د فتوی یو برخه ده . کله چې په محکمه کې د دواړه ګواهانو د بیانونو د اوریدلو وروسته پریکړه کولی شی او یا د ګواه په ډول محکمی ته حاضریدلای شی، نو بیا خو هیڅ داسی معقوله وجه نشته چې په شرعی پردی کې دی د شوری په غونډه کې ګډون ونه کړی شی او یا دی مشوره ورنکړی شی د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کې د امورکم الی النساءکم څخه مقصد دی " مفوضه الی نساءکم " یعنی کله چی ستاسی چاری ښځو ته وروسپارلی شی او یوازی د هغوی په مشوره او پریکړی عمل وکولای شی، نارینو په مقابل کی د هغوی پریکړی پوره اوکافی وګڼلی شی، نوپه هغه وخت کی د ځمکی خیټه تاسی ته د هغه د مخ څخه غوره ده په دی حدیث کی د ښځو څخه مشوره اخیستل او یا د هغوی په کوم صحیح نظر د عمل کولو څخه منع نه ده راغلی بلکه په ټولو پریکړو او تصامیمو کی د هغوی د آزادو پریښولو څخه منع راغلی ده په همدی ډول " الرجال قوامون علی النساء (سړی په ښځوحاکمان دی) یا " لن یفلح قوم ولوا امرهم امراه

364 -هدایه کتاب القضاء - بدائع الصنائع 7 ټوک3 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

365 - المغنی د ابن قدامه لیکنه 2 ټوک 36مخ بدایه المجتهد2 ټوک 420 مخ

366 - جوامع السیر د ابن جزم لیکنه 332 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

.... (هغه ملت به هیڅکله کامیاب نه شي چي هغوی د خپلو چارو واګی د ښځوپه لاس کی ورکړی وی) په دی آیت او حدیث کی ئی ښځی د مشوری ورکولو، فتوی او تحقیق کولو یا پیشنهاد ورکولو څخه نه دی منع کړی بلکه د حکومت نظام د ښځو په لاس کی د ورکولو څخه ئی منع راوړی ده په دی لړ کی یو روایت په خلکو کی ډیر مشهور شوی چی شاوروهن وخالفوهن (د ښځوڅخه مشوره خو اخلی لیکن د هغه مخالفت کوی او د هغوی په مشورو عمل مه کوی) .

د دی روایت په هکله ملا علی قاری حنفیچی په 1014 هجری کال کی مړ شوی دی د علامه سخاوی 903 هجری کال کی مړ شوی د کتاب المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الاحادیث المشتهره علی الا لسنه په حواله لیکی چی: لایثبت بهذ المعنی ... و قال السخاوی رحمه الله لم اعرفه مرفوعا.... و قال السیوطی رحمه الله باطل لا اصل له (دا حدیث پدی الفاظوثابت نه دی ، سخاوی رحمه الله فرمایی چی د دی په هکله د رسول الله صلیالله علیه وسلم وینا ما ته معلومه نه ده، سیوطی رحمه الله فرمایی چی دا د دروغو روایت دی چی هیڅ بنسټ نه لری [367].

د حضرت انس رضی الله عنه څخه په همدی هکله یو حدیث رانقل شوی چی الفاظ یی دا دی : لایفعلن احدکم امرا حتی یستشیر فان لم یجد من یستشیر فلیسنشر امراه ثم لیخالفها فان فیخلافها البرکه (تاسو هیچ یو دی د مشوری پرته څه کار نه کوی که چیری بل کوم مشوره کونکی په لاس ورنشی نو بیا د د ښځی سره مشوره وکړی خو په هغه عمل نه کړی دا په دی خاطر چی د ښځی د مشوری په مخالفت کی برکت وی)[368] .

شمس الدین سخاوی رحمه الله د دی روایت د نقل کولو وروسته

---

[367] - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 222 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ

[368] - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 322 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیکلی دی چی فی سنده ضعف و انقطاع (د دی سند ډیرضعیفه او په منځ کی ئی لړی غوڅه شوی ده) .محمد بن عراق رحمه الله په خپل کتاب تنزیه الشریعه 2 ټوک 308 مخ کی لیکلی دی چی دا حدیث ابن لال د حضرت انس رضی الله عنه څخه رانقل کړی دی خو عیسی بن ابراهیم الها شمی یی په سند کی راغلی او دی په درواغو ویلومتهم دی [369].

د صحیح احادیثوله پاره د ثقه او عادلو راویانو موجودیت شرط دی چی حافظی او یادښت یی هم ښه او درست وی او د سند د لړی اتصال هم یو لازمی خبره ده څنګه چی د پورتنی حدیث یو روایت کونکی په درواغو متهم دی او سند ئی هم اتصال نه لری یعنی غوځ او منقطع دی ، نو دا حدیث هم د منلو وړ نه دی او " شاورهن و خالفوهن " په هکله خو دا هم څرګنده نه شوه چی دا چا رانقل کړی دی ملاعلی قاری دا په مرقات کی د سند پرته " و قد ورد " (روایت راغلی دی) په کلیمو را نقل کړی دی) [370].

خوله خپل دوهم کتاب موضوعات کبری کی ئی دی روایت ته بی اصله او باطل ویلی دی لکه څنګه چی ترمخه حواله ورکړل شوه .

په دی هکله یو بل حدیث هم را وړاندی کولای شی چی هغه سخاوی رحمه الله علیه په خپل کتاب مقاصد حسنه او سیوطی رحمه الله علیه په " اللالی المصنوعه فی الاحادیث الموضوعه کی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه څخه د ابن عدی رحمه الله علیه ، ابن لال او الدیلمی رحمه الله په حواله رانقل کړی دی چی طاعه النساء اوطاعه المراه ندامه (د ښځو خبره منل د پیښمانی سبب ګرځی) خو سخاوی رحمه الله علیه او سیوطی رحمه الله علیه دی حدیث ته

---

[369] - دابن لال څخه مقصد ابوبکر احمد بن علی بن علی .. بن لال الهمدانی چی په 398 هجری قمری کال مړ شوی دی چی د مکارم الاخلاق تر عنوان لاندی یی یو کتاب هم لیکلی دی .

[370]- مرقات 10 ټوک 98 مخ د پاکستان ملتان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضعیف ویلی دی [371] .

ابن جوزی رحمه الله علیه چی په 597 هجری قمری کال کی مړ شوی دی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن حارث رضی‌الله عنه د روایتونو د رانقل کولوڅخه وروسته ویلی دی : هذان حدیثان لایصحان اما حدیث زید ففیه عنبسه قال یحیی لیس بشیء و قال ابن حبان هو صاحب اشیاء موضوعه لایجوز الاحتجاج به و لا بعثمان بن عبدالرحمن و اما حدیث عائشه رضی الله عنها فقال العقیلی محمد بن سلیمان یحدث عن هشام بواطیل لا اصل لها منها- هذا الحدیث قال ابن عدی ماحدث بهذا الحدیث عن هشام الاضعیف(دا دواړه حدیثونه صیحیح نه دی د زید بن ثابت رضی‌الله عنه روایت په سندکی عنبسه بن عبدالرحمان راغلی دی یحیی وایی چی د هغه هیڅ حیثیت نه شته ابن حبان وائی چی نوموړی د درواغو او افواهاتو خپرونکی وه، نو په دی اساس د هغه روایت هم دلیل نه ګرځی، او نه د هغه د شاګر د عثمان بن عبدالرحمان روایت دلیل کیدای شی ، د حضرت عاشی رضی‌الله عنها د روایت په سندکی محمد بن سلیمان بن ابی‌کریمه راغلی دی چی هغه به هشام بن عروه ته د درواغو حدیثونه منسوبول چی هیڅ بنسټ به ئی نه درلوده – دا حدیث د همغوی له ډلی څخه یو دی - ابن عدی رحمه الله علیه فرمایی چی د هشام څخه د دی حدیث رانقلوونکی ټول راویان ضعیف دی) .

د دی ډول ضعیفو او موضوعی روایاتو په مقابل کی، قرآن کریم او صحیح احادیثوکی د ښځو څخه مشوره اخستل ،اوکه چیری رائی او نظرئی صحیح وی نو په هغه د عمل کولوجواز ثابت دی .1

کله چی د حضرت شعیب علیه السلام لور هغه ته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی حضرت موسی علیه السلام د خپل ځان سره نوکر کری ځکه چی هغه قوی او امانت دار دی نو پیشنهاد معقول وه او

---

[371]- موضوعا ت کبیر 223 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت شعيب عليه السلام نوکر ته اړهم وه نو هغه د خپلی لور په مشوره عمل وکړ او موسی عليه السلام ئی د څه شرائطو په اساس د خپل ځان سره نوکر ونيوه ." د دی دواړوڅخه يوی وويلی چی ای پلاره هغه له ځان سره نوکر ونيسه داسی نوکړ چی ته ئی غواړی ځکه هغه قوی هم دی او امين هم ...

2- د بقری د سورت په 233 آيت کی د کوچنی د شيدو څخه د غوڅولو په معامله کی د ښځی او ميړه دواړو د ترمنځ يوه د بل سره د مشوری حواله ورکړل شوی ده او دا هم د ښځی په مشوری د عمل کولو يو ښکاره مثال دی .

3- د حديبی د صلحی د تړون وروسته چی کله رسول الله صلی‌الله عليه وسلم حکم وکړ چی پورته شی او د قربانی ځناور حلال کړی او د سرونو ويښتان و تراشی او احرامونه پرانيځی نو هيڅ ځوک د خپل ځای څخه پورته نه شول د دی خبری د دری واری تکرارولو وروسته رسول الله صلی‌الله عليه وسلم د خپلی ميرمنی ام المومنين ام سلمه رضی الله عنها خيمی ته تشريف يوړ هغه ورته مشوره ورکړه او پيشنهاد ئی ورته وکړ چی تاسو د چا سره د خبرو پرته د باندی ولاړ شی او خپل د قربانی اوښ حلال کړی او سر ويښتان مو وتراشی کله چی رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په دی مشوره عمل وکړ، نو صحابه کرام رضی الله عنهم پورته شوو او قربانی ئی وکړه ځاروی ئې حلال کړه او يو د بل د سرونو په تراشلو بوخت شو[372].

ابن حجر رحمه الله عليه فرمايی : و فيه فضل المشوره و...و جواز مشاوره المراه الفاضله (د دی حديث څخه د مشوری فضيلت معلوميږی او دا هم را په ډاګه کيږی چی د فاضلو، رای او نظرد ښځتنو او په معامله پوهو ښځو څخه مشوره اخستل روا دی) [373].

- صحيح بخاری‌کتاب الشروط لومړی ټوک 380 مخ
- فتح الباری6 ټوک 275 مخ الشروط.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4 - دوهم مثال ئی دا دی چی کله چی د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په منځ کی دروان جنګ د پای ته رسولو او د مسلمانانو ترمنځ د یووالی د را پیدا کولو له پاره حکمین وټاکل شوه نو د حکمینو د پریکړی د اوریدو له پاره بی طرفه صحابه کرام رضی الله عنهم هم راوبلل شوه ترڅو چی ټول مسلمانان په یوه خبره متفق شی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته هم د راتللو بلنه ورکول شوه (چی بی طرفه وه) هغه د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها څخه چی د ده خور وه مشوره وغوښته چی ولاړ شی اوکه نه ؟ په خپله ابن عمر رضی‌الله عنه د تګ اراده نه لرو ده خو حضرت حفصه رضی الله عنها ورته مشوره ورکړه چی سمدلاسه ولاړ شه کیدای شی چی ستا د نشتوالی په اساس په مسلمانانو کی بیا بیلتون را پیدا شی " فلم تدعه حتی ذهب حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت ابن عمر رضی الله عنه ترهغی پوری پری نښود ترڅو پوری چی هغه نه وه تللی" [374].

دا دواړه پیښی‌په صحیح بخاری کی رانقل شوی دی دا ښکاره خبره ده چی د ام سلمه رضی الله عنها او ام حفصه رضی الله عنها مشوره د کورنیو چارو په هکله نه وی رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د ام سلمه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه د ام حفصه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ او حضرت شعیب علیه السلام د خپلی لور په مشوری عمل وکړ نو د دی ډول مستندو روایاتو په پرتله به هغه روایاتوته څه ځای پاته وی چی ضعیف یا موضوعی وی او په هغه کتابونوکی راخستل شوی دی چی د محدثینو له نظره معتمد او متداول نه دی .

5- امیر المؤمنین حضرت عمرفاروق رضی الله عنه به هم د ښځوڅخه مشوره اخسته [375].

- صحیح بخاری المغازی غزوه خندق 2 ټوک 589 مخ

[375]- تفسیرمظهری په حاشیه 2 ټوک 153 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- حضرت عمر رضی‌الله عنه بـه د شفا بنت عبدالله قرشیه رضی الله عنها د رای او نظر ډیره قدردانی کوله د هغه رای به ئی مقدمه گڼله کله کله به حضرت عمر رضی الله عنه دی ښځی ته د بازار د نگرانی کارونه هم ورسپارل [376] .

7- سمره بنت نهیک اسدیه رضی الله عنها چی یوه صحابیه وه او د ډیر عمره پوری ژوندی وه دی به د بازارونو دوری کولی ، خلکو ته به ئی په نیکی حکم کاوه او د بدی څخه به ئی منع کول او جرم کونکی به ئی په دورو وهل چی له دی سره به موجوده وه[377]

8 - په نبوی دورکی بـه ښځـو پـه غزاگانو کی شرکت کاوه د زخمیانو علاج به ئی کولو، د شهیدانو لاشونه به ئی راپورته کول او مدینی تـه بـه ئی راوړل او مجاهدینو ته به ئی اوبه ورکولی[378] .

خوځرنگه چی د ښځو اوړی د حکومت د چلولوڅخه خالی دی نو پـه دی خاطر غوره خو دا ده چی د انتخاباتو په عمومی مقابلوکی د ودریدو په ځای ورته یوځو چوکی خاص کړای شی،د دی نه پرته د نارینو لـه پاره چه کوم شرایط پورته ذکر شول ، هغه دوی ته هم په نظر کی نیول ضروری دی او همدا راز ښځوته د شرعی پردی پابندی هم لازمی وگرحول شی، او د غونډی په وخت کی د هغوی د کښیناستو ځایونه د ټولووروسته وی. داهـم کیـدای شـی چـې د ښځـو جداگانـه شـوری وی چـه حکومـت تـه د ضرورت په وخت کی د مشوری ورکولو او یا د خپلو غوښتنو د وړاندی کولو له پاره جدا غونډی وکړی شی .

[376] - الاصابه ابن حجر4 ټوک 341 مخ - الاستیعاب د ابن عبدالبر په حاشیه الاصابه 2 ټوک 241 مخ واسدالغابه5 ټوک مخ 487 پـه حوالـه د ابن عبدالبر او ابونعیم اصفهان

[377] - الاستیعاب به حاشیه الاصابه 4 ټوک 335 مخ

[378]- صحیح بخاری کناب الجهاد د لومړی ټوک 403 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

وخت کې د مشورې ورکولو او يا د خپلو غوښتنو د وړاندې کولو له پاره جدا غونډې وکړې شي .
دا خو زما نظر وه ليکن مولا نا سيد ابوالاعلى مودودى رحمه الله عليه د سورت احزاب د ايت " قرن فى بيوتكن ." او بعضواحاديثو په رڼا کې داسى استدلال کوى .
د قران مجيد د دغه روښانه او ځرگند حکم په مو جوديت کې ددې خبرى څه گنجايش دى چې مسلمانې ښځې د شوراگانو ا وپارلمانونو غړې شي ، له کور نه د باندى ټولنيزو او اولسي فعاليتونو کې برخه واخلى په دولتى اداروکې له نارينو سره يو ځاى کاروکړي ، په پوهنتونونو کې له هلکانو سره گډه تحصيلات وکړى ، د نارينو په روغتونو کې د نرسانو وظيفى اجراء کړي ،الو تکو او اورگاډو کې مسافر پالو نکې وټاکل شي ، د زده کړې او تحصيلاتو لپاره اروپا ، امريکا ... ته وليږل شى .
دکور نه د باندى د ښځو د فعاليتونو د روا والى په با ب چې کوم غټ دليل وړاندې کيږ ي هغه دا دى چې حضرت عائشى رضى الله عنها د جمل په جگړه کې برخه اخيستى وه خو کوم خلک چې دغه استدلال وړاند ى کوي هغو ته ښايې دا نه وي معلومه چې په دى باب پخپله د حضرت عايشى رضى الله عنها مفکوره څه وه .
عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله عليه په زوائد الزهد کې او ا بن المنذر ابن ابى شيبه او ابن سعد په خپلو کتابونو کې د مسروق روايت نقل کړى دي چې حضرت عائشه رضى الله عنها به کله دقران کريم د تلاوت په ترڅ کې دغه [دقرن فى بيوتكن] ايت ته ورسيده نو بې اختياره

(c) ketabton.com: The Digital Library

به يې ژړل تر دې پورې چې د هغه پړونی به لمدیده ، ځکه چې په دی سره به هغې ته خپله هغه غلطی وریادیدله چې د جمل په جګړه کې ورڅخه صادره شوې وه379.

د جمل په جګړه کې دام المومنین دګډون دلاملونو او مقاصدو تفصیل زما په کتاب [عورت کې حکمرانی قرآن و سنت کې روشنی مین] د مستندو کتابونو د حوالو سره لیدلی شی - لیکن پدی ګډون دام المومنین د پیښمانی او خفګان کومه حواله چې مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه ورکړې مناسب بولم چې د هغی دعربی متن د احادیثو له کتابونو څخه وړاندی کړی .

ابن سعد چې په 230 هجری کال کې وفات شوی په خپل کتاب کې لیکلی عایشی رضی الله عنها به چې کله د " وقرن فی بیوتکن بکت حتی تبل خمارها " آیت ولو سته دومره به ئی ژړل چې پړونی به لمدیده380 .

ابن ابی شیبه چې په کال 235 هجری قمریکال کې وفات شوی دی د حضرت عائشه رضی الله عنها قول داسی نقل کړی دی : وددت انی کنت غصنا رطبا و لم اسر مسیری هذا [زه بنه بولم چې دونې شنه لخته وی خو چې دا سفر می نه وای کړی {د جمل د جګړی سفرته اشاره کوی }] 381

" قالت عائشه لما حضرتها الو فاه ادفنونی مع ازواج النبی فانی کنت احدثت بعده حدثا [کله چې حضرت عایشه رضی الله عنها ته مرګ راغی نو وې ویل ما درسول الله صلی الله وعلیه وسلم د نورو ښځو سره په عامه هدیره کې دفن کړی [کوم امتیاز حیثیت مه راکوی] ځکه چې ما د رسول الله علیه وسلم د وفات څخه وروسته یو نو ی کار ایجا د کړی یعنی د جمل په جګړه کې ګډون 382.

[379] - تفهیم القرآن 4 ټوک 90 مخ حاشیه 48 سورت الحزاب
[380] - طبقات دابن سعد لیکنه 8 ټوک 81 مخ دبیروت چاپ کال 1958 م .
[381] - دابن ابی شیبه مصنف 15 ټوک مخ ، مستردک دحاکم 3 ټوک 119 مخ
[382] - طبقات ابن سعد 8 سعد ټوک 84 مخ مصنف ابن ابی شبیه 10 ټوک 360 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنها پدی کار ډیرو صحابیاتو نیوکه کړی وه خو د هغی یادونه له دی امله ضروری نه ښکاری چې هغوی دی کار ته غلط وایه او پری پیبنمانه وه بله دا چې د قران او سنت د ښکاره حکم په مقابل کې د صحابی قول یا عمل حجت نه دی .

ځینی خلک د رضیه سلطانه ، چاند بی بی د بهوپال د شهزادګیو حکومتونه د ښځو د سیاسی فعالیت لپاره د دلیل او حجت په توګه وړاندی کوی خو پوښتنه دا ده چې دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنها غمل او کړنه دلیل نه شی کیدی نو د بادشاهانو او شهزاده ګیو کړنه څنګه دلیل کیدا شی. ددی شهزادګیو او ښځو د حکومتونو د جواز فتوی خو علماؤ هم نه ده ورګړی ،که علامه نواب صدیق حسن خان بهوپالی د دی ښځو د حکومت مخالفت نه وی کړی د هغی به څه خاص حالات او مصالح په نظر کې وه خو هغی هم دد ی حکومتونو د جواز فتوی نه ده ورکړی .

همدا راز په پاکستان کې د جنرال ایوب خان د دکتاتوری او امریت څخه د خلاصون په خاطر محترمه فا طمه جناح د صدر اعظمی لپاره کاندید کړای شوی وه او مفتی محمد شفیع صاحب نظر ورکړی وه چې د دوو بدیو څخه دی کوچنی اختیار کړی شی ، اوکله چې مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د زندان څخه راخلاص شو د مفتی صاحب د رای تائید ئی وکړ خو دوی دواړو هم د ښځی د حکومت د جواز فتوی نه وه کړی بلکه د عدم جواز فتوای ئی ورکړی وه چې په لیکلی ډول موجوده ده .

ښکاره خبره ده چې د لوی بدی څخه د خلاصون په خاطر په موقت ډول کوچنی بدی برداشت کول خو ممکن دی مګر د هغی څخه د جواز دلیل او مستقل اصول جوړول پکار نه دی اګر چې زما رائی دا ده چې په هغی وخت هم زمونږ داهون البلیتین په اختیارولو مجبورنه وو ځکه چې د خپل کاندید د ودرولو لاره هم خلاصه وه اوبی طرفه پاتی کیدل هم ممکن وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

،او له دی پرته د فاطمه جناح د عظمی صدارت د اهون البلیتین په رابطه هم اختلاف رای کیدی شی .
ځینی خلک په نبوی عهد کې د صحابیاتو د جماعت د لمانځه د اداء کولو جوماتونو ته وتل د ښځو د سیاسی فعالیت او اولسی ښیګڼو کې د برخی اخستیلو لپاره د دلیل په توګه نیسی مګر دا قیاس مع الفاروق دی چې د نرو او ښځو د ګډو مجالسو او دکورڅخه د باندی د اولسی فعالیتونو او په محلی حکومتونو کې ګډون لپاره د جواز دلیل نه شی جوړیدی .

په دی خبره کې د هیڅا اختلاف نه شته چې په نبوی دور کې امهات المومنین او نوری صحابیاتی جوماتونو او عیدګاه ته تللی او د سړو د صفونو شاته به ئی صفونه جوړول او لمونځ به ئی اداء کاوه ، او د سلام د اړولو نه سملاسی وروسته کورونو ته تللی ، مسجد نبوی کې د ښځو د تلو راتلو لپاره جدا لاره او دروازه وه چې تر اوسه پوری د باب النساء په نامه یادیږی ، مګر په بل طرف کې داسی احادیث روایت کړی شوی دی چې دا ورڅخه ثابتیږی چې د ښځو لپاره په کورونو کې لمونځ اداء کول افضل دی .

او هغو ی ته جوماتونو ته د تللو اجازه ورکړی شوی ، حکم ندی شوی ، او دا اجازه هم په څه شرائطو مشروطه ده .

د دواړه ډوله احادیثو په رڼا کې امام نووی رحمه الله علیه ددی موضوع په رابطه لیکلې دی چې : ښځی جوماتونو ته د تللو څخه منع کول روانه دی مګر دا اجازه هم په لاندی شرائطو مشروط ده چې علماؤ د نورو احادیثو په رڼا کې بیان کړی دی :

- عطر ئی باید نه وی استعمال کړی .
- ډول اوسینګا ر بې نه وی کړی .
- په لاسونو او پښو کې ئی داسی زیور او ګاڼه نه وی اچولی چې اوآز کوی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ښکلي او ښايسته لباس ئی نه وی اغوستی .
- په صفونو او لارو کې د سړو سره اختلاط او ګډون نه وی .
- ماحول او محيط داسی وی چې په فتنی او فساد کې د مبتلا کيدو خطراو ويره نه وی[383].

حنيفی فقها و دهمدی لاملونو په اساس ليکلی چې اوس د فساد او فتنی خطره ډيره ده نو جوماتونو ته د ځوانو ښځو تلل مکروه دی [384].

د مالکې ، حنبلی او شافعی فقهاؤ رائی هم دا ده چې ښه خبره دا ده چې ښځی په کورونو کښی لمونځ اداکړی ، خوکه د فتنی خطره او ويره نه وی نو جوماتونو ته تللی شی ، خو د فتی د موجوديت په صورت کې جوماتونو ته د ښځو تلل مکروه دی[385].

مولا نا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه د موضوع په اړه د احاديثو د بيان څخه وروسته ليکلی : د اسلام د مزاج او طبيعت سره ثومره مخالفت لری تردی چې د الله جل جلاله په کورکې د عبادت په وخت هم دواړه جنسونو د اختلاط او ګډون اجازه ورکړی

نو د اسلام په باره کې ددی تصور هم نه شی کيدای چې په تعليمی ادارو، دفترونو ،و کلبونو او غونډو کې د ښځو او سړو اختلاط او ګډون اجازه ورکوی [386].

جوماتونو ته د ښځو د تللو په رابطه د احاديثو او احکامو تفصيلات زما په کتاب تفهيم المسائل دريم ټوک 317 – 324 مخونو کې وګوری .

---

[383] - شرح نووی په صحيح مسلم باپ خروج النساء الی المساجد

[384] - هدايه مع فتح القدير .لومړی ټوک 529 مخ ، در مختار مع رد المختار لومړی ټوک 529 مخ

[385] - المغنی لابن قدامه حنبلی 2 ټوک 202 مخ - الفقه الاسلامی د ز حيلی ليکنه 2 ټوک 100 مخ

[386] - تفهيم القران سورت نور حاشيه 49 ټوک 3 مخ 390- 396

(c) ketabton.com: The Digital Library

آيا دا احاديث د محلي حكومتونو، د اولسي فعاليتونو او بلدياتي مخلوطو او ګډو مجالسو او غونډو كې دشركت او برخي اخستي له پاره د دليل په حيث نيول او را وړل كيداشي ؟ هر څوک چې دخپل ضمير دقناعت او حق طلبي په روحيه پدي سوال غوروكړي جواب به يي منفي وي ،د مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمه الله عليه او نورو راسخينو علماو جواب د سوال په اړوند هم منفي دی مګر ځان ته قناعت وركولو ا ويا د جواب وركولو په خاطر خو يو ويونكي ويلی شي چې ښځی دی په غونډو كې شركت نه كوي ، او كه كله دانتخاباتو وخت راځی اوياكومه مهمه خبره تر بحث لاندی نيول كيږی نو برقعه به پرسر اچوی او د غونډی په كوم كنج كې كښيني او په بحث كې برخه نه اخلی ، خو دا صرف يو تصور دی نوعيت به له لاسه نه وركړی ، او د مسئوليت دقبلولو غوښتنه او تقاضاهم دا ده چې په غونډو او فعاليتونو كې فعالانه ونډه واخلی .

مولانا سيد ابوالاعلى مودودي رحمه الله عليه دكتاب " اسلامی رياست " په اتم باب كې د اسلامی دستور لس بنياد ی اصول بيا ن شوی دی چې په هغوی كې شپږ م اصل د " ښځو منصبونه " ترعنوان لاندی داسی بيان شوی دی .

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ [سورت النساء 34 آيت]

[سړی په ښځو باندی قيموميت لری] .

لن يفلح قوم ولوا امرهم امراه[صحيح البخاری]

[هغه قو م به هيڅكله كاميابی ونه مومی چې خپل كارونه ئی ښځی ته سپارلی دی] .

دا دواړه نصونه پدی اړه غوڅ او قاطع دی چې په هيواد كې د غړيتوب وی او يا د كومی اداری مدريت وی] ښځو ته نشی سپارل كيد ، ځكه چې د اسلامی حكومت په دستوركې ښځو ته د احيثيت وركول او په هغی د ګنجائش راويستل د صريحو نصوصو خلاف كار دی ، ا ود الله او رسو ل تابع حكومت ا ورياست ددی مسئلی دمخالفت مجاز نه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی تفصیلی تشریح د اسلامی ریاست په یولسم باب کې د [داخلی سیاست کې دښځو رول] ترعنوان لاندی په 506 – 517 مخونو کې راغلی ده .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه وایی، په اوسنی عصر کې دقانون جوړونکې مجلس [پارلمان] کار یوازی د قانون جوړول نه دی بلکه په عملی ډول همدا [پارلمان] د ټول هیواد کنترول په لاس کې لری ، همدا کابینه جوړه وی او ورانوی ، د نظم انضباط او امنیت سیاستونه وضع کوی ، ا وهمدا د هیواد اقتصادی او مالی قانون جوړوی دجنګ او صلحی ټول واک د پارلمان په لاس کې وی ، له دی حیثیت[387] څخه د پارلمانونو مقام صرف د یو فقیه او مفتی نه بلکه د ټول هیواد داقوام او واکدار مقام لری . لدی څخه ورسته مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د قرانی آیاتونو او نبوی احادیثو څخه ثا بته کړی چې دقیومیت مقام او دهیواد دسیاست او نظم مسئولیت ښځو ته سپارل داسلام خلاف کار دی ، د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه له نطره قانون جوړونکې مجالس [پارلمانونه] قوام [واکدار] دی ا ود قرانی ایاتونو او نبوی احادیثو له رویه په هغی کې د ښځو ګډون غیر اسلامی دی .

مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه په خپله رای ډیر اصرار کوی او وایی : پاتی شو هغه خلک چې دهغی په وړاندی دحق معیار یواځی د دنیا دغالبو قومونو طرز عمل او تګ لاره ده او په هر حال هغوی همغه طرف ته ځی کوم طرف چې اکثریت ځی نو هغوی ته چا ویلی دی چې اسلام هم دځان سره وران کړی ، چیرته چې دهغوی زړه ځی په شوق سره دی همغه طرف ولاړشی مګر لږ ترلږه باید دومره رشتینی وی چې دچاپسی روان وی دهغه نوم په جرات سره واخلی ، او اسلام ته هغه خبری

---

[387] - اسلامی ریاست 8 باب ، 379 مخ چاپ کال 1985 م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منسوب نه کړي چې د الله کتاب او د هغه د رسول سنت او د صحابه کرامو او تابعينو تاريخ له هغې څخه په زغرده انکار کوي388 .

د همدی کتاب [اسلامی رياست] په 515 صفحه کې ليکي : اسلام په اصولي ډول د مخلوطی اوګډې ټولنی مخالف دی . او هيڅ داسی نظام چې دکورنۍ وجود او استحکام ته اهميت نه ورکوی دا نه خوښوی چې د نرو او ښځو ګډه اومخلوطه ټولنه دی وی ، په غربی هيوادونو کې د دی [ګډې ټولنی] ناوړه نتايج ښکاره شوی ، او که زمونږ ټولنی د هغی ناوړه نتائجو د برداشت له پاره تياری وی برداشت کړی ، خو ددی څه ضرورت دی چې په اسلام کې د هغه کارونو له پاره په زور ګنجايش پيدا کړی چې اسلام په قوت سره هغه منع کړی دی ، که اسلام د جنګ په وخت کې د ښځوڅخه د پرستاری [مرهم پټی کوونکې] کاراخيستی دی نو د دی دا مطلب نه دی چې د صلحی په وخت کې دی هغوی دفترونو ، کارخانو ، کلبونو او پارلمانونو ته رواستلی شی .

ښځی د سړو د کار په دائره او ډګر کې د سړو په مقابل کې نه شی کاميابيدی ځکه چې هغوی ددی کارونو له پاره پيدا شوی ندی .

ښځی خو لا پريږده چې د موجوده پارلمانونو نارينه غړی هم د اهليت په شرعی معيارونو برابر نه دی ، ددی پارلمانونو ټول نظام د غربی جمهوريت په اصولو ولاړ دی ، او مونږ ددی پارلمانونو په ځای د اسلام شوارئی نظام راوړل غواړو ، خو زما په نظر د شرعی احکامو او شرعی پردی پابندی ښځی د مجلس شوری او قانون جوړونکې پارلمان غړی جوړيدای شی ، ځکه چې اسلام ښځی د مشوری ورکولو او قانون جوړولو څخه ندی منع کړی ، پاتی شوه د مخلوط او ګډو مجلسو او غونډو خبره نو د ښځوله پاره د سړو په غونډه کې د پردی او نقاب پرته ګډون کول حرام دی ، د اسلامی حکومت په مجلس شوری [پارلمان] کې دښځو دګډون لپاره دپردی او حجاب کول په قانونی ډول ضروری دی او همداراز داهم

388 - اسلامی ريا ست 11 باب 513 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضروری ده چې دښځو لپاره دناستې دځایونو انتظام دسرو دنشتونو شاته وشی . زماپدی رای ډیرعلما ومخکې هم تنقید کړی او هم نن یې هم کوی
مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه خو ټول پارلمان ته قوام [واکدار] وایی ، زما د ناقصی رای په اساس پارلمان پخپله قوام نه بلکې د قوام له پاره ټاکونکې اداره قوام هغه چا ته ویل کیږی چې د هیواد د چارو د سمبالولو لپاره د حکومت مشر ټاکې او دهغی احتساب هم کوی خو په عملی لحاظ د ملک د نظم او نسق چاری نه سمبالوی بلکې د هغی قوانین لپاره او قواعد جوړوی چې اسلام ښځی په هغی دبرخی اخستلو څخه ندی منع کړی زه د مولانا مودودی په وړاندی د خپلی کم علمی احساس کوم څکه پخپله رای اصرار نه کوم . خو ضلعی حکومتونه [اولسوالیو حکومتونه] چې دپویزیانو پلان او تحفیظ دی په پارلمان [اولسی جرګی] او ولایتی جرګو نشی قیاس کیدی څکه چې دا اداری او حکومتونه دقانون جوړونی او مشوری پوری محدود نه دی بلکې دادګډی ټولنی او مخلوط تهذیب او کلتور د منځ ته راوړلو لپاره یو پلان او منصوبه ده ، بلدیاتی او اولسی فعالیتونه په مشاورتی او قانون جوړونکو ادارو قیاس کول قیاس مع الفارق دی دا د سرو ډګر دی د ښځو دکار دائره نده .

په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانو د نمایندګی ورکولو مسئله

په اسلامی نظام کې د غیرو مسلمانود حقوقو د ساتنی سخت ډیر تاکید شوی دی او اسلامی ریاست د مسلمانانو په څیر د هغوی د مال او ابرو د ساتنی مسئول دی ،حکومت مکلف دی چې د مسلمانانو په څیر د غیرو مسلمانو بنیادی ضرورتونه رفع کړی ، هغوی ته د خپل دین په اساس د تلنی پوره اجازه ورکړی شی خو په دی شرط چې د اسلام او اسلامی شعائرو توهین به نه کوی او نه به د هغی په خلاف پروپاګنده کوی ~ هیڅ یو مسلمان ته به د مرتد کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجازه ورنه کړی شی همدا راز د حکومت په لوړو او مهمو پوستونو باندی د غیر مسلم تاکل هم نه کیږی ، دا په دی خاطر چې هغه د ریاست په نظریې یعنی د اسلام په سپیڅلی دین باندی یقین نه لری او په هیڅ ریاست کې د هغه ریاست په نظرئی باندی یقین نه کونکوته د غټ مسئولیت منصب نه شی ورسپارل کیدای - اسلام د سیکولر جمهوریت قائل نه بلکه د اسلامی سیاسی نظام قائل دی ، خو اقلیتونه په خپلو خاصو مسائلو او عامو انتظامی امورو کې د خپلی رای د ورکولو له پاره د ځانګړی انتخاباتو له لاری څه نمایندګان پارلمان یعنی اولسی جرګی ته استولی شی ، چې هغوی به د مالی امورو په بحث کې برخه اخلی او د عامو انتظامی امورو په اړوند د خپلی رای اظهار کوی .

خو د شرعی امورو په پریکړو او یا د حکومت د مشر په انتخاب کې هغوی ته د رای د اظهار او ووټ ورکولو حق ندی حاصل او د غیر مسلمانو په غټو منصبونو ټاکل روا نه دی ، خو په انتظامی معاملاتو کې ورڅخه مشوره اخستلای شی ، لکه د هر مزان څخه د حضرت عمر رضی الله عنه د مشوری اخستلو روایت چې په صحیح بخاری کې موجود دی ، چې هغه د تستر په جنګ کې بندی نیول شوی وه او هغه د ایرانی جنرالانو څخه یو تجربه لرونکې جنرال وه.

سیاسی ګوندونه

په اروپا کې چې د سیاسی ګوندونو کوم نظام رائج دی هغه د ځواک د لاسته راوړو یوه لوبه ده چې په اسلام کې ورته ځای نه شته ، مسلمان امت د یوه بدن په څیردی چې په مستقل ډول هغه د ځواکمن او مخالف ترمنځ ویشل نه د شریعت غوښتنه ده او نه د عقل او پوهی غوښتنه ، په اسلامی نظام کې د احتساب او محاسبی ګوند ګټه ور او ضروری دی خو اختلاف د اختلاف په خاطر یا اختلاف د ځواک په خاطر ته په اسلام کې ځای نه شته که څه هم په اسلام کې د تنظیم یا انجمن جوړول منع نه دی ~

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د دين د بلنی، د اسلام د تبلیغ د ښوونی او روزنی او نورو ټولنیزو خدمتونو د ترسره کولو له پاره ډلی او ګوندونه جوړول بی له شکه روادی، داسی ګوندونه د هیواد پر مشر د راټولیدو او اتحاد په صورت کې د یوه واحد بدن د مختلفو اعضاو په څیرکارکوی ، دا ډول ډلی او ګوندونه د امت دیوالی سره منافی نه دی لکه څنګه چې په فقهی او قانونی مسائلو کې د امت د فقهاو فکرونه او نظریات مختلف دی. ځکه ځنی مسلمانانو په یوه امام ډیر اعتماد کړی او ځینی نورو پربل ډیر اعتماد کړی ، خو دی فروعی او فقهی اختلافاتو ته ، د وحدت او یووالی منافی نه شو ویلای ، په دی شرط چې د تعصب او کینی په اساس دغه اجتهادی اختلافات د ډلئیزو شخړو ذریعه ونه ګرځوی په همدی توګه په سیاسی او ملی معاملاتو کې هم د غیری منصوصو احکامو په اړه مختلف سیاسی فکرونه او نظریی کیدای شی ، او د هری نظريي خلک خپل سیاسی ګوند جوړولای شی ، د دی د ممنوعیت له پاره هیڅ دلیل نه شته ، دا ډول ګوندونه د ملی ادارو له پاره موزون او پوه نمایندګان کاندیدولای شی ! د لومړی خلیفه د ټاکلو په وخت کې د اسلامی امت یوی ډلی یعنی د مهاجرینو له طرفه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه یا حضرت ابوعبیده رضی الله عنه نوم وړاندی کړی وه. او د بلی ډلی یعنی انصارو لخوا حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه راوړاندی شوی وه خو اخر دواړه ډلی د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په خلافت متفقی شوی ، څرګنده شوه چې مختلفی ډلی مختلف کسان د کاندید په توګه د قوم او ملت مخی ته وړاندی کولای شی .

سیاسی ګوندونو ته دا ضروری ده چې اساسنامی یی د اسلام مطابق وی ، او د هر ګوند د انتظامی [اداری] ، اقتصادی ، او ټولنیزو اصلاحاتو له پاره ځانته بیل منشور جوړولائی شی، او د نورو ډلو څخه مختلفی مادی په خپلی اساسنامه کې ځای پر ځای کولای شی ، خو که

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیری د اسلامی نظام د اصولی ~ قطعی ، او اجماعی احکامو په خلاف کومه ماده د کوم ګوند په اساسنامه یا مرامنامه کې ځای په ځای کړل شوه ، نو بیا داسی ګوندته د کار کولو اجازه نه ورکوله کیږی، په همدی توګه دایو لازمی شرط دی چې د دی ډلو د کار طریقه فساد فی الارض یا افتراق و انتشار پیدا کول نه وی د هغوی مشر به د اسلام د ښوونو مطابق د ملت سیاسی روز نه کوی ، او د هغوی نمایندګان به هم د اسلام په معیار پوره برابر وی. که چیری د ملت سیاسی شعور د پخلنی مرحلی ته ورسیږی نو هغه به پخپله دا اوسنی سیاسی لوبغاړی مسترد کړی .

مرکزی موحد طرز حکومت

دا یوه انتظامی مسئله ده چې د مصالحو مرسلو څخه شمیرل کیږی په شرعی توګه دا هم روا دی چې یو واحد مرکزی حکومت دی وی او هغه دی یوه شوری ولری ، په ټول هیواد کې دی سیاسی یو والی موجود وی . د حکومت یو مشروی، چې د شوری د پریکړو او مشورو په اساس نور مسئولین او منطقوی حکام ټاکې ، او دا هم روا ده چې حکومت فدرالی شکل او جوړښت ولری یعنی هیواد د انتظامی اسانتیاو په خاطر په څو ولایتونو وویشل شی، ولایتی شوراګانی او حکومتونه دی موجوده وی ، چې هغوی ته د هیواد د اساسی قانون په اساس ولایتی ازآدی ورکول شوی وی په همدی ترتیب سره د ولایاتو ترمنځ د معاملاتو د تصفیی او حل له پاره د سنا مجلس او لوړه اداره جوړول هم جائز دی . او دهغی پرته د کار کول او د چارو پر مخ وړل هم روا دی ، د لومړی قاعدی ترمخه وویل شوه چې په مباحاتو کې عرف او رسم ورواج معتبر او مهم دی ، خو د مصلحت مطابق هر هغه نظام چې اهل حل و عقد یي مناسب وګڼی جوړولای شی، په نبوی دور او د خلفائی راشدینو په دوروکې په مختلفو علاقوکې بیل بیل والیان مقرر کړی شوی وه چې د کتاب او سنتو د پولو په داخل کې ورته خپلو خپلو علاقو کې پوره آزادی ورکړل شوی وه، د مرکزی حکومت سره د دی والیانو د عزل کولو اختیارات موجود وه.، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی به د کوم معقول علت یاد علاقی د خلکو د شکایت پرته هغوی نه عزل کول . په اوسنی وخت کې د ریاست مسئولیتونه زیات شوی دی نو په دی خاطر که د حکومت طرز مرکزی وی نو ډیره غوره ده ، د ولایتی پارلمانو او ولایتی حکومتونو جوړول د پاکستان د اوسنی حالت ترمخه ضروری معلومیږی [389].

د مجلس شوری
له پاره د مودی ټاکل

د شوری [پارلمان] له پاره د مودی ټاکل نه ممنوع دی او نه لازم~ بلکه د مباحاتو له مصالحو مرسلو له جملی څخه دی ، په اوسنی وخت کې د پارلمانو نوله پاره د مودی ټاکل یوه معروفه او مروجه طریقه ده چې د امت د مصالحو له پاره ګټه وره ده . ځکه چې د نفس د غلبی په اساس په ننی وخت کې د شوری او پارلمان غړو ته د اوږدی مودی پوری اختیارات ورکول د فساد او خرابی سبب ګرځی ، کیدای شی چې د پنځوکالو یا لږی ډیری مودی د تجربی څخه څرګند شی چې د شوری د موجوده ارکان غړو پرته ډیر اهل او غوره وګړی نور هم پیدا کیدی شی ځکه په دی موده کې به نوی خلک د ملت مخی ته راشی او خلکو ته به د راتلونکې انتخاب په وخت کې د خپلی رای صحیح استعمال او د اهلو او خلکو د غوره کولو فرصت په لاس ورشی~ د دی عمل په واسطه د خلکو په سیاسی شعور کې پخلنی راځی او د قیادت خلاهم نه را منځ کیږی دا په دی خاطر چې نوی خلکوته د تجربی وخت په لاس ورځی. البته په وار وار یو شخص انتخابول بدی نه لری خو د شوری د غړی د دیانت او صلاحیت د داغدار کیدو په صورت کې د شوری څخه عزل

---

[389] - لیکوال داکتاب د پاکستان د وضعی مطابق لیکلی دی نو ځکه ئی په بیابیا د خپل مملکت نوم یاد کری مترجم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کيدی شی . خو دا پريکړه بايد د کوم داسی قاضی په واسطه وشی چې هغه د شرعی عدالت د قاضی کيدو اهل وی .

دريم اصل

د امام سره بيعت کول
[د حکومت د مشر انتخاب]

د اسلامی سياست دريم اصل دا دي چې د رياست مشر يا خليفه او امير بايد د مسلمانانو معتمد شخص وی . موروثی پادشاهی ، امريت او د يکتا توری په اسلامی نظام کې ځای نه لری. قران کريم اسلامی امت د احکامو د تنفيذاو د دين اقامی مکلف کړی دی او اميرالمؤمنين د امت دوکيل په حيث دا فرض سرته رسوی ~ ښکاره ده چې وکيل او نائب ته دا منصب نه په ميراث په لاس ورځی او نه ئی په زور لاس ته راوړی شی ، بلکه دا منصب په خپله د موکل د ازادی غوښتنی په اساس تر لاسه کولی شی ، په اسلام کې د مسلمانانو د اعتماد د لاسته راوړو لاره [بيعت الامام] دی ، يعنی د ملت له خوا ځنی د حکمران سره د اطاعت تړون او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امير له خوا څخه د خدمت کولو تړون ~ چې همدې ته بيعت يا مبايعه ويل کيږي ، ابن قدامه رحمه الله عليه فرمايي چې [ان من اتفق المسلمون على امامته و بيعته وجبت معونته [د چا په حکومت چې مسلمانان اتفاق وکړي ا د هغه سره کومک واجب شو] .[390]

، ابن منظور افريقي رحمه الله د بيعت مفهوم په دې ډول بيان کړي دی : عباره عن المعاقده من صاحبه و المعاهده کان کل واحد منها باع ما عنده من صاحبه و اعطى خالصه نفسه و طاعته ودخليه امره و قد تکرر ذکر هافي الحديث [بيعت عبارت له دوه طرفه پيمان او تړون څخه دی چې ګويا هريو د دواړو خواو څخه يو په بل خپل هر څه خرڅ کړي دی هغه ته ئې خپل زړه او نفس ورکړی وی او خپله تاج داری او مخصوص امورئې هغه ته ورسپارلی وی د بيعت ذکر په حديثونو کې په وار وار راغلی دی] .[391]

دغی بيعت ته د خليفه انتخاب يا د خليفه اختيار يعنی د خليفه ټاکل اودهغه غوره کول ويل کيږي په پخواينو وختونوکې انتخاب يا د رای د ښکاره کولو طريقه د لاس ورکول ؤ چې په هغه به حکمران ته د ملت له خوانه د کومک او اطاعت وعده ورکول کيده او د حکمران له خوا به د قران او سنتو د پيروی د عوامو خير خواهی د عدل د قيام او د حکومت د نورو فرائضو د ښه ادا کولو وعده ورکول کيده د لاس ورکول د همدی دوه اړخيز تړون او کومک او ورور ولی ښکاره او ځرګنده ښنه وه په اوسنی وخت کې د بيعت شکل د رای ورکولو کاغذ [بيلټ پيپر] دی ، کله چې يو رای ورکونکې خپل ووټ يو چاته ورکوی ~ نو دا دده له طرفه په هغه باندی د اعتماد او د هغی اطاعت ښنه ده ، او کله چې انتخاب شوی شخص قسم خوری نو داد هغه له خوا نه د قانون د پابندی او د خپلو فرائضو د ادا کولو پيمان او تړون دی ~ څنګه چې د لاس ورکول اصل

---

[390] - المغنی ابن قدامه ليکنه 52 مخ 1969 عيسوی کال چاپ

[391]- لسان العرب 8 ټوک 26 مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصد نه دی بلکه اصل مقصد د اعتماد او باور ښکاره کول دی ، نو په همدی توګه د ووټ کاغذ هم په خپل ځای کوم مقصد نه دی چې ثبوت يې د قران او سنتو له لاری ضرور شی. بلکه دا پخپله د اعتماد د ښکاره کولو او یاد اعتماد دلاسته راوړلو ذریعه ده. څرګنده ده چې د مقصد د لاس ته راوړلو له پاره مختلفی ذرائع استعمالیدی شی او همدا راز د عرف او عاداتو د بدلون په صورت کې بدلیدلائی هم شی ، د اوسنی وخت عرف او رواج [پټه رای] او [بیلټ پیپر] دی ، نو له دی امله د همدی طریقه اختیارول په کاردی ، د هیواد د مشر او رئیس ټاکل خو د عمومی انتخاباتو په واسطه هم کیدای شی لکه څنګه چې د صدارتی نظام طریقه ده ، او داسلام د روح سره همدا طریقه ډیر اړخ لږ وی او د هغه [رئیس] انتخاب پارلمان [شوری] هم کولی شی چې د مسلمانانو لخوا معتمده وی. لکه څنګه چې د پارلمانی نظام معروفه طریقه ده ، څرنګه چې مجلس شوری [پارلمان] د قوم اعتمادی اداره وی، نو له دی امله د هغوی پریکړه هم د ټول قوم پریکړه وی، صدارتی نظام او پارلمانی نظام دواړه د مرسله مصالحو له جملی څخه دی . اوشرعاً دواړه روا دی ، اهل حل و عقد د همدی دواړو نظامونو څخه د ملی او بین المللی حالاتو او شرائطو د غوښتنی سره سم یو نظام اختیار وی ، ځکه چې دا یوه انتظامی مسئله ده ~ په هر صورت د بیعت له لاری د خلیفه ټاکل یعنی د مشر ټاکل او باوری کیدل د اسلامی سیاست یو اساسی اصل دی . چې د ملوکیت او خلافت تر منځ بیلونکې بنیادی اصل همدا دی .

د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل

ا - د دوهم اصل یعنی شوری په څیړنه کې چې کوم قرآنی آیات او نبوی احادیث ذکر شو د هر غیری منصوصی مسئلی سره اړیکې لری او د هیواد د مشر ټاکل هم غیر منصوص مسئله ده ، او هغه د " امرهم شوری بینهم " د عام حکم او قانون لاندی راځی ، او د ایت صحیح مفهوم همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ، چې د مسلمانانو خلیفه به هم منتخب وی او دهغه د دولت ټول نظام به هم شورائی وی او په ذاتی رای به ولاړ نه وی.

2 - د حضرت عایشی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ماغوښتل چې ابوبکر او د هغی زوی را وغواړم او یوه وصیت نامه ولیکم ، ځکه چې ماته داویره ده چې خلک به خبری کوی او خواهش به کوی، بیا ما فکر وکړ چې الله جل جلاله او مسلمانان به نور خلک منع کړی [392].

د صحیح مسلم په روایت کې صراحت شوی دی چې هغه د خلافت په هکله د وصیت نامی د لیکلو اراده کړی وه. نو څرګنده شوه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر کې تر ټولو اهل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وه ، همدا علت وه چې د وفات کیدود مرض په وخت کې ئی هغه د لمانخه امام ټاکلی وه . خود وصیت نامی او ولیعهد کولو اراده ئی ځکه پریښوده چې د شوری په واسطه چې د خلیفه ټاکل یو سنت جوړ شی ، هغه په دی باور وه، چې مسلمانان به د اصلح د انتخاب د توفیق څخه نه بی برخه کیږی .

3 - په 23 هجری قمری کال کې چې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د اخری حج نه بیرته مدینی ته راستون شونو په خپله لومړی خطبه کې ئی خلکو ته وویل : چا چې د مسلمانانو د مشوری پرته د چا سره بیعت کړی وی [هغه ئی خپل مشر ټاکلی وی] نو د هغی تابعداری دی ونه کړی شی دا ویره ده چې دا دواړه به قتل کړل شی [393].

4 - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی دی چې : من تامر منکم من غیر مشوره من المسلمین فاقتلوه [څوک چې د مسلمانانو د مشوری پرته امیر شو نو هغه قتل کړی] [394].

---

[392] - صحیح بخاری کتاب المرضی 2 ټوک 846 مخ کتاب الاحکام 2 ټوک 1072 مخ

[393] - صحیح بخاری المحارین لومړی ټوک 1002 مخ باب رجم الجلی

[394] - المنصف عبدالرزاق 5 ټوک 481 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

5 - په یو بل روایت کې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه وینا داسی را نقل شوی چې : چاچې د مسلمانانو د شوری پرته چاته د حکومت د منلو بلنه ورکړه نو دا بلنه او دا حکومت حلال نه دی [395].

6 - د حضرت علی رضی الله تعالی عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی : که چیری ما د چا د مشوری پرته خپل خلیفه ټاکلی نو د ام عبد زوی ابن مسعود رضی الله تعالی عنه به می خپل خلیفه ټاکلی وایی [396].

د دی حدیث څخه دامعلومیږی چې د مسلمانانو د مشوری پرته یوڅوک خپل ولیعهد ټاکل د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په نظر غوره کارنه وه.

7 - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې په شپږ ډوله خلکو زه هم لعنت وایم او الله جل جلاله پری هم لعنت رالیږلی دی د هغوی څخه یو سړی هغه دی چې په زور په حکومت قبضه وی [397].

8 - حضرت علی رضی الله تعالی عنه د جمل په جنګ کې فرمایلی وهچې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم مونږ ته د خلافت په هکله کوم وصیت نه وه پری ایښی ، بلکه د دی پریکړه مونږ په خپله خوښه کړی وه،ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه چې خلیفه شو نو هغه هم خلک په دین کلک کړه او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. بیانو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه خلیفه کړی شو نو هغه هم خلک په دین کلک وساتل او په خپله هم په دین کلک ولاړ وه . ان تر دی پوری چې خلکو خپلی غاړه و غزولی او په ارام سره شو [398].

---

395 - فتح الباری 15 ټوک 140مخ

396 - مسند احمد ټوک 95 د مجمع الزوائد الخلافه 5 ټوک 445.

397 - مشکوه باب الا یمان بالقدر.

398 - مجمع الزوائد کتاب الخلافه 5 ټوک 975 و کنز العمال 5 ټوک 655.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چې : ان الاماره ما او تمر فیها و ان الملک ما غلب علیه با السیف [امارت [اسلامی حکومت] هغه دی چې په مشوره جوړ شوی وی او بادشاهت هغه چې د توری په توری زور ئی لاس ته راوړی وی [399] .

10 - د مدینی حاکم مروان بن الحکم د یزید بن معاویه صفت د مدینی د مسجد په منبر د دی له پاره شروع کړ چې خلک ورسره بیعت وکړی نو عبدالرحمن بي ابی بکر رضی الله عنه څه خبره وکړه د اسماعیل په روایت کې راغلی دی چې عبدالرحمن وویلی : ماهی الاهر قلیه سنه هرقل و قیصر و لابن المنذر اجئتم بها قلیه تبایعون ابناء کم [دا خو د هر قل او قیصر لاره ده ، تاسو د حکومت څخه قیصریت جوړ کړی دی چې د خپلو زامنو له پاره به ئی بیعت اخلی[400] .

11 - ذو الکلاع او ذو عمر د یمن د تجربه لرونکو حکمرانانو څخه وه کله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم جریر بن عبدالله البجلی رضی الله عنه یمن واستاوه نو دا دواړه مسلمانان شوخو یو ورځ ذوعمر حضرت جریر رضی الله عنه ته په خطاب کې وویل [ستا پرما ډیر احسان دی چې ستا د نبی په اساس ماته د ایمان دولت په برخه شو" زه تاته یو ضروری خبره ښایم او هغه داده چې د عربو حالت به تر هغه پوری صحیح وی ترڅو چې د هغوی حکومت د مشوری په اساس جوړیږی خو کله چې دا حکومت د توری په زور جوړ شی نو بیا به ستاسی حکمران پادشاه وی چې د نورو پادشاهانو په څیر به په رښتیا خبره په غصه کیږی او ناراضه کیږی او په چاپلوسی باندی به ډیر خوشحالیږی [401].

---

[399] - طبقات ابن سعد 4 ټوک 113مخ

[400] - صحیح بخاری کتاب التفسیر 2 ټوک 715 مخ سورت الاحقاف - فتح الباری 10 ټوک 197 ~198 مخونه

[401] - بخاری المغازی 2 ټوک 625 مخ - فتح الباری 2 ټوک 138 باب ذهاب جریر الی المین

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیعت او د خلیفه د ټاکلو
په هکله د فقهاو ویناوی

د پورته ذکر شوو احادیثو څخه دا په ډاګه کیږی چې په اسلام کې د خلیفه د ټاکلو طریقه بیعت او انتخاب دی او انتخابی خلافت د اسلامی سیاست یو نه تغیر کونکې اصل دی ،د همدی دلیل په رڼا کي د اسلام فقهاو رحمه الله علیهم هم د دی اصل ذکر په خپلو خپلو کتابونو کې کړی دی.

ا- امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه د عباسی خلیفه په وړاندی دیوه سوال په ځواب کې فرمایلی وه چې : ستا په خلافت باندی د فتوی د خاوندانو د دوه خلکو اجتماع هم نه ده شوی حال دا چې خلافت د مسلمانانو د اجتماع او مشوری په اساس جوړیږی [402].

2 - شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله چې په 429 هجری کال کې مړ شوی د جمهورو اهل سنتو مسلک په دی توګه بیان کړی دی : ان طریقه ثبوتها الاختیار من الامه باجتهاد اهل الا جتهاد منهم و اختیارهم من یصلح لها [د خلیفه د ټاکلو لاره دا ده چې امت هغه انتخاب کړ و د امت د اجتهاد خاوندان له تحقیق او اجتهاد په اساس هغه څوک وټاکې چې دی د منصب اهمیت او صلاحیت ولری] [403].

د [اهل اجتهاد] څخه مقصد د پوهی او د رای خاوندان دی یعنی اهل حل و عقد او د قوم مسئول نمایندګان.

3- امام ابو الحسن ماوردی بغدادی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلیفه د انتخاب او ټاکلو د بیان په هکله ځانګړی فصل جور دانبوولی ده " باختیار اهل حل والعقد " یعنی اهل حل

---

[402] - مناقب الامام الاعظم دکردری لیکنه 2 ټوک 15 مخ په حواله د خلافت او ملوکیت د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه

[403] - اصول دین 279 مخ پاکستان لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

و عقد [د ملت نمایندګان] چې څوک خوښ کړي هغه به د خلافت منصب په غاړه اخلي.

په بله صفحه کې د انتخاب د طریقی و ضاحت ئی په ځانګړی فصل کې په دی تو ګه کړی دی ، کله چې اهل حل و عقد په یوه ځای کې راټول شی ، نو د خلافت د منصب له پاره دی د موزونو خلکو پلټنه وکړی ، هر چا کې د خلیفه د جوړیدو د اهلیت د شرائط موجود وی. نو د بیعت له پاره همغه ته ترجیح ورکوله کیږی، یعنی هغه څوک چې په فضیلت او د شرائطو د اهلیت په لحاظ په ټولو غوره وی. او د هغه د اطاعت له پاره خلک ډیر ژر اماده کیږی [مشهور وی] د داسی شخص سره په بیعت کولو کې ځنډنه دی په کار ، اهل حل و عقد د انتخاب څخه وروسته د خلافت منصب د داسی سړی ترمخ وړاندی کوی چې هغه ئی غوره کړی وی خو که چیری هغه د دی منصب د قبلولو څخه انکار وکړ نوبیا به هغی پسی اهل منتخبوی [404].

4 - قاضی ابویعلی حنبلی رحمه الله علیه چې په 458 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمائی چې : فلا تنعقد الابجمهور اهل الحل و العقد قال احمد رحمه الله علیه الامام الذی یجتمع قول الحل و العقد علیه کلهم یقول هذا امام و ظاهر هذا انها تنعقد بجماعتهم [د خلافت او امامت انتخاب دملت د نمایندګانو د اکثریت لخوا کیږی امام احمد رحمه الله علیه فرمایلی دی چې په چا چې اهل حل و عقد متفق شی نو همغه به امام او حکمران وی نو د دی څخه دا معلومیږی چې د خلافت جوړیده دملت د نمایندګانو د اجتماعی پریکړی په واسطه کیږی] [405].

5 - قاضی فضل الله توریشتی رحمه الله علیه حنفی په خپل کتاب المعتمد فی المعتقد کې لیکې کوم چې په 620 هجری قمری کال کې چاپ شوی وه :

[404] - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 706 مخ 1973 عیسوی کال چاپ
[405] - الاحکام السلطانیه د ابی یعلی لیکنه 23 مخ 1960 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې40 کسه د رای ، مشوری ، بصیرت او دیانت خاوندان ، په داسی یو سړی په متفقه توګه د حکمران په صنعت وټاکې چې ددی منصب اهلیت ولری. او د دی څلویشتو کسانو څخه لږ تر لږ داسی دینی عالم وی چې د قاضی کیدو اهل وی ~ نو د دی سړی حکومت جوړیدای شی او په مسلمانانو ئی اطاعت واجیږی [406].

6 – ابن الهمام حنفی چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چې : د خلیفه ټاکل د علماء، د رائی د خاوندانو او په معاملاتو پوه د یو ټولګی د بیعت سره کیږی خو د دی له پاره کوم خاص شمیر ضروری نه دی [407].

ځینی کتابونوکې د اهل سنت د ائمو او ځینی علماو دا وینا هم رانقل کړی ده چې د پنځه یا دری کسو بیعت هم کافی دی بلکه د دی مفهوم دادی چې که چیری څوکسو بیعت کړی وی [ووټ ئی ورکړی وی] او پاتی خلکو مخالفت و نه کړ نو سکوت او چپوالی او د مخالفت نه کول د دوی له خوا څخه بیعت ګڼل کیږی .

ابن حجر رحمه الله علیه د الماور دی څخه را نقل کړی دی چې د ټولو اهل حل و عقد بیعت اخستل ضروری نه دی په خپله د مخالفت نه کول کافی ګڼل کیږی [408].

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چې620 هجری قمری کال وفات شوی ، امام قرطبی رحمه الله علیه چې671 هجری قمری کال وفات شوی ، شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه چې728 هجری قمری کال وفات شوی حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه چې774 هجری قمری کال وفات شوی ، ابن خلدون رحمه الله علیه چې 808 هجری قمری کال وفات شوی ، او شاه ولی الله رحمه الله علیه چې1176 هجری قمری کال وفات

---

[406] المعتمد هندی نسخه د امامت بحث 176مخ

[407] - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

[408] - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی کې هم همدا ډول لیکلی دی چې خلافت د اهل حل و عقد [یعنی د ملت د نمایندګانو] د بیعت پرته نه شی جوړیدلای[409] .

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت

د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت :

د بنو ساعده د چوتری د انتخاباتی غونډی راپور او د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د بیعت تفصیلات تاریخ طبری ، الکامل د ابن اثیر ، طبقات ابن سعد ، البدایه د ابن کثیر رحمه الله علیهم کې بیان شوی دی ، چې ما د دی کتابونو پوره مطالعه کړی ده. خود تاریخ او مغازی په کتابونو کې صحیح او ضعیف دواړه ډوله روایات راغلی دی. نو له دی امله می دا کوښښ وکړ چې د احادیثو د مشهورو او مستندو کتابونو روایت رانقل کړم ، په دی هکله د صحیح بخاری د روایاتو لنډیز په دی توګه دی .

د بنو ساعده په چوتری کې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ د خلیفه د ټاکلو له پاره په ډیره ازاده توګه بحث وشو، خود حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د پیشنهاد په اساس د مدینی خلکو [چې په هغی وخت کې یې عملاً د ټول قوم د معتمدو او باوری نمایندګانو حیثیت درلوده] په

[409] - المغنی لابن قدامه 8 ټوک 526 مخ 1969عیسوی کال د مصر چاپ - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 268مخ د البقره سورت - منهاج السنه د ابن تمیمه لیکنه 1ټوک 140 مخ 1321 هجری قمری کال د مصر چاپ - تفسیر ابن کثیر 1 ټوک 125 مخ د البقره سورت - مقدمه ابن خلدون 152 مخ - ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک لومړی فصل 1976 عیسوی کال لاهور چاپ - جامع الاصول د ابن الاثیر چی606 هجری قمری کال کې مړ شوی لیکنه 4 ټوک 101 مخ ان البیعه حقها ان تقع صادره عن المشوره و الاتفاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله خوښه او رضا ابوبکرصدیق رضی‌الله تعالی عنه غوره او د هغه په لاس ئی بیعت وکړ " فبایعه الناس "[410]

په بل ځای کې داکلمات داسی راغلی دی: وبایعه المهاجرون ثم بایعه الانصار[مهاجرینو د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره اول بیعت وکړ او بیا ور سره انصارو بیعت وکړ] [411].

دا خاص بیعت وه چې د مرکز ټولو مسلمانانو په کې ګډون ونه شو کړای خو په دوهمه ورځ په نبوی مسجد کې عمومی بیعت وشو او په هغی کې ټولو مسلمانانو ګدون وکړ" فبایعه الناس عامه " [412].

د حضرت ابوبکرصدیق رضی الله تعالی عنه سره د بیعت تفصیلات په مسند احمد رحمه الله علیه ~ منصف عبدالرزاق او مجمع الزوائد کې هم رانقل شوی دی ، په دی کتابونو کې هم همدا خبره راغلی ده چې د مدینی انصارو او مهاجرینو ټولو د هغه سره بیعت کړی وه [413].

د سعد بن عباده رضی الله تعالی عنه په هکله په تاریخ طبری کې دوه روایتونه راغلی دی : لومړی دا چې هغه هم د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره بیعت کړی وه او دوهم داچې هغه د خپل مرګ تروختته پوری بیعت ونه کړ [414].

دا روایت ډیر مشهور دی ، خو حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه کوم مخالف قدم پورته نه کړ ښکاره ده چې د غالب اکثریت درایو د اتفاق

---

[410] - صحیح بخاری المناقب 1 ټوک 518 مخ 1961 عیسوی کال اصح المطابع مطبعی کراچی پاکستان چاپ

[411]- بخاری المعاربین 2 ټوک 1010 باب رجم الجنلی

[412] - بخاری الاحکام باب الاستخلاف 2 ټوک 1072 مخ - جامع لاصول 4 ټوک 102مخ 1970 عیسوی کال چاپ

[413] - مسند احمد 1 ټوک 55 مخ بیروت چاپ - منصف عبدالرزاق 5 ټوک 439 مخ 1972 عیسوی کال د بیروت چاپ - مجمع الزوائد 5 ټوک 182 ~ 183 مخونه 1967عیسوی کال د بیروت چاپ

[414] - تاریخ طبری 3 ټوک 21مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه وروسته د هغه چپوالی او د بیعت نه کول کوم قانونی حیثیت نه درلود ، د حضرت علی رضی الله عنه په هکله ابن حجر رحمه الله علیه د صحیح ابن حبان په حواله د ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت رانقل کړی دی چې : ان علیاً بایع ابابکر فی اول الامر " حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره د ټولو لومړی بیعت کړی وه. خو د بخاری په یوه روایت کې راغلی دی چې د حضرت فاطمی رضیالله عنها د وفات تروختنه پوری [پوره شپږ میاشتی] هغه عملاً او ښکاره بیعت نه وه کړی خو کوم مخالفانه اقدام ئی هم ونه کړکیدای شی چې د هغه لومړی بیعت مشهور شوی نه وی او د خلکو د غلط فهمیو د لری کولو په خاطر ئی دوباره په نبوی مسجد کې بیعت کړی وی ترڅو عام خلک هم پری وپوهیږی [415].

د صحیح مسلم او صحیح بخاری د روایتونو لنډیز په دی توګه دی : تر هغه وخته پوری چې حضرت فاطمه رضی الله عنها ژوندی وه نو خلکو به د حضرت علی رضی الله عنه ډیر فکرساته ، خود حضرت فاطمه رضی الله عنها د وفات څخه وروسته حضرت علی رضی الله عنه ولیدل چې د خلکو توجه هغه طرف ته کمیږی نوهماغه وه چې د ابوبکر رضی الله عنه سره ئی د مصالحت او بیعت کولو پریکړه وکړه او حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته ئی خبر ولیږه چې ته یوازی زمونږ کورته تشریف راوړه ، ابوبکر رضی الله عنه تشریف وروړ، د صحیح مسلم روایت دی چې حضرت علی رضی الله عنه بنو هاشم را ټول کړی وه حضرت علی رضی الله تعالی عنه سوګند یاد کړ او وئی ویل چې قسم په الله جل جلاله مونږ ستا په فضیلت پوهیږو او مونږ له تا سره څه کینه نه کوو تاسی په خلافت کې مختار یاست ، حال داچې په مشوره کې مونږ هم باید برخی لرودای ، حضرت ابوبکر رضی الله عنه ځواب ورکړ وی ویل : چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلوانو سره نیک سلوک کول زه په خپلو خپلوانو مقدم

[415]- فتح الباری 9 ټوک 36 مخ الغازی غزوه خیبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمیرم ، حضرت علی رضی الله عنه ورته وفرمایل چې زه د زوال څخه وروسته له تا سره بیعت کوم، د ماسپښین د لمانځه وروسته لومړی حضرت ابوبکر رضی الله عنه په ممبر وخوت او د حضرت علی رضی الله عنه تعریف ئی وکړ او د بیعت د ځنډیدو چې کوم علت هغه ویلی وه هغه ئی توضیح کړ [د اهل بیت د مشوری پرته د خلافت مسئولیت په غاړه اخستل] بیا حضرت علی رضی الله عنه د شهادت کلیمه ولوسته ، بیائی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه فضیلت بیان کړ او وئی فرمایل چې زمونږ د مشوری پرته د خلافت پریکړه شوی وه . په دی اساس مونږ په خپل زړه کې لږ غمجن شوی غوندی وه- د مسلم شریف په روایت کې راغلی چې بیا راپورته شو او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه سره ئی بیعت وکړ[416] .

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا:

په الله جل جلاله سوګند یادوم چې زه له تاسی څخه غوره او بهترنه یم ، او نه د خلافت له پاره زه خپل ځان له تاسی بهتر ګڼم ، زما خواهش وه چې ستاسی څخه کوم یو دا مسئولیت په غاړه واخلی تاسو به دا امید لری چې زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق عمل وکړم ~ رسول الله صلی الله علیه وسلم معصوم او پاک وه او د هغه سره ملا ئکې موجودی وی ، خو زما سره شیطان هم دی چې زما د صحیح لاری څخه دبی لاری کولو کوښښ کوی په دی اساس تاسی ټول خلک به زما محاسبه کوی : ان استقمت فاعینونی وان زغت فقومونی [که چیری زه په نیغه لار روان وم نوما سره کومک وکړی او که چیری زه بې لاری شوم نو بیا ما نیغی لاری ته راواړوی] .

په یوبل روایت کې دا وینا په دی توګه رانقل شوی ده :

---

416 - صحیح بخاری المغازی غزوه خیبر2 ټوک 609 مخ صحیح مسلم الجهاد باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا نوث – جامع الاصول 4 ټوک 104 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای خلکو ! زه ستاسی خلیفه جوړکړای شوی یم حال دا چې زه ستاسی څخه بهتر نه یم ، که چیری زه صحیح کارونه کوم نو زما سره کومک وکړی او که چیری غلطی را څخه وشوه نو ما ته نیغه لاره وښایاست ، رښتیا ویل امانت دی او درواغ ویل خیانت دی ، ستاسی کمزوری او ضعیفه شخص به زما په وړاندی قوی او طاقت وروی ، ترهغه پوری چې زه هغه ته حق ونه سپارم او ستاسی طاقت لرونکې او قوی شخص به دلته کمزوری او ضعیفه وی تر هغه پوری چې زه د هغه څخه د مظلوم حق وانه خلم ، هغه قوم چې د خدای په لاره کې جهاد پریږ دی نو الله تعالی هغه په فقر او ذلت اخته کړی او په کوم ملت کې چې بی حیائی وده وکړی او ډیره شی ، نو الله تعالی په هغوی غمونه او مصیبتونه رانازلوی ، تر هغه پوری زما اطاعت کوی ترڅو پوری چې زه د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوم ، خو کله چې ما د هغو نافرمانی وکړه نو بیا په تاسو زما اطاعت واجب نه دی ، پورته شی لمونځ وکړی چې الله جل جلاله په تاسی خپل رحم وکړی [417].

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت

حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د خپل وفات په مرض کې د حضرت عبدالرحمان بن عوف ، عثمان بن عفان ، سعید بن زید ، سید بن حضیر رضی الله عنهم او نورو مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم څخه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په هکله مشوره وغوښته ، د مشوری او د دی لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم درای د معلومولو وروسته ئی حضرت عثمان رضی الله عنه ته ویل چې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په باره کې زما وصیت ولیکه هغه ولیکه او مهرئی پری ولګاوه او بیا بیرون ولاړ او د خلکو [اهل حل وعقد] څخه ئی پوښتنه وکړه

---

[417] - المصنف د عبدالرزاق لیکنه 11 ټوک 336 مخ – مجمع الزواید 5 ټوک 183 مخ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 212 مخ – تاریخ طبری 3 ټوک 203 مخ - البدایه 5 ټوک 248 مخ – کنزالعمال 5 ټوک 601 مخ د 1979 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

: اتبايعون لمن فی هذا الکتاب فقالوا نعم فاقروا بذلک ورضوا وبایعوا[ایا تاسی د هغه شخص سره بیعت کوی چې نوم ئی په دی خط کې لیکلی دی ؟ ټولو وویل هو - هغه وه چې ټولو د حضرت ابوبکر رضی الله عنه پیشنهاد ومانه ، راضی او مطمئن شو او د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه سره ئی بیعت وکړ[418]] .

ابن جریر رحمه الله علیه او ابن الاثبر رحمه الله علیه د ابوالتفسیرڅخه رانقل کړی دی چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خپل ځای څخه ښکته شو او په خپله ئی د خلکو څخه وپوښتل چې :اتر ضون بمن استخلف علیکم [ایا تاسی په هغه چاراضی یاست چې زه ئی خپل خلیفه ګرځوم] ، په الله زما سوګند چې ما په دی هکله په خپل غور او فکرکې څه کمی نه دی کړی او خپل کوم خپلوان نه ، بلکه عمرفاروق رضی‌الله عنه می خلیفه ټاکلی دی ، خلکو وویل : سمعنا واطعنا[مونږ یی اورو او اطاعت ئی کوو] .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل وصیت لیک د لیکو ترمخه د مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم د ممتازو او باوری نماینده ګانو رای لاس ته راوړی وی ، او بیائی د هغوی د رای مطابق وصیت لیک ولیکه ~ او د مدینی د عامو خلکو څخه یې پوښتنه وکړه،او خلکو په خپلی ازآدی خوښی سره د حضرت عمر رضی الله عنه سره بیعت وکړ او وروسته له هغی د فاروق خلافت ته قانونی حیثیت حاصل شو، د ابوبکر صدیق رضی الله عنه وصیت په اصل کې یووړاندیز وه چې هغه خلکو مسترد کولائی هم شو . خو مسلمانانو هغه قبول کړ[419].

ابن الاثیر مجدالدین جزری رحمه الله علیه چې606 په هجری قمری کال کې مړ شوی په جامع الاصول فی احادیث الرسول کې یو بل روایت

[418] - طبقات ابن سعد 3 ټوک 199 مخ - منتخب کنزالعمال په حایشه د مسند احمد 2 ټوک 177 مخ

[419] - طبری 4 ټوک 51 مخ – الکامل 2 ټوک 426 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانقل کړې دي چې وايي : د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفين څخه وروسته حضرت عمر رضی الله عنه خلکو ته وويل چې زه تاسی ته د خپل ځان په هکله داسی کومه خبره نه شم کولای چې تاسوته د پخوا څخه معلومه نه وی زه يوازی عمر يم او په تاسی د حکومت کولو هيڅ حرص نه لرم. خو دا امانت دکوم نا اهل په غيرږکې هم نه شم وراچولی. خو هغه څوک چې د مسلمانانو د قوت باعث وی هغه د دی منصب ډير حق داره دی [420].

تاسی بيا هم غور وکړی او کوم بل کس ددی کار له پاره وټاکې خو خلکو دوهم ځل بيا همدی غوره کړ.

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وينا :

د عربو مثال لکه د پيزاون تړلی اوښ دی چې د خپل قا ئد مشر پسی وروسته روان وی نو مشرته ئی غور کول په کار دی چې هغه دوی چيرته وړی ؟ پاتی شوم زه د کعبی په رب می دی سوگند وی چې زه به دا خلک په نيغه لاره روان کړم [421].

ابن سعد رحمه الله عليه د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفين څخه وروسته په همغه ځای کې د شوی وينا متن داسی رانقلوی : د حمد اوثنا وروسته زه ستاسی له پاره امتحان يم ،او تاسی زما له پاره امتحان ياست زه تيرو دوه ملگرو د رسول اکرم صلی الله عليه وسلم ابوبکر رضی الله عنه نه وروسته خليفه شوی يم - هغه خلک چې د مرکز څخه لری دی زه په هغوی پوه ، ديانت دار او قوی اميران ټاکم ، هغه څوک چې نيکې کوی مونږ د هغوی سره احسان کوو او هغه خلک چې د جرائمو ارتکاب وکړی

---

[420]- جامع الاصول 4 ټوک 109 مخ کتاب الخلافه ولااماره الباب الثانی فی ذکر الخلفاء الراشدين بيعتهم

[421]- طبری 4 ټوک 51 مخ - الکامل 2 ټوک 427 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ته به سزا ورکوم الله جل جلاله دی ما ته او تاسی ټولو ته ښښنه و کړی[422] .

د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت :

د زخمی کیدو وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه وویل : زما په نظر د هغو شپږو کسانو څخه ډیربل هیڅوک اهل او موزون نه شته ، د چا څخه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د وفات ترنیټې پوری خوشحاله وه یعنی حضرت عمر حضرت عثمان حضرت زبیر حضرت طلحه حضرت سعد او حضرت عبدالرحمن رضی الله عنهم په مشوره کې زما زوی عبدالله هم شریکولای شی خو هغه په خلافت کې هیڅ حق نلری [ترڅو چې د دی په اساس خلافت موروثی ونه ګرځی] که چیری سعد بن ابی قاص رضی الله عنه ته خلافت ورپه لاس شی نو ډیره به ښه وی،او که نه نو بل هرڅوک چې خلیفه شونوورته په کاردی چې د هغه کومک ترلاسه کړی...د دی نه وروسته ئی راتلونکې خلیفه ته د مهاجرینو او انصاور رضی الله تعالی عنهم ، کلیوالو خلکو او غیر مسلمانو ډلو سره د حسن سلوک وصیت وکړ دغه شپږ رکنی انتخابی هیئت د خلیفه د وړاندیز اختیار عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه ته ور په غاړه کړ [هغه ئی د انتخاب ناظم وټاکه] هغه د مدینی د خلکو سره اوږدی مشوری وکړی . د بخاری شریف په کتاب الاحکام کې راغلی دی چې خلک تردری ورځو پوری د عبدالرحمن رضی الله تعالی عنه کورته د خپلو رایو د ښکاره کولو په خاطر راتلل، د رای ګیری وروسته د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله تعالی عنهما د د واړو څخه د قرآن او سنتو د تابعداری وعده واخسته او وی ویل چې د مدینی وګړی عثمان رضی الله عنه خوښوی ~ نو په دی خاطر د هغه سره بیعت وکړی ، هماغه وه چې حضرت علی رضی الله عنه او د مدینی ټولو خلکو د هغه سره بیعت وکړ " فبایعه علی رضی الله عنه وولج اهل الدار فبایعوه " .

422- طبقات ابن سعد 2 ټوک 427 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صحیح بخاری په کتاب الاحکام کې د حضرت عبدالرحمن رضی الله عنه وینا را نقل شوی ده :فلم ارهم یعدلوا بعثمان رضی الله عنه ... فبایعه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه و بایعه الناس و المهاجرون و الانصار و امراء الاخبار و المسلمون [ما ولیدل چې خلک د حضرت عثمان رضی الله عنه سره هیڅوک نه برابروی او د خلافت له پاره د هغه څخه زیات اهل بل څوک نه ګڼی ...عبدالرحمان بن عوف د حضرت عثمان رضی الله عنهما سره بیعت وکړ عامو خلکو او مهاجرینو رضی الله عنهم ورسره بیعت وکړ او عسکری مشرانو [چې په هغی وخت کې د حج د پاره راغلی وه] هم ورسره بیعت وکړ[423].

د حضرت عثمان رضیالله عنه لومړی وینا :

د حمد او ثنا څخه وروسته په ما د خلافت بار اچول شوی دی او ما دا بار پورته کړی دی، زه د سنتو پیروی کوونکې یم او د بدعاتو د منځه وړونکې یم ښه پوه شی چې د قرآن او سنتو د پیروی څخه وروسته زه د دری اصولو پابند یم :

لومړی دا چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه پیروی به کوم او د هغوی د پریکړی پابند به یم په دی شرط چې تاسی پری اتفاق کړی وی .

دوهم دا چې په کومه موضوع کې چې ستاسی د اجتماعی مشوری په اساس کومه پریکړه و نه شی نو د هغی د پاره به زه د ښه او نیکو خلکو سنت اختیار وم .

دریم دا چې زه به په تاسی لاس پورته نه کړم مګر هغه سزا چې تاسی یې وړ وګرځی .

423- بخاری المناقب ټوک 523 ~ 525 الاحکام 2 ټوک 1070 - جامع الاصول 4 ټوک 124 ~ 128مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه پوه شی ! چې دا وینا د خلکو له پاره ښایسته او غوره جوړه کړل شوی ده تاسی د دی په لور مه ښکته کیږی او نه پری اعتماد وکړی ځکه دا د اعتماد وړ شی نه دی .

پوه شی ! چې دا وینا تاسی نه پریږی تر هغو چې تاسی یې په خپله پری نه ږدی [424].

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت :

حضرت عثمان رضی‌الله عنه د شهادت څخه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو رضی الله عنهم د حضرت علی رضی‌الله عنه څخه وغوښتل چې د خلافت مسئولیت په غاړه واخلی ، هغه وویل چې ما ته د وزیر په حیث پاته کیدل ډیر غوره دی ، خلکو ورته وویل چې مونږ ستا سره بیعت کوو ، په دی خبره حضرت علی رضی‌الله عنه ورته وفرمایل چې زما سره بیعت به په جومات کې وی او په پټه به نه وی او د مسلمانانو د ازآدی رای پرته به مکمل نه شی، کله چې هغه جومات ته تشریف یوړ نو مهاجرینو او انصارورضی‌الله عنهم او عامو خلکو په اتفاق سره ورسره بیعت وکړه .

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا :

الله جل جلاله د هدایت او لارښوونی کتاب رانازل کړی چې په هغه کې یې نیکې او بدی بیان کړیدی نیک کارونه کوی او له بدو کارونو څخه ځان وژغوری او د فرائضو پابندی کوی، الله جل جلاله د څو شیانو حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت ته فضلیت ورکړی دی او مسلمانانو ته یې د اخلاص او یووالی په اساس قوت وربخښلی دی مسلمان هغه دي چې د هغه د ژبی او

- تاریخ طبری 5 ټوک 149 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاس د ضرر څخه خلک خلاص وی د حق پرته کوم مسلمان ته تکلیف ورکول روا نه دی , پرته دهغه سزا څخه چې هغه ته یی ورکول واجب وی ، څه خلک له تاسی څخه مخته ولاړل او مرګ ستاسي پسي هم روان دي خپل بارونه کم کړی ، دا په دی خاطر چې مخکې تلوونکې د وروسته راتلونکې انتظار کوی، د خدای بندګانو،د خدای نه ویریږی ، د هغی د بندګانو د حق تلفی به له تاسی څخه پوښتنه وشی حتی چې د ځناورو په هکله به هم له تاسی څخه پوښتنه وشی ،د خدای اطاعت ورکړی او د هغه د نافرمانی څخه ځان وژغوری- نیکې او خیر چې هر چیرته وی هغه تر لاسه کړی،او بدی چې په هر ځای کې ګوری، هغه نه لری والی اختیار کړی ، هغه وخت رایاد کړی چې تاسی ډیر لږ وی او په ځمکه کې کمزوری ګڼل کیدلی [425].

د خلفائی راشدینو رضی الله عنهم د بیعت په هکله د دی مستندو حوالو څخه دا ثابیتیږی چې د هغوی انتخاب خو د عمومی انتخاباتو له لاری نه وه شوی خود مسلمانانو د اهل حل و عقد یعنی ملت د نمایندګانو لخوا په اصولی توګه شوی وه ، او همدا لاره ډیره غوره ده ، چې د حکومت مشر د ملت د نمایندګانو لخوا انتخاباتو شی، خود ملت نمایندګان باید د ملت معتمدین اوباوری وګړی وی ترڅو د هغوی پریکړه د ملت پریکړه وبلل شی .

د ولی عهد تګاکل

فقهاو او سیاست پوهانو د خلیفه دټاکلو یوه لاره دا هم ښوولی ده چې مخکینی خلیفه څوک خپل ولی عهد او خلیفه وټاکې . ابن خلدون ، ماوردی رحمه الله علیهما او ځینی نورو پوهانو همدا ټاکل کافی

[425] - تاریخ طبری 5 ټوک 157 مخ – الکامل د ابن اثیر 3 ټوک 194 مخ – البدایه د حافظ عمادالدین بن کثیر 7 ټوک 227 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼلی دی، البته د ماوردی رحمه الله په نظر خلیفه خپل پلار یا زوی ولی عهد نه شی ټاکلی [426].

قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه یوازی ولی عهدی او ټاکل کافی نه ګڼی بلکه د اهل حل و عقد بیعت کول ورسره ضروری ګڼی: لان الا مامه لا تنعقد للمعهود له بنفس العهد وانما تنعقد بعهد المسلمین.... ان امامه المعهود الیه تنعقد بعد موته با اختیار اهل الوقت [د ولی عهد حکومت یوازی د پخوانی خلیفه د عهد او وصیت په اساس نه شی نه جوړیږی بلکه د مسلمانانو د عهد او اطاعت او د وخت د اهل حل عقد د انتخاب او خوښی په اساس جوړیږی شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله هم ویلی دی چې : د بیعت پرته یوائی ولی عهدی کافی نه ده] [427].

په قرانکریم او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په احادیثو کې د شورائیت اصول ذکر شوی دی چې په هغی کې د ولی عهد او نامزد کولو طریقه نه ده ښوول شوی ، موسی علیه السلام د طور غره ته د تللو په وخت کې حضرت هارون علیه السلام خپل نائب مقرر کړی وه او همدا راز کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په سفر تللو ، نو کوم صحابی به ئی په مدینه کې خپل نائب او سرپرست ټاکه ، خو هغه د بحث لاندی [ولی عهدی] د موضوع سره کوم اړیکې نه لری ،د دی نه یوائی دا را په ډاګه کیږی چې خلیفه د خپلی غیر حاضری په وخت کې یو څوک د قایم مقام امیر یا نائب امیر په حیث ټاکلی شی .

که څه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه له پاره د وصیت لیک د لیکو اراده کړی وه خو بیا دا اراده پریښوده، تر څو د شوری په واسطه د خلیفه د ټاکلو اصل پا تی شی، ابوبکر رضی

426 - الاحکام د ماوردی لیکنه 10 مخ

427- الاحکام د قاضی ابویعلی لیکنه 25 مخ د 1966 عیسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله عنه چې د حضرت عمر رضی الله عنه په هکله کوم وصیت کړی وه - نو هغه یوازی پیشنهادی شکل لروده خو کله چې د مدینی خلکو هغه قبول کړ او د هغه په لاس ئی بیعت وکړ نو وروسته له هغی د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت جوړ شو .

ابن تیمیه رحمه الله فرمائی چې: انما صار اماما لما با یعوه [حضرت عمر رضی الله عنه هغه وخت عملا خلیفه شو چې صحابو رضی الله عنهم ور سره بیعت وکړ[428].

تغلب یا په زور حکومت نیول :

د اسلام فقهاو د حکومت د جوړیدو یو ډول دا بیان کړیدی ، چې که څوک د زور له لاری په حکومت قبضه وکړی او خپل حکومت جوړ کړی ، د هغی احکام نافذ یدی شی په دی شرط چې د شریعت مطابق وی ، ځینی خلک ددی فقهی مسئلی څخه غلط مقصد اخلی- حال داچې دفقهاو مقصد دادی چې که څه هم د قبضه کونکې دا قبضه شرعا ناروا کاردی . خو کله چې هغه عملا خپله پنجه کلکه کړی نو په هغه وخت کې که د هغه حکومت په رسمیت ونه پیژندل شی، نو کورنی شخړی ، فتنه او فساد به جوړشی او په ملت کې به ګډوډی را پیدا شی او دا کارونه د قبضی [غلب] په مقابل کې ډیره خرابی منځ ته راوړی " الضرورات تبیح المحظورات [د مجبوری په وخت کې ځینی ممنوع شیان د ضرورت په اندازه روا کیږی] ، سد باب الذریعه [د فساد او خرابی دروازه بندول ضروری دی] ، او اختیار اهون البلیتین [د دوه بلاګانو څخه کوچنی بلا اختیار کیدای شی] ، شرعی قواعدو په اساس د ضرورت د قانون لاندی د متغلب او غاصب حکومت به د مجبوریت په اساس منل کیږی - د فقهاو هیڅکله دا مقصد نه دی چې ګویا د متغلب حکومت روا او په حق جوړ شوی حکومت وی ، د هغوی په نظر دایو بالفعل او عملی حکومت خودی

428 - منهاج السنه لومړی ټوک 142 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مگر په حق نه دی. همدا علت دی چې هر چیرته چې د فقهاو په کتابونو کې دا موضوع یاده شوی ده نو ورسره د " للضروره " یا د " خوفاً من قهره و جبرو ته " ... کلماتو ذکر شوی دی د هغوی څخه په ډاګه دا څرګندیږی چې د زور او غلبی حکومت کوم نیک کار نه دی خو یوازی د ضرورت او مجبوری په اساس منل کیږی .

مشهور حنفی فقیه فخرالدین حسن بن منصوراو زجندی چې په قاضی خان مشهور دی او په 592 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکي چې: قال علماء نا رحهم الله السلطان یصیرسلطانا بامرین بالمبایعه معهم و تعتبر فی المبایعه مبایعه اشرافهم و اعیانهم و الثانی ان ینفذ حکمه فی رعیته خوفا من قهر و غلبته [زموږ علماو ویلی دی چې د یو حاکم حکمرانی له دوه لارو جوړیږی، یو ډول دا چې د ملت شریف او معتمد خلک ور سره بیعت وکړی ، [د ملت د نمایندګانو] بیعت دی، او بل دا چې عملاً د هغه حکم د هغه د قهر غلبی او ویری په اساس جاری شوی وی][429] .

د امام قاضی خان د دی وینا څخه څرګنده شوه چې د حکومت جوړیدو صحیح او درسته او قانونی لاره خو داده چې د اسلامی امت پوه او شریف خلک یعنی د ملت نمایندګان یو څوک منتخب کړی، او بیعت ورسره وکړی خو که چا په زور په حکومت قبضه وکړه او د هغه احکام عملا په رعیت کې جاری شول ، نو دا یوازی په دی خاطر حکمران دی چې د ده د قهر ، جبر، ظلم او ویره ده او هغه عملاً غالب شوی دی ،دا په دی خاطر چې دا کومه روا او قانونی لاره نه ده، قانوناً خودا غاصب او په زور مسلط شوی دی ، اوداسی حاکم ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لعنتی ویلی دی - په قران او احادیثو کې د

[429] - فتاوی قاضي خان په حاشیه د عالمګیری 3 ټوک 584 مخ – کتاب السیر تنویرالابصار متن درمختار په مجموعه شامی باب البغات 3 ټوک 428 مخ – بحرالرایق شرح د کنزالدقایق باب البغاه 5 ټوک 152 مخ د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شورائيت حكم راغلی دی. د تغلب او په زور د حکومت واګی په لاس کې داخستو حكم نه دی راغلی .

په در مختار کې دی " و تصح سلطه متغلب للضروره[430] "

په زور لاس ته راوړی حکومت د ضرورت په اساس صحیح ګڼل ګیږی ابن عابدین شامی رحمه الله علیه په دی هکله په خپله حاشیه کې لیکلی که څوک د خلیفه کیدو په شرائطو او اوصافو برابر هم وی خو د اهل حل و عقد د بیعت نه پرته په حکومت قبضه وکړی نو د هغه حکومت به د ضرورت او مجبوریت په اساس صحیح وګڼل شی، او که نه نو صحیح لاره خوداده چې خلیفه باید د اهل حل و عقد له طرفه ټاکل شوی وی. او د ضرورت څخه مقصد د فتنی او کورنی شخړو مخه نیول دی [431].

حنفی فقهاو رحمهم الله په دی نظر دی چې که چیری دا متغلب ظالم او فاسق وی نو د توان په اندازه د هغه څخه سر کش کول او د قوت په زور د هغه حکومت رنګول روادی ، او مسلمانانو ته د داسی حکومت په خلاف د مسلح مقاومت په وړاندی ودریدل او د ظالم حاکم مرسته کول روا نه دی [432].

په فقه کې د باغیانو تعریف داسی شوی دی الخارجون علی الامام الحق بغیر الحق [باغیان هغه څوک دی چې د یو برحق او عادل حاکم په خلاف یی بی حقه او ناروا پاڅون او خروج کړی وی [433].

---

[430] - شامی 512 مخ لومړی ټوک والمسائره د ابن همام 170 مخ نهم ا صل

[431]- شامی باب الا مامه لومړی ټوک 512 مخ

[432] - حکام القران للجصاص لومړی ټوک 70 مخ بیروت - فتح القدیر 6 ټوک 102 مخ 1970د عیسوی کال چاپ - عالمګیری 2 ټوک 384 مخ - بحرا لرائق 5 ټوک 151مخ

[433] - مجموعه شامی 3 ټوک 426 مخ - فتح القدیر د ابن الهام لیکنه 6 ټوک 99مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

خګلورم اصل

د خلیفه صفات او شرطونه

د اسلامی سیاست څلورم اصل دادی چې د ریاست مشر یعنی خلیفه به د خپل علم، عمل ، عدالت، دیانت، قابلیت او صلاحیت له نظره په ټول امت کې ممتاز شخصیت وی، ځکه اسلامی ریاست د خپل طبیعت له رویه یو اصولی فکری ریاست دی نو شرعاً او عقلاً لازمه ده چې دده مشر د اسلام عملی‌نمونه وی، او د خپل دینی فکر او عمل په اساس ښکاره او ممتاز وګړی وی، او یا لږ ترلږه د یوه صالح مؤمن بنیادی شرائط خو پوره کړی ، د اسلام پوهانو د شرعی دلا ئلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښاکې دا شرائط او اوصاف بیان کړی، چا لږ ډیر تفصیل ورکړی او چا په مختصره توګه راخستی دی - امام قرطبی رحمه الله علیه دا شرطونه د نورو علماو په نسبت په ډیر تفصیل سره بیان کړی دی. چې په لاندی توګه ئی وړاندی کوو .

ا{ مسلمان وی :

په قرانکرم کې ئی ډ او لو الامر مسلمانی شرط ګرځولی ده

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

[د النساء سورت 59 ایت]

[ای مؤمنانو د الله او د رسول اطاعت وکړی او د خپلو هغه مشرانو چې ستاسی څخه وی " مسلمانان وی " اطاعت وکړی] .

او په خپلو رازونو او معاملا تو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او شریکول ناروا ښودلی دی

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتْ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ [د ال عمران سورت 118 ایت]

[ای مؤمنانو ! د خپلی ټولنی له وګړونه پرته نورو سره خپل رازونه مه وایی ، هغوی ستاسی د ورکاوی له هیڅ یو فرصت څخه ګټه اخیستل له لاسه نه ورکوی ، تاسی ته چې په هر څه زیان اوړی د هغوی خوښیږی ، د هغوی د زړه دښمنی د هغوی له خولې نه راووځي او څه چې هغوی به خپلو سینو کې پټ ساتلی دی هغه له دی نه زیات دی ، مونږ تاسی ته په ډاګه څرګنده لارښوونې کړیدی که تاسی پوهه لری [نو له هغو سره به په ارتباط ساتنه کې له پاملرنې څخه کار واخلئ]] .ا

اَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمْ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

[د التوبه سورت 16آیت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[ایا تاسی دا گڼلی ده چې همداسې به پرېښودل شی پداسی حال کې چې تر اوسه پوری خو الله دا دنده لیدلې چې له تاسی نه څوک هغه کسان دی چې هغوی [د هغه په لاره کې] سرښندنه وکړی او له الله او له پیغمبر او موٴمنانو څخه پرته یې څوک صمیمی دوست ونه نیوه] .

موٴمنانو ته حکم ورکړی شوی چې کافران خپل دوستان و نه نیسی او په خپلو رازونو او معاملا تو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او شریکول ناروا ښودلی دی

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ [د النساء سورت 144 ایت]

[ای موٴمنانو ! د موٴمنانو په ځای له کافرانو سره ملگرتیا مکوئ]

.

نو کله ئی چې په راز کې شریکول او دوستان نیول روانه دی نو څنگه به د هغه مشری روا شی، د اسلامی حکومت مقصد د اسلام د دین جاری کول دی نو هر هغه څوک چې په دی دین ایمان نه لری نو هغه به دا څنگه نافذ او جاری کړی هیڅ ملت او ریاست د بنسټییزی نظرئی او اساسی قانون نه منونکې ته د مسئولیت منصب نه شی ورسپارلی .

2} نارینه وی :

په قرانکریم کې راغلی چې نارینه په ښځو حاکم دی

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ [د النساء سورت 34 آیت]

[نارینه پر ښځو مسلط اداره چیان دي ، له دې امله چې الله د هغو ځینو ته پر ځینو نورو لوړتیا ورښلیې د ه، او له دې کبله چې نارینه خپل مالونه لگوي] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې هغه قوم به هیڅکله کامیابه نه شی چا چې ښځه خپله حاکمه وګرځوله [صحیح بخاری او صحیح مسلم] .

په همدی ډول نبی صلی الله علیه و سلم فرمایلی دی چې هر کله ستاسی معاملی د ښځو په غاړه شوی نو بیا تاسی ته مرګ ډیر ښه دی [جامع ترمذی] .

د اسلام د فقهاو په دی خبره اجماع ده چې ښځه د حکومت مشره او خلیفه نه شی ګرځیدلای .

3{عادل او صالح وی :

په قرانکریم کې راغلی دی چې ظالم خلک د مسلمانانو د امامت او قیادت وړ نه دی:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

[د البقره سورت 124 آیت]

[نو الله جل جلاله وویل " زه تا د ټولو خلکو قائد ټاکم ، ابراهیم علیه السلام عرض وکړ " او ایا زما له اولادې سره هم همدا وعده ده ؟ هغه وویل " زما وعده له ظالمانو سره نشته] .

د الله جل جلاله نه د غافلو مسرفېتو او مفسدینو اطاعت روانه دی

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ....

[د الکف سورت 28 آیت]

[د هغه چا اطاعت مه کوه چې مونږ یې زړه د خپل اطاعت څخه غافل کړی دی او د خپل خواهش تابع دی او د هغه کار او طبیعت د حد څخه تجاوز دی] .

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

[د الکهف سورت 28 آیت]

[تاسی د حد څخه تیریدونکو خبره مه منئ هغوی چې په ځمکه کې فساد کوی او د اصلاح کارنه کوی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

[د الحجرات سورت 13 آيت]

[اى خلكو ! مونږ تاسې له يوه نارينه او يوې ښځې نه پيداكړئ او بيا مو تاسې قومونه او قبيلې وګرځولې ترڅو چې تاسى يو تر بله سره وپيژنئ ، په حقيقت كې د الله په نزد له تاسې نه تر ټولو زيات عزتمند هغه څوک دى چې په تاسې كې تر ټولو زيات پرهيزګار وي . په باورى ډول الله په هر څه پوهيدونكې او باخبره دى] .

نو كله چې د فاسق او نافرمانه له سره اطاعت روا نه وى او هغه د عزت او احترام وړهم نه دى نو هغه د ټول ملت د رياست او مشرى مستحق څنګه ګرځى د اسلام د فقهاو په دى خبره هم اجماع او اتفاق دى چې فاسق مشر ټاكل روانه دى .

4{ د د ين عالم وى :

په قرانكريم كې ئى د اولوالامر له پاره د استنباط او اجتهادى بصيرت لرل ضرورى ګڼلى دى :

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُوْلِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

[د النساء سورت 83 آيت]

[دوى چې كله كوم د ډاډ يا ويرى خبر اورى هغه خپروى ، پداسى حال كې چې كه دوى هغه پيغمبر او د خپلى ډلى مسئولو كسانو ته ورسوى نو پر هغه به داسى ډول خلک وپوهيږى چې د دوى په مينځ كې د دى خبرى صلاحيت لرى چې له هغى څخه سمه نتيجه واخيستلى شى] .

د قيادت له پاره علم و جسم دواړه ضرورى دى :

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 247 آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[الله پر تاسی هماغه غوره کړې دی او هغه ته يې روحي او جسمی داوړه ډوله پراخ اهليت وربښلی دی] .

عالم او غير عالم برابر نه وی :

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ   [د الزمر سورت 9 آيت]

[ووايه آيا هغه خلک چې پوهيږی او هغه چې نه پوهيږی سره برابر دی] .

په دی خبره د فقهاو اتفاق دی چې لږترلږه علم کول ډير ضرور دی خو په سختو او بغرنجو مسائلو کې د عابدينو فقهاو مشوری ته رجوع کولی شی ، لکه څنگه چې د راشدينو خلفاو دوره وه، خو په هر وخت کې د نورو څخه په پوښتنه کار نه روانيږی. د اسلامی رياست مقصد د دين جاری کول دی. نو هغه څوک چې د ضرورت په اندازه هم د دين په هکله علم ونلری نو هغه به ئی جاری څنگه کړی؟ هيڅ ملت داسی شخص خپل مشر نه شی ټاکلی چې د رياست د اساسی قانون څخه بالکل ناخبره وی .

5} آزاد وی :

يعنی د چا غلام ، د ټول وخت نوکر او بندی نه وی او د فرائضو د اداء کولو له پاره فارغه وی.

6} بالغ وی :

نا بالغه هلک خو دا بار د خپلی جسمانی او ذهنی کمزورتيا په اساس نه شی پورته کولی، د بلی خوا څخه ناپوهه او نابالغه کوچنيان په خپل مال کې د تصرف څخه هم منع کړل شوی دی

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

[د النساء سورت 5 آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[او خپل هغه مالونه چې الله جل جلاله هغه ستاسی له پاره د ژوندد سمبالښت وسیله گرځولی ده ناپوهانو ته مه سپارئ البته د هغوی د خوراک او اغوستن له پاره یې ورکړی او هغوی ته سمه لارښونه وکړی] .

7} عاقل وی :

ښکاره ده چې په ذهنی توگه مریض شخص دملت دومره دروند بار نه شی پورته کولی.

8} د بد ن غړی ییگ روغ وی :

په جسمانی ډول بی کاره شخصیت دومره لوی خدمت نه شی سرته رسولی او نه حدود جاری کولای شی .

9} زړه و ر او شجاع وی :

دکمزوری زړه خاوند بزدله شخص نه د هیواد دفاع کولای شی نه امن راوستلای شی او نه حدود جاری کولای شی .

10} په معامله پوه او د رای خاوند وی :

د حالاتو څخه بی خبره شخص چې په معاملاتو باندی نه پوهیږی هیڅکله نظم او ضبط نشی راو ستلای [434].

د امام د شرائطو ذکر په نورو کتابونو کې هم شویدی چې په ځینو کې په لنډ ډول او په ځینوکې په مفصل ډول بیان شوی دی[435] .

دخلافت له پاره د قریشی توب شرط

د اهل سنت و الجماعت جمهورو علماو د خلافت له پاره قریشی توب شرط ټاکلی دی. د دی شرط دلیل هغه احادیث دی چې په هغه

[434] - تفسیر قرطبي لومړی ټوک 270 مخ

[435] - الاحکام د ماوردی رحمه الله لیکنه 6 مخ - الا حکام د قاضي ابي یعلي رحمه الله لیکنه 30 مخ - اصول الدین د شیخ عبدالقادر بغدادي رحمه الله لیکنه 277 مخ - المسا ئره د ابن الهمام رحمه الله لیکنه 169 مخ ازاله الخفاء د شاه ولي الله رحمه الله لیکنه لومړی ټوک 3 مخ خلافت او ملوکیت اسلامي ریاست مولانا سید ابوالاعلی مودودي رحمه الله لیکنه 379 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې ائمه او خلفاء به د قریشو له جملی څخه وی [436].

خو که چیری قریشی د دین د اقامی، عدل او انصاف څخه مخ واړوی نو بیا د هغه په مقابل کې د غیر قریشی خلیفه ټاکل روادی. په دی د ټولو فقهاو اجماع شوی ده چې یوازی قریشی توب کافی نه دی. بلکه ایمان ، علم، دیانت، زړه ورتیا او شجاعت ته د اولیت حق حاصل دی ، د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې قریشی خلفاو ته د اولیت ورکولو حکم د دی شرط سره تړلی دی چې هغه به دین جاری کوی " ما اقاموا الدین " [437].

په یوه بل روایت کې راغلی دی چې امراء به د قریشو څخه وی، تر هغه پوری چې هغوی په عدل پریکړې کول " ماحکموا فعدلوا "

په یو بل روایت کې ویل شوی دی چې کله قریش د صحیح لاری څخه و ښوویږی او په حق ولاړ نه شی ، نو تاسی بیا خپلی توری را پورته کړی " رجاله ثقات الا ان فیه انقطاعا " [438].

همدا د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او د حنفی فقهاو فتوی ده چې قریشی توب شرط دی خو علامه انور شاه کشمیری رحمه الله د التحریر المختار په لومړی ټوک 68 مخ په حواله لیکلی دی چې د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه څخه یو روایت دا هم را نقل شوی دی چې قریشی توب ضروری نه دی [439].

خو دا روایت ډیر کمزوری دی چې د پورتنی قول په مقابل کې د منلووړ نه دی .

---

436 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

437 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

438 - فتح الباری 16 ټوک 233 مخ

439 - معارف السنن د جامع ترمذی شرح 2 ټوک 322 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون رحمه الله علیه د قریشی توب د شرط علت ، د قوت خاوند او موثر توب بیان کړی دی هغه لیکي چې اصل مقصد د نسب او قبیلي برتری نه ده. بلکه مقصد تری ، قوت ، موثر توب او د قوم ډیر اعتماد لاس ته راوړل دی ، خو ابن خلدون رحمه الله علیه د ممتاز مورخ او ټولن پوهنی په څنګ کې په فقه او حدیثو کې هغه ځای نه لری چې دهغه په اساس د ده په توجیه باندی اطمینان حاصل شی ، په دی خاطر که چیری صحیح النسب قریشی موجود وی او قوم پری اعتماد وکړی او په نورو شرائطو هم برابر وی نو هغه ته په غیر قریشی برتری ورکول په کار دی .

دظالم او فاسق حکمران په هکله
د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه مسلك

د فقهی په کتابونو کې یوه مسئله ذکر شوی ده. چې د فاسق او ظالم حکمران په واسطه د ټاکل شوی قاضی پریکړی قانونا جاری کیږی خو په دی شرط چې قاضی په خپله عادل وی او دهغه پریکړه د شریعت په خلاف نه وی، د دی څخه ځینی خلکوته اشتباه پیداشوی وه چې شاید امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د خلیفه لپاره د عدالت شرط ضروری نه ګنی ، نو د دی اشتباه دلری کولو له پاره مشهور حنفی فقیه امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجری قمری کال کې مړی شوی دی فرمایی چې : ولا فرق عند ابی حنیفه رحمه الله علیه بین القاضی و الخلیفه فی ان شرط کل واحد منهما العداله وان الفاسق لایکون خلیفه ولایکون حاکما کما لا تقبل شهادته وخبره [د امام ابو حنیفه رحمه الله په نظر د خلیفه او قاضی ترمنځ په دی هکله کوم تو پیر نه شته دواړو له پاره عدالت او دیانت شرط دی فاسق نه خلیفه جوړیدی شی او نه قاضی لکه څنګه ئی چې شهادت او روایت نه قبلیږی [440]] .

440 - احکام القران لومړی ټوک 70 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام ابو حنیفه رحمه الله له نظره د فاسق حکمران په خلاف بغاوت کول او د قوت استعمالول روا دی، په دی شرط چې د هغه پرځای عادل او صالح حکمران منځ ته را وستلای شی، او په نتیجه کې د کورنی شخړو او د بی نتیجی وینی تویدلو او نفسونو د ضایع کیدلو خطره او ویره موجوده شی .

جصاص رحمه الله علیه فرمایي چې : وکان من قوله وجوب الامر بالمعروف و النهی عن المنکر فرض بالقول فان لم یوتمر فبالسیف.

ابو حنیفه رحمه الله علیه به ویل چې په ژبه امر بالمعروف او نهی عن المنکر فرض دی خو که چیری حکمران د نیکې حکم نه منی او په نیغه لاره نه ځی، نو بیا امر بالمعروف د توری په واسطه واجبیږی[441]]
.

ابن الهمام رحمه الله علیه فرمایلی دی چې که چیری خلیفه په اوله کې عادل وه، خود ټاکلو وروسته ئی د ظلم او فسق لاره ونیوله په دی حالت کې خو په خپله نه شی معزو لیدلاي خو د هغه حکومت چپه کول روا دی. په دی شرط چې د دی حکومت د چپه کولو په وجه د دی نه بله لویه فتنه را پیدا نه شی[442].

علامه ماوردی رحمه الله علیه او قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه لیکلی دی چې : د خلیفه اهلیت د هغه د عدل او دیانت د مجروح کیدو یاپه جسمانی تو ګه د بی کاره کیدو په اساس له منځه ځی ، او هغه بیا د خلافت وړنه ګرځی[443] .

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه د زید بن علی رحمه الله علیه د بغاوت او محمد بن عبدالله او ابراهیم بن عبدالله د بغاوت په دوران

---

441 - احکام القران لومړی ټوک 70 مخ
442 - المسائر 5 ټوک 170 مخ - شامی 1 ټوک 514 مخ
- الاحکام الموردی 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 28 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې د هغوی سره مالی کومک کړی او خلکو ته ئی هغوی سره د کومک کولو فتوی ورکړی وه [444].

د خلیفه منصبی فرائض

د خلیفه اصل منصبی فرض د دین اقامت او د شریعت جاری کول دی، د خلکو د حقوقو ساتنه او دهغوی ښیگڼې له پاره تدبیرونه نیول د هغه د مسئولیتونو څخه دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم امیر ته راعی ویلی دی، نو په دی خاطر د رعیت دبنیادی انسانی اړتیاو تنظام او دهغوی د مال، ځان او ابرو ساتنه او د هغوی د بنیادی انسانی حقوقو رعایت کول دهغه منصبی فریضه او مسئولیت دی .

ماوردی رحمه الله علیه او ابویعلی رحمه الله علیه د دی فرائضو او مسئولیتونو لنډیز په لاندی توگه بیان کړی دی.

د دین ساتنه ، [د دین تعلیم عام کول او له دین څخه دفاع کول] - د شرعی قوانینو جاری کول ، عدل او انصاف منځ ته راوړل ، د مال ، ځان او ابرو ساتنه او د امن وامان راوستل، د فوځ او اسلحی انتظام کول ، او د دارالاسلام څخه دفاع کول ، د جنگیدونکو کفارو په خلاف قتال کول، د رسمی خزانی ساتنه، د اسلامی مال سیستم رواجول ، په قومی خزانی باندی امانتدار پوهان ټاکل ، د معاش منصفانه نظام جوړول او د هغه په وخت ورکول ، د خلکو د حالت څخه په مستقیمه توگه ځان خبرول [445].

د خلیفه حقوق

عادل حکمران ته په اسلامی کې لوړه درجه ورکول شوی ده او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه خیر غوښتنه د دین مهم جز گڼلی ده.

- احکام القران لومړی ټوک 70 مخ

[445] - الاحکام الموردی 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 27~28 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما ویلی دی : کوم حاکم چې د خپل رعیت د هغه حقوقو پاملرنه کوی د کومو یادوونه چې مونږ تر مخه و کړه نو په رعیت د هغه دوه ډله حق واجبیږی.

لومړی دا چې د هغه تا بعداری به کوی

دوهم دا چې د هغه سره به کومک کوی ترڅو پوری چې د هغه په حالت کې بدلون را نه شی[446] .

بدر الدین ابن جماعه رحمه الله علیه چې په733 هجری قمری کال کې مړ شوی دی په خپل کتاب تحریر الاحکام فی تدبیر اهل الاسلام کې لیکلی دی چې خلیفه په امت باندی لس ډوله حقوق لری چې د هغو اداء کول په ملت واجب دی :

په پټه او په ښکاره دواړو حالاتو کې د خلیفه د خبر غوښتنه ، د هغه سره کومک کول، د زړه له کومی د هغه تابعداری کول ، د هغه احترام کول، په ښه خبره یې پوهیدل اوریدل او د بدی خبری او غلطیو په لورئی متوجه کول، هغه د ټولو سازشونو څخه خبرول ، هغه د حکامو او عمالو د کړونو څخه خبرول ، د ملت د بهبود په کارونو کې د هغه لاس نیوی کول ، خلک د هغه د مرستی له پاره تیارول ، په ژبه ، مال او عمل سره د هغه څخه دفاع کول[447] .

د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله

څرګنده ده چې دیموکراسی [غربی بی دینه جمهوریت] د ملت په حاکمیت قایل دی نو په دی خاطر په هغی نظام کې نسل و قوم او د هری علاقی خلکوته د بیلو بیلو حکومتونو د جوړولو حق ورکول شوی دی ، خو اسلامی ریاست کوم قومی، نسلی یا وطنی حکومت نه دی ، بلکه خالص اصولی او فکری حکومت دی. د ټولی نړی مسلمانان

---

[446] - الاحکام الموردی 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 28 مخ

[447] - نظام الحکم فی الشریعه - تاریخ د ظاهر قاسمی 358 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خداي خپل حاکم ګڼي ، قران او سنت د خپل اساسی قانون په څير پيژني ، محمد رسول الله صلی الله عليه وسلم خپل رسول او قائد پيژني د يوی قبلی په لور لمونځ کوی ، او د حج په وخت کې ټول يوه مرکز [مثابه للناس] کې راټوليږی او د حج مناسک اداء کوی ، مسلمان د رنګ ، نسل، رسم، رواج ، او جغرافيائی پولو د اختلاف سره سره يو قوم او ملت دی چې د اسلامی امت ، منځنی امت او د خيرامه [غوره امت] نوم ورکړل شوی دی، نو د يو ملت غوښتنه همدا ده، چې د هغه خليفه او سياسی مشر هم يووی.، په اسلام کې د ازآدی تصور هغه نه دی کوم چې د سيکولريزم او نيشنليزم د توغ جګونکو سياستمدارانو دی ، هغوی د خپل نسل او وطن د اوسيدونکوحکومت منل ازادی بولی ، د فکر او خيال په څير نه وی ، په اسلام کې د غلامی څخه مقصددا دی چې په انسان د بل انسان حاکميت جوړشی ، او يو انسان د بل انسان د جوړکړی قانون غلام او وفادار وګرځی ، د ازادی حقيقی مفهوم دا دی چې انسان د غلائ نه ازاد او د خپل خالق غلام جوړ شی يعنی توحيد ازادی ده او شرک غلامی ده .

د نسل او وطن په لحاظ راشدين خلفاء رضی الله عنهم عرب وه خو کله چې په ايران، شام خراسان، افغانستان، ترکستان د هغوی حکومت جوړ شو. نو هغوی د عجمو خلک د عربو غلامان نه کړل او نه ئی پر هغوی د عربو جوړ کړی قانون جاری کړ~ بلکه د هغی هيوادنو او سيدونکې ئی د پادشاهانو او سردارانو د غلامی څخه ازاد کړل او د خدای نازل کړل شوی قانون ئی پری جاری کړ ~ که چيری دا غلامی وه خود عربو غلامی نه وه بلکه د کائناتو د خالق غلامی وه.

اسلامی فتوحات او اسلامی خلافت استعمار او استثمار نه ، بلکه د توحيد او عقيدی په بنسټ ولاړ اسلامی نظام وه کله چې د مسلمانانو د متحد خلافت نظام له منځه تللی د هغوی سياسی قوت هم په کموالی شروع کړی او نن چې د مسلمانانو شمير په نړی‌کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرميلونو ته رسيږي ~ بيائی هم خپل وقار په نورو ملتونو کې بايللی دی د پورته حقايقو څخه دا ثاتيږي چې د مسلمانانو له پاره په کاردی يو خليفه و لری ، د مسلمانانو په تاريخ کې په يوه وخت کې د ډيرو ازادو حکمرانانو د موجوديت مثالونه شته او نن ، هم دمسلمانانو 42 ازاد هيوادنه موجود دی ، خو د مسلمانو پادشاهانو طرز عمل کوم شرعی دليل نه دی اصل دليل قران او سنت او د راشدينو خلفاو رضی الله عنهم سنت دی .

په دی سلسله کې څو احاديث د نمونی په ډول وړاندی کوو:

و حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

[د ابی سعيد خدری رضی الله عنه نه روايت دی چې رسول الله عليه وسلم فرمايلی دی چې کله دوه کسه خليفه ګان شی او د دواړو سره بيعت شوی وی نو هغه چې وروسته خليفه شوی وی هغه قتل کړی که چيری هغه خپل بغاوت څخه لاس نه اخلی] [448].

و حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ

[هغه څوک ووژنی چې ستاسی يووالی د منځه يوسی او ستاسی په ډله کې بيلتون او افتراق راولی په داسی حال کې چې تاسی د يوه شخص تر قيادت لاندی متفق شوی نو داسی شخص و وژنی[449]].

---

[448] - صحيح مسلم الاماره باب اذا بويع الخليفتين

449 - صحيح مسلم الا ماره باب من فرق بين المسلمين

(c) ketabton.com: The Digital Library

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمْ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ تَكْثُرُ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ

[د ابی هریره رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې زما څخه وروسته به ډیر خلفاء [په یوه وخت] کې راشی صحابه رضی‌الله عنهم ورڅخه پوښتنه وکړې چې په داسی وخت کې ستا څه حکم دی ، هغه ورته وویل د هغه چا په بیعت وفا وکړی کلک شی چې لومړی خلیفه جوړ کړای شوی دی][450] .

د دی احادیثو څخه دا ثابتیږی چې کله د امت اهل حل و عقد د داسی سړی سره بیعت وکړ چې د خلیفه کیدو له پاره په ضروری شرطونو متصف وی نو دا بیا د ټولو مسلمانانو خلیفه ګرځی .

امام نووی رحمه الله علیه فرمایی : واتفق العلماء علی انه لایجوز ان یعقد لخلیفتین فی عصر واحد سواء اتسعت دارالاسلام ام لا [د اسلام علماو په دی خبره اتفاق کړی دی، چې په یوه وخت دوه کسه خلیفه ګان جوړول روا نه دی که د دارالاسلام پولی پراخه وی اوکه نه وی[451]].

ماوردی او بویعلی رحمه الله علیهما دواړه لیکي چې: لایجوز ان یکون للامه امامان فی وقت واحد وان شذ قوم فجوزوه [امت ته په یوه وخت کې د دوه حکمرانانو ټاکل روا نه دی ځینی خلکو دا روا ګڼلی ده خو دا قول شاذ [ډیرکم] دی یعنی د اکثریت د رای خلاف دی

---

450 - صحیح بخاری‌الانبیاء ذکر بنی اسرائیل

- نووی په حواله د صحیح مسلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضی ابوبکر الباقلانی چې403 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی او مام ابن حزم چې456 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی دوی دواړو هم په یوه وخت کې د مسلمانانو له پاره دوه حکمرانان ټاکل ناروا ګڼلی ~ ابن حزم رحمه الله علیه په الملل و النحل کې د دی د نه روا کیدو په هکله عقلی او نقلی دلایل په ډیره ښه توګه راغونډ او بیان کړی دی د سقیفه بنو ساعده په انتخاباتی غونډه کې د دوه امیرانو د ټاکلو بحث راغی ، خو هغه صحابو رضی‌الله عنهم په اجماع سره رد کړ او یواځی د یوه خلیفه ابوبکر رضی‌الله عنه سره یې بیعت وکړ، د امام الحرمین او شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله علیهما تحقیق دادی چې په یوه ځای کې د دوه امیرانو ټاکل په اجماع سره ناروا ګڼل شوی دی خو په دوه لری ځایونوکې چې د هغوی په منځ کې دریابونه او یا غرونه حائل وی نو په دی صورت کې د دواړه علاقو خلک د خپلو ځانونو له پاره بیل بیل امیر ټاکې شی[452] .

شیخ عبدالقادر رحمه الله علیه چې کوم علت بیان کړیدی هغه نن موجوودیت نه لری~ د سائنس د پرمختګ په اساس نن د نړی د یوه کنج څخه تربل ګنجه پوری په څو دقیقو یا سانیوکې اطلاعات او لاربښونی رسیږی او مرسته هم که په دقیقو کې نه وی په ساعتونو کې ورسیدلی شی .

امام نووی د جواز قول ته فاسد ویلی دي :وهو قول فاسد مخالف لماعلیه السلف والخلف ولظواهر الا حادیث والله اعلم [دا یو غلط او فاسد قول دی چې د پخوانیو او اوسنیو ټولو علماود وینا و څخه مخالف دی او د احادیثو د ظاهری حالت څخه هم مخالف دی[453].

متحده اسلامی خلافت

- اصول الدین 274مخ
- نووی د مسلم شرح په حاشیه د قسطلانی 8 ټوک 39 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

په اوسنی وخت کې چې د اسلامی متحده ریاست یا اسلامی خلافت کومه عملی لار نقشه زما په فکرکې راځی هغه داده چې :

ا] دټولو اسلامی هیوادونو نړیوال اسلامی کانفرانس په مکې مکرمی یا مدینی منوری کې جوړکړ شی، د دی کانفرانس بلونکې باید د اسلامی حکومتونو د مشرانو څخه کوم ممتاز او مقبول شخص وی . د دی مقصد له پاره دی د اوسنی اسلامی کانفرانس اضطراری غونډه هم راغوښتل کیدای شی ، په کانفرانس کې هیٔت به د دین عالمان ، سیاسی مشران او انتظامی پوهان شامل وی ، دا کوښښ کول په کار دی چې په کانفرانس کې د ټولی اسلامی نړۍ هیئتونه هم ګډون وکړی ، خو که چیری اکثریت په کې ګډون وکړی نو دا بیا هم په شرعی توګه د نړۍ د مسلمانانو د نماینده په حیث ګڼل کیږی

2] دا کانفرانس دی د ټولو اسلامی ملکونو له پاره یو مرکز جوړکړی او د "الخلافه الاسلامیه المتحد" په نوم دی ئی یاد کړی ، ښه خوداده چې د خلافت مرکز مدینه منوره وی خود انتظامی امورو او نورو مصالحو په نظر کې نیولو سره کوم ځای چې مناسب وی نو هغه د خلافت مرکز جوړیدلی شي

3] یوه نړیواله اسلامی شوری دی جوړه کړای شی چې په کې د هر اسلامی هیواد لس کسه نمایندګان غړیتوب په دی مرکز شوری کې باید د هر اسلامی هیواد مشر یاد هغه نماینده ضرور ګډون وکړی ،د شوری په ټولو غړو کې هغه صفات چې تر مخه ذکر شو باید موجود وی د مرکزی شوری د هر هیواد د شوری د اعضاو څخه انتخابولی شی او همدا د منطقوی شوری غړی یې باید انتخاب کړی، مرکزی شوری باید د " مجلس الشوری للخلافه الاسلامیه المتحده" په نوم یاد شی .

4]. د مرکزی مجلس شوری باید د ازادی او پټو رایو په اساس د خلافت داسی شخص غوره کړی چې د خلافت په شرایطو پوره وی ، د مرکزی حکومت د مشر نوم باید خلیفه المسلمین یا امیرالمؤ منین وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مرکز پوری د ټړلو اسلامی هیوادنو مشرانو ته باید په خپلو خپلو مملکتونو کې امیران وویل شی لکه د پاکستان امیر د ایران امیر او نور ...خو هیځ مشر باید د پادشاه - شاهنشاه په نوم یاد نه کړل شی ځکه چې دی نوم ته رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر بد نوم ویلی دی .

5 ~ د مسلمانانو خلیفه د ضرورت مطابق خپل ځان ته مجلس جوړه وی چې هغه به دمرکزی مجلس شوری د دپریکړو پابند وی .

6 ~ مرکزی مجلس شوری به یو اساسی قانون جوړوی چې ټول اسلامی هیوادونه به دهغه پابند وی د دی اساسی قانون تفصیلات به دمرکزی شوری او یا د هغی له خوا د فقهاو، عابدینو او پوهو خلکو څخه جوړه شوی کمیسون ترتیبوی ، خو ځینی اصولی مادی په هغه کې ځای په ځای کول ضروری دی چې په لاندی ډول دی .

ا : حاکمیت او اقتدار اعلی یواځی یوه الله جل جلاله لره خاص دی او د خلکو مقام د عبدیت [بندگی] دی .

ب : د قانون ماخذ قران او سنت دی د مرکز پوری تړلی هیځ هیواد په خپل ځای کې داسی قانون نه شی جاری کولای چې د قران او سنتو د صریحو نصوصو او د هغه د اجماعی تعبیر په خلاف وی یعنی هیځ هیواد داسی قانون نه شی جوړولای چې د راشدینو خلفاء صحابه کرامو رضی‌الله عنهم او د امت د اجماع په خلاف وی او د قران او سنتو د نصوصو هغه تعبیرونه وکړل شی ، چې د اسلامی امت د اجماعی تعبیر خلاف نه وی .

ج : په اجتهادی او اختلافی مسائلو کې دی هر هیواد د مجلس شوری قانون جوړوی خود دی قانون پابندی دمرکز پوری ټولو تړلو هیوادونو باندی ضروری نه ده. اجتهادی مسائلو کې یو مجتهد ته بل مجتهد اود یوه قاضی ته د بل قاضی تقلید شرعاً ضروری نه دی ځکه د راشدینو خلفاو په وخت کې د قاضیانود پریکړو او د مفتیانو د فتوی ترمنځ ځینی وخت اختلافات پیداکیدل، خو دی اختلافاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامی امت دوحدت او دمتحده خلافت په لارکې خنډونه نه پیدا کول .

د : په هغه مسائلو کې چې د قران او سنتو نصوص موجود نه وی او بنسټ ئی په عرف اینبودل شوی وی، د هغی په هکله هر هیواد مجلس شوری د خپل ملت د عرف ، رواج او رسم سره سم قانون جوړوی ځکه چې د یوه هیواد عرف د بل هیواد د عرف سره کله کله ډیر توپیر لری.

ه : څرنگه چې اداری تشکیلات او حکومتی هیکل د مباحاتو او مرسله مصالحو له جملی څخه دی ، نو هر هیواد باید په دی هکله پوره داخلی آزادی ولری چې د خپلی محلی شوری د پریکړی مطابق د هیواد د ضرورت په رڼا کې مناسب او صحیح اداری چوکاټ اختیار کړی .

و : د متحد خلافت رسمی ژبه باید عربی وی او که د مرکز پوری تړلی ملکونه هم خپله رسمی ژبه عربی کړی نو دا به ډیره غوره او بهتره وی په دی کې کوم شرعی بندیز نه شته ، هر هیواد خپله خپله ژبه رسمی ژبه گرځولائی شی خو هغه ژبه به چې د غیر مسلمانانو خاصه ژبه وی په خپل هیواد کې نه شی رسمی کولای .

ر : د غیر اسلامی هیوادونو سره په تجارتی او اقتصادی اړیکو ټینگولو کې هر هیواد ته ازادی ده خو هیڅ اسلامی هیواد د غیر اسلامی هیوادونو سره سیاسی او عسکری تړونونه د مرکزی شوری د پریکړو پرته نه شی کولای .

ح : متحد خلافت او په هغی پوری تړلی هیوادونو د هیڅ غیر اسلامی هیواد سره بطانی [رازداری] او ولیجی په توگه یو ځای کیدای نه شی یعنی هیڅ غیر اسلامی هیواد په خپلو رازونو او کارونو کې نه شی شریکولای. په بین المللی موضوعاتو او شخړوکې به د حق پیروی کیږی. او د باطلو مخالفت به کیږی ، د یوه بلاک دهری خبری مخالفت او د بل بلاک دهری خبری تائید به د متحدخلافت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغې پورې دټرلو هیوادونو پالیسي نه وي بلکه دوی به د"امت وسط" په توګه خپله ازاده خارجي پالیسي ولري .

ط : په متحد خلافت کې هر هیواد خپل ځانګړی عسکري نظام او ځانګړی دفاعي نظام جوړولای شي، خو د دې په څنګ کې به یو مرکزي عسکري مجلس جوړیږي چې د هر هیواد یویو عسکري جنرال به په کې ګډون کوي چې د ضرورت په وخت کې به دګډ دفاع پلان جوړوي او د عسکري اړتیاو له پاره به وړاندیزونه ترتیبوي .

ق : د ساینس او تیکنالوژۍ د پوهانو یوه ګډه غونډه دې جوړه شي ترڅو د اسلامي هیوادونو د تیکنالوژۍ ، زراعت او صنعت د پرمختګ له پاره پروګرامونه او پلانونه جوړکړي او په دفاعي لحاظ ئې په خپلو پښو ودروي .

ی : یوه مرکزي محکمه به موجوده وي چې د خلافت هغه پورې تړلو هیوادونو ترمنځ د شخړو د را پیدا کیدو په صورت کې د خلافت د مرکزي اساسي قانون په رڼا کې د هغوی تر منځ فیصلې کوي د دې محکمې پریکړې به په مرکز پورې تړلو هیواد ونو د محکمو د پاسه وي او په دې محکمه کې به د هر هیواد څخه یو یو ممتاز عالم شامل وي .

ل : متحد خلافت باید یوه خپروندویه اداره ولري چې د اسلامي خلافت د ترجمان حیثیت به لري .

م : په متحد خلافت کې دګډون کونکو هیوادونو ترمنځ باید دویزې بندیز له منځه ولاړشي ترڅوخلک یو د بل هیواد ته په اسانۍ سره سفروکړي ، خو پا سپورت دې اوس موجودوی څکه د دې په وا سطه په معرفت کې اسانتیاوې راپیدا کیږي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

پينحگم اصل

وزارت

ابن منظورافريقى رحمه الله عليه د وزير دكليمى په هكله درى قوله رانقل كړى دى :

د علامــه جــوهرى رحمــه الله عليــه وينــا دا ده چــې دا د وزر څخــه اخستى شوى كليمه ده او معنا ئى پناهگاه او يا هغه غردى چې هلته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
ویری په وخت کې پناه اخستل کیږی و زیر هم د حکومت د یومشرله پاره د پناه گاه حیثیت لری، چې د ده په لور د هیواد په امورو کې رجوع کوی - دوهم دا چې د وزیر کلیمه د وزر څخه اخستل شوی ده او د بار په معنا راځی ځکه وزیر هم د هیواد د مشر بار په اوږ واخلی - خو صحیح خبره هغه ده چې ابن سید او نورو محقیقنوکړی ده، چې دا کلیمه د ازرڅخه اخستل شوی ده او معنا ئی تقویت او اعانت دی ، ځکه چې وزیر هم د هیواد د مشر ممد اومعاون وی ، کله کله په عربی ژبه کې همزه په واو بدلیږی د وزیرتعریف داسیکیږی : حباء الملک الذی یحمل ثقله و یعینه برایه [وزیر د حکمران خاص ملگری وی چې د هغه بار په اوږ واخلی او د خپل نظر په اساس د هغه سره کومک کوی[454]] .

وزیر د قرآن او سنتو له نظره

ځینی خلک وائی چې عربو د وزیرکلیمه د ایران د ساسانی پادشاهانو څخه اخستی ده. خودا خبره غلط ده ځکه د اسلام نه ترمخه په عربی ژبه کې دا کلیمه مروجه وه د خالد بن زهیر د یو شعردوهم بند دا دی : و انت نفسه وزیرها ~ په قرانکریم کې د وزیر کلیمه په دوه ځایو کې راغلی ده :

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي
[د طه سورت 29 آیت]

[موسی علیه السلام و ویلی ای زما خدایه : زما د کورنۍ څخه ما ته یو وزیر راکړی زما د ورور هارون علیه السلام په واسطه زما ملا ټینگه کړه او هغه زما په کارونو کې له ما سره شریک کړه] .

د دی آیت څخه معلومیږی ، چې وزیر باید د حکمران د هم فکره او هم مسلکه خلکو څخه وی ، دوهمه خبره د دی ایت څخه دا معلومه شوه چې وزیر د حاکم د ریاست د نظم و نسق د چلولو مسئول اود هغه

لسان العرب 5 ټوک 283 مخ ماده وزرا

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کارکې شریک وی ، یوازی نوکر نه وی الله تعالی جل جلاله د حضرت موسی علیه السلام د عا قبوله کړه او ورته ئی و ویل :

وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا [د القرقان سورت 53 آیت]

[او مونږ گرځولی وه د هغه سره د هغه ورور هارون علیه السلام وزیر]

.

د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران

د عبدالله بن مسعود رضی‌الله تعالی عنه ځخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی : ثم نظر فی قلوب العباد بعد فاختار له اصحاباً فجعلهم انصار دینه و وزراء نبیه [بیا نو الله جل جلاله د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم ځخه وروسته د خپلو بندگانو زړونو ته وکتل نو د هغه له پاره ئی داسی ملگری منتخب کړه چې د دین کومک کوونکې وه او د هغی د نبی صلی الله علیه وسلم وزیران وه] [455].

د مسند احمد رحمه الله علیه ، بزار او معجم کبیر د طبرانی په یو روایت را غلی دی چې : ان اصحاب النبی وزراء ه " یعنی د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم د هغه وزیران وه د ابوسعید خدری رضی الله عنه ځخه روایت شوی دی چې : فاماً وزیر ای من اهل الارض فابوبکر و عمر [د ځمکې د اوسیدونکو ځخه زما وزیران ابوبکر او عمر دی] [456].

ابن ابی الحدید نهج البلاغه په شرح کې لیکلی دی چې " ان علیاً وزیر النبی صلی الله علیه وسلم [حضرت علی رضی الله عنه هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیر دی] .

---

455 - شرح السنه د بغوی لومړی ټوک 214 مخ مسند احمد - مجمع الزواید لومړی ټوک 177 مخ

456 - مشکوه المصابیح 56 مخ مناق عمر فاروق رضی الله عنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبری په تاريخ کې د بنوتميم د هيئت په سلسله کې د زيد بن ثابت رضی الله عنه دا وينا رانقل شوی ده : نحن انصار الله و وزراء رسوله : مونږ د الله جل جلاله د دين کومک کونکې او د هغه د رسول و زيران يو] .

د طبری په تاريخ کې دی چې : وکان عثمان يدعی فی اماره عمر رديفا [د حضرت عمر رضی الله عنه په خلافت کې حضرت عثمان رضیالله عنه درديف يعنی د وزير په نامه يا ديده] .

ابن ابی الحديد د نهج البلاغه په شرحه کې ليکلی دی چې حضرت عثمان بن عفان د عبدالله بن سعيد بن ابی سرح ، معاويه ، سعيد بن عاص عمرو بن عاص ، عبدالله بن عامر رضی الله عنهم ته په يوه خط کې وليکل چې: لکل امير وزراء و نصحاء و انکم و زراء ی و نصحائی واهل ثقتی [هر امير وزيران او خيرخواهان مشوره ورکونکې لری او تاسو زما وزيران ، خير غوښتونکې مشاورين او باوری ملګری ياست] .

د سقيفه بنو ساعده په غونډه کې ابوبکر رضی الله عنه انصارو ته په وينا کې وويل : نحن الامراء و انتم الوزراء [مونږ قريش اميران يو او تاسی انصار زمونږ وزيران ياست] .

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُرِّيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِالْأَمِيرِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إِنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إِنْ نَسِيَ لَمْ يُذَكِّرْهُ وَإِنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ

[کله چې الله تعالی د کوم امير په هکله د خير اراده وکړی نو هغه ته پاک او مخلص وزير ورکوی ، که چيری امير د خپلو فرائضو د اداء کولو څخه غفلت کوی نو دا وزيری ئی ورته ور په ياد وی او کله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپل فرض نوبیا دهغه سره کومک کوی خو که چیری الله جل جلاله د هغه امیر په هکله بده اراده وکړي نو هغه ته بد وزیر ورکوی چې نه هغه ته د خپل فرض د اداء کولو یاد اوری کوی او د فرضو په اداء کولو کې د هغه سره مرسته او تعاون کوی] [457].

د دی روایاتو څخه دا په ډاګه کیږی چې په نبوی دوری او د راشدینو خلفاو په د وری کې دوزیرانو غونډه په ساده توګه موجوده وه چې دبنو امیه په زمانه کې ئی پرمختګ وکړ او دعباسیانو په زمانه کې ورته اصول او قوانین جوړ شو، د وزیر کلیمه په رسمی اصطلاحاتوکې نن سبا ډیره استعمالیږی او په اوسنی وخت کې دوزارتونو پوری تړلی خبری د هیواد د اساسی قانون یوه برخه ده.

د حکومت په جوړښت کې د وزیرانو اهمیت

مملکت د نظم په جوړولو کې وزیران لکه د انسانی جسم د اعضاو په څیر اهمیت لری لکه څنګه چې انسانی جسم د غړو پرته کار نه شی کولای ~ په همدی ډول د حکومت مشر هم د وزیرانو او انصارو د کومک پرته د حکومت نظم و نسق پر مخ نه شی بوتلای .

عبدالله بن المقفع چې په 143هجری قمری یا 142هجری قمری کې په قتل ورسید که څه هم په د ینی فکر کې تر یوی اندازی پوری مشکوک وه خو د سیاست او وزارت په موضوعاتو ئی د پوهی او حکمت نه ډکې جملی لیکلی دی - نوموړی د وزارت د اهمیت په هکله لیکې چې : لا یستطاع السلطان الا بالوزراء و الاعوان ولا ننقع الوزراء الا بالموده و النصیحه [د وزراء او اعوانو پرته د حکومت نظم و نسق پرمخ نه شی تلای او و زیران د مننی او خیر غوښتنی پرته حکمران ته هیڅ ګټه نه شی رسولای[458]].

- سنن ابوداود الاماره باب فی اتخاذ الوزیر – سنن نسائی البیعه باب وزیرا الامام - جامع الاصول الخلافه 4 ټوک 73 مخ - مشکوه الاماره و القضاء الباب الاول 23 مخ

458 - رسائل البغاء الادب الصغیر 23 مخ د نظام الحکم په حواله 224 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

په بل ځای کې لیکي چې د حکمران سره یو ځای ناسته د غونډې ښاسیت او د رعیت ژبه وی .

ابن الربیع چې په 272 هجری قمری کال د سلوک المالک فی تدبیر المالک تر عنوان لاندی یو کتاب لیکلی دی په دی کتاب کې هغه د وزارت د موضوع په هکله لیکلی چې : که چیری څوک د وزارت څخه بی پرواه وی نو محمد صلی الله علیه وسلم او موسی علیه السلام به تری بی نیازه او بی پرواه وی - وزیر د خلیفه په کارکې شریک وی د حکومت د نظم تدبیرونه جوړوی او هغه په خپل وینا او عمل کې لوی مدبر وی] [459].

علامه ماوردی او قاضی ابویعلی رحمه الله علیهم دواړو په یو ډول الفاظو کې لیکلی دی چې کله چې د نبوی فریضی په اداء کولو کې وزیر نیول روا دی ، نو په امامت او خلافت کې خو بالکل روا دی ، خلفیه د امت چاری په ځانگړی توگه د نائب پرته سرته نه شی رسولای ، د ځان ته د کار کولو په نسبت د کار شریک یو کس د وزیر په توگه جوړول ډیر گټه ور دی چې د دی په کومک سره به احکامو نفاذ په ښه توگه صورت نیسی د خلیفه بوږ به سپک وی ، وزارت د غلطیو څخه د لری والی له پاره ډیره ښه ذریعه ده [460].

مشهور مورخ محمد بن علی ابن طباطبی رحمه الله علیه چې په 709 هجری قمری کې وفات شوی او د ابن الطقطقی په نوم ئی شهرت مندلی وه وزیر ته د اړتیا په هکله فرمایی : وزیر د حکمران او رعیت ترمنځ واسطه وی نو دی ته اړتیا ده چې د هغه یو اړخ داسی وی چې د حکمرانانو سره مناسب

459 - سلوک المالک 123 مخ په حواله د نظام الحکم 423 مخ

460 - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 29 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولری او بله اړخ د رعیت سره، ترڅو هغه په مقبولیت ، امانت او محبت کې د دواړو اړخو سره په ښه طریقه کار وکړي [461].

علامه ابن خلدون رحمه الله علیه چې په 808 هجری قمری کال کې مړشوی دی لیکلی چې : الوازره هی ام الخطط السلطانیه و الرتب الملوکیه [وزارت د حکومت په ټولو څانګو او منصبونو کښی مرکزی مقام لری] [462].

د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما وزارت په دوه برخو ویشلي دی او دواړه ئی روا ګڼلی : وزارت تفویض او وزارت تنفیذ

فاما وزاره التفویض فهو ان یستو زر الامام من یفوض الیه تدبیر الامور برائه او امضاها علی اجتهاده [د تفویض د وزارت [صدر اعظمی] څخه مقصد دا دی چې امام دی هغه سړی خپل وزیر وټاکې ، چې هغه ته د ټولو چارو او د نظم او نسق پوره واک ورکړل شوی وی. نوموړی د خپل رای او اجتهاد په اساس څه مناسب تدابیر نیولای شی او هغه تدابیر نافذ کولای هم شی].

د تفویض د وزیر په واک کې، د احکامو جاری کول ، د ښکته مامورینو ټاکل ، محکمی جوړول ، عسکری تنظیم راوستل او د هغوی مسخ کول ، او د هغوی مشری په غاړه اخستل، یود هغوی د ډلی څخه د قوماندان په صفت ټاکل ،د انتظامی امورو په هکله پریکړی کول شامل دی خو په دی ټولو کارونوکې خلیفه د وروستی پریکړی واک لری ، هغه د تفویض وزیر عزل کولای شی او جاری کړل شوی احکام ئی منسوخ کو لای شی د تفویض وزیر د خپلو پریکړو او د مامورینو د ټاکلو څخه خلیفه با خبره ساتی،او په هر کار کې په د هغی څخه منظوری اخلی ~ ترڅو چې

---

461 - الفخری فی الاداب السلطانیه و الدول الاسلامیه اردو ترجمه د مولانا محمد جعفر شاه 182 مخ 1962 عیسوی کال چاپ لاهور پاکستان چاپ

462 - مقدمه ابن خلدون فصل فی مراتب الملک و السلطان و القابها 186مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په عملی تو ګه مطلق العنان و نه ګرځی، خلیفه به د خپل وزیر د تدبیرونو او پریکړو پوره نګرانی کوی او د هغه صحیحی او قانونی پریکړی به د اجراء وړ بولی غیر قانونی پریکړی به یې منسوخ کوی[463] .

جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال وفات شوی دی د تفویض د وزیر د اختیاراتو په هکله داسی تشریحات ورکړی دی :" په حقیقت کې وزیر د خلیفه هغه نائب وی چې د هیواد ټولی چاری ورته سپارل شوی وی ، د قاضیانو او والیانو مقررول د عسکرو منظمول، تنخواه ګانو او وظیفو ورکول، تنخوا ګانو کې کموالی او ډیر والی، رتبه لوړول یا رتبه ټیټول ، پریکړی کول یا د پریکړی منسوخول، د چا سره اریکې ټینګول یا غوڅول او په خزانه کې واک کول او دهغی خرڅول د وزیر له مسئولیتتو او اختیاراتو څخه دی " [464].

نن ورځ وزیر تفویض ته صدر اعظم وائی او د تفویض د وزارت ذکرشوی جوړ ښت ته پارلمان جوړښت وائی په پارلمان نظام کې صدر اعظم د ریاست د مشر لخوا ټاکل کیږی خو هغه باید د پارلمان او شوری مجلس له خوا نه د اعتماد رای واخلی چې د اکثریت د اعتماد د لاس ته راوړلو پرته هغه د خلیفه یا د حکومت د مشر لخوا عزل کیدای شی ، صدر اعظم په عملی تو ګه د انتظامی امورو مشری په غاړه لری چې د خپل ځان له پاره د ضرورت په اندازه کابینه جوړو لای شی ترڅو د هغوی په کومک د ملت چاری پر مخ بوزی - دی ډول نظام ته ماوردی ، ابوبعلی او ابن خلدون رحمه الله علیهم د تفویض د وزارت نوم ورکړی دی.

صدر اعظم تګاکل:

[463]- الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 29 مخ
464 - حسن المحاضره د سیوطی رحمه الله علیه 2 ټوک 121 ~123 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عباسي دورې په ملوکيت کې به صدر اعظم د پادشاه لخوا ټاکل کيده د ابوالعباس سفاح او منصور په حکومتونو کې صدر اعظم خپل واکې او د ډير قوت خاوند نه وه .

ابن طباطبائی ليکلی دی چې خپله د منصور دبدبه دومره ډيره وه چې د هغه په مقابل کې د وزيرانو د بدبه ډيره کمه پاتی شوی وه ځکه په خپله وزيران به د هغه څخه هر وخت په لړزان او ويره کې وه [465].

د وزارت ظالمانه تګ لاره د هارون الرشيد په حکومت کې شروع شوه - ابو عبدالله محمد بن عيدوس الجهشياری رحمه الله عليه چې په 311 هجری قمری کال وفات شوی دی په خپل کتاب الوزراء و الکتاب کې ليکې چې : کله چې هارون الرشيد د حکومت مسئوليت په غاړه واخست نو يحی بن خالد بن برمک ئی دربار ته راوغوښت [چې پلار به ئی ورته وايه] ورته ئی وويل ای پلارجانه : تا د خپل نيک تدبير په اساس زه دی منصب ته راورسولم ~ له دی امله ما د خپل رعيت ټولی چاری تا ته در وسپارلی ~ قلد تک امرالرعيه ... [زه به ستا په هيڅ معامله غور او فکر هم و نه کړم] او په دی ډول ټول دفترونه د ابن خالد په لاس کې ورواچول شوه .

ابن خلدون ليکلی چې : د عباسيانو د ظالم حکومت مرکز کې به کله صدر اعظم بدل شواو کله به پادشاه، د ځواک له پاره هلی ځلی کيدی او د واک او اختياراتو مرکز به بدليده را بدلبده [466].

په اسلامی حکومت کې خليفه د ورځنی عامو کارونو د پريکړو څخه پرته به په ټولو مهمو چارو کې د شوری د پريکړی پابند وی . څرنګه چې د وزيرانو او نورو مهمو منصونو له پاره د اهل کسانو ټاکل د مهمو امورو څخه دی. نو په دی خاطر د "امرهم شوری بينهم " د شرعی قاعدی لاندی خليفه مکلف دی چې د صدر اعظم او د وزيرانو د تقرر او کابينی د

465- الفخری اردو ترجمه 208مخ

466 - مقد مه د ابن خلدون 188 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحلال منظوری د شوری دغونډی څخه د اخستلو پابند دی او وزارت د پرېښول له پاره هم د شوری د غونډی پرېکړه اساسی شرط باید وی. ځرنګه چې صدر اعظم په عملی تو ګه حکمران دی . نو باید د اسلامی ټولنی له خوا منتخب او د هغی اعتمادئی تر لاسه کړی وی غیر معتمد وګری ته د حکومت ورکول شرعاً روانه دی. لکه څنګه چې د " الشوری " په څېړنه کې د هغه د دلا ئلو یادونه شوی ده .

د صدر اعظم صفات:

ویعتیر فی تقلید هذه الوزارء شروط الامامه [د صدر اعظمی (وزارت تفویض) د منصب له پاره د اهمیت همغه شرائط دی چې د امامت او خلافا له پارهدی[467]].

یعنی ایمان ، علم،تقوی په معامله پو هیدل ، جسمی قوت ، د دی شرائطو موجودیت په صدر اعظم کې ، همداسی ضروری دی لکه څنګه چې د خلیفه له پاره ضروری وه ځکه چې صدر اعظم په عملی ډول د مملکت چاری په غاړه لری .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د صدر اعظم دا صفتونو په هکله داسی تشریحات ورکوی : وزیر تفویض [صدارعظم] په اخلاقی توګه پاک او سپیڅلی وی د تدبیر له پلوه ئی کار پوخ وی. تجربی او روزنی هغه مهذب کړی وی ، د حکومت د اسرارو امین وی ، د مسائلو د حل له پاره ملا تړلی دلاړ وی ،د پراخی حوصلی او علم وذهانت خاوندوی ، د یو حکمران په څیر رعب ولری ، او د پو هانو په څیر سنجیده وی ٔ د علماو په څیر تواضع د فقهاو په څیر پوهه ولری ، نیکې پیژندونکې او صابر وی ، سمدستی ګټی ته په را تلونکې تاوان ترجیح نه ورکوی ، او د خپل خواږه بیان او وینا په اساس د خلکو زړونه لاس ته راوړی شی [468]].

---

[467] - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 30 مخ

[468] - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن طباطبائی رحمه الله علیه لیکي چي : دیانت لرل، رینښتونی ، پوخ کاره ، پوهه ، ویښ فکره او سیاسی پوهه د صدراعظمی لازمی عناصر دی د صدر اعظم له پاره ، نرمی ، وقار ، متانت ، حریت ، حلم، پراخه حوصله ، میړنی ، زړورتوب ... دا ټول صفتونه ضروری دی [469] .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د آداب الوزیر په نوم یو کتاب لیکلی دی د دی کتاب په شروع کي هغه یوه اوږده سریزه لیکلی ده ، د هغی سریزی لنډیز په دی توګه دی : ای وزیره !: ته حاکم هم ئی او محکوم هم ئی " سائس و مسوس " د رعیت سیاست ستا په لاس کي دی خو په خپله ستا سیاست دهیواد د مشر په لاس کي دی ، د دی له پاره دی ته اړیتا ده چي ستاسی د فکر یوه خوا د هغه رعیت د بهبود په لور وی چي ته پری حکمرانی کوی او بله خوا د هغه حکمران په لور وی چي د هغه پیرو ی په تا فرض دی ، د هیواد نظم او نسق ستا په لاس کي دی او د هر قسم خرابی مسئولیت ستا په غاړه دی ددی له امله ته د وینا د ژبی په ځای د عمل د ژبی څه کار واخله .

ای وزیره ! ته ته د دی هیواد نظم او نسق درسپارل شوی چي بیناد یی داسلام سپڅلی دین دی ، ددغه سپڅلی دین قائد وګرځوه او حق خپل لار ښود وګرځوه نو هر قوی شخص به ستا تر مخ کمزوری شی ، او هر سخت کار به درته اسانه شی، د اسلام د دین انصار او کومکونکي موجود دی ... د دی انصارو زړونه لاس ته راوړل ستا له پاره یو توخه ده ، د ځینی پوهانو څخه پو ښتل شوی . چي د دفاع له پاره کوم ډول لښکر په کار دی ، هغوی ځواب ورکړ چي دین ، بل پوښتنه ئی ورڅخه ورکړه چي د ټولو څخه ډیر قوی فوج کوم یو دی پوهانو ځواب ورکړ عدل او انصاف .

حکمرانی په حقیقت کي دین ته ورکول شوی نو دا دین خپل کومکونکي و ګرځوه ، نو د خلکو زړونه به ستا په مقابل کي نرمی اختیار کړی ، د مملکت استحکام د دین جاری کولو پوری ترلی دی. د

---

[469]- الفخری 182 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل مثال د يوی شنی ميوه لرونکې ونی په څير دی خو ظلم هغه و نه ده چې د هغی بيخ او جرړی پری کړل شوی دی][470].

د تنفيذ وزارت :

د تنفيذ وزير د خليفه او رعيت په منځ کې يوائې د يوی واسطی حيثيت لری ، هغه د حاکم فرمانونه تعميلو لاندی مامورينو ته د هغه احکام رسوی د عسکرو له پاره د سامانونو د برابری کوښښ کوی ، او حل غوښتنونکې مسئلی د حکمران څخه د احکامو د اخستلو وروسته نافذ وی .

که څه هم په شخصی ډول د تنفيذ وزير ته د حکومت د نظم ونسق ټول واک نه وی رکول شوی بلکه د هغه کار د حاصل شو و احکامو اجراء کول او په هغی عمل کول دی .

نن سبا داسی وزير ته منشی [سکرتر] وائی ، د تنفيذ د وزارت نظام ته صدارتی نظام هم کيږی ، چې په هغی کې ټول انتظامی واک د رياست د صدر [رئيس جمهور] په لاس کې وی او د هغه د وزيرانو غونډی ته صدارتی کابينه ويل کيږی .

ماوردی او اوبويعلی رحمه الله عليهما د تفويض وزير او تنفيذ وزير د اختياراتو او صلاحيتونو توبير داسی بيان کوی : د تفويض وزير ته پوره اختيارات لری او تنفيذ وزيرپوره اختيارات نه لری ، د تفويض وزير د والايانو ټاکل او عزل کولای شی او تنفيذ وزير ي نه شی کولای، د تفويض وزير پوځ ته هر ډول هدايت کولای شی او د تنفيذ وزير پوځ ته هر ډول هدايت نه شی کولای ، د تفويض وزير د مالی چارو کې هر ډول اختيار لری او د تنفيذ وزير په مالی چارو کې هيڅ ډول اختيار نه لری ، د تفويض وزيران دوه په يو وخت نه شی ټاکل کيدای او تنفيذ وزير دوه بلکه بی شميره ټاکل کيدای[471].

ادب الوزير 3 مخ په حواله د نظام الحکم 432 مخ

- الا حکام السلطانيه د ماوردی 27 مخ - الاحکام السلطانيه د قاضی ابويعلی 32 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

علت دا دی چې د تفویض وزیر په عملی توګه حکمران وی او په یوه مملکت کې په یوه وخت کې دوه حکمرانان نه ځایږی .

د تنفیذ د وزیر صفتونه

څرنګه چې د تنفیذ وزیر خپل واکې حکمران نه وی ، نو په دی خاطر د هغه د اهمیت شرائط د صدراعظم د دی شرائطو څخه لږ څه نرم دی . خود ځینی صفتو نو موجودیت په ده کې هم د ضروری شرطونو له دلی څخه دی او هغه دا چې [امانت لرونکې او ربښتیا ویونکې به وی] تر څو اعتماد پری وشی ، لالچې او حریص به نه وی تر څو د رشوت اخستو په مقابل کې احکام ردو بدل نه کړی ، ښه یاد داشت او قوی ذهن ولری ، ذهن او د خلکو پیژندونکې وی ،د دی نه پرته ښځه نه د تفویض وزیره کیدی شی او نه د تنفیذ وزیره دا په دی خاطر چې د ریاست د نظم و نسق چلول د سړو کار دی .

ولاتیی وزارتونه

که خلیفه ولایتی امیران مقرر کړی وی نو د هر ولایت والی یا امیر د تفویض وزیر (لومړی وزیر) او د تنفیذ وزیران مقررولی شی او د د دی دواړو وزیرانو احکام همغه احکام دی چې خلیفه د مرکزی وزیرانو له پاره تاکلی وی د مرکزی [وفاقی] حکومت طریقه همداسی ده .

شپږم اصل

د قضاء نظام

د اسلامی ریاست شپږم اصل قضاء بالعدل او القیام بالقسط یعنیعدل د انصاف قیام او قانونی برابر والی دی ، په قرانکریم کې د دی اصل یادونه د عدل د کلیمی سره په 17 ځایونوکې او د قسط (انصاف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

ذکرد قرآن کريم په 23 ايتونو کې راغلی ، د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په حديثونو ، د صحابه رضی الله عنهم او تابعينو رحمه الله عليهم په ويناووکې د عدل او عادل صفت او د ظلم او ظالم بدی په سلګونو واری ياده شوی ده ~ څرنګه چه د خلافت په بحث کې د دی مضمون احاديث رانقل شوی نو په دی اساس دلته د قرانکريم د ايتونو نقشه وړاندی کوو :

هغه ايتونه چی د عدل کولو حکم په کې راغلی :

د البقره سورت 282 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د النساء سورت 58 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د المائده سورت 8 آيت - د المائده سورت 95 آيت - د المائده سورت 106 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 159 آيت - د الاعراف سورت 181 آيت - د النحل سورت 76 آيت - د النحل سورت 90 آيت - د الشوری سورت 15 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الطلاق سورت 2 آيت

هغه ايتونو چې په کې قسط د انصاف په معنی راغلی دی :

د البقره سورت 282 آيت - د ال عمران سورت 18 آيت - د ال عمران سورت 21 آيت د النساء سورت 127 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د المائده سورت 8 آيت - د المائده سورت 42 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 29 آيت - د يونس سورت 4 آيت- د يونس سورت 47 آيت - د يونس سورت 54 آيت - د هود سورت 85 آيت - د انبياء سورت 47 آيت – د الاحزاب سورت 5 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الرحمن سورت 9 آيت - د الحديد سورت 25 آيت - د الممتحنه سورت 8 آيت

ددی نه پرته د ظلم بدی په قرانکريم کې په 287 ځايونو کې بيان شوی دی څو آيتونه د نمونی په توګه وړاندی کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وامرت لاعدل بينكم (او ماته حکم شوی دی چې ستاسی ترمنځ انصاف وکړم [472]) ، و اذا حکمتم بين الناس ان تحکموا بالعدل (اوکله چی د خلکو ترمنځ پريکړه کوی نو په عدل سره ئی وکړی[473]) و لا يجرمنکم شنان قوم علی ان لا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی (او د کوم قوم سره د دښمنی په اساس هيڅکله د عدل څخه لاس وانخلی عدل وکړی ځکه همدا عدل تقوی ته ډير نژدی دی[474]) ، و ان حکمت فاحکم بينهم بالقسط (اوکه چيری ته پريکړه وکړی نو پريکړه وکړه د دوی ترمنځ په انصاف سره[475]) ، قل امر ربی بالقسط (او ووايه چی زما الله جل جلاله ما ته د انصاف کولو حکم راکړی دی [476]) ، يا ايهاالذين امنواکونوا قوامين بالقسط (ای د ايمان خاوندانو د تل له پاره په عدل و انصاف ولاړ اوسی[477]) .

شيخ الاسلام ابن يتميه رحمه الله عليه فرمايلی دی چی د شرعی سياست مانی په دوه ستنو ولاړه ده : لومړی دا چی منصبونه او مسئوليتونه د هغه اهل خلکو ته سپارل او دويم د عدل او انصاف په اساس د خلکو ترمنځ پريکړی کول [478].

حافظ ابن قيم رحمه الله عليه فرمائی چی: ان مقصوده اقامه العدل بين عباده وقيام الناس بالقسط (د الله جل جلا له د دين مقصد دا دي چی د هغه د بندګانو ترمنځ انصاف قايم کړل شی او خلک د انصاف په کولوکې کلک ولاړ وی) .

---

472 - د الشوری سورت 15 آيت

473 - د النساء سورت 58 آيت

474 - د الاعراف سورت 29 آيت

475 - د الاعراف سورت 29 آيت

476 - د النساء سورت 135 آيت

477 - الطرق الحکميه 17 مخ - اعلام الموقعين 3 ټوک 5 مخ

478- السياسته الشرعيه 7مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عدل او قسط معنا:

لغت پوهانو د عدل معنا(القضاء بالحق) کړی ده ، یعنی د حق په اساس پریکړی کول او قسط ئی په (النصیب) یعنی برخه او حق معنا کړیدی ، نو ددواړو مقصد دا دی چی : حق لرونکې ته د هغه حق راخستل او ورکول .

د عدل غوښتنه ، برابر والی او مساوات نه دی بلکه د هغه غوښتنه ده چی یوه شخص سره د لړوالی او کموالی پرته داسی کړنه کول چی هغه ئی مستحق وی ، د عدل او انصاف تله داسی برابرول پکار دی چه د ډیرنه ډیر محبت او سختی نه سخته د ښمنی د هغه د تلی پله بل لور ته درنه نه کړی ، اود ظلم معنی ده [وضع شی فی غیر محله] یوشی د خپل اصل ځای څخه پرته په بل ځای کې ایښوول.

یعنی د حق لرونکې حق خوړل ، د یو چا حق ځنډول ، او بیا په چا زور او فشار اچول ، دا ټول د ظلم شاخونه دی. او د یوه حق بل ته ورکول دا هم ظلم دی . او د حق په ورکړی کې ځنډ کول دا هم ظلم دی .

د قضاء مفهوم :

د قضا کلیمه ، د قضی یقضی څخه د مصدر صیغه ده ، دا کلیمه په اصل کې قضای وه ، د عربی ژبی د یوی قاعدی په اساس (یا) ئی په همزه بدله کړه . د لغت په کتابونوکې د دی کلیمی ډیری معنی ګانی ذکر شوی ، خو د دوه ډلو ترمنځ د کومی شخړی هوارول د دی عمومی مفهوم دی ، (قضی بین الخصمین وعلیهما ای حکم بینهما و علیهما) هغه د دوه ډلو ترمنځ پریکړه وکړه او په هغوی ئی خپله پریکړه عملی کړه ،د همدی اساسی مفهوم په بنسټ فقهاو دقضاء قانونی او اصطلاحی تعریف په ډیرو ډولو کړی دی خو د ټولو مفهوم یو دی القضاء هو الحکم بین الناس بالحق و الحکم بما انزل الله عزوجل (د قضاء معنا د خلکو ترمنځ د حق په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساس پریکړه کول او د هغې قانون په اساس پریکړه کول چې الله جل جلاله را لیږلی دی [479]).

فصل الخصومات و قطع المنازعات (په نښتو او شخړوکې پریکړه کول[480]) .

الاخبار عن حکم شرعی علی سبیل الالزام (د شرعی پریکړې او رول په دی توګه چی د هغه نافذول لازم شی[481]) .

د قضاء او فتوی ترمنځ یو توپیر دا دی چی د قاضی سره د خپلی پریکړې د نافذولو واک او قوت موجود وی ، خو مفتی یوازی د شرعی حکم بیانوونکې دی ، د هغه سره د نافذولو قوت نه شته)

دوهم توپیر ئی دا دی چی د قاضی پریکړې د همغه دائر کړل شوی معاملی په هکله وی، د هر چا له پاره نه وی ، قاضی د بحث لا ندی قضیبی نوع او قسم معلوموی ، د دواړو ډلو خبری او دګواهانو ګواهی اوری او هغه وروسته د شرعی حکم مطابق پریکړه کوی ، هغه یوائی مسئله نه ښی ، نو په دی خاطر د هغه د دی پریکړې انفاذ په نورو قضیو نه کیږی خودمفتی فتوی عامه وی ، یوائی د مستفتی (فتوی غوښتونکې) پوری نه وی تړلی.

د قاضیانو تګاګل فرض دی

الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم ته حکم کړی دی چی د خلکو تر منځ د الله جل جلاله د نازل کړی قانون مطابق پریکړه وکړه[482])

- داود علیه السلام ته ئی حکم ورکړی وه چی د خلکو تر منځ د حق

479- بدائع الصنائع دکاشانی حنفی 2 ټوک 7 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

480 - البحر الرائق نقل له محیط شخه 6 ټوک 277 مخ بیروت چاپ

481 - معین الحکام د شیخ علاوالدین طرابلسی لیکنه 6 مخ

482 د المائده سورت 48 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق پريکړه وکړه[483]) - اسلامی ټولنی ته ئی حکم کړی دی چی انصاف قائم کړی او په هغه کلک اوسی[484]) .

دا ایتونه او د عدل او قسط پوری تړلی مخکې یاد شوی څلویښت آیتونه د دی خبری دلیل دی چی د عدل قیام فرض دی څرګنده ده چی د عدل قیام او د حکم بالحق فریضه د قاضیانو د ټاکلو پرته ممکنه نه وه، نو په دی خاطر د دی فرض د پوره کولو له پاره نظام القضاء یعنی د عدلیی منځ ته راوړل او د قاضیانو ټاکل هم فرض دی .

علامه کاشانی حنفی رحمه الله علیه چی په 587 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د پورتنی آیتونو په اساس استدلال کوی او فرمایی چی : فنصب القاضی فرض لانه ینسب لاقامه امر مفروض و هوالقضاء ... و لان نصب الامام الاعظم فرض بلا خلاف بین اهل الحق ... و معلوم انه لا یمکنه القیام بما نصب له بنفسه فیحتاج الی نائب یقوم مقامه فی ذلک و هو القاضی و لهذا کان رسول الله صلی الله علیه وسلم یبعث الی الا فاق قضاه... و قد سماه محمد رحمه الله علیه فریضه محکمه (د قاضی ټاکل فرض دی له دی امله چی د هغه ټاکل د بل فرض د ادا کولو له پاره کیږی او هغه قضاء ده ، د خلیفه (الامام الاعظم) ټاکل د اهل الحق تر منځ د اختلاف پرته فرض دی او ښکاره ده چی خلیفه خپل ورسپارل شوی فرائض په ځانګړی توګه سرته نه شی رسولائی ~ او نائب ته ضرورت لری چی د دی فرض په ادا کولو کې د هغه قائم مقام دی ، او دا نائب قاضی دی همدا علت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم به مختلفو ځایو ته قاضیان لیږل ، امام محمد رحمه الله علیه قضاء ته د یوی کلکې او ټینګی فریضی نوم ورکړی دی [485]).

483- د ص سورت 26 آیت

484 - د النساء سورت 135 آیت

485 - بدائع الصنائع 7 ټوک 2 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن الهمام حنفی چی په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چی : و اما وصف القضاء ففرض کفایه ... و علیه اجماع المسلمین (قضاء یو کفائی فرض دی چی په دی باندی د مسلمانانو اجماع ده [486]) .

امام بابرتی حنفی چی په 786 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چی : لاشک ان القضاء بالحق من اقوی الفرائض و اشرف العبادات بعدالایمان (په دی کې هیڅ شک نه شته چی د حق مطابق پریکړه کول (قضاء) د ایمان څخه وروسته ډیر قوی فرض او ډیر پاک عبادت دی [487]) .

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چی په 334 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چی: و القضاء من فروض الکفایه لان امر الناس لایستقیم بدونه فکان واجب علیهم کالجهاد والامامه (قضا کفائی فرض دی دا په دی خاطر چی د دی پرته د خلکو حالت نه ښه کیږی نو دا د جهاد او امامت په څیر واجب دی) [488].

د عادل قاضی غوره والی

په ځینو احادیثو کې د قاضی فضیلت بیان شوی او په ځینی نورو کې د هغه مذمت راغلی په همدی توګه د اسلافو رحمه الله علیهم څخه هم دواړه ډوله وینا وی او تګ لاری را نقل شوی دی ، چا د قاضی کیدو څخه انکار کړی دی ، او ځینو دا منصب قبول کړی دی .

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثونو او اسلافو رحمه الله علیهم دا اختلاف د (تضاد اختلاف) نه دی بلکه د (تنوع اختلاف) دی ، یعنی قاضیان په دوه برخو ویشل شوی دی :

لومړی هغه قاضی دی چی د اهلیت خاوند وی په خپله ئی د دی منصب غوښتنه او خواهش نه وی کړی. خو کله چه دا مسئولیت هغه

---

486 - فتح القدیر 7 ټوک 152 مخ 1970 عیسوی کال د مصطفی البابی چاپ

487 - العنایه علی الهدایه للبابرتی مع فتح القدیر 7 ټوک 151 مخ

488 - المغنی دابن قدامه لسم ټوک 32مخ 1970 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته وروسپارل شی نو بیا هغه د عدل او انصاف او پوره تحقیق په اساس پریکړې کوی . دا ډول قاضی یو ډول عبادت کوی ، او ښکاره ده چی کفائی فرض د عبادت یو شکل دی په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم به پریکړې کولی او صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ئی هم په دی منصب ټاکلی دی . په همدی ډول راشدینو خلفاو هم رضی الله عنهم د خلکو ترمنځ پریکړې کړې دی او نور صحابه کرام رضی الله عنهم ئی هم په نورو ښارونو او ځایونو کې د قاضیانو په نوم لیږلی دی.

دوهم هغه قاضی دی چی د اهلیت د نه لرلو سره سره ئی دا منصب منی ، یا هغه سره دا ویره وی ، چی حکمران او دهغی نور حاکمان ما ازاد قضاوت او انصاف کولو ته نه پریږ دی او د قضا په کارونو کې به مداخلت کوی او یا دا قاضی ښکاره په ظلم لاس پوری کوی نو بیا د دی ډول قاضی بدی ویلی شوی ده .

د نیکې او ستایل شوی قضاء او د بدی او مذمومی قضا دا ویش په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هم را نقل شوی لکه چی فرمائی :

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(قاضیان په دری ډوله دی . چی یو ئی جنت ته درومی او دوه نور ئی دوزخ ته، جنت ته به هغه قاضی ځی ، چی حق پیژنی او د هغی مطابق پریکړې کوی، مگر هغه قاضی چه حق پیژنی او د هغه په اساس پریکړې نه کوی هغه به جهنم ته ځی ، او بل هغه چی د ناپوهی سره ئی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وظیفه په غاړه اخیستې وي او د خلکو ترمنځ پریکړې کوي هغه به هم دوزخ ته ځي[489] .

د اسلام فقهاو د همدې حدیث په رڼاکې د قضا د مذمت او د هغه د فضیلت په هکله همدا ډول تطبیق کړی دی :

ملک العلماء فرمایي چې : و الحدیث محمول علی القاضی الجاهل و العالم الفاسق و الطالب الذی لا یامن علی نفسه الرشوه فیخاف ان یمیل الیها توفیقا بین الدلائل (د قضا د مذمت حدیث د هغه قاضي په هکله کې دی چې جاهل وي یا فاسق عالم وي یا دهغه قاضي په هکله کې دی چه د دې منصب غوښتونکې وي. خو په ځان ئې دا باور نه وي چې زه به د رشوت اخستلو څخه په څنګ شم او دا ویره ورسره وي چې هغه به د رشوت اخستوته تیارشي ، د دلائلو ترمنځ دغه تطبیق دی) .

د دې څخه وروسته فرمایي چې : که چیرې په کوم ځائې کې د یوه شخص پرته بل څوک اهل موجود نه وي نو په دې وخت کې په دې شخص د قضا د منصب قبلول فرض عین ګرځي [490].

شیخ الاسلام میرغنیاني رحمه الله علیه چې د هدایه کتاب لیکوال چې په 593 هجري قمري کال کې مړ شوی دی لیکې چې : په قضا کې کومه بدي نه شته ، خو د هغه چا له پاره چه په خپل ځان دا باور ولري چه زه دا مسئولیت تر سره کولای شم ، خو هغه چا ته قضا ورکول مکروه تحریمي دي چې د هغه څخه دا ویره وي چې زه دا مسئولیت نه

---

[489] - ابوداود الاقضیه باب فی القاضی یخطئی – جامع ترمذی باب ماجاء فی القاضی – سنن ابن ماجه الاحکام باب ذکر القضا - جامع الاصول 10 ټوک 167 مخ – کنزالعمال 6 ټوک 91مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

490 - بدائع الصنایع 7 ټوک 4 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شم ترسره کولای او نه ورسره د ظلم څخه د ځان د ژغورلو قضاوت کومه ډا ډگیرنه وی[491] .

په عالمگیری فتاوی کې راغلی دی : قضا یوه کلکه فریضه او د اتباع وړ سنت دی .... خو هغه چا تا د قضاوت د مسئولیت قبولول حرام دی ، چی هغه ته د خپل نفس دا کمزوری معلومه وی ، چی زه د انصاف راوړلو او قائمولو څخه عاجزه یم ، او د نفس د پیروی او غوښتنی څخه ځان نه شم ژغورلی [492].

علامه علاوالدین طرابلسی رحمه الله علیه فرمائی : هغه احادیث چی په کې قاضی ته د عذاب و عده ورکړل شوی هغه ټول د ظالمانو قاضیانو په هکله دی. یا د هغه ناپوهانو په هکله دی. چی د علم او قابلیت پر ته ئی دا مسئولیت په غاړه اخیستی وی د دغه دوه ډوله قاضیانو په هکله وعید راغلی دی [493].

شیخ الاسلام میرغنیانی رحمه الله علیه دا هم وایی چې کله حاکم د حق او انصاف په اساس د پریکړې د کولو ازآدی نه ورکوی نو په دی حالت کې د قضا د منصب قبلول روانه دی .

اوس نو د ترغیب او ترهیب په هکله څو احادیث رانقلوو ترڅو د موضوع په دواړو اړخونو ښه وپوهیږو[494].

د ترغیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ و حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

---

[491] - هدایه کتاب آداب القاضی

[492]- فتاوی عالمگیری 3 ټوک 306 مخ

493 - معین الحکام 877 مخ

494 - الهدایه آداب القاضی

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

(رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی د هیچا سره کینه کول مناسب نه دی مګر د دوه کسانو سره رشک جائز دی یو هغه چی الله جل جلاله هغه ته مال ورکړی وی او د هغه په ځنګ کې ئی په نیکو لارو کې د دی مال د خرڅ کولو توفیق هم ورکړی وی او دوهم هغه چی هغه ته الله جل جلاله د شریعت علم ورکړی وی او د هغی په اساس ....د خلکو د شخړو پریکړی او فیصلی کوی او د هغه ښونه خلکو ته کوی [495]) .

په دی حدیث کې ئی قضا بالحق د رشک وړښوولی ده او دا د قضا د فضیلت له پاره څرګند ثبوت دی .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(کله چی کوم قاضی د پریکړی په وخت کې اجتهاد کوی ، که چیری هغه حق معلوم کړ نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکړی شی ، او که چیری غلطی تری وشوه او حق یی معلوم نه شو کړای نو هغه نه به یو اجر ورکول شی[496]) .

امام خطابی رحمه الله علیه فرمایی چی : اجتهاد کول عبادت دی نو له دی امله هغه ته د حق د معلومولو پرته د تحقیق او کوشش اجر ورکول کیږی .

495- صحیح مسلم کتاب العلم
496 بخاری الاعتصام باب اجرالحکم کتاب الاقضیه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا حکم د هغه چا له پاره دی چه د اجتهاد اهلیت ولری او که نه د قابلیت او صلاحیت پرته اجتهاد کونکې ته د هغی د غلطی په اساس د عذاب ورکولو ویره هم شته ، لکه څنګه چی القضاه ثلاثه په حدیث کی راغلی دی .

د خلافت په بحث کې د بخاری او مسلم شریف هغه حدیث هم زمونږ تر مخه دی چی په هغی کې راغلی وه. چی عادل او انصاف کونکې قاضی او حاکم به د قیامت په ورځ د ربّا په ممبرونو کښینول شی.

د ترهیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ أَخْبَرَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ وَلِيَ الْقَضَاءَ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

(هغه څوک چه د خلکو قاضی جوړکړای شو د چاړه پرته حلال کړل شوی دی[497]) .

امام خطابی رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکلې دی چی د چاړه پرته حلالول څخه دوه ډوله مقصد اخستل کیږی .

لومړی دا چی د چاړی په واسطه جسم حلالیږی ، خو دلته تری جسمانی حلاله مقصد نه دی بلکه روحانی او اخلاقی حلاله تری مقصد دی .

دوهم دا چی د چاړی پرته د بلی کومی پڅی الی په واسطه حلالول ډیر تکلیف ورکونکې دی .

دلته د دواړو معنا ګانو په اساس د ظالم او جابر قاضی مذمت کړل شوی دی کوم چی د دی منصب حریص او غوښتونکې وی -

---

497 - ابوداود فی الاقضیه ، سنن ترمذی فی الاحکام ، سنن ابن ماجه فی الاحکام ، جامع الاصول 10 ټوک 165 مخ ، کنزالعمال 2 ټوک 95 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدیثونو رحمه الله علیهم د دی همدا مفهوم بیان کړی دی چی دا د مذمت او ترهیب حدیث دی [498].

د معین الحکام خاوند او ځینی نورو فقهاو د دی حدیث مقصد په دی توګه بیان کړی دی. چی د قضا مسئولیت په غاړه اخستل ډیر لوی او دروند بار دی. چه نفس سره د مجاهدی او ریاضت پرته ئی څوک نه شی پورته کولای هغه څوک چه دا بار پورته کوی نو هغه د چړی پرته حلال شوی دی یعنی هغه ته باید ذبیح الله وویل شی ، ځکه دا د الله جل جلاله د رضا له پاره خپل نفس د قربانی له پاره وړاندی کوی .

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمایلی دی : چی صحیح مفهوم هغه دی چی محدیثونو تری راخستی دی .

څرنګه چی د قضاء د ترغیب او فضیلت په هکله نور هم ډیر احادیث موجود دی نو بیا په را ښکلو او د تکلف په واسطه د دی حدیث ته ترغیبی شکل ورکول څه ضرورت دی ؟ [499].

عن عبدالله بن ابی اوفی رضي الله تعال عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله مع القاضی مالم یجر فاذا جار تخلی عنه و لزمه الشیطان وفی روایه تبرء الله منه (د عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایی الله جل جلا له د قاضی ملګری وی تر هغه پوری چه هغه ظلم و نه کړی ، کله چه هغه ظلم وکړی نو بیا د الله جل جلاله کومک د هغه څخه واخستل شی او شیطان ئی په پنجه کې ونیسی [500]) .

---

498 - معالم النبین په حاشیه د ابو داود 4 ټوک 4 مخ و جامع الاصول 10 ټوک 166مخ

499 - نیل الاوطار 164 مخ د 1973 عیسوی کال د بیروت چاپ

500 - ترمذی کتاب الاحکام - مستدرک للحاکم کتاب الاحکام و کنزالعمال 6 ټوک 92 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی احادیثو کې چه کومه (تنوع) ده نو همدا تنوع د قاضیانو په حالت کې هم شته د ترغیب حدیثونه د عادل قاضی په هکله راغلی دی او د ترهیب احادیث د ظالم او نا اهل قاضی هکله په راغلی دی .

د قاضی د اهلیت شرطونه

د عدل د راوستولو په خاطر د قاضی اهلیت لازمی شرط دی ځکه چه د نا اهله قاضی څخه د انصاف امید لرل ډیره بی عقلی ده د اسلام فقهاو د کتاب او سنتو په رڼاکې چه د قاضی د اهلیت له پاره کوم شرائط وړاندی کړی ، د هغه لنډیز په دی ډول دی :

مسلمان وی : د مسلمانانو د معاملا تو د پریکړی له پاره غیر مسلمان قاضی ټاکل په اجماع سره باطل دی ، ځکه د هغه پریکړه کوم شرعی حیثیت نه لری ، لیکن د احنافو په فکر د غیر مسلمانانو له پاره د غیر مسلمان قاضی ټاکل روا دی [501].

بالغ وی ، عاقل وی آزاد وی : دا شرطونه د نورو مسئولیتونو دور سپارلو له پاره هم شرعاً ضروری دی .

نارینه وی : د امام شافعی رحمه الله علیه امام مالک رحمه الله علیه امام احمد رحمه الله علیه او نورو ، جمهورو ، فقهاو همدا مسلک وه چی په قصاص او حدودو کې ښځه قاضی نه شی جوړیدای خود ابن جریر طبری رحمه الله علیه ته دا قول منسوب دی چی په هر ډول مقدماتو او قضایاو کې ښځه قاضیه جوړیدای شی [502].

په دی لړکې د جمهورو علماو رای صحیح معلومیږی الله جل جلا له فرمایلی چه نارینه په ښځه حاکم دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه قوم به هیڅکله کامیابی ته ونه رسی چی هغوی خپلی چاری ښځو ته ورسپارلی وی [503].

---

501 - مجموعه شامی القضاء 4 ټوک 415 مخ

502 - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ - الغنی د ابن قدامه 10 ټوک 36 مخ هدایه المجتهد

503 - صحیح بخاری فی الفتن و المغازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا تکون المراه حکما تقضی بین العامه (ښځه د خلکو ترمنځ د شخړو هوارولو له پاره نه شی حاکمه کیدای) [504].

د قران کریم او نبوی احادیثو په عموم کې د قضاء منصب هم شامل دی او ابن قدامه په دی هکله ډیر قوی دلیل راوړی چی : رسول الله صلی الله علیه وسلم خلفای راشدینو رضی الله عنهم او د نورو امراو څخه هیڅ یوه ښځه قاضی نه ده ټاکلی او نه ئی کوم ځای ته د حاکمی په صفت لیږلی ده که چیری دا روا وی نو ټول دور به د دی څخه خالی نه وه پاتی شوی [505].

عادل او صالح وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله علیهم د حنفی فقهاو څخه امام طحاوی رحمه الله علیه او د نورو اسلامی فقهاو په نظر د فاسق قاضی ټاکل روانه دی او نه د هغه پریکړه جاری کیدای شی .

خو د احنافو عام مسلک دا دی چی فاسق د قاضی په حیث ټاکل گناه ده لیکن د هغه پریکړی جاری کیږی په دی شرط چی د هغه پریکړه د قران ، سنتو او اجماع په خلاف نه وی .[506]

دلته د فاسق څخه مقصد هغه شخص دی چی د کبیره گناهونو او فواحشو څخه ځان نه ژغوری او نه د فرائضو او واجباتو پابندی کوی .

عالم او فقهیه وي : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله علیهم او د ځینو حنفیه و مسلک دا دی چه قاضی باید فقهیه او مجتهد وی ، خو د عامو احنافو رای یو نظر دا دی چی که څه هم د غیر مجتهد شخص قاضی ټاکل مکروه دی خو پریکړه ئی نافذ کیدای شی[507] .

504 - کنز العمال 6 ټوک 79 مخ

505 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله علیه لیکنه 2 ټوک 36 مخ

506 - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ - مجموعه شامی 4 ټوک 415 مخ - بحر الرائق 6 ټوک 283 مخ

507 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله لیکنه 10 ټوک 37 مخ - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه فرمائی : که چیری په رعیت کې عادل او عالم موجود وی نو د غیر عادل او غیر عالم قاضی ټاکل روا نه دی ، خو که چیری و ټاکل شو نو بیائی پریکړه نافذیږی [508].

د هدایه او د فقهی په نورو کتابونو کې چی ویل شوی دی چی" تقلید الجاهل صحیح عندنا " څخه جاهل مطلق مقصد نه دی ، بلکه هغه شخص تری هدف دی چه په مستقیمه توګه اجتهاد ونه شی کولای خود مجتهدینو د ویناو' د پوهی او درک صلاحیت ولری هغه ته دا روا ده چی د مجتهدینو وینا له مخی پریکړی وکړی [509].

انګریزی قانون پوه ته مجتهدنه ویل کیږی او نه هغه ته ویل کیږی چی د قران یا حدیثو او فقهی د کتابونو انګریزی یا اردو ترجمه یی لوستی وی بلکه یو مجتهد ته په لاندی علومو پوهیدل ضروری دی .

د قران پوهه ، د حدیثو علم ، په شرعی مسائلو کې د سلفو (صحابه رضی الله عنهم ، تابعین ، امامان او مجتهدین رحمه الله علیهم د اقوالو پوهه ، د عربی ژبی پوهه ، صرف او نحوی د قواعدو سره - د اجتهاد او شرعی قیاس د قواعدو پوهه .

سلیم الاعضا وی : ښکاره ده چی ګونګ او کوڼ سړی د دی منصب غوښتنی نه شی ترسره کولای .

دا هغه بنسټیز صفتونه دی چی ذکر ئی د دلائلو سره د فقهی په ټولو کتابونو کې شوی دی څوک چی په دی صفاتو لږ تر لږه هم متصف نه وی او هغه قاضی و ټاکل شی نو دا به ډیر لوی خیانت وی ، د داسی قاضی په واسطه نه شرعی قانون نافذیدلای شی ، او نه تری د انصاف غوښتنه کیدای شی .

د پریکړی کولو شرعی طریقه

---

508 - فتح القدیر 7 ټوک 253 مخ

509 - عنایه علی الهدایه مع فتح القدیر 7 ټوک 257مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د شرعی قضاء لار داده چی د ټولو ترمخه په قران کریم کې چی حکم معلوم کړی شی او بیا د هغه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثو مطابق پریکړه وکړی شی د هغه وروسته د امت اجماع او د صحابو رضی الله عنهم سنت مخ ته کېښودل ، که چیری په دری واړو کې کوم ښکاره حکم موجود نه وی ، نو بیا به قاضی اجتهاد کوی د هغی په رڼاکې به پریکړه کوی .

رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه ، یمن ته دلیږلو په وخت کې ، پوښتنه وکړه چی ته به په څه ډول پریکړی کوی ؟ معاذ رضی الله عنه ځواب ورکړ چی د قرانکریم مطابق به پریکړه کوم ، که چیری په هغه کې کوم حکم په لاس رانغی نو بیا به رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو په مطابق پریکړه کوم، خو که چیری په دی دواړو کې کوم صریح حکم په لاس رانغی نو بیا به اجتهاد کوم ، د ده په دی خبرو رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله شکر ادا کړ چی هغه حضرت معاذ رضی الله عنه ته د صحیحی لاری د مندلو توفیق ورکړی دی [510].

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه د قاضی شریح رحمه الله علیه په نوم چه کوم مشهور خط لیږلی وه په هغی کې هم همدا لار ورښوول شوی وه .

(کله چی تا ته د الله په کتاب کې کوم حکم پیدا شی نو د هغی په اساس پریکړه وکړه او بل لور ته هیڅ توجه ونه کړی ، خو که چیری د الله جل جلاله په کتاب کې کوم حکم در معلوم نه شو نو بیا د خدای جل جلاله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتو پریکړه وکړه ، که چیری د قرآن او سنتو دواړو څخه حکم په لاس درنغی نو بیا همغه

---

[510]- سنن ابو داود الاقضیه باب اجتهاد الرای فی القضاء - سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول لابن الاثیر 10 ټوک 177 مخ القضاء فصل فی کیفیه الحکم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پريکړه وکړه چې د صالحينو رحمه الله عليهم اجماع پرې شوی وی ، خو که چيری ستا تر مخ داسی يو معامله راشي چې د هغه حکم نه په قرآن کې وی او نه په سنتو کې ، او نه د هغه په هکله د صالحينو د اجماع کومه پريکړه موجوده وی ، نو په دی حالت کې که ته د خپل نظر مطابق اجتهاد کوی ، نو و ئی کړه او د معاملی په هکله پريکړه اعلان کړه خو که چيری د معاملی ځنډول غواړی نوويی ځنډ وه زما په نظر ځنډول به ئی تا ته غوره وی (ترڅو د نورو علماء سره په کې د مشوری کولو وخت په لاس درشی) [511].

په اجتهادی امورو کيگ
د قاضی پريکوٰه نافذيدای شی

که چيری قاضی د قران او سنتو ياد امت د اجماع په خلاف څه پريکړه وکړه نو هغه پريکړه يی له منځه ځی او نه نافذيږی خوکه چيری دا پريکړه اجتهادی او اختلافی وی نو بيا د قاضی پريکړه نافذيږی ،بل کوم قاضی ئی د خپل شخصی نظر په اساس له منځه نه شی وړای ، او نه د دواړو خواو څخه کوم يو په پريکړه اعتراض کولائی شی چی دا پريکړه زما د فقهی مسلک خلاف ده نو د دی امله زه دی ته غاړه نه ږدم البته په نورو معاملاتوکې بل قاضی د دی قاضی خلاف پريکړه کولای شی .

د هدايه ليکونکې شيخ الاسلام مرغينانی رحمه الله عليه ليکلی چی: کله چه د يوه قاضی په مخ کې د بل قاضی پريکړه د عملی کولو له پاره کيښوول شی، نو هغه به ئی عملی کوی ، پرته له هغه وخته چی دا پريکړه د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف وی ... جامع صغير کې چی د امام محمد رحمه الله عليه کتاب دی راغلی په هغه مسئله کې چيړد فقهاو اختلاف وی، او قاضی د کوم يو فقيه د رای مطابق د نظر پريکړه واوروله ، نو بل قاضی به (که څه هم د رای مخالفت ورسره ولری) هغه عملی کوی

---

511 - النسائی القضاء باب القضا باتفاق اهل العلم 1 ټوک 305 مخ دهلی چاپ - دا رامی 1 ټوک 60 مخ د مشق چاپ - جامع الاصول 10 ټوک 180مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، قاعده همدا ده ، چی د اجتهادی او اختلافی مسائلو په هکله کله چی د قاضی پریکړه اعلان شی ، نو هغه به عملی کیږی بل قاضی ئی منسوخ کولی نه شی - د دی علت دا دی چی بل قاضی هم اجتهاد کوی او لومړی قاضی هم اجتهاد کړی وه چی د هغه سره فیصله هم تړل شوی ده نوله دی امله هغه ته ترجیح ورکول کیږی [512].

شمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه فرمایلی دی چی : ان الاجتهاد لاینقض باجتهاد مثله (یو اجتهاد د بل اجتهاد په واسطه له منځه نه شی تلای [513].

قضاء د قاضی په علم

د ګواهانو د کره والی او عدالت په هکله قاضی د خپل شخصی نظر په اساس بالاجماع پریکړه کولای شی ، خو که چیری ګواهی د محکمی تر مخ شوی وی نو په دی صورت کې په دی اتفاق شوی دی چه قاضی د خپل ذاتی معلوماتو په اساس د ګواهی په خلاف پریکړه نه شی کولای ، او اختلافی صورت یی دا دی چی د مدعی په حق کې هم ګواه موجود نه وی ، او مدعی علیه هم اقرار نه وی کړی ، خو قاضی ته په شخصی ډول معلوم وی چه د مدعی یعنی دعوه کونکې په ربښتونی وی ، نو ایا په دی صورت کې قاضی د خپلی شخصی پوهی او معلوماتو په اساس پریکړه کولای شی ؟

1- امام شافعی رحمه الله علیه په دی هکله وائی چه قضا د قاضی په علم روا ده ،ځکه چی د ګواهی څخه مقصد هم دا دی چی قاضی ته د دعوی د ربښتیاوالی پوهه په لاس ورشی ،نوکه چیری هغه ته د خپلی شخصی پوهی په اساس دا معلومه شی ، نو بیا هیڅ دلیل نه شته چی د هغه د خپلی ذاتی پوهی په اساس دی پریکړه کول روا نه وی

512 - الهدایه ادب القاضی مع فتح القدیر 7 ټوک 300 مخ _ البدائع 7 ټوک 14 مخ - قاضیخان په حاشیه عالمګیری 2 ټوک 453 مخ

513- المبسوط للسرخی رحمه الله علیه طبع بیروت 16 ټوک 84 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

. شریعت هر مدعی باندی د (بینی) وړاندی کول لازم ګرځولی دی، خوبینه یواځی د ګواهی نوم نه دی . بلکه د هغه څخه مقصد دلیل او ثبوت دی ، که څه هم دا دلیل ګواهی وی . یا د مدعی علیه اقرار وی . یا د قاضی خپل معلومات وی دا دری واړه حالات د بینی په تعریف کې شامل دی .

2 - امام مالک د امام احمد رحمه الله علیهم مشهور مسلک ، د قاضی شریح ، اسحق بن راهویه ، ابو عبید قاسم بن سلام ، حافظ ابن قیم رحمه الله علیهم او د ډیرو صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم نظر او مسلک همدا دی چی قضاء د قاضی په علم روانه ده ځکه چه د هغی د شخصی معلوماتو د پریکړی په اساس د هغه دیانت او امانت په شک کې لویږی ، او د دی تهمت په اساس د خلکو اعتماد او باور پری باقی نه پاته کیږی ، د یوه قاضی له پاره ضروری دی چی د تهمت څخه ځان وژغوری .

3- د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او لار دا ده چی په حدودو کې قضاء د قاضی د خپل علم په اساس روانه ده ، خو په حقوقی او مالی معاملو کې قاضی د خپل شخصی معلومات او پوهی په اساس پریکړه کولای شی [514].

خو ورستنیو احفنانو اوس په حقوقی او مالی معاملوکې هم د عدم جواز(نه روا) فتوی ورکړی ده .

په درمختارکې راغلی دی : ان المعتمد عدم حکمه بعلمه فی زماننا ... [الاشباه] (باوری وینا همدغه ده چی په دی زمانه کې د قاضی د شخصی پوهی په اساس پریکړه باید ونشی) .

علامه شامی رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چی: دا د ورستنو نظر دی او علت ئی دا دی چی د دی وخت د قاضیانو په حالت کې خرابوالی پیدا شوی دی. په اوسنی وخت کې فتوی همدغه ده چه قضاء (فیصله) د

514 - المغنی 10 ټوک 48 مخ - بدایه المجتهد 2 ټوک 470 مخ - بدائع 7 ټوک 6 مخ - مسبوط سرخسی 16 ټوک 104 مخ - الطرق الحکمیه 383 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضی د شخصی پوهی په اساس روانه ده په جامع الفصولین کې هم په همدی توګه ویل شوی دی [515].

امام بخاری رحمه الله علیه فرمائی چی : هغه خلک چه قضاء د قاضی د ذاتی پوهی په اساس روا ګڼی نو هغوی سره دا یو شرط دی قاضی باید په خپل ځان د بدګمانی او تهمت ویره ونه لری [516].

امام بخاری رحمه الله علیه په بل ځای کې د (قضاء د قاضی د پوهی) په هکله د مختلفو نظریاتو د را نقلولو وروسته لیکي چی : قاسم بن محمد بن ابی بکر رضی الله تعالی عنه ویلی دی چی قاضی ته دا مناسب نه ده چی هغه د خپلی شخصی پوهی په اساس پریکړه وکړی ځکه چی د دی په اساس دی خپل ځان د مسلمانانو په منځ کې متهم او مشکوک ګرځوی او خلک به پری بدګمانی کوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بدګمانی او د تهمت درا پیدا کیدو کار خوښ نه دی [517] .

د امام بخاری رحمه الله علیه شیخ الکرابیسی فرمایی چی : زما په نظر (قضاء د قاضی د پوهی په اساس) له پاره یو شرط دادی چه قاضی په پا کوالی ریښتینوالی او امانت کې داسی مشهور شوی وی چی هغه ته د ګوتی نیولو یا تهمت واردولو له پاره هیڅوک زړه ښه نه کړی [518].

امام ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چی: که چیری دی ډول قضاء ته لار خلاصه شوه ، نوقاضیانو ته به د خپلو دښمنانو د وژلو ، سنګسارولو ، فاسقولو ، او حتی چی د هغوی د ښځو د بیلولو لار پرانستل شی خاصاً په دی وختوکې .... که چیری قاضی ته د خپلی پوهی په اساس پریکړه روا هم شی ... بیا هم د دی وخت قاضیان تری منع کول په کار دی [519].

515- شامی 4 ټوک 478 مخ

516- بخاری الاحکام باب من رائی القاضی ان یحکم بعلمه

517 - بخاری الاحکام باب الشهاده تکون عند الحاکم

518 - فتح الباری الاحکام 16 ټوک 259مخ

519 - الطرق الحکمیه لابن القیم 211مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سد الذریعه د شریعت یومهم اصل دی ، یعنی د فساد د دروازو بندول لازمی دی په اوسنی وخت کې د قضاء بعلم قاضی (د قاضی د علم په اساس فیصله) روا گنل د ظلم دروازه خلاصول دی ، نن د دی ډول قضا دروازی بندول ضروری دی دبله طرفه د څلورو واړو مذهبونو د پوهانو فتوی هم د جواز نه ورکول دی .

د قرائنو په اساس کگواهی پریکوه کول

د صحاح سته یو صحیح حدیث دی چی رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی. چی مدعی به بینه وړاندی کوی او که نه نو مدعی علیه به سوگند یادوی، د بینه په مفهوم کې د سترگو لیدلی گواهانو گواهی یقیناً شامله ده خو ایا په هغی کې د قرائنو ، علائمو او حالاتو گواهی هم شامله ده یا نه؟ د قرائنو څخه مقصد هغه د حالاتو او چاپیرال هغه گواهی او علامات دی چه د هغی په واسطه قاضی ته د دعوی صحت او ریښتنولی ثابتیږی په دی موضوع حافظ ابن القیم رحمه الله علیه په الطرق الحکمیه کې او شیخ علاوالدین طرابلسی حنفی رحمه الله علیه په معین الحکام کې اوږد او مدلل بحث کړی دی. ابن قیم رحمه الله علیه ته د طرابلس څخه یو استفتا راغلی وه ، چی ایا قاضی ته دا روا دی چی هغه دی د قرائنو او علاماتو په اساس پریکړه وکړی یوازی د گواهانو په گواهی دی باورنه کوی بلکه حالات او واقعات او قرائن او علامات دی هم په نظر کې نیسی .

حافظ ابن القیم رحمه الله علیه د هغه په ځواب کې ولیکل چی : دا یوه ډیره مهمه موضوع ده چی ښه پری پوهیدل په کاردی که چیری قاضی قرائن له نظره باسی ، نو د ډیرو داسی خلکو حقوق به د منځه ولاړ شی چی هغه سره لیدلی کتلی گواه موجود نه وی ، خو قرائن او د حالاتو او چاپیریال گواهی د هغه په حق کې وی نو که چیری قاضی بی احتیاطی کوی ، او د قرائنو د قطعیت او ظنیت په نظرکې د نیولو پرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریکړه کوی، نو د دی کار څخه د ظلم او فساد د واقع کیدو ویره ده ، که چیری قاضی په شرعی احکامو پوهیږی خود واقعاتو او شواهدو په هکله فقیه النفس او په معامله پوه نه وی ، نو هغه به داسی پریکړه کوی چی د هغی په غلطوالی کې به هیڅوک هم شک ونه کړی ، په دی خاطر ضروری ده چی قاضی په احکامو او واقعاتو دواړو کې فقیه النفس او په معامله پوه او تجربه لرونکې وی[520] .

د بینی معنی او مفهوم :

ابن قیم رحمه الله علیه د بینی په تشریح کې دارنگه لیکې: بینه هر هغه دلیل ته ویل کیږی چی حق را په ډاګه کوی او دا ثابتوی چی هغه خلک چی دا د دوه ګواهانو یا څلور ګواهانو یا یوه ګواه سره مخصوص کوی نو هغه د دی کلیمی حق پوره نه ادا کوی ، د قرانکریم په هیڅ ځای کې هم بینه د ګواهانو په معنی نه ده راغلی ، بلکه د حجت ، دلیل او برهان په معنا ګانو راغلی ده که څه هم یو شی په ځانګړی توګه دلیل وی یا څوشیان یوځای شوی او دلیل ئی جوړ کړی وی د " البینه علی المدعی" څخه مقصد دا دی چه مدعی به دا رنګ دلیل او ثبوت وړاندی کوی چه د هغه په واسطه د هغه د دعوی صحت او صداقت ثابت شی ، دوه ګواهان هم د (بینی) په مفهوم کې شامل دی لیکن په دی کې هیڅ شک نه شته چه کله د شاهدانو پرته نور دلایل ډیر قوی وی ، مثلاً د حالاتواو واقعاتو ګواهی ، چی دمدعی د ریښتنوالی ثبوت ورکوی ځینی وختونه د ګواه د ګواهی څخه قوی دلیل ګڼل کیږی [521].

ا - الطرق الحکمیه لابن القیم رحمه الله علیه 4 مخ

521 - الطرق الحکمیه 1977 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - اعلام الموقعین لومړی ټوک 90 مخ د 1977 عیسوی کال د بیروت چاپ- معین الحکام 78 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه علاوالدين طرابلسی حنفی رحمه الله عليه د معين الحكام په 51 باب کې په دې هکله اوږد بحث کړيدی هغه ليکې چی : ولا خلاف فی الحکم بها و قد جاء العمل بها فی مسائل اتفق عليها الطوائف الاربع من الفقهاء (د قرائنو د گواهی [د حالاتو گواهی] په اساس په پريکړه کولوکې هيڅ اختلاف نه شته په ډيرو مسائلوکې د قرائنو په اساس د عمل کولو داسی مثالونه شته چه د څلور گونی مذاهبو فقهاو پرې اتفاق کړی دی .

له دې وروسته طرابلسی علامه 25 داسی مسائل او مثالونه او موضوعات راخستی چی په هغی کې فقهاو د قرائنو په اساس پريکړه کړيده د نمونی په توگه د واده په وخت کې چی کومه ښځه سړی ته ورسپارلی کيږی نو د هغه سره يوځای والی په اتفاق سره روادی ، که څه هم دوه سړو يا ښځو گواهی يا خبرتيا نه وی کړی چی دا هغه ښځه ده چی د ده سره يې نکاح شوی او سړی هغه تر مخه ليدلی هم نه وی نو په دی صورت کې قرينه حال ته د گواهی درجه ورکوله شوی يا مثلاً کله چی مدعی عليه د سوگند يادولو څخه مخ واړوی نو بيا پريکړه د مدعی په حق کې کيږی ، څرگنده ده چه دا ډول قضاء دقرينی په اساس پريکړه کوی ځکه چه د مدعی عليه د سوگند څخه انکار کول په خپله د مدعی د ريښتنولی ثبوت او د دعوی صحت دی چه د هغی په اساس پريکړه کيږی [522].

په دې لړکې ابن قيم رحمه الله عليه او نورو فقهاو دوه څرگند مثالونه ورکړی دی چی هغه دا دی :

لومړی دا چې يو سړی د يوه کور څخه په وينو ککړ چاقو ، چاړه يا توره په لاس د راوتلو په حال کې وليدل شو او بيا د دی کور په داخل کې مړی پيدا شو ، چی د همداسی چاقو يا چاړه يا توری په واسطه وژل شوی وی، په کورکې بل څوک هم داسی نه وی ، نو په دی صورت کې همدا

[522] - معين الحكام 203 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړی قاتل شمیرل کیږی ځکه چی دا داسی قاطع ثبوت او قرینه ده چی د سترګو لیدلی ګواهی څخه قوی ګواهی شمیرلی کیږی .

دوهم مثال دا چی یو سړی پګړۍ په لاس کې نیولی یا ئی په اوږو پرته ده او منډی وهی او دی خپله پګړی په سر تړلی ور پسی سړی لوڅ سر منډی وهی او خلکو ته چیغی وهی چه هغه منډی وهونکې زما څخه پګړی غلا کړی یا ئی زما د سر څخه اخستی ده نو په دی وخت کې منډی وهونکې غل ګڼل کیږی ځکه چی د هغی دا حالت پخپله د دی خبری ګواهی ورکوی چی د سترګو لیدلی ګواهۍ څخه که قوی نه وی ، نو کمه تری هم نه ده .

خو د قرینی او د حالاتو د ګواهی په اساس د حد په ځای تعزیری سزا ورکول د احتیاط غوښتنه ده ځکه چی حد هغه دی چی د قرآن ، سنتو او اجماع د امت په واسطه ټاکل شوی وی ، اصل دا دی چی حدود د شک په اساس ساقط کیږی ، او د حالاتو ګواهی د شکوکو څخه خالی نه وی او تعزیری سزا هغه ده چی د محکمی له خوا ټاکل کیږی خو تعزیری سزا د لږ شک په واسطه نه ساقط کیږی .

یو طرفه پریکوړه

څلور امامانو او د اسلام فقهاو په دی خبره اتفاق کړی دی چی که چیری مدعی علیه په محکمه کې حاضر وه ، او یا د هغه حاضرول ممکن وی. نو په دی وخت کې یو طرفه پریکړه (په غائب فیصله) روانه ده ، که څه هم مدعی ګواهان راوړی وی ، د انصاف غوښتنه خو دا ده چی مدعی علیه ته د خپلی پاکې د ثبوت له پاره په ګواهانو د انتقاد کولو موقع په لاس ورشی ، او دا کار د هغه په غیر حاضری کې ممکن نه دی .

همدا راز څلورو امامانو په دی هم اتفاق کړی دی چی که چیری د مدعی علیه وکیل یا وصی د هغه قایم مقام ګڼل کیږی خو په دی شرط چی وکیل ته ئی یو ره اختیار ورکړی وی په دی حالت کې د وکیل یا وصی بیان اوریدل او هغی ته د خپل موکل د دفاع حق ورکول او په ګواهانو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقاد کولو وروسته قاضی پریکړه کولای شی او دا په غیاب کې قضاء اویو طرفه پریکړه نه شمیرلی کیږی .

اختلافی صورت ئی دادی چه مدعی علیه کوم لری ځای کې وی یا په خپل ښارکې چیرته پټ شوی وی، نه په خپله حاضریږی او نه کوم وکیل ځانته ټاکی ، او قاضی ئی هم نه شی را حاضرولای نو په دی کې د امامانو اختلاف دی :

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه قاضی ابن شبرمه ، قاضی ابن ابی یعلی ،او د قاضی شریح رحمه الله علیهم مسلک همدا دی چی په غائب حکم او فیصله روا نه ده [523].

دوی یومشهور دلیل لری او وایی چیکله رسول الله صلی الله علیه وسلم حضرت علی رضی الله تعالی عنه په یمن کې قاضی وټاکه نو هغه ته ئی د لیږلو په وخت کې داسی لارښوونه وکړه : فاذا جلس بین یدک الخصمان فلا اتقضین حتی تسمع من الاخر کما سمعت من الاول فانه احری ان یتبین لک القضاء (کله چی ستا په وړاندی دواړه مخالفی ډلی حاضری شی نو تر هغه وخته پوری پریکړه مه اوروه ترڅو چی دی د بلی ډلی بیان هم داسی وانه وری لکه څنګه دی چه د لومړی ډلی بیان واورید صحیح پریکړی ته درسیدو په خاطر دا غوره لار ده) [524].

د احنافو اصل مسلک خو همدادی چه قضاء په غیاب کې روانه ده خوکه چیری قاضی د مدعی د ثبوت د وړاندی کولو وروسته د نورو امامانو د رای مطابق یوطرفه پریکړه واوروله نو دشمس الائمه سرخسی رحمه الله علیه په نزد پریکړه عملی کیږی د دی امله چه دا یوه اجتهادی او اختلافی مسئله ده ، او په دی ډول موضوع کې د قاضی پریکړه نافذ یږی .

---

523 - هدایه سره د فتح القدیر 7 ټوک 308 مخ – بحرالرئق 7 ټوک 17 مخ – المغنی د ابن قدامه 95 مخ

524 - سنن ابوداود فی الاقضیه باب کیف القضاء – جامع ترمذی فی الاحکام باب لایقضی القاضی بین الخصمین حتی کلا مهما

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متاخرینو احنافو فتوی هم همدا ډول ده ، او هم دغه اظهر الروایتین دی .[525]

د دی نه پرته د متاخرینو احنافو ویلی دی چی که چیری مدعی علیه پټ شوی وی نو قاضی به تر دری ورځو پوری د خپل باوری نفر په واسطه د هغه په دروازی اعلان کوی چی که چیری محکمی ته حاضر نه شوی نو یو طرفه پریکړه به و اورول شی که د دی اعلان څخه وروسته بیا هم حاضر نه شو ، نو بیا دی قاضی د خپله طرفه یو وکیل وټاکې چی د مدعی علیه له خوا څخه بحث وکړی ، په داسی توګه د موضوع د اوریدو وروسته قاضی یوطرفه (په غیاب کې) پریکړه کولای شی؟ امام ابو یوسف رحمه الله علیه په اوله کې په دی قائل نه وه خو وروسته د مطلق جواز قائل شوی وه د دی لپاره چه د خلکو د حقوقو ساتنه وشی [526].

امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد ، امام اوزاعی ، امام بخاری ، لیث بن سعد امام ابن حزم او ابو عبید قاسم بن سلام رحمه الله علیهم د دوی مسلک دا دی چی د حدودو او قصاص په موضوعاتو کې یوطرفه (په غیاب کې فیصله) پریکړه روانه ده، خو په نورو موضوعاتو کې که چیری مدعی د اعتماد وړګواه وړاندی کړی نو بیا د هغه په حق کې یوطرفه پریکړه کیدای شی، د دی علت دادی چی که چیری قضا په غیاب کې روانه وی ، نو د خلکو حقوق به له منځه ولاړ شی ، مدعی علیه به پټیږی او د مدعی حق به خوړل کیږی [527].

525 - فتح القدیر 7 ټوک 311 مخ - شامی 4 ټوک 470 مخ

526- فتح القدیر 310 مخ - شامی 4 ټوک 471 مخ - عمده القاری د صحیح بخاری شرح 24 ټوک 255 مخ

527- المغنی 10 ټوک 95 مخ ملخص - عمده القاری 4 ټوک 254 مخ - فتح الباری 16 ټوک 294 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

احنافو چی په کوم حدیث استدلال کړی دی امام خطابی رحمه الله علیه د جمهورو له خوا د هغه داسی توجیه کړی ده : د دواړو ډلو د بیانونو د اوریدو پابندی په دی خاطر ده چه کله دواړه محکمی ته حاضر شوی وی لکه څنګه چی " اذا جلس بین یدک الخصمان " څخه ثابتیږی خو کله چی قاضی ته دا جوته شی چه مدعی علیه د بدنیت په اساس د کوم شرعی عذر پرته د مدعی د حق د خوړلو په خاطر قصداً پټ شوی دی. نو په داسی حالت کې یوه طرفه پریکړه کول د دی حدیث خلاف نه دی .[528]

هغه خلک چه قضا په غیاب کې روا بولی هغوی وایی چی که چیری د یوطرفه پریکړی وروسته مدعی علیه راغی او د مدعی په ګواهانو انتقاد وکړی او یا د بلی کومی لاری څخه دا ثابته کړی چه د مدعی دعوه د درواغو ده ، نو بیا قاضی خپله پریکړه بیرته اخستی شی[529].

په اوسنی وخت کې د قاضی په لاس کې ډیر وسایل موجود دی. چه د هغی په اساس قاضی کولای شی د پولیسو په واسطه مدعی علیه محکمی ته حاضر کړی. خو د دی وسایلو د ډیر والی سره اوس د هیواد په دننه او د باندی د مجرمانو پټیدل ، فرار کیده د پخوا څخه ډیر شوی دی ، د دی علت د الله جل جلاله څخه د خلکو په ویره کې کموالی او د مسئولیت نه احساسول دی. بل عامل ئی د وګړو ډیر والی او د تلوراتلو د وسائلو پر اخوالی دی. نو په دی خاطر قاضی ته په کار دی چی لومړی مدعی علیه ته اطلاع ورکړی او د هغی څخه به کفیل بالنفس یعنی حاضر ضمانت واخلی اویا ئی د ضرورت د پیدا کیدو په صورت کې هغه د شخړی تر پریکړی پوری په بندی خانه کې واچوی چی فقها ورته (حبس تفتیش) وائی. خو که د دی ټولو تدابیرو سره سره بیاهم مدعی علیه حاضر نه کړی شو، نوبیا یوطرفه (په غیاب کې فیصله) پریکړه روا ده .

د قاضی آداب

528- معالم السنن برحاشیه سنن ابو داود 4 ټوک 12مخ

529 - المغنی لابن قدامه 1 ټوک 96مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

دآدابو څخه مقصد نیک اخلاق دی. خو دلته تری هغه قواعد او ضوابط مقصد دی چی د هغی پابندی د قاضی له پاره قانوناً ضروری ګڼل کیږی. په دی هکله د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه هغه خط بنستیز حیثیت لری چی هغه د عراق قاضی ابوموسی اشعری رضی الله تعالی عنه ته لیکلی وه چی مسبوط سرخسی رحمه الله علیه او بدائع الصنایع دی لیک ته د "کتاب السیاسه القضاء" نوم ورکړی د خط د حدیثو او فقهی په ډیرو کتابونو کې رانقل شوی دی. د هر وخت قاضیانو ، علماء او فقهاء دا لیک د خپل ځان له پاره یو قانونی سند ګرځولی دی او د حکم او قضاء د اصولو په تړاکلو کې ئی بنسټ ګرځولی دی د دی لیک پوره متن د (سنن دار قطنی) څخه نقل شوی دی چی په لاندی توګه دی :

د قاضی د ادابو په هکله د عمر فاروق رضی الله عنه
لیك د ابو موسی اشعری رضی الله عنه په نوم

من عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه اما بعد فان القضاء فریضه محکمه و سنه متبعه ~ فافهم اذا ادلی الیك بحجه ~ و انفذ الحق اذا وضح فانه لاینفع تکلم بحق لانفاذله و اس بین الناس فی وجهك و مجلسك و قضاءك حتی ییاس الضعیف من عدلك ولایطمع الشریف فی جیفك ~ البینه علی المدعی و الیمین علی من انکر ~ والصلح جائز بین المسلمین الاصلحا احل حراماً وحرم حلالا لایمنعك قضاء قضیته راجعت فیه نفسك و هدیت فیه لرشدك ان تراجع الحق فان الحق قدیم و مراجعه الحق خیر مـــن التمادی فی الباطل الفهم الفهم فیما یختلج فی صدرك مما لم یبلغك فی الکتاب او السنه اعرف الامثال و الا شباه ثم قیس الامور عند ذالك فاعمد الی احبها عندالله و اشبهها بالحق فیما تری ~ و اجعل لمن یدعی بینه املا ینتهی الیه فان احضر بینه اخذبحقه و الاوجهت القضاء علیه فان ذلك اجلی للعمی و ابلغ فی العذر المسلمون عدول بعضهم علی بعض الا مجلود فی حد او مجـــرب فی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شهاده زور او ظنین فی ولاء او قرابه ان الله تولی منکم السرائر و دراء عنکم بالبینات ~ و ایاك و القلق و الضجر والتاذی بالناس و التنکر للخصوم فی مواطن الحق الذی یوجب الله بها الاجر و یحسن بها الزخر(او الذکر) فانه من یصلح نیته فیما بینه وبین الله ولو علی نفسه یکفه الله فیما بینه و بین الناس ومن تزین للناس بما یعلم الله منه غیر ذلك یشنه الله فما ظنك بثواب غیر الله عزوجل فی عاجل رزقه و خزائن رحمته والسلام علیك

(قضا یوه کلکه فریضه او مسلمه دینی لاره ده- کله چه تاته کومه معامله راشی نو په هغه د ټولو اړخونو له پلوه ددلیلونو په واسطه ځان پوه کړه او کله چه حق راڅرګند شی نو بیا هغه نافذ کړه ، د دی امله چی په ژبه دحق دویلو څخه کومه ګټه نه شته تر هغو چی هغه په عملی ډول جاری نه شی- په خپله غونډه کې د کښینولو، د نیغ په نیغه خبرو کولو، او د انصاف په اساس په پریکړې کولوکې ، د خلکو سره یو رنګ سلوک کوه ترڅو چی بی اثره کمزوری خلک ستاد انصاف کولو څخه مایوس نه شی او باثره قوی خلک له تا څخه د مراعات او طرفداری امید ونه کړی- د مدعی په ذمه د ثبوت وړاندی کول دی او منکر ته به سوګند ورکول کیږی- د مسلمانانو ترمنځ صلح کول روا دی ، پرته د هغی صلحی څخه چی حلال حرام او حرام حلال وکړی یعنی چی د هغی په واسطه د شریعت د کوم حکم خلاف ورزی وشی - په هیڅ یوه معامله کې د پرون پریکړه نن حق رجوع په لاره کې خنډ جوړول نه دی په کار ، مګر کله چی د پوره تحقیق او څیړنی وروسته د صحیح پریکړې کولو توفیق تاته په برخه شی ، داپه دی خاطر چه حق ازلی دی او د هغه په لور راګرځیده په غلطی باندی د ټینګیدو څخه ډیر غوره دی - په هغه معاملو کې د ډیر غور او فکرڅخه کار واخله، د کومو حل چی تا ته د قران او سنتو څخه په لاس درنه شی او هغه ستا په زړه کې ځوړنده وی ، مثالونه او نظائر په ذهن کې کیښنوه هغه حل اختیار کړه چی ستا د څیړنی مطابق د الله جل جلاله ډیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښ او حق ته ډېر نژدې وي - مدعی ته ترېوې ټاکلې مودې پورې مهلت ورکړه که چيرې هغه تر ټاکلې وخت پورې شاهدان راوړل نو بيا هغه ته د هغه حق وروسپاره ، اوکه نه نو بيا د همغه په خلاف پريکړه وکړه د دې په اساس شک وشبه هم له منځه ځي او مدعی ته اعتراض هم نه پيدا کيږي ، ټول مسلمانان يو په بل باندې د ګواهي په ورکولوکې عادل دي. پرته له هغه شخص څخه چې هغه ته د دورو سخته سزاوار کول شوی وی ، د دروغو په ګواهي کې مشهور وی اووربانډې دا شک وی چې دی دمدعی سره د دوستانه اړيکو د لرلو په اساس د دروغو بيان ورکوی الله جل جلاله به ستاسو د پټو خبرو پريکړه په خپله کوی او هغه د ګواهانو په واسطه ستاسی شخړې پای ته رسولی - د قضا په غونډه کې دشور ، د خلکو د خفه کولو او هغوی ته ضرر رسولو او د ډلو ترمنځ د ترېيدو څخه ځان وژغوره ، په دې ځايونو کې د حق د قائمولو په واسطه خدای اجر او ثواب ورکوی. او دهغه يادونه په خير سره کوی يا د هغه له پاره ذخيره جوړ وی د چا نيت چې په هغه معاملو کې چې د ده او د الله جل جلاله ترمنځ ښه وی نو خدای تعالی به د خلکو سره د ده معاملې سمې کړي ، او هغه چا چې خپل ځان د خلکو ترمنځ په هغه صفاتو متصف ښکاره کړ په داسې حال کې چې هغه صفت په هغه کې موجود نه وی نو الله جل جلاله به هغه د خلکو ترمنځ بد نام کړي - نو د الله جل جلاله د ورکول شوی رزق او د هغه د رحمت د خزانو په مقابل کې ته د بل چا څخه امید څه ته کوی) [530].

حافظ ابن قيم رحمه الله عليه د فاروق رضی الله عنه د دې ليک تشريح په اعلام الموقعين کې په ډېر تفصيل سره کړې ده [531].

---

[530] - سنن الدار قطنی معی التعليق المغنی فی الاقصيه و الاحکام 4 ټوک 206 مخ السنن الکبری للبيهقی کتاب الشهادت 10 ټوک 150 مخ - کنز العمل 5 ټوک 806 مخ - الخلافه نصب الرايه فی تخريج احاديث الهدايه 4 ټوک 81 مخ - اعلام الموقعين د ابن قيم رحمه الله عليه 1 ټوک 85 مخ

531 - اعلام الموقعين لومړی ټوک 86 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی خط و کتابت او سنتو په رڼاکې د اسلام فقهاو ځینی نور مفصل آداب بیان کړی دی ، چی لنډیزئی په دی توګه دی :

د قضا دمنصب د غوښتلو څخه لری والی : رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی هغه څوک چه د قاضی کیدو فکر ولری او د هغه له پاره عریضه ورکوی ، او د دی منصب دلاس ته راړلو له پاره واسطی او سفارش راوړی نو هغه خپل نفس ته ورسپارل کیږی ، او هغه څوک چه د هغه د غوښتنی او خواهش پرته قاضی وټاکل شو ، نو هغه ته په صحیح لاره د ثابت پاتی کیدو په خاطر الله جل جلاله ملائکې رالیږی [532].

د دی روایت څخه معلومیږی چی‌د قضا د منصب غوښتل او یا خواهش کول منع دی خو د ابوداود شریف په یوه بل روایت کې راغلی دی : من طلب قضاء المسلمین حتی ینا له ثم غلب عدله جوره فله الجنه و من غلب جوره عدله فله النار (چاچی د قضاء غوښتنه وکړه او دا منصب ئی لاس ته راوست او بیا د هغه عدل د هغه په ظلم غالب شو نو هغه ته جنت دی او که د هغه ظلم د هغه په عدل غالب شو، نو هغه ته د دوزخ اوردی [533]).

د دی حدیث څخه خو په ښکاره توګه د قضاء د طلب جواز ثابتیږی ددی امله چی په دی کې عادل قاضی ته د جنت زیری ورکړی دی یعنی هغه چا چی د دی منصب د لاس ته راوړلو کوښښ کړی وی ځینی محدیثینو دی حدیث ته ضعیف ویلی دی .

532 - سنن ابو داود فی الاقضیه باب فی طلب القضاء – سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول 10 ټوک 169مخ

533 - ابو داود فی الاقضیه باب فی القاضی یخطی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمائی چی: ابو داود اوالمنذری رحمه الله علیهم دا روایت د څه انتقاد پرته رانقل کړی دی او د هغه په سند کوم اعتراض نه شته دی [534] .

علامه ماوردی ، قاضی ابو یعلی ، مجدین الدین ابن تیمیه رحمه الله علیهم (د مشهور ابن تیمیه نیکه وه) علاوالدین طرابلسی او قاضی شوکانی رحمه الله علیهم چی د دواړو حدیثونو ترمنځ چی کوم تطبیق کړی دی هغه زما د نظره ډیره ښه توجیه ده

او هغه د اختلاف تنوع او اختلاف الحالتین مسئله ده ، په یوه حالت کې د قضا غوښتنه منع شوی ده او په بل حالت کې روا ده ، که چیری با اهلیته علماء او فقهاء موجود وی ، نو په دی حالت کې د دی منصب غوښتل روانه دی ، دا دحکومت فرض دی ، چی د هیواد د علماو او فقهاء څخه غوره او اهل کسان وټاکې او دامنصب ورته وروسپاری. خو که په کوم ځای کې د یوه کس پرته بل څوک اهل موجود نه وه. نو په دی حالت کې دغه اهل کس ته د قضا غوښتنه روا ده بلکه د ځینو په نظرمحتسب او یا واجب ده [الله جل جلاله ډیرښه پوهیږی][535].

د اجتهاد او تحقیق وروسته د پریکړی کول :

د قاضی له پاره ضرور ده چه هغه د ارام غوښتنی ، تنبلی او بی پروائی څخه کار وانخلی بلکه د معاملی څرنګوالی ، د دواړو خواو ویناوی او د ګواهانو په ګواهی د پوهیدو، شرعی حکم معلومولو او په وړاندی کړی شوی دعوی باندی ئی د منطبق کیدو له پاره خپل ټول امکانی تحقیق او صلاحیت په کار اچولو څخه وروسته پریکړه وکړی ، که چیری هغه په خپل ځان کې د دی له پاره عملی قابلیت نه وینی ، یا ددعوی په څرنګوالی او نوعیت پوه نه شی او یا د محکمی په کارونو کې د حکومت

534 - نیل الاوطار9 ټوک 159 مخ 1973بیروت چاپ

535- منتقی الاخبار سره نیل الاوطار 9 ټوک 161 مخ – معین الحکام 11 مخ – الاحکام ملخصا د ماوردی لیکنه 74 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا ځخه د بی ځایه مداخلی ویره وه ، نو بیا د قضاء د منصب قبلول یا د دائر شوی دعوی د پریکړی ځخه لاس واخلی .

د غصی او خفکگان په حالت کیگ د پریکوی نه کول :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْضِي الْحَكَمُ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ

(رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی هیځکله دی یو پریکړی کونکې د غصی په حالت کې د دوو تر منځ پریکړه نه کوی) [536].

فقهاو لیکلی دی چی د دعوی اوریدل او د هغه په هکله پریکړه کول د اطمینان او سکون په حالت کې کول په کاردی په جذباتی او د غصی نه په ډک وخت کې نه ده په کار (هر هغه حالت چی په هغه کې طبیعت پر خپل حال نه وی او زړه ته اطمینان او ډاډ پیدا نه وی) لکه (لوږه - تنده - مرض - اړتیا ، غم او تکلیف او یا ذهنی پریشانتیا) [537].

دواړو ألو ته برابره درجه ورکول
او په یوه حگای کشگینول :

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَقْعُدَانِ بَيْنَ يَدَيْ الْحَكَمِ

(رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم کړی دی چی د دعوی دواړه ډلی باید د قاضی په مخکې برابر کښېنول شی) [538].

---

536 - صحیح بخاری فی الاحکام باب هل یقضی القاضی وهو غضبان – صحیح مسلم فی الاقضیه – جامع ترمذی فی الاحکام - سنن ابو داود فی القضیه - سنن نسائی فی القضاء - جامع الاصول 10 ټوک 175مخ

537- المغنی 10 ټوک 45 مخ - بدائع الصنائع 6 ټوک 9مخ

538- سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 174مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دا هم فرمايلی دی چی : هغه څوک چی قاضی وګرځيده نو هغه ته د دواړو ډلو په کښينولو ، اشاره کولو او د خبرو په طرز کې برابر والی په کاردی [539].

د تحفو او رشوت د اخستو څخه لری والی

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رشوت اخستونکې پريکړه کونکې او په رشوت ورکونکې دواړو باندی رسول الله صلی الله عليه وسلم لعنت ويلی دی [540].

رسول الله صلی‌الله عليه وسلم و فرمايل د اميرانو او حاکمانو له پاره د تحفو اخستل خيانت دی [541].

دعلم دخاوندانو او شريعت پوهانو
څخه مشوره اخستل

عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه فرمايلی دی چی پنځه شيان دی ، که چيری د هغو څخه يو هم د قاضی څخه پاته شو نو په هغه کې به عيب او خرابوالی پيداشی :

لومړی دا چی هغه بايد پوهه او دانش ولری او په معاملو وپوهيږی .

دوهم دا چی هغه نرم زړی ، بردباره ، او دپراخی سينی خاوندوی .

دريم دا چی پاک لمنی ، سپيڅلی او د لوړو اخلاقو خاوند وی .

539 - دارقطنی ملتان چاپ 4 ټوک 205 مخ - کنزل المعال 6 ټوک 102مخ - المغنی 10 ټوک 71 مخ

540 - ترمذی فی الاحکام – سنن ابو داود فی الاقضيه - جامع الاصول 10 ټوک 172مخ

541 - مجمع الزوائد 5 ټوک 249 مخ - کنز العمال 6 ټوک 111مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم دا چی د قوانینو په جاری کولو کې د کلک زړه خاوند وی .
پنځم داچی د دین عالم وی او د علم د خاوندانو سره مشوره کونکې وی [542].
د امام شافعی رحمه الله علیه شاګرد ابو علی الکرابیسی رحمه الله علیه په خپل کتاب ادآب القضاء کې لیکلی دی قاضی ته په کار دی چی د علم د خاوندانو سره همیشه مشوری کونکې او خبری کونکې اوسی [543] .

د اسلام فقهاو لیکلی دی چه په مشکل او نغبنتو معاملو کې قاضی باید د دیانت لرونکې شریعت پوهانو څخه مشوره واخلی او ضرور ده چه د قاضی په غونډه کې د فقهاو یو ډله موجوده وی ترڅو د ضرورت په وخت کې په ټولنیزه توګه مشوره وکړی شی[544].

د عادل او پوه لیکونکیګ تګاکل

د قاضی له پاره دا هم ضروری ده چی هغه د خپلی محکمی له پاره داسی کاتبان و ټاکې چی مسلمان وی ~ دیانت لرونکې وی او د اسنادو او دسیو د ښه ساتنی او حفاظت ښه صلاحیت او تجربه ولری په ملحد ، کافر او فاسق باندی باور نه شی کیدای ، په قرانکریم کې د کتابت بالعدل حکم شوی دی چی له دی څخه معلومیږی چیکاتب ته د ښه لیکوال په څنګ کې عدالت هم یو ضروری امر دی - امام بخاری رحمه الله علیه لیکلی دی چي د کاتب له پاره په کاردی چي امانت ساتونکې او دیانتدار وی ، عاقل او ذهین هم وی[545] .

542 - صحیح بخاری فی الاحکام 2 ټوک 161مخ تعلیق.
543 - فتح الباری ج 16 ټوک 266 مخ
544 - کتاب الام للشافعی 7 ټوک 203 مخ 1973 عیسوی کال چاپ - المغنی 10ټوک 47 مخ - بدائع صنائع 7 ټوک 11مخ
545 - صحیح بخاری فی الاحکام باب ما یستجب للکاتب ان یکون اميناً و عاقلاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابو موسی اشعری رضیالله عنه یو عیسوی د خپل ځان له پاره کاتب ټاکلی وه نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرمایل چی ایا په مسلمانانو کې کوم لیکونکې نه پیداکیده ؟ په داسی خلکو اعتماد ونه کړی ، چا ته چی الله جل جلاله خائن ویلی دی[546] .

د عادل او یوه ژباړونکیگ تګاکل

کله کله د ترجمانی له پاره هم اړتیا پیدا کیږی ، نو په دی اساس قاضی ته په کارده چی د خپلی محکمی له پاره عادل امین او دیانت لرونکې ژباړن وټاکې ، امام بخاری رحمه الله علیه په خپل کتاب کې د ژباړونکې د اړتیا د ثابتولو له پاره مستقل باب (باب ترجمه الحکام) په نوم جوړکړی دی ، امام ابوحنیفه ،امام مالک ، امام ابو یوسف ، محمد بن المنذر او د امام بخاری رحمه الله علیهم مسلک دا دی چی د قاضی له پاره یو ژبارن کافی دی ، په دی شرط چی هغه امین او عادل اوسی ، خو د امام شافعی ، امام احمد ، او امام محمد رحمه الله علیهم نظر دا دی چه ژباړن ته د ګواهی درجه ورکول شوی، له دی امله د یوه شخص ترجمانی کافی نه ده ، بلکه د دوه کسو ترجمانی ضروری ده [547].

د دلائلو څخه دا خبره صحیح څرګندیږی چه یو ژباړن کافی دی که چیری چا انتقاد کړی وی ، یا په خپله قاضی ته شک پیدا شو نو بل ژباړن راغوښتلای شی، او که نه نو همدا یو کافی دی .

امام بخاری رحمه الله علیه دیوه ژباړن دکافی کیدو له پاره دری دلائل راوړی دی :

546- فتح الباری الاحکام 14 ټوک 207مخ

547 - المغنی 7 ټوک 88 مخ - عمده القاری الاحکام 24 ټوک 266 مخ - نیل الاوطار 9 ټوک 179 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی دا چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم او یهودو ترمنځ د ترجمان کار حضرت زید بن ثابت په ځانګړی ځان کاوه .

دوهم دا چی د حضرت عمر رضی الله عنه غونډی ته یوه عجمه ښځه راغلی وه چی ترجمانی یی یوازی عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه کړی وه .

دریم دا چی د حضرت علی رضی الله تعالی عنه د خلافت په دوره کې عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه د بصری قاضی وه ، د هغه محکمی او عدالت ته به دایران او فارس ځینی دا ډول خلک راتلل چی هغوی به فارسی ویله دا چی ابن عباس رضی الله عنه په فارسی نه پوهیده نو د دی امله د ترجمانی دنده حضرت ابوحمزه سرته رسوله او هغه یو ترجمان کافی ګڼل کیده [548].

د عدالت د روازی خلاصی پری شګوول

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ لِمُعَاوِيَةَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ إِمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ ذَوِي الْحَاجَةِ وَالْخَلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ إِلَّا أَغْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ خَلَّتِهِ وَحَاجَتِهِ وَمَسْكَنَتِهِ فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلًا عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ قَالَ وَفِي الْبَاب

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه حاکم چی خپلی دروازی د خلکو پرمخ وتری نو الله تعالی جل جلاله هم د هغه د حاجت له پاره د اسمان دروازی تړی (د رحمت دروازی) [549].

---

548 - بخاری کتاب الاحکام باب ترجمه الحکام وهل یجوز ترجمان واحده

549 - ابوداود فی الخراج و الاماره - ترمذی فی الاحکام مسند احمد 5 ټوک 238 - جامع الاصول 4 ټوک 51 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

د دی حدیث څخه دا راڅرګندیږی ، چی قاضی ته په داسی ځای کښېښینا ستل په کار دی چی هلته خلک په اسانی او په خپل وخت سره انصاف لاس ته راوړی او دعوه کونکې ته د دفترنو اوکاتبانو د نازونو د وړلو تکلیف پیدا نه شی ، بلکه پرته د کوم ځنده دوسیه خپل ځای ته ورسی او مقدمه درج کړی .

دروازه چی تګاکل

په بخاری کتاب الاحکام کې یو باب اینښودل شوی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی دروازی له پاره کوم دروازه چی نه وه ټاکلی. ددی دثبوت له پاره د یوښځی یادونه شوی ده چي هغی د حضور صلی الله علیه وسلم ځای ته تشریف راوړ ~ نو په دروازی کې هیڅ دروازه چی نه وه خود امام بخاری په خپل کتاب المناقب کې په یوه فصل کې راغلی دی ~ چی یو وخت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د یوه باغ په داخل کې د کوهی په غاړه ناست وه ، او ابو موسی‌اشعری رضی الله تعالی عنه د باندی په دروازه پهره دار ولاړ وه او د اجازی د اخستلو وروسته به یی ملاقات کوونکو ته د راتلو اجازه ورکوله ، په همدی توګه د بخاری په کتاب النکاح کې دایلاء د قصی په لړ کې یو روایت راغلی دی چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دروازی به یو رباح رضی الله عنه نومی دروازه چی ولاړ وه.

حضرت عمر رضی الله عنه هم یو دروازه چی (حاجب) لروده چی نوم ئی یرفاء وه کله چی حضرت علی رضی‌الله تعالی عنه او حضرت عباس رضی الله تعالی عنه د بنو نضیر د مالونو په سلسله کې تشریف راوړ ، نویرفا حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته خبر ورکړه او د اجازی ورکولو وروسته د عمررضی الله تعالی عنه په خدمت کې حاضر شول - محدثینو په ښکاره ډول د دغه مختلفو روایتونو ترمنځ د موافقت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تطبيق دوه صورتونه بيان کړی دی ، لومړی دا چی د رسول الله صلی الله عليه وسلم او دراشدينو خلفاو دروازو ته مستقل دروازه چيان نه وه ټاکل شوی خو د ضرورت په وخت کې به ځينی صحابو رضی الله عنهم ځخه په دی لارکې خدمت اخستل کيده او دوهم حالت دا چی د اوسيدو په ځای او خلوت ځای کې به کله کله دروازه چی موجود وه ، خو په عدالتی او تعليمی غونډو کې هيڅ دروازه چی نه وه موجود [550].

حقيقت دا دی چه د دروازه چی د ټاکلو اصل مقصد د حاجت لرونکو ځخه پټيدل نه وه ، بلکه (ترتيب الخصوم) وه، يعنی خلک د ترتيب او نظم سره محکمی ته وړاندی کول ، ترڅو په محکمه کې غير ضروری ازدحام او شور او غال مغال جوړ نه شی ، اگر چی په نبوی صلی الله عليه وسلم دور او دراشدينو خلفاو په دور کې د دعوو شمير هم کم وه او د خلکو تر منځ هم د سکون، متانت او د نيکو اخلاقو غلبه چی وه نو د دی امله په دروازه کې د دروازه چی ټاکلو ته اړتيانه ليدل کيده. خو کله چه د ابادی د زياتوالی په اساس نفوس زيات شو نو د شخړو او دعوو شمير هم زيات شو او په خلکو کې هم د پورته ذکر شوو صفاتو کمی راغی ، نو فقهاو او محدثينو فتوی ورکړه چی اوس د دروازه چی ټاکل مستحب دی . خود فرياد لرونکې د فرياد ځخه بی د عذره پټيدل او د عدالت او محکمی دروازی تړل مکروه بلکه حرام دی [551].

مشهور حنفی فقيه قاضيخان ليکې کله قاضی په مسجد يا خپل کور (ياپه بل کوم ځای کې) کښينی نو يو دروازه چی دی وټاکې چی

---

550 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ
551 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک د ازدحام څخه منع کړيځو دروازه چی ته يو څه د رشوت په ورکولو داخل ته تلل روانه دی[552] .

تګول وخت د قضاء د کار ورکول

دقاضی او دهغه د اولاد نفقه د ټولنی په غاړه ده- امام بخاری رحمه الله علیه په صحیح بخاری کتاب الاحکام کې لیکلی دی چی د حکامو او قاضیانو اقتصادی اړتیاوی پوره کول د ملت مسئولیت دی قاضی شریح رحمه الله علیه به د ملت د خزانی څخه تنخواه اخسته ، حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه او حضرت عمر رضی اله تعالی عنه به هم د خلافت په وخت کې دبیت المال څخه تنخواه اخسته .

ابو علی الکرابیسی رحمه الله علیه فرمایی چی : په قضاء تنخواه اخستل روا دی ما ته د صحابه رضی الله عنهم او د هغوی څخه وروسته د علماء د هیڅ یوه څخه دا معلومه نه ده چی‌دی ته ئی حرام ویلی وی هغه خلکو چی په قضا تنخواه نه ده اخستی هغوی یوازی د تورع او احتیاط په اساس دا کار نه دی کړیاو نه ي ده اخستی بلکه په دی خاطر یی کړی چی ځینی وخت کې بیت المال ته مشتبه مالونه هم راځی د بلی خواکه چیری دبیت المل مال په حرامه لاره لاس ته راغلی وی. په هغه حالت کې تری تنخواه اخستل هم حرام وی[553].

د حنفی فقهاو فتوی هم دا ده چی قاضی په خپله قضا ء تنخواه اخستی شی[554].

---

552 - قاضی خان په حاشیه د عالمګیری 2 ټوک 265 مخ - عالمګیری 3 ټوک 420 مخ - عمده القاری 24 ټوک 232مخ

553 - فتح الباری 16 ټوک 271 مخ

554 - هدایه فی القضاء وبدائع 7 ټوک 13~ 14 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چی د قاضی کفالت د بیت المال په غاړه دی نوهغه ته بیا په کار دی چی د شخصی تجارت څخه ځان وژغوری.

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی تجارت لرونکې قاضی او حاکم په عدل ټینګ نه شی پاته کیدای[555] .

حنفی فقهاو لیکلی دی چی : قاضی ته په خپله اخستل او پلورل په کار نه دی بلکه هغه ته په کار دی چه داکار دنورو په واسطه وکړی امام محمد رحمه الله علیه او (د مبسوط لیکونکې) څخه روایت دی چی قاضی د عدالت او محکمی څخه د باندی په بل ځای کې داخستلو او خرڅولو کار کولی شی - خو صحیح داده چی په بل ځای کې هم باید دا کار ونه کړی له دی امله چی خلک به د خپل ځان په حق د پریکړی کولو په خاطر د ده سره دراکړی ورکړی په معامله کې مراعات وکړی (چی دا د رشوت کار ورکوی) [556].

د محکمی آزادی او د قانون پورته والی

د عدل د قائمیدو له پاره په کار دی چی قضائیه او اجرائیه قوی یو د بل څخه بیلی وی او قانون په ټولو پورته او لوړ وی د اسلامی نظام په عدل کې د هیواد د ولس مشر د ریس څخه نیولی تر یو عام او سیدونکې پوری او د یو لوی عسکری صاحب منصب څخه نیولی تریو کوچنی عسکر پوری ټول برابر او هر یو د پوښتنی ځواب په خاطر راغوښتل کیږی او دوی ته د قانون مطابق سزا هم ورکول کیږی خو د قضائیه قوی په کارکې د اجرائیه قوی هیڅ شخص ، کوچنی دی اوکه غټ د مداخلی کولو هیڅ حق نه لری . دا د قاضی پورته والی نه دی ، بلکه د قانون هسکوالی دی چی

---

555 - المغنی **10** ټوک **69 ~ 70** مخونه

556 - قاضیخان په حایشه د عالمګیری 2 ټوک 364 - کتاب الام للشافعی 6 ټوک 204مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله په قاضی هم نافذیږی ، که چیری چا په قاضی القضات باندی هم دعوه وکړه نو بل قاضی به د هغی دعوی اوری او بیا د قانون په مطابق پریکړه کوی .

د یهودیانو کوُنلاره

د اسلام څخه ترمخه د قوی او طاقت لرونکې له پاره یو ډول قانون وه او د کمزوری او ضعیف له پاره بل ډول قانون وه ، لکه څنگه چی نن هم په ځینی تش په نامه پرمخ تللو هیوادونو کې د تور او د سپین ترمنځ قانون بیل دی ، په مدینی کې دیهودو دوه ډلی بنو نضیر او بنو قریظه اوسیدل ، چی بنو نضیر د قوت او دولت له پلوه په بنو قریظه باندی قوی وه د بنو نضیر ډلی بنو قریظه په دی ظالمانه تړون باندی واداره کړی وه ، چی که چیری د بنو نضیر د ډلی څخه کوم سړی د بنو قریظه څوک قتل کړی ، نو هغه ته به د قصاص (بدلی) د اخستلو حق نه وی ، بلکه یوازی70 وسق[557] کجوری به د هغه د وینی په بدله کې ورکوی وسق نژدی 32 منه کیږی او 70 وسق نږدی 2240 منه کیږی .

خو که چیری معامله د دی په خلاف وی نو بیا قانون دا وه چی د بنو قریظه د وینی د تویولو دوه برابره یعنی 140 وسقه کجوری به هم ورکوی او قصاص به هم ورځنی اخلی او یوازی دا نه چی قصاص او دوه چنده دیت به ورڅخه اخستل کیږی بلکه دا هم وه چی که چیری یی د بنو نضیر د قبیلی ښځه ووژله نو د هغه په بدل کې به د بنو قریظه نارینه وژل کیږی او که چیری مقتول سړی وی ، نو د هغه به بدل کې به بنو قریظه دوه کسه سړی به وژل کیږی، او که چیری د بنو نضیر غلام

557- وسق د پاکستان په حساب پنځه منه او لس سیره کیږی چی 70 وسقه نږدی 348 منه او شل سیره کیږی چی د افغانستان د من په حساب تقریبا 2240 منه کیږی [ژباړن] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی وژلی وی نو د هغه په بدل کې به بنوقریظه ازاد سړی به په قتل رسیږی ، که چیری د بنو نضیر قبیلی د چا لاس پریکړل شو ، نو د بنو قریضه څخه به د یوه کس دوه لاسه پری کیږی او که یو غوږ پری شوی وی نو هغوی څخه به دوه غوږونه پری کړل کیږی [558]

په تورات کې د واده کړی ښځی سره زنا کولو سزا قتلول یا په تیګو ویشتل وه "[559] " نو د یهودو د زنا د یوه معاملی په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی یو ستر عالم ته وویل چی زه تا ته د هغه الله جل جلاله په نوم سوګند دریادوم او پوښتنه در څخه کوم ، چه هغه په موسی علیه السلام تورات رانازل کړی وه چی په تورات کې د زنا سزا یوازی مخ تورول دی چی ستاسی په منځ کې ئی رواج موندلی دی ، هغه وویل ریښتیا خبره خو دا ده چی په تورات کې د دی جرم سزا رجم (په تیګو ویشتل) ښوولی شوی ده ، خو کله چه زمونږ شهزاده ګانو په منځ کې زنا ډیره شوه . نو مونږ هغوی ته سزا ورکول پری ښوه مګر په کمزوری‌خلکو هماغسی سزا جاری کیدله. وروسته مونږ مشوری وکړه چی داسی سزا ټاکل په کاردی چه په ټولو یو ډول جاری کویی شی ، نو هماغه وه چی مونږ د وهلو ټکولو او د مجرم د مخ تورولو او هغه پسی د ډلی خلکو د ویستلو سزا و ټاکله او رجم مو پر ینښوده . په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ای خدایه زه هغه ړومبنی شخص یم چه ستا دا حکم می را ژوندی کړ ، کوم چی هغو خلکو ځنډ کړی وه او بیائی هغه یهودی زانیانو ته د

---

558 - مظهری ج3 ټوک 111 ~ 112 نقل د معالم التنزیل څخه المائده 41- سنن ابو داود مختصراً فی الایات باب النفس بالنفس و نسانی مختصراً القامه باب تاویل قوله تعالی وان حکمت ...

559 اخبار باب 20 – استثناء باب 22. 23 .**24**

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

سنگسار کولو سزا و اوروله د کومو د عوه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت او محکمی ته راوړل شوی وه او د همدی واقعی په باب د المائدی سورت 44 آیت څخه تر 47 آیت پوری را نازل شوی وه .

د نبوی صلی الله علیه وسلم
او راشدینو خلفاو د دورو تکگ لاری

د انسانیت ستر لار ښود محمد صلی الله علیه وسلم راغی او ټول توپیرونه ئی له منځه یوړل او د آدم علیه السلام د اولاد د حقوقو د برابری اعلان ئی وکړد قانون لوړ والی یی وساته او د کمزوری او قوی له پاره ئی یو ډول احکام جاری کړل .

1 - د قریشو د بنو مخزوم د قبیلی د یوی ښځی فاطمه اسود څخه د غلاکولو جرم وشو ، د قریشو د ټینگار په اساس حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه د سزا بخښولو سپارښته وکړه په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل ایا تاسی د الله جل جلاله د ټاکلی حد بخښل غواړی او بیا ودریده او خلکو ته ئی په وینا کې وویل :

یا ایها الناس انما ضل من کان قبلکم انهم کانوا اذا سرق الشریف ترکوه و اذا سرق الضعیف فیهم اقاموا علیه الحد وایم الله لو ان فاطمه بنت محمد سرقت لقطع محمد یدها

(ای خلکو ! له تاسو پخوا چی کوم امتونه تیر شوی دی هغوی په دی اساس گمراه او بی لاری شوی وه چی کله به د هغوی د لوړی کورنی چا غلا وکړه نو هغه به ئی پری ښوولو او کله به ئی چی د ښکته درجی چا غلا وکړه نو په هغه به یی حد جاری کړ او زه په الله جل جلاله سوگند کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چی که چیری د محمد صلی الله علیه وسلم لور فاطمی غلا کړی وای نو محمد صلی الله علیه وسلم به خامخا د هغه لاس وړیری کړی وه) [560].

2 - د فوت کیدو د مرض په وخت کې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه په مرسته مسجد ته تشریف یووړ او د لمانځه وروسته په ممبر وخوت او وئی فرمایل :که چیری ما چا ته ښکنځل کړی وی نو هغه دی خپله بدله له ما څخه واخلی او که چیری ما د چا مال اخستی وی نو هغه دی هم خپل حق له ما څخه وغواړی او یا دی راته بخښنه وکړی څو چی زه رب العالمین ته په ډاډه زړه ورشم ، ټول مسجد کې د خلکو د ډلی څخه یوازی یو شخص پورته شو او وئی ویل چی تا په هغه ورځ زما څخه دری روپی پور کړی وی هغه ماته راکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل کاکا زوی فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه ته وویلی چی زما له خوا نه هغه ته دری روپی ورکړه [561].

3 - عبدالله بن جبیر خزاعی رضی الله تعالی عنه فرمائی چی یو وخت د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس کې د کجورو یوه لښته وه او یا مسواک وه چی د هغه په واسطه د یو سړی په ملاکې داغ وشو، هغه وویل (ما ته دی درد ورسا وه) نو په دی خاطر ما ته د بدلی اخستلو اجازه راکړی ، هغه هماغه لښته ده ته ورکړه او ورته ئی وفرمایل : بدله واخله ، هغه د ده شاه مبارکه ښکل کړه او ویی ویل ما ته بخښلی یی او امید لرم چی ته به د قیامت په ورځ زما شفاعت وکړی[562] .

---

560 - بخاری فی الحدود باب کراهیه الشفاعه فی الحدود - مسلم فی الحدود باب قطع السارق الشریف ...

561 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 469 مخ 1972عیسوی کال بیروت چاپ

562 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 467 ~ 466 - مجمع الزوائد 6 ټوک 289مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

4 - همدا سی یوه بله واقعه ده چی د ازدحام په اساس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لاس مبارک په واسطه د یوه سړی په ملاکې درد پیدا شو~ هغه ورته وویل چی راشه او بدله واخله ، هغه سړی د هغه نوم مبارک ښکل کړ او هغه لښته ئی و غورځوله او ویی ویل یا نبی الله زما اراده او مقصد همدا وه چیمونږ ستا څخه وروسته ظالمان و ټکوو او د هغوی څخه بدله واخستی شو[563].

5 - ابو سعید خدری رضی الله عنه چی یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم کور څخه ووت نو یو سړی د هغی د اوښی رسی ونیوله او وئی ویل چی زما یو کار دی هغه ورته وویل چی پریږده ستا کار کیږی ، دری ځلی ئی همداسی وویل ، لیکن هغه سړی اوښه تللو ته پری نه ښووه، په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم لښته پورته کړه او هغه ته ئی یو شړق ورکړ، کله چی د لمانځه څخه فارغه شو نو وئی ویل هغه سړی چیر ته دی چی ما همدا اوس یو شړق وواهه هغه سړی د اخر صف څخه راپورته شو او راغی او وئی ویل زه حاضر یم د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د غضب څخه پناه غواړم رسول الله صلی الله علیه وسلم همغه لښته هغه ته وروغورځوله او ورته ئی وویل : نزدی راشه او خپله بدله واخله ، هغه ورته وویل چی ما بخښلی ئی ، په دی وخت کې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم حاضرینو ته په وینا کې وویل په هغه الله سوګند یادوم چی زما نفس د هغه په اختیار کې دی چی کوم مسلمان چی پر بل باندی ظلم وکړی او د هغی بدله یی نه وی ورکړی نو د قیامت په ورځ به په خپله الله تعالی جل جلاله د هغه د ظلم بدله تری واخلی[564].

---

563 - مجمع الزوائد فی الدیات 2 ټوک 289مخ

564 - المنصف عبدالرزق 9 ټوک 465 – سنن ابی داود فی الدیات باب القود بالضربه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدی واقعاتو په لور په اشاره کولوکې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی وه: و قد رائیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتص من نفسه (ما په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کتلی دی هغه د خپل ذات څخه هم بدله ورکوله)[565].

سعید بن مسیب رضی الله عنه فرمایلی دی : رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د خپل ذات څخه د بدلی اخستو حق ورکړی دی ، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه هم یو سړی ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه او حضرت عمر رضی الله عنه هم حضرت سعد رضی الله تعالی عنه ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه .

6 - د حضرت عایشه رضی الله عنها څخه روایت دی چی د ابوجهم بن حذیفه رضی الله تعالی عنه د یوه سړی سره د زکات د اخستو په وخت کې څه شخړه راغله او ابوجهم رضی الله تعالی عنه د کوتک په واسطه هغه سړی زخمی کړ د وهل شوی سړی خپلوان د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت ته راغله او د قصاص غوښتنه ئی وکړه ، هغه ورته فرمایل چی تاسو د وینی تویولو دومره بدله واخلی او راضی نامه وکړی هغوی په دی خبره راضی نه شو ، هماغه وه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د توی شوی وینی بدله ډیروله تر دی پوری چی هغوی راضی شول او بیا ئی خلک را وبلل او په عامه تړولنه کې د هغوی څخه بیا پوښتنه وکړه چی تاسو راضی یاست هغوی وویل چی هو اوس راضی یو[566].

565- ابو داود فی الذیات - سنن النسائی فی القسامه - مسند احمد 1 ټوک 41 المنصف 9 ټوک 468 مخ

566- سنن ابو داود فی الدیات باب العامل یصاب علی یدیه - سنن النسائی فی القسامه – سنن ابن ماجه فی الدیات و المنصف باب القود من السلطان 9 ټوک 462 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

7 - د ابو فراس حارثي رحمه الله علیه څخه روایت شوی دی چه یو ځل حضرت عمر رضی الله عنه په خپله عامه وینا کې و ویل چی : انی لم ابعث عمالی لیضربوا ابشارکم و لالیا خذوا اموالکم فمن فعل به ذالک فلیر فعه الی اقصه منه قال عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه لوان رجلاً ادب بعص رعیته اتقصه منه؟ قال ای و الذی نفسی بیده اقصه و قد رئیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقص نفسه (ما خپل حکام د دی له پاره نه دی ټاکل چی هغوی دی تا سو بی د کوم علته ووهی او وټکوی ستاسی په مالونو په ناروا ډول قبضه وکړی د هر هغه چا سره چی دا ډول ظلم شوی وی نو هغه دی ما ته خبر را کړی چی تر څو زه ورته د هغه حاکم څخه بدله واخلم ، حضرت عمرو بن عاص ورته وویل چه که چیری کوم حاکم خپل رعیت ته ادآب ښی ، نوایا ته په د هغه څخه هم بدله اخلی ؟ حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرمایل ، بلی په خدای سوګند چی زما روح د هغه په لاس کې دی ، زه به ضرور تری بدله واخلم ، د دی امله چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلی دی چی د خپل ذات (وجود مبارک) څخه به یی بدله ورکوله) [567].

8 - حضرت عمروبن عاص چه د فاروق رضی الله تعالی عنهما د خلافت په دوران کې د مصروالی وه وائی چه زه په خپل کورکې ناست وم. چه د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ځوی عبدالرحمان ابو شحمه رضی الله تعالی عنه او ابو سروعه عقبه بن حارث رضی الله تعالی عنه دواړه ځنګیدلی راغلل ، او وئی ویل چی مونږ شراب څښلی دی او مونږ نشه کړی - پر مونږ حد جاری کړی ما په هغوی د خپل کور په انګړکې حد نافذ

---

567 - سنن ابو داود الدیات باب قص الامیر من نفس – سنن النسائی القسامه باب القصاص من السلاطین - مسند احمد 1 ټوک 41 مخ - طبقات ابن سعد 1 ټوک281مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ . په خدای جل جلاله سوګند چه ما ددی واقعی خبر حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته نه وه ورکړی . خو نا څا په د هغه یو لیک ما ته را ورسید

او په هغه کې ئی په دی ډول لیکلی وه چی : د لوی الله په نوم چی بخښونکې او مهربانه دی دا لیک د الله جل جلاله د بنده عمر له خوا د عاصی بن عاصی په نوم دی د عاصی زویه، حیرانتیا ده ستا په جرئت باندی چی تا څنګه زما د حکم مخالفت کړی دی ، زما زړه غواړی چه تا عزل کړم ځکه چه تا زما د حکم مخالفت کړی دی (د عمر رضی الله تعالی عنه په دوره کې په دوری به عامه ټولنه کې وهل کیدی) عبدالرحمان ستا درعیت یو فرد وه، د هغه سره همغسی کار کول په کار وه لکه څنګه ئی چی ته د نورو عامو خلکو سره کوی . خو تا فکر کړی دی چی دا د امیرالمومنین زوی دی ، نو په دی خاطر د هغه سره امتیازی سلوک په کاردی . حال دا چی تا ته ښکاره ده ، چه زما لاره دا ده چه د حق په معامله کې له هیچا سره رعایت ونه کړی شی . زما د دی لیک د دررسیدو څخه سمدستی وروسته عبدالرحمان ته د غټی او ډبلی ټوټی کمیس ورو اغونده. او د (عبا) غوندی په سپرلی ئی مدینی ته راولیږه چه په هغه د زین په ځای یو وړه کجاوه وی تر څو چی د هغه مجرموالی مشهور شی .

هماغه وه چه هغه ئی همداسی ورولیږه او ورسره ئی د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه په نوم یو لیک هم رووليږه ، چی‌په هغه کې لیکلی وه، چی په خدای سوګند چی زه عامو مسلمانانو او ذمیانو ته د خپل کور په انګړ کې سزا ورکوم . ستا د ځوی سره په هیڅ ډول مراعات نه دی شوی . دا خط د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د بل ځوی حضرت عبدالله رضی الله تعالی عنه په لاس جدا رالیږل شوی وه کله چه عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدینی ته راورسید ، نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه هغه ته دوهم ځل د دورو سزا ورکړه [تعزیراً زائداً علی حد][568]

9 - د انس بن مالک رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چه د مصر یو سړی حضرت عمر رضی الله عنه ته راغی او وئی ویل چه ما او د عمروبن عاص (د مصر والی) زوی د منډو مقابله کوله کله چی زه د هغی څخه تر مخه شوم او مقابله می وګټله نو هغه کوټک راواخست او زما په وهلوئی شروع وکړه او وئی ویل چی زه د شریفی مور او شریف پلار زوی یم - عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنهما ته ولیکل چی د زوی سره دلته راحاضرشه، کله چه دواړه را حاضر شول نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وفرمایل چی هغه شکایت کونکې مصری چیرته دی کله چی هغه راغی نو ورته ئی وفرمایل کوټک راواخله او بدله واخله ، مصری په وهلو شروع وکړه انس رضی الله عنه فرمایی چي مونږ د هغی په وهلو خوشحاله وه خو هغه دومره زیات ووهلو چی مونږ په زړه کې دا هیله لرله چی اوس نو باید بس کړی د دی وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مصری ته و ویل چه عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه هم یو کوټک ووهه لیکن هغه وویل : ای امیرالمؤمنین زه د هغه زوی وهلی وم او ما دهغه څخه خپله بدله واخسته د بدلی دور کولو وروسته حضرت عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنهها ته په ویناکې و ویل چی : مذ کم تعبد تم الناس و قد ولدتهم امهاتهم احراراً قال یا امیر المؤ منین لم اعلم ولم یاپتنی (تاسی له کوم وخته راهیسی خلک غلامان کړی دی. حال دا چی د هغوی میندو هغوی ازاد زیږولی وه ، عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه ورته و فرمایل چی ای امیرالمومنینه : ماته د

568 - کنزالعمال په حواله د ابن سعد بن راهویه - سنن کبری د بیهقی - منصف د عبد الرزاق مختصر 9 ټوک 232 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی واقعی په هکله نه کوم معلومات وه. او نه دا سړی ما ته د فریاد له پاره راغلی وه .

10 - حضرت عطا رحمه الله علیه فرمائی چه عمر فاروق رضی الله تعالی عنه خپلو ټولو والیانو او مامورینو ته حکم کړی وه چه هغوی دی په هر کال د حج په وخت کې موجودوی. کله به چی ټول حکام او مامورین راټول شوه.نو بیا به حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ورته په خطاب کې ویل ، ای خلکو ! ما خپل والیان او مامورین د دی له پاره نه دی ټاکلی چه هغوی دی ستاسی په مالونو په ناروا توګه قبضه وکړی او تاسو دی ووهی او وټکوی او ستاسو ابرو دی تویه کړی ، بلکه ما هغوی د دی له پاره ټاکلی دی چی ستاسو ترمنځ امن راوړی او سرکاری خزانه په صحیح لاره کې مصرف کړی . که چیری په کوم فرد باندی دی حکامو ظلم کړی وی پورته دی شی او په ګوته دی ئی کړی ترڅو زه ورته بدله واخلم [569].

11 - یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنه په یوی عامی غونډی کې و ویل. چی که چیری د چا پرما حق وی یاد ظلم کولو د عوه وی ، نوزه حاضریم که غواړی زما څخه بدله واخلی او که غواړی چه ما وبخښی[570] .

12 - په تاریخ طبری کې دی چی د حضرت عثمان رضی الله عنه په وخت کې ټول مامورین راغوښتل کیده او د خلکو د شکایت د اوریدو وروسته به ئی د هغه تدارک کاوه .

13 - عامر شعبی رحمه الله علیه فرمایی چی یوځل د حضرت علی رضی الله تعالی عنه زره چیرته لویدلی وه او یوه عیسوی ته په لاس

569 - کنزل العمال 12 ټوک 659 مخ په حواله د ابن سعد ابن راهویه - طبقات ابن سعد ج 3 ټوک 293مخ

570 - کنز العمال 13 ټوک 83 مخ بحواله ابن ابی داود ابن عساکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورغلی وه کله چه حضرت علی رضی الله تعالی عنه د هغه په لاس کې ولیده نووئی پیژندله او د قاضی شریح رحمه الله علیه په عدالت کې ئی پری دعوه دائر کړه ، عیسایی وویل چی زره زما ده او امیر المؤمنین دروغ وایی. قاضی شریح رحمه الله علیه ور ځخه پوښتنه وکړه چی ایا له تا سره کوم ډول ثبوت موجود دی ؟ هغه ورته وویل چی نه ، قاضی د عیسائی په حق کې پریکړه وکړه. د دی پریکړی په اساس په هغه دومره اثر وشو چه ایمان ئی راور، او وئی ویل دا خو د انبیاو په څیر انصاف دی . چی امیرالمومنین ما د خپل قاضی محکمی ته راوړاندی کوی او هغه د امیرالمومنین په خلاف پریکړه کوی ، وروسته بیا عیسائی اقرار وکړ چی دازره د حضرت علی رضی الله عنه ځخه د صفین په لور د تلو په وخت کې لویدلی وه حضرت علی رضی الله عنه د هغه د ایمان په راوړو ډیر خوښ شو هغه زره ئی هم هغه ته ورکړه او یو اس ئی هم د کومک په شکل ورکړه ، دا نوی مسلمان وروسته د خوارجو په خلاف په جنگ کې د حضرت علی رضی الله تعالی عنه په صف کې جنګیده [571]-

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم دا کړنلاره د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د شخصی عمل پرته د هغه د دی وینا په اساس هم وه [المؤمنون تتکافاء دماء هم] د مسلمانانو وینی د یو بل سره برابر حیثیت لری .

د فقهاو رائی

د سلطان په هکله د قاضی د پریکوړی په باب

د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه رائی دا ده چې د قاضی حکم په خلیفه نافذ کیدای شی او که قاضی خپله فیصله په هغه او د هغه په مامورینو

571- الکامل د ابن لاثیر 3 ټوک 399مخ 1965عیسوی کالد د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشی نافذ کولای نو د قضاء مسئولیت دی په غاړه نه اخلی د د امویانو او عباسیانو به دور کې د محکمه ازادی ختم شوی وه او د حکومت په مامورینو د پریکړی نافذ کول ممکن نه و نو له دی امله امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د قضاء د منصب د قبولو څخه انکار وکړه چې د امویانو په دور کی د عراق والی یزید بن عمر بن هبیره ددی عمل له امله ئې شل یا دیرش دوری وواهه او ځینو روایتونو کې دی چې هر ورځ به لس لس دوری واهه خو هغه به انکار کاوه د عباسیانو په دور کی المنصور په امام ابوحنیفه رحمه الله علیه باندی د قضاء د منصب د منلو کوښښ وکړ تردی پوری چی د قاضی القضاه منصب ئی ورته وړاندی کړ مګر هغه انکار وکړه او د انکار کولو اصلی علت یې داسی بیان کړو:

والله ما انا بمامون الرضی فکیف اکون مامون الغضب ولو اتجه الحکم علیک ثم هددتنی ان تغرقنی فی الفرات او ان تلی الحکم لاخترت ان اغرق ولک حاشیه یحتاجون الی من یکرمهم لک فلا اصلح لک (په الله جل جلاله سوګند چه که چیری زه په خوښه سره هم دا منصب قبول کړم نوبیا هم ستاسو د امید وړنه ګرځم نو چیرته لا په زور سره ، که چیری په کومه معامله کې پریکړه ستاسی په خلاف وشی او بیا ته ماته اخطار راکړی چی یا دی د فرات په سیند کې غرقوم او یا دی پریکړه بدله کړه نو زه به ډوبیدلو ته غاړه کیږدم خو پریکړه به بدله نه کړم ، بیا خو ستا د دربار خاوندان او دهغه په څنګ کې نور خلک داسی ډیر دی ، هغوی ته داسی قاضی په کاردی چی ستا په خاطر د هغوی هم لحاظ وساتی ، زه د دی کار صلاحیت نه لرم) [572].

572- تاریخ بغداد 3 ټوک 328 مخ بغداد د خطیب لیکنه د بیروت چاپ چی نوموړی په 463 عیسوی کال مړ شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

كله چه د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه شاګرد رشيد ابويوسف دا احساس وکړ چې حالات يو څه بدل شوي دي. او د عدليې ازادي بيرته خپل ځاى ته راځي نو هغه د قضا منصب قبول کړ ، په 166 هجري قمري کال کې المهدي هغه د شرقي بغداد قاضي وټاکه د الهادي په زمانه کې هم دى هلته قاضي وه خو کله چه د هارون الرشيد د حکومت وخت راغى نو په هغه ئى (هارون الرشيد ئى) نور هم اثر زيات وکړ او د ټول عباسي حکومت قاضي القضاه ئى وټاکه تر دى د مخه هيڅوک په داسي منصب نه وه ټاکل شوى. هغه ته به قاضي القضاه الدنيا ويل کيده ،هغه ته د قاضيانو د ټاکلو ټول واک ورکړى شوى وه بلکه په ټولو معاملاتو کې قانوني لارښوونه هم دده په غاړه وه يعنى هغه ته د قانون د وزير حيثيت ورکړل شوى وه[573].

د هغه په محکمه کې به د علماويوه ډله د پريکړو په وخت کې تل له پاره موجوده وه چې په دى ډله کې امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه هم شامل وه هغه په دى وخت کې ځوان وه ، د دعوى د اوريدو په وخت کې به د دى علماو ترمنځ بحث اوګده څيړنه کيدله [574].

ذکر شوى امام رحمه الله عليه هارون الرشيد ته يو کتاب د کتاب الخراج په نوم ترتيب کړو، د دى په شروع کې ليکل شوى دي. ټول خلک قانون ته يو څيرو ګرځوى که څه هم هغوى تاسي ته نژدى وى يا لرى [575].

573- البدايه و النهايه لابن کثير 10 ټوک 180 مخ - تاريخ بغداد ج 14 ټوک 242 – 243 مخونه

574 - البدايه و النهايه لابن کثير 10 ټوک 181 مخ

575 - کتاب الخراج 5 مخ 1352 هجري قمري کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د عدلیی د ازادی په هکله لیکې چی د انصاف په معامله کې د هر ډول واسطی او مداخلی دروازی بندول په کار دی او نه د کوم شخص د مرتتی او حیثیت څه لحاظ هم و نه ساتل شی [576] .

د هارون الرشید په وخت کې یو زوړ عیسوی د خلیفه په خلاف د یوه باغ دعوی وکړه قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه نه یوازی دا چی د خلیفه ترمخ یی د دی دعوی اوریدنه وکړه بلکه د خلیفه څخه ئی دری ځلی د سوګند یادولو غوښتنه هم وکړه. کله چه هر کرت هغه د سوګند یادولو څخه مخ واړاوه. نو ذکر شوی امام د مدعی یعنی عسیوی په حق کې پریکړه وکړه - خو د مرګ پوری په دی پښیمانه و چی ولی خلیفه یی د عیسوی برابر و نه دراوه [577].

قاسم بن الحکم عراقی فرمائی چی ماپه خپله د قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه څخه د وفات په وخت کې اوریدلی وه.

یالیتنی مت علی ما کنت علیه من الفقر و انی لم ادخل فی القضاء علی انی ما تعمدت بحمد الله و نعمته جوراً ولا حابیت خصما علی خصم من سلطان ولا سوقه (کاشکې چه زه د فقر په حالت کې وفات شوی او د قضاء په مسئولیت کې نه وی داخل شوی خو د دی سره د الله جل حلاله شکر او د هغه فضل دی چی ما قصداً په چا ظلم نه دی کړی او نه د دعوه کونکې د یوی ډلی سره می د بلی په نسبت زیاته مینه کړی ده که څه هم هغه حکمران وی یا عام فرد وی) [578].

د حسن بصری رحمه الله علیه لیك
د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه په نوم

576- کتاب الخراج 151 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ
577 - البدایه و النهایه 10 ټوک 181مخ
578 - تاریخ بغداد للخطیب 13 ټوک 252 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

و اعلم یا امیرالمومنین ان الله انزل الحدود لیزجربها عن الخبائث و الفواحش فکیف اذا اتاها من یلیها و ان الله انزل القصاص حیاه لعباده فکیف اذا قتلهم من یقتص لهم (ای امیرالمومنین ! ښه پوه شه ، چی الله جل جلاله سزا گانی د دی له پاره رالیږلی دی چه خلک د هغی په اساس د گنده او بدو کارونو څخه منع شی ، نو عام خلک به څنگه منع شه چی د هغوی حکمران په خپله د بدیو او فحش کارونو مرتکب گرځی ~ الله جل جلاله د قصاص حکم په دی خاطر را نازل کړی دی چه د هغه د بندگانو ارواح محفوظ وساتل شی ، نو د خلکو د ځان ساتنه به څنگه وشی کله چه د هغوی حکمران په خپله قتلول شروع کړی[579].

د سفیان ثوری رحمه الله علیه لیك د هارون الرشید په نوم

هارون الرشید د ځواک دلاسته راوړو وروسته امام سفیان ثوری رحمه الله علیه ته دعباد الطالقانی په لاس یو لیک ورواستاوه چی په هغه کې ئی لیکلی وه چی زه ستا د لیدو ارزو لرم ، او شکایت ئی کړی وه چی نورو علماو و زما سره لیدنی وکړی او مبارکې ئی راکړه لیکن تا نه مبارکې راکړی او نه دی راسره لیدنه وکړه. دا خط امام ته هغه وخت ورورسید چی هغه د کوفی په مسجد کې د شاگردانو ترمنځ ناست وه د خط د اوریدو وروسته هغه وویل د دی لیک په شا زما ځواب ولیکې ، د سفیان ثوری رحمه الله علیه دا لیک د حق یوه ښکاره نمونه وه ، د قضاء د لوړوالی او د قضاء (علی السلطان و اعوانه) په هکله دا لاندی اقتباس ملاحظه کړی: یا هارون قعدت علی السریر ولبست الحریر اسبلت سترا

579- العقد الفرید لابن عبد ربه کتاب للؤ لوه فی السلطان صفه الامام العادل لومړی ټوک 24مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دون بابک و تشبهت بالحجبه برب العالمين ثم اقعدت اجنادک الظلمه دون بابک وسترک يظلمون الناس ولا ينصفون يشربون الخمور و يضربون من يشربها ويزنون ويحدون الزانی ويسرقون و يقطعون يدالسارق افلا كانت هذه الاحكام عليک و عليهم قبل ان تحكم للناس (ای هارونه ! ته په تخت ناست ئی ، دوربنمو کالی دی اغوستی دی په دروازی دی پردی راځوړندی کړی او د خلکو څخه په پټوالی سره د الله جل جلاله سره مشابهت کوی ، د دی نه پرته تا په دروازه کې هم خلک ټاکلی دی چی په ظلم حکم کوی انصاف نه کوی ، هغوی په خپله شراب څکې خو نورو شرابو څکونکو ته سزا ورکوی ، په خپله زنا کوی خو نورو زنا کونکې ته سزا ورکوی په خپله غلا کوی خو د نورو غلو لاسونه وريری کوی په خپله وژل کوی خو د نورو وژونکو څخه قصاص اخلی نوايا د خدای دا قوانين په تا او ستا په دی مامورينو د نورو څخه تر مخه د جاری کيدو له پاره نه دی راغلی ؟

د ليک په شروع کې ئی د ملت د خزانی په بی ځايه استعمال سخت تنقيد کړی دی او په اخر کې ئی د قيامت دورځی څخه ويرولی دی) .

او ليکلی ئی دی چی : فاياک اياک ان تكتب لی كتابا بعد هذا فلا اجيبک والسلام (خبر اوسه ، خبراوسه ، چی په راتلونکې کې زما په نوم هيڅ ليک ونه ليکې او که نه نو زه به ځواب درنه کړم والسلام) .

کله چه هارون الرشيد دا ليک ولوست نو د سترګو څخه ئی اوښکې روانی شوی ، يو درباری ورنه پوښتنه وکړه چی هغه ستا په مقابل کې ډير جرئت ښولی دی د هغه نيول په کار دی هارون ورته وويلی ته د دنيا بنده يی او سفيان رحمه الله عليه يوازی د يوه امت حيثيت لری [580].

580 - الادب العربی و تاريخه 2 ټوک 176 مخ 1937 عيسوی کال د مصطفی البابی مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

د کتاب لنأیز

د دی کتاب د دری واړو برخو او ټولو څبرکو لنډیز دا دی چی د اسلامی سیاست د مانی بنسټ په دی څلورو شیانو ایښودل شوی دی :

۱ } د الله جل جلاله حاکمیت او د کتاب او سنتو پورته والی.

2 } د عابدینو فقهاو څخه جوړه شوی شوری چی د مسلمانانو معتمده هم وی.

3 } دیانت لرونکې ، دخدایه ویریدونکې او اهل اجرائیه چی مشر ئی مسلمان او باوری وی.

4} ازاده او مستقله عدلیه (قضاء) چی غړی ئی فقها هم وی ، عادل او متقی هم وی کوم خلک چه په دی وخت کې په مسلمانانو حکومت کوی په هغوی په شرعی ډول فرض دی چی هغوی د همدیاصولو په بنسټ یو نظام جوړکړی او که چیری داسی نه کوی نو بیا په مسلمانانو فرض دی چی د دی حکمرانانو په عزل کولو او د هغوی پر ځای د صالح او عادل حکومت د جوړولو له پاره خپلی هلی ځلی تیزی کړی .

الهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و علی اله واصحابه اجمعین

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

کتابونه

د دی کتاب په ليکوکې چه د کومو کتابونو څخه استفاده شوی د هغو فهرست په لاندی ډول دی :

تفاسير

1-} جامع البيان تفسير القرآن د محمد بن طبری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 310د هجری قمری کال

2-} تفسير حکام القرآن د امام جصاص حنفی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 370 هجری قمری کال

3-} تفسير معالم التنزيل د حسين بن محمد البغوی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 516 هجری قمری کال

4-} تفسير احکام القرآن د قاضی ابوبکر محمد بن عبدالله ابن عربی ليکنه د مړينی نيټه 547 هجری قمری کال

5-} تفسير زاد المسير فی علم التفسير د ابوالفرج ابن جوزی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 597 هجری قمری کال

6-} تفسير مفاتيح الغيب (تفسير کبير) د امام فخر الدين محمد بن عمرو رازی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 606 هجری قمری‌کال

7-} تفسير الجامع لاحکام القرآن د محمد بن احمد القرطبی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 671 هجری قمری کال

8-} تفسير انوار التنزيل (بيضاوی) د قاضی بيضاوی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 685 هجری قمری‌کال

9-} تفسير مدارک التنزيل د عبدالله بن احمد النسفی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 701 هجری قمری‌کال

10- } تفسير لباب التاويل (الخازن) د عبدالله بن محمد الخازن ليکنه د مړينی نيټه 741 هجری قمری‌کال

11- تفسير البحر المحيط د محمد بن يوسف ابن حيان الاندلسی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 754 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

12- } تفسیر القران العظیم د اسمعیل بن محمد بن عمروبن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 774 هجری قمریکال
13- } تفسیر جلالین د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 911 هجری قمری کال
14- } تفسیر مظهری د قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1225 هجری قمری کال
15- } تفسیر موضح القرآن د شاه عبدالقادر محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1230 هجری قمریکال
16- } تفسیر فتح العزیز تفسیر عزیزی د شاه عبدالعزیز محدث دهلوی لیکنه د مړینی نیټه1239 هجری قمری کال
17- } تفسیر ترجمان القران د مولا نا ابو الکلام ازاد رحمه الله علیه لیکنه
18- } تفسیر عثمانی د علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1369 هجری قمری کال
19- } تفسیر تفهیم القران د مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1399 هجری قمریکال
20- } تفسیر روح المعانی د شهاب الدین سید محمود الالوسی بغدادی لیکنه د مړینی کال 1270 هجری قمری کال
21- } بائیبل

احادیث او د احادیثو شرحی

1-} صحیح بخاری د محمد بن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 256 هجری قمری کال
2-} صحیح مسلم د مسلم بن حجاج قشیری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 260 هجری قمری کال
3-} سنن ابو داود د ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 275 هجری قمری کال
4-} جامع ترمذی د ابو عیسی ترمذی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 279 هجری قمری کال
5-} سنن نسائی د ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب نسائی لیکنه د مړینی نیټه 303 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

6-} سنن ابن ماجه د محمد بن یزید قزوینی ابن ماجه لیکنه د مړینی نیټه 275 هجری قمری کال

7-} موطا امام مالک د امام مالک بن انس رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 179 هجری قمریکال

8-} مسند احمد د امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 241 هجری قمری کال

9-} المصنف د عبدالرزاق بن همام صنعانی لیکنه د مړینی نیټه 211 هجری قمری کال

10- صحیح ابن خزیمه د محمد بن اسحاق بن خزیمه لیکنه د مړینی نیټه 311 هجری قمری کال

11- } الادب المفرد د محمدبن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 256 هجری قمری کال

12- } معجم صغیر د امام طبرانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 360 هجری قمری کال

13- } المستدرک د ابو عبد الله الحاکم النشاپوری لیکنه د مړینی نیټه 405 هجری قمری کال

14- } سنن دارمی د ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن دارمی لیکنه

15- } السنن الکبری د ابو احمد بن حسین بیهقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 458 هجری قمری کال

16- } سنن دار قطنی علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 385 هجری قمری کال

17- } کنز العمال د علی المتقی بن حسام الدین الهندی لیکنه د مړینی نیټه 957 هجری قمری کال

18- } شرح معانی الاثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 321 هجری قمری کال

19- } مشکل الاثارد امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 321 هجری قمری کال

20- } جامع الاصول د ابن اثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 606 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- } الترغيب والترهيب د حافظ زكي الدين منذری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 656 هجری قمری کال

22- } مجمع الزوائد د علامه نورالدین هیثمی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 807 هجری قمری کال

23- } عمده القاری د بدرالدین عینی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 855 هجری قمری کال

24- } فتح الباری د ابن حجر عسقلانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 852 هجری قمری کال

25- } شرح مسلم د امام نووی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 676 هجری قمری کال

26- } معالم السنن د امام ابو سلیمان خطابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 388 هجری قمری کال

27- } ارشاد الساری د بخاری شرح د شهاب الدین قسطلانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 923 هجری قمری کال

28- } نیل الاوطار د قاضی شوکانی یمنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1250 هجری قمری کال

29- مرقات شرح مشکواه د ملا علی قاری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1014 هجری قمری کال

30- } تحفه الاحوذی د ترمذی شرح د علامه عبدالرحمان مبارک پوری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1353 هجری قمری کال

31- } فیص الباری امالی بخاری د علامه انورشاه کشمیری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1352 هجری قمری کال

32- } معارف السنن امام ترمذی د علامه انورشاه کشمیری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1352 هجری قمری کال

33- } کتاب الخراج د قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 182 هجری قمری کال

34- } کتاب الموضوعات د ابن جوری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 597 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

35- } موضوعات کبیر د ملاعلی قادری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1104 هجری قمری کال

36- } نصب الرایه علامه جمال الدین زیلنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 762 هجری قمری کال

فقه

1-} المسبوط د شمس الائمه سرخی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 490 هجری قمری کال

2-} هدایه د شیخ الاسلام مرغینانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 593 هجری قمری کال

3-} البدائع الصنائع د علامه کاشانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 587 هجری قمری کال

4-} فتح القدیر د هدایه شرح ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال

5-} عنایه الهدایه دعلامه بابرتی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 786 هجری قمری کال

6-} فتاوی قاضیحان (خانیه) د علامه قاضی خان رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 592 هجری قمری کال

7-} بحرالرائق د ابن نجیم مصری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 970 هجری قمری کال

8- } فتاوی بزازیه د ابن البزار الکرء ای لیکنه د مړینی نیټه 827 هجری قمری کال

9-} فتاوی عالمگیریه - درمختارد علامه علاوالدین حصکفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1088 هجری قمری کال

10- } مجموعه شامی د ا بن عابدین شامی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال

11- } رسائل د ا بن عابدین شامی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال

12- } کتاب الام د امام شافعی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 204 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

13- } بدایه المجتهد د ابن رشد مالکي رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 595 هجری قمری کال

14- } المغنی د ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 334 هجری قمری کال

15- } فتاوی ابن تیمیه د شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 728 هجری قمری کال

16- } اعلام الموقعین د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 751 هجری قمری کال

17- } المحلی د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 456 هجری قمری کال

18- } معین الحکام د علامه علاء الدین طرابلسی رحمه الله علیه لیکنه

اصول فقه

19- } الاصول د فخر الاسلام بزدوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 482 هجری قمری کال

20- } المستصفی د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 505 هجری قمری کال

21- } توضیح تلویح د سعد الدین تفتازانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 791 هجری قمری کال

22- } تحریر الاصول د ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال

23- } منهاج الاصول د قاضی بیضاوی لیکنه د مړینی نیټه 791 هجری قمری کال

24- } الاعتصام د ابو اسحق شاطبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینې نیټه 790 هجری قمری کال

25- } ارشاد الفحول د قاضی شوکانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1250 هجری قمری کال

26- } الاشباه والنظائر د ابن نجیم مصری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 970 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

27- } الاشباه والنظائر د جلال الدين سيوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 911 هجری قمری کال

کلام (عقائد) :

1-}التمهید فی بیان التوحید د ابو الشکور سالمی حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 465 هجری قمری کال

2- } المنقذ من الضلال د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 505 هجری قمری کال

3- } المعتمد فی المعتقد د قاضی فضل الله نور پشی لیکنه د مړینی نیټه 630 هجری قمری کال

4-} اصول الدین د شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 429 هجری قمری کال

5-} شرح عقائد سعد الدین تفتازانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 791 هجری قمری کال

6-} شرح مواقف د سید شریف جرجانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 816 هجری قمری کال

7-} المسائره د ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال

8-} شرح المطالع

سيرت او تاريخ :

1-} .سیرت ابن هشام رحمه الله علیه د ابن هشام رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 213 هجری قمری

2-} طبقات ابن سعد د محمد بن سعد رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 235 هجری قمری

3- } فتوح البلدان د احمد بن یحیی بلاذری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 277 هجری قمری

4-} تاریخ بغداد د خطیب بغدادی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463 هجری قمری

5-} تاریخ الامم و الملوک د محمد بن جریر طبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 310 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

6-} جوامع السير د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری

7-} الاستعاب د ابن عبدالبر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463 هجری قمری

8-} اسد الغابه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری

9-} زاد المعاد د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 756 هجری قمری

10- } البدایه والنهایه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری

11- } السیره النبویه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری

12- } الکامل فی التاریخ د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری

13- } مقدمه ابن خلدون د علامه ابن خلدون رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 808 هجری قمری

14- } الاصابه فی تمیزالصحابه د حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 852 هجری قمری

15- } السیره الحلبیه د علی بن برهان الدین حلبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 900 هجری قمری

16- } وفاء الوفاء علامه سمهودی رحمه الله علیه 911 هجری قمری

17- } مناقب امام اعظم د موفق الدین مکي رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 568 هجری قمری

18- } الملل و النحل د علامه شهرستانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 548 هجری قمری کال

19- } الفصل بین الملل و النحل د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری

20- } مناقب امام احمد بن حنبل ابن حوزی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 597 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

21- } نهج البلاغه سید شریف رضی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 404 هجری قمری
22- }الخصائص الکبری د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 911 هجری قمری
23- } حسن المحاضره د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 911 هجری قمری
24- } سفر السعاده د شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 958 هجری قمری
25- } شرح نهج البلاغه د ابن ابی حدید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 656 هجری قمری
26- } مکتوبات د امام ربانی مجددالف ثانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 103 هجری قمری
27- } ازاله الخفاء د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری
28- } قره العنین د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری
29- } قصص الانبیاء د عبدالوهاب بجار مصری مولانا لیکنه
30- } قصص القرآن د مولانا حفظ الرحمان سیو هاروی رحمه الله علیه لیکنه
31- } رحمه العالمین قاضی محمد سلیمان منصور پوری رحمه الله علیه لیکنه
32- }الریاض النضره ابو جعفر احمد المحب الطبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 164 هجری قمری
33- } ثلاثه من اعلام الحریه د قدری لیکنه
34- } رسول رحمه د مولانا غلام رسول مهر لیکنه
35- } تاریخ عالم د ولیم ایل لینگر (اردو ژباړه)
36- } تمدن هند د ډاکټرگستاولی بان (اردو ژباړه)
37- } جنگ عظیم دوم لوئیس سنائیدر (اردو ترجمه)

لغت او ادب

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

1-} جمهره اللغه د ابن درید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 321 هجری قمری
2-} مفردات القرآن د امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 502 هجری قمری
3-} النهایه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 706 هجری قمری
4-} مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 666 هجری قمری
5-} صراح للغات علامه جمال قرشی رحمه الله علیه لیکنه کال 681 هجری قمری
6-} تاج العروس د قاموس شرح د علامه زبیدی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1205 هجری قمری
7-} لسان العرب د ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 711 هجری قمری
8-} المنجد
9-} الادب العربی و تاریخه
10- } العقد الفرید د ابن عبدربه رحمه الله علیه لیکنه
11- } مجمع البحار د شیخ محمد طاهر رحمه الله علیه لیکنه
12- } کلیات د ابو البقاء حنفی لیکنه د مړینی کال 1095 هجری قمری

سیاسیات :

1-} الاحکام السلطانیه د امام ابو الحسن ماوردی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 450 هجری قمری
2- } الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 458 هجری قمری
3-} السیاسه المدنیه د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339یا 343 هجری قمری
4-} احصاء العلوم د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339یا 343 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

5-} الفحری فی الادب السلطانیه د ابن المطقطقی رحمه الله علیه اردو ژباړه د مړینی کال 709 هجری قمری

6-} السیاسه الشرعیه د ابن تیمیه رحمه الله علیه 728 لیکنه د مړینی کال هجری قمری

7-} منهاج السنه د ابن تیمیه رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 728 هجری قمری

8-} الطرق الحکمیه ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال د 156 هجری قمری

9-} مجموعه رسائل اخوان الصفا رساله سابعه

10- } علم السیاسه د ډاکتر حسن صعف لبنان پوهنتون استاد لیکنه

11- } مدخل الی علم السیاسه ډاکتر جمال الاتاشی لیکنه

12- } اسلام کا نظام حکومت مولانا حامد الانصاری رحمه الله علیه لیکنه

13- } مبادیات سیاسیات د شروانی رحمه الله علیه لیکنه

14- } دی پرنس عربی ژباړه د میکیاولی لیکنه د مړینی کال هجری قمری

15- } نظام الحکم فی الشریعه والتاریخ د ظافر قاسمی رحمه الله علیه لیکنه

16- } اسلامی ریاست د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری

17- } خلافت و ملوکیت د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری

18- } سلامی کاسیاسی نظام مولا نا ابو الاعلی رحمه الله علیه مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری

19- } العداله الاجتماعیه د شهید سید قطب رحمه الله علیه لیکنه

20- } الفتنه الکبری د ډاکتر طه حسین رحمه الله علیه لیکنه

21- } احیاء العلوم د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 505 هجری قمری

22- } التفهیمات الالهیه د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری

23- } اصول الدعوه د ډاکتر عبدالکریم زیدان لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

24- } اقتضاء الصراط المستقیم د امام ابن تیمیه رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
25- } المیزان الکبری د امام عبدالوهاپ شعرانی لیکنه
26- } کتاب النبی پروفیسور مصطفی الاعظمی رحمه الله علیه
27- } جامع بیان العلم د ابن البر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
28- } ارض القرآن د سید سلیمان ندوی رحمه الله علیه لیکنه
29- } تلبیس ابلیس د ابن جوزی رحمه الله علیه لیکنه
30- } انسانی دنیا پر مسلمانون ک عروج وزوال کا اثر د سید ابوالحسن علی ندوی لیکنه
-31

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library